

Ofset Hazırlık

Baskı

Ofis Matbaa Ltd. Şti.
Davutpaşa Kışla Cd. 75/386 Topkapı - İst.

İstanbul
2011

ISBN 978-975-7624-97-4

Copyright ©
Kahraman Yayınları
Sertifika No: 16133

KAHRAMAN YAYINLARI

Davutpaşa Cd. TİM-2 No: 322 Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 613 83 05 Fax: 0212 565 25 84
info@kahramanyayinlari.com.tr
www.kahramanyayinlari.com.tr

BEYDAVÎ

TEFSİRİ

4. CİLT

KADI NASIRÜDDİN EBU SAİD ABDULLAH BİN ÖMER BİN MUHAMMED
EŞ - ŞİRAZİ EL - BEYDAVÎ

Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil

BEYDAVÎ TEFSİRİ

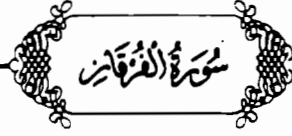
4. CİLT

TERCÜME:
DOÇ. DR. ABDÜLVEHHAB ÖZTÜRK

KAHRAMAN YAYINLARI

BU CİLTTE YER ALAN SURELER

25- Furkan Suresi.....	5
26- Şuara Suresi.....	43
27- Neml Suresi.....	89
28- Kasas Suresi.....	129
29- Ankebut Suresi.....	173
30- Rum Suresi.....	205
31- Lokman Suresi.....	233
32- Secde Suresi.....	249
33- Ahzab Suresi.....	263
34- Sebe' Suresi.....	307
35- Fatır Suresi.....	337
36- Yasin Suresi.....	361
37- Saffat Suresi.....	391
38- Sad Suresi.....	431
39- Zümer Suresi.....	463
40- Mü'min (Ğafir) Suresi.....	501
41- Fussilet Suresi.....	539
42- Şura Suresi.....	563
43- Zuhruf Suresi.....	589
44- Duhan Suresi.....	619
45- Casiye Suresi (17. Ayete kadar).....	633

25 / FURKAN SURESİ

Mekke'de inmiştir.

77 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ۝
 الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ
 شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا ۝
 وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ
 وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ
 مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا ۝

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Âlemlere bir uyarıcı olması için kuluna Furkan'ı indiren Allah pek yücedir!

2 – O ki, göklerin ve yerin mülkü onundur. Evlat edinmedi. Mülkte ortağı yoktur. Her şeyi yaratıp takdir etmekle (iyice) takdir etti.

3 – Ondan başka bir şey yaratmayan, kendileri yaratılan; kendileri için ne zarara ne de bir yarara sahip olmayan; ne öldürmeye ne diriltmeye ne de öldükten sonra diriltmeye sahip olmayan şeyleri ilahlar edindiler.

1- "Tebâreke (kuluna Furkan'ı indiren Allah pek yücedir!)" tebâreke hayrı çok olmaktadır, bereketten gelir ki o da hayrın çokluğu-
 dur ya da her şeyden artık ve sıfat ve fiillerinde aşkın demektir. Çünkü berekette fazlalık manası vardır. Bunu Furkan'ı indirmesine bağlaması onda çok hayır olmasındandır ya da yüceliğine delalet etmesindendir. Şöyle de denilmiştir: Tebâreke devam manasınadır, burukut tayri alel-
 mai (kuşun su üzerinde durmasından) gelir. Birke (su birikintisi) de bundandır, çünkü su onda devamlı durur. Tebâreke'nin çekimi yok-
 tur, ancak Allah için kullanılır. Furkan da mastardır, iki şeyin arasını açmaktır. Kur'an'a böyle denilmesi açıklamasıyla hakla batılı ayırma-
 sından ya da icazı ile haklı ile haksızı ayırt etmesinden ya da onda in-
 dirilen surelerin birbirinden ayrı olmasındandır. "Abdihi" ibadihi şek-

linde de okunmuştur ki onlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile ümmetidir, “size ayetler indirdik” (*Nur: 34*) kavlinde olduğu gibi. Ya da peygamberlerdir, o zaman Furkan gökten inen kitaplar için cins ismi olur. “**Liyekune (olsun diye)**” o kul yahut Furkan “**âlemler için**” cin ve insanlar için “**neziren (bir uyarıcı)**” münziren demektir ya da inzaren demektir ki mastar olur, tıpkı nekir’in inkâr manasına olduğu gibi. Bu sıla cümlesi her ne kadar (müşrikler için) bilinmiyor idiyse de ancak delilinin kuvvetli olmasından dolayı bilinmiş kabul edilmiştir ve ellezi mevsuluna sıla kılınmıştır.

2- “**Ellezi (o ki göklerin ve yerin mülkü onundur)**” bu da birinci ellezi'den bedeldir ya da merfu veya mansup olarak medihtir. “**Evlat edinmedi**” Hristiyanların iddia ettiği gibi, “**mülkte ortağı olmadı**” dualistlerin dediği gibi. Mutlak olarak mülkünün var olduğunu ortaya koydu, yerine geçecek yahut o kendine direnecek birini kabul etmedi, sonra da buna delalet eden şeye dikkat çekerek: “**Her şeyi yarattı**” dedi. İradesine göre ölçüp biçerek yarattı, mesela insanı belli maddelerden ve bilinen şekilde yaratması gibi. “**Onu iyice takdir etti**” ondan murat ettiği şeye göre onu hazırladı. Mesela insanı idrak, fehim, bakmak, düşünmek, çeşitli sanatları ortaya koymak, çeşitli işler yapmak vs. şeyler için hazırlaması gibi. Ya da eceli gelinceye kadar koymak üzere takdir etti. Halk maddesi bazen kökenine bakılmaksızın icat etmek manasına kullanılır, o zaman mana şöyle olur: Her şeyi var etti, farklı olmasınlar diye de ölçülü yaptı.

3- “**Ondan başka ilahlar edindiler**” kelim tevhide ve peygamberliği ispat etmeyi içerince bu ikisinde muhalifleri reddetmeye başladı “**bir şey yaratmayan, kendileri yaratılan**” dedi, çünkü tapanları onları yontmuşlar ve onlara şekil vermişlerdir. “**Sahip olmayan**” gücü yetmeyen “**kendileri için bir zarara**” bir zararı def etmeye, “**ne yarara**” bir yararı temin etmeye. “**Ne öldürmeye ne diriltmeye ne de öldükten sonra diriltmeye sahip olmayan**” kimseyi önce öldürmeye ve diriltmeye, ikinci kez de yeniden diriltmeye sahip değildir. Böyle olan da ilahlıktan çok uzaktır, çünkü gereklerinden mahrumdur ve aksine şeylerle nitelenmiştir. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki ilah'ın yeniden diriltmeye ve ceza vermeye gücü yetmelidir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ
 فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ④
 فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ⑤
 قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ
 فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ⑥
 وَقَالُوا
 مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ
 لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا ⑦
 أَوْ يُلْقَى
 إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ
 الظَّالِمُونَ إِنَّ تَبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ⑧

4 – Kafirler: “Bu Kur’an, ancak onun uydurduğu ve ona başka bir kavmin yardım ettiği bir iftiradır” dediler. Böylece gerçekten bir zulüm ve haksızlık getirdiler.

5 – Öncekilerin masallarındır, onu yazdırdı. O, ona sabah akşam okunuyor, dediler.

6 – De ki: Onu göklerde ve yerde gizliyi bilen (Allah) indirdi. Şüphesiz o, çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

7 – Dediler: Bu Peygamber’in nesi var ki, yemek yiyor ve pazarlarda dolaşıyor? Ona yanında onunla beraber bir uyarıcı olması için bir melek indirilmeli değil miydi?

8 – Yahut ona bir hazine atılmalı yahut ondan yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi? O zalimler: “Siz ancak büyülenmiş birine tabi oluyorsunuz!” dediler.

4- “Kâfirler: Bu Kur’an ancak bir iftiradır, dediler” istikametinden çevrilmiş bir yalandır “onun uydurduğu ve ona başka bir kavmin yardım ettiği bir iftiradır, dediler” onlar da Yahudilerdir, çünkü ona ümmetlerin haberlerini verirlerdi, o da kendi ifadesiyle dillendirirdi. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Cebr, Yesar ve Addas idiler, bu da “ona ancak bir insan öğretiyor” (Nahl: 103) ayetinde geçmiştir. “Böylece

gerçekten bir zulüm getirdiler" insanları ve cinleri aciz bırakan kela-mı uydurulmuş ve Yahudilerden devşirilmiş saymakla **"ve bir yalan"**. Ondan beri olduğu bir şeyi ona isnat etmekle. Eta ile cae faale mana-sına da kullanılırlar, onun gibi de geçişli olurlar.

5- **"Ve kalu esatirül evveline (öncekilerin masallarıdır, dediler)"** geçmiş insanların yazdıkları şeylerdir. **"İktetebeha (onu yazdırdı)"** kendisi için yazdı yahut yazdırdı. Meçhul kalıbı ile (üktütibe) de okun-muştur, çünkü o ümmidir, aslı: İktetebeha kâtibün lehu, demektir. Lam hazf edildi, fiil ona yanaştırıldı, iktetebehü iyyahu oldu. Sonra fail de hazf edildi ve fiil müstetir zamire isnat edildi. **"O, sabah akşam ona okunuyor"** ezberlemesi için, çünkü o ümmidir yazıdan okuya-maz ya da yazması için okunuyor.

6- **"De ki: Onu göklerde ve yerde gizliyi bilen (Allah) indirdi"** çün-kü o, fesahati ile ve ancak sırları bilen Allah'ın bileceği gelecekteki gaiplerden ve gizli şeylerden haber vermesi ile sizi baştan sona aciz bıraktı. Artık onu nasıl masal sayabilirsiniz? **"Şüphesiz o, çok bağış-layıcı, çok esirgeyicidir"** bunun için dediğiniz şeylerden dolayı size acele azap etmez; hâlbuki buna gücü yeter ve siz de azabın üzerinize su gibi aktarılmasını hak etmişsinizdir.

7- **"Dediler: Bu Peygamber'e ne oluyor"** elçilik iddia eden buna ne oluyor? Bunda horlama ve dalga geçme vardır. **"Yemek yiyor"** bi-zim gibi **"ve pazarlarda dolaşıyor"** bizim gibi geçimini sağlamak için, mana şöyledir. Eğer onun iddiası doğru ise ne oluyor da bizden başka bir hal yaşamıyor? Bu da şaşkınlıklarını ve gözlerinin maddeye takıldı-ğını göstermektedir. Çünkü peygamberlerin diğerlerinden ayrıcalıkla-rı bedensel şeylerle değildir; ancak o öze ait şeylerledir, nitekim Allah Teala buna **"de ki: Ben de sizin gibi bir insanım; bana İlahınızın bir tek İlah olduğu vahyolunuyor"** (Kehf: 110) ayetiyle işaret etmiştir. **"Ona yanında onunla beraber bir uyarıcı olması için bir melek indirilmeli değil miydi?"** ta ki meleğin tasdiki ile onun doğruluğunu bilelim.

8- **"Yahut ona bir hazine atılmalı değil mi?"** onunla desteklenir ve geçim teminine gerek kalmazdı **"ya da ondan yiyeceği bir bahçesi ol-malı değil miydi?"** bu da çıtayı düşürmedir yani eğer ona bir hazine atılmazsa, hiç olmazsa köy ağaları gibi bağ ve bahçeleri olsun da geliri ile geçimini sağlasın. Hamze ile Kisai nun ile **"ne'külü"** okumuşlardır, o zaman zamir kafirlere gider. **"O zalimler dediler"** zalimleri zamir ye-rine koyması dedikleri şeylerde zulümlerini tescillemek içindir. **"Siz ancak büyülenmiş birine tabi oluyorsunuz"** büyülenip de akli bozul-muş birine. Zu saharin de okunmuştur ki akciğeri olan yani melek de-ğil bir insana tabi oluyorsunuz demektir.

اَنْظُرْ كَيْفَ

ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ⑨
 تَبْلُوكَ الَّذِي اِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي
 مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا ⑩ بَلْ كَذَّبُوا
 بِالسَّاعَةِ وَاعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ⑪
 اِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ⑫
 وَاِذَا اُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ
 ثُبُورًا ⑬

9 - Bak, sana nasıl isimler getirdiler; böylece sapıttılar; artık doğru yola güç getiremezler.

10 - O Allah pek yücedir ki, dilerse sana bundan daha hayırlısını, altından ırmaklar akan cennetler kılar ve sana saraylar kılar.

11 - Hayır, onlar kıyameti yalanladılar. Biz de kıyameti yalanlayanlara çılgın bir ateş hazırladık.

12 - Onları uzaktan gördüğü zaman onlar, onun için bir öfkelenme ve uğultu duyarlar.

13 - Elleri kelepçeli olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman orada "helak, ölüm!" diye çağırırlar.

9- "Bak, sana nasıl misaller getirdiler?" Yani senin hakkında kural dışı konuştular ve senin için olmadık şeyler uydurdular. "Böylece sapıttılar" peygamberin özelliğini bilmeye götüren ve onu yalancı peygamberden ayıran şeyden uzaklaştılar, karanlıkta görmeyen deve gibi nereye bastıklarını bilmez oldular. "Artık yol bulamazlar" peygamberliğine dil uzatmaya yahut hidayet ve irşat edecek şeye.

10- "O Allah pek yücedir ki, dilerse sana verir" dünyada "bundan daha hayırlısını" onların dediklerinden, ancak onu ahirete erteledi, çünkü o daha hayırlı ve daha kalıcıdır "altlarından ırmaklar akan cennetler" bu da hayran'dan bedeldir "ve sana saraylar kılar" bu ce-

zanın mahalline atıftır. İbn Kesir, İbn Amir ve Ebu Bekir ref' ile (veyecalü) okumuşlardır, çünkü şart mazi olursa, cezasında cezm de ref' de caizdir, şu şiirde olduğu gibi:

*Eğer açlık gününde ona bir dost gelirse,
Malım gaip de değildir haram da değildir, der.*

Veyecalü'nün ahirette olacak şeye dair vaat için yeni söz başı olması da caizdir. Vav ile cevap olarak nasb ile (veyecale) de okunmuştur.

11- **“Hayır, onlar kıyameti yalanladılar”** o nedenle gözleri dünya malına çakılıp kaldı ve şerefın mal ile olduğunu zannettiler, fakirliğinden dolayı sana dil uzattılar ya da bunun için seni yalanladılar, yoksa geçersiz iddiaları için bin bir dereden su getirmelerinden değil. Ya da bu cevaba nasıl iltifat eder de Allah'ın sana ahirette vaat ettiğini tasdik ederler ya da seni yalanlamalarına şaşma, çünkü bu, daha çok şaşırtıcıdır. **“Biz de kıyameti yalanlayanlara çılgın bir ateş hazırladık”** çok kızgın. Saîr'in cehennemın adı olduğu da söylenmiştir. Munsarif olması da mekân sayılmasındandır.

12- **“Onları gördüğü zaman”** görüş alanına girdikleri zaman, mesela Peygamber aleyhisselam'ın: Müminle kâfirin ateşleri birbirini görmez, hadisi gibi yani mecaz olarak, birbirlerini görece kadar yaklaşmazlar demektir. Raet fiilinin müennes olması nar (ateş) ya da cehennem manasına olmasındandır. **“Uzak bir yerden”** bu da görebileceği en uzak mesafeden demektir. **“Onun için bir öfkelenme ve bir uğultu (homurtu) duyarlar”** öfkelenme sesidir, onun kaynarken çıkardığı ses kızgın kimsenin çıkardığı sese benzetilmiştir. Zefîr de içten duyulan homurdanma sesidir. Bu böyle, hayat biz (ehlisünnete göre) bünye ile kaim olmadığından Allah Teala'nın ateşte bir hayat yaratıp da onunla görmesi, öfkelenmesi ve homurdanması da mümkündür. Şöyle de denilmiştir: Bu ses zebanilere aittir, muzafın hazfı ile ona nispet edilmiştir.

13- **“İza ulku minha mekânen (onun bir yerine atıldıkları zaman)”** fi mekânın demektir, minha da beyaniyedir, başa geçerek hal olmuştur **“dar bir yerine”** azabın artması için; çünkü sıkıntı darlıkladır, ferahlık da bollukludur. Bunun içindir ki Allah Teala cenneti, eni göklerle yerin eni kadar diye nitelemiştir. **“Mukarraniyne”** elleri zincirlerle boyunlarına bağlı olarak demektir. **“Orada çağırırlar”** o mekânda **“ölüm”** helâk diye çağırırlar yani helâk olmayı temenni ederler ve onu çağırırlar: Ey helâk, gel, şimdi gelme zamanındır, derler (gel, canımı al, derler).

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا
 كَثِيرًا ⑭ قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ
 كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ وَمَصِيرًا ⑮ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ
 خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا ⑯ وَيَوْمَ يَخْشَرُهُمْ
 وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي
 هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ⑰

14 – Bir helak / ölüm çağırmayın, çok ölüm / helak çağırın.

15 – De ki: “Bu mu daha hayırlıdır yoksa müttakilere va’dolunan ölümsüzlük cenneti mi?” O onlar için bir mükâfat ve bir varış yeri oldu.

16 – Onlar için orada ne dilerlerse vardır. Orada ebedi kalıcılar. Bu, Rabbinin üzerine sorumlu bir vaat oldu.

17 – Onları ve Allah’tan başka taptıkları şeyleri topladığı gün: “Kullarımı siz mi saptırdınız yoksa onlar mı yolu sapıttılar” der.

14- “Bugün bir helak çağırmayın” yani onlara böyle denilir, “çok helâk çağırın” çünkü azabınız çeşit çeşittir, her çeşidi şiddetinden dolayı bir helâktir. Ya da yenilenir, çünkü Allah Teala: “Derileri her piştikçe yenileriyle değiştiririz ki azabı tatsınlar” (Nisa: 56) demiştir. Ya da kesilmez, o bütün vakitlerde helâktir.

15- “De ki: Bu mu daha hayırlıdır yoksa müttakilere vaat olunan ölümsüzlük cenneti mi?” işaret azabadır; istifham, ism-i tafdil ve te-reddüt edatı em alayla beraber azarlama içindir ya da işaret hazineye ve cennetidir. Mevsula raci zamir de mahzuftur. Cennetin huld’e izafeti medih içindir ya da ebediliğini göstermek içindir ya da dünya cennetlerinden ayırmak içindir. “Onlar için oldu” Allah’ın ilminde yahut Levh-i Mahfuz’da ya da Allah’ın va’dettiği gerçekleşme bakımından olmuş gibidir de ondan. “Cezaen (bir mükâfat)” amellerine vaat edilen “ve bir varış yeri” dönecekleri bir yer. Onlar için mükâfat olması başkaları (asiler) için Allah’ın rızası ile lütuf olmasına mani değildir. Kaldı

ki müttakilerden küfür ve yalanlamadan kaçınanları murat etmek de caizdir. Çünkü onlar bunların karşılığıdır.

16- “Onlar için orada ne dilerlerse vardır” diledikleri nimetler. Belki de her taife kendi rütbesiyle mütenasip şey isteyecek, başkasını istemeyecektir, çünkü zahirden anlaşıldığına göre düşük rütbeli kimse istese de kâmilin derecesine yetişemez. Bunda bütün muratlara ancak cennette nail olunacağına dikkat çekilmiştir. **“Halidiyne fiha (orada ebedi kalıcılar olarak)”** bu da üç zamirden birine haldir. **“Kâne (bu, Rabbinin üzerine sorumlu bir vaat oldu)”** kâne'deki zamir istedikleri şeye racidir, vaat de vaat olunan şeydir yani bu, istenmeyi ve arzu edilmeyi degen bir vattır, demektir yahut insanların dualarında istedikleri şeydir, çünkü **“Rabbimiz, peygamberlerine vaat ettiğin şeyi bize ver”** (Âl-i İmran: 194) demiştir. Ya da meleklerdir ki, Rabbimiz, onları vaat ettiğin cennetlere girdir, derler. Alâ harf-i cerindeki vücup manası Allah Teala'nın vaadinde dönme olmadığını göstermek içindir. Bundan vaadi mutlaka yerine getirmesi de lazım gelmez (Allah mecbur değildir). Çünkü vaat edilen şeye iradenin taalluku yerine getirmeyi icap eden vaatten öncedir.

17- “Ve yevme nahşuruhum (o gün onları toplarız)” cezalarını vermek için, şin'in kesri ile de okunmuştur. İbn Kesir, Yakup ve Hafs ye ile (yahşuruhum) okumuşlardır. **“Onları ve Allah'tan başka taptıkları şeyleri”** bu, ondan başka bütün taptıklarını içine alır. Mâ edatının kullanılması ya konumu genel olmasındandır, bunun içindir ki görünüp de tanınmayan her surete denilir. Ya da ondan sıfat kast edilmesindendir, sanki ve mabudiyhim, denilmiştir ya da hakaret etmek için putlar daha çok kabul edilmiştir ya da ibadet edenleri daha çok kabul edilmiştir yahut sual ve cevap karinesiyle özel olarak melekler, Üzeyr ve Mesih murat edilmiştir. Ya da putlardır ki Allah onları konuşturur yahut hal dilleriyle konuşurlar, nitekim eller ve ayaklar için de aynı denilmiştir. **“Der”** mabutlara, bu, üslup değişimidir. İbn Amir nun ile (fenekulu) okumuştur. **“Kullarımı siz mi saptırdınız yoksa onlar mı yolu sapıttılar?”** Çünkü doğru düşünememiş ve iyiliklerini isteyen mürşitten yüz çevirmişlerdir. Bu da onlara tapanlar için azarlama ve paylamadır. Aslı eedlaltüm ev dallu'dur; nazmın değişmesi istifham edatının asıl sorguya çekilmek istenenin başına gelmesi içindir ki o da işi yapandır, iş değildir. Çünkü onda şüphe yoktur. Eger öyle olmasa idi azapla yüz yüze gelmezdi. Dallu'nun sılası olan (an) edatının hazf edilmesi mübalağa içindir.

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ
يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ
مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾
فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا
نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمِ مِنْكُمْ نَذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾ وَمَا
أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ
وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ
فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

18 – Onlar da: “Seni tenzih ederiz. Senden başka dostlar edinmek bizim için olmaz. Ancak sen onları ve atalarını yararlandırдың, ta ki zikri unuttular ve helak olan bir kavim oldular” dediler.

19 – Allah Teala: “İşte gerçekten siz, dediğiniz şeyde yalanladılar. Artık ne azabı sizden çevirmeye ne de yardıma güç yetiremezsiniz. Sizden kim zulmederse, ona büyük bir azap tattırırız” dedi.

20 – Senden önce ancak gerçekten yemek yiyen ve pazarlarda dolaşan peygamberler gönderdik. Kiminizi kiminize bir fitne kıldık; sabredek misiniz, diye? Rabbin hakkıyla görendir.

18- “Onlar da: Seni tenzih ederiz, dediler” kendileri hakkında denilen şeye şaşıkları için, çünkü onlar ya melekler ya da peygamberlerdir ki günahattan masumdurlar ya da cansız şeylerdir ki hiçbir şeye güçleri yetmez ya da hep tesbih ve tevhit ile uğraşanlardır. Öyleyse kullarını saptırmak onlara nasıl yaraşır? Ya da Allah Teala'yı eşi ve benzeri olmaktan tenzih etmek içindir. “Senden başka dostlar edinmek bizim için olmaz” çünkü ya masumdurlar ya da güçleri yoktur, öyle ise bizden başkalarını senden başka birini dost edinmeye nasıl davet ederiz? Meçhul kalıbı ile nüttehaze de okunmuştur ki iki meful alan ittehaze'den gelir mesela “vettehazallahu ibrahime halıla” (Nisa: 125) ayetinde olduğu gibi. İkinci mefulu da min evliya'e'dir. Min ba'zı manasınadır, birinciye göre de olumsuzluğu tekit için zait kılınmış-

tır. **“Ancak sen onları ve atalarını yararlandırın”** çeşitli nimetlerle, onlar da şehvetlere daldılar, **“ta ki zikri unuttular”** zikrinden gafil kaldılar yahut nimetlerini hatırlamaktan ve ayetlerini düşünmekten. Bu da sapıklığın onlara nispet edilmesidir, bu onların kesbi ile olmasındandır. Onlara yapılan şey (yararlandırma) Allah’a nisbet edilmiş, o da onları bu sonuca götürmüştür. Bu da biz ehl-i sünnetin düşündüğü şeyin aynısıdır. Öyle ise Mutezile’nin bunu aleyhimize delil olarak kullanma şansları yoktur. **“Onlar oldular”** senin hükmünde **“kavmen bura (helak olan bir kavim)”** halikiyne demektir ki bûr mastardır, sıfat olarak kullanılmıştır. Bunun içindir ki tekili ve çoğulu birdir. Ya da bair’in cem’idir, örneğin aiz ve ûz gibi.

19- **“Gerçekten yalancı mabutlar sizi yalanladı”** bu da susturmak için tapanlara dönmedir, kavl maddesi hazf edilmiştir, mana mabutlar sizi yalanladı demektir. **“dediğiniz şeyde”** onlar tanrılarıdır yahut bizi onlar saptırdılar, sözünüzde, bima’daki be fi manasınadır ya da mecrurla beraber (küm) zamirinden haldir. İbn Kesir’den ye ile (yekulun) okuduğu rivayet edilmiştir ki “bunu demek bize yaraşmaz” sözü ile sizi yalanladılar demek olur. **“Fema yestetüne (artık güç yetiremezler)”** yani mabutlar. Hafs ibadet edenlere hitap olarak te ile (testetüne) okumuştur. **“Sarfen”** azabı sizden def edemezler, çare bulamazlar da denilmiştir ki innehu yetesarrafu kavlinde gelir ki çare arıyor demektir. **“Yardıma da güçleri yetmez”** aleyhinize yardıma demektir. **“Sizden kim zulmederse”** ey mükellefler **“ona büyük bir azap tattırırız”** o da ateştir. Şart her ne kadar bütün kafirleri ve bütün fasıkları içine alacak şekilde genel ise de ancak karşının olmaması ile kayıtlıdır ki o da tövbedir, bunda da hepimiz müttefikiz ya da daha büyük taatla çürütülmemesidir ki bunda da icma vardır ya da af ile silinmemesidir ki bu da bize göredir. (Bu üçü olmazsa zalim azabı tadar).

20- **“Senden önce ancak gerçekten yemek yiyen ve pazarlarda dolaşan peygamberler gönderdik”** illa rüsülen innehüm demektir, mev-suf (rüsülen) hazf edilmiştir, çünkü mürselin ona delalet etmektedir, sıfat onun yerine geçirilmiştir. Şu ayette de öyledir **“vema minna illa lehu makamun malum” (Saffat: 164)** zamirle yetinilerek hal olması da caizdir, bu da “bu Peygamber’e ne oluyor; yemek yiyor ve pazarlarda dolaşıyor” (*Furkan: 7*) demelerine cevaptır. Yümeşşune de okunmuştur ki ihtiyaçları yahut insanlar onları pazara gitmeye mecbur bırakıyor demektir. **“Kiminizi kıldık”** ey insanlar **“kiminize bir fitne”** imtihan, fakirlerin zenginlerle, peygamberlerin ümmetlerle denenmesi ve onlara düşmanlık edip eziyet etmeleri de buna girer. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i ona denen şeyleri çürüttükten sonra tesellidir. Bunda kaza ve kadere de delil vardır. **“Sabredecek misiniz?”** bu

da imtihanın sebebidir, mana da şöyledir: Sizi birbirinizle denedik ki içinizden sabredenleri bilelim. Allah Teala'nın: "Hanginizin daha güzel amel ettiğini denememiz için" (Mülk: 2) ayeti de böyledir. Ya da imtihan edildikleri şeye sabır için teşviktir. "Rabbin hakkıyla görendir" sabredeni ya da denendiği vs. şeyde doğru olanı.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ

أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِيٓ أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ

حِجْرًا مَّخْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدْ مَنَّآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ حَبَآءَ

مَثُورًا ﴿٢٣﴾

21 – Bize kavuşmayı ummayanlar: "Üzerimize melekler indirilmeli yahut Rabbimizi görmeli değil miydık?" dediler. Ant olsun, gerçekten içlerinde bir kibir tasladılar ve büyük bir azgınlıkla azdılar.

22 – Melekleri görecekları gün, o gün günahkârlar için müjde yoktur. Size yasaktır, yasak, derler!

23 – Onların yaptıkları amele vardık, onu dağılmış toz yaptık.

21- "Bize kavuşmayı ummayanlar, dediler" hayırla kavuşmayı ummayanlar demektir, çünkü yeniden dirilmeyi inkâr etmişlerdir ya da bize kötülükle kavuşmayı ummayanlar demektir ki bu da Tiha-me lehçesidir. Burada geçen lika'nın aslı bir şeye ulaşmaktır, rü'yet (görme) de bundandır, çünkü o da görülen şeye varmaktır. Bundan maksat da Allah'ın vereceği karşılığa ulaşmaktır, bundan birinciye göre görmeyi murat etmek de mümkündür. "Üzerimize melekler indirilmeli değil miydi?" indirilmeli idi de bize Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in doğruluğunu haber vermeli değil miydi? Bize elçi olmaları için de denilmiştir. "Yahut Rabbimizi görmeli değil miydık?" bize onu tasdik etmemizi ve ona tabi olmamızı emrederdi. "Ant olsun, gerçekten içlerinde bir kibir tasladılar" yani kendi nefisleri hakkında demektir, öyle ki onlar için ancak bazı peygamberlerin en mükemmel vakitlerde nail olduğu şeyi düşündüler. Bunu ve bundan daha büyü-günü istiyorlar. "Azgınlılaştılar" zulümde haddi aştılar "büyük bir az-gınlıkla" onun en yüksek derecesine ulaştılar, öyle ki ezici mucizeleri gördüler de onlardan yüz çevirdiler. Pis nefisleri için kutsal nefislere

bile kapalı olan şeyleri umdular. Lekad'deki lam mahzuf kasemin cevabıdır. Böylesi cümle ile yeni söze başlamada güzellik vardır ve kibir ve taşkınlıklarına şaşma iması vardır. Tıpkı şu beyitte olduğu gibi:

*Cessas'ın komşu kadınının dişi devesine karşılık öldürdük,
Küleybi; bedel olarak Küleyb'in öldürüldüğü deve ne pahalıdır!*

22- "Melekleri gördükleri gün" ölüm yahut azap meleklerini, yevme üzkür ile ya da onun delalet ettiği şeyle mansuptur **"o gün günahkarlar için müjde yoktur"** müjdeden men edilirler yahut onlara müjde yoktur demektir. Yevmeizin tekrardır ya da haberdır, lilmücrimin'deki lam beyaniyedir (onları göstermek içindir). Ya da ikinci haberdır ya da lam'ın taalluk ettiği şeye zarftır ya da lam büşra'ya müteallıktır, eğer büşra lam ile beraber mebni olmayarak tenvinli takdir edilirse, çünkü lam o zaman amel etmez. Günahkârlar da ya geneldir ki hükmü delil bakımından öteki günahkarları da içine alır. O zaman genel günahkarlara müjdenin olmamasından başka bir vakitte af ve şefaât ile müjde olmayacağını gerektirmez. Ya da günahkârlar özeldir ki zamir yerine konulmuşlardır. Bu da suçlarını tescillemek ve müjdeye mani olanla karşıtını icap ettiren şeyi akla getirmek içindir. **"Size müjde yasaktır, yasak, derler!"** bu da manaya atıftır yani kafirler o zaman bu kelimeyi Allah'a sığınmak ve kavuşmalarına engel çıkarılmamak için söylerler. Bu da düşmanla veyahut kötü bir şeyle karşılaştıkları zaman söyledikleri sözlerdendir. Yahut da bunu melekler derler, şu manaya ki cennet veya müjde size haram edilmiştir, haram! Zam ile hucren de okunmuştur, aslı feth iledir. Ancak özel bir yerde kullanıldığı için değiştirilmiştir, mesela ka'deke ve amreke gibi, bunun içindir ki çekimi yapılmaz, nasb edeni de açığa çıkmaz. Mahcuren ile sıfatlanması tekit içindir, mesela mevtün maitün kavlinde olduğu gibi.

23- "Onların yaptıkları amele vardık, onu saçılmış / dağılmış toz yaptık". Küfürlerinde yaptıkları misafir ağırlama, sıra-ı rahim ve dar-da kalana yardım gibi yaptıkları iyi amele geldik, onu boşa çıkardık, çünkü muteber kılacak şarttan yoksun idi. Bu, hallerini ve amellerini bir toplumun haline benzetmedir ki bunlar hükümdarlarına isyan ettiler, o da geldi eşyalarını darmadağın etti. Her şeylerini yok etti, geriye bir şey bırakmadı. Heba delikten giren güneş ışığında görünen tozdur, hebve'den gelir ki o da toz demektir. Mensuren de onun sıfatıdır, yok sayılan amelleri değersizlik ve işe yaramazlık bakımından toza, sonra da dağılmış toza benzetilmiştir ki bir daha toplanması mümkün değildir. Ya da maksat ve niyetleri dağınık toza benzetilmiştir. Yahut hebaen üçüncü mefuldur, çünkü o arkadan gelen haber gibidir, mesele "kunu kıredeten hasiin" (*Bakara: 65*) ayetinde olduğu gibi.

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ

مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَمِ وَنُزِلَ الْمَلَكَةُ تَزْيِيلًا ﴿٢٥﴾

الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ

عَسِيرًا ﴿٢٦﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ

مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فَلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾

24 – Cennet yaranları o gün kalacak yer bakımından daha hayırlı ve dinlenecek yer bakımından daha güzeldir.

25 – Hatırla o günü ki, gök bulutla yarılr ve melekler bir indirilmekle indirilir.

26 – O gün gerçek mülk Rahman'ındır. O gün kafirlere zor oldu.

27 – O günde zalim, ellerini ısırır ve: “Keşke ben Peygamberle beraber bir yol tutsa idim!” der.

28 – “Eyvah bana, keşke ben falancayı dost edinmese idim!”

24- “Cennet yaranları o gün kalacak yer bakımından daha hayırlıdır” çoğu zaman oturup konuşmak için eğleştikleri yer bakımından demektir. “Ve dinlenecek yer bakımından daha güzeldir” eşleri ile dinlenmek ve zevklenmek için barındıkları yer olarak demektir. Bu da mecazendir ki benzetme yolu ile kaylule (ögle uykusun)dan gelir. Ya da genellikle o (dinlenme) bulunur demektir, çünkü cennette uyku yoktur. Daha güzeli ifadesinde şuna işaret vardır ki istirahat ettikleri mekan görüntü ve diğer güzellikler bakımından daha güzeldir. Müstekar ve makiyl lafızlarından mastar yahut zaman murat edilmek de caizdir, o zaman mekân ve zamanlarının hayal edilen en hoş zaman ve mekân olduğuna işaret edilmiş olur. En güzeli kalıbı ile ism-i tafdil kullanılması ya da mutlak fazlalık iradesi iledir ya da dünyada refah erbabına nispetledir. Rivayete göre hesaptan yarım günde ayrılırlar; cennet halkı cennette, cehennem halkı da cehennemde istirahat yerlerine çekilirler (eğer cehennemde böyle bir yer varsa!).

25- “Hatırla o günü ki, gök yarılr” aslı teteşakkaku'dur, te hazf edilmiştir. İbn Kesir, Nafi, İbn Amir ve Yakup onu idgam etmiştir (teşakkaku) “bulutla” ondan bulutun doğması ile, bu da “Allah'ın ve me-

leklerin onlara bulutun gölgesi içinde gelmesini mi bekliyorlar?" (*Bakara: 210*) ayetinde zikredilen buluttur. **"Ve melekler bir indirilmekle indirilir"** o bulutun içinde, kulların amel defterleri ile. İbn Kesir ve nüezzile okumuştur. Nüzzelet, ünzile, nüzile ve kelimedeki nun'un hazfî ile nüzzelet melaiketü şeklinde de okunmuştur.

26- "O gün gerçek mülk Rahman'ındır" sabit mülk onundur, çünkü o gün bütün mülkler iptal edilecektir, onun mülkünden başkası kalmayacaktır. Hak haberdır, lirrahman da ona müteallıktır ya da onu beyan etmektedir. Yevmeizin de mülkün mamuludur (mefulu fihidir), hakkın mamulu değildir, çünkü o arkasındadır ya da hak mülkün sıfatıdır haber de yevmeizin'dir yahut lirrahman'dır. **"O gün kafirlere zor oldu"** şiddetli oldu.

27- "O günde zalim elini ısıtır" aşırı pişmanlığından. Elleri ısır-mak, parmak uçlarını yemek, dişleri törpülemek (gıcırdatmak) ve benzeri şeyler öfkeden ve pişmanlıktan kinayedir. Çünkü bunlar bu ikisini takip eden şeylerdendir. Zalimden maksat da cinstir. Ukbe bin Muayt olduğu da söylenmiştir. O, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile çok otururdu, bir gün onu (Peygamberimiz'i) yemeğe davet etti, o da kelime-i şahadet getirmediği yemeğinden yemek istemedi. Sonunda yaptı. Übey bin Halef de onun dostu idi, onu kınadı ve: Dininden döndün, dedi. O da: Hayır, evimde yemeğimden yememeye ant içince ondan utandım, şahadet getirdim, dedi. Übey de: Gidip onun boynuna basarak yüzüne tükürmedikçe, olmaz, dedi. O da Efendimiz'i Darünnedve'de buldu ve bunu yaptı. Efendimiz aleyhis-salat vesselam ona: Mekke dışında seninle karşılaşsam, tepene kılıcı indiririm, dedi. Ukbe Bedir savaşında esir edildi, Efendimiz Hazreti Ali'ye emretti, o da onu öldürdü. Efendimiz Uhut'ta Übey'e onunla düello ederken bir mızrak dürttü, o da Mekke'ye döndü, öldü. **"Keşke ben Peygamberle beraber bir yol tutsa idim"** kurtuluşa giden bir yol yahut bir yol ki o da hak yoludur, sapıklık yollarına gitmese idim.

28- "Yaveyleta (eyvah bana)" aslı üzere ye ile (yaveyleti) de okunmuştur. **"keşke ben falancıyı dost edinmese idim"** yani kendini aldatanı kast ediyor, falan, özel isimlerden kinayedir, nitekim hen de cinslerden kinayedir.

لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ
 لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٣١﴾ وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي
 اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٢﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا
 لِكُلِّ نَبِيٍّ عَلاوًا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣٣﴾
 وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً
 وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٤﴾

29 – Ant olsun, gerçekten zikir bana geldikten sonra beni (on-
 dan) şaşırttı. Şeytan insanı yardımsız bırakandır.

30 – Peygamber: Ya Rabbi, şüphesiz kavmim bu Kur'an'ı terk
 edilmiş bir şey edindiler" dedi.

31 – İşte böyle, her peygamber için günahkârlardan bir düşman
 kıldık. Yol gösterici ve yardım edici olarak Rabbin yeter.

32 – Kâfirler: "Kur'an ona bir seferde toptan indirilmeli değil
 miydi?" dediler. İşte böyle yaptık ki onunla gönlünü kuvvetlendire-
 lim diye. Ve onu tane tane okumakla okuduk.

29- "Ant olsun, gerçekten beni zikirden saptırdı" Allah'ın zikrinden
 yahut kitabından veyahut Peygamberin öğüdünden ya da kelime-i şa-
 hadetten "bana geldikten sonra" ona imkân bulduktan sonra. "Şey-
 tan oldu" saptıran dostu ya da İblis'i kast ediyor, çünkü dostluğuna
 ve Peygambere muhalefete o teşvik etti ya da cin ve insandan şeytan-
 lık eden herkesi kast ediyor "insanı yardımsız bırakan" ona yaklaşıp,
 sonunda onu helaka götürür, sonra bırakır, ona faydası olmaz. Hazul
 faul veznindedir, hızlan'dan gelir.

30- "Peygamber dedi" Muhammed, o gün yahut dünyada Allah'a
 şikâyet ederek "ya Rabbi, şüphesiz kavmim" Kureyş "bu Kur'an'ı terk
 edilmiş bir şey edindiler" onu terk etmek ve ondan yüz çevirmekle.
 Aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: Kim Kur'an'ı öğrenir
 de Mushaf'ını duvara asar, yaprağını açmaz ve ona bakmazsa, kıya-
 met gününde yakasına sarılır: Ya Rabbi, bu kulun beni terk edilmiş bir
 şey yaptı, onunla aramızda hükmünü ver, der. Ya da onu duydukları

zaman saçmaladılar ve gürültü yaptılar ya da onun boş ve öncekilerin masalları olduğunu zannettiler. Bu durumda aslı mehcuren fih olup car hazf edilmiş olur. Mehcür'un hucr manasına mastar olması da caizdir mesela meclud (celade) ve makul (akl) gibi. Bunda kavmini korkutma vardır, çünkü peygamberler – onlara salat ve selam olsun – kavimlerini Allah Teala'ya şikayet ettikleri zaman onlara acele azap edilir.

31- “İşte böyle, her peygamber için günahkârlardan bir düşman kıldık” sana düşman kıldığımız gibi, öyleyse onlar gibi sen de sabret. Bunda Allah'ın kötülüğü de yarattığına delil vardır. Adüv lafzının te-kile de çoğula da ihtimali vardır. **“Yol gösterici olarak Rabbin yeter”** onları kahredecek yolu **“ve yardım edici olarak”** onlara karşı sana yardım edici olarak.

32- “Kâfirler: Kur'an ona bir seferde toptan indirilmeli değil miydi, dediler?” nüzzile ünzile manasınadır, tıpkı habbere ahbere manasına olduğu gibi, bu durumda **“toptan”** sözü ile çelişmemiş olur, eski kitaplar gibi bir seferde demektir. Bu da hiçbir faydası olmayan bir itirazdır, çünkü i'caz durumu toptan ya da perakende indirilmesiyle değişmez. Kaldı ki perakende inmesinin faydaları vardır, onlardan bazısına şöyle işaret edilmiştir. **“İşte böyle perakende indirdik ki onunla gönlünü (kalbini) kuvvetlendirelim”**. Yani onu parça parça indirdik ki onu ezberlemeye ve anlamaya kalbine (hafızana) yardım etsin. Çünkü onun durumu Musa, Davut ve İsa'nın durumuna benzemez, çünkü Efendimiz ümmi idi, onlarsa okuryazar idiler. Eğer Kur'an ona toptan indirilse idi ezberlemesi zorlaşırdı. Belki de tamamlayamazdı. Çünkü bir şeyi almak için azar azar gelmesi lazımdır. Bir de onun olaylara göre inmesi daha çok bakılmasını ve manasının derinine dalınmasını gerektirir. Aynı zamanda parça parça indiği vakit her parçasında ona benzerini getirmeleri için meydan okumuş olur, onlar da karşılık veremeyince kalbi daha da kuvvetlenmiş olur. Ayrıca Cebrail onu değişik hallerde indirince kalbi daha da sağlamlaşır. Bunun faydalarından bazıları da şunlardır: Nasih ile mensuhu bilmek, vaziyet icabı manasını daha kolay anlamak. Çünkü ortam da onun belîğ olmasına yardım eder. **“Kezalike”** mahzuf mastarın sıfatıdır, işaret de parça parça inmesinedir, çünkü **“Kur'an ona toptan indirilmeli değil miydi?”** sözünden bu anlaşılmaktadır. Bunun kâfirlerin sözlerinden olma ihtimali de vardır, o zaman kezalik lafzı üzerinde vakf edilir, işaret de geçmiş kitaplara olur. Lam da iki durumda mahzufa müteallık olur (enzelnahu). **“Ve onu tane tane okumakla okuduk”** sana azar azar yavaş yavaş yirmi yahut yirmi üç yılda okuduk. Tertil'in aslı dişlerde kullanılır ki aralarını açmak, onları seyreltmektir.

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾
 الَّذِينَ يُخْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا
 وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا
 مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ
 كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَذْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَبُوا
 الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَا هُمُ لِلنَّاسِ آيَةً وَاعْتَدْنَا
 لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾

33 – Sana bir misal getirmezler ki, ancak biz sana hakkı ve tefsirce en güzelini getiririz.

34 – Onlar ki yüzleri üstü haşrolunurlar, işte onlar yerce daha kötü ve yolca daha sapıktırlar.

35 – Ant olsun, Musa'ya o kitabı verdik ve kardeşi Harun'u da yanında vezir kıldık.

36 – Ayetlerimizi yalanlayan kavme gidin, dedik. Onları helak etmekle helak ettik.

37 – Nuh kavmini de hatırla. Peygamberleri yalanladıkları zaman onları suda boğduk ve onları insanlar için bir ibret kıldık. Zalimler için acıklı bir azap hazırladık.

33- “Sana bir misal getirmezler ki” batılılıkta darbı mesel olmuş bir soru getirmezler ki demektir. Bundan da peygamberliğini gözden düşürmek isterler “ancak biz sana hakkı getiririz” ezici cevabı veririz “ve tefsirce en güzelini getiririz” en güzel açıklama getiririz ya da hikmetimize göre hak olanı ve seninle gönderilen şeyi daha güzel açıklayanı getiririz.

34- “Onlar ki yüzleri üstü haşrolunurlar” yani tepeleri üstü dönmüş yahut oraya sürüklenerek ya da kalpleri aşağılık şeylere bağlı ve yüzleri onlara dönük olarak getiririz. Efendimiz'den rivayet edilmiştir: İnsanlar kıyamet gününde üç sınıf olarak haşrolunurlar: Bir sınıf bi-

nekler üzerinde, bir sınıf yaya olarak, bir sınıf da yüzleri üstü. Bu da (ellezine) zemdir merfu yahut mansuptur ya da müptedadır, haberi de “**ülaike şerrün mekânen**”dir. (Onlara göre) durumu kötü olan Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'dir, bu da şu ayetteki metot üzere- dir: “De ki: Size sonuç bakımından Allah katında daha kötüsünü ha- ber vereyim mi? O da Allah'ın lanet ettiği ve ona gazap ettiği kimsedir” (*Maide: 60*). Sanki şöyle denilmiştir: Onları bu sorulara sürükleyen şey onun konumunu küçümsemeleri ve yolunun sapık olduğunu sanma- larıdır. Kendi hallerini bilmiyorlar ki konumlarının daha kötü ve yolla- rının da daha sapık olduğunu bilsinler. Şöyle de denilmiştir: Bu, “cen- net yaranı o gün yer bakımından daha hayırlıdır” (*Furkan: 24*) ayetine bağlıdır. Yolu sapıklıkla nitelemek mecazidir, mübalağa içindir (onlar o kadar sapıktırlar ki bu sapıklık yollarına kadar ulaşmıştır).

35- “Ant olsun, Musa’ya o kitabı verdik ve kardeşi Harun’u da ya- nında vezir kıldık” davette ve Allah kelamını yüceltmede ona yardım ediyordu. Bu, onun da peygamberliğine mani değildir, çünkü bir işte ortak olanlar, yardımlaşırlar.

36- “Ayetlerimizi yalanlayan kavme gidin” yani Fir’avn’e ve kav- mine demektir. “Onları helak etmekle helak ettik” yani onlara gittiler, onlar da ikisini de yalanladılar, biz de onları fena şekilde helak ettik. Kıssanın iki ucunu vermesi, maksut olan şeyle yetinmek içindir, o da peygamberler göndermek ve yalanlamakla helaki hak ederek diyecek bir şeyleri kalmamaktır. Takip edatı fe, hüküm itibarı takibi göster- mektedir gerçekleşme ile değil. Şöyle de okunmuştur: Fedemmertü- hü, fedemmirahüm ve şeddeli tekit nun’u ile fedemmirannihim.

37- “Nuh kavmini de hatırla, peygamberleri yalanladıkları za- man” Nuh’u ve ondan öncekileri yalanladılar ya da yalnız Nuh’u ya- lanladılar, fakat peygamberlerden birini yalanlamak hepsini yalanla- mak gibidir ya da mutlak olarak peygamber göndermeyi yalanladılar, mesela Brahmanlar gibi. “Onları suda boğduk” tufanla “ve onları kıl- dık” suya boğulmalarını yahut kıssalarını “insanlar için bir ibret” bir ayet kıldık. “Zalimler için acıklı bir azap hazırladık” zalimlerin genel ve özel olma ihtimali vardır. Özel olunca zamir yerine zahir konulması onları zalimlikle damgalamak içindir.

وَعَادًا وَثَمُودًا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ
 وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ۝۳۸ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ
 الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ۝۳۹ وَلَقَدْ آتَوْنَا عَلَى
 الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا مَطَرُ السَّوْءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا
 بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ۝۴۰ وَإِذَا رَأَوْكَ أَنْ يَتَّخِذُونَكَ
 إِلَّا هُزُوءًا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ۝۴۱ إِنْ كَادَ
 لَيُضِلُّنَا عَنْ الْإِهْتِنَاءِ لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
 حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ۝۴۲

38 – Ad'i, Semud'u, Res halkını ve bunların arasındaki birçok nesilleri de hatırla.

39 – Her birine misaller getirdik ve her birini kırıp geçirmekle kırıp geçirdik.

40 – Ant olsun, gerçekten (Mekkeliler) kötü yağmura tutulan o kente geldiler. Onu görmediler miydi? Hayır, onlar dirilmeyi ummuyorlar.

41 – Seni gördükleri zaman ancak bir eğlence edinirler: “Allah’ın peygamber olarak gönderdiği bu mu?” (derler).

42 – “Eğer onların üzerinde sabretmeseydik, neredeyse bizi tanrılarımızdan saptıracaktı”. İleride azabı gördükleri zaman yolca kimin daha sapık olduğunu bilecekler.

38- “Ve aden ve semude (Ad'i ve Semud'u)” bu da caalnahüm'deki hüme ya da zalimin'e atıftır. Hamze ile Hafs kabile tevili ile (gayri munsarif olarak) semude okumuşlardır. “Res halkını” bunlar putlara tapan bir kavim idiler, Allah onlara Şuayb'i gönderdi, ona inanmadılar. Onlar örülmemiş res kuyusunun başında iken, toprak kaydı, kendileri de yurtları da yere battı. Şöyle de denilmiştir: Res Yemame'nin Felec bölgesinde bir köydür, orada Semud'un son nesli kalmıştı. Allah onlara bir peygamber gönderdi, onu öldürdüler, onlar da helak oldular. Onun uhdu olduğu, Antakya'da bir kuyu olduğu, orada Habib

Neccar'ı öldürdükleri de söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Onlar Peygamber Hanzala bin Safvan'ın kavmidir, Allah onları büyük bir kuş ile denedi, Onda her renkten tüy vardı. Ona boynunun uzunluğundan dolayı Anka adını verdiler. Fetah yahut Demah denilen dağlarında yaşırdı. Av bulamadığı zaman çocuklarının üzerine pike yapar onları kaçırdı. Hanzala ona beddua etti, ona yıldırım çarptı, onlar da onu öldürünce helak edildiler. Şöyle de denilmiştir: Onlar bir kavim idiler, peygamberlerini yalanladılar, onu bir kuyuya attılar. **“Nice nesilleri de hatırla”** nice çağlarda yaşayanları, karn kırk yıla, yetmiş yıla ve yüz yirmi yıla denilmiştir, **“bunların arasında”** bu da zikri geçenlere işarettir. **“Birçok”** sayılarını ancak Allah bilir.

39- **“Her birine misaller getirdik”** ona öncekilerin hikayelerinden acayıp kıssalar açıkladık, bunu da korkutmak ve mazereti ortadan kaldırmak için yaptık. Israr edince helak edildiler, nitekim şöyle demiştir: **“Ve küllen tebberna (her birini kırıp geçirmekle kırıp geçirdik)”** parçaladık, bu nedenle altın ve gümüş kırığna tibr denilir. Birinci küllen darabna'nın işaret ettiği bir şeyle mesela enzerna ile mansuptur, ikincisi ise tebberna ile mansuptur, çünkü o, zamirle meşgul değildir.

40- **“Ant olsun, gerçekten geldiler”** yani Kureyşler Şam'a ticaretlerinde defalarca uğradılar **“kötü yağmura tutulan o kente”** yani Sodom'a demektir ki Lut kentlerinin en büyüğüdür, üzerine taş yağmuru yağmıştı. **“Onu görmediler miydi?”** yanından gelip geçerken, Uğradıkları azabı görüp de öğüt alsalardı. **“Hayır, onlar dirilmeyi ummuyorlardı”** bilakis kafir idiler, yeniden dirilmeyi ve böyle bir sonucu beklemiyorlardı. Bunun içindir ki bakmadılar da ondan öğüt almadılar da, oradan bindikleri hayvanlar gibi geçtiler ya da müminlerin sevap umduğu gibi bir şey beklemiyorlardı. Ya da ondan korkmuyorlardı, son tevil Tihame lehçesine göredir.

41- **“Seni gördükleri zaman ancak bir eğlence edinirler”** seni eğlenme konusu yahut eğlenilen şey edinirler **“Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mu (derler)?”** burada deme lafzı gizlidir. **“Bu mu?”** işareti de hakaret içindir. Onu tamamen reddettikleri halde kabullenip de elçi bu mu demeleri alay ve istihza yolludur. Eğer öyle olmasa idi: Allah'ın peygamberi olduğunu iddia eden bu mu, derlerdi?

42- **“Neredeyse bizi tanrılarımızdan saptıracaktı”** bizi onlara ibadetten çevirecekti, bu da tevhide çok çalışmasından ve dediklerini delil ve mucizeler olduğunu akla getirecek şekilde çok tekrar etmesindendir **“eğer onların üzerinde sabretmeseydik”** onların üzerinde sebat etme-se ve ibadetlerine sıkıca tutunmasa idik. Levla edatı bu gibi yerlerde mutlak hükmü mana bakımından kayıtlar, lafız bakımından değil.

“İleride azabı gördükleri zaman yolca kimin daha sapık olduğunu bilecekler” bu da “neredeyse bizi gerçekten saptıracaktı” sözlerine cevaptır. Çünkü bu, ondan gerekeni ve onu lazım kılanı bertaraf etmektedir. Bunda onlara mühlet verse de ihmal etmeyeceğine delil vardır.

أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ

إِلَهَهُ هَوًى ۖ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ۖ^{٤٣}
 أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ
 بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ۖ^{٤٤} أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ
 لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ۖ^{٤٥}

43 – Arzusunu tanrısı edineni gördün mü? Onun üzerine sen mi vekil olacaksın?

44 – Yoksa gerçekten çoklarının işittiklerini yahut akıllarını çalıştıracaklarını mı sanıyorsun? Onlar ancak hayvanlar gibidirler, hatta onlar yolca daha sapıktırlar.

45 – Rabbine bakmadın mı, gölgeyi nasıl uzattı? Eğer dileseydi onu elbette durgun kılardı. Sonra güneşi ona delil kıldı.

43- “Eraeyte menittehaze ilahehu hevahu (arzusunu tanrı edineni gördün mü?)” ona itaat etmek ve dinini onun üzerine kurmakla, artık kanıta bakmaz ve delili görmez. İkinci mefulun öne alınması ona önem verildiği içindir. “Onun üzerine sen mi vekil olacaksın?” hali böyle olanı şirkten ve isyanlardan sen mi önleyeceksin. Birinci istifham taktır ve şaşma içindir, ikincisi ise inkar içindir.

44- “Yoksa gerçekten çoklarının işiteceklerini yahut akıllarını çalıştıracaklarını mı sanıyorsun?” ayet ve kanıtların onlara fayda verip de onların durumları ile ilgileneneğini ve imanlarına ümit edeceğini mi sanıyorsun? Bu da öncekinden daha şiddetli bir kınamadır, onun içindir ki em edatiyle ondan yüz çevirmeyi hak etmiştir. Çoğunluğun bildirilmesi içlerinden iman edenler ve hakka akıl erdirdiği halde mevkiini kaybetme korkusu ile inat gösterenler olduğu içindir. “Onlar ancak hayvanlar gibidirler” kulaklarına çarpan ayetlerden yararlan-

madıkları ve gözleriyle gördükleri delil ve mucizeler üzerinde düşünmedikleri için. **“Hatta onlar yolca daha sapıktırlar”** hayvanlardan, çünkü hayvanlar kendilerine bakanlara uyarlar, kendilerine iyilik edeni kötülük edenden ayırırlar. Faydalı şeyi arar ve zararlı şeyden uzak dururlar. Bunlar ise Rablerine itaat etmezler, onun ihsanını şeytanın kötülüğünden ayırmazlar. Menfaatlerin en büyüğü olan sevabı aramaz, zararların en şiddetlisi olan azaptan sakınmazlar. Bir de onlar hakka inanmaz ve hayır işlemezlerse de batıla da inanmaz ve şerri de işlemezler. Onlar ise öyle değiller. Bir de hayvanların cahilliği kimseye zarar vermez, bunların cahilliği ise fitne koparır, insanları haktan çevirir. Bir de hayvanların kemal isteme imkânı olmadığı için ne kusurları ne de ayıpları vardır. Bunlar ise kusurludurlar, kusurlarından dolayı da en büyük azabı hak ederler.

45- “Rabbine bakmadın mı?” sanatını görmedin mi **“gölgeyi nasıl uzattı?”** onu nasıl yaydı yahut gölgeye bakmadın mı, Rabbin onu nasıl uzattı? (Böyle olacakken) nazmı değiştirmesi şunu bildirmek içindir: Bu kelimadan anlaşılan aklî şey (o da gölgenin uzamasıdır) delilinin açık olmasından dolayı – o da sonradan meydana gelip mümkün sebeplerle (güneşin doğması ile) yararlı bir şekilde uzayıp kemale erdikten sonra kısalarak hikmet sahibi sanatkârın işi olduğuna delalet etmesidir - işte o aklî olan bu delalette, gözle müşahade edilen (gölge) gibidir. Artık hisle görülen gölge nasıl delalet eder, var düşün (daha çok delalet eder)! Ya da şöyle demektir: ilmin şu dereceye varmadı mı ki Rabbin gölgeyi nasıl uzattı? O da şafağın sökmesiyle güneşin doğması arasındır ki hallerin en güzelidir. Çünkü zifiri karanlık tabiatı kaçırır ve bakışı önler, güneşin ışığı ile havayı ısıtır ve gözü alır. Bunun içindir ki cenneti böyle nitelemiş ve **“uzun gölgeler”** (*Vakıa: 30*) demiştir. **“Eğer dileseydi onu elbette durgun kılardı”** sabit kılardı, bu da sükna’dan gelir ya da büzülmez kılardı ki bu da sükundan gelir, Bu da güneşi tek hal üzere durdurmakla olurdu. **“Sonra güneşi ona delil kıldık”** çünkü güneş doğup da ışığı nesnelerin üzerine düşünceye kadar gölge göze görünmez. Ya da meydana gelmez, güneş hareket etmedikçe farklılık olmaz.

ثُمَّ قَبَضْنَاهُ

إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ

سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ بُشْرًا

بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾

46 – Sonra onu azar azar kendimize çektik.

47 – O ki geceyi size örttü, uykuyu dinlenme kıldı ve gündüzü de dağılma zamanı kıldı.

48 – O ki rüzgârı rahmetinin önünde müjdeciler kıldı. Gökten de temizleyici su indirdik.

46- “Sonra onu kendimize çektik” yani güneşi onun yerine geçirmekle onu izale ettik. Gölgeyi meydana getirmeden uzatma yani yürütme ile tabir edince izale etmeden de kendine çekme ile tabir etti, bu kabz toplama manasınadır. “Azar azar çektik” güneşin yükselmesine göre, ta ki bununla kâinatın menfaati temin olsun, mahlukatın sayısız yararı meydana gelsin. İki yerdeki sümme edatı işlerin farklılığından yahut görünme vakitlerinin başlama vakitlerinin farklılığındandır. Şöyle denilmiştir: Gölgenin uzatılması göğü ılık saçıran nesne olmadan bina edip yeri altında yaydığı zaman olmuştur. Göğün gölgesini yerin üzerine düşürmüştür. Eğer dileseydi onu o hal üzere sabit kılardı. Sonra güneşi buna delil olarak halk etti yani ona hakim kıldı, onu arkasına düşürdü, tıpkı delilin sonucu arkasına düşürdüğü yahut rehberin yol gösterdiği kimseyi arkasına düşürdüğü gibi. Çünkü gölge onun hareketiyle farklılaşır, onun değişmesiyle değişir. Sonra onu azar azar yavaş yavaş kendimize çektik, sonra en kısa haline geldi. Ya da kıyamet koptuğu zaman onu yavaşça çekeceğiz, bu da gölge veren ve gölge alan nesnelerin çekilmesiyle olacaktır.

47- “O ki geceyi size örttü kıldı” onun karanlığını elbisenin örtmesine benzetmiştir “uykuyu dinlenme kıldı” meşguliyetleri kesmekle bedenler için rahatlık kıldı. Burada geçen sebt’in asıl manası kesmektir ya da uykuyu ölüm kıldı demektir, “o sizi gece öldürür” (En’am: 60) ayetinde olduğu gibi. Çünkü uyku hayatın kesilmesidir. Ölüye mesbut denilmesi de bundandır. “Gündüzü de dağılma zamanı kıldı” nuşuren za nuşurin demektir yani dağılma zamanı ki insanlar onda geçim-

lerini temin için dağlırlar ya da uykudan uyanmaktır ki ölümlerin dirilmesi gibidir. O zaman uyku ile uyanmanın ölüm ve dirilme için örnek olduğuna işaret olur. Lokman Hekim oğluna: Oğulcuğum, uyuduğun gibi uyandırılırsın, ölmen ve dirilmen de öyledir, demiştir.

48- “O ki rüzgârı gönderdi” İbn Kesir tekil ve cins murat ederek (rih) şeklinde okumuştur “büşüren” bulutları yayarak demektir ki neşur’un çoğulu olur. İbn Amir hafifçe sükun ile (nüşren) Hamze ile Kisai de hem öyle hem de nun’un fethi ile (neşren) okumuşlardır ki mastar olur ve sıfat olarak kullanılmış olur. Asım ise büşren okumuştur ki büşür’ü tahfif etmiştir, o da beşur’un çoğuludur, mübeşşir (müj-deci) manasınadır. **“Rahmetinin önünde”** yağmurdan önce demektir. **“Gökten de temizleyici su indirdik”** tahuren mutahhiren (temizleyici) demektir. Çünkü Allah Teala: “Onunla sizi temizlemek için” (*Enfal: 11*) demiştir. Tahur temizlenecek şeyin (maddenin) ismidir, vadu’ ve vekud gibi ki abdest alacak su ve yakacak odun demektir. Efendimiz aleyhissalat vesselam da şöyle demiştir: Toprak müminin temizlik maddesidir; birinizin kabını köpek yalarsa, onu biri toprakla olmak üzere yedi defa yıkayın. Tahuran’ın çok temizleyici manasına geldiği de söylenmiştir. Feul vezni her ne kadar iki manada yaygın ise de ancak o, meful için de gelmiştir, mesela dabus (etli mi diye elle yoklanan deve) ve mastar olarak da gelmiştir, kabul (makbul) gibi ve isim olarak da gelmiştir, zenub (dolu yahut doluya yakın kova) gibi. Suyu onunla nitelemek; ondaki nimeti hatırlatmak ve arkadan gelen ihsanı tamamlamak içindir. Çünkü temizleyici su daha sağlıklı ve içine karışıp da temizleyicilik özelliğini kaybettiren şeyden daha yararlıdır. Ve şuna dikkat çekmek içindir ki su ile dışlarını temizledikleri gibi daha çok içlerini temizlemelidirler.

لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ
 كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَكَّرُوا فَأَبَى
 أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا
 فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ
 بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾

49 – Onunla ölü bir beldeyi diriltmemiz ve yarattığımız hayvanlara ve birçok insanlara içirmemiz için.

50 – Ant olsun, gerçekten onu ibret almaları için aralarında çevirdik. Fakat insanların pek çoğu nankörlükten başka bir şeyi kabul etmedi.

51 – Eğer dilese idik her kente elbette bir uyarıcı gönderirdik.

52 – Öyleyse kâfirlere itaat etme ve onunla onlara karşı büyük bir cihatla cihat et.

49- “Onunla ölü bir beldeyi diriltmemiz için” bitki ile, meyten’in müzekker olması belde’nin beled manasına olmasındandır. Bir de o (meyten) diğer mübalağa kalıpları gibi fiil yerine geçenlerden değildir, o nedenle çekimsiz gibi kabul edilmiştir. “Ve yarattığımız hayvanlara ve birçok insanlara içirmemiz için” bundan yağmurla yaşayan çöl sakinlerini kast ediyor. Bunun içindir ki en’am ve enasiy lafızları nekire kılınmıştır. Özellikle bunların (çöl halkının) verilmesi şundandır; çünkü şehir ve köy halkları nehir ve pınarlara yakın yerlerde yaşarlar. Onlar da davarları da yağmur suyuna ihtiyaç duymazlar. Diğer hayvanlar ise su aramak için uzaklara gider, genellikle su ihtiyacı duymazlar. Üstelik ayetin esprisi Allah’ın büyük kudretini göstermek içindir. Bu, nimet çeşitlerini saymak içindir, davarlar ise insanların vazgeçemeyecekleri şeylerdir. En çok onlardan yararlanırlar, geçimleri de büyük çapta onlara bağlıdır. Bunun içindir ki onları sulamak insanlara içirmekten önce zikredilmiştir. Nitekim toprağın sulanması da ondan önce söylenmiştir, çünkü o da hayvanların hayat ve yaşamlarının sebebidir. Feth ile neskiyehu da okunmuştur. Seka ile eska ikisi de geçerli lügattir, aynı manayadır. Şöyle de denilmiştir: Eskahu birine içecek

su hazırlamaktır. Bir ye'nin hazfi ile enasiy de okunmuştur, insi'nin çoğuludur ya da insanın çoğuludur ki zırban'da zerabiy denildiği gibi. Üstelik onun aslı enasiyn'dir, nun yey'e kalp olunmuştur.

50- “Ant olsun, gerçekten onu aralarında çevirdik” bu sözü insanlar arasında Kur'an'da ve diğer kitaplarda çevirdik ya da yağmuru çeşitli beldeler ve değişik vakitlerde şiddetli ve hafif olmak üzere aralarında çevirdik. İbn Abbas radiyallahu anhumadan: Bir yılın yağmuru diğer yıldan daha çok olmaz, ancak Allah onu kulları arasında dilediği şekilde taksim eder, dediği ve bu ayeti okuduğu rivayet edilmiştir. Ya da ırmaklarda ve kaynaklarda demektir. **“İbret almaları için”** düşününler de onun sonsuz kudretini ve bu husustaki nimetini bilsin ve şükürünü eda etsinler ya da birilerinden diğerlerine çevirmesinden ibret alsınlar. **“Fakat insanların çoğu nankörlükten başka bir şeyi kabul etmediler”** ancak nimete nankörlük edip ona ilgi göstermediler yahut asıl kudret sahibini görmezden gelip: Filanca yıldız dolayısıyla yağmur yağdı dediler. Kim yağmurun yalnız yıldızlardan geldiğini söylerse kafir olur, ama Allah'tan geldiğini bilir de onları Allah'ın yaratmasıyla aracı bilirse öyle olmaz.

51- “Eğer dileseydik her kente elbette bir uyarıcı gönderirdik”. Halkını uyaran bir peygamber, o zaman peygamberlik yükün hafiflerdi, ancak bunu yalnız sana verdik, bunu da şanını yüceltmek ve seni diğer elçilere üstün kılmak için yaptık. Sen de bunu sebatla ve davette ve hakkı açığa çıkarmada çalışmakla karşıla.

52- “Öyleyse kâfirlere itaat etme” aleyhinde yapmak istedikleri şeyde. Bu da Efendimiz aleyhissalat vesselam ile müminleri teşviktir. **“Ve onunla onlara karşı büyük bir cihatla cihat et”** Kur'an'la yahut onlara itaat etmemekle, bu da “onlara itaat etme” sözünden anlaşılmaktadır. Mana da şöyledir: Onlar senin hakkını iptal etmek için uğraşıyorlar, sen de onlara muhalefet etmek ve batıllarını yok etmek için çalışmakla karşılık ver. **“Büyük bir cihatla”** çünkü beyinsizlere karşı delille savaşmak düşmanla kılıçla savaşmaktan daha büyüktür ya da onlara muhalefet etmek o kadar taşkınlık ve galibiyetlerine rağmen içlerinde iken olacaktır ki bu da çok büyüktür ya da o bütün kâfirlerle savaşacaktır, çünkü o, bütün kentlere gönderilmiştir.

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ
 هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا
 بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا
 فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾
 وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ
 عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾

53 – O ki iki denizi salıverdi; bu tatlıdır, bu da tuzlu acıdır. Aralarında bir engel ve yasaklanmış bir yasak kıldı.

54 – O ki sudan bir insan yarattı; onu bir soy sop kıldı. Rabbin her şeye kadirdir.

55 – Allah’tan başka, kendilerine fayda vermeyen, zarar da vermeyen şeylere tapıyorlar. Kafir Rabbinin aleyhine yardımcı oldu.

56 – Seni ancak müjdeci ve yardımcı olarak gönderdik.

57 – De ki: “Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum, ancak Rabbine karşı bir yol edinmek isteyen müstesnadır”.

53- “O ki iki denizi salıverdi” komşu ve bitişik iki denizi, öyle ki birbirlerine karışmazlar. Merece dabbetehu deyiminden gelir ki hayvanı otlağa salmaktır. “Bu tatlıdır” aşırı tatlılığından susuzluğu kesicidir “bu da tuzlu acıdır” aşırı derece şoraktır. Fa'lün vezninde melhün de okunmuştur, belki aslı malihun'dur, tahfif edilmiştir, mesela baridün yerine berdün gibi. “Aralarına bir engel kıldı” kudretinden bir perde çekti “ve yasaklanmış bir yasak kıldı” aralarına şiddetli bir şekilde itme koydu, sanki biri diğerine, sığınanın sığınılana dediği o kelimeyi der (hicran mahcura). Belli bir hudut da denilmiştir. Şöyle ki Dicle nehri denize dökülür, onun arasında kilometrelerce akar, tadı da değişmez. Şöyle de denilmiştir: Tatlı denizden maksat Nil gibi büyük ırmaktır, tuzlu denizden maksat da büyük denizdir. Engel de arala-

rındaki kara parçasıdır. O zaman Allah'ın kudreti onları ayırmada ve sıfatlarının değişikliğinde görülür, hâlbuki tabiat gereği her unsurun cüzleri karışmayı ve birbirine yapışmayı ve nitelikte birbirine benze-meyi gerektirir (araya kara girmekle sular değişmemeli idi).

54- “O ki sudan bir insan yarattı” bundan Âdem'in hamurunu yo-ğurduğu (çamurunu kardığı) suyu kast ediyor ya da onu insan mad-desinin bir parçası kıldı ki o madde toplansın, akışık hale gelsin ve şe-killeri ve halleri kolaylıkla kabul etsin ya da meniye kast ediyor. **“Onu bir soy sop kıldı”** yani onu nesep sahibi olarak ayırdı; daha açıkça-sı soyun başladığı erkeğe ve hısımlığı başlatan kadına ayırdı. Mesela **“ondan erkek ve dişi iki çift kıldı”** (*Kıyamet: 39*) ayeti gibi. **“Rabbın her şeye kadirdir”** öyle ki bir tek maddeden insan yarattı; ona da çeşitli organlar, farklı karakterler verdi ve onu karşıt iki kısma ayırdı. Bazen de bir meniden erkekli dişili ikiz yaratır.

55; 56- “Allah'tan başka, kendilerine fayda vermeyen, zarar da vermeyen şeylere tapıyorlar” yani putlara ya da Allah'tan başka ta-pılan bütün şeylere demektir. Çünkü ondan başka kendi başına yarar ve zarar veren yoktur. **“Kâfir Rabbinin aleyhine yardımcı oldu”** düş-manlık ve şirkle şeytana yardım ediyor. Kâfirden cins (bütün kâfirler) yahut Ebu Cehil murat edilmiştir. Ya da kâfir değersiz, etkisiz oldu de-mektir. Bu da zahartü bihi (onu zahrıma (arkama) attım) sözünden gelir, bu durumda **“Allah onlarla konuşmaz da yüzlerine bakmaz da”** (*Âl-i İmran: 77*) ayeti gibi olur. **“Seni ancak müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik”** müminler ve kâfirler için.

57- “De ki: Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum” risaleti teb-liğe karşı, bu da müjdecî ve uyarıcı sözlerinden anlaşılmaktadır, **“bir ücret, ancak dileyen kimse müstesnadır”** dileyen kimsenin işi müs-tesnadır demektir **“Rabbine bir yol edinmek isteyen”** iman ve taat ile ona yaklaşmak ve onun katına varmak isteyen hariç. Bunu ücret şe-klinde tasvir etti, şöyle ki onun fiilinden kast edilen odur, onu da ücre-te tamah şüphesini def etmek ve onlara çok acıdığını göstermek için istisna etti. Şöyle ki sevap kazanma ve azaptan kurtulma olasılığını tam, istenilen ve tek bir ücret kabul etti. Ve şunu da bildirmek istedi ki onların itaat etmeleri sevap olarak ona geri döner, çünkü o bunda ara-cıdır, rehberdir. İstisnanın munkatı' olduğu da söylenmiştir ki manası şöyledir: Fakat Rabbine bir yol bulmak isteyen bunu yapsın.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَى بِهِ
 بُذْنُوبٍ عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَلَسْلَلَ بِهِ
 خَبِيرًا ﴿٥٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ
 أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾ تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ
 فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾

58 – Ölmeyen gerçek hayat sahibine tevekkül et ve onun hamdi ile tesbih et. Onun kullarının günahlarından haberdar olması yeter.

59 – O ki gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattı, sonra da Arş'a hükümran oldu (istiva etti). Rahman'dır. Bunu bir bilene sor.

60 – Onlara: “Rahman'a secde edin” denildiği zaman: “Rahman nedir? Bize emrettiğine mi secde edeceğiz?” derler. Bu onların kaçmalarını artırır.

61 – Gökte burçlar kılan ve onda bir kandil, bir de nur saçan ay kılan Allah pek yücedir.

58- “Ölmeyen gerçek hayat sahibine tevekkül et” onların şerlerini def etmek ve ücretlerine muhtaç olmamak için. Çünkü gerçek tevekkül edilecek odur, ölümlü canlılar değildir; çünkü onlar öldüğü zaman onlara tevekkül eden de perişan olur. “Onu hamdi ile tesbih et” onu noksan sıfatlardan tenzih et, kemal sıfatları ile öv, bol nimetlerine şükretmekle de daha fazlasını iste. “Onun kullarının günahlarından haberdar olması yeter” açık ve gizli olanlardan “haberdar olması yeter” bilmesi yeter. Artık iman etmelerinden yahut inkar etmelerinden sorumlu değilsin.

59- “O ki gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattı. Sonra da Arş'a hükümran oldu. Rahman'dır” bunun izahı yukarılarda geçmiştir. Belki de burada zikri tevekkül edilmeyi hak ettiğini akıllara yerleştirmek içindir. Çünkü hepsinin yaratıcısı O'dur, onların üzerinde tasarruf eden de O'dur. Bu aynı zamanda iş üzerinde sebata

ve o hususta ağır hareket etmeye de teşviktir. Çünkü Allah Teala sonsuz kudreti ve her murat ettiğini süratle yerine getirmeye gücü yettiği halde şeyayı ağır ağır ve aşama ile yaratmıştır. Rahman lafzı ellezi'nin haberidir, eğer onu müpteda kıalarsan, mahzufun haberidir, eğer onu (az önce geçen) hay lafzının sıfatı yaparsan ya da isteva'daki gizli zamirden bedeldir. Hayyin sıfatı olarak cer ile (errahmani) de okunmuştur. **"Fes'el bihi habira (bunu bir bilene sor)"** yaratma ve Arşa istiva gibi zikredilen şeyleri bir bilene sor da onun gerçekten Allah olduğunu sana anlatsın ya o bilen Cebrail'dir yahut onu eski kitaplarda bulandır, ona sor ki seni tasdik etsin. Bihi zamirinin Rahman'a gittiği de söylenmiştir, mana şöyledir: Her ne kadar onu Allah'a kullanmak istemiyorlarsa da onu sana ehli kitaptan haber verecek olana sor ki onun kitaplarında eşanlamlısı olduğunu bilsinler. Buna göre rahman'ın müpteda, haberin de arkadan gelen olması da caizdir. Sual lafzı teftiş manasını içerdiği için an edatı ile geçişli olduğu gibi ilgi göstermek manasına be ile de geçişli olur. Bihi'nin habir'e müteallık olduğu da söylenmiştir.

60- "Onlara: "Rahman'a secde edin" denildiği zaman "Rahman nedir? derler". Çünkü onlar Allah'a Rahman demezlerdi. Ya da ondan başkasını murat ettiğini zannettiler, bunun için de **"bize emrettiğine mi secde edeceğiz?"** dediler yani secde etmemizi emrettiğin şeye yahut bilmediğimiz halde emrettiğin şeye mi secde edeceğiz? Şöyle de denilmiştir: Çünkü Rahman sonradan Arapça'ya girmişti, onu duymamışlardı. Hamze ile Kisai ye ile ye'muruna okumuşlardır ki bu da birbirlerine dedikleri söz olur. **"Bu da onların kaçmalarını artırır"** imandan kaçmalarını.

61- "Gökte burçlar kılan Allah pek yücedir!" yani on iki burç ki, onlar da yüksek saraylardır. Çünkü onlar gezegen yıldızlardır, içindekiler için mesken gibidir. Teberrüc'ten gelir ki görünmektir. **"Onda bir kandil kıldı"** yani güneş demektir, çünkü "güneşi bir kandil kıldı" (Nuh: 16) demiştir. Hamze ile Kisai sürücen okumuşlardır ki onlar da güneş ile büyük yıldızlardır. **"Bir de nur saçan ay"** gece ışık veren, kumran da okunmuştur ki za kumrin demektir, o da kamrâe'nin cem'idir. Kamer manasına olması da caizdir, mesela reşed ve rüşd, arap ve urb gibi.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنۢ أَرَادَ أَنۢ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ
 شُكُورًا ﴿٦٢﴾ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ
 هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾ وَالَّذِينَ
 يَبْتَغُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ
 عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾
 إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا
 لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

62 – O ki, iyice düşünmek isteyen yahut şükretmek isteyen için geceyi ve gündüzü art arda kıldı.

63 – Rahman'ın kulları o kimselerdir ki, yeryüzünde vakarlı yürürler ve cahiller onlara hitap ettiği zaman: “Selam!” derler.

64 – Onlar o kimselerdir ki, Rablerine secde ederek ve ayakta durarak gecelerler.

65 – Onlar o kimselerdir ki: “Rabbimiz, cehennem azabını bizden çevir. Şüphesiz onun azabı ayrılmaz” derler.

66 – Şüphesiz o, karargâh olarak da ikametgâh olarak da ne kötüdür!

67 – Onlar o kimselerdir ki, harcadıkları zaman israf etmezler, sıkımazlar da. Bunun arasında ortalama olur.

62- “O ki geceyi ve gündüzü art arda kıldı” zevi hilfetin demektir ki yapılacak iş için biri diğerinin yerine geçmekle arka arkaya gelirler. Ya da birbirlerini takip etmekle, çünkü Allah Teala “gece ile gündüzün arka arkaya gelişi” (Bakara: 164) demiştir. Hilfet arkadan gelme duruma denir mesela rikbe (biniş) cilse (oturuş) gibi. “İyice düşünmek isteyen için” Allah'ın nimetlerini düşünüp ihsanlarını tefekkür ederek muhakkak bunu yapan hikmet sahibi, vacibül vücut, kullara çok merhametli biri olduğunu bilsin. “Yahut şükretmek isteyen için” Allah'ın ondaki nimetlerine ya da düşünen ve şükredenler için iki vakit olup da birinde kaçırdığı virdini diğerinde telafi etmek isteyenler için. Hamze

zekere'den en yezküre okumuştur ki o da tezekkere manasınadır, li-
yezzeckeru (*Furkan: 5*) da öyledir, Kisai de bunda ona katılmıştır.

63- “Ve ibadür rahmani (Rahman’ın kulları)” müptedadır, haberi de ülaike yüczevnel ğurfete’dir ya da “ellezine yemşune alel ardı”dır. Rahman’a izafetleri özellik ve faziletlerinden dolayıdır ya da onun ibadetinde sağlamdırlar demektir. O zaman ibad âbid’in çoğulu olur, tacir ve tüccar gibi. “Hevnen” heyyinin (vakarla) ya da meşyen heyyinen demektir ki mastar ve sıfat olur, mana da sükunet ve tevazu ile yürürler demek olur. “Cahiller onlara hitap ettiĝi zaman: “Selam” derler” sizinle barış ve mütareke halindeyiz, aramızda hayır da şer de yoktur demektir ya da doğru söz söylerler ki kimseyi rahatsız da etmezler, günaha da girmezler. Savaş ayetiyle çelişik olmadığı için mensuh değildir, çünkü maksat beyinsizlere tav olmamak ve onlarla konuşmamaktır.

64- “Onlar o kimselerdir ki Rablerine secde ederek ve ayakta durarak gecelerler” namazda, özellikle geceyi zikretmesi onda ibadetin zor ve riyadan uzak olmasındandır. Kıyamen’in sona bırakılması ayet sonlarının tutması içindir. Kıyam kaimin çoğuludur ya da mastardır, cemi yerine geçmiştir.

65- “Onlar o kimselerdir ki: Rabbimiz, cehennem azabını bizden çevir. Şüphesiz onun azabı ayrılmaz, derler” lazımdır, ğarim (alacaklı) da bundan gelir ki o borçlusundan ayrılmaz. Bu da şunu bildirmektedir ki onlar halk ile iyi geçindikleri ve Hakkın ibadetinde gayret gösterdikleri halde azaptan korkarlar ve onu kendilerinden çevirmesi için ona yalvarırlar. Çünkü amellerine güvenleri yoktur, hallerinin öyle devam edeceğinden emin değillerdir.

66- “İnneha saet (şüphesiz o, karargâh olarak da ikametgâh olarak da ne kötüdür!)” bi’set müstekarren demektir, bunda mümeyyizin tefsir ettiĝi bir zamir vardır, mahsus bizzem de mahzuftur, cümleyi inne’nin ismine rap etmekte (bağlamakta)dır. Ahzenet demektir ki onda inne’nin ismine giden zamir vardır. Müstekarren de haldir yahut temyizdir, cümle de birinci illetin illetidir ya da ikinci illettir. İkisinin de hikayeye de Allah’tan yeni söz başı olmaya da ihtimali vardır.

67- “Onlar o kimselerdir ki harcadıkları zaman israf etmezler” cömertlik hududunu aşmazlar da “velem yaktüru” cimri gibi sıkmaazlar da. Şöyle de denilmiştir: İsrâf harama harcamaktır, taktir (sıkma) da vacip olanı yapmamaktır. İbn Kesir ile Ebu Amr ye’nin fethi ve te’nin kesri ile (yaktiru), Nafi, İbn Amir ve Kufeliler de ye’nin zammı ve te’nin kesri ile aktere’den getirerek (yuktiri) okumuşlardır. Şedde ile (yukattiru) da okunmuştur ki hepsi birdir. “Ve kâne beyne zalike kavama (bunun arasında ortalama olur)” mutedil (dengeli) olur. Vasatan’a kava-

men denilmesi iki ucun düz olmasındandır, nitekim eşit oldukları için de sevaen denilmiştir. Kesr ile (kıvamen) de okunmuştur ki ne artık ne eksik ihtiyacı gören (ayakta tutan) demektir ya da kıvamen ikinci haberdır yahut tekit edici haldir. Haber'in zarf-ı lağv olarak beyne zalike olması da caizdir. Şöyle de denilmiştir: "Beyne" lafzı inne'nin ismidir, ancak o, değişmeyen şeye muzaf olduğu için mebnidir, fakat bu görüş zayıftır, çünkü o (beyne zalik) kavam manasınadır, o zaman bir şeyden kendi nefsi ile haber verilmiş (vasatan vasatan denilmiş) gibi olur.

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهْلًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَلَوْلِئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

68 – Onlar o kimselerdir ki Allah'la beraber başka bir İlah'a tapmazlar. Allah'ın haram ettiği cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Kim bunu yaparsa, ceza ile karşılaşır.

69 – Ona kıyamet gününde azap katlanır ve içinde hor olarak ebedi kalır.

70 – Ancak tövbe eden, iman eden ve iyi bir amel eden müstesnadır ki, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

71 – Kim tövbe eder iyi bir amel işlerse, şüphesiz o, bir dönüşle Allah'a döner.

68- "Onlar o kimselerdir ki Allah'la beraber başka bir İlah'a tapmazlar, Allah'ın haram ettiği cana kıymazlar" haram etmesi öldürmesini haram etmesidir "illa bilhakki" bu da mahzuf katl'e ya da layaktulun'e müteallıktır. "Zina etmezler" onlara taatların asıllarını verdikten sonra onlardan ana günahları da bertaraf etti, bu da kâmil

imanlarını açığa çıkarmak, zikredilen sevabın bunları topluca yapanlara va'dedildiğini bildirmek ve kâfirlere de bunun zıddını telmih etmek içindir. Bu nedenledir ki onları tehdit etmek üzere **“kim bunu yaparsa, ceza ile karşılaşır”** (sonucuna katlanır) diyerek onlara gözdağı vermiştir. Esamen, cezae ismin ya da ismen demektir ki ceza gizlenmiş olur. Eyyamen de okunmuştur ki zorluklar demektir, bu da yavmun zu eyyamin'den gelir ki zor gün demektir.

69- “Yudaaf (ona kıyamet gününde azap katlanır)” bu da yelka'dan bedeldir. Çünkü aynı manayadır, şu beyitte olduğu gibi:

*Bize ne zaman gelir yurdumuza uğrasan,
Bol miktarda odun ve tutuşmuş ateş görürsün.*

Ebu Bekir yeni söz başı yahut hal olarak merfu (yudaafu) okumuştur. Durum **“ve yahlud fihi muhana”** için de aynıdır. İbn Kesir ile Yakup cezm ile **“yuda'af”**, İbn Amir de ikisinde de ref ve şedde ile yuda'af'ta da elifin hazfi ile okumuşlardır. Şeddesiz ve meçhul sıygası ile yuhled de okunmuştur. Şedde ile yuhalled de okunmuştur. Azabın katlanması isyana bir de küfrün eklenmesi nedeniyledir,

70- “Ancak tövbe eden, iman eden ve iyi bir amel eden müstesnadır ki, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir” kavli de bunu göstermektedir. Bunu da geçmiş isyanlarını tövbe ile silmek ve yerine gelecek taatlarını geçirmekle ya da nefislerindeki isyan melekesini taat melekesi ile değiştirmekle. Şöyle de denilmiştir: Onu geçmişinin zıtlarına muvaffak kılmakla ya da her günahın yerine bir sevap geçirmekle. **“Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”**. Bunun içindir ki kötülükleri affeder, iyiliklerle sevaplandırır.

71- “Kim tövbe eder” günahları terk ederek ve pişman olarak **“iyi bir amel işlerse”** kusurunu telafi ederek ya da masiyetlerden çıkarak ve taata girerek **“şüphesiz o, Allah'a döner”**. Böylece Allah'a rucu eder **“bir dönüşle döner”** Allah'ın razı olacağı, günahı silen ve sevabı kazandıran bir dönüşle döner yahut tövbekârları seven ve onlara güzel muamele eden Allah'a döner yahut Allah'a ve sevabına güzel bir dönüşle döner. Bu da özelleştirmeden sonra genellemedir.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ
 مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ
 لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا
 هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا
 لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا
 صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا
 حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾

72 – Onlar o kimselerdir ki, yalancı şahitliği etmezler. Boş şeylere uğradıkları zaman onurla çeker giderler.

73 – Onlar o kimselerdir ki, kendilerine Rablerinin ayetleri okunduğu zaman üzerine sağır ve körler olarak kapanmazlar.

74 – Onlar o kimselerdir ki: “Rabbimiz, bize eşlerimizden ve soylarımızdan gözler aydınlığı bağışla. Bizi müttakilere önder kıl” derler.

75 – İşte onlar sabrettikleri şeylere karşılık da odalarla mükâfatlandırılırlar ve orada esenlik ve selamla karşılanırlar.

76 – Orada ebedi kalıcılar olarak. Orası karargâh olarak da ikametgâh olarak da ne güzeldir!

72- “Onlar o kimselerdir ki, yalancı şahitliği etmezler” batıl şahitlikte bulunmazlar ya da yalan meclislerinde hazır olmazlar, çünkü batılı müşahede etmek ona ortak olmaktır. “Boş şeylere uğradıkları zaman” atılacak ve itilecek bir şeylere “onurla çeker giderler” ondan yüz çevirirler; orada durmak ve içine dalmak gibi bir adilik yapmazlar. Çirkin şeylerden göz yummak, günahları bağışlamak ve müstehcen şeyleri üstü kapalı söylemek de bunlardandır.

73- “Onlar o kimselerdir ki, kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman” öğüt verme yahut okumakla “üzerine körler ve sağır olarak kapanmazlar” hiç duymamış ve görmemiş gibi anlamadan, kavramadan dikilip kalmazlar. Bilakis alıcı kulaklar ve araştırmacı göz-

lerle üzerinde dururlar. Olumsuzluktan maksat halin olumsuzluğu-
dur, fiilin olumsuzluğu değildir, mesela: Zeyd karşıma Müslüman ola-
rak çıkmasın (karşıma çıksın, ama Müslüman olarak çıkmasın) gibi.
Aleyhâ'daki he'nin lağv'den anlaşılan isyanlara gittiği de söylenmiştir.

74- “Onlar o kimselerdir ki: “Rabbimiz, bize eşlerimizden ve soy-
larımızdan gözler aydınlığı bağışla, derler” onları taata muvaffak kıl-
mak ve faziletleri elde etmekle. Çünkü mümine ailesi Allah’a itaatta
ortaklık ederse, kalbi buna sevinir ve gözü aydın (çakmak çakmak)
olur. Zira dinde ona yardım ettiklerini görür ve cennette ona yetiş-
ceklerini bekler. Min ezvacına’daki min iptidaiyedir yahut beyaniye-
dir, mesela raeytü minke eseden (senden bir aslan gördüm, o da sen-
sin) gibi. Hamze, Ebu Amr, Kisai ve Ebu Bekir tekil olarak zürriyyetina
okumuşlardır. İbn Amir ile Harem’li iki kurra, Hafs ve Yakup da elifle
zürriyyâtina okumuşlardır. A’yün (gözler) lafzının nekire olması se-
vinci de nekire kılmak düşüncesiyledir, bu da onu büyütmek içindir.
Cemi killet kalıbı da müttakilerin gözlerinin diğerlerine nispetle daha
az olmasındandır. “Bizi müttakilere önder kıl” din işlerinde bize uy-
sunlar, bize fazladan ilim vermen ve amele muvaffak kılmanla. İma-
mın tekil olması ya cinse delalet ettiği ve karışıklık korkusu olmadığı
içindir, mesela “sonra sizleri çocuk olarak çıkarır (tıflen)” (*Gafir*: 67)
gibi. Ya da aslında mastar olduğu içindir yahut maksat her birimizi
imam kıl demek olduğu içindir. Ya da onlar, yolları aynı ve sözleri bir
olduklarından tek nefis gibidir. İmamın “âmm”in çoğulu olduğu da
söylenmiştir, mesela saim ve sıyam gibi. Manası da bize gelerek ve
bize uyararak demektir.

75- “Onlar odalarla mükâfatlandırılırlar” burası cennetin en yük-
sek yeridir. Gurfe (oda) cins ismidir, çoğul murat edilmiştir, mesela
“vehüm filğurufati aminun (onlar odalarda emniyetteler)” (*Sebe*: 37)
kavli gibi. Zaten böyle de okunmuştur. Bunların cennetin isimlerinden
olduğu da söylenmiştir. “sabrettikleri şeylere karşılık” taatın sızılari-
na, şehvetlerin terkine ve ibadetin uğraşlarını taşımaya sabretmeleri
ile. “Orada esenlikle ve selamla karşılanırlar” tahiyye uzun ömür ve
selamete duadır. Yani melekler onlara temenna eder ve onlara selam
verirler. Ya da birbirlerine esenlik diler ve selam verirler ya da devamlı
kalmaları ve her türlü afetten beri olmaları için dua ederler. Hamze,
Kisai ve Ebu Bekir, lakiye fiilinden yülkane okumuşlardır.

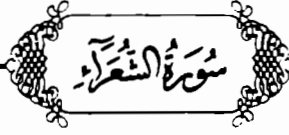
76- “Orada ebedi kalıcılar olarak” orada ölmezler ve oradan çık-
mazlar. “Orası karargâh olarak da ikametgâh olarak da güzeldir”.
Bu da karargâh olarak da ikametgâh olarak da ne kötüdür cümlesinin
mana itibarı ile karşıtıdır, irapça da aynıdır.

قُلْ مَا يَعْبُورُ بِكُمْ رَبِّي

لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

77 – De ki: Eğer duanız olmasa Rabbim size değer vermezdi. Gerçekten yalanladınız; ileride azap gerekli olacaktır.

77- “Kul ma ya’be biküm rabbi” Rabbim sizi ne yapsın, bu da abbe’tül ceyşeden gelir ki orduyu hazırlamaktır (tabya) ya da size değer vermezdi “eğer duanız olmasa idi” ibadetiniz olmasa idi. Çünkü insanın şerefi ve saygınlığı bilmesi ve itaat etmesiyledir. Yoksa o da diğer hayvanlar gibidir. Şöyle de denilmiştir: Bunun manası şudur: Eğer onunla beraber başka ilahlara ibadet etmese idiniz, size niçin azap edeydi? Ma edatı istifhamiye kabul edilirse mefulu mutlak olarak mahallen mansuptur. Sanki: Size ne değer verirdi, demiş gibidir? “Gerçekten yalanladınız” size haber verdiğim şeyi, çünkü ona muhalefet ettiniz. Şöyle de denilmiştir: İbadette kusur ettiniz, bu da kezzebel kıtalü deyiminden gelir ki ciddi savaşılmadığı zaman söylenir. Fekad kezzebel kâfirun şeklinde de okunmuştur ki içinizden kâfirler yalanladı demektir. Çünkü hitap bütün insanlardır; içlerinde ibadet edenler de yalanlayanlar da vardır. “İleride azap gerekli olacaktır” yalanlamanın cezası lazım olacak, sizi mutlaka saracaktır. Ya da eseri sizde kalacaktır ki sonunda sizi yüzükoyun cehenneme atacaktır. Şöyle de denilmiştir: Daha önce geçmediği halde zamir olarak verilmesi korkutmak ve anlatılamayacak kadar büyük bir şey olduğuna dikkat çekmek içindir. Şöyle de denilmiştir: Maksat Bedir savaşıdır, çünkü orada kırılmaktan kurtulamamışlardır. Lam’ın fethi ile lezamen de okunmuştur ki lüzüm manasınadır, sebat ve sübut gibi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den: Kim Furkan suresini okursa, Allah’a kıyametin şüphesiz kopacağına inanmış olarak kavuşur ve cennete yorulmadan girer.

26 / ŞUARA SURESİ

Mekke'de inmiştir.

227 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 طَسْمَ ① تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ② لَعَلَّكَ بَلَّغْتَ نَفْسَكَ إِلَّا
 يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ③ إِنْ نَشَأْ نُنْزِلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ
 أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ④ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثًا إِلَّا
 كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ ⑤ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءٌ مِمَّا
 كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ ⑥ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ
 كَرِيمٍ ⑦ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ⑧

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ta. Sin. Mim.

2 – Bunlar apaçık kitabın ayetleridir.

3 – Belki sen, müminler olmuyorlar (iman etmiyorlar) diye canına kıyacaksın.

4 – Eğer dilersek üzerlerine gökten bir mucize indiririz de hemen ona boyunları bükülür.

5 – Onlara ne zaman Rahman'dan yeni bir zikir gelse, mutlaka ondan yüz çevirirler.

6 – Gerçekten yalanladılar; onlara alay ettikleri şeyin haberi gelecektir.

7 – Yere bakmadılar mı, onda değerli her çiftten ne kadar bitirdik!

8 – Şüphesiz bunda gerçek bir ibret vardır. Onların çoğu iman ediciler değiller.

1- “Ta. Sin. Mim” Hamze, Kisai ve Ebu Bekir imale ile (tay); Nafi ise istenmeyen ye'ye dönmek için arada (belli belirsiz) okumuş; Hamze de nun'u açık okumuştur (idgam etmemiştir), çünkü aslında maba'dinden ayırdır.

2; 3- “Bunlar apaçık kitabın ayetleridir” mucizeliği ve sıhhati açık, tilke işareti sureyedir yahut Kur'an'adır, nitekim Bakara'nın başında açıklanmıştır. “Lealleke bahiun nefseke (belki sen canına kıyacak-

sın)“ kendini öldüreceksin, bah’ maddesinin aslı hayvanı keserken murdarlığa kadar ulaşmaktır. O da omurların arasındaki sinirdir. Burası hayvan kesmenin son sınırıdır. İzafetle bahiü nefsike de okunmuştur. Lealle rica fiili acılamak içindir, yani kendine acı, üzüntüden intihar etme demektir. **“Mümin olmuyorlar diye”** iman etmiyorlar ya da iman etmezler korkusu ile.

4- **“Eğer dilersek üzerlerine gökten bir mucize indiririz”** onları imana zorlayan bir işaret yahut altından kalkılmaz bir bela **“hemen ona boyunları bükülür”** ona itaat ederler. Cümlelerin aslı fezallu leha hadiyn idi, eğilen yerlerini açıklamak için araya a’nak lafzı getirildi, haber de olduğu gibi bırakıldı. Şöyle de denilmiştir: A’nak lafzı akıllıların sıfatı ile nitelenince onlar gibi kabul edildi. Şöyle de denilmiştir: Boyunlardan maksat reislerdir ya da cemaatlardır, bu da caena unukun minnasi (bize bir bölük insan geldi) deyiminden gelir. Hadiaten de okunmuş, zallet de nünezzil’in üzerine veekün’ün feessaddeka’ya (*Münafikun: 10*) atfı gibi atfedilmiştir. Çünkü eğer onun yerine enzelna denilse idi o da doğru olurdu.

5- **“Onlara ne zaman bir zikir gelirse”** öğüt yahut Kur’an’dan bir parça **“Rahman’dan”** Nebisine vahiy ile **“yeni”** yeni indirilmiş, hatırlatmayı tekrar etmek yahut izahı çeşitlendirmek için **“mutlaka ondan yüz çevirirler”** yeniden yüz çevirirler ve eski yaptıklarında ısrar ederler.

6- **“Gerçekten yalanladılar”** yüz çevirdikten sonra zikri yalanladılar ve yalanlamada derine daldılar, öyle ki onları zımnen **“onlara gelecektir”** kavlinde haber verilen şeyle alay etmeye götürdü. Allah’ın azabı onlara gelecektir, o da Bedir savaşıdır ya da kıyamet günüdür. **“Alay ettikleri şeyin haberleri”** o zaman onun hak mı batıl mı olduğunu, tasdik edilip saygı gösterilmeye ya da yalanlanıp hafife alınmaya layık olduğunu bilirler.

7- **“Yere bakmadılar mı?”** ondaki acayip şeyleri görmediler mi? **“Onda her çiftten ne kadar bitirdik!”** sınıflardan **“değerli”** övülen ve faydası çok olan. Kerim her övülen ve beğenilen şeyin sıfatıdır. Burada Allah’ın kudretini gösteren şeye kayıt olma ihtimali de vardır ve şunu açıklamaya ve şuna dikkat çekmeye de ihtimali vardır ki nerede bir bitki varsa, ya tek başına ya da terkip içinde bir şeye faydası vardır. Küllü lafzı bütün çiftleri içine almak için, kem edatı da çokluk içindir.

8- **“Şüphesiz bunda vardır”** bu sınıfları bitirmede yahut her birinde **“gerçekten bir ibret”** onu bitirenin sonsuz kudret ve hikmetini, bol nimet ve rahmetini gösteren bir işaret vardır. **“Onların çoğu iman ediciler değiller”** Allah’ın ilminde ve takdirinde. Bunun içindir ki bu gibi büyük ayetler onlara kâr etmez.

وَإِنَّ

رَبِّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۙ (۹) وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ ائْتِ
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۚ (۱۰) قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۖ لَا يَتَّقُونَ (۱۱) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ
أَنْ يُكَلِّبُونِ (۱۲) وَيَضْمِقُ صَدْرِي وَلَا يَتَّقُونَ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَارُونَ (۱۳)
وَلَهُمْ عَلَىٰ ذَنْبٍ فَأَخْلَفُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۱۴) قَالَ كَلَّا فَانْمِئْ بِأَلْيَتِنَا إِنَّا
مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ (۱۵)

9 – Gerçekten Rabbin, elbette o, mutlak galiptir, çok esirgeyicidir.

10 – Hatırla o zamanı ki Rabbin, Musa'ya: "O zalimler kavmine git" diye seslendi.

11 – Fir'avn kavmine. Artık korkup sakınmayacaklar mı?"

12 – Musa dedi: Rabbim, şüphesiz ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum.

13 – Göğsüm daralıyor, dilim dönmüyor. Harun'a (peygamberlik) gönder.

14 – Onların benim üzerimde bir suç (davaları) var; beni öldürmelerinden korkuyorum!

15 – Dedi: Hayır, ikiniz ayetlerimle gidin. Şüphesiz biz sizinleyiz, dinleyenleriz.

9- "Gerçekten Rabbin, elbette o, mutlak galiptir" kâfirlerden intikam almaya kadirdir, "çok esirgeyicidir" çünkü onlara mühlet vermiştir ya da kafirlerden intikam almada azizdir, tövbe ve iman eden için merhametlidir.

10; 11- "Ve iz nada" burada üzkür (hatırla) takdir edilmiştir ya da iz, kendinden sonrasının zarfıdır, "eni'ti" ey i'ti (tefsiriye) yahut bien i'ti (mastariye), "git diye, o zalimler kavmine" küfürle, İsrail oğullarını köle yapmakla ve evlatlarını kesmekle. "Fir'avn kavmine" bu da birinciden bedeldir ya da onun atıf beyanıdır. Belki de sadece kavmi zikretmesi, Fir'avn'ın bunun içine öncelikle dahil olmasındandır. "Sakınmayacaklar mı?" bu da yeni söz başıdır, hemen uyarmak için göndermenin arkasından bunu zikretmesi, zulümdeki aşırılıklarından ve ona karşı cüretlerinden şaşmak içindir. Üslup değiştirerek te ile (ela tettekun) da okunmuştur ki bu da onları terslemek ve onla-

ra kızmak içindir. Onlar o sırada her ne kadar gaip iseler de Allah'ın Musa'ya kelamında hazır gibi kabul edilmişlerdir, şöyle ki onlara tebliğ eden Musa'dır, onun dinlemesi onların da dinlemesi demektir. Kaldı ki bunda düşünen için ve durumu kavrayan için takvaya daha çok teşvik vardır. Nun'un kesri ile ve onunla yetinilerek izafet ye'sine gerek duymaksızın (yettekuni) de okunmuştur. Bunun elâ ya nasu ittekuni manasına olma ihtimali de vardır, örneğin "elâ yescudu" kavli gibi.

12; 13- "Musa dedi: Rabbim, şüphesiz ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum. Göğsüm daralıyor, dilim dönmüyor; Harun'a peygamberlik gönder". Kardeşini ona yardımcı göndermesini ve onu işte ortak etmesini üç sebebe bağladı: Yalanlama korkusu, ondan etkilenecek kalbinin sıkışması ve sıkıştığı zaman ruhun içe kapanması ile dilindeki tutukluğun artması, öyle ki konuşamayacak hale gelmesi. Çünkü bunlar toplanırsa, kalbini takviye edecek ve dili tutulduğu zaman kendi yerine konuşacak birine ihtiyaç duyulur. Bu ise oyalama ve işi kabullenmede duraklama değildir, bilakis emri yerine getirmek için yardım isteme ve mazeretini dile getirmedi. Yakup "en yükezzibuni"ye atfen nasb ile yadıyka ve vela yantalika okumuştur. O zaman bu ikisi korktuğu şeylere dahil olur.

14- "Onların benim üzerimde bir suç (ağır ceza) davaları vardır" yani tebiatü zenbin (günah sorumluluğum vardır) demektir, bunda da muzaf hazf edilmiştir ya da ona günah ismi verilmiştir. Maksat Kıpti'yi öldürmesidir. Ona günah demesi onların iddialarına göredir. Bu da çeşitli yerlerde genişçe anlatılan kıssanın özetidir. **"Beni öldürmelerinden korkuyorum"** ona karşılık, elçilik görevimi yapmadan önce. Bu da ona bahane uydurma değildir, sadece beklenen belayı def etmek istemedir, nitekim bunda davet işine karşı yardım isteme de vardır.

15- "Dedi: Hayır, ikiniz ayetlerimle gidin" bu da iki istegin de korkuyu izale etme ve kardeşini de gönderme vaadi ile yerine getirildiğini haber vermektedir. "İkiniz gidin" hitabı Harun'un da Musa'nın yanında kabul edilmesindendir. Çünkü o, kellâ'nın delalet ettiği fiilin üzerine matuftur, sanki: Ey Musa aklına öyle şey getirme, sen ve kardeşin gidin, denilmiştir. **"Şüphesiz biz sizinleyiz"** (sizden) Musa, Harun ve Fir'avn kast edilmiştir, **"dinleyenleriz"** ikinizle onun arasında geçenleri dinleyeceğiz. Allah Teala kendini bir toplumun mücadelesini dinlemede hazır olan ve dostlarına yardım etmek için bekleyen kimseye benzetmiştir, bu da yardım vaadini mübalâğa etmek içindir. Bundan dolaydır ki kulak verme demek olan dinlemeyi mecazen harf ve sesleri idrak etme manasına kullanmıştır. Bu da ikinci haberdur ya da haber yalnız odur, maaküm de zarf-ı lağvdir.

فَاتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ
 الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿١٧﴾ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ
 فِيْنَا وَلِيدًا وَلِئِثْنَا فِيْنَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾
 وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾
 قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا
 خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ
 تَعْمُنُهَا عَلَى أَنْ عَبْدْتُ بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿٢٢﴾

16 – Fir'avn'e gidin: Gerçekten biz, alemlerin Rabbinin elçileriyiz, deyin.

17 – İsrail oğullarını bizimle gönder, diye (elçileriz).

18 – Dedi: Seni çocukken içimizde büyütmedik mi? Aramızda ömründen yıllarca kalmadın mı?

19 – O yaptığın filini de yaptın. Sen nankörlerdensin!

20 – Musa dedi: Ben onu yaptım; ben o zaman bilmiyordum.

21 – Sizden korkunca kaçtım; Rabbim bana hüküm verdi ve beni mürsellerden kıldı.

22 – O başıma kaktığın nimet, İsrail oğullarını köle yapmandır.

16- “Fir'avn'e gidin: Gerçekten biz, âlemlerin Rabbinin elçisiyiz, deyin”. Elçi (resul'ü) tekil kılması mastar olup sıfat yerine kullanılmasıdır. Çünkü o, mürsel ile risalet arasında ortak kullanılır, şair şöyle demiştir:

*Muhbirler gerçekten yalan söylemişlerdir; benim orada dediğim
 Sır değildir, onlara risalet (mesaj) da göndermedim.*

Bunun içindir ki resul'ü bazen tekil, bazen de başka şekilde kullanmıştır. Ya da kardeşlikten dolayı ikisi bir olduğu içindir yahut gönderenle (Allah'la) gönderilen kitap bir olduğu içindir ya da ikimizden her birimizi demek istemiştir.

17- “İsrailoğullarını bizimle gönder” enersil yani ersil (gönder)

demektir. Çünkü resul kelimesinde irsal manası, onda da kavl (deme) manası vardır. Maksat onları serbest bırak da bizimle beraber Şam'a gitsinler demektir.

18- **"Dedi"** Fir'avn Musa'ya, ikisi gelip de ona bunu deyince **"seni içimizde büyütmedik mi?"** evlerimizde **"veliden"** çocukken, ona velid demesi yakında doğması içindir. **"Aramızda ömründen yıllarca kalmadın mı?"** şöyle denilmiştir: Aralarında otuz yıl kaldı, sonra Medyen'e kaçtı, orada da on yıl kaldı. Sonra onları Allah'a davet etmek için döndü, otuz yıl daha kaldı. Fir'avn boğulduktan sonra da elli yıl yaşadı.

19- **"O yaptığın fiili de yaptın"** Kıpti'yi öldürmesini kast ediyor, bununla kınaması nimetlerini saydıktan sonra olayı büyütme içindir. Kesr ile (tarz bildiren) fi'leteke de okunmuştur, çünkü onu yumrukla öldürmüştü. **"Ve ente minelkâfirin (sen nankörlerdensin)"** nimete karşı, sonunda gözdeleime kast ettin ya da şimdi onları kâfir sayıyorsun. Çünkü Musa aleyhisselam onlarla yaşarken takıyye yapardı. Bu da iki te'den birinden haldir. Yeni bir hüküm olması da caizdir, Musa onun tanrılığını yahut nimetini inkar ediyor demektir. Çünkü dönüp ona muhalefet etmiştir ya da onlara göre dinlerinde kâfir olanlardandır.

20- **"Dedi: Ben onu yaptım; ben o zaman bilmiyordum"** cahillerdendim, böyle (cahiliyn) de okunmuştur. Mana da şöyledir: Cahiller ve beyinsizler gibi iş yapanlardandım ya da yanlışlıkla yapanlardandım, çünkü onu taammüden öldürmemişti ya da yumruğun nereye varacağını düşünemeyenlerdendim, çünkü onu terbiye etmek istemişti. Ya da unutanlardan demektir, "en tedille ihdahuma (iki kadından biri unutursa)" (Bakara: 282) kavli gibidir.

21; 22- **"Sizden korkunca kaçtım; Rabbim bana hüküm"** hikmet **"verdi ve beni mürsellerden kıldı"** bununla önce peygamberliğine dil uzatmasını reddetmiş, sonra da başına kaktığı nimetleri saymıştır. Onu açıkça reddetmemiştir, çünkü Fir'avn o sözünde haklı idi ve Musa'nın davetine de halel getirmiyordu. Bilakis Musa şuna dikkat çekti ki o, aslında nimet değil vebal idi, çünkü vebale sebep olmuştur ve şöyle dedi: **"O başıma kaktığın nimet, İsrail oğullarını köle yapmandır"** yani beni büyütmen zahiren nimettir, ama aslında İsrail oğullarını köle etmendir ve oğlan çocuklarını kesmendir. Çünkü köle etmen benim bu duruma düşmeme ve senin terbiyene geçmeme sebep olmuştur. Şöyle de denilmiştir: Burada hemze mukadderdir yani eve tilke nimetün temünnuha aleyye ve en abbette (İsrail oğullarını köle etmen başıma kakacağın bir nimet midir?) En abette mahzuf müptedanın haberi olarak merfudur ya da nimetten bedeldir ya da gizli be ile mahallen mec-rurdur ya da be'nin hazfi ile mansuptur. Şöyle de denilmiştir: Bu, kötü

ve kapalı bir haslete işarettir, abbette de onun atıf beyanıdır. Mana da şöyledir: İsrail oğullarını köle yapman başıma kaktığın bir nimettir. Neden temunnuha'da teke hitap etmiştir de öncesinde (hifüküm, ferertü minküm) cemi yapmıştır; çünkü başa kakma yalnız ondandı, korku ve firar ise hem ondan hem de adamlarındandı.

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ

الْعَالَمِينَ ٢٣ قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنتُمْ مُوقِنِينَ ٢٤ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ٢٥ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ٢٦ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ٢٧ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ٢٨ قَالَ لَئِنْ اتَّخَذَتِ الْهَاءُ غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ٢٩

23 – Fir'avn dedi: Alemlerin Rabbi de nedir?

24 – Dedi: Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir, eğer kesin bilgiye sahip iseniz?

25 – Fir'avn etrafındakilere: “Duymuyor musunuz?” dedi.

26 – Musa dedi: O, sizin de Rabbiniz ve ilk atalarınızın da Rabbidir.

27 – Fir'avn dedi: Kuşkusuz size gönderilen elçiniz, gerçekten delidir.

28 – Musa dedi: O, doğunun, batının ve ikisi arasındakilerin Rabbidir, eğer aklınızı çalıştırırsanız.

29 – Fir'avn dedi: Ant olsun, eğer benden başka bir tanrı edinirsen, mutlaka seni zindana atılanlardan kılarım.

23; 24- “Fir'avn dedi: Alemlerin Rabbi de nedir?” Fir'avn dil uzattığı şeylere Musa'nın cevap verdiğini ve çekinmediğini görünce davasına itiraz etmeye başladı ve önce gerçek göndericinin kim olduğunu sordu. O da: “Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir, dedi”. Onu özellik ve eserlerinin en açığı ile tarif etti, çünkü fertleri hususiyet

ve fiillerini zikretmekten başka bir şeyle tarif etmek mümkün değildir. Buna da: **“Eğer kesin bilgiye sahip iseniz”** sözü ile işaret etti. Yani eşyayı kesin biliyor, eğer aslını anlıyor iseniz bu görünen nesnelerin mümkün varlıklar olduğunu anlarsınız. Çünkü bunlar mürekkeptir, birden fazladır ve halleri de değişiktir. Bunun içindir ki bunları başlatan vacibülvücut biri lazımdır. O başlatanın da hisle bilinen ve bilinmeyen diğer mümkün şeyleri de başlatan olması lazımdır. Yoksa vacibülvücudun birden çok olması lazım gelir ya da bazı mümkün varlıkların ona muhtaç olmaması lazım gelir. Bunların ikisi de imkânsızdır. Sonra vacip olan zatın tarifi de ancak haricen lazım olan şeylerle yapılır, çünkü bir şeyi kendi nefsiyle ve kendine dahil olan şeylerle tarif etmek mümkün değildir, zira zatının bileşik olması da imkânsızdır.

25; 26- “Fir’avn etrafındakilere: “Duymuyor musunuz?” dedi”. Verdiği cevabı; ben ona gönderenin aslını sordum, o ise bana fiillerinden bahs ediyor ya da onun göklerin Rabbi olduğunu söylüyor. Oysa onlar kendi başlarına hareket eder – nitekim dehriler (ateistler) de böyle derler - ya da bir müessire muhtaç oldukları belli değildir. **“Musa dedi: O, sizin de Rabbiniz ve ilk atalarınızın da Rabbidir”.** Onda (Allah Teala’da) bu gibi şeyleri vehmetmenin, eşyaya suret veren hikmet sahibi birine muhtaç olduğunda şüphe etmenin mümkün olmadığına, bakan için en açık ve düşünme anında en net olana geçerek böyle dedi.

27- “Fir’avn de: Kuşkusuz size gönderilen elçiniz, gerçekten delidir, dedi” ben ona bir şey soruyorum; o ise bana başka bir şeyden cevap veriyor. Ona elçi demesi, alay yolludur.

28- “Musa dedi: O doğunun, batının ve ikisi arasındakilerin Rabbidir” her gün onun güneşi doğudan getirdiğini, onu her gün bir öncekinden başka bir yörüngede hareket ettirdiğini görüyorsunuz, öyle ki onu batıya ulaştırıyor, bunu da kâinatın işlerini düzenleyecek faydalı bir şekilde yapıyor. **“Eğer aklınızı çalıştırırsanız”** eğer aklınız varsa, bundan ileri cevabınız yoktur. Musa onlara önce yumuşak davrandı, sonra başlarının sert olduğunu görünce kendisi de sertleşti ve onlara kendi sözleri gibi karşılık verdi.

29- “Fir’avn dedi: Ant olsun, eğer benden başka bir tanrı edinirsen, mutlaka seni zindana atılanlardan kılarım”. Delile cevap veremeyince tehdide saptı, bütün cevap veremeyenler de böyle yaparlar. Bunu tanrılığına, Yaratıcıyı inkarına ve “duymuyor musunuz?” sözü ile tanrılığı ondan başkasına vermesine şaşmasına delil getirdi. Belki o ateist idi, şuna itikat ediyordu ki kim bir bölgeye hükmeder ve oranın idaresini şansı ile ele geçirirse ora halkının ibadetini hak eder. Elmescunin’deki lamı tarif aht içindir yani benim zindanlarımda du-

rumlarını bildiğin kimselerden olursun demek istemiştir. Çünkü o gibileri derin bir çukura atardı, orada ölürlerdi. Bunun içindir ki bu, seni mutlaka zindana atarım, sözünden daha etkileyicidir.

قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ

إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾

وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ

إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ

فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَلَأِ

حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَابٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجَمَعَ السَّحَرَةَ

لَمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾

لَعَلَّنَا تَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا مِنْ الْعَالِينَ ﴿٤٠﴾

30 – Musa dedi: Sana apaçık bir şey (bir kanıt) getirsem de mi?

31 – Dedi: Getir onu, eğer doğru söyleyenlerden isen.

32 – Musa asasını attı; bir de baktılar ki o, apaçık bir ejderha.

33 – Elini (koltuğunun altından) çekti; bir de baktılar ki o, görenler için bembeyaz!

34 – Fir'avn çevresindekilere: Şüphesiz bu, elbette çok bilgili bir sihirbazdır, dedi.

35 – Büyüsü ile sizi toprağınızdan çıkarmak istiyor, ne emredersiniz?

36 – Dediler: Onu ve kardeşini beklet, şehirlere toplayıcılar gönder.

37 – Sana çok bilgili bütün sihirbazları getirsinler.

38 – Sihirbazlar belli günün belli vaktinde toplatıldı.

39 – İnsanlara / halka: "Toplandınız mı?" denildi.

40 – Belki biz sihirbazlara tabi oluruz, eğer onlar galip gelirlerse.

30- “Musa dedi: Sana apaçık bir şey getirsem de mi?” yani davamı doğrulayacak bir şey getirsem de bunu yapar mısın? Bundan mucizeyi kastetmiştir, çünkü o, Yaratıcının varlık ve hikmeti ile peygamberliğini iddia edenin doğruluğuna birlikte delalet eder. Vav hal içindir, fiil hazf edildikten sonra başına hemze getirilmiştir (etefalü zalike velev ci'tüke bişey'in mübiyn).

31; 32- “Fir'avn dedi: Getir onu, eğer doğru söyleyenlerden isen” kanıtın olduğunda yahut iddianda, çünkü peygamberlik iddia edenin mutlaka bir delili olmalıdır. **“Musa asasını attı; bir de baktılar ki o, apaçık bir ejderha!”** ejderha oldu besbelli, sü'ban, saabetil mau deyi-minden gelir ki su akmaktır.

33- “Elini çekti; bir de baktılar ki o, görenler için bembeyaz!” Ri-vayete göre Fir'avn birinci mucizeyi görünce, başkası var mı? dedi. O da elini çıkardı. Fir'avn “onda ne marifet var?” dedi. O da elini kol-tuğunun altına sokup çıkardı, öyle bir ışığı vardı ki neredeyse gözleri kamaştıracak ve ufku kaplayacaktı.

34; 35- “Kale lilmelei havlehu (Fir'avn çevresindekilere dedi)” çevresinde bulunanlara dedi, havle zarftır, hal yerine düşmüştür. **“Şüphesiz bu, elbette çok bilgili bir sihirbazdır”** sihir ilminde mahir. **“Büyüsü ile sizi toprağınızdan (yurdunuzdan) çıkarmak istiyor, ne emredersiniz?”** mucizenin gücü onu şaşkına çevirdi, öyle ki tanrı-lık davasından vazgeçti, kavmine danışma durumunda kaldı. Onları Musa'dan, galibiyeti hissinden ve mülkünü ele geçirme ihtimalinden soğutmak istedi.

36- “Dediler: Onu ve kardeşini beklet” yani onların davalarını tecil et, onları hapset de denilmiştir. **“Şehirlere toplayıcılar gönder”** sihir-bazları toplayacak zaptiyeler gönder.

37- “Sana çok bilgili bütün sihirbazları getirsinler” bu fende onda üstün olanları. İbn Amir, Ebu Amr ve Kisai, imale ile (sehhayrin) oku-muşlardır. Biküllü sahirin de okunmuştur.

38; 39; 40- “Sihirbazlar belli günün belli vaktinde toplatıldı” belli bir günün tayin edilen saatlerinde ki o da bayram gününün kuşluk vakti idi. **“İnsanlara: Toplandınız mı, denildi?”** burada on-ları meydana koşturmak için gecikmelerinden yakınma vardır. Şair Teebetaşerren'in şu beyiti gibi:

*Sen ihtiyacımız için Dinar'ı mı göndereceksin
Ya da Avn bin Mihraklar'dan Abderabbi mi?*

Yani ikisinden birini bize çabuk gönder, demektir. **“Belki biz sihir-bazlara tabi oluruz, eğer onlar galip gelirlerse”** eğer onlar galip olur-

larsa belki onların dinine tabi oluruz. Lealle umut filli arkasından tabi olmayı gerektiren galibiyet düşüncesiyle kullanılmıştır. Esas maksatları Musa'ya tabi olmamaktır, sihirbazlara tabi olmak değil. Böylece kinaye yollu bir kelam ettiler, çünkü onlara tabi oldukları zaman Musa aleyhisselam'a tabi olmazlar.

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا

لِفِرْعَوْنَ أَتِنَّا لَنَا لَاجِرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ① قَالَ نَعَمْ وَإِنِّكُمْ
إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ② قَالَ لَهُمْ مُوسَى الْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ③ قَالُوا
جِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ④ قَالَتْ
مُوسَى عَصَاهُ فَلَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ⑤ قَالَتْ السَّحَرَةُ سَجْدِينَ ⑥
قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ⑦ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ⑧

41 – Sihirbazlar gelince Fir'avn'e: "Gerçekten bize bir ücret var mı, eğer biz galip olursak?" dediler.

42 – Dedi: Evet, şüphesiz sizler, o takdirde gerçekten yakınlaştı-
rılmış olanlardansınız.

43 – Musa onlara: Atacağınız şeyleri atın, dedi.

44 – Onlar da iplerini ve sopalarını attılar ve: Fir'avn'in şerefine,
gerçekten biz, elbette galipleriz, dediler.

45 – Musa da esasını attı; bir de ne görsünler, o, onların uydur-
dukları şeyleri yutuyor!

46 – Bunun üzerine sihirbazlar secdeye atıldılar / kapandılar.

47 – Biz, âlemlerin Rabbine iman ettik, dediler.

48 – Musa ile Harun'un Rabbine.

41; 42- "Sihirbazlar gelince Fir'avn'e: Gerçekten bize bir ücret var mı, eğer biz galip olursak, dediler? O da: Evet: Şüphesiz sizler, o tak-
dirde gerçekten yaklaştırmış olanlardansınız, dedi". Galip geldikle-
ri takdirde ücreti de ona zammı da üstlendi. "İzen" edatı yapısındaki
cevap ve cezaya göre kullanılmıştır. Ayn'ın kesri ile naim de okunmuş-
tur ki ikisi de lügattir.

43- “Musa onlara: Atacağınızı atın, dedi.” Onlar: Sen mi atarsın yoksa biz mi atalım dedikten sonra onlara böyle dedi. Bunu demekle onlara sihri ve gözbağcılığı onaylamış değildir, bilakis mutlaka yapacakları şeyde onlara öncelik tanımıştır, bu da hakkı açığa çıkarmaya vesile olacağı içindir.

44; 45- “Onlar da iplerini ve sopalarını attılar ve “Fir’avn’in şerefine, gerçekten biz, elbette galipleriz, dediler”. Galip geleceklerine dair onun şerefine yemin ettiler, çünkü kendilerine o kadar güveniyorlardı ya da çok ileri derecede bir sihir temin etmişlerdi. **“Musa da asasını attı; bir de ne görsünler, yutuyor”** telkaf yutmak manasınadır, Hafs şedde ile telakkaf okumuştur. **“uydurdukları şeyleri”** yaldızlayarak ve süsleyerek ters yüz ettikleri iplerinin ve sopalarının koşturan yılanlar gibi hayal ettirdikleri şeyleri ya da yalanlarını yutuyor ki mübalağa için uydurdukları şeyleri demektir.

46- “Bunun üzerine sihirbazlar secdeye atıldılar” çünkü bu gibi bir şeyin sihir olmadığını biliyorlardı. Bunda sihrin en son derecesinin dahi göz boyama ve süsleme olduğuna ve gerçek olmayan bir şeyi hayal ettirdiğine ve her sanatta ileri gitmenin yararlı olduğuna delil vardır. Harur kullanılacakken ulkiye maddesinin kullanılması yukarıda geçen elka kelimesine benzemesi içindir ve şunu da gösterir ki onlar olup biteni görünce sanki kendilerinden geçtiler ve yüzleri koyun yere atıldılar. Onları atan ise onları buna muvaffak kılan Allah’tır.

47; 48- “Biz, âlemlerin Rabbine iman ettik, dediler” bu da ulkiye’den bedel-i iştimaldir ya da gizli kad edatı ile hâldir. **“Musa ile Harun’un Rabbine”** bu da izah için bedeldir, akla Fir’avn’in gelmesini def etmek içindir ve şunu da bildirmek içindir ki onları imana sevk eden şey o ikisinin elleriyle yaptıkları şeydir.

قَالَ امْسُمْ

لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ لَا قَطْعَنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا صُلْبَتْنَكُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَرَرَ أَنَا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ
لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى
أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي أَنْكُم مُّتَّبِعُونَ ﴿٥٢﴾ فَارْسَلْ فِرْعَوْنَ فِي الْمَدَائِنِ
حَاشِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾

49 – Fir'avn dedi: Ben size izin vermeden ona iman ettiniz. Şüphesiz o, size büyüculüğü öğreten büyüğünüzdür; o halde yakında bileceksiniz. Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı kuşkusuz çaprazdan keseceğim ve hepinizi elbette asacağım.

50 – Onlar da: Zararı yok, şüphesiz biz, Rabbimize döneceğiz, dediler.

51 – Şüphesiz biz, inananların ilki olduğumuz için, Rabbimizin, günahlarımızı bağışlamasını umuyoruz.

52 – Musa'ya: Kullarımı gece yürüt; şüphesiz siz takıp edileceksiniz, diye vahyettik.

53 – Fir'avn şehirlere toplayıcılar gönderdi.

54 – Şüphesiz bunlar, az bir topluluktur.

49- “Fir'avn dedi: Ben size izin vermeden ona iman ettiniz. Şüphesiz o, size büyüculüğü öğreten büyüğünüzdür” size bazı şeyleri öğretmiş, bazılarını öğretinemiştir, bunun için de sizi yendi. Ya da böyle anlaştınız ve şike yaptınız. Fir'avn böyle demekle halkının kafasını karıştırmak istedi ki onların bilerek ve gerçeği gördükleri için iman ettiklerine inanmasınlar. Hamze, Kisai, Ebu Bekir ve Ravh iki hemze ile eamentüm okumuşlardır. “O halde yakında bileceksiniz” yaptığınızın vebalini çekeceksiniz. “Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazdan keseceğim ve hepinizi elbette asacağım” sözü de bunu

açıklamaktadır.

50- “Onlar da: Zararı yok, şüphesiz biz, Rabbimize döneceğiz, dediler” bizi tehdit ettiğin şeyle döneceğiz, çünkü ona sabretmek günahları tamamen siler, sevap kazandırır ve Allah Teala'ya yaklaştırır ya da ölüm sebepleri ile ona döneceğiz, öldürmek de bunların en yararlısı ve en ümit verenidir.

51- “Şüphesiz biz, inananların ilki olduğumuz için, Rabbimizin, günahlarımızı bağışlamasını umuyoruz” Fir'avn'ın adamlarından ilk iman edenler ya da olaya şahit olanlardan. Cümle mana olarak “zararı yok” ifadesinin ikinci gerekçesidir ya da birinci sebebin gerekçesidir. Şart olarak in künna okunmuştur ki tevazu göstermek ve son nefesin nasıl verileceğine güvenmemek içindir. Ya da işine güvenin: Sana iyilik ettimse hakkımı unutma, demesi gibi söylemişlerdir.

52- “Musa'ya: Kullarımı gece yürüt, diye vahyettik” bu da aralarında yıllarca kaldıktan ve onları hakka davet ettikten ve onlara mucizeler gösterdikten sonra idi, onlarsa gittikçe inatlaşmış ve bozgunculuklarını artırmışlardı. İbn Kesir ile Nafi sera fiilinden getirerek nun'un kesri ve hemze-i vasılla enisri şeklinde okumuşlardır. Seyr maddesinden en sir de okunmuştur. **“Şüphesiz siz takip edileceksiniz”** Fir'avn ve askerleri sizi takip edecekler. Bu da gece yürütmenin gerekçesidir yani onları gece yürüt ki sabahleyin arkanıza düştükleri zaman onları geçmiş olasınız, öyle ki denize sizden önce varmasınlar, bilakis siz denize girerken arkanızda olsunlar da sizin gibi onlar da girsinler ve denizin kapaklanması ile suda boğulsunlar.

53; 54- “Fir'avn gönderdi” gece çıktıklarını haber alınca **“şehirlerle toplayıcılar”** onları takip etmek için asker toplayanları. **“Şüphesiz bunlar, az bir topluluktur”** burada kavl maddesi gizlidir (böyle dedi). Altı yüz yetmiş bin olmalarına rağmen onları az görmesi, kendi askerlerine nispetledir. Çünkü rivayete göre o çıktı, öncü askerleri yedi yüz bin idi, şirzime az bir kalabalık demektir. Sevbün şerazimü de bundan gelir ki eskimiş ve parçalanmış elbise demektir. Az olmaları onların kabile olmaları hasebiyledir, her kabilenin fertleri az idi.

وَأَنَّهُمْ لَنَا

لَغَائِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَافِرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ
جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾ كَذَلِكَ
وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ ﴿٥٩﴾ فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾
فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرِكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّا إِنَّ
مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَلَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ
الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَازْلَفْنَا
ثُمَّ الْآخَرِينَ ﴿٦٤﴾

55 – Şüphesiz onlar bizi kızdırıyorlar.

56 – Şüphesiz biz, elbette müteyakkız bir topluluğuz.

57 – Böylece onları bahçelerden ve pınarlardan çıkardık.

58 – Hazinelelerden ve şerefli makamlardan.

59 – İşte böyle. Onları İsrail oğullarına miras kıldık.

60 – Onları sabaha girerken takip ettiler.

61 – İki topluluk birbirini görünce, Musa'nın adamları: "Gerçekten bize yetiştiler" dediler.

62 – Musa: Hayır, şüphesiz Rabbim benimledir; bana doğru yolu gösterecektir" dedi.

63 – Musa'ya: "Asanı denize vur" diye vahyettik. Deniz birden ayrıldı; her parçası büyük bir dağ gibi oldu.

64 – Ötekilerini de oraya yaklaştırdık.

55; 56- "Şüphesiz onlar bizi kızdırıyorlar" bizi kızdıracak iş yapıyorlar, "şüphesiz biz, elbette müteyakkız bir topluluğuz" biz, tetikte durmak ve işleri tedbirle yapmak adetinde olan bir toplumuz. Önce kuvvetli oldukları için onları takipte bir sakınca olmadığına işaret etti, sonra da buna davet eden şeye, o da onlara karşı aşırı düşmanlık duymaları ve onlar hakkında uyanık olmalarının gereği idi, işte buna

işaret etti. Ya da bununla şehir halklarına özür beyan etmek istedi ki gücünün kırılacağını akıllarına getirmesinler. İbn Amir, İbn Zekvar rivayetinde ve Kufeli'ler, hâzirun şeklinde okumuşlardır. Birincisi (hâzirun) sebat içindir, ikincisi de (hâzirun) yenilik içindir. Şöyle de denilmiştir: Hâzir silah bakımından güçlü demektir, bu da hazır'den gelir, çünkü bu da tedbir için yapılır. Noktasız dal ile hâdirun da okunmuştur ki güçlü kimseler demektir. Şair şöyle demiştir:

Huysuz çocuğu annesi için severim,

Onu sevmediğim için de güçlü tombul çocuktan nefret ederim.

Ya da (hazirun) silahları tam demektir, çünkü o da insanı daha iri gösterir.

57; 58- “Böylece onları çıkardık” bu nedenle çıkış sebebi halk etik, o da onları buna sevk etti, “bahçelerden ve pınarlardan. Hazine-lerden ve şerefli makamdan” yani güzel evlerden ve gösterişli meclis-lerden çıkardık.

59- “Kezalik” misle zalikel ihraci ahrecna demektir ki kâf mahzuf mastarın sıfatı olarak mahallen mansuptur ya da misle zalikel makamı demektir ki makamın sıfatı olarak mahellen mecrur olur. Ya da elemrü kezalik demektir ki mahzuf müptedanın haberi olur. “Onları İsrail oğullarına miras kıldık”.

60; 61- “Feetbeuhum (onları takip ettiler)” fettebeuhum da okunmuştur, “sabaha girerken” güneş doğarken. “İki topluluk birbirini görünce” yaklaşp da birbirini görececek duruma gelince, teraetil fietani şeklinde de okunmuştur “Musa'nın adamları: Gerçekten bize yetiştiller, dediler” lemüderrikün da okunmuştur ki idderekeş şey'eden gelir, o da birbirini takip edip yok olmaktır. Yani onların elleriyle arka arkaya helak olacağız demektir.

62- “Musa: Hayır, dedi” size asla yetişemeyeceklerdir, çünkü Allah onlardan kurtulacağınızı vaat etti. “Şüphesiz Rabbim benimledir” esirgemesi ve yardımı ile “bana doğru yolu gösterecektir” onlardan kurtuluş yolunu. Rivayete göre Fir'avn kavminden iman eden kimse Musa'nın yanında idi: Sana neresi emredildi; işte önünde deniz, arkandan da Fir'avn hanedanı seni bastırıyor, dedi? O da: Bana deniz emredildi, umarım ne yapacağım da emredilir, dedi.

63; 64- “Musa'ya: Asanı denize vur” diye vahyettik” Kulzum denizine yahut Nil'e “fenfeleka (ayrıldı)” yani vurdu, o da ayrıldı, aralarında yollar olan on iki parça oldu. “Her parçası büyük dağ gibi oldu” sağlam ve yerine oturmuş dağ gibi, onlar da yollarına girdiler, her kabile bir yola girdi. “Ötekilerini de oraya yaklaştırdık” Fir'avn ve kavmini, onlar da arkalarından girdikleri yerlere girdiler.

وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا
 الْآخَرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾
 وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾
 إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا
 فَنَظَّلُ لَهَا عَافِيْنَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾
 أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلَىٰ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ
 يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنْتُمْ
 وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْلَامُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّي إِلَّا رَبَّ
 الْعَالَمِينَ ﴿٧٧﴾

65 – Musa'yı da yanındakilerin hepsini de kurtardık.

66 – Sonra ötekilerini boğduk.

67 – Şüphesiz bunda elbette bir ibret vardır.

68 – Şüphesiz Rabbin gerçekten mutlak galip, çok esirgeyicidir.

69 – Onlara İbrahim'in haberini oku.

70 – Hani, babasına ve kavmine. "Neye tapıyorsunuz?" demişti.

71 – Onlar da: Putlara tapıyor; onlara ibadete devam ediyoruz, dediler.

72 – Dedi: Çağırdığınız zaman sizi duyuyorlar mı?

73 – Yahut size yarar ve zarar verebiliyorlar mı?

74 – Dediler: Hayır, biz atalarımızı böyle yaparlarken bulduk.

75 – Dedi: İbadet ettiğiniz şeyleri gördünüz mü?

76 – Siz ve önceki atalarınız,

77 – Şüphesiz onlar benim düşmanlarımdır; ancak âlemlerin Rabbi hariç.

65; 66- “Musa’yı da yanındakilerin hepsini de kurtardık” onlar geçinceye kadar denizi aynı pozisyonda tutarak. **“Sonra ötekilerini boğduk”** denizi üzerlerine kapatmakla.

67; 68- “Şüphesiz bunda elbette bir ibret vardır” hem de ne ibret! **“Onların çoğu müminler olmadı”** çoğu bunun üzerine aymadı, çünkü Mısır’da kalan Kıptilerden bir tek kimse iman etmedi, İsrail oğulları da kurtulduktan sonra tapacak bir boğa istediler ve buzağıyı tanrı edindiler ve **“Allah’ı açıkça görmedikçe sana iman etmeyiz”** (Bakara: 55) dediler. **“Şüphesiz Rabbin gerçekten mutlak galiptir”** düşmanlarından intikam alıcıdır **“çok şefkatlidir”** dostlarına.

69; 70- “Onlara oku” Arap müşriklerine, **“İbrahim’in haberini. Hani, babasına ve kavmine: “Neye tapıyorsunuz?” demişti”**. Onlara sorması, taptıkları şeylerin ibadeti hak etmediğini göstermek içindir.

71- “Onlar da: Putlara tapıyor; onlara ibadete devam ediyoruz, dediler” hallerini açıklarken cevabı uzatmaları sevinmelerinden ve övünmelerindendir. Burada nazallu devam etmek manasındadır. Şöyle de denilmiştir: Onlar putlara gece değil gündüz taparlardı (zalle’de gündüz iş yapmak manası vardır).

72- “Dedi: Sizi duyuyorlar mı?” eyesmeune duaeküm demektir yahut yesmauneküm ted’üne demektir ki **“iz teudune”** ona delalet ettiği için hazf edilmiştir. Yüsmiuneküm de okunmuştur ki yüsmiunekümül cevabe an duaiküm demektir. Tedune’nin muzari olarak gelmesi, geçmiş halin hikayesi olmasındandır, o zihinde canlandırılmıştır.

73; 74- “Yahut size yarar veriyorlar mı?” onlara ibadete karşılık **“veya zarar verebiliyorlar mı?”** kendilerinden yüz çevirenlere. **“Dediler: Hayır, atalarımızı böyle yaparlarken bulduk”** duymalarından veya onlardan zarar veya yarar beklemlerinden vazgeçtiler, atalarını taklide sarıldılar.

75; 76; 77- “Dedi: İbadet ettiğiniz şeyleri gördünüz mü? Siz ve önceki atalarınız” çünkü geçmiş (eski olmak) doğru olduğunu göstermez ve batılı hak etmez. **“Şüphesiz onlar benim düşmanımdır”** onların ibadet edenlere düşman olduklarını kast ediyor. Şöyle ki onlara tapmakla düşmandan daha çok zarar görürler ya da onları ibadete teşvik eden en azılı düşmanlarıdır demektir ki o da şeytandır. Ancak işi kendine dönük olarak tasvir etmesi, onlara gönderme yapmak içindir. Zira bu, açıkça nasihat etmekten daha yararlıdır. Ve şunu da bildirmek istemiştir ki nefsinden başlamak kabule daha şayandır. Düşmanı aduv şeklinde tekil olarak vermesi, aslında mastar olup zu adavetin (adavet sahibi) manasına olmasındandır. **“İlla rabbel alemin (ancak**

âlemlerin Rabbi müstesna)” bu da istisna-i munkatıdır ya da muttasıldır ki hüm zamiri taptıkları bütün mabutlara gider ve atalarından Allah’a tapırlar da vardı.

الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ ۝٧٨ وَالَّذِي هُوَ
يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ۝٧٩ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ۝٨٠ وَالَّذِي
يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ۝٨١ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ
الدِّينِ ۝٨٢ رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحَقِّنِي بِالصَّالِحِينَ ۝٨٣
وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ۝٨٤

78 - O ki, beni yarattı; beni doğru yola o iletir.

79 - O ki, bana o yedirir ve içirir.

80 - Hasta olduğum zaman bana o şifa verir.

81 - O ki, beni öldürür, sonra da beni diriltir.

82 - O ki, ceza gününde günahımı bağışlamasını umuyorum.

83 - Rabbim, bana hüküm bağışla ve beni iyilere kavuştur.

84 - Bana sonrakiler arasında doğru bir dil (iyi bir şöhret) ver.

78- “O ki, beni yarattı; beni doğru yola o iletir” çünkü her mahluka dünya ve ahiret işlerinden ne için yaratılmışsa ona hidayet eder, nitekim “o ki takdir etti ve hidayet etti” (A'lâ: 3) demiştir. Varlığının başlangıcından ecelinin sonuna kadar ona aşama aşama hidayet etmiştir. Bu sayede menfaatleri temin eder ve zararlardan kaçınır. Bu da insana göre rahimde hayız kanından emmesi ile başlar, cennet yoluna ve nimetleri ile sefa sürmesine hidayet etmesiyle biter. “Fehüve”deki fe, sebep içindir eğer mevsul (ellezi) müpteda kabul edilirse, atıf içindir, eğer rabbel alemin’in sıfatı kabul edilirse, o zaman nazmın değişmesi (ellezi halakani fehedani olması gerekirdi) yaratmanın önce olup hidayetinin de sürekli olmasındandır.

79- “Vellezi hüve yutimüni ve yeskıyni” kavli de birinciye göre mahzuf müptedanın haberidir, çünkü makabli ona delalet etmektedir, iki ellezi için de durum aynıdır. İki veche (ihtimale) göre de ism-i mevsulun tekrar edilmesi sıralardan her birinin hükmü tek başına ge-

rektirmesindendir.

80- “Veiza meridtü (hasta olduğum zaman bana o şifa verir)” bu da yutimüni ve yeskıyini'ye atıftır, çünkü o ikisinin olmazsa olmazındandır. Şöyle ki sağlık ve hastalık genellikle yemeye ve içmeye bağlıdır. Hastalığın Allah Teala'ya nispet edilmemesi, maksat nimetleri saymak olmasındandır. Öldürmeyi Allah'a nispet etmek ise buna bir zarar vermez. Çünkü ölüm, hissedilmemesi dolayısıyla onda zarar yoktur. Ancak zarar öncüllerindedir ki onlar da hastalıktır. Sonra o (ölüm) kemal sahipleri için sevgililere kavuşmadır ki onun yanında dünya hayatı hiç kalır. Ölüm birçok mihnet ve belalardan kurtulmadır. Bir de hastalık çoğu zaman insanın aşırı yiyip içmesinden ve dört karışımla organlar arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanır. Sağlık ise bunların tamamını korumaktan ve bunların zorla özel şekilde denge altında tutulmasından meydana gelir. Bu da her şeyi bilen güçlü Allah'ın kudreti iledir.

81; 82- “O ki beni öldürür, sonra da beni diriltir” ahirette. “O ki ceza gününde günahımı bağışlamasını umuyorum” bunu da tevazu için ve ümmetine günahlardan kaçınmalarını ve tedbirli olmalarını öğretmek için demiştir. Ve kusurlarının bağışlanmasını ve kendinin de az da olsa küçük günahlarının bağışlanmasını istemiştir. Hatayı: Ben hastayım, onu büyükleri yaptı ve kız kardeşimdir gibi üç olaya bağlamak zayıftır, çünkü bunlar üstü kapalı konuşmadır, hata değildir.

83- “Rabbim bana hüküm bağışla” ilim ve amelde kemal ver ki onunla hakkın hilafetine ve halkın reisliğine hazır olayım. “Ve beni iyilere kavuştur” beni ilimde kemal derecesine muvaffak kıl ki iyilikte zirveye çıkanlar arasına gireyim, iyiliklerine ne büyük ne de küçük günah karışmayan zatların zümresine katılayım.

84- “Bana sonrakiler arasında doğru dil (iyi şöhret) ver” dünyada itibar ve yüce şan ver, eseri din gününe (kıyamete) kadar kalsın. Bunun içindir ki ne kadar ümmet gelmişse onu sever ve ona sena ederler. Ya da zürriyetimden sadık bir kimse bağışla ki esas dinimi yenilesin ve insanları benim davet ettiğim şeye davet etsin. O da Muhammed salallahu aleyhi ve sellem'dir.

وَأَجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ

النَّعِيمِ ۝۸۵ وَأَغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ۝۸۶ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ
يُبْعَثُونَ ۝۸۷ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۝۸۸ إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ
سَلِيمٍ ۝۸۹ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ۝۹۰ وَبُرِزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ۝۹۱
وَقِيلَ لَهُمْ آيِنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ۝۹۲ مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ
أَوْ يَنْصُرُونَ ۝۹۳ فَكَبَّكُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَالُونَ ۝۹۴ وَجُنُودُ
إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ۝۹۵

85 – Beni Naim cennetinin mirasçılarından kıl.

86 – Babamı bağışla; çünkü o, yolunu şaşıranlardandır.

87 – İnsanların diriltilecekleri günde beni rüsva etme.

88 – O günde mal da oğullar da fayda vermez,

89 – Ancak Allah’a selim kalp ile gelen hariç.

90 – Cennet müttakilere yaklaştırıldı.

91 – Cehennem azgınlar için açığa çıkarıldı.

92 – Onlara: “İbadet ettikleriniz nerede?” denildi.

93 – Allah’tan başka. Size yardım ediyorlar mı yahut kendilerine yardımları dokunuyor mu?

94 – Artık onlar da azgınlar da onun içine yüzleri koyun atılmışlardır.

95 – İblis’in bütün orduları da.

85; 86- “Beni Naim cennetinin mirasçılarından kıl” ahirette, ondaki mirasçılığın manası da yukarıda geçmiştir. “Babamı bağışla” hidayet etmek ve imana muvaffak kılmakla “çünkü o, yolunu şaşıranlardandır” hak yolunu. Bu dua her ne kadar ölümünden sonra idiye de belki de o, Nemrud’a karşı takiye yaparak imanını gizlemişti, bunun içindir ki ona böyle vaat etmişti ya da o sıralarda kâfirlere istiğfar etmekten men olunmamıştı.

87- “Beni rüşva etme” kusurumu yüzüme vurarak ya da rütbe-mi bazı mirasçılardan rütbesinden düşürerek ya da bana azap etmekle. Çünkü sonucun ne olacağı belli değildir ve azap aklen de caizdir ya da babama azap etmekle ya da onu sapıklar zümresinde haşır etmekle. Bu da hızy kökünden gelir ki değersizlik demektir. Ya da hazaye kökünden gelir ki o da utanmak manasınadır. “İnsanların diriltilecekleri günde”. Yub’asun’daki hum zamiri kullara racidir, çünkü onlar bel-lidir ya da sapıklara racidir.

88; 89- “O günde mal da oğullar da fayda vermez, ancak Allah’a selim (temiz) kalp ile gelen hariç” yani bu ikisi kimseye fayda vermez, ancak ihlaslı olan ve kalbi küfürden, isyanlara meyilden yahut kalbin diğer afetlerinden temiz olanlara fayda verir. Ya da bu ikisi fayda vermez, ancak kendisi ve oğulları böyle olan hariç. Çünkü malını hayır yolunda harcamış ve oğullarına hakkı göstermiş ve onları hayra teşvik etmiştir. Ve onların Allah’ın iyi ve kıyamette kendine şefaate edecek kullarından olmasını hedeflemiştir. Şöyle de denilmiştir: İstisna mal ve oğulların delalet ettiği şeydendir yani ancak böyle bir zenginlik fayda verir demektir. Şöyle de denilmiştir: İstisna munkatı’dır, mana da fakat selim kalp ile gelenin selameti ona fayda verir, demektir.

90;...94- “Cennet müttakilere yaklaştırıldı” öyle ki onu mahşer yerinden görürler, ona götürülecekleri için sevinirler. “Cehennem azgınlar için açığa çıkarıldı” onu açıktan görürler; oraya sevk edilecekleri için oğunurlar. İki fiilin değişik oluşunda vaat tarafı ağır basmaktadır. “Onlara: İbadet ettikleriniz nerede, denildi, Allah’tan başka?” size şefaate edeceklerini iddia ettiğiniz tanrılarınız nerede? “Size yardım ediyorlar mı?” azabı sizden def etmekle “yahut kendilerine yardımları dokunuyor mu?” azabı kendilerinden savmakla, çünkü onlar da tanrılar da ateşe gireceklerdir, nitekim: “Artık onlar da azgınlar da onun içine yüzleri koyun atılmışlardır” demiştir. Yani tanrılar da tapınları da demektir. Kebkebe keb sesinin tekrarıdır, manası da şöyledir: Sanki ateşe atılan defalarca yüzü üstü atılmış da sonun da dibinde karar kılmıştır.

95- “İblis’in bütün orduları da” ins ve cinden ardına düşenler de “ecmaun” hepsi, bu da cunud’un tekididir, eğer müpteda kılınır da haberi de arkasındaki (kalu) cümlesi olursa ya da zamirin tekididir. Munfasıl zamir ve hum fiha ve yahtasımun’daki ona raci olan da öyledir.

قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي
 ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّدُكُمْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَخْلَيْنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾
 فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً
 فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ
 مُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ
 الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾

96 – Orada çekişirlerken dediler:

97 – Allah’a yemin ederiz ki, gerçekten biz apaçık bir sapıklık içinde idik.

98 – Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutardık.

99 – Bizi ancak o günahkârlar saptırdı.

100 – Artık bizim için şefaathiler yok.

101 – Ne de sıcak bir dost.

102 – Keşke bizim için dünyaya bir dönüş olsa da, biz de inananlardan olsa idik.

103 – Şüphesiz bunda elbette bir ibret vardır. Onların çoğu müminler olmadı.

104 – Şüphesiz Rabbin elbette o, mutlak galip, çok esirgeyicidir.

105 – Nuh kavmi de peygamberleri yalanladı.

96; 97; 98- “Orada çekişirlerken dediler: Allah’a yemin ederiz ki, gerçekten biz apaçık bir sapıklık içinde idik”. O zaman Allah putları konuşturmuş, kendilerine tapanlarla tartışmış olurlar. “Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutardık” kavlindeki hitap da bunu destekler, ibadeti hak etmede eşit tutardık demektir. Bütün zamirlerin (kübkibudan nüsevviye kadar) putlara tapanlara raci olması da caizdir, tıpkı kalu’da olduğu gibi, hitap da yangı ve pişmanlıklarını artırmak için olur. Mana da şöyledir: Onlar sapıklıklarının başlangıcı hususunda tartışmakla beraber sapıklığın içine daldıklarını itiraf ederler ve ondan yürekleri yanar.

99; 100; 101- “Bizi ancak o günahkârlar saptırdı. Artık bizim için şefaathiler yok” nitekim müminlerin meleklerden ve peygamberlerden şefaathileri vardır. “Ne de sıcak bir dost” zira müttakilerin dışında bütün dostlar o gün birbirlerine düşmandır ya da şefaathiler ve dostlar saydıklarımızdan şefaathiler de dostlar da yoktur. Ya da öyle bir uçuruma düştük ki bizi oradan ne bir şefaathçi ne de bir dost çıkaramaz. Şefaathçinin çoğul yapılp da dostun tekil kılınması adet icabı şefaathçilerin çok, dostun ise az olmasındandır. Ya da bir tek dostun birçok şefaathçiden daha çok gayret etmesindendir ya da sadık (dost) kelimesinin çoğul için de kullanılmasındandır, nitekim aduv (düşman) da öyledir. Çünkü o aslında mastardır, mesela hanin ve sahil gibi.

102- “Felev enne lena kerreten (keşke bizim için bir dönüş olsa)” dünyaya dönmek için temennidir. Burada lev leyte yerine kullanılmıştır, çünkü ikisi de yoku var saymada eşittirler ya da şarttır, cevabı hazf edilmiştir. “Fenekune minel müminin (biz de inananlardan olsa idik)” temenninin cevabıdır ya da kerreten’in üzerine atıftır yani lev enne lena en nekirre fenekune minel mü'minin (bizim için bir dönüş olsa da idi de müminlerden olsa idik) demektir.

103- “Şüphesiz bunda vardır” zikredilen İbrahim kıssasında “elbette bir ibret vardır” kanıt ve öğüt vardır, görmek ve ibret almak isteyen için. Çünkü o, en muntazam tertip ve en güzel anlatımla gelmiştir. Onu düşünen kimse ondaki çok ilmi hemen fark eder. Çünkü onda dinî ilimlerin asıllarına işaret ve delillerine tembih vardır, aynı zamanda kavmini güzel davetine, onlara güzel muhalefetine ve onlara tanı acımasına ve kendini de işin içine katmasına; vaat ve tehdidi hikaye yollu yaparak daha iyi dinlemelerine vesile olsun diye onlara gönderme ve onları uyarmasına işaret vardır. “Onların çoğu olmadı” kavminin çoğu “müminler” ona iman edenler olmadı, ona iman etmediler.

104- “Şüphesiz Rabbin elbette o, mutlak galiptir” onlardan hemen intikam almaya kadirdir “çok esirgeyicidir” onlar yahut soylarından birileri iman etsinler diye onlara süre tanımakla.

105- “Kezzebete kavmu nuhinil mürselin (Nuh kavmi de peygamberleri yalanladı)” kavm kelimesi müennestir, bunun içindir ki kuveyme şeklinde tasğir edilir. Peygamberleri yalanlamaları yukarıda anlatılmıştır.

إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ
 أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
 مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
 وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَنْتَ مِثْلُ الْأَوْدَلُونَ ﴿١١١﴾
 قَالَ وَمَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي
 لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ
 مُبِينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا لَنْ لَمْ تَنْتَبِهْ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾
 قَالَ رَبِّ إِنِّي قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾

106 – Hani, onlara kardeşleri Nuh, “korkmaz mısınız?” demişti.

107 – Şüphesiz ben sizin için güvenilir bir elçiyim,

108 – Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

109 – Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbinin üzerinedir.

110 – Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

111 – Onlar da: “Sana bayağlar tabi olmuşken sana iman mı edelim?” dediler.

112 – Dedi: Onların ne yaptıkları hakkında bilgim yoktur.

113 – Onların hesabı ancak Rabbimin üzerinedir, eğer bilerseniz.

114 – Ben müminleri kovacak değilim.

115 – Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.

116 – Dediler: Ey Nuh, eğer vazgeçmezsen, sen mutlaka taşlanandan olursun.

117 – Dedi: Rabbim, şüphesiz kavmim beni yalanladılar.

106; 107; 108- “Hani, onlara kardeşleri Nuh demişti” kardeşleri demesi, onlardan olmasındandır “korkmaz mısınız?” Allah’tan, onu bırakıp da başkasına ibadet ediyorsunuz. “Şüphesiz ben sizin için güvenilir bir elçiyim” aranızda emin olmakla meşhurum. “Allah’tan korkun

ve bana itaat edin” size emrettiğimiz tevhitte ve kusursuz Allah’a itaatta.

109; 110- “Buna karşı sizden istemiyorum” davet ve nasihatıma karşılık **“bir ücret. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbinin üzerinedir. Allah’tan korkun ve bana itaat edin”** bunu tekit etmek ve şuna dikkat çekmek için tekrar etmiştir ki güvenirlilik ve ücret istememeden her biri davetine icabet için yeterlidir, hele bir de ikisi birden toplanırsa! Nafi, İbn Amir, Ebu Amr ve Hafs, beş yerde de ecriye kelimesini ye’nin fethi ile okumuşlardır.

111; 112- “Onlar da: Sana bayağlar tabi olmuşken sana iman mı edelim, dediler?” mevkileri düşük ve malları az olanlar. Erzel lafzını sahih olarak (vav ve nun ile) cemi yapmıştır. Yakup ve etbauke okumuştur ki o da tabi’in çoğuludur, şahid ve eşhad gibi ya da tebe’in çoğuludur, batal ve ebtal gibi. Bu da akıllarının kılığından ve yalnız dünya metaini görmelerindendir. Öyle ki malı az olanların tabi olmasını kendilerinin tabi olmalarına ve davet ettiği şeye imanlarına mani ve batıl olduğuna delil saymışlardır. Bundan şuna işaret ediyorlar ki iman edenler düşünerek ve görerek iman etmiş değiller, ancak mal ve mevki beklentisi ile etmişlerdir. Bunun içindir ki o da: **“Onların ne yaptıkları hakkında bilgim yoktur”** demiştir. Onlar bunu samimiyetle mi yapıyorlar yoksa bir lokma ekmek umudu ile mi yapıyorlar, bilmiyorum. Benim görevim zahire itibar etmektir.

113; 114- “Onların hesabı ancak Rabbimin üzerinedir” onların, içlerindekiğine göre hesapları Allah’ın üzerinedir, çünkü ondan haberdar olan O’dur. **“Eğer bilerseniz”** bunu fark edersiniz, ancak sizler cahillik ediyor ve bilmediğiniz şeyleri söylüyorsunuz. **“Ben müminleri kovacak değilim”** bu da sözlerinden anlaşıldığı üzere onları kovmasına ve imanlarının ona bağlı olmasına cevaptır, çünkü onların tabi olmasını imanlarına mani saymışlardı.

115- “Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım” bu da onun gerekçesi gibidir yani ben ancak mükellefleri küfür ve masiyetlerden korkutmak için gönderilmiş bir adamım, onlar da ister eşraftan olsunlar ister sıradan kimseler olsunlar. Zenginlerin arkama düşmeleri için fakirleri kovmak bana nasıl yaraşır? Ya da benim yapacağım sizi açık delille uyarmaktır; sizi razı etmek için onları kovmak değil.

116; 117- “Dediler: Ey Nuh, eğer vazgeçmezsen” dediklerine son vermezsen **“mutlaka taşlananlardan olursun”** sövülenlerden yahut taşla dövülenlerden olursun. **“Dedi: Rabbim, şüphesiz kavmim beni yalanladılar”** onlara ne için beddua ettiğini açıklamak için böyle dedi, o da hakkı yalanlamalarıdır, yoksa onlardan korkması ve onu hafife almaları için değildir.

فَلْتَفْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي

وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنْجِيَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفَلَكَ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾
 ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ
 أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾
 كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾
 إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا عَمْرًا وَمَا
 أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٦﴾ أَتَبْنُونَ
 بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٧﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٨﴾

118 – Artık benimle onların arasını bir açma ile aç; beni de benimle beraber olan müminleri de kurtar.

119 – Biz de onu da onunla beraber yüklü gemide olanları da kurtardık.

120 – Sonra da kalanları boğduk.

121 – Şüphesiz bunda elbette bir ibret vardır. Onların çoğu müminler olmadı.

122 – Şüphesiz Rabbin, elbette o, mutlak galip, çok esirgeyendir.

123 – Ad kavmi de elçileri yalanladı.

124 – Hani, kardeşleri Hud onlara “korkmaz mısınız?” demişti.

125 – Şüphesiz ben sizin için güvenilir bir elçiyim.

126 – Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

127 – Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak alemlerin Rabbinin üzerinedir.

128 – Her yüksek tepeye bir işaret / alamet yapıyor eğleniyor musunuz?

129 – Sanki ölmeyecek gibi yapılar yapıyorsunuz.

118; 119- “Artık benimle onların arasını bir açma ile aç” benimle onların arasında hüküm ver, bu da fetahattan gelmektedir. **“Beni de benimle beraber olan müminleri de kurtar”** bize kast etmelerinden yahut uğursuz amellerinden. **“Biz de onu da onunla beraber yüklü gemide olanları da kurtardık”**.

120; 121; 122- “Sonra da” onu kurtardıktan sonra **“kalanları boğduk”** kavminden kalanları. **“Şüphesiz bunda elbette bir ibret vardır”** duyulan ve herkes tarafından anlatılan. **“Onların çoğu müminler olmadı. Şüphesiz Rabbin elbette o, mutlak galip, çok esirgeyendir”**.

123;...126- “Kezzebete âdûnîl mürselin (Ad kavmi elçileri yalanladı)” onu müennes kılması kabile itibarı ile, o aslında atalarının adıdır. **“Hani, kardeşleri Hud onlara “korkmaz mısınız?” demişti. Şüphesiz ben sizin için güvenilir bir elçiyim. Allah’tan korkun ve bana itaat edin”**.

127- “Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretini alemlerin Rabbinin üzerinedir”. Kısaları bununla (korkmaz mısınız) sorusu ile başlatması şunu haber vermek içindir ki peygamber göndermenin tek bir gayesi vardır, o da hakkı tanımaya davet etmek ve davet edileni sevaba yaklaştıracak ve azabından korkutacak taata teşvik etmektir. Bütün peygamberler bunda müttefik idiler, her ne kadar bazı teferruatta ihtilaf etmişlerse de bunda birlik idiler, adi isteklerden ve dünyalık maksatlardan uzak idiler.

128; 129- “Etebnune biküllî riyyin (her yüksek tepeye yapıyor musunuz?)” riyy’ yüksek yer demektir, riyyül ard denilmesi de yüksekliğindendir. **“Ayeten”** geçenler için işaret **“eğleniyorsunuz”** onu yapmakla, çünkü onlar yolculuklarında yıldızlarla yol bulurlardı; o binalara ihtiyaçları yoktu. Ya da güvercin evleri demektir yahut yanlarından geçen yolcularla eğlenmek için toplandıkları yapılarıdır yahut övündükleri saraylardır. **“Su depoları yapıyorsunuz”** sağlam saraylar ve kaleler de denilmiştir. **“sanki ölmeyeceksiniz gibi”** o kadar muhkem yapıyorsunuz.

وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ۚ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۚ ﴿١٣١﴾
 وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ۚ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ۖ
 وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۚ ﴿١٣٣﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۚ ﴿١٣٤﴾
 قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَضْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ۖ ﴿١٣٥﴾
 إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ۖ ﴿١٣٦﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ ۚ ﴿١٣٧﴾
 فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ
 مُؤْمِنِينَ ۚ ﴿١٣٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۚ ﴿١٣٩﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ
 الْمُرْسَلِينَ ۚ ﴿١٤٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلا تَتَّقُونَ ۚ ﴿١٤١﴾ إِنِّي لَكُمْ
 رَسُولٌ أَمِينٌ ۖ ﴿١٤٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۚ ﴿١٤٣﴾

130 – Yakaladığınız zaman zorbalar olarak (zorbaca) yakalıyor-sunuz.

131 – Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

132 – Size bildiğiniz o şeyle yardım edenden korkun.

133 – Size hayvanlarla ve oğullarla yardım etti.

134 – Bahçeler ve pınarlarla.

135 – Şüphesiz ben sizin için büyük bir günün azabından korku-yorum.

136 – Kavmi dediler: Bize öğüt versen de vaaz edenlerden olma-san da birdir.

137 – Bu, ancak öncekilerin ahlakıdır.

138 – Biz azap görecekler değiliz.

139 – Böylece onu yalanladılar; biz de onları helak ettik. Şüphe-siz bunda gerçekten bir ibret vardır. Onların çoğu inananlar olmadı.

140 – Şüphesiz Rabbin elbette o, mutlak galip, çok esirgeyendir.

141 – Semud kavmi elçilerini yalanladı.

142 – Hani, kardeşleri Salih onlara: “Korkmaz mısınız?” demişti.

143 – Şüphesiz ben, sizin için güvenilir bir elçiyim.

144 – Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

130; 131- “Yakaladığınız (şiddet uyguladığınız zaman)” kılıç veya kırbaç ile “zorbaca yakalıyorsunuz” zalimce musallat oluyorsunuz. acımadan despotça davranıyorsunuz, maksadınız tedip etmek ve sonuç almak değildir. “Allah’tan korkun” bu şeyleri terk etmekle “ve bana itaat edin” sizi davet ettiğim şeyde, çünkü sizin için daha yararlıdır.

132;...135- “Size bildiğiniz o şeyle yardım edenden korkun” Hud aleyhisselam’ın Allah’tan korkmayı tekrar etmesi şunun içindir; Allah’ın onlara çeşitli nimetlerle yardım etmesi ona bağlıdır, bu nimetleri çekip ellerinden alması da onun terkine bağlıdır. İşte bunu açıklamak için takvayı tekrar etmiştir. Sonra korkmaz mısınız diyerek özetle bazı nimetleri ve kötülüklerini açıkladığı gibi, daha çok ikaz etmek ve takvaya özendirmek için de: “Size hayvanlarla ve oğullarla yardım etti. Bahçeler ve pınarlarla” dedi, sonra onları tehdit ederek: “Şüphesiz ben sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum” dedi. Dünya ve ahiretteki azabından, çünkü o, nimet vermeye kadir olduğu gibi intikam almaya da kadirdir.

136; 137- “Kavmi dediler: Bize öğüt versen de vaaz edenlerden olmasan da birdir” çünkü biz üzerinde bulunduğumuz halden dönmeyiz. Olumsuzluk ifadesinin mukabelenin gereğinden değiştirilmesi, vazaa önem vermediklerini mübalağa etmek içindir. “Bu ancak öncekilerin ahlakıdır” bize getirdiğin şey, ancak öncekilerin yalanıdır ya da bu yaratılışımız onların yaratılışından başkası değildir; onlar gibi dirilir ve ölürüz; yeniden dirilme de hesap görme de yoktur. Nafi, İbn Amir, Asım ve Hamze iki zamme ile hulukul evvelin okumuşlardır ki bize getirdiği bu şey öncekilerin âdetinden başkası değildir, onlar da Hud gibi uydururlardı. Ya da üzerinde bulunduğumuz din ancak öncekilerin ahlak ve âdetidir, biz de onlara uymaktayız. Ya da bu üzerinde bulunduğumuz ölüm ve dirim insanlarda hiç yok olmamış eski bir âdettir.

138; 139; 140- “Biz azap göreceğiz değiliz” yaşadığımız bu halden dolayı. “Böylece onu yalanladılar; biz de onları helak ettik” yalanlamaları nedeniyle soğuk bir kasırga ile. “Şüphesiz bunda gerçekten bir ibret vardır. Onların çoğu inananlar olmadı. Şüphesiz Rabbin elbette o, mutlak galip, çok esirgeyicidir”.

141 – Semud kavmi elçilerini yalanladı.

142 – Hani, kardeşleri Salih onlara: “Korkmaz mısınız?” demişti.

143 – Şüphesiz ben, sizin için güvenilir bir elçiyim.

144 – Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

وَمَا أَسْتَلُكُمْ عَلَيْهِ

مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتَرَكُونَ فِي مَا ههْنًا
لَمِينَ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلَعهَاهُضِيمٌ ﴿١٤٨﴾
وَتَنَحُّونَ مِنَ الْجِبَالِ يَبُوتًا فَارِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿١٥٠﴾
وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا
يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا
فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا
شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ
عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾

145 – Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi üzerinedir.

146 – Burada güven içinde bırakılacak mısınız?

147 – Bahçelerde ve pınarlarda.

148 – Ekinlerde ve tomurcukları yumuşak hurmalıklarda.

149 – Dağlardan şımararak evler yontuyorsunuz.

150 – Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

151 – Aşırıların emrine itaat etmeyin.

152 – Onlar ki yeryüzünde bozgunculuk ederler, ıslahat yapmazlar.

153 – Dediler: Sen ancak büyülenmişlerdensin.

154 – Sen ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, bir mucize getir.

155 – Dedi: İşte bu bir dişi deve; onun bir su içme nöbeti var, sizin de belli bir günün su içme nöbetiniz var.

156 – Ona kötülükle dokunmayın; sonra sizi büyük bir günün azabı yakalar.

145 – Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim

ancak âlemlerin Rabbi üzerinedir.

146; 147; 148- “Burada güven içinde bırakılacak mısınız?” öyle bırakılmalarını rettir ya da Allah Teala’nın onları nimetlere güven içinde sefa sürme ile baş başa bırakmasındaki nimeti hatırlatmadır. Sonra bunu şöyle diyerek tefsir etti:

“Bahçelerde ve pınarlarda. Ekinlerde ve yumuşak tomurcuklu hurmalıklarda”. Tomurcukları yumuşaktır, meyvelerin yumuşak olması için ya da hurma ağacı dişidir, dişi hurma ağacının tomurcuğu daha yumuşak ve hoştur. Bu da (tal’ / tomurcuk) kılıcın demiri gibi ilk doğan şeydir, içinde hurma salkımının sapı vardır. Ya da yükünün çoklğundan dalları eğilmiş hurma ağaçları demektir. Hurmadan tek başına bahs edilmesi, bahçelerdeki diğer ağaçlarından üstün olduğu içindir ya da bahçelerden murat edilen, başka ağaçların teşkil ettiği bahçelerdir.

149;150;151- “Dağlardan şımararak evler yontuyorsunuz” fârihiyn şımaranlar yahut usta kimseler demektir, bu da ferahat kökünden gelir ki neşeli ve istekli olmaktır. Çünkü usta kimse neşeli çalır ve kalbi rahat olur. Nafi, İbn Kesir ve Ebu Amr ferihyın okumuşlardır ki bu, fârihiyn’den daha abartılıdır. “Allah’tan korkun ve bana itaat edin. Aşırıların emrine itaat etmeyin” amire itaat demek olan uysallık, emre uymak için istiare edilmiştir. Ya da amirin hükmü mecaz yolu ile emrine nispet edilmiştir (aslında amire itaat edilir).

152- “Onlar ki yeryüzünde bozgunculuk ederler, ıslahat yapmazlar” bu da aşırılıklarını izah eden bir sıfattır, bunun içindir ki “vela yuslihun” lafzı yüfsidun’a atfedilmiştir, bu da fesatlarının katışıksız olduğunu göstermek içindir.

153; 154- “Dediler: Sen ancak büyülenmişlerdensin” çok büyülenip de akli karışanlardansın ya da ciğeri (sahr’i) olan yani bizim gibi insanlardansın. Bu durumda “sen ancak bizim gibi bir insansın” cümlesi onu tekit olur. “Eğer doğru söyleyenlerden isen bir mucize getir” davanda doğru isen.

155; 156- “Dedi: İşte bu bir dişi deve” duasının ardından tam teklif ettikleri gibi Allah onu kayadan çıkardıktan sonra böyle dedi. “Onun bir su içme nöbeti var” sudan hissesi vardır, şirb, siky ve kıyt gibidir ki su ve gıda hissesidir. “Sizin de belli bir günün su içme nöbetiniz vardır” kendi nöbetinizle yetinin, onun nöbetine müdahale etmeyin. “Ona kötülükle dokunmayın” vurmak ve kesmek gibi “sonra sizi büyük bir günün azabı yakalar” günün büyüklüğü ondaki şeyin büyüklüğündendir. Bu da azabın büyüklüğünden daha mübalağalıdır (azap o kadar büyük ki taşmış günü de büyüt müştür).

فَعَقَرُوهَا فَاصْبَحُوا نَادِمِينَ ﴿١٥٧﴾

فَلَاخْذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ

مُؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

كَذَبَتْ قَوْمٌ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطُ

الَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٣﴾ أَتَأْتُونَ

الْأُنثَىٰ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٥﴾ قَالُوا لَنْ لَمْ تَنْتَهَ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٦﴾

157 – Derken onu kestiler; pişman oldular.

158 – Onları o azap tuttu. Şüphesiz bunda gerçekten bir ibret vardır. Onların çoğu inananlar olmadı.

159 – Şüphesiz Rabbin, elbette o, mutlak galip, çok esirgeyendir.

160 – Lut kavmi elçileri yalanladı.

161 – Hani, onlara kardeşleri Lut: “Korkmaz mısınız?” demişti.

162 – Şüphesiz ben sizin için güvenilir bir elçiyim.

163 – Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

164 – Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi üzerinedir.

165 – Âlemlerden erkeklere mi geliyorsunuz?

166 – Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir kavimsiniz.

167 – Dediler: Ant olsun, ey Lut, eğer vazgeçmezsen, mutlaka çıkarılanlardan olacaksın.

157- “Derken onu kestiler” kesme işini hepsine isnat etmesi, kesenin ancak onların rızası ile kesmesindendir, bunun içindir ki hep bir-

likte sorumlu tutulmuşlardır. “Pişman oldular” onu kesmekten dolayı azabın gelmesinden pişman oldular tövbeden değil, ya da azabı gözleriyle gördükleri zaman. Bunun içindir ki onlara faydası olmamıştır.

158; 159- “Onları o azap tuttu” yani vaat edilen azap “şüphesiz bunda gerçekten bir ibret vardır. Onların çoğu inananlar olmadı”. Bu bağlamda çoklarının iman etmemesinde şuna ima vardır ki eğer çoğunluğu iman etse idi, azap edilmeyeceklerdi. Kureyş’in ise bu gibi durumdan kurtulması içlerinden iman edenlerin bereketi ile. **“Şüphesiz Rabbin, elbette o, mutlak galip, çok esirgeyicidir”.**

160 – Lut kavmi elçileri yalanladı.

161 – Hani, onlara kardeşleri Lut: “Korkmaz mısınız?” demişti.

162 – Şüphesiz ben sizin için güvenilir bir elçiyim.

163 – Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

164 – Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi üzerinedir.

165 – Âlemlerden erkeklere mi geliyorsunuz? Sizden başka insanlardan kimsenin size katılmadığı erkeklere mi geliyorsunuz ya da âdem evlatlarından o kadar çok ve kadınların da baskın olmasına rağmen erkeklere geliyorsunuz, kadınları bulamadınız mı? Bu durumda âlemlerden birinciye göre aktif olanlar, ikinciye göre de insanlar mırat edilmiş olur.

166- “Rabbinizin sizin için (zevkiniz için) yarattığı eşlerinizi bırakıyorsunuz” min ezvaciküm eğer onlardan dışı cinsi murat edilirse beyan içindir, eğer ondan mubah dişilik organı murat edilirse ba’zı manasınadır. Bu da onların kadınlarına da aynı şeyi yaptıklarını aklı getirir. **“Hayır, siz haddi aşan bir kavimsiniz”** şehvet sınırını aşan bir kavimsiniz, şöyle ki bu hususta insanları geçtiler, hatta hayvanları bile ya da isyanlarda ileri giden kimselersiniz, bu da onlardan biridir. Ya da bu suçu irtikâp ettiğiniz için aşırılıkla nitelenmeyi hak ettiniz.

167- “Dediler: Ant olsun, ey Lut, eğer vazgeçmezsen” iddiandan yahut bizi men etmenden ve işimizi kötülemekten **“mutlaka çıkarılardan olacaksn”.** Aramızdan sürülenlerden olacaksn. Belki onlar yurtlarından çıkardıklarını şiddetle ve kötü durumda çıkarırlardı.

قَالَ اِنِّى لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِيْنَ ۝۳۸ رَبِّ نَجِّنِىْ وَاهْلِىَّ مِمَّا
 يَعْمَلُوْنَ ۝۳۹ فَنجِناهُ وَاَهْلَهُ اَجْمَعِيْنَ ۝۴۰ اِلَّا عَجُوْزًا فِى الْغَابِرِيْنَ ۝۴۱
 ثُمَّ دَمَرْنَا الْاٰخَرِيْنَ ۝۴۲ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءً مَطَرُ
 الْمُنْذَرِيْنَ ۝۴۳ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۴۴
 وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝۴۵ كَذَبَ اصْحَابُ لَيْكَةِ
 الْمُرْسَلِيْنَ ۝۴۶ اِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ۝۴۷ اِنِّىْ
 لَكُمْ رَسُوْلٌ اٰمِيْنٌ ۝۴۸ فَاتَّقُوا اللهَ وَاَطِيعُوْا ۝۴۹ وَمَا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
 مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِىْ اِلَّا عَلَى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝۵۰

168 – Dedi: Şüphesiz ben sizin yaptığınıza kızanlardanım.

169 – Rabbim, beni ve ailemi onların yaptıkları şeylerden kurtar.

170 – Biz de onu ve tüm ailesini kurtardık.

171 – Ancak geride kalanlardan yaşlı bir kadın hariç.

172 – Sonra diğerlerini helâk ettik.

173 – Üzerlerine bir yağmur gönderdik. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür!

174 – Şüphesiz bunda gerçekten bir ibret vardır. Onların çoğu inananlar olmadı.

175 – Şüphesiz Rabbin, elbette o, mutlak galip, çok esirgeyicidir.

176 – Eyke halkı da elçileri yalanladı.

177 – Hani, onlara kardeşleri Şuayb: “Korkmaz mısınız?” demişti.

178 – Şüphesiz ben sizin için güvenilir bir elçiyim.

179 – Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

180 – Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbinin üzerinedir.

168; 169; 170- “Dedi: Şüphesiz ben sizin yaptığınıza kuzanlardayım” çok öfke duyanlardanım, beni sürseniz de sizi eleştirmekten geri durmam. Bu da “ben işinize kıızıyorum” ifadesinden daha etkileyicidir, çünkü onların (kınayanların) zümresinden olduğunu ve aralarında da meşhur olduğunu göstermektedir. **“Rabbim, beni ve ailemi onların yaptıklarından kurtar”** yaptıklarının uğursuzluğundan ve azabından demektir. **“Biz de onu ve tüm ailesini kurtardık”** ev halkını ve dininde kendine uyanları, azap geldiği zaman aralarından çıkarmakla.

171- “Ancak geride kalanlardan yaşlı bir kadın hariç” o da Lut'un karısıdır. Azapta kalması takdir edilenlerden, çünkü ona da yolda bir taş değdi, onu helâk etti. Çünkü o, kavme meyyaldi ve fiillerine razı idi. Şöyle de denilmiştir. Kentte kalanlardan, çünkü o, Lut'la beraber çıkmamıştı.

172; 173- “Sonra diğerlerini helâk ettik” kırıp geçirdik. **“Üzerlerine bir yağmur yağdırdık”** şöyle denilmiştir: Allah o kavmin kaçkınlarına taş yağdırdı, onları helâk etti. **“Uyarılanların yağmuru ne kötüdür!”** elmünzerin'deki lam cins için olmalıdır ki ona muzaf olan mastar'ın sâe fiiline fail düşmesi sahih olsun. Mahsus bizzem de mahzuftur, o da mataruhum'dur.

174; 175- “Şüphesiz bunda gerçekten bir ibret vardır. Onların çoğu inananlar değildi. Şüphesiz Rabbin, elbette o, mutlak galiptir, çok esirgeyicidir”.

176; 177- “Eyke halkı da elçileri yalanladı” Eyke dikensiz ağaçların bittiği hafif ormanlık yerdir, Medyen yakınındadır, orada bir kısım insanlar otururlardı. Allah onlara Şuayb'i gönderdi, nitekim onu Medyen'e de göndermişti. Yabancı idi, bunun içindir ki: **“Hani, onlara Şuayb: “Korkmaz mısınız?”** demiş, kardeşleri, dememiştir. Şöyle de denilmiştir: Eyke ağaçları birbirine geçen yerdir, ağaçları da devm idi ona mukl da denir. İbn Kesir, Nafi ve İbn Amir hemzenin hafî ve harekesinin lam'a verilmesiyle Liyke okumuşlardır. Aynı şekilde te'nin fethi ile Leykete de okunmuştur ki o zaman beldelerinin ismi olur Burada ve Sad'da elifsiz (hemzesiz) yazılması telaffuzdan dolayıdır.

178; 179; 180- “Şüphesiz ben sizin için güvenilir bir elçiyim. Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak alemlerin Rabbinin üzerinedir”.

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا

تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿٧٢﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿٧٣﴾

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾

وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِيلَ الْأَوَّلِينَ ﴿٧٥﴾ قَالُوا إِنَّمَا

أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ ﴿٧٦﴾ وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا

وَأَنْ نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧٧﴾ فَلَسَقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ

إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٧٩﴾

فَكَذَّبُوهُ فَاتَّخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ

عَظِيمٍ ﴿٨٠﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٨٢﴾

181 – Ölçüyü tam yapın, eksiltenlerden olmayın.

182 – Doğru terazi ile tartın.

183 – İnsanların eşyalarını kısmayın ve yeryüzünde fesatçılar olarak bozgunculuk yapmayın.

184 – Sizi de önceki nesilleri de yaratandan korkun.

185 – Dediler: Sen ancak büyülenmişlerdensin.

186 – Sen ancak bizim gibi bir insansın. Gerçekten seni elbette yalancılardan zannediyoruz.

187 – Eğer doğru söyleyenlerden isen üzerimize gökten bir parça düşür.

188 – Dedi: Rabbim yaptıklarınızı pekiyi bilendir.

189 – Onu yalanladılar; onları gölge / kara bulut gününün azabı tuttu. Gerçekten o, büyük bir günün azabı idi.

190 – Şüphesiz bunda gerçekten bir ibret vardır. Onların çoğu müminler olmadı.

191 – Şüphesiz Rabbin, elbette o, mutlak galiptir, çok esirgeyicidir.

181; 182- “Ölçüyü tam yapın, eksiltenlerden olmayın” eksik ölçmekle insanların haklarını kısmayın. **“Doğru terazi ile tartın”** sağlam ölçü aleti ile, kıstas eğer Arapça ise kıst kökündendir ki fi’las veznindedir, aynelfi’li tekrar edilmiştir, yoksa fi’lal veznindedir. Hamze, Kisai ve Hafs kaf’in kesri ile (kıstas) okumuşlardır.

183; 184- “İnsanların eşyalarını kısmayın” haklarını eksik vermeyin. **“Yeryüzünde fesatçılar olarak bozgunculuk yapmayın”** öldürmek, yağmalamak ve yol kesmekle. **“Sizi de önceki nesilleri de yaratandan korkun”** zevil cibilletil evveliyın demektir, eski insanları manasınadır.

185; 186- “Dediler: Sen ancak büyülenmişlerdensin. Sen ancak bizim gibi bir insansın” vav ile vema ente demeleri onun risalete zıt iki sıfatı bulundurmasındandır, bu da onu daha çok yalanlamak içindir. **“Gerçekten seni elbette yalancılardan zannediyoruz”** davanda.

187- “Üzerimize gökten bir parça düşür” belki de bu, onlara “korkmaz mısınız?” demesinin andırdığı tehdidin cevabıdır. Hafs sin’in fethi ile (kisefen) okumuştur. **“Eğer doğru söyleyenlerden isen”** davanda.

188; 189- “Dedi: Rabbin yaptıklarınızı pekiyi bilendir” ve azabını pekiyi bilendir, yaptıklarınız neyi gerektiriyorsa onu mukadder vak-tinde mutlaka üzerinize indirecektir. **“Onu yalanladılar; onları gölge gününün azabı tuttu”** tam teklif ettikleri gibi, üzerlerine yedi gün bir sıcak dalgası gönderdi; öyle ki ırmakları kaynadı (buharlaştı) ve onları bir bulut gölgelendirdi. Altında toplandılar; üzerlerine ateş yağdırdı, onlar da yandılar. **“Gerçekten o, büyük bir günün azabı idi”**.

190; 191- Şüphesiz bunda gerçekten bir ibret vardır. Onların çoğu müminler olmadı. Şüphesiz Rabbin, elbette o, mutlak galiptir, çok esirgeyicidir” kısaca anlatılan yedi kıssanın sonu budur. Bunlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i teselli etmek ve inanmayanlara gözdağı vermek için zikredilmiştir. Ümmetlerin Peygamberler uyardıktan ve alay etmek ve ona önem vermemek için mucize tekliflerinden sonra azabın biteviye inmesi, bunların kozmik sebeplerle olduğunu veya yalanlamalarına karşılık ceza için değil de imtihan için olduğunu söylemeye yer bırakmaz.

وَأَنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَأَنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ

آيَةٌ أَن يَكَلِّمَهُ عَلَيْهِمْ نَبِيُّ إِسْرَائِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾

فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ

فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾

فَيَأْتِيهِمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾

192 – Gerçekten o âlemlerin Rabbinin indirmesidir.

193 – Onu güvenilir Ruh indirdi.

194 – Senin kalbine, uyarıcılardan olman için.

195 – Açık Arapça bir dille.

196 – Şüphesiz o, öncekilerin zeburlarındadır.

197 – Onu İsrail oğulları bilginlerinin bilmesi onlar için bir delil olmadı mı?

198 – Eğer onu Arapça bilmeyen bazılarına indirseydik,

199 – Onu kendilerine okusaydı, yine de ona iman etmezlerdi.

200 – Böylece onu günahkârların kalplerine soktuk.

201 – Acıklı azabı görmedikçe ona iman etmezler.

202 – Azap onlara farkında olmadan ansızın gelir.

192; 193; 194- “Gerçekten o âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Onu güvenilir ruh indirdi. Senin kalbine”. Bu da o kıssaların hak olduğunu tesbit etmekte ve Kur’an’ın mucizeliğine ve Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in peygamberliğine dikkat çekmektedir, çünkü bilmeyen bir kimsenin bunları haber vermesi, ancak aziz ve celil olan Allah’ın vahyi ile olur. Kalpten eğer ruhu murat etti ise, mesele yoktur. Eğer ondan belli organı (yüreği) murat etti ise onu özellikle zikretmesi şunun içindir, çünkü ruhla ilgili manalar önce ruha iner, sonra da on-

dan kalbe intikal eder; çünkü aralarında ilişki vardır. Sonra da ondan dimağa yükselir, tahayyül edilen levha ona nakş olur. Güvenilir Ruh Cebrail aleyhisselam'dır; çünkü o Allah'ın vahiy emnidir. İbn Amir, Ebu Bekir, Hamze ve Kisai ze'nin şeddesi (nezzele) ve nasb ile ruhal emine okumuşlardır. **"Uyarıcılardan olman için"** yapması veya yapmaması azaba götüren şeylerden.

195- "Açık Arapça bir dille" manası açık, ta ki, anlamadığımız şeyi ne yapacağız, demesinler? Bilisanın nezele'ye müteallıktır. Münzirin'e taalluk etmesi de acizdir yani Arap dili ile uyaranlardan olman için, onlar da Hud, Salih, Şuayb ve Muhammed'dir, onlara salat ve selam olsun.

196; 197- "Şüphesiz o, öncekilerin zeburlarındadır" onun zikri yahut manası eskilerin kitaplarındadır demektir. **"Onlar için bir delil olmadı mı?"** Kur'an'ın doğruluğuna yahut Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in peygamberliğine **"onu İsrail oğulları bilginlerinin bilmesi"** onu kitaplarında zikredilen sıfatı ile tanımaları. Bu da onun delil olduğunu onaylamadır. İbn Amir te ile (tekün) ref ile de âyetün okumuştur ki o, kâne'nin ismi olur, haber de lehüm'dür, en yalemehu da bedeldir ya da ayetün faildir, en yalemehu da bedeldir, lehüm de hâldir. Ya da isim kıssaya giden zamirdir, ayetün de en yalemehu'nun haberidir, isim cümlesi de tekün'ün haberidir.

198; 199- "Eğer onu Arapça bilmeyen bazılarının üzerine indirseydik" ki bu da onun icazını daha da artırır ya da yabancı dille indirseydik de **"onu kendilerine okusa idi, yine de ona iman etmezlerdi"** aşırı inatlarından ve kibirlerinden, ya da anlamadıklarından ve yabancılara tabi olmaktan çekindiklerinden. A'cemiyn şeddesiz a'cemî'nin çoğuludur, bunun içindir ki salim olarak cemi yapılmıştır.

200; 201; 202- "Böylece onu günahkârların kalplerine soktuk" hu zamiri küfre gitmektedir, çünkü **"ma kânu bihi yü'minun (ona iman etmezlerdi)"** kavli onu göstermektedir. Bu durumda ayet küfrün Allah'ın yaratması ile olduğunu gösterir. Şöyle de denilmiştir: Zamir Kur'an'a racidir yani onu kalplerine soktuk; manalarını ve mucizeliğini bildiler, sonra da inatlarından ona iman etmediler. **"Acıklı azabı görmedikçe ona iman etmezler"** imana zorlayan azabı görmedikçe. **"Azap onlara ansızın gelir"** dünya ve ahirette **"onlar farkında olmadan"** geldiğini hissetmeden.

فَيَقُولُوا هَلْ

نَحْنُ مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَأَيْتَ
 إِنْ مَتَّعْنَا هُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾
 مَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا
 مُنْذِرٌ قَدْ فَتًى ﴿٢٠٨﴾ دَكَّرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٩﴾ وَمَا تَزَكَّىٰ بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿٢١٠﴾
 وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمْعَزُولُونَ ﴿٢١٢﴾
 فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنْزِلْ عَشِيرَتَكَ
 الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَلَنْ
 عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾

203 – Bize süre verilir mi, derler?

204 – Azabımızı acele istiyorlar.

205 – Gördün mü, onları yıllarca yararlandırırsak da,

206 – Sonra tehdit edildikleri şey onlara gelseydi,

207 – Faydalandıkları şey onlara yarar sağlamazdı.

208 – Bir kenti helak ettiysek mutlaka onların uyarıcıları vardı.

209 – Öğüt vermek için. Biz zalimler olmadık.

210 – Onu şeytanlar indirmedir.

211 – Onlara yaraşmaz da. Buna güçleri yetmez de.

212 – Çünkü onlar dinlemekten elbette azledilmişlerdir.

213 – Öyleyse Allah’la beraber başka bir İlahı dua etme; sonra azap edilenlerden olursun.

214 – En yakın akrabalarını uyar.

215 – Sana tabi olan müminlere kanadını indir.

216 – Eğer sana karşı gelirlerse, “ben yaptığınız şeylerden uzağım” de.

203; 204- **“Bize süre verilir mi, derler?”** hasret ve üzüntülerinden, **“azabımızı mı acele istiyorlar?”** üzerimize gökten taş yağdır yahut bize vaat ettiğin şeyi getir, diyorlar. Azap inerken halleri süre istemektir.

205; 206; 207- **“Gördün mü, onları yıllarca yararlandırırsak da sonra onlara tehdit edildikleri şey gelseydi, faydalandıkları şey onlara yarar sağlamazdı”** uzun süre istifade etmeleri azabı def edemezdi de hafifletemezdi de.

208; 209- **“Bir kenti helâk ettiysek, mutlaka onların uyarıcıları vardır”** diyecekleri bir şey kalmasın diye delille susturulmuşlardır. **“Zikra (öğüt vermek için)”** tezkireten demektir ki mefulun leh yahut mefulu mutlak olarak mahallen mansuptur. Ya da münzirun’un sıfatı olarak zu zikra veyahut hum zikra takdiri ile mahellen merfudur. Son tevcihte hatırlatmada çok ileri gitmiş olurlar. Ya da mahzuf müptedanın haberridir (hazihi zikra). Cümle itiraziyedir. **“Bizler zalimler olmadık”** zalimlerden başkasını ya da uyardıktan önce kimseyi helak etmeyiz.

210; 211; 212- **“Onu şeytan indirmedir”** nitekim müşrikler onun şeytanların kâhinlere attığı şey kabilinden olduğunu iddia ederler. **“Onlara yaraşmaz da”** indirmeleri onlar için doğru olmaz da **“buna güçleri yetmez de”** muktedir olamazlar da. **“Çünkü onlar dinlemekten”** meleklerin kelamını **“elbette azledilmişlerdir”** çünkü o; zatın arılığında, fuyuzat-ı hakkın kabulünde ve manevî suretlerin nakşında ortak olmak şartına bağlıdır. Onların nefisleri ise pistir, karanlık ve bizzat kötüdür; bunu kabul etmez. Kur’an ise öyle gerçekleri ve öyle gaip şeyleri içine alır ki bunları meleklerden başkasından almak mümkün değildir.

213; 214- **“Öyleyse Allah’la beraber başka bir İlahı dua etme; sonra azap edilenlerden olursun”** bu da (Efendimizi) ihlası artırmaya teşvik ve diğer müminler için de lütuftur. **“En yakın akrabalarını uyar”** en yakından başlayarak onları uyar; çünkü onlarla ilgilenmek çok önemlidir. Rivayete göre bu ayet inince Efendimiz Safa tepesine çıktı ve onlara kol kol seslendi; onlar da toplanınca: Size şu dağın eteğinde düşman atlıları olduğunu haber versem bana inanır mısınız, dedi? Onlar da: Evet, dediler. O da: Öyleyse ben sizi şiddetli azap gelmeden önce uyarıcıyım, dedi.

215; 216- **“Sana tabi olan müminlere kanadını indir”** onlara yumuşak davran, bu da kuşun konmak istediği zaman kanadını kapatmasından istiare edilmiştir. Min edatı beyaniyedir, çünkü ona tabi olanlar içinde din için olan ve olmayan vardır ya da bazı manasındır. o zaman müminlerden iman etmeye yaklaşanlar ya da dili ile tasdik edenler murat edilmiş olur. **“Eğer sana isyan ederlerse”** tabi olmazlarsa **“ben yaptığınız şeylerden uzağım, de”**. Amel ettiğiniz şeylerden ya da amellerinizden uzağım, de.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ۝٢١٧

الَّذِي يَرِيكَ حِينَ تَقُومُ ۝٢١٨ وَتَقْلُبُكَ فِي السَّاجِدِينَ ۝٢١٩ إِنَّهُ هُوَ

السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝٢٢٠ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ۝٢٢١ تَنَزَّلُ

عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ۝٢٢٢ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثُرُهُمْ كَاذِبُونَ ۝٢٢٣ وَالشُّعْرَاءَ

يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ۝٢٢٤ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ۝٢٢٥

وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ۝٢٢٦

217 – Mutlak galip, çok esirgeyene tevekkül et.

218 – O zat seni kalktığın zaman görür.

219 – Secde edenler arasında dolaşmanı da.

220 – Şüphesiz o, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

221 – Şeytanların kimin üzerine indiğini size haber vereyim mi?

222 – Her günahkâr iftiracının üzerine inerler.

223 – Onlar şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu yalancılar.

224 – Şairlere de azgınlara tabi olur.

225 – Görmedin mi onlar her derede başıboş dolaşırlar.

226 – Ve gerçekten onlar, yapmadıklarını söylerler.

217;...220- “Mutlak galip, çok esirgeyene tevekkül et” o ki düşmanlarını kahredebilir ve dostlarına yardım edebilir. Sana isyan edenlerin ve diğerlerinin şerrinden korur. Nafi ile İbn Amir, şartın cevabından bedel olmak üzere fe ile (fetevekkel) okumuşlardır. “O zat seni kalktığın zaman görür” teheccüd namazına kalktığın zaman “ve secde edenler arasında dolaşmanı da” ibadete çaba sarf edenlerin hallerini araştırmak için gidip gelmeni de. Nitekim şöyle rivayet edilmiştir. Gece namaza kalkmak nesh edilince aleyhissalat vesselam o gece ashabının evlerini dolaştı, ne yaptıklarını görmek istedi, çünkü ibadet yapmalarına çok düşküncü. Evlerini arı kovanı gibi buldu, çünkü zikir ve Kur'an okuma mırıltılarını duydu. Ya da gece kıyam, ruku, sücud ve kuud ederek onlara namaz kıldırırken zaman davranışını görür. Allah Teala önce kendini düşmanlarını kahretmek ve dostlarına yardım etmekle niteledikten sonra Efendimizin halini bilmekle nitelemesi te-

vekkülü gerçekleştirmek ve Efendimizin kalbini tatmin etmek içindir. “Şüphesiz o, hakkıyla işiten”dir senin dediğini, “hakkıyla bilendir” niyet ettiğini.

221; 222; 223- “Şeytanların kimin üzerine indiğini size haber vereyim mi?” “Her günahkâr iftiracının üzerine inerler”. Kur’an’ı şeytanların indirmesinin doğru olmayacağını bildirince bunu tekit etti ve Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e indiremeyeceklerini iki şeye bağladı: Birincisi o ancak şerli, çok yalancı, çok günah işleyene olur. Çünkü insanın gaip şeylerle temas kurması aralarındaki münasebet ve sevgiden dolayıdır. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in hali ise bunun tam tersidir. İkincisi de şu ifadedir: “Onlar şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu yalancılar” yani iftiracılar şeytanlara kulak verirler, onlar zanlar ve bazı emareler alırlar, çünkü ilimleri eksiktir. Onlara kendi hayallerine göre ilaveler yaparlar ki bunların çoğu gerçeğe bağdaşmaz. Nitekim hadiste şöyle gelmiştir: Cin bir kelime kapar, onu velisinin (huddamının) kulağına atar; o da ona yüzden çok yalan katar. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ise öyle değildir; çünkü o sayısız gaiplerden haber vermiştir, hepsi de doğru çıkmıştır. Ekser ifadesi küll (hepsi) ile tefsir edilmiştir, çünkü Allah Teala burada “her günahkâr çok iftiracıya” (Şuara: 222) demiştir. Şurası daha açıktır ki sözleri itibarı ile çoğunluk şu manayadır ki cinlerden nakledenlerin azı ancak doğru söylerler. Zamirlerin şeytanlara gittiği de söylenmiştir yani onlar taşlanmadan önce yüksek melekler kuruluna kulak hırsızlığı yaparlardı, onlardan bazı sözler alıp bunu dostlarına atarlardı. Ya da onlardan duydukları şeyleri dostlarına atarlar, çoğu ise attıkları şeylerde yalancıdırlar, yoksa meleklerin konuştukları şeylerde değil; bu da kötülüklerinden yahut anlayışlarının kıt olmasındandır ya da zihinlerinde tam tutamadıkları içindir ya da anlatamadıkları içindir.

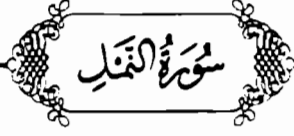
224; 225; 226- “Şairlere de azgınlar tabi olur” Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e tabi olanlar ise öyle değiller. Bu da yeni söz başıdır, Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem’in şair olmasını iptal etmektedir, bunu da: “Görmedin mi, onlar her derede başıboş dolaşırlar” sözü ile tespit etmiştir. Çünkü öncüllerinin çoğu hayalattır, gerçek değildir. Kelimelerinin ekserisi başkalarının haremleriyle ilgili aşk, gazel, fantazi, namuslara dil uzatma, soya sopa laf atma, yalan vaat, batılla övünme, hak etmeyini medih ve o konuda abartma türündendir. Buna da: “Gerçekten onlar, yapmadıklarını söylerler” ifadesiyle işaret etmiştir. Sanki Kur’an lafız ve mana cihetlerinden muciz olduğundan, onlar da şeytanlar indirdi diyerek manaya, şairlerin sözü cinsindendir diyerek de lafza (söze) itiraz ettiklerinden Allah Teala her iki

kısım hakkında da konuştu, Kur'an'ın bunlara benzemediğini ve Re-sul sallallahu aleyhi ve sellem'in halinin onların haline hiç te okşama-dığını beyan etti. Nafi hafifçe yetbauhum okumuştur. Şedde ve ayn'ın sükunu ile yettebi'hüm de okunmuştur, bunda da (yettebiühüm'ün) bi'hü kısmını adud'a benzetmişlerdir.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا
وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

227 – Ancak iman edip iyi şeyler yapanlar, Allah'ı çokça zikredip zulme uğradıkları zaman intikam alanlar müstesna. Zulmedenler hangi dönüş yerine döneceklerini bilecekler.

227- “Ancak iman edip iyi şeyler yapanlar, Allah'ı çokça zikredip zulme uğradıktan sonra intikam alanlar müstesna”. Bu da mümin ve iyi şairleri istisna eden yeni söz başıdır. Onlar Allah'ı çok zikrederler, şiirlerinin çoğu tevhit ve Allah'a hamd ü senadan ve ona itaatten ibarettir. Eğer hiciv türünden bir şeyler söyleseler de bunu kendilerini yerenlere cevap vermek ve Müslümanları yerenleri karalamak için yaparlar. Mesela Abdullah bin Ravaha, Hassan bin Sabit ve iki Ka'b gibi (Ka'b bin Züher ve Ka'b bin Malik). Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem, Hassan'a: Söyle, Ruhulkuds seninledir, derdi! Ka'b bin Malik'e de Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem: Onları hicv et, ruhumu elinde tutan Allah'a yemin ederim ki senin sözün onlara oktan daha tesirlidir, demiştir. “Zulmedenler hangi dönüş yerine döneceklerini bilecekler” bu da şiddetli tehdittir, çünkü seyalemü'de aşırı bir tehdit ve ellezine zalemu'da da mutlaklık ve genelleme vardır. Hangi dönüş yerine dönecekler de ölümden sonra demektir, bunda da kapalılık ve korkutma vardır. Ebu Bekir radiyallahu anh hilafete geldiği zaman bunu okumuştur. Eyye münfeletin yenfelitun da okunmuştur ki bu da kurtuluş demektir. Mana da şöyledir: Zalimler Allah'ın azabından kurtulacaklarını umarlar, şunu da bilirler ki onlar için kaçacak hiçbir istikamet yoktur. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet edilmiştir: Kim Şuara suresini okursa, ona Nuh'u, Salih'i, Şuayb'i ve İbrahim'i tasdik eden ve bunlara inanmayanların sayısınca ve İsa'ya inanmayan ve Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i tasdik edenlerin sayısınca onar sevap verilir.

27 / NEML SURESİ

Mekke'de inmiştir.

93 yahut 94 yahut 95 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 طَسَّ تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ ① هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ②
 الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ
 يُوقِنُونَ ③ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زِينَةً لَهُمْ أَعْمَالُهُمْ فَهُمْ
 يَعْمَهُونَ ④ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ
 الْآخَسَرُونَ ⑤ وَأَنْتَ لَتَلْقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ⑥ إِذْ
 قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ بَشِيرٍ
 قَبْسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ⑦

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ta. Sin. Bunlar Kur'an'ın ve apaçık kitabın ayetleridir.

2 – Müminler için müjde ve rehberdir.

3 – Onlar ki namazı dosdoğru kılar ve zekâtı verirler. Onlar ahirete de kesin inanırlar.

4 – Şüphesiz ahirete iman etmeyenler var ya, onların amellerini süsledik. Artık onlar bocalarlar.

5 – İşte onlar o kimselerdir ki, onlar için azabın kötüsü vardır ve onlar ahirette, evet onlar en çok ziyan edenlerdir.

6 – Şüphesiz sen, Kur'an sana hikmet sahibi, her şeyi bilen Allah tarafından veriliyor.

7 – Hani Musa allesine: “Şüphesiz ben bir ateş gördüm. Size ondan bir haber getireceğim yahut size korlu alev / meşale getireceğim. Belki ısınırsınız” demişti.

1- “Ta. Sin. Bunlar Kur'an'ın ve apaçık kitabın ayetleridir” bunlar (tilke) işareti sureyedir. Apaçık kitap ya Levh-i Mahfuz'dur, açıklaması da olacak şeylerin ona yazılmasıdır, ona bakanlara açıklar. Kitaptan sonra gelmesi bizim ilmimizin ona taalluk etmesi hasebiyledir, Hicr suresinde öne alınması da varlık itibariyledir. Ya da apaçık kitap

Kur'an'dır, açıklaması da ya ona bırakılan hikmet ve hükümlerden dolayıdır ya da mucize olmasının doğru olmasındandır. Bu durumda Kur'an'a atfı iki sıfattan birinin diğerine atfı gibidir. Nekire olması da büyütme içindir. Ref ile ve kitabun da okunmuştur ki muzaf hazf edilmiş, muzafun ileyh onun yerine geçirilmiş olur (tilke ayatü kitabın).

2; 3- **“Hüden ve büşra (müminler için müjde ve rehberdir)”** bu ikisi de ayat lafzından haldir, amilleri de tilke işaretindeki manadır ya da ayat'tan bedeldirler ya da başka iki haberdirler veyahut mahzuf müptedanın haberidirler (hüma hüden ve büşra). **“Ellezine yukimunes salate (onlar ki namazı dosdoğru kılar ve zekâtı verirler)”** namaz ve zekât gibi iyi amelleri yaparlar. **“Vehüm (onlar ahirete de kesin inanırlar)”** bu da sılanın tamamlayıcısıdır, vav da hal yahut atıf içindir. Nazmın değiştirilmesi yakînlerinin kuvvet ve sebatını göstermek ve onların bu hususta tek olduklarını gözler önüne sermek içindir ya da ara cümlesidir, sanki: Bu iman edip iyi şeyler yapanlar ahirete kesin inananlardır denilmiş gibidir. Çünkü zorluklara tahammül etmek ancak akibet korkusu ve hesaba inanmakla olur. Hum zamirinin tekrar edilmesi de, özellik içindir.

4- **“Şüphesiz ahirete iman etmeyenler var ya, onlara amellerini süsledik”** çirkin amelleri süslendi, bu da onları nefis için çekimli ve sevimli kılmakla olmuştur ya da yapmaları gereken güzel amelleri onlara sevap vermekle çekici hale getirdik demektir. **“Artık onlar bocalarlar”** arkasında ne gibi zarar ve yarar olduğunu idrak edemezler.

5- **“İşte onlar o kimselerdir ki, onlar için azabın kötüsü vardır”** Bedir savaşında öldürülmek ve esir edilmek gibi. **“Onlar ahirette en çok ziyan edenlerdir”** ziyanları en fazla olan insanlardır, çünkü sevabı kaçırmış ve azabı hak etmişlerdir.

6- **“Şüphesiz sen, Kur'an sana hikmet sahibi, her şeyi bilen Allah tarafından veriliyor”** hem de nasıl hikmet sahibi hem de nasıl her şeyi bilen! İlmün hikmete dahil olduğu bilinmekle beraber ikisini birlikte vermesi ilmin genel olup hikmetin de işi sağlam yapmaya delalet etmesindendir. Şunu da bildirmek içindir ki Kur'an ilimlerinden bazıları hikmettir mesela akaid ve şeriatlar gibi bazıları da öyle değildir mesela kıssalar ve gaiplerden verilen haberler gibi. Sonra o ilimlerin bazısını açıklamaya başladı ve şöyle dedi:

7- **“Hani Musa, ailesine: Şüphesiz ben bir ateş gördüm, demişti”** yani onun böyle dediği zamanki kıssasını hatırla demektir, alim lafzına müteallik olması da caizdir. **“Size ondan bir haber getireceğim”** yani yolun durumundan demektir, çünkü yolunu kaybetmişti. Zami-rin (küm) cemi olması şunun içindir; eğer yanında karısından başka

kimse yok idiye karısına kinaye yollu aile demesindendir. Sin harfi de mesafenin uzak olmasından ya da gecikse de haber getirme vaa-dindendir. “Yahut size korlu alev getireceğim” şihab’ın kabese izafe-si korlu veya korsuz olabileceği içindir. Kufelilerle Yakup onu tenvinli okumuşlardır ki kabes ondan bedel ya da sıfat olur, çünkü o, makbus manasınadır. İki vaat zan dolayısıyladır, bunun içindir ki o ikisinden Taha suresinde terecci (lealle) ile ifade edilmiştir. Ev edatı ile tereddüt biri olmazsa diğeri olacağı ümidi iledir. Bu da durumdan anlaşılma-k-tadır ya da Allah’ın âdetine binaendir ki kuluna iki mahrumiyeti bir-den vermez. “Belki ısınırırsınız” ısınmanız ümidiyle, burada geçen sılâ’ maddesi büyük ateş demektir.

فَلَمَّا جَلَّعَا نُودِيَ أَن بُورِكَ مَن فِي النَّارِ

وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَالْقَوَاعِصُ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى

مُنِيرًا وَلَمْ يَعْقِبْ يَا مُوسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَى الْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾

8 – Oraya geldiği zaman : “Ateşte olan da çevresinde olan da bere-
ketlendi. Âlemlerin Rabbi Allah münezzehtir” diye seslenildi.

9 – Ey Musa, gerçek şu ki ben, mutlak galip, hikmet sahibi
Allah’ım.

10 – Asanı at. Musa onun küçük bir yılan gibi hareket ettiğini
gördüğü zaman, arkasını dönüp kaçtı, geri dönmedi. Ey Musa, şüp-
hesiz ben, peygamberler benim huzurumda korkmazlar.

8- “Oraya geldiği zaman: Bereketlendi diye seslenildi” en mas-tariyedir yani burike demektir. Çünkü nidada kavl (söz) manası var-dır. Ya da bien burike demekle mastariyedir veyahut enne’den tahfif edilmiştir. Tahfif durumunda lâ yahut sin veyahut sevfe gerekirse de bu dua olduğu için birçok hükümde başkasına uymayabilir. “Ateşte olan da çevresinde olan da” ateşin yerinde olan demektir ki o da Allah Teala’nın “mübarek yerde vadinin sağ tarafından seslenildi” (Kasas: 30) dediği yerdir. Çevresinde olan da, öyle anlaşılıyor ki bu geneldir, orada olan herkesi de o vadide ve Şam toprağından çevresinde olan-ları da içine alır. Orası bereketlidir, çünkü peygamberlerin gönderil-

diği ve öldükleri zaman gömüldükleri yerdir. Özellikle Allah Teala'nın Musa ile konuştuğu yerdir. Bundan Musa ile orada hazır olan melekler murat edilmiştir de denilmiştir. Hitabın böyle başlaması şuna müjdedir ki onun hakkında büyük bir işe karar verilmiştir, bereketi de Şam dolaylarına yayılacaktır. **"Alemlerin Rabbi Allah münezzehtir"** bu da nida edilen sözün tamamındandır, ta ki Musa onun kelamını işitmekle onu başkasına benzetmesin ve bu, Musa'yı işin büyüklüğünden dolayı şaşırtmak içindir ya da Musa'nın ansızın karşılaştığı büyük olaydan aşmasıyla söylediği sözdür.

9- **"Ey Musa, gerçek şu ki ben Allah'ım"** innehu'daki he şan içindir (ortama racidir) enallahu da onu tefsir eden cümledir. Ya da zamir konuşana racidir, ene de haberi, allahu da onun beyanıdır. **"Mutlak galip, hikmet sahibi"** bu ikisi de Allah'ın sıfatlarıdır, ona göstermek istediğine hazırlık içindir, demek istiyor ki ben güçlüyüm, akıllara sığmayan şeyleri yapabilirim, mesela asayı yılanı çevirmek gibi. Her yaptığımı da hikmet ve tedbirle yaparım.

10- **"Ve elkı asake (asanı at)"** bu da burike'ye atıftır yani ateşte olan bereketlendi ve asanı at demektir. "En ya Musa inni enallahu" dedikten sonra (*Kasas: 30*) en'i tekrar ederek "en elkı asake" (*Kasas: 31*) sözü de bunu gösterir. **"Musa onun küçük bir yılan gibi hareket ettiğini gördüğü zaman"** kıvrılarak yürüdüğünü gördüğü zaman, cânın hafif ve çevik demektir. Ce'nün de okunmuştur ki bu da iki sakinin birleşmesini hiç istemeyen lügate göredir. **"Arkasını dönerek kaçtı, geri dönmedi"** lem yuakkıb akkebel mukatilü deyiminden gelir ki savaşçı kaçtıktan sonra döndü demektir. Korkması da bu işin aleyhine yapıldığını sanmasındandır, şu da onu gösterir: **"Ey Musa, korkma"** benden başkasından, bana güven, ya da mutlak olarak korkma, demektir, çünkü: **"Şüphesiz peygamberler benim huzurumda korkmazlar"** demiştir. Onlara vahiy edilirken, çünkü kendilerinden geçerler. Zira onlar Allah Teala'dan en çok korkanlardır ya da benim yanımda kötü akibet olmaz ki ondan korksunlar demektir.

۱۱ ۱۱
 ۱۲ ۱۲
 ۱۳ ۱۳
 ۱۴ ۱۴
 ۱۵ ۱۵

11 – Ancak kim zulmeder, sonra da kötülükten sonra (onu) güzelliğe değiştirirse, şüphesiz ben çok bağışlayıcı, çok esirgeyiciyim.

12 – Elini yakana sok, Fir'avn'e ve kavmine dokuz mucize içerisinde, bir kötülük (hastalık) olmadan bembeyaz çıksın. Şüphesiz onlar bir fasıklar kavmi oldular.

13 – Ayetlerimiz onlara açık vaziyette gelince: Bu, apaçık, bir sihirdir, dediler.

14 – Onları, vicdanları kesin inandığı halde, haksızlık ederek ve böhürlenerek inkâr ettiler. Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu?

15 – Ant olsun, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik. “Bizî, mümin kullarından birçoğuna üstün kılan Allah'a hamd olsun” dediler.

11- “İlla men zaleme (ancak kim zulmeder, sonra da kötülüğün ardından (onu) güzelliğe dönüştürürse, şüphesiz ben çok bağışlayıcı, çok esirgeyiciyim)”. Bu da istisna-i munkatıdır; korkunun bütün peygamberlerde olmayacağını önleyici bir ifadedir, çünkü içlerinde küçük kusur (zelle) işleyenler vardır. İşte onlar da böyle şeyler yap-salar da arkasından onu iptal edecek ve Allah'ın mağfiret ve rahme-tini hak edecek şeyler yaparlar, böylece onlar da korkmazlar. Burada Musa'nın Kıpti'yi öldürmesine gönderme yapılmıştır. İstisnanın mut-tasıl olduğu da söylenmiştir, sümme edatı da yeni söz başıdır, mah-zufa matuftur yani zulmedip sonra tövbe ederek günahını değiştiren müstesnadır, denilmiştir.

12- “Elini yakana sok” çünkü üzerindeki elbise yünlü ve kolsuz idi. Ceyb lafzının gömlek manasına olduğu söylenmiştir, çünkü ceyp kat etmek (kesmek) manasınadır. **“Bir kötülük olmaksızın bembeyaz çıksın”** baras hastalığı gibi bir şey olmadan. **“Dokuz mucize içerisinde”** onlardan biri ya da onlarla beraber olarak demektir. Dokuz mucize de şunlardır: Denizin yarılması, taşkın, çekirge, kıml, kurbağalar, kan, malların silinmesi, kırsalda kıtlık ve ürün azalması. Kim asa ile el mucizesini dokuzdan sayarsa, son ikiyi bir sayar ve denizin yarılmasını sıraya koymaz. Çünkü Fir’avn’e onunla gönderilmemişti. Ya da izheb fi tis’i ayatin demektir ki o zaman gönderme ile ilgili olarak yeni söz başı olur o da ona (izheb’e) müteallık olur. **“İla fir’avne ve kavmihi (Fir’avn’e ve kavmine)”** ilk ikiye göre (fi tis’i ayatin) mebusen yahut mürselen gibi bir şeye müteallık olur. **“Şüphesiz onlar bir fasıklar kavmi idiler”** bu da göndermenin illetidir.

13- “Ayetlerimiz onlara gelince” Musa onlara getirince **“mubsıra-ten (açık, görünerek)”** mubsireten ism-i faildir, meful manasınadır ve şunu akla getirmek içindir ki bu mucizeler o kadar açık görünmekte idi ki neredeyse kendilerini görecekti, eğer görececek şeylerden olsa idi ya da görmeye sahip demektir, çünkü onlar hidayet eder, körler ise hidayet etmeyi bırak, yolu bile bulamaz. Ya da kendilerine her bakan ve düşüneni gören mucizeler demektir. Mabsareten de okunmuştur ki görmek çok olan yer demektir. **“Bu apaçık bir sihirdir dediler”** sihir olduğu besbelli olan.

14- “Onları, vicdanları kesin inandığı halde inkâr ettiler” ve kad isteykanetha demektir, çünkü vav hal edatıdır. **“Haksızlık ederek”** nefislerine **“ve böbürlenerek”** iman etmekten. Zulmen ile uluvven cahadu’nun mefulu lehi olarak mansupturlar. **“Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu?”** o da dünyada suya boğulmak, ahirette ateşe yanmaktır.

15- “Ant olsun, Davud’a ve Süleyman’a ilim verdik” biraz ilim verdik, o da hikmet ve şariat ilmidir ya da hem de nasıl ilim verdik, demektir! **“Ve kala (Allah’a hamd olsun, dediler)”** vav ile atfetmesi şunu akla getirmek içindir ki dedikleri şey, bu nimet karşısında yaptıkları şeylerden bazısıdır, sanki: Şükür için yapacaklarını yaptılar ve Allah’a hamd olsun, dediler. **“O ki bizi mümin kullarından birçoğuna üstün kıldı”** yani ilim verilmeyen yahut ilimleri gibi ilim verilmeyenlerden üstün kıldı demektir. Bunda ilmin ve ilim adamlarının şerefine delil vardır, şöyle ki ilme şükrettiler ve onu faziletin esası saydılar, ondan başka kendilerine verilip de başkalarına verilmeyen mülke itibar etmediler. Bunda alimi şuna da teşvik etmektedir ki Allah’ın kendisine

lütuf olarak verdiği şeylere hamd etmeli, alçak gönüllü olmalı ve şuna itikat etmelidir ki her ne kadar çoklarından üstün ise de ondan üstün olan çokları da vardır.

وَوَرِثَ سُلَيْمَنُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنَظِقَ
الطَّيْرِ وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿٦٦﴾
وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ
يُوزَعُونَ ﴿٦٧﴾ حَتَّى إِذَا اتَوْا عَلَى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا
النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٨﴾

16 – Süleyman, Davud'a mirasçı oldu ve: Ey insanlar, bize kuşdili öğretildi ve bize her şeyden verildi. Şüphesiz bu, gerçekten apaçık bir lütuftur” dedi.

17 – Süleyman için cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları toplandı. Artık onlar sevk olunuyorlar.

18 – Karınca Vadisine gelince, bir karınca: “Ey o karıncalar, yuvalarınıza girin, Süleyman ve orduları, farkında olmadan sizi kırmasınlar” dedi.

16- “Süleyman, Davud'a mirasçı oldu” peygamberliğe yahut ilme yahut mülke mirasçı oldu yani bu hususlarda onun yerine geçti demektir, diğer oğulları değil, onlar on dokuz kardeş idiler. “Ve: Ey insanlar, bize kuşdili öğretildi ve bize her şeyden verildi, dedi” bunu da Allah'ın nimetini teşhir etmek ve onları duyurmak ve mucizeden bahs ederek insanları bunlara inanmaya davet etmek için dedi. O mucize de kuşdili ilmi ile verilen diğer büyük şeylerdir. Ayette geçen mantık ve nutk örfe göre insanın içindekini ifade eden şeydir, ister sade isterse bileşik olsun. Bazen nutk (konuşma) insandakine benzetilerek ya da söz gelimi her sese denilir. Mesela natakatil hamametü (güvercin konuştu / öttü) gibi. Hayvana natık, cansıza samit (sessiz) denilmesi de bundandır. Çünkü hayvan sesleri de hayale tabi olması nedeniyle ibare (ifade) yerine konulmuştur, kaldı ki onlarda da hayvanın mak-

sadına göre değişen sesler vardır, o cinsten olanlar onu anlar. Belki de Süleyman aleyhisselam bir hayvanın sesini işittiği zaman kutsal gücü ile o sesi çıkartan hayali ve ne maksatla çıkardığını anlardı. Bunlardan biri de bir gün öten ve oynayan bir bülbüle rastladı, yarım hurma yediği zaman dünya devrilsin, diyor, dedi. Bir gerdanlı güvercin seslendi: Keşke halk yaratılmasa idi, dediğini söyledi. Belki de o kursağı dolu ve gönlünde bir sıkıntı olmayan bülbülün sesi idi, belki de güvercin de çok acı çekmiş ve yüreği yanmış biri idi. Ullimna ve utiyna'daki zamirler kendisine ve babasına racidir, o ikisine salat ve selam olsun. Ya da yalnız kendine racidir, dünya kralları gibi siyaset dili ile çoğul kalıbı kullanmıştır. Her şeyden maksat çok şey demektir, mesela filancaya herkes gelir ve her şeyi bilir sözü gibi. **“Şüphesiz bu, gerçekten apaçık bir lütuftur”** kimseye kapalı olmayan bir lütuf.

17; 18- **“Süleyman için cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları toplandı. Artık onlar sevk ediliyorlar”** arkadakiler yetişsin diye baştakiler durduruluyor. **“Nihayet Karınca Vadisine gelince”** Şam'da karıncası çok olan vadiye, etev fiilinin alâ ile geçişli kılınması ya gelmelerinin yukarıdan olduğu içindir ya da vadiyi kat etmek / geçmek manasına geldiği içindir. Bu da eta aleşşey'i deyiminden gelir ki bitirip sonuna varmaktır. Sanki onlar vadinin sonlarında konmak istiyorlardı. **“Bir karınca: Ey karıncalar, yuvalarınıza girin, dedi”** sanki o karınca onların vadiye geldiğini görünce çiğnemelerinden korkarak kaçtı, diğerleri de arkasına düştüler. O da bir seslendi, etrafındaki karıncaları uyardı, onlar da onu izlediler. Bu, akıllıların hitap ve nasihatına benzetilmiştir, o nedenle akıllı kalıbı kullanılmıştır. Kaldı ki Allah Teala'nın onlarda akıl ve konuşma melekesi yaratması da imkânsız değildir. **“Süleyman ve orduları sizi kırmazın”** onları kırılmaktan men etmektedir, maksat onları durmaktan men etmektir, çünkü dururlarsa kırılırlar. Mesela: Seni burada görmeyeyim sözü gibi. Cümle yeni söz başıdır yahut emrin bedelidir, cevabı değildir. Çünkü zaruret olmadıkça cevaba tekit nun'u gelmez. **“Farkında olmadan”** sizi çiğnediklerini fark etmeden, çünkü fark etselerdi yapmazlardı, sanki o karınca peygamberlerin zulüm ve eziyet etmekten masum olduklarını bilmiş gibidir. Yeni söz başı olduğu da söylenmiştir ki Süleyman da askerleri de bilmezler demek olur.

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ
 أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ
 أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَخْلِجْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾
 وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانَتْ
 مِنَ الْغَائِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَا عَذَابَ لَهُ شَدِيدًا أَوْ لَآذِ بَحْتَهُ
 أَوْلِيَاءُ يَتَّبِعُونَ بِسُلْطَانٍ مُّبينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَدْ أَحْطَتْ
 بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

19 – Süleyman onun sözünden gülerek tebessüm etti ve: “Rabbim, bana ve ebeveynime ihsan ettiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın iyi amel etmemi bana ilham et. Ve beni rahmetinle iyi kullarının arasına girdir” dedi.

20 – Kuşları teftiş etti: Hüdühüd’ü niçin göremiyorum, kayıpları mı karıştı?” dedi.

21 – Ona mutlaka şiddetli bir işkence edeceğim yahut onu mutlaka boğazlayacağım yahut da bana açık bir kanıt getirir!

22 – Az durdu (hüdühüd): “Senin kavramadığın bir şeyi kavradım ve sana Saba ülkesinden kesin bir haber getirdim, dedi.

19- “Süleyman onun sözünden gülerek tebessüm etti” ikazından, uyarma ve çıkarlarını göstermesinden, bir de Allah Teala’nın karıncanın gizli sesini idrak ettirip maksadını anlamasından sevincinden gülererek. Bunun içindir ki şükre muvaffak kılmasını istedi ve: “Rabbim, ihsan ettiğin nimetine şükretmemi ilham et, dedi” yani beni öyle kıl ki nimetini yanımda durdurayım da benden ayrılmasın. Bezzî ye’nin fethi ile evzi’niye okumuştur. “Bana ve ebeveynime verdiği nimete” ebeveynini zikretmesi nimeti çoğaltmak ya da onu genelleştirmek içindir. Çünkü onlara olan nimet kendisinedir, kendisine olan nimet de onlarıdır, hele dinî nimetler! “Ve razı olacağın iyi amel etmemi” bu da şükrü tamamlamak ve nimeti devam ettirmek içindir. “Ve beni rahmetinle iyi kullarının arasına girdir” onların arasında cennete

girdir.

20- “Kuşları teftiş etti” onları tanımak için uğraştı, Hüdühüd’ü göremedi, “onu niçin göremiyorum, kayıplara mı karıştı, dedi?” em edatı munkatıadır, sanki onu göremeyince orada olup da bir perdenin arkasında kaldığı için göremediğini zannetti. Sonra ihtiyatlı davrandı, gaip olduğunu anladı, bundan da vazgeçti, aklına geleni doğrulamak ister gibi, yoksa gaip mi, dedi?

21- “Ona mutlaka şiddetli bir işkence edeceğim” tüyünü yolmak ve güneşe atmak gibi ya da karıncaların yemesine bırakmak veyahut zıddı ile bir kafese koymak gibi “yahut onu mutlaka boğazlayacağım” cinsinden olanda ondan ibret alsın diye “yahut da mutlaka açık bir kanıt getirir!” mazur olduğunu beyan eder. Aslında ilk ikiden birine yemin etmek üçüncünün olmaması takdiri iledir, ancak izinsiz kayıp olması üç şeyden birinin olduğunu gerektirdiği için ikisini onun üzerine atfederek yemin edilen şeyi üçe çıkardı. İbn Kesir iki nun ile, biri meftuh ve şeddeli olmak üzere leye’tiyenneni okumuştur.

22- “Az durdu” uzun zaman kaybolmadı, bundan ondan korktuğu için çabuk döndüğünü söylemek istiyor. Asım kâf’ın fethi ile (mekese) okumuştur. “Senin kavramadığın bir şeyi kavradım” Saba’nın durumunu kast ediyor. Ona böyle hitap etmesinde şuna dikkat çekiliyor ki Allah Teala’nın en aşağı yaratıkları arasında bile onun ilimce kavramadığı şeyleri kavrayan vardır. Bunu bilsin de nefsinin hor görsün ve ilmi de gözünde küçülsün. Tı’nın zı’ya idgamı ve itbaklı ve itbak-sız olarak da (ehattü) okunmuştur (itbak harf seslendirilirken dilin üst damağa kapanmasıdır). “Sana Saba ülkesinden getirdim” İbn Kesir, bezzî rivayetinde ve Ebu Amr kabile veya belde tevili ile gayri munsarif okumuşlardır, Kavas da sakın hemze ile (Sebe’) okumuştur. “Kesin bir haber” gerçek bir haber. Rivayete göre Süleyman aleyhis-selam Beytül mukaddes’in yapımını tamamlayınca hac için hazırlandı. Kâbe’ye vardı, orada dilediği kadar kaldı. Sonra Yemen’e yöneldi, Mekke’den sabahleyin çıktı, öğle üzeri Sana’ya vardı. Toprağının temizliği hoşuna gitti, oraya kondu, su bulamadı. Hüdühüd de su görevlisi idi, çünkü suyu iyi bulurdu. Süleyman onu aradı, bulamadı, çünkü o, Süleyman konuşca havalanmıştı. Konmuş bir hüdühüd kuşu gördü, ona süzüldü, birbirlerine krallarını anlattılar. O da anlattığını görmek için onunla beraber uçtu. Sonra ikindiden sonra döndü ve anlattığını anlattı. Belki de Allah’ın acayip kudretleri ve özel kullarına tahsis ettiği şeyler arasında bundan daha büyüğü vardır; onu tanıyan gözünde büyüdür, tanımayan da inkâr eder.

اِنِّى وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ
 عَظِيمٌ ۝۲۳ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ۝۲۴
 اَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِى يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ
 مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ۝۲۵ اَللَّهُ لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ
 الْعَظِيمِ ۝۲۶ قُلْ سَتَظُنُّوا صِدْقَتِى اَمْ كُنْتُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ۝۲۷ اِذْهَبْ
 بِكِتَابِى هَذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ۝۲۸

23 – Gerçekten ben, onlara Kraliçelik eden bir kadın buldum. Ona her şeyden verilmiş. Onun büyük de bir tahtı var.

24 – Onu ve kavmini Allah’tan başka güneşe secde ederlerken buldum. Şeytan onlara amellerini süsleyip onları yoldan çevirmiş. Artık onlar doğru yolu bulamazlar.

25 – Bunu: göklerde ve yerde gizliyi çıkaran, gizlediklerini ve açıkladıklarını bilen Allah’a secde etmemek için yapıyorlar.

26 – Allah, kendisinden başka ilah yoktur. Ulu Arş’ın Rabbidir.

27 – Dedi: Doğru mu söyledin yoksa yalancılardan mı oldun, bakacağız.

28 – Şu mektubumu götür; onu onlara bırak. Sonra geri çekil, bak ne cevap verecekler?

23- “Gerçekten ben onlara Kraliçelik eden bir kadın buldum” Bel-kıs bint Şerahil bin Malik bin Reyyan’ı kast ediyor. Hum zamiri Saba’ya yahut halkına gidiyor. “Ona her şeyden verilmiş” kralların ihtiyaç duyacakları şeylerden “onun büyük de bir tahtı var” kendisine nispetle yahut emsallerinin tahtlarına oranla. Şöyle denilmiştir: Taht; eni, boyu ve yüksekliği otuza otuz ebadında ya da seksen ebadında altın ve gümüşten, mücevher kakmalı idi.

24- “Onu ve kavmini Allah’tan başka güneşe secde ederlerken buldum” sanki ona tapıyorlarmış gibi. “Şeytan onlara amellerini süs-

lemiş” güneşe tapma ve sair çirkin amellerini “onları yoldan çevirmiş” hak ve doğru yoldan. “Artık onlar doğru yolu bulamazlar” ona gidecek yolu.

25- “Ella yescudu lillahi (Allah’a secde etmemek için)” onları yoldan çevirmiş, secde etmemeleri için yahut secde etmemeyi onlara süslemiş, ya da la zait sayılarak secde etmenin yolunu bulamazlar demektir. Kisai ile Yakup şeddesiz elâ okumuşlar, tembih edatı olduğuna dikkat çekmek istemişler, ya edatı da nida içindir, münada da mahzuftur yani elâ ya kavmiscudu (ey kavmim, uyanın, secde edin) demektir. Şu beyitte olduğu gibi:

*Kadın: Ey filan, dinle, sana bir şey nasihat edeceğim, dedi,
Ben de: Dinliyorum, konuş ve doğru söyle, dedim.*

Buna göre cümlelerin Allah’tan veyahut Süleyman’dan yeni söz başı olması doğru olur, layehedun üzerinde de vakf edilir. O zaman secde emri olur. Birinciye (şeddeliye) göre ise onu terkten dolayı kınama olur. Her iki vecihte de secde kısmen (ömürde bir defa) vacip olur, her okumada değil. Hemzeyi he’ye kalp ile helâ, hallâ ve ella tescuduna ve hellâ tescuduna de okunmuştur. “Göklerde ve yerde gizliyi çıkaran, gizlediklerini ve açıkladıklarını bilen Allah’a secde etmemek için”. Bu da Allah Teala’yı secdeyi hak etmekle nitelemektedir, çünkü sonsuz kudret ve ilim sahibi yalnız O’dur. Hüdhüd bunu da ona secdeyi teşvik etmek ve ondan başkasına secdeyi reddetmek için demiştir. Ayette geçen hab’ başkasında gizlenen şeydir, onu çıkarmak da onu görünür hale getirmektir. Bu da geneldir; yıldızları patlatmayı, yağmurları indirmeyi, otları bitirmeyi içine alır. Hatta yeniden yaratmayı da içine alır. Zira o, bir şeyde potansiyel halinde bulunanı pratiğe çıkarmaktır, yoktan var etmeyi de içine alır ki o da mümkün ve yok olan şeyi vacip ve varlığa çıkarmak demektir. Malumdur ki bu da zatı vacip olan Allah’a mahsustur. Hafs ile Kisai te ile ma tuhfûne vema tu’linûne okumuşlardır.

26- “Allah, kendisinden başka ilah yoktur. Ulu Arş’in Rabbidir”. O Arş ki bütün nesnelerin ilki, en büyüğüdür, hepsini kuşatmıştır. İki büyük arasında (Belkıs’ın tahtı ile Allah’ın tahtı olan Arş arasında) büyük fark vardır.

27; 28- “Kale senanzuru (Süleyman dedi: Bakacağız)” anlayacağız demektir, bu da düşünmek manasına nazar’dan gelir. “Doğru mu söyledin yoksa yalancılardan mı oldun?” yoksa yalan mı söyledin? Nazmın değiştirilmesi mübalağa etmek ve ayet sonlarını korumak içindir. “Şu mektubumu götür; onu onlara bırak. Sonra geri çekil, bak ne cevap verecekler?” birbirlerine ne diyecekler?

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوْٓءَا۟ىِٔ الْقَىِٔىِٔ إِلَىٰ كِتَبٍ كَرِيْمٍ ﴿٢٩﴾ اِنَّهُۥ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُۥ
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴿٣٠﴾ اَلَّا تَعْلَمُوْا عَلٰى وَاُتُوْنِىْ
 مُسْلِمِيْنَ ﴿٣١﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوْٓءَا۟ىِٔ اِقْتُونِىْ فِىْ اَمْرِىْ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً
 اَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُوْنَ ﴿٣٢﴾ قَالُوْا نَحْنُ اَوَّلُوْا قُوَّةً وَاَوَّلُوْا بَاسٍ
 شَدِيْدٍ وَّالْاَمْرُ اِلَيْكَ فَاَنْظِرْىْ مَاذَا تَأْمُرِيْنَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ
 اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْا اَعِزَّةً
 اَهْلِهَا اِذْلَةً وَّكَذٰلِكَ يَفْعَلُوْنَ ﴿٣٤﴾

29 – Kraliçe Belkis dedi: Ey o ileri gelenler, şüphesiz bana değerli bir mektup bırakıldı.

30 – Şüphesiz o, Süleyman’dan ve şüphesiz o: Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla,

31 – Bana baş kaldırmayın ve bana Müslümanlar olarak gelin.

32 – Dedi. Ey o ileri gelenler, bu işimde bana görüş bildirin. Siz yanımda bulunmadan ben bir işi kesip atmam.

33 – Dediler: Biz kuvvetli ve çetin savaşçı kimseleriz. Emir senindir. Bak, ne emredeceksin?

34 – Dedi: Krallar bir kente girdikleri zaman orayı fesada verirler ve halkının şerefliilerini şerefsiz ederler ve böyle yaparlar.

29- “Kraliçe Belkis dedi” yani kendisine mektup bırakıldıktan sonra: “Ey o ileri gelenler, şüphesiz bana değerli bir mektup bırakıldı”. Değerli olması içeriğinin yahut gönderenin değerindendir ya da mühürlü idi veyahut durumu garip idi. Çünkü Kraliçe kapalı kapılar arkasında sırt üstü uzanmış idi, Hüdhüd bir delikten girdi, onu göğsüne bıraktı, o da hissetmedi.

30- “Şüphesiz o, Süleyman’dan geliyor” bu yeni söz başıdır, sanki ona, kimden geliyor, denildi; o da o yani yazı yahut adres Süleyman’dan, dedi. “Ve şüphesiz o” yani mektup yahut içerik de-

mektir. Kitabun'dan bedel yahut keremden mefulun leh olarak feth ile (ennehu) da okunmuştur. **"Bismillahirrahmanirrahim (Rahman ve Rahim olan Allah'tan)"**.

31- "Ella ta'lu aleyye (bana baş kaldırmayın)" en müfessiredir ya da mastariyedir ki sılasıyla beraber mahzuf müptedanın haberi ridir yani hüve demektir ya da elmaksud ella ta'lu demektir ya da kitabun'dan bedeldir.

"Bana Müslümanlar olarak gelin" müminler ve itaat edenler olarak. Bu kelam gayet vecizdir, üstelik maksadı da tam ifade etmektedir. Çünkü besmeleyi içermektedir ki Yüce Yaratıcının zatını hem açıl hem de dolaylı şekilde içermektedir. Kibirden men etmektedir ki c bütün rezaletlerin anasıdır. İslam'ı emretmektedir ki o da faziletlerin esasıdır. Bunda peygamberliğine delil getirmeden önce itaat istemi emri yoktur ki taklide davet etsin. Çünkü ona o şekilde mektup atmal peygamberliğinin en büyük delillerindendir.

32- "Dedi: ey o ileri gelenler, bu işimde bana görüş bildirin" bu yeni olayda bana cevap verin, doğru bulduğunuz şeyi söyleyin. **"Ben bir işi kesip atmam"** bir işe karar vermem **"siz yanımda bulunmadık ça"** ancak huzurunuzda karar veririm. Böylece onlardan şefkat bekle di ki cevap vermede kendine yardımcı olsunlar.

33- "Dediler: Bizler kuvvetli kimseleriz" beden ve sayı bakımından **"ve çetin savaşçılarız"** cesaret ve yiğitlik cihetinden **"emir senindir"** sana bırakılmıştır **"bak, ne emredeceksin?"** savaş veya barıştar hangisini emredersen sana itaat edeceğiz ve görüşüne bağlı kalacağız

34- "Dedi: Krallar bir kente girdikleri zaman" zorla ve galip olarak **"orayı fesada verirler"** bu da onların görüşlerini çürütmedir, çünkü onlar bizzat ve dolaylı yollardan güçlü olduklarını ileri sürerek savaş meyletmişlerdi. Bununla kendisinin barışa taraftar olduğunu bildirmek istemiştir, çünkü Süleyman'ın toprak ve yurtlarını çiğneyip m ve evlerini harap etmesinden korkmuştu. Sonra savaş nöbetleşe kazanılır, sonucun ne olacağı belli olmaz. **"Ve halkının şerefliilerini şerefsiz ederler"** mallarını yağmalamak, yurtlarını tahrip etmek ve h duruma düşürüp esir etmek gibi daha nice şeyler yaparlar. **"Ve böyle yaparlar"** bu da anlattığı hallerini tekit ve bunun süregelen bir adı olduğunu tesbittir ya da Allah Teala'nın onu (Belkıs'ı) tasdikidir.

وَ اِنِّی مُرْسِلَةٌ

اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاطِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَنُ قَالَ اَتَمِدُّونَنِي بِمَالٍ فَمَا آتَيْنِيَ اللَّهُ خَيْرَ مِمَّا آتَيْكُم بَلْ

اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اَرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ

بِهَا وَلَنَخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذَلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَا اَيُّهَا الْمَلَاِئِكَةُ

اِيْكُم يَاتِيَنِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَاتُوْنِي مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾

35 – Gerçekten ben, onlara bir hediye göndereceğim. Bakacağım elçiler ne ile dönecekler?

36 – Elçi Süleyman’a gelince, Süleyman: “Bana mal ile mi yardım ediyorsunuz? Allah’ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Hayır, siz hediyenizle seviniyorsunuz.

37 – Dön onlara. Ant olsun, onlara mutlaka bir ordu ile geleceğiz ki, onların ona karşı koymaya güçleri yoktur. Onları mutlaka oradan hor olarak küçülerek çıkaracağız.

38 – Süleyman dedi: Ey o ileri gelenler, o bana Müslüman olarak gelmeden önce onun tahtını bana kim getirir?

35- “Gerçekten ben onlara bir hediye göndereceğim” barış için takdim etmek istediği şeyleri açıklamadır, mana da şöyledir: Ben onlara hediye göndereceğim, onunla onu memleketimden uzak tutacağım. **“Bakacağım elçiler ne ile dönecekler?”** onun ne durumda olduğunu anlatacaklar, ben de ona göre davranacağım. Rivayete göre Belkıs elçi olarak Münzir bin Amr’ı bir heyetle gönderdi. Onlarla beraber kız çocukları kıyafetinde oğlan, oğlan çocukları kıyafetinde de kızlar gönderdi. İçinde deliksiz bir inci bulunan bir hokka ve eğri delinmiş bir mücevher gönderdi: Eğer peygamber ise oğlanlarla kızları ayırır, inciye doğru olarak deler ve mücevhere de iplik geçirir, dedi. Heyet Süleyman’ın ordugâhına varıp da onun haşmetini görünce, kendilerini küçümsediler. Huzuruna çıktıkları zaman da Cebrail’in onlardan önce geldiğini gördüler. Süleyman hokkayı istedi ve içindekini söyledi. Güve böceğine emretti, o da bir kıl parçası aldı, inciye deldi. Beyaz

bir kurda da emretti, o da ipliği mücevherden geçirdi. Su istedi; kızlar suyu bir eline döküp sonra da öteki eline boşaltarak yüzlerine vurma-ya başladılar, oğlanlar ise aldıkları gibi yüzlerine vuruyorlardı. Sonra da hediyelerini reddetti.

36- “Felemma cae (Süleyman'a gelince)” elçi yahut Belkıs'ın hediye ettiği şeyler, felemma cau şeklinde de okunmuştur, **“Süleyman: Bana mal ile mi yardım ediyorsunuz, dedi?”** elçiye ve yanındakilere hitaptır ya da elçiye ve gönderene hitaptır, gaibi de hazır saymıştır. Hamze ile Yakup idgam ile (etümidünni) okumuşlardır. Tek nun'la, iki nun'la ve ye'nin hazfı ile de okunmuştur. **“Allah'ın bana verdiği”** peygamberlik ve mülk eksiksizdir. Nafi, Ebu Amr ve Hafs ye'nin fethi ile (ataniye), kalanlar ise sükunu ile yalnız Kisai de imale ile okumuşlardır. **“Size verdiğinden daha hayırlıdır”** binaenaleyh sizin hediyeinize ihtiyacım yoktur, onun bana yapacağı bir şey de yoktur. **“Hayır, siz hediyeinizle seviniyorsunuz”**. Çünkü siz ancak dünya hayatının dışını biliyorsunuz; size edilen hediye ile seviniyorsunuz, malınızı artıracığını düşünüyorsunuz. Ya da sizin gibilere ettiğiniz hediyelerle övünüyorsunuz. Bel ile yapılan ıdrap (dönme) mal yardımını kabul etmeyip az görerek onları buna iten sebebi izah içindir, o da halini kendi hallerine benzetmeleridir, bu da yalnız dünyayı görmekten ve onun artmasını istemekten kaynaklanmaktadır.

37- “Dön” ey elçi, **“onlara”** Belkıs'a ve halkına **“ant olsun, onlara mutlaka bir ordu ile geleceğiz ki onların ona karşı koyma güçleri yoktur”** ona mukavemete takatları yetmez, ona karşılık vermeye kudretleri de yoktur, zamir bihim şeklinde de okunmuştur. **“Onları mutlaka oradan çıkaracağız”** Saba'dan **“hor olarak”** izzet ve şerefleri gitmekle **“küçülerek”** hor esirler olarak.

38- “Süleyman dedi: Ey o ileri gelenler, onun tahtını bana kim getirecek?” bununla ona Allah'ın kendisine özel olarak verdiği ve büyük kudretine ve peygamberlik iddiasını tasdike delalet edecek acayip şeyleri göstermek istedi. Bir de tahtını değiştirmekle aklını denemek istedi; baktığı zaman onu tanıyacak mı yoksa tanımayacak mı? **“O bana Müslüman olarak gelmeden önce”** çünkü Müslüman olarak gelirse malını rızası olmadan alması ona helal olmaz.

قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ

أَنَا أَتَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾
 قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ
 طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي
 أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ

رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾

39 – Cinlerden bir ifrit: Onu sana makamından kalkmadan önce getiririm. Benim buna gücüm yeter ve şüphesiz ben elbette güvenilir biriyim, dedi.

40 – Yanında kitaptan bir bilgi olan birisi: Ben onu sana gözün sana dönmeden önce (göz açıp yummadan) getiririm, dedi. Süleyman onu yanında durur görünce Bu, Rabbimin lütfündendi. Şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim, diye beni denemesi için. Kim şükrederse, ancak nefsi için şükreder. Kim de nankörlük ederse, şüphesiz Rabbim zengindir, kerem sahibidir, dedi.

39- “Bir ifrit dedi” kötü ve zaptedilmez “cinlerden” bu da onu açıklamaktadır, kötü, tanınmayan ve akranlarını yere çalan adama ifrit denir. Onun adı da Zekvan yahut Sahr idi. “Onu sana makamından kalkmadan önce getiririm” mahkeme meclisinden kalkmadan önce, çünkü öğleye kadar o mecliste otururdu. “Gerçekten benim ona” onu taşımaya “gücüm yeter ve şüphesiz ben elbette güvenilir biriyim” ondan bir şey koparmam ve onu değiştirmem.

40- “Yanında kitaptan bir bilgi olan birisi dedi” bu da veziri Asaf bin Berhiya’dır yahut Hızır’dır yahut Cebrail aleyhisselam’dır yahut Allah’ın bununla desteklediği bir melektir veyahut Süleyman aleyhisselam’ın kendisidir. O zaman kendinden böyle tabir edilmesi, ilmin şerefini ve bu ikramın o sebeple olduğunu gösterir. “Ben onu sana gözün sana dönmeden getiririm” kavlindeki hitap, ifritedir, sanki geç kalacağını düşünmüş ve ona böyle demiştir. Ya da onu taşımadaki mucizeyi göstermek istemiş; önce onlara meydan okumuş, sonra

da onlara diğerleri şöyle dursun ifrit cinlerin yapamayacaklarını yapacağını göstermiştir. Kitaptan murat edilen de gökten indirilen kitap cinsidir yahut Levh-i Mahfuz'dur. İki yerde de âtike'nin fiile de isme de ihtimali vardır. Tarf bakmak için göz kapağını hareket ettirmektir, onun yerine konulmuştur. Bakan kimse bakışını salıvermekle nitelen-
diği için – nitekim şiirde:

Bakışını kalbine öncü olarak gönderirsen

Bir gün gördüğün şeyler seni yorar.

Denilmiştir, gözü döndürmek de irtidat lafzı ile nitelenmiştir. Mana da şöyledir: Sen bakışını bir şeye doğrultursun, onu sana döndürmeden (gözünü kırpmadan) onun tahtını önüne getiririm. Bu da hızın son derecesidir ve onda misaldir. **“Onu görünce”** yani tahtı **“yanında durur halde”** önüne gelmiş vaziyette **“dedi”** Allah'ın ihlaslı kulları gibi nimetini şükürle karşılamak için **“bu, Rabbimin lütfundandır”** hak etmediğim halde onu bana lütfetti. (Haza / bu) işareti tahtın iki aylık yoldan kendisi veya başkası tarafından göz açıp kapatacak kadar kısa zamanda gelmesinedir. Bu gibi şeylerin mümkün olduğuna dair söz İsra ayetinde geçmiştir. **“Şükür mü edeceğim beni denemesi için”** çünkü benim gücüm ve kuvvetim yetmediği ve hakkını eda edemediğim halde lütfu ile bunu bana gösterdi **“yoksa nankörlük mü edeceğim?”** kendime bir pay çıkararak ya da görevimi yapmayarak kusur mu edeceğim? Em ekfür, liyeblüveniy'deki ye'ye bedel olarak mahallen mansuptur. **“Kim şükrederse, ancak nefsi için şükreder”** çünkü o nedenle nimetini devam ettirir, artırır, görev sorumluluğunu üzerinden atar ve kendini nankörlük damgasından korur. **“Kim de nankörlük ederse, şüphesiz Rabbim zengindir”** onun şükrüne ihtiyacı yoktur, **“kerem sahibidir”** ona ikinci kez nimet vermekle.

قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ
 مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكِ قَالَتْ
 كَأَنَّهُ هُوَ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا
 مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾
 قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ
 عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ
 إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾

41 – Ona tahtını tanınmaz hale getirin; bakalım, doğruyu bulacak mı yoksa doğruyu bulamayanlardan mı olacak?

42 – Kraliçe gelince: “Senin tahtın da böyle mi?” denildi. O da: Sanki o. Bize bundan önce bilgi verildi ve biz Müslüman olarak geldik, dedi.

43 – Allah’tan başka taptığı şeyler onu hak dinden çevirdi. Şüphesiz o, kafirler kavminden idi.

44 – Ona: “Köşke gir” denildi. Onu görünce derin su zannetti ve iki bacağından biraz açtı. Süleyman: O, dümdüz sırçadan avludur, dedi. O da: Şüphesiz ben kendime zulmettim ve Süleyman’la beraber alemlerin Rabbine teslim oldum, dedi.

41; 42- “Kale nekkiru (ona tahtını tanınmaz hale getirin, dedi)” durum ve şeklini değiştirmekle “nanzur (bakalım)” bu da emrin cevabıdır. Yeni söz başı olarak merfu da (nanzuru) okunmuştur. “Doğruyu bulacak mı yoksa doğruyu bulamayanlardan mı olacak?” tanımayacak ve doğru cevabı bulamayacak mı? Kapalı kapılar arkasında ve bekçilerle korunmuş tahtının kendinden önce geldiğini görmekle Allah’a ve Resul’üne imanin yolunu bulacak mı da denilmiştir. “Kraliçe gelince: “Senin tahtın da böyle mi, denildi?” aklını daha çok imtihan etmek için tahtı değiştirilmişti, bir de Süleyman’a, Belkıs’ın aklı hafiftir, denilmişti. “O da: Sanki o, dedi” tam odur demedi, bir yanılma payı bıraktı, bu da aklının tam olduğunu gösterir. “Bize bundan

Önce bilgi verildi ve biz Müslümanlar olarak geldik” bu da Belkıs’ın sözünün devamındandır. Sanki aklının denenmesini ve kendisine bir mucize gösterilmesini zannetmiş gibi ve: Allah’ın sonsuz kudretine ve bundan yahut geçen mucizelerden önce senin gerçek peygamber olduğuna dair bize bilgi verildi, dedi. Şöyle de denilmiştir: Bu, Süleyman aleyhisselam’ın ve kavminin sözlerindendir, çünkü bunda Belkıs’ın Allah’a ve Resul’üne iman ettiğine dair işaret vardır. Şöyle ki galip ihtimalle tahtının o olduğunu kabul etmiş ve oraya getirilmesini Allah’tan başkasının yapamayacağı ve peygamberlerin elleriyle meydana gelecek mucizelerden kabul etmiştir. Yani şöyle demek istiyor: Allah, sonsuz kudreti ve Belkıs’tan önce onun katından gelenin doğruluğuna dair bize bilgi verildi. Biz de hükmüne razı ve hep onun dini üzerinde idik. Bundan maksadı da Belkıs’tan önce Allah’ın verdiği nimetleri yâd edip şükrünü eda etmektir.

43- “Allah’tan başka taptığı şeyler onu çevirdi” yani güneşe tapması onu İslam’a ilerlemekten men etti yahut Allah onu imana muvafak kılmakla güneşe ibadetten men etti demektir. **“İnneha (şüphesiz o, kâfirler kavminden idi)”** birinci görüşe göre saddeha’nın failinden hal olarak feth ile (enneha) okunmuştur ki kâfirler arasında yetişmesi onu men etti demek olur yahut buna illet olur (o yüzden böyle yaptı).

44- “Ona: Köşke gir, denildi” saraya yahut evin avlusuna **“onu görünce derin su zannetti ve iki bacağından biraz açtı”**. Rivayete göre Süleyman aleyhisselam, Belkıs gelmeden önce beyaz camdan bir köşk yapılmasını emretti, altından da su akıttı. İçine deniz canlıları salındı. Koltuğu da başa konuldu, o da üzerine oturdu. Belkıs onu görünce durgun su zannedip bacaklarını açtı. İbn Kesir, Kunbul rivayetinde hemze ile se’kayha okumuş, cem’inin seuk ve es’uk oluşunu dikkate almıştır. **“Süleyman: O, dümdüz sırçadan avludur, dedi. Belkıs da: Şüphesiz ben kendime zulmettim, dedi”** güneşe tapmakla, şöyle de denilmiştir: Süleyman hakkında kötü düşünmekle. Çünkü Belkıs onu suda boğacağını zannetmişti. **“Ve Süleyman’la beraber âlemlerin Rabbine teslim oldum”** kullarına emrettiği şeylerde. Onunla evlendiği yahut Süleyman’ın onu Hemdan Kralı Tübbâ ile evlendirdiği hakkından muhtelif rivayetler vardır.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ شَجَاعَةٌ رَهْطٌ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾

45 – Ant olsun, Semud kavmine de kardeşleri Salih'i, Allah'a ibadet edin diye gönderdik. Birden onlar birbirleriyle çekişen iki gruba ayrıldılar.

46 – Dedi. Ey kavmim, neden iyilikten önce kötülüğü acele istiyorsunuz? Allah'a istiğfar etsenize! Belki merhamet olunursunuz!

47 – Dediler: Senin ve seninle beraber olanların yüzünden uğursuzluğa kapıldık. Dedi: Uğursuzluğunuz Allah katındadır. Bilakis siz denenen bir kavimsiniz.

48 – Şehirde dokuz adam vardı, yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, ıslahat yapmıyorlardı.

49 – Dediler: Allah'a yemin edin, gece ona ve ailesine baskın yapacağız, sonra da velisine: Biz, ailesinin helakine şahit olmadık ve biz şüphesiz elbette doğru söylüyoruz, deriz.

45- “Ant olsun, Semud kavmine de kardeşleri Salih'i, Allah'a ibadet edin diye gönderdik” bienibudullahe (en mastariyedir) ki bien demektir, nun'un be'ye ses uyumu ile enubudullahe de okunmuştur. “Birden onlar birbirleriyle çekişen iki gruba ayrıldılar” hemen ayrılıp çekiştiler; bir bölük iman etti, bir bölük de inkar etti. Yahtesımundaki vav zamiri her iki gruba racidir.

46- “Dedi: Ey kavmim, neden acele istiyorsunuz” cezaı da, bize va’dettiğini getir, diyorsunuz? “iyilikten önce” tövbeden önce, onu azabın gelmesine erteliyorsunuz. Çünkü onlar: Eger Salih tehdidinde doğru ise o zaman tövbe ederiz, diyorlardı. “Allah’a istiğfar etseniz!” azap inmeden önce “belki merhamet olunursunuz” tövbeniz kabul edilmekle; çünkü o zaman kabul edilmez.

47- “Dediler: Uğursuzluğa kapıldık” felakete uğradık “senin ve seninle beraber olanlar yüzünden” çünkü şiddetler birbirini kovaladı ya da siz dininizi uydurduktan sonra aramıza tefrika düştü. “Dedi: Uğursuzluğunuz” başınıza gelen kötülüğün sebebi “Allah katındadır” o da kaderidir yahut onun yanında yazılı olan amelinizdir. “Bilakis siz denenen bir kavim oldunuz” bolluk ve darlığın arka arkaya gelmesiyle. Bel idrab edatı onları çevreleyen uğursuzluğun beyanından ona sebep olan şeyi zikre geçmek içindir.

48- “Şehirde dokuz adam vardı” dokuz şahıs vardı, raht lafzının tekil olarak tis’a’ya temyiz düşmesi mana itibarı iledir. Raht ile nefer arasında şu fark vardır: Raht üçten yahut yediden ona kadardır, nefer ise üçten dokuza kadardır. “Yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, ıslahat yapmıyorlardı” yani halleri tam ifsattı, içinde ıslah karışığı yoktu.

49- “Dediler” yani birbirlerine dediler “tekasemu billahi (Allah’a yemin edin)” birbirlerine dedikleri emirdir ya da haber (mazi)dir bedel düşmüştür ya da gizli kad edatı ile hal düşmüştür. “Gece ona ve ailesine elbette baskın yapacağız” şüphesiz Salih’e ve ailesine gece ansızın saldıracağız. Hamze ile Kisai birbirlerine hitap olarak te ile (letübeyyitünnehu) okumuşlardır. Tekasemu haber (mazi) olmak üzere ye ile (leyübeyyitünnehu) de okunmuştur. “Sümme lenekulenne (sonra muhakkak diyeceğiz)” bunda da üç kıraat vardır. “Velisine” kan bedelini isteyene “biz ailesinin helakine şahit olmadık” kaldı ki helakine katılmaya. Mühlek’in mastar, zaman ve mekân olma ihtimali vardır. Hafs kıraatında mehlik de böyledir, çünkü mefil vezni merci gibi mastar olarak gelmiştir. Ebu Bekir ise feth ile mehlek okumuştur ki o yalnız mastardır. “Ve biz şüphesiz elbette doğru söylüyoruz” doğru söylediğimize yemin ederiz. Ya da biz anlattığımız şeyde elbette doğruyuz. Çünkü şahit örfe göre olaya katılmayan kimsedir. Ya da biz sadece onun helakine şahit olmadık; bilakis onun da ötekilerin de helakine şahit olduk demektir. Mesela orada bir adam görmedim, bilakis iki adam gördüm gibi.

وَمَكْرُوا مَكْرًا

وَمَكْرُنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ
 كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ
 أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَبَلَكَ بُيُوتَهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي
 ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا
 وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْ طَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ
 الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَتَنْكُمُ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ
 شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾

50 – Onlar bir tuzak kurdular, biz de onlar farkında değillerken bir tuzak kurduk.

51 – Bak, tuzaklarının sonucu nasıl oldu? Şüphesiz biz onları da kavimlerini de toptan helak ettik.

52 – İşte zulümleri yüzünden çökmüş evleri. Şüphesiz bunda bilenen bir kavim için gerçekten bir ibret vardır.

53 – İman edip sakınanları kurtardık.

54 – Lut’u hatırla. Hani, kavmine: “Göz göre göre o çirkin harekete mi geliyorsunuz?” demişti.

55 – Gerçekten siz mi, kadınlardan başka erkeklere şehvetle geliyorsunuz? Hayır, siz cahillik eden bir kavimsiniz.

50; 51- “Onlar bir tuzak kurdular” bu muvazaa (hile) ile “biz de bir tuzak kurduk” onu helaklerine sebep kılmakla “onlar farkında değillerken” bunun. Rivayete göre Salih’in Hicr bölgesinde dağ yolunda bir mescidi vardı, onda namaz kılardı: Üç güne kadar bizden kurtulacağını iddia etti, biz de ondan ve ailesinden üç günden önce kurtuluruz, dediler. Onu öldürmek için dağ yoluna gittiler. Üzerlerine bir kaya parçası düştü, dağ yolunu kapattı, onlar da orada helak oldular. Kalanlar da yerlerinde yüksek sesle helak oldular. Nitekim: “Bak,

tuzaklarının sonu nasıl oldu? Şüphesiz biz onları da kavimlerini de toptan helak ettik" kavli buna işaret etmektedir. Kâne fiilini eğer nakıs sayarsan haberi keyfe'dir, enna demmernahüm de yeni söz başıdır ya da mahzuf müptedanın haberidir, kâne'nin haberi değildir, çünkü aid zamiri yoktur. Eğer tamme sayarsan keyfe haldir. Kufelilerle Yakup feth ile enna demmernahüm okumuşlardır ki o zaman mahzuf müptedanın haberi olur ya da kâne'nin isminden bedel olur yahut haberi olur, keyefe de hal olur.

52; 53- "İşte çökmüş evleri" haviyeten havel batnu deyiminden gelir ki karın boş kalmaktır ya da evleri yıkılmış demektir ki heven necmü deyiminden gelir ki yıldız kaymaktır. Haviyeten haldir, amili de tilke işaretindeki manadır. Mahzuf müptedanın haberi olarak ref ile (haviyetün) de okunmuştur. **"Bima zalemu"** zulümleri yüzünden. **"Şüphesiz bunda bilen bir kavim için gerçekten bir ibret vardır"** öğüt alan için demektir. **"İman edenleri kurtardık"** Salih ile beraberindeki **"sakınanları da"** küfür ve isyanlardan, bunun içindir ki özel olarak zikredilmişlerdir.

54- "Ve lutan (Lut'u hatırla)" üzkür lutan yahut erselna lutan demektir ki velekad erselna ona delalet etmektedir. **"İzkale likavmihi (hani kavmine demişti)"** birinciye göre bedeldir, ikinciye göre de zarftır. **"Göz göre göre o çirkin harekete mi geliyorsunuz?"** çirkinliğini bildiğiniz halde, bu da kalbteki basiretten gelir. Çirkin olduğunu bilen kabahati daha büyüktür. Ya da birbirinizi gördüğünüz halde demektir ki onlar bunu alenen yaparlardı, böylece daha çirkin olur.

55- "Gerçekten siz mi, erkeklere şehvetle geliyorsunuz?" bu da o çirkin harekete gelmelerini beyan etmektedir. Şehvetle diyerek illetini göstermesi de çirkinliğini göstermek içindir. Ve şuna dikkat çekmek içindir ki cinsel ilişki neslin devamı içindir, ihtiyacı görmek için değildir. **"Kadınlardan başka"** sizin için yaratılan kadınlardan başka. **"Hayır, siz cahillik eden bir kavimsiniz"** bunun çirkinliğini bilmeyenler gibi yapıyorsunuz ya da güzeli çirkinini ayırt edemeyen beyinsizler gibi yapıyorsunuz ya da sonunu bilmeden yapıyorsunuz. Techelundaki hitap te'si o hareketle nitelenenlerin muhatap manasında olmalardan dandır.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ
 مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ
 وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا مِنْ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَامْطَرْنَا
 عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٥٨﴾ قُلِ الْحَمْدُ
 لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا
 يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ أَمَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ
 لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ
 مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ؕ إِلَهُ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ
 قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾

56 – Kavminin cevabı, ancak: “Lut hanedanını kentinizden çıkarın. Şüphesiz onlar, bu kabil pislikten kaçınan insanlardır!” demeleri oldu.

57 – Biz de onu ve allesini kurtardık; ancak karısı hariç. Onun geride kalanlardan (olmasını) takdir ettik.

58 – Üzerlerine bir yağmur gönderdik. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür!

59 – De ki: Hamdolsun Allah’a ve selam olsun seçtiği kullarına. Allah mı daha hayırlıdır yoksa şirk koştukları şeyler mi?

60 – Onlar mı daha hayırlıdır yoksa gökleri ve yeri yaratan ve gökten size su indiren mi? Biz o su ile güzelliklere sahip bahçeler yarattık ki sizin için onun ağacını bitirmek bile mümkün değildir. Allah’la beraber İlah var mı? Hayır, onlar bir topluluktur ki haktan sapıyorlar.

56; 57; 58- “Kavminin cevabı ancak: “Lut hanedanını kentinizden çıkarın. Şüphesiz onlar, bu kabil pisliklerden kaçınan insanlardır!” demeleri oldu”. Yani onlar bizim yaptıklarımızdan uzak olmaya çalışı-

yorlar ya da pisliklerden uzak duruyor ve yaptığımızı pislik sayıyorlar. **“Biz de onu ve ailesini kurtardık; ancak karısı hariç. Onun geride kalanlardan olmasını takdir ettik”** azapta kalmasını takdir ettik. **“Üzerlerine bir yağmur gönderdik. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür!”**

59- **“De ki: Hamdolsun Allah’a ve selam olsun seçtiği kullarına”**. Sonsuz kudretini, yüce şanını ve elçilerine özel olarak verdiği büyük mucizeler ve düşmanlardan intikam almak gibi şeyleri anlattıktan sonra Resul’ü sallallahu aleyhi ve sellem’e kendine hamd etmesini ve seçtiği kullarına selam etmesini emretti. Bunu da verdiği nimete şükretmek ve bilmediği hallerini öğrettiği için ve geçmiş haklarını ve dindeki çabalarını tanımak için istedi. Ya da kavminin kafirlerini helak ettiği için Lut’a Allah’a hamd etmesini ve seçkin kullarını çirkin şeylerden koruduğu ve helak olmaktan kurtardığı için hamd etmesini buyurdu. **“Allah mı daha hayırlıdır yoksa şirk koştukları şeyler mi?”** bu da onları susturmak, onlarla alay etmek ve beyinsizliklerini tescillemek içindir. Çünkü şirk koştukları şeylerde hiçbir şekilde hayır olmadığı bellidir, onlarla her hayrın başı olan Allah arasında nasıl mukayese yapılır. Ebu Amr, Asım ve Yakup te ile (tüşrikun) okumuşlardır.

60- **“Emmen”** bel men demektir **“onlar mı daha hayırlıdır yoksa gökleri ve yeri yaratan mı?”** bunlar bütün varlıkların esası ve bütün yararların başıdır. Allah’tan bedel olmak üzere şeddesiz **“emen”** şeklinde de okunmuştur. **“Gökten size su indiren mi?”** sizin için indiren **“biz o su ile güzelliklere sahip bahçeler yarattık ki”** böylece gaipten mütekellim üslubuna döndü, bu da bu işin yalnız kendine mahsus olduğunu tekit etmek içindir ve şunu vurgulamak içindir ki tabiatları birbirine taban tabana zıt olan göz alıcı bahçeleri benzer maddelerden yaratmak ancak Allah’ın yapacağı bir şeydir. Nitekim **“sizin için onun ağacını bitirmek bile mümkün değildir”** kavli ile buna işaret etmiştir. Hadaik bahçeler demektir ki ihdaktan gelir, o da duvarla ihata etmek (kuşatmak)tır. **“Allah’la beraber ilah var mı?”** ona yakın ve ortak kılınacak bir başkası var mı? O ki tek yaratan ve var edendir. Etedune yahut etüşrikune gibi gizli bir fiille nasb ederek eilahen, iki hemzenin arasına med yerleştirerek ve ikinci hemzeyi belli belirsiz yaparak da okunmuştur. **“Hayır, onlar bir topluluktur ki sapıyorlar”** tevhit demek olan haktan sapıyorlar.

أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ
 خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ
 حَاجِزًا ؕ إِنْ إِلَهَ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ أَمَّنْ
 يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ
 خُلَفَاءَ الْأَرْضِ ؕ إِنَّ إِلَهَ مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّنْ
 يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ
 يَدَيْ رَحْمَتِهِ ؕ إِنَّ إِلَهَ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾
 أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
 ؕ إِنَّ إِلَهَ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾

61 – Onlar mı hayırlıdır yoksa yeri bir karargâh kılan, arasında ırmaklar akıtan, onun için sabit dağlar atan ve iki denizin arasına bir engel koyan Allah mı? Allah’la beraber İlah var mı? Hayır, onların çoğu bilmezler.

62 – Onlar mı hayırlıdır yoksa darda kalana dua ettiği zaman icabet eden, kötülüğü açan (def eden) ve yeryüzünde sizleri halifeler kılan mı? Allah’la beraber İlah var mı? Ne de az düşünüyorsunuz!

63 – Onlar mı hayırlı yoksa karanın ve denizin karanlıklarında size doğru yolu gösteren ve rüzgarı rahmetinin önünde müjdeciler olarak gönderen mi? Allah’la beraber İlah var mı? Allah onların şirk koştukları şeylerden pek yücedir!

64 – Onlar mı hayırlıdır yoksa yaratmayı başlatıp sonra da onu tekrar eden ve size gökten ve yerden rızık veren mi? Allah’la beraber İlah var mı? De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, getirin kanıtınızı!

61- “Emmen caalel arda (yeri bir karargâh kılan mı?)” bu da emmen halakas semavati’den bedeldir. Yeri karargâh kılması da bazı kıssımlarını sudan uzak tutmasıdır, öyle ki insanlar ve hayvanlar üze-

rinde rahatça dururlar. **“Arasında ırmaklar akıtan, onun için sabit dağlar atan”** içinde madenlerin oluştuğu ve çukur yerlerinde pınarların kaynadığı dağlar atan demektir. **“Ve iki denizin arasına bir engel koyan”** tatlı ve tuzlu suyun yahut Basra körfezi ile Rum denizi arasına demektir. Bunun açıklaması da Furkan suresinde geçti. **“Allah’la beraber İlah var mı? Hayır, onların çoğu bilmezler”** hakkı bilmezler, o nedenle ona şirk koşarlar.

62- **“Yoksa darda kalana dua ettiği zaman icabet eden mi?”** darda kalan zorluğun kendisini Allah Teala’ya sığınmaya mecbur ettiği kimse dir ki ıstırar’dan gelir. O da zaruret kökünden iftial babındandır. El-muztar’daki lam cins içindir, istiğrak için değildir, o nedenle her darda kalana icabet etmesi lazım gelmez. **“Kötülüğü def eden”** insandan üzücü şeyi uzaklaştıran **“ve yeryüzünde sizleri halifeler kılan”** halifeler kılması eskilerin yerlerine sizi geçirmesi ve sizden öncekilerin yerinde tasarruf etmenizdir. **“Allah’la beraber İlah var mı?”** size bu kadar genel ve özel nimet veren Allah’ın yanı sıra. **“Ne de az düşünüyorsunuz!”** Allah’ın nimetlerini az düşünüyorsunuz, ma edatı zaittir, azlıktan maksat yok olmaktır ya da fayda vermeyecek kadar basit olmasıdır. Ebu Amr, Hişam ve Ravh ye ile (yezzekkerun) Hamze, Kisai ve Hafs da te ile zalı şeddesiz (tezekkerun) okumuşlardır.

63- **“Onlar mı hayırlı yoksa karanın ve denizin karanlıklarında size doğru yolu gösteren mi?”** yıldızlarla ve yerdeki işaretlerle, karanlıklar da gecelerin karanlıklarıdır. Karaya ve denize nispet edilmesi aralarındaki ilişkiden dolayıdır ya da karanlıklar yollardaki belirsiz şeylerdir. Tarikatün zalmau ve amyau denir ki işaretsiz yol demektir. **“Ve rüzgarları rahmetinin önünde müjdeciler olarak gönderen mi?”** yani yağmurun önünde demektir. Eğer rüzgarların oluşumuna en çok soğuk havadan yükselen buharların ısısının düşmesi ve bunun da havayı dalgalandırması olsa bile şunda şüphe yoktur ki etken ve edilgen sebepler Allah Teala’nın yaratmasındandır. Sebebi yaratan sonucu da yaratandır. **“Allah’la beraber İlah var mı?”** bu gibi şeye gücü yeten İlah. **“Allah onların şirk koştuğu şeylerden pek yücedir!”**

64- **“Yoksa yaratmayı başlatıp sonra onu tekrar eden mi daha hayırlıdır?”** kâfirler her ne kadar tekrar dirilmeyi inkâr etseler de bunu gösteren deliller karşısında sus pus olurlar. **“Size gökten ve yerden rızık veren mi?”** göksel ve yersel sebeplerle **“Allah’la beraber İlah var mı?”** bunu yapacak? **“De ki: Kanıtınızı getirin”** başkasının da bunu yapacağına dair **“eğer doğru söylüyorsanız!”** şirk koşmanızda, çünkü sonsuz kudret İlahlığın olmazsa olmazlarındandır.

قُلْ

لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ
 أَيَّانَ يَبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اتَّكَرَّ عَلَيْهِمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ
 مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ كُنَّا تُرَابًا
 وَابًاؤُنَا أَتِنَا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وَعَدْنَا هَذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا
 مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾

65 – De ki: Göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybi bilmez. Onlar ne zaman diriltileceklerini bilmezler.

66 – Hayır, ilimleri ahirette sona erdi. Hayır, onlar ondan şüphe içindedirler. Hayır, onlar ondan kördürler.

67 – Kafirler: Bizler ve atalarımız toprak olduğumuz zaman mı, gerçekten bizler mi elbette çıkarılacağız, dediler.

68 – Ant olsun, gerçekten biz ve atalarımız önceden bununla tehdit edildik. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.

65- “De ki: Göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybi bilmez”. Eksiksiz, üstün ve genel kudretin kendine mahsus olduğunu beyan edince arkasından da bunun gereğini açıkladı; o da gaybi yalnız kendinin bildiğidir. İllallah istisnası munkatıdır, müstesnanın Temim lehçesine göre merfu olması, şunu göstermek içindir ki eğer Allah Teala da göklerde ve yerde olanlardan olsa, onlarda da gaybi bilen olsa diğerleri bunu hiç bilemezler. Ya da müstesna muttasıldır, o zaman göklerde ve yerde olanlardan Allah’ın ilminin taalluk ettiği, ondan da orada hazır imiş gibi haberdar olduğu murat edilir. Çünkü o ifade Allah’ı da halkından ilim sahibi olanları da içine alır. Men edatı da mevsul (ellezi) yahut mevsuftur (şey manasınadır). “Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler” eyyâne lafzı eyy ve âne’dan oluşmuştur. Hemzenin kesri ile (iyyane) de okunmuştur. Yubasun’daki zamir men’e yahut kafirlere racidir.

66- “Beliddareke ilmuhum filahireti (hayır, ilimleri ahirette sona erdi)”. Onların gaybi bilmeyeceklerini ve bunu da mutlaka dönecekleri yer olan kıyameti bilmemekle tekit edince, bu bilmemeleri husu-

sunda mübalağalı ifade kullandı, bel edatı ile ondan dönüşü beyan etti ki ayet ve delillerle kopacağını tastamam bildikleri kıyameti bile gerektiği gibi bilmiyorlar, dedi. **“Hayır, onlar ondan şüphe içindedirler”** bir işte şaşırıp da delil bulamayan gibi. **“Hayır, onlar ondan körlerdir”** basiretleri bağlandığı için delilleri görmemektedirler. Bu da her ne kadar göklerde ve yerde olanlardan müşriklere mahsus ise de parçanın bütüne nisbeti gibi hepsine nispet edilmiştir. Üç idrap (beliddareke, belhüm fi şekkin, belhüm minha amun) hallerini aşama aşama düşürme içindir. Şöyle de denilmiştir: Birinci idrab kıyametin vaktini bilmekten ahireti sağlamca bilmelerine doğru yapılmıştır ki bu da onlarla alay etmektir (kıyameti bilmiyorlar ama ahireti tam biliyorlar!). Şöyle de denilmiştir: Edreke (iddareke) sona ermek ve yok olmak manasındır, bu da edreketis semeretü deyiminden gelir, çünkü meyve yetiştirdiği zaman yok olmaya yüz tutar. Nafi, İbn Amir, Hamze, Kisai ve Hafs iddareke okumuşlardır ki arka arkaya gelip muhkem olmaktır. Ya da arka arkaya gelip sonu kesilmektir. Tedareke benu fûlanin deyiminden gelir ki filanca oğulları kırıla kırıla bittiler demektir. Ebu Bekir iddareke okumuştur ki iddareke ile birlikte asılları tefaaile ve ifteale'dir. İki hemze ile eedreke, aralarında elifle âedreke, bel edreke, bel tedareke, bela eedreke, em edreke yahut tedareke de okunmuştur. İçinde açık veya kapalı istifham olan okuyuş ink'arîdir, içinde belâ olan okuyuş şuurlarını ispat ve idraklerini alay yollu tefsirdir. Arkasındaki onu mübalağalı bir şekilde bertaraf etmek için tefsirden idraptır (dönmedir) ve şunu göstermek içindir ki onu bilmeleri onda şüphe etmeleridir, hatta ondan kör olmalarıdır. Ya da arkasındaki şuurlarını ret ve inkar etmedir.

67- “Kâfirler: Bizler ve atalarımız toprak olduğumuz zaman mı, gerçekten bizler mi elbette çıkarılacağız, dediler?” Bu da körlüklerini açıklama gibidir, eize'daki amel einna lemuhrucun'un delalet ettiği şeydir, o da nuhracu'dur; muhracun değildir. Çünkü hemze, inne ve lam'ın her biri makablinde amel etmesine manidir. Hemzenin tekrar edilmesi, inkârı abartmak içindir. Çıkarmaktan murat edilen de kabirlerden çıkarmaktır ya da fani olduktan sonra hayata dönmektir. Nafi meksur tek hemze ile iza künna okumuştur. İbn Amir ile Kisai de haber tarzında iki nun ile innena lemuhracune okumuşlardır.

68- “Ant olsun, gerçekten biz ve atalarımız önceden bununla tehdit edildik” Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in vaadinden önce. Haza'nın nahnu'den önce gelmesi, bunu anlatmadan maksadın yeniden dirilme olmasındandır. Nerede sonra gelirse, maksat yeniden dirilen kimsedir. **“Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir”** gece sohbetlerinde söylenen masallar gibi.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ

فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا
تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ
الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ
صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ
وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَقْصُ
عَلَى بَنِي إِسْرَآئِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾
وَأَنَّهُ لَهْدَى وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

69 – Yeryüzünde gezin de, günahkârların akibetli nasıl oldu, bakın!

70 – Onlara üzülmeye ve kurdukları tuzaklardan da sıkıntı içinde olma!

71 – Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu vaad ne zaman, derler?

72 – De ki: Acele ettığınız bazı şeylerin arkanıza düşmesi umulur.

73 – Şüphesiz Rabbin gerçekten insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat onların çoğu şükretmezler.

74 – Şüphesiz Rabbin, onların göğüslerinin gizlediğini ve açıkladıklarını elbette bilir.

75 – Gökte ve yerde ne gaip varsa, mutlaka apaçık bir kitaptadır.

76 – Şüphesiz bu Kur'an, İsrail oğullarına ihtilaf ettikleri şeyin çoğunu anlatmaktadır.

77 – Gerçekten o, müminler için elbette bir rehber ve bir rahmettir.

69; 70- “De ki: Yeryüzünde gezin de, günahkârların akibeti nasıl oldu, bakın!” inanmadıkları için onları tehdittir, kendilerinden önceliklere indiği gibi kendilerine inmesi ile korkutmadır. Günahkârlar diye tabir etmesi, o suçları işlemeyen müminlere lütuf olması içindir. **“Onlara üzülmeye”** yalanlamalarına ve yüz çevirmelerine **“sıkıntı içinde olma”** göğsün daralmasıdır. İbn Kesir dad'ın kesri ile (dâykın) okumuştur ki ikisi de geçerli lügattir. Dayykın da okunmuştur ki darlık içine girme demektir. **“Kurdukları tuzaklardan”** hilelerinden, çünkü Allah seni o insanlardan koruyacaktır.

71; 72- “Bu vaat ne zaman, derler?” korkutulan azap **“eğer doğru söylüyorsanız”**. **“De ki: Arkanıza düşmesi umulur”** sizi takip edip size yetişmesi, leküm'deki lam tekit için ziyade kılınmıştır ya da fiil lam ile geçişli kılınan bir fiilin manasını içermektedir, mesela denâ gibi. Feth ile redefe de okunmuştur ki o da lügattir. **“Acele ettiğiniz bazı şeylerin”** gelmesini acele ettiğiniz ki o da Bedir savaşı azabıdır. Asâ, lealle ve seffe fiilleri kralların vaatlarında kesin gibidir. Onu vakarlarını göstermek için kullanırlar ve şunu bildirmek isterler ki onların işaretleri başkalarının açık sözü gibidir. Allah'ın vaadi ve tehdidi de bu tarzdadır.

73; 74- “Şüphesiz Rabbin gerçekten insanlara karşı lütuf sahibidir” isyanlarına karşı cezalarını geciktirdiği için. Fadl ve fadıla ifdal (ihسان) manasındır. cemileri de fudul ve fevadıl'dır. **“Fakat onların çoğu şükretmezler”** ondaki nimetin hakkını tanımazlar, ona şükretmezler; bilakis cahilliklerinden dolayı gelmesini acele isterler. **“Şüphesiz Rabbin, onların göğüslerinin gizlediğini elbette bilir”** te'nin fethi ile tekinnü de okunmuştur ki kenentü'den gelir. Gizlemek manasındır. **“Açıkladıklarını da bilir”** sana karşı düşmanlıklarını, ona göre de cezalarını verir.

75- “Gökte ve yerde ne gaip varsa” o ikisinde ne gizli varsa demektir, ğaibe ile hafiye sıfat tarafları ağır basan şeylerdendir, onlardaki te de mübalâğa içindir, raviye'de olduğu gibi ya da gaip olup gizlenen şey için isimlerdir ki te'leri afiyet ve akibet'teki gibidir. **“Mutlaka apaçık bir kitaptadır”** anlaşılır ya da mutalaa edene içindekini açıklayan demektir. Maksat Levh-i Mahfuz'dur ya da istiare yolu Allah'ın ezeli hükmüdür.

76; 77- “Şüphesiz bu Kur'an, İsrail oğullarına ihtilaf ettikleri şeyin çoğunu anlatmaktadır”. Allah'ın insana benzeyip benzememesi, cennet ve cehennem halleri, Üzeyir ve Mesih gibi. **“Gerçekten o, müminler için elbette bir rehber ve bir rahmettir”** çünkü ondan yararlanacak olanlar onlardır.

إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ

الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾ إِنَّكَ
لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَى وَلَا تَسْمَعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾
وَمَا أَنْتَ بِهَادِيَ الْعَمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تَسْمَعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ
تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ
نَخْشَرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ
يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾

78 – Şüphesiz Rabbin, aralarındaki hükmünü yerine getirecektir. O, mutlak galip, her şeyi bilendir.

79 – Öyleyse Allah’a tevekkül et. Şüphesiz sen apaçık hak üzerindesin.

80 – Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın, sağırlara da arkalarını dönüp kaçtıkları zaman çağırıp duyuramazsın.

81 – Sen körleri sapıklıklarından hıdayet edici değilsin. Sen ancak ayetlerimize iman edene duyurursun. İşte Müslümanlar onlardır.

82 – O söz aleyhlerine gerçekleştiği zaman onlar için yerden bir hayvan çıkarırız ki, şüphesiz insanların, ayetlerimize kesin inanmadıklarını konuşur.

83 – Hatırla o günü ki her ümmetten ayetlerimizi yalanlayan bir cemaat toplayacağız; artık onlar sevk olunurlar.

78; 79- “Şüphesiz Rabbin, aralarında karar verecektir” İsrail oğulları arasında “hükmü ile” hükmettiği şeyle ki o da haktır ya da hikmeti ile demektir ki bihikemihi okunuşu da onu gösterir. “Mutlak galiptir” kararı reddedilmez “her şeyi bilendir” karar ve hükmünün gerçeğini bilendir. “Öyleyse Allah’a tevekkül et” düşmanlıklarına aldırma “şüphesiz sen apaçık hak üzerindesin” haklı olanın da Allah’ın hıfz ve hi-

mayesine güvenmesi hakkıdır.

80- “Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın” bu da tevekkülün başka bir gerekçesidir, şöyle de onların doğrudan uymalarından ve desteklemelerinden ümidini kestirmektedir. Ölümlere benzetilmeleri kendilerine okunan şeyden yararlanmadıkları içindir. Nitekim **“sağırlara da arkalarını dönüp gittikleri zaman duyuramazsın”** kavlinde de sağırlara benzetilmişlerdir. Çünkü bu durumda onlara duyurma ihtimali daha azdır. İbn Kesir **“vela yesmeus summu”** okumuştur.

81- “Sen körleri sapıklıklarından hidayet edici değilsin” çünkü hidayet ancak görmekle hasıl olur. Yalnız Hamze vema ente tehdil umye okumuştur. **“Sen duyuramazsın”** duyurman fayda vermez **“ancak ayetlerimize inananlara duyurursun”** Allah'ın ilminde böyle olanlara duyurursun. **“İşte Müslümanlar onlardır”** kendilerini Allah'a ihlasla teslim edenler onlardır.

82- “O söz aleyhlerine gerçekleştiği zaman” manası yaklaştığı zaman ki o da kendilerine vaat edilen yeniden dirilme ve azaptır **“onlar için yerden bir hayvan çıkarırız”** o da Cessase'dir. Rivayete göre uzunluğu altmış arşındır, dört ayağı vardır, hafif tüyleri, yelekları ve iki kanadı vardır. Ondandır kaçan kurtulamaz, kovalayan ona yetişemez. Rivayete göre Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem'e, nereden çıkacağı soruldu, o da: Allah'ın en muhterem mescidinden dedi, Mescid-i Haram'ı kast etti. **“Tükellimühüm (onlara konuşur)”** bu da kelim'dandır, kelm (yaralamak)tan olduğu da söylenmiştir ki teklümühüm de okunmuştur. Rivayete göre o çıkacak, yanında Musa'nın asası ile Süleyman'ın mührü olacaktır, Allah o ikisine salat ve selam etsin. Asa ile müminin alınına vuracak, yüzü ap ak olacak, mühürle de kâfirin burnuna vuracak, yüzü simsiyah olacak. **“İnsanların ayetlerimize”** onun çıkacağına, hallerine ve Allah'ın diğer ayetlerine, Kur'an'a da denilmiştir. Kufeliler feth ile ennen nase okumuşlardır **“kesin inanmadıklarını konuşur”**. Bu da onun sözünü hikâyedir ya da Allah Teala'nın sözünün hikayesidir ya da çıkmasının veyahut konuşmasının illetidir. Bu son durumda harf-i cer hafz edilmiş olur (lienine).

83- “Hatırla o günü ki her ümmetten bir cemaat toplayacağız” kıyamet gününü kast ediyor **“ayetlerimizi yalanlayanlardan”** bu da cemaati beyan etmektedir, yani yalanlayanlardan bir grup demektir. Birinci min ba'zı manasınadır, çünkü her peygamberin ümmeti ve her asrın halkı, içine inananları da inanmayanları da alır **“artık onlar sevk olunurlar”** ötekiler durdudur ki arkadakiler onlara yetişsin. Bu da sayılarının kalabalık ve kapladıkları yerin geniş olduğunu gösterir.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُم بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِطُوا بِهَا
 عَلِمًا أَمَّا ذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا
 فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنَا فِيهِ
 وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾
 وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي
 الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوَةٍ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾

84 – Nihayet hesap yerine geldikleri zaman Allah Teala der: Onları ilimce kavramadığınız halde ayetlerimi yalanladınız mı yoksa ne yapıyordunuz?

85 – Ettikleri zulüm yüzünden o söz onlara gerçekleşti. Artık onlar konuşamazlar.

86 – Görmediler mi biz, geceyi dinlenmeleri için karanlık, gündüzü de çalışmaları için aydınlık kıldık. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için gerçekten ibretler vardır.

87 – Hatırla o günü ki, sura üfürülür, göklerde ve yerde olan herkes dehşete kapılır, ancak Allah'ın dilediği kimse hariç. Hepsini ona hor ve hakir olarak gelirler.

84- “Nihayet hesap yerine geldikleri zaman Allah Teala der: Kavramadığınız halde ayetlerimi yalanladınız mı?” velem tuhitu'daki vav hal içindir yani düşünmeden ve ne olduğunu kavramadan, tasdik veya reddetmeyi gerektirdiğini anlamadan yalanladınız mı? Ev edatı atıf içindir yani onları hem yalanladınız hem de üzerinde zihin yoramadınız. “Yoksa ne yaptınız?” ya da bunun ardından ne yapıyordunuz? Bu da onları paylamadır, çünkü cahilliklerinden yalanlamadan başka bir şey yapamadılar; artık, başka bir şey yaptık diyemezler.

85- “Söz (azap) onlara gerçekleşti” va'dedilen azap onlara geldi, o da yüzükoyun cehenneme düşmeleridir “ettikleri zulüm yüzünden” haksızlıkları nedeniyle ki o da Allah'ın ayetlerini yalanlamalarıdır. “Artık onlar konuşmazlar” azapla meşgul oldukları için özür beyan edemezler.

86- “Görmediler mi?” tevhidin gerçekleşmesi ve onları haşri ve peygamberler göndermeyi caiz görmeye götürmek için görmediler mi? Çünkü ayette geleceği üzere aydınlıkla karanlığın özel bir şekilde, kendiliğinden olmadan arka arkaya gelmesi, ancak kahhar olan Allah'ın kudreti ile olur. Aynı madde üzerinde karanlığı aydınlıkla değiştirmeye gücü yetenin bedeninin çeşitli maddelerinde hayatı da ölümle değiştirmeye gücü yeter. Gündüzü şeyayı görmeleri için geçim sebeplerinden bir sebep kılan Allah belki de dünya ve ahiretlerinde bütün çıkarlarının dayanağı olan şeye (peygamber göndermeye) hiç hanel vermeyecektir. **“Biz, geceyi dinlenmeleri için kıldık”** uyku ve kararlar **“gündüzü de çalışmaları için görücü (aydınlık) kıldık”** mubasıran aslında liyabsuru fihi (görmeleri için demektir). Bunda görme ondan ayrılmayacak şekilde gündüzün yaratılışında olan bir hal kılınmakla mübalağa yapılmıştır (herkes onda gördüğü için o da her zaman görür gibi olmuştur). **“Şüphesiz bunda inanan bir toplum için gerçekten ibretler vardır”** çünkü o üç şeye delalet etmektedir (tevhide, haşre ve peygamber göndermeye).

87- “Hatırla o günü ki, sura üfürülür” sura yahut boynuza, bunun ölülerin diriltılmesinin ordunun borazan çaldığı zaman toplanmasına benzetildiği de söylenmiştir. **“Göklerde ve yerde olan herkes dehşete kapılır”** korkudan, fezia şeklinde mazi kalıbı ile ifade edilmesi gerçekleşmesinin muhakkak olduğu içindir **“ancak Allah'ın dilediği kimse hariç”** kalbine sebat vermekle telaşa kapılmamasını dilediği kimse. Bunların Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail olduğu söylenmiştir. Huriler, cennet hazinleri ve Arş'i taşıyanlar olduğu da söylenmiştir. Şehitler de denilmiştir. Musa aleyhisselam olduğu da denilmiştir, çünkü bir kere dehşete kapılmış, bayılmıştı. Belki bunların hepsi murat edilmiştir. **“Hepsi ona hor ve hakir olarak gelirler”** ikinci üfürmeden sonra mahşerde hazır olurlar ya da Allah'ın emrine dönerler. Hamze ile Hafs fiil kalıbı ile etevhü okumuşlardır. Küll lafzından dolayı tekil olarak etahu da okunmuştur.

وَتَرَى

الْجِبَلِ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنَعَ اللَّهُ
 الَّذِي اتَّقِنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾
 مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ﴿٨٩﴾
 وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا
 مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا أَمِرتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ الَّذِي
 حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأَمِرتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنْ
 أَتْلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ
 فَقُلْ إِنَّمَا إِنَّا مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿٩٢﴾

88 – Dağları görürsün, onları donuk sanırsın; oysa onlar bulutun geçmesi gibi geçer. Bu, her şeyi sağlam yapan Allah'ın işidir. Şüphesiz o, yaptıklarınızdan haberdardır.

89 – Kim iyilikle gelirse, onun için ondan daha hayırlısı vardır. Onlar o gün korkudan emindirler.

90 – Kim kötülükle gelirse, onların yüzü ateşe atılır. Onlara: Ancak yaptıklarınızla cezalanıyorsunuz, denilir.

91 – Ben ancak haram ettiği (kutsal kıldığı) şu şehrin Rabbine ibadet etmekle emrolundum ki, her şey onundur. Ve ben Müslüman'lardan olmamla emrolundum.

92 – Kur'an'ı okumamla (emrolundum). Artık kim doğru yolu bulursa, ancak kendisi için bulur. Kim de saparsa, de ki: Ben ancak uyarıcılardanım.

88- “Dağları görür, onları donuk sanırsın” yerinde durduğunu sanırsın “oysa onlar bulutun geçmesi gibi geçer” o süratte geçer. Çünkü büyük cisimler aynı tarzda hareket ederse hareketi neredeyse fark edilmez. “Sunallah (bu Allah'ın işidir)” kendini tekit eden mastardır, geçen cümlelerin içeriği ile aynıdır, “va'dallah” (Rum: 6) gibidir. “Her

şeyi sağlam yapan” halkını muhkem yaratan ve gerektiği gibi tesviye eden Allah'ın işidir. **“Şüphesiz o, yaptıklarınızdan haberdardır”** fiillerin dışlarını ve içlerini bilir, size ona göre karşılığını verir, nitekim şöyle demiştir:

89- “Kim iyilikle gelirse, onun için ondan daha hayırlısı vardır” çünkü onun için şerefsiz karşı şerefli, faniye karşı baki ve bire karşı yedi yüz verilmiştir. Şöyle de denilmiştir: **Ondan daha hayırlısı, o cihetten daha hayırlısı demektir ki o da cennettir.** İbn Kesir, Ebu Amr ve Hişam ye ile yefalun, diğerleri ile te ile (tefalun) okumuşlardır. **“Onlar o gün korkudan emindirler”** bundan kıyamet gününün azabını kast etmiştir. Birinci fezia'dan (*Neml: 87*) insanın gördüğü korkunç ve büyük olaylardan dolayı duyduğu heybet murat edilmiştir, bunun içindir kâfiri de mümini de kaplar. Kufeliler tenvin ile (fezain) okumuşlardır. Çünkü o günün dehşetlerinden bir teki murat edilmiştir. Âmin lafzı harficer ile de kendi başına da geçişli olur, mesela “efeeminu mekral-lahi” (*A'raf: 99*) gibi. Kufelilerle Nafi mim'in fethi ile yevmeizin, kalanlar ise kesri ile (yevmizini) okumuşlardır.

90- “Kim kötülükle gelirse” şirkle denilmiştir, **“onların yüzü ateşe atılır”** yüzükoyun ateşe atılırlar. Yüzlerden şahıslarını murat etmek de caizdir, nitekim şu ayette ellerden de (şahıslar) murat edilmiştir: **“Ellerinizi tehlikeye atmayın”** (*Bakara: 195*). **“Ancak yaptıklarınızla cezalanıyorsunuz, denilir”** burada hitap üslubuna geçilmiş ve kavl (deme) maddesi gizlenmiştir, yani onlara böyle denilir.

91- “Ben ancak haram ettiği şu şehrin Rabbine ibadet etmekle emrolundum”. Resul'ü sallallahu aleyhi ve sellem'e dünya ve ahireti beyan ettikten ve kıyametin hallerini açıkladıktan sonra böyle demesini emretti ve daveti tamamladığını da akla getirdi. Bundan sonra ancak onunla uğraşmalı ve kendini Rabbisinin ibadetine vermelidir. Burada Mekke'nin özellikle zikredilmesi onu şerefliendirmek ve şanını yüceltmek içindir, elleti harremeha şeklinde de okunmuştur. **“Her şey onun- dur”** yaratma ve mülk bakımından. **“Ve ben, Müslüman'lardan olmakla emrolundum”** itaat edenlerden yahut İslam dininde sebat edenlerden.

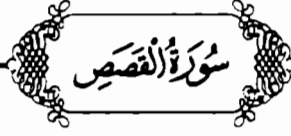
92- “Kur'an'ı okumakla emrolundum” okumaya devamla emrolundum ki okumakla gerçekleri yavaş yavaş açığa çıksın ya da ona tabi olmakla emrolundum. Ütlü aleyhim (onlara oku) veen ütlü şeklinde de okunmuştur. **“Artık kim doğru yolu bulursa”** ardıma düşmekle **“ancak kendisi için bulur”** çünkü faydası kendine döner. **“Kim de saparsa”** bana muhalefet etmekle **“de ki: Ben ancak uyarıcılardanım”** onun sapmasının ceremesini ben çekmem, çünkü elçinin görevi sadece tebliğdir, onu da yaptım.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ

آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

93 – De ki: Allah’a hamd olsun, size ayetlerini gösterecek, siz de onları tanıyacaksınız. Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir.

93- “De ki: Allah’a hamd olsun” peygamberlik nimetine yahut bana öğretip de onunla amele muvaffak kılmasına karşı. “Size ayetlerini gösterecek” dünyada ezici ayetlerini mesela Bedir savaşı, Dabbatülarz gibi ya da ahirette gösterecektir “siz de onları tanıyacaksınız” onların Allah’ın ayetleri olduğunu, fakat tanımak size fayda vermeyecektir. “Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir” azabınızın gecikmesini onu bilmediği için zannetmeyin. İbn Kesir, Ebu Amr, Hamze ve Kisai ye ile (yamelun) okumuşlardır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den rivayet edilmiştir: Kim Ta Sin suresini okursa ona Süleyman’ı, Hud’u, Salih’i, İbrahim’i ve Şuayb’i tasdik eden ve etmeyenlerin sayısı kadar onar sevap verilir ve kabrinden lailahe illallah diyerek çıkar.

28 / KASAS SURESİ

Mekke'de inmiştir. Ancak ellezine ateynahümül kitabe'den lanebteğil cahiline kadar olan kısmı (*Kasas: 51 - 55*) hariç, denilmiştir.

88 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 طَسْمَ ① تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ② نَتْلُو عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ
 مُوسَى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ③ إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ
 وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيْعًا يَسْتَضَعِفُ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي
 نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ④ وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ
 اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ⑤
 وَنُكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنَرَى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا
 مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ⑥

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ta. Sin. Mim.

2 – Bunlar apaçık kitabın ayetleridir.

3 – Sana Musa ile Fir'avn'ın haberinden (bir kısmını), iman eden bir toplum için, hak ile okuyacağız.

4 – Şüphesiz Fir'avn o yerde büyüklendi, halkını fırkalara ayırdı ve onlardan bir gurubu zayıflatıyor, oğullarını kesiyor ve kadınlarını sağ bırakıyordu. Gerçekten o, bozgunculardandı.

5 – Biz de yeryüzünde zaafa uğratılanlara lütfetmek, onları liderler kılmak ve onları mirasçılar kılmak istiyorduk.

6 – O yerde onlara imkân verelim; Fir'avn'e, Haman'a ve ordularına onlardan sakındıklarını göstereyim.

1; 2; 3- “Ta. Sin. Mim. Bunlar apaçık kitabın ayetleridir. Sana okuyacağız” Cebrail'in okumasıyla tilavet edeceğiz, mecaz yolu ile indireceğimiz manasına olması da caizdir “Musa ile Fir'avn'ın haberinden” o ikisinin bazı haberlerinden, min nebein, netlu'nun mefuludur. “hak ile” haklı olarak “iman eden bir toplum için” çünkü ondan istifade edecek olanlar onlardır.

4- **“Şüphesiz Fir'avn o yerde büyüklendi”** bu da anlatılacak olanı açıklamak üzere yeni söz başıdır, yer de Mısır yeri, toprağıdır. **“Hal-kını firkalara ayırdı”** istediği şeyde arkasına düşecek sürülere ayırdı ya da ona itaatte birbirlerini izleyen firkalara yahut hizmetinde kul-lanacak sınıflara demektir, her sınıfı bir iş kolunda kullanıyordu. Ya da partilere ayırdı ki birbirlerine düşman olsunlar da birleşmesinler. **“Onlardan bir grubu zayıflatıyordu”** onlar da İsrail oğulları idi, bu cümle caale'nin failinden haldir ya da şıyean'ın sıfatıdır yahut yeni söz başıdır. **“Yüzebbihü (oğullarını kesiyor ve kadınlarını sağ bira-kıyordu)”** bu da o cümleden bedeldir. Bunu da şunun için yapıyordu; çünkü bir kâhin, İsrail oğullarından bir çocuk doğacak; mülkünü alıp götürecektir, demişti. Bu da gayet ahmak olduğunu gösterir; çünkü eğer doğru idiyse öldürmekle bunu önleyemezdi; eğer yalan idiyse öldürmenin ne manası vardı? **“Gerçekten o, bozgunculardandı”** bunun için asılsız bir hayal üzerine Peygamber evlatlarından birçoklarını öldürmeye cesaret etti.

5- **“Biz de yeryüzünde zaafa uğratılanlara lütfetmek istiyorduk”** onun baskısından kurtarmakla onlara ihsan etmek istiyorduk. Nü-riydü sıygası geçmiş halin hikayesidir, inne fir'avne alâ filardı kavline matuftur, çünkü ikisi de nebe' (haber) lafzını tefsir etmektedir ya da yestadifü'den haldir. Fir'avn'ın onları zayıf görmesi üzerine Allah'ın da onlara ihsan etmek istemesinden murad-ı İlâhi'nin de yerine gelmesi lazım gelmez, çünkü o zamanki iradenin gelecektekine taalluk etmesi caizdir. Üstelik Allah'ın onları kurtarma lütfu yakın olduğu için irade ile birlikte düşünülmesi caiz olmuştur. **“Ve onları liderler kılmak”** din işinde önder kimseler kılmak **“ve onları mirasçılar kılmak istiyorduk”** Fir'avn ve kavminin mülkiyetinde olan şeylere.

6- **“O yerde onlara imkân verelim”** Mısır ve Şam toprağında. İmkân vermenin aslı bir şeye içine gireceği yer vermektir, sonra istiare yolu ile musallat kılmaya ve kayıtsız şartsız bırakmaya denildi. **“Fir'avn'e, Haman'a ve askerlerine onlardan gösterelim”** İsrailoğullarından **“sa-kındıkları şeyleri”** bir çocuğun eliyle mülklerinin gitmesini ve helak olmalarını. Hamza ve Kisai ye ile ve Fir'avnu ve Hamanu ve cunudu-huma lafızlarını merfu okumuşlardır.

وَاَوْحَيْنَا اِلٰى اُمِّ مُوسٰى

اَنْ اَرْضِعِيْهِ فَلَمَّا خِفَتْ عَلَيْهِ فَالَقِيْهِ فِى الْيَمِّ وَلَا تَخَافِى

وَلَا تَحْزَنْ نِّىْ اِنَّا رَاٰوْهُ اِلَيْكَ وَجَاعِلُوْهُ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ۙ

فَالْتَقَطَهُ الْفِرْعَوْنُ لِيَكُوْنَ لَهْمُ عَدُوًّا وَحَزَنًا

اِنَّ الْفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُوْدَهُمَا كَانُوْا خٰطِئِيْنَ ۙ

وَقَالَتِ امْرَاَتُ الْفِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنٍ لِّىْ وَلَكَ لَا تَقْتُلُوْهُ

عَسٰى اَنْ يَنْفَعَنَّا اَوْ يَتَّخِذْهُ وَلَدًا وَهَمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ۙ

7 – Musa'nın annesine: “Onu emzir; onun adına korktuğun zaman onu denize at. Korkma, üzülme. Gerçekten biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye vahyettik.

8 – Onu Fir'avn hanedanı buldu / aldı ki onlara bir düşman ve bir keder olsun. Şüphesiz Fir'avn, Haman ve orduları hatalı idiler.

9 – Fir'avn'ın karısı: Benim için de senin için de göz aydınlığı! Onu öldürmeyin. Bize yarar vermesi yahut onu evlat edinmemiz umulur, dedi. Onlar bilmiyorlardı.

7- “Musa'nın annesine vahyettik” ilham yahut rüya ile “onu emzir diye” gizlemen mümkün olduğu süreç. “Onun adına korktuğun zaman” hissedileceği zaman “onu denize at” denizden Nil nehrini murat ediyor. “Korkma” zayı olacağından ve şiddete uğrayacağından korkma “üzülme” ayrılığından. “Gerçekten biz onu sana döndüreceğiz” yakın zamanda, öyle ki ondan emin olacaksın “ve onu peygamberlerden kılacağız”. Rivayete göre annesini doğum sancısı tutunca İsrail oğullarının gebeleriyle görevli bir ebe çağırdı. Musa yere düşünce alnındaki nur ebenin gözünü aldı, her yeri titredi ve çocuğun sevgisi kalbine düştü, öyle ki onu yetkililere bildirmede. Annesi onu üç ay emzirdi, sonra Fir'avn doğan çocukları arama emrini sıkılaştırdı, casuslar çocukları didik didik aradılar. Annesi onu bir sandığa koydu, onu Nil'e bıraktı.

8- “Onu Fir’avn hanedanı buldu ki onlara bir düşman ve bir keder olsun”. Bulmalarının gerekçesidir, sonu böyle oldu demektir, bu da onları buna sürükleyen gayeye benzetilmiştir. Hamze ile Kisai hüznen okumuşlardır. “Şüphesiz Fir’avn, Haman ve orduları hatalı idiler” her şeyde, artık onların bu nedenle binlerce çocuğu öldürmeleri yadsınacak bir olay değildir. Sonra onu aldılar, terbiye etmeye başladılar ki büyüsün de o korktukları şey başlarına gelsin. Ya da günahkârlar idiler, Allah da onları cezalandırdı; düşmanlarını elleriyle beslemeleri nedeniyle. “İnne fir’avne” cümlesi hatalarını pekiştirmek ya da başlarına o belayı getiren şeyi açıklamak için itiraziyedir. Hemzenin hazfi ile hatıyn de okunmuştur, ya da doğrudan yanlış gidenler (adım atanlar) manasınadır.

9- “Fir’avn’ın karısı dedi” Musa’yı sandıktan çıkardıktan sonra Fir’avn’e: “Benim için de senin için de göz aydınlığı”. Çünkü sandıktan çıktığını görünce onu sevdiler ya da Fir’avn’in baras hastası bir kızı vardı, doktorlar onu denizde yaşayan ve insana benzeyen bir hayvanın tükrüğü ile tedavi ettiler, o da tükrüğünü hasta yerlerinin üzerine sürdü, o da iyileşti. Hadiste şöyle denilmiştir: Fir’avn: O senin için göz aydınlığıdır, benim için değil, dedi. Eğer, benim için de dese idi Allah, Asiye’yi hidayet ettiği gibi onu da ederdi. “Onu öldürmeyin” cemi lafzı ile hitap etmesi onu büyütme içindir. “Umulur ki bize faydası olur” çünkü onda uğur işaretleri ve fayda ısıltıları görmüştü. Zira alnında bir nur parlamadığını, başparmağından süt emdiğini ve tükrüğü ile baras hastalığını iyi ettiğini görmüştü. “Ya da onu evlat ediniriz” çünkü buna layıktır. “Vehüm layeşurun (onlarsa bilmiyorlardı)” bu da çocuğu bulanlardan ya da bu sözü söyleyenle bu sözün söylendiği kimseden haldir yani onlar onu almakla ya da ondan yarar umurarak evlat edinmekle ne hata ettiklerini bilmiyorlardı. Ya da vehüm la yeşurun cümlesi nettehizü’deki iki zamirden birinden haldir. O zaman zamir insanlara gider yani onun başkasına ait olduğu halde evlat edindiklerini bilmiyorlardı.

وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَى فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدَى بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَّنَا
 عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ
 قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنْبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١١﴾
 وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاصِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ
 عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٢﴾
 فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَىٰ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِنَعْلَمَ أَنَّ
 وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

10 – Musa'nın annesinin gönlü bomboş sabahladı; eğer inananlardan olması için kalbine bağ vurmasa idik neredeyse onu açıklayacaktı.

11 – Kız kardeşine: Onu izle, dedi. Onu uzaktan gördü. Onlarsa fark etmiyorlardı.

12 – Anasına dönmeden önce emziren kadınları ona haram ettik. Kız kardeşi: "Sizin için ona kefil olacak (bakacak) bir ev halkını göstereyim mi? Onlar onun için iyi niyetliler" dedi.

13 – Böylece onu annesine döndürdük ki gözü aydın olsun, üzülmesin ve şüphesiz Allah'ın vaadinin hak olduğunu bilsin. Ancak onların çoğu bilmezler.

10- "Musa'nın annesinin gönlü bomboş (farigan) sabahladı" akıldan sıfırlanmıştı, çünkü çocuğunun Fir'avn'in eline düştüğünü duyunca korku ve şaşkınlıktan paniğe kapılmıştı. Nitekim Allah Teala "gönülleri boştur" (İbrahim: 43) demiştir ki içinde akıl yoktur demektir. Firgan okunuşu da bunu destekler ki dimauhum beynehüm firgun deyiminden gelir, kanları boşa gitti demektir. Ya da üzüntüden bomboş oldu, çünkü Allah'ın vaadine güveniyordu ya da Fir'avn'in onu sevdiğini ve onu evlat edindiğini duymuştu. "Neredeyse onu açıklayacaktı" aşırı sıkıntısından yahut evlat edinilmesine sevincinden "kalbine bağ vurmasa idik" sabır ve sebatla "inananlardan ol-

ması için" Allah'ın vaadini tasdik edenlerden ya da onun hıfzına güvenenlerden olması için, yoksa Fir'avn'ın evlat edinmesine ve şefkatine değil. Hemze ile Mu'sa da okunmuştur, bu da vav'ın yanındaki harfin zammesinin vav'ın zammesi kabul ederek hemzeye çevirmek içindir, nitekim vücuh'un vavı da hemzeye çevrilmiş ve ücuh denilmiştir. Bu (inananlardan olması için kaydı) kalbinin bağlanmasının (kuvvetlendirilmesinin) illetidir. Levla'nın cevabı da mahzuftur, makabli (in kâdet letübdî bihi) kavli de ona delalet etmektedir.

11- **"Kız kardeşine dedi"** Meryem'e **"onu izle"** izini takip et ve haberini araştır. **"Onu uzaktan (an cünübin) gördü"** an canibin demektir, an cenbin de okunmuştur aynı manayadır **"Onlarsa fark etmiyorlardı"** onun izlediğini ya da kız kardeşi olduğunu.

12; 13- **"Emziren kadınları ona haram ettik"** manası şöyledir: Onlardan süt emmeyi men ettik, meradı' murdı'nın çoğuludur ya da marda'nın çoğuludur ki mastardır yahut emme yeridir ki meme demektir. **"Önceden"** izini takip etmeden önce **"sizin için ona bakacak bir ev halkını göstereyim mi? Onlar onun için iyi niyetliler"** onu emzirmede ve terbiye etmede kusur işlemezler. Rivayete göre vezir Haman bunu duyunca: O kız, onu ve ailesini tanıyor; onu yakalayın, çocuğun durumunu ondan öğrenelim, dedi. Kız da: Ben, onlar Kral için iyi niyetliler demek istedim, dedi. Fir'avn de ona o kadını getirmesini emretti. O da annesini getirdi, Musa da Fir'avn'ın elinde ağlıyordu, Fir'avn de onu susturmaya çalışıyordu. Musa annesinin kokusunu alınca sustu, memesini tuttu, Fir'avn ona: Sen bunun nesi oluyorsun; senin memenden başkasını kabul etmedi, dedi? O da: Benim kokum hoştur, sütüm iyidir, bana hangi çocuk getirilse beni kabul eder, dedi. Fir'avn de çocuğu ona teslim etti ve ona ücret verdi. O da o gün çocuğu evine götürdü. İşte Allah Teala'nın: **"Onu annesine döndürdük ki gözü aydın olsun"** dediği budur. Çocuğu ile mutlu olsun, **"üzülmesin"** ayrılığı ile **"ve şüphesiz Allah'ın vaadinin hak olduğunu bilsin"** gözü ile görmüş gibi olsun. **"Ancak onların çoğu bilmezler"** onun vaadinin hak olduğunu; o nedenle onda şüphe ederler. Ya da çocuğu ona döndürmenin asıl maksadı, annesinin bunu bilmesidir, gerisi teferruattır. Bunda çocuğun Fir'avn'ın eline düştüğünü duyduğu zaman annesinin gereksiz telaşına gönderme vardır.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي
 الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ
 فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ
 فَاسْتَعَاثَ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسَىٰ
 فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾
 قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ
 الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَن أَكُونَ ظَهِيرًا لِّلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾

14 – Musa erginlik çağına eriştiği, oturaklaştığı zaman ona hikmet ve ilim verdik. Biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

15 – Halkının gafil olduğu zamanda şehre girdi. Orada iki adamı dövüşürlerken buldu. Şu kendi tarafından, şu da düşmanından idi. Kendi tarafından olan düşmanına karşı ondan yardım istedi. Musa ona bir yumruk vurdu, işini bitirdi. Bu, şeytanın işindendir. Şüphesiz o düşmandır, apaçık saptırandır, dedi.

16 – Rabbim, ben kendime zulmettim; beni bağışla, dedi. O da onu bağışladı. Çünkü o, çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

17 – Rabbim, bana ihsan ettiğin şey hakkı için, suçlulara asla arka olmayacağım, dedi.

14- “Musa erginlik çağına eriştiği zaman” artık boy atmayacak yaşa geldiği zaman ki bu da otuz – kırk arasındır, çünkü akıl onda ke-male erer. Rivayete göre her peygamber kırk yaşında gönderilmiştir. “Oturaklaştığı zaman” boyu ve akılı tekâmül ettiği zaman “ona hikmet verdik” yani peygamberlik demektir “ve ilim” din ilmi ya da hü-kemanın ve ulemanın ilmini ve onların yollarını verdik, peygamber olmadan önce. Artık cahilce bir şey demez ve yapmazdı. Bu da kıs-sanın akışına daha uygundur, çünkü peygamberlik hicretten dönüşte verilmiştir. “Bunun gibi” Musa’ya ve annesine yaptığımız gibi “iyilik edenleri de böyle mükâfatlandırırız” iyiliklerinden dolayı.

15- **“Halkının gafil olduğu zamanda şehre girdi”** Fir’avn’ın sara-yından gelerek bir şehre girdi, bunun banliyölerden Menuf (Menfis) ya da Habin veyahut Aynişems olduğu söylenmiştir. **“Halkının gafil olduğu zamanda”** oraya girmesi adet olmadığı yahut orada beklemedikleri bir zamanda. Öğle vakti de denilmiştir, akşam yatsı arası da denilmiştir. **“Orada iki adamı dövüşürlerken buldu. Şu kendi tarafından, şu da düşmanından idi”** birisi kendi dindaşlarından idi ki o da İsrail oğullarıdır, ötekisi de muhaliflerindendir, o da Kıpti idi. Şu (haza) demesi geçmişi hikaye olmasındandır. **“Kendi tarafından olan düşmanına karşı olandan yardım istedi”**. Bunun içindir ki fiil alâ edatı ile geçişli kılınmıştır, isteanehu da okunmuştur. **“Musa ona bir yumruk vurdu”** Kıpti’ye bir yumruk vurdu, felekezehu da okunmuştur ki göğsüne vurmaktır **“işini bitirdi”** onu öldürdü, kada aleyhi aslında hayatına son verdi demektir, “kadayna ileyhi zalikel emre (Hicr: 66) (o işi bitirdiğine hükmettik) ayeti de bundandır. **“Bu, şeytanın işindendir, dedi”** çünkü kâfirleri öldürmesi emrolunmamıştı ya da ona emniyet etmişlerdi, onlara suikast yapması olamazdı. Bu (öldürme) onun masum olmasına zarar vermez, çünkü yanlışlıkla olmuştu. Onu şeytanın işinden sayıp ona zulüm demesi ve ondan istiğfar etmesi, peygamberlerin küçük zelleleri büyük görme adetlerine binaendir. **“Şüphesiz o düşmandır, apaçık saptırıcıdır”** düşmanlığı açıktır.

16- **“Rabbim, ben kendime zulmettim, dedi”** onu öldürmekle **“beni bağışla”** günahımı sil, **“Allah da onu bağışladı”** istiğfarından dolayı. **“Çünkü o çok bağışlayıcıdır”** kullarının günahlarını **“çok esirgeyicidir”** onları.

17- **“Rabbim, bana ihsan ettiğin şey hakkı için”** cevabı verilmemiş bir kasemdir yani beni bağışlama nimetine ve diğerlerine yemin ederim ki elbette tövbe edeceğim, demektir **“suçlulara asla arka olmayacağım, dedi”**. Ya da merhametini dilemektir yani bana olan nimetin adına beni koru da yardımı suça götüren kimseye yardımcı olmayayım. İbn Abbas radiyallahu anhumâ şöyle demiştir: Eğer Musa inşallah suçlulara yardımcı olmayacağım dese idi başına ikinci kez böyle bir şey gelmezdi. Şöyle de denilmiştir: Bana bu kuvvet nimetini verdiğin için dostlarına yardım edeceğim, onu düşmanlarını desteklemede kullanmayacağım.

فَاصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَلَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ
 بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَغَوِي مُبِينٌ ﴿١٨﴾
 فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَى أَتُرِيدُ
 أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ
 جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ رَجُلٌ
 مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَائِكَةَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ
 لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا
 خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢١﴾
 وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿٢٢﴾

18 – Şehirde bekleyerek korkarak sabahladı. Bir de baktı ki, dün kendisinden yardım isteyen, kendisine sesleniyor. Musa ona: “Şüphesiz sen elbette apaçık bir azgınsın” dedi.

19 – İkisinin de düşmanı olanı tutmak isteyince: “Ey Musa, dün bir adam öldürdüğün gibi (bugün de) beni mi öldürmek istiyorsun? Sen başka değil, yeryüzünde zorba olmak istiyorsun ve ıslahatçılardan olmak istemiyorsun!” dedi.

20 – Şehrin en uzak yerinden bir adam koşarak geldi: Ey Musa, şüphesiz ileri gelenler, seni öldürmek için seninle ilgili olarak istişare ediyorlar. Çık, şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim, dedi.

21 – Oradan korkarak bekleyerek çıktı. “Rabbim, beni zalimler topluluğundan kurtar” dedi.

22 – Musa Medyen tarafına yönelince: “Rabbimin beni doğru yola iletmesini umarım” dedi.

18- “Şehirde bekleyerek korkarak sabahladı” kıyası bekleyerek “bir de baktı ki, dün kendisinden yardım isteyen, kendisine sesle-

niyor" feryat ediyor, bu da surah kökünden türemiştir. **"Musa ona: "Şüphesiz sen elbette apaçık bir azgınsın, dedi!"** azgınlığı su götürmez, çünkü bir adamın öldürülmesine sebep oldun, şimdi de bir başkası ile dövüşüyorsun.

19- **"İkisinin de düşmanı olanı tutmak isteyince"** Musa ile İsraili'nin düşmanı, çünkü onların dininden değildi, bir de Kıptiler İsrail oğullarına düşman idiler. **"Ey Musa, dün bir adam öldürdüğün gibi bugün de beni mi öldürmek istiyorsun, dedi?"** Bunu İsraili dedi, çünkü ona sen azgınsın deyince, onu da yakalayacağını zannetti ya da Kıpti'dir, çünkü onun bu sözünden Kıpti'yi İsraili için öldürenin o olduğunu zannetmişti. **"Sen başka değil, yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun"** aklına geleni insanlara yapıyorsun, sonunu düşünmüyorsun **"ve ıslahatçılardan olmak istemiyorsun"** halkın arasını sulh etmek istemiyorsun; davayı güzele bağlamıyorsun. Bunu deyince olay yayıldı, ta Fir'avn'e ve kurmaylarına kadar vardı; onu öldürmek istediler. Fir'avn ailesinden iman eden kimse – ki Fir'avn'in amcası oğlu idi – Musa'ya haber vermek üzere çıktı, nitekim Allah Teala şöyle demiştir:

20- **"Şehrin en uzak yerinden bir adam koşarak geldi"** yes'a, yes-rau manasınadır ki recülün sıfatıdır ya da ondan haldir, eğer min aksal medineti onun sıfatı kılınırsa, cae'nin sılası değildir. Çünkü min aksal medineti denerek ihtisas kesp etmesi onu marifeler kategorisine katar. **"Ey Musa, şüphesiz ileri gelenler, seni öldürmek için seninle ilgili olarak istişare ediyorlar"** senin hakkında danışma meclisi kurmuşlar. İstişare'ye i'timar demesi istişare edenlerden her birinin diğerine emir verip emir almasındandır. **"Çık, şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim, dedi"** "leke" lafzındaki lam beyan içindir, nasihıyn'ın sılası değildir, çünkü sılanın mamulü mevsulden önce gelemmez.

21- **"Oradan çıktı"** şehirden **"korkarak bekleyerek"** arayanların yetişmesinden korkarak **"Rabbim, beni zalimler topluluğundan kurtar, dedi"** beni onlardan halas eyle ve beni onların yetişmesinden muhafaza eyle.

22- **"Musa Medyen tarafına yönelince"** Şuayb'in kenti Medyen istikametine, oraya banisi Medyen bin İbrahim'in adı verilmiştir. Onlara salat ve selam olsun. Fir'avn'in idaresinde değildi. Onunla Mısır arasında sekiz günlük mesafe vardı. **"Rabbimin beni doğru yola iletmesini umarım, dedi"** Allah'a güvendiğinden ve ona hüsn-ü zanda bulunduğundan. Yolu bilmiyordu; önüne üç yol çıktı; o da ortasını tuttu. Takipçiler geldiler, diğer iki yola gittiler.

وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ
 وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا
 لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٣٣﴾
 فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ
 مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٣٤﴾ فَجَاءَهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ
 قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا
 جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ
 مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾

23 – Medyen suyuna varınca, onun üzerinde (davarlarını) sulayan bir cemaat buldu ve onların gerisinde de davarlarını (sudan) men eden iki kadın buldu. Onlara: “Neyiniz var?” dedi. Onlar da: “Çobanlar çekilmedikçe biz davarlarımızı sulamayız” dediler.

24 – Onların davarlarını suladı, sonra da gölgeye çekildi: “Rab-bim, şüphesiz ben, bana indirdiğin hayırdan muhtacım” dedi.

25 – İki kadından birisi yürüyerek utanarak geldi: “Şüphesiz ba-bam, bizim için suladığının ücretini vermek üzere seni çağırıyor, dedi” (Musa ona gelip de hikayeyi anlatınca: “Korkma, o zalimler kavminden kurtuldun,” dedi.

23- “Medyen suyuna varınca” oraya ulaşınca, orası davarlarını suladıkları bir kuyu idi “üzerinde buldu” kuyunun etrafında “insan-lardan bir cemaat” büyük bir kalabalık buldu “suluyorlardı” davar-larını. “Onların gerisinde buldu” biraz aşağılarında “sudan (davarla-rını) men eden iki kadın” davarları diğerlerinin davarlarına karışma-sın diye. “Musa onlara: “Neyiniz var?” dedi” davarlarınızı niye men ediyorsunuz? “Onlar da: Çobanlar çekilmedikçe biz davarlarımızı sulamayız, dediler” çobanlar davarlarını sudan çekmedikçe, çünkü erkeklere karışmak istemiyorlardı. Mefulü (davarları) hazf etti; çünkü

maksat iffetlerini gösteren ve onları sulamaya sevk eden şeyi açıklamaktır, onu (davarları) açıklamak değil. Ebu Amr ile İbn Amir yasduru okumuşlardır ki o da çekilmek manasınadır. Ra'nın zammı ile ruâ' da okunmuştur ki o da cemi ismidir, ruhal gibi (dişi koyunlar). **"Babamız da büyük bir ihtiyardır"** yaşlıdır, sulamak için çıkamaz, o nedenle mecburen bizi gönderir.

24- **"Onlara suladı"** acıdığı için davarlarını suladı, şöyle de denilmiştir: Çobanlar kuyunun ağzına ancak yedi veya daha çok insanın kaldıracağı bir taş koyarlardı. Musa onu tek başına kaldırdı, üstelik yorgun, aç ve ayakları da yaralı idi. Şöyle de denilmiştir: Başka bir kuyu vardı, taş onun üzerinde idi, Musa onu kaldırdı ve davarlarını ondan suladı. **"Sonra da gölgeye çekildi: Rabbim, bana indirdiğin şeye, hayra"** az olsun çok olsun, çocukları bunu yiyecek manasına almışlardır **"muhtacım"** ona ihtiyacım var ve onu istiyorum. Bunun içindir ki lam ile geçişli kılınmıştır. Şöyle de denilmiştir: Bana indirdiğin din hayrından dolayı dünyada fakir oldum. Çünkü o Fir'avn'ın yanında bolluk içinde idi. Gaye bundan memnuniyetini ve buna şükürünü açıklamaktır (sana şükürler olsun!).

25- **"İki kadından biri yürüyerek utanarak ona geldi"** şiddetli utancından iki büklüm olarak. Şöyle de denilmiştir: Gelen küçük kız kardeşidir, büyük olan da denilmiştir. Adı da Safura yahut Safra idi. Musa'nın evlendiği kızdır. **"Şüphesiz babam bizim için suladığının ücretini vermek üzere seni çağırıyor, dedi"**. Belki de Musa aleyhisselam teberrüken ihtiyarı görmek ve onu tanımaktan yararlanmak için kabul etmişti, yoksa ücrete tamahından değil. Hatta şöyle rivayet edilmiştir: Musa gelince ihtiyar ona yemek takdim etti. O da çekindi ve: Biz öyle bir aileden geliyoruz ki dinimizi dünyamıza satmayız, dedi. Şuayb aleyhisselam da ona: Bu bizim evimize konuk olan herkese adetimizdir, dedi. Bundan şu da çıkar ki iyilik yapan herkese bir şey verilirse onu almak haram değildir. **"Musa ona gelip de hikayeyi anlatınca: Korkma, o zalimler kavminden kurtuldun, dedi"** Fir'avn'i ve kavmini kast ediyor.

قَالَتِ احْدِيهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ

إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ
أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تُلْجُرَنِي ثَمَانِيَ
حِجَجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلُكَ
عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾
قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا
عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾

26 – İki kadından biri: “Baba, onu işçi tut. Şüphesiz işçi tuttuğun kimselerin en hayırlısı güçlü ve güvenilir olandır” dedi.

27 – O da: “Bana sekiz yıl işçilik etmen karşılığında şu iki kızım-
dan birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on’a tamamlarsan, o da
sendendir. Sana zorluk vermek istemiyorum. İnşallah beni iyiler-
den bulacaksın, dedi.

28 – O da: Bu benimle senin aramızdadır. İki süreden hangisini
tamamlarsam, bana tecavüz yoktur. Allah dediklerimize vekildir,
dedi.

26- “O iki kadından biri dedi” o da Musa’yı davet edendir “baba, onu işçi tut” koyunları gütmek için çoban tut “şüphesiz işçi tuttuğun kimselerin en hayırlısı güçlü ve kuvvetli olandır” bu da delil yerine geçen yaygın bir gerekçedir, ayrıca onun işçiliği hak ettiğini gösteriyor. Bunu da mübalağa etmek için hayr lafzı inne’nin ismi kılınmış, fiil de mazi sıygasıyla verilmiştir. Bu da onun tecrübeli ve iyi biri olduğunu gösterir. Rivayete göre Şuayb kızına: Onun güçlü olduğunu nereden biliyorsun demiş; o da: Taşı kaldırdığını ve mesajı iletinceye kadar başını eğdiğini ve arkasından yürümesini istediğini söylemiştir.

27- “O da: Bana sekiz yıl işçilik etmen karşılığında şu iki kızım-
dan birini sana nikahlamak istiyorum, dedi” en te’cüreni, kendini bana kiralamak yahut işçim olmak ya da bana sevap kazandırmak

manasınadır ki ecerekallahu (Allah ivazını versin) deyiminden gelir. **“Semaniye hıcc”** bu da ilk iki izaha göre zarftır, üçüncüye göre de muzafın takdiri ile mefulun bihtir yani ra'yete semani hıccin (sekiz yıl çobanlık) demektir. **“Eğer on'a tamamlarsan”** on yıl çalışırsan **“o da sendendir”** senden bir ikramdır, benim zorlamam ile değildir. Bu (Şuayb'in dedikleri) nikah akdini istemektir, bizzat akit değildir. Belki de akit belli bir ücrete karşılık, başka bir mehirle yahut ilk süreye göre çobanlıkla yapılmıştır. Ve eğer akit nasip olursa akitten önce Musa'nın vaadidir. Bunun ardından da koyunlar evlenen kızın olur. Üstelik bu konularda şeriatlar arasında fark da olabilir. **“Sana zorluk vermek istemiyorum”** on'a tamamlamaya itmekle ya da vakitlere riayet etmek ve işleri bitirmekle münakaşa ederek. Meşakkat şakk (yarmak)tan türemiştir ki o da sana zor gelen şey gücünün yetme inancını ve beceme görüşünü yarar, ikiye böler demektir. **“İnşallah beni iyilerden bulacaksın”** güzel muamele eden, yumuşak davranan ve verdiği sözü tutanlardan.

28- “O da: Bu, benimle senin aramızdadır” yani bana söz verdiği şey aramızda durmaktadır, onun dışına çıkmayız. **“Eyyemel eceleyni (iki süreden hangisini)”** uzununu veya kısasını **“tamamlarsam”** sana karşı yerine getirirsem **“bana tecavüz yoktur”** fazlasını isteyemezsin, nasıl benden on yıldan fazlası istenmezse, sekizden fazlası da istenmez. Ya da fazlasını yapmamakla haddini aşmış olmam, mesela la isme aleyye (bir günahım yoktur) sözü gibi. Bu ifade, iki süre seçiminde ve iki sürenin eşitliği hususunda: Eğer kısa süreyi yerine getirirsem, bana tecavüz (sitem) yoktur demekten daha etkilidir. (Şeddesiz olarak) eyma da okunmuştur, mesela şu beyitte olduğu gibi:

Nasr'ı bekliyorum, Simak yıldızlarını bekliyorum;

Üzerime hangisi daha çok rahmet yağdıracak (ikram edecek) diye!

“Eyyel eceleyni ma kadaytü” şeklinde de okunmuştur ki ma edatı fiili tekit etmek için zait olur. Yani iki süreden hangisini yerine getirmeye karar verirsem, demektir. Kesr ile idvan da okunmuştur. **“Allah dediklerimize”** ileri sürdüğümüz şartlara **“vekildir”** şahit ve gözcüdür.

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ
الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمُ
مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّا
آتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ
مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾
وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ
يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾
أَسْلَكَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوَاءٍ وَأَضْمَمُ
إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ
إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾

29 – Musa süreyi bitirip de ailesi ile gece yürüyünce, Tur tarafın-
dan bir ateş gördü. Ailesine: “Bekleyin, şüphesiz ben bir ateş gör-
düm. Umarım ki size ondan bir haber getiririm de belki ısınırsınız,
dedi.

30 – Musa ona gelince, derenin sağ kenarından mübarek bir
yerde ağaçtan: “Ey Musa, şüphesiz ben, evet ben alemlerin Rabbi
Allah’ım” diye seslenildi.

31 – Asanı at. Musa onun küçük bir yılan gibi hareket ettiğini gö-
rünce arkasını dönerek kaçtı, geri dönmedi. “Ey Musa, dön, korkma.
Şüphesiz sen eminlerdensin.

32 – Elini koynuna sok, kötülüksüz (hastaliksız) bembeyaz ola-
caktır. Kanadını korkudan sana yapıştır. İşte bu ikisi sana Rabbin-
den Fir’avn’e ve ileri gelenlerine iki delildir. Çünkü onlar bir fasıklar
topluluğu oldular.

29- “Musa süreyi bitirip de ailesiyle beraber gece yürüyünce”

karısı ile beraber, rivayete göre iki süreden uzun olanı yerine getirdi, ondan sonra Şuayb'ın yanında on yıl daha kaldı, sonra dönmeye karar verdi. **“Tur tarafından bir ateş gördü, ailesine: Bekleyin, şüphesiz ben bir ateş gördüm. Umarım ki size ondan bir haber getiririm, dedi”** yol haberi. **“Yahut ateşten bir kor getiririm de”** cezve kalın odun parçasıdır, başında ister ateş olsun isterse olmasın, Şair şöyle demiştir:

*Leylanın odun toplayan kız arkadaşları geç saate kadar
Zayıf olmayan, çok duman vermeyen bol odun topladılar.*

(Burada ateşsiz odun demektir). Bir başka şair de şöyle demiştir:

*Kays kabilesinin üzerine bir cezve (ateşli odun) attı ki
Çok sıcak ve alevi de yüksek idi.*

(Burada da ateşli manasına kullanılmıştır). Bunun içindir ki **“ateşten”** diyerek onu açıklamıştır. Asım feth ile (cezve), Hamze de zam ile (cüzve) okumuştur ki her ikisi de lügattir. **“Belki ısınırsınız”** soğuğu biraz önlersiniz.

30- **“Musa ona gelince, derenin sağ kenarından seslenildi”** Musa'ya sağ tarafından nida edildi **“filbukatil mübareketi (mübarek bir yerde)”** bu da şatı'e bağlıdır ya da nudiye'nin sılasıdır **“mineşsece-reti (ağaçtan)”** şatı'dan bedel-i iştimaldir, çünkü o ağaç kıyıda idi, **“en ya musa (ey Musa, diye)”**. **“Şüphesiz ben, evet ben alemlerin Rabbi Allah'ım”**. Bu, her ne kadar Taha ve Neml'dekine lafzan muhalif ise de maksat olarak aynıdır.

31- **“Asanı at. Musa onun hareket ettiğini görünce”** yani onu attı, o da bir ejderha oldu, hareket etti, onun hareket ettiğini görünce **“küçük bir yılan gibi”** şekil ve cüsse bakımından yahut hız bakımından **“arkasını dönerek kaçtı”** korkudan hezimete uğrayarak **“geri dönmedi. Ey Musa”** ya Musa diye seslenildi **“geri dön, korkma. Şüphesiz sen emindensin”** korkulardan, çünkü elçiler benim huzurumda korkmazlar.

32- **“Elini koynuna sok, kötülüksüz bembeyaz çıksın”** kusursuz, **“kanadını korkudan sana yapıştır”** açılmış ellerini, onlarla yilandan sakınarak açılmış, korkan ve paniğe kapılan gibi, sağ elini sol koltuğunun, sol elini de sağ koltuğunun altına koymakla ya da yakana sokmakla. O zaman başka bir maksatla tekrar edilmiş olur ki o da düşman karşısında cesaret göstermek ve mucize göstermek için de başlangıç olur. Ellerini yapıştırmak deyiminden asa yılanı dönüşürken yiğitlik ve cesaret göstermeyi murat etmek de caizdir. Bu da kuşun durumundan istiare edilmiştir. Çünkü o korktuğu zaman kanatlarını açar, emin olup da rahatladığı zaman onları indirir. **“Korkudan”** korku dolayısıyla yani seni korku sardığı zaman, cesaret kazanmak ve kendini to-

parlamak için böyle yap. İbn Amir, Hamze, Kisai ve Ebu Bekir ra'nın zammı ve he'nin sükunu ile (rühbi) okumuşlardır. İkisinin zammı ile (rühübi) de okunmuştur. Hafs feth ve sükun ile (rehbi) okumuştur, hepsi de lügattir. "Fezanike (işte bu ikisi sana)" asa ile el, İbn Kesir, Ebu Amr ve Rüveys şedde ile (fezânnike) okumuşlardır. "burhanani (iki delildir)" iki kanıttır, Burhan fu'lan veznindedir, çünkü ebreher recülü denilir ki delil getirmektir. Bu da beherrecülü deyimindendir ki adam beyaz tenli olmaktır. Beyaz tenli kadına berhâ' ve berehrehe denir. Fu'lal vezninde olduğu da söylenmiştir, çünkü berhene deyiminden gelir. "Rabbinden" bu ikisi ile gönderilmiş olarak "Fir'avn'e ve ileri gelenlerine. Çünkü onlar bir fasıklar topluluğu idiler" onlara gönderilmeyi hak ettiler.

قَالَ

رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ۝۳۳
وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ
رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ۝۳۴ قَالَ سَنُنْصُرُ
عَصَدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكَ سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ
إِلَيْكَ بِآيَاتِنَا أَنْتُمْ وَمَنِ اتَّبَعَكُمْ الْغَالِبُونَ ۝۳۵
فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا
سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ۝۳۶

33 – Dedî: Rabbim, ben onlardan bir can (adam) öldürdüm; beni öldürmelerinden korkuyorum.

34 – Kardeşim Harun o, dilce benden daha düzgündür; onu benimle beraber beni tasdik edici ve yardımcı olarak gönder. Şüphesiz ben, beni yalanlamalarından korkuyorum, dedi.

35 – Rabbi (dedi): Senin pazunu kardeşinle takviye edeceğiz ve size bir delil kılacağız da size ayetlerimiz sayesinde ulaşamayacaklar. İkiniz ve size tabi olanlar galiplersiniz.

36 – Musa onlara açık ayetlerimizi getirince: "Bu, uydurulmuş

bir sihirden başkası değildir ve biz önceki atalarımızda böyle bir şey işitmedik” dediler.

33; 34- “Dedi: Rabbim, ben onlardan bir adam öldürdüm; beni öldürmelerinden korkuyorum” ona karşılık. **“Kardeşim Harun o, dilce benden daha düzgündür; onu benimle beraber gönder”** yardımcı olarak. Rid’ aslında yardım edilen şeydir, dif’ gibi (ısıtan şey). Nafi hafifçe feth ile (red’en) okumuştur. **“Beni tasdik edici”** hakkı açığa çıkarmak, delil beyan etmek ve şüpheyi ortadan kaldırmakla. **“Şüphesiz ben, beni yalanlamalarından korkuyorum”** dilim, delil getirirken iyi dönmüyor. Şöyle de denilmiştir: Maksat onun tespit ve izahı ile kavmin tasdik etmesidir, ancak fiili sebebe nispet etmek gibi ona nispet edilmiştir. Asım ile Hamze ref’ ile yusaddikuni okumuşlardır ki o zaman sıfat olur, emrin cevabı da mahzuftur.

35- “Rabbi dedi: Senin pazunu kardeşinle takviye edeceğiz” seni onunla kuvvetlendireceğiz; çünkü kişinin kuvveti elinin işleri yapmaya olan gücüyledir. Bunun içindir ki ondan el ile ve onun şiddetinden de pazunun şiddetiyle ifade edilir. **“Ve size bir delil kılacağız”** galibiyet yahut kanıt demektir. **“Size ulaşamayacaklardır”** sizi istila etmek veya susturmakla. **“Biayatına”** bu da mahzufa müteallıktır yani ayetlerimizle gidin demektir ya da necalüye müteallıktır yani sizi ayetlerimizle üstün kılacağız ya da layesılune’nin manasına müteallıktır ki size sokulamayacaklardır demektir. Ya da biayatına kasemdir, cevabı da layesılune’dir ya da **“entüma ve menittebeakümel galibun”** cümlesindeki galibun lafzını açıklamaktadır, şu manaya ki, onun açıkladığı şeye müteallıktır (bimaza nağlibü?) ya da onun sılasıdır ki o zaman elgalibun’daki lam tarif için olur, ellezi manasına olmaz.

36- “Musa onlara açık ayetlerimizi getirince: Bu, uydurulmuş bir sihirden başkası değildir, dediler” senin uydurduğun, daha önce benzeri yapılmamış bir sihir yahut senin yaptığın, sonra da Allah’a iftira ettiğin sihir yahut da diğer sihir çeşitleri gibi iftira ile nitelenen bir sihir. **“Bunu işitmedik”** sihri yahut peygamberlik iddiasını **“önceki atalarımızda”** onların gününde böyle bir şey olduğunu.

وَقَالَ مُوسَى رَبِّىْ أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَى مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ
تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾
وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأَ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِىْ
فَلَوْ قَدْ لِىَ يَاهَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِى صَرْحًا لَعَلِّىَ أَطَّلِعُ إِلَى
إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّى لَآظِنُهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٣٨﴾ وَاسْتَكْبَرَ
هُوَ وَجُنُودُهُ فِى الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُم إِلَيْنَا
لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَآخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ
فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾

37 – Musa: Rabbim, yanından hidayeti getiren kimseyi ve yurdun akıbeti kimin olduğu kimseyi daha iyi bilendir. Şüphesiz zalimler iflah olmazlar, dedi.

38 – Fir'avın dedi: Ey ileri gelenler, ben sizin için benden başka bir tanrı bilmedim. Ey Haman, sen benim için çamurun üzerine ateş yak (tuğla dök, pişir); bana bir kule yap. Belki Musa'nın tanrısına çıkarım. Şüphesiz ben elbette onu yalancılardan zannediyorum, dedi.

39 – O ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve bize dönmeyeceklerini zannettiler.

40 – Biz de onu ve askerlerini yakalayıp onları denize attık. Bak, zalimlerin sonu nasıl oldu!

37- “Ve kale (Musa dedi: Rabbim, yanından hidayeti getiren kimseyi bilir)” benim haklı, sizin de haksız olduğunuzu bilir. İbn Kesir vavsız olarak (kale) okumuştur. Çünkü bu dediği onların dediklerinin cevabıdır. Atfın izahı da şöyledir: Maksat her iki sözün hikayesidir ki bakan kimse onları tartsın da doğrusunu eğrisinden ayırsın. “Ve yurdun akıbeti kimin olduğu kimseyi daha iyi bilendir” istenen sonucu demektir, çünkü yurttan kast edilen dünyadır; onun esas akıbeti de cennettir. Çünkü o, ahirete geçiş için yaratılmıştır. Bundan doğrudan

kast edilen de sevaptır, azap ise dolaylı kast edilmiştir. Hamze ile Kisai ye ile (yekunu) okumuşlardır. **“Şüphesiz zalimler iflah olmazlar”** dünyada hidayeti, ahirette de güzel akibeti elde edemezler.

38- “Firavn dedi: Ey ileri gelenler, ben sizin için benden başka bir tanrı bilmedim” kendinden başka bir ilah bilmediğini söylüyor, varlığına değinmiyor; çünkü kesin var olmadığı hakkında bilgisi yoktu. Bunun içindir ki bir kule yapılmasını emretti; çıksın da durumu kontrol etsin istiyordu, şöyle demişti. **“Ey Haman, sen benim için çamurun üzerine ateş yak; bana bir kule yap, Belki Musa’nın tanrısına çıkarırım”**. Sanki şöyle vehm etmiştir: Eğer tanrı gökte bir cisim olsa idi ona çıkmak mümkün olurdu. Sonra da: **“Şüphesiz ben elbette onu yalancılardan zannediyorum”** dedi. Ya da bir rasathane yapmasını emretti, oradan yıldızları gözetleyecek; orada bir peygamber gönderildiğine ve devletin değişeceğine işaret eden bir şey var mı diye bakacaktı. Şöyle de denilmiştir: Bilgisinin olmamasından bilinen şeyin (Allah’ın) da olmamasını kast etmiştir, mesela Allah Teala’nın: **“Yoksa Allah’a gökte ve yerde bilmediği şeyleri mi haber veriyorsunuz?”** (Yunus: 18) ayeti gibi; çünkü bunun manası onlarda böyle bir şey yoktur, demektir. Bu da aktif ilimlerin özelliğindendir; çünkü bunlar bilinenlerinden ayrılmazlar. Onların olmamasından bilinenlerin de olmaması lazım gelir (aktif ilim varlığı, bilinenin de dışarıda var olmasını gerektiren; pasif ilim de varlığı dışarıda bilinenin de var olmasını gerektirmeyen ilimdir). Şöyle de denilmiştir: İlk tuğla kullananan Fir’avn’dır, çünkü tuğla yapılmasını o sanatı öğretecek tarzda emretmiş ve bunun için de kendini büyük görmüştür. Bundan dolayıdır ki Haman’a sözün ortasında ismi ile hitap etmiştir.

39; 40- “O ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve bize dönmeyeceklerini zannettiler” tekrar dirilmekle. Nafi, Hamze ve Kisai ye’nin fethi ve cim’in kesri ile (yerciun) okumuşlardır. **“Biz de onu ve askerlerini yakalayıp onları denize attık”** bunun açıklaması da yukarıda geçmiştir. Bunda yakalayanın önemine, yakalananın da değersizliğine işaret vardır; sanki çok olmalarına rağmen onları bir avucuna almış ve denize atmıştır. Şu ayetler de ona benzer: **“Allah’ı hakkı ile takdir edemediler”** (En’am: 91), **“bütün yer kıyamet gününde avucundadır, gökler de sağ eliyle dürülmüştür”** (Zümer: 67). **“Bak”** ya Muhammed, **“zalimlerin sonu nasıl oldu?”** kavmini bu gibi şeylerden ikaz et.

وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ
 لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَاتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً
 وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى
 الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى
 بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾
 وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا
 كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ
 عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ
 آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾

41 – Onları ateşe çağıran liderler yaptık. Kıyamet gününde yardım olunmazlar.

42 – Bu dünyada da arkalarına lanet taktık. Kıyamet gününde de onlar çirkinlerdir.

43 – Ant olsun, gerçekten Musa'ya evvelki nesilleri helak ettikten sonra insanlar için basiretler, bir hidayet ve bir rahmet (olması) için o kitabı verdik. Belki öğüt alırlar.

44 – Biz Musa'ya o emri verirken sen Tur'un batı tarafında değildin ve şahitlerden de değildin.

45 – Ancak biz nesiller meydana getirdik de üzerlerine ömür uzadı (aradan çok zaman geçti). Sen Medyen halkı arasında ikamet edip onlara ayetlerimizi okumuyordun. Fakat biz göndericiler idik.

41- “Onları liderler kıldık” sapıklığın önderleri kıldık; bunu da onları sapıklığa sürüklemekle yaptık. Şöyle de denilmiştir: Onlara sapıklık ismini verdik, mesela: “Allah'ın kulları olan meleklerle dişilerin adlarını verdiler” (Zuhruf: 19) gibi. Ya da sapıklıktan çeviren lütfu onlardan esirgemekle. “Ateşe çağıran liderler” küfür ve isyan gibi onu

gerektiren şeylere devam eden. **“Kıyamet gününde yardım olunmazlar”** azabın onlardan def edilmesiyle.

42- **“Bu dünyada arkalarına lanet taktık”** rahmetten kovarak ya da lanet edenlerin lanetini ki melekler ve müminler onlara lanet ederler. **“Kıyamet gününde de onlar çirkinlerdendir”** kovulanlardandır ya da yüzleri çirkinleştirilenlerdendir.

43- **“Ant olsun, gerçekten Musa’ya o kitabı verdik”** Tevrat’ı **“evvelki nesilleri helak ettikten sonra”** Nuh, Hud, Salih ve Lut kavimlerini **“insanlar için basiretler olarak”** kalplerine nurlar olarak (verdik); onlarla gerçekleri görür ve hak ile batılı ayırırlar **“bir hidayet”** Allah’ın yolları olan şeriatlara **“ve bir rahmet olarak verdik”**. Çünkü onlarla amel ederlerse kusursuz ve yüce Allah’ın rahmetine nail olurlar. **“Belki öğüt alırlar”** düşünmeleri melhuz bir halde olmaları için. Buradaki umut (lealle) fiili irade ile de tefsir edilmiştir ki bildiğin gibi zayıftır.

44; 45- **“Sen batı tarafında değildin”** vadiyi kast ediyor ya da Tur’u, çünkü o Musa’nın durduğu yerin batı cihetinde ya da onun batı yanında idi. Hitap Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’edir, yani hazır değildin. **“Biz Musa’ya o emri verirken”** tarif etmek istediğimiz emri vahyederken **“ve şahitlerden de değildin”** ona yapılan vahye. Onlar belirtilen vakit için seçilen yetmiş kişi idiler. Maksat ondan haber vermesinin gaipden haber vermesi kabilinden olmasıdır ki bunlar ancak vahiy ile bilinir. Bunun içindir ki telafi ederek **“ancak biz nesiller meydana getirdik de üzerlerine ömür uzadı”** demiştir. Yani fakat sana vahyettik, çünkü biz Musa’dan sonra değişik nesiller meydana getirdik; aradan uzun zaman geçti, haberler tahrif edildi, şeriatlar bozuldu ve ilimler silindi. Bu durumda düzeltileni attı, sebebini onun yerine geçirdi. **“Sen Medyen halkı arasında”** Şuayb kavmi ve ona iman edenler arasında ikamet ediyor **“ve onlara okuyor değildin”** onlardan öğrenerek onlara okumuyordun **“ayetlerimizi”** içinde kıssaları olan ayetlerimizi. **“Fakat biz (sana eskilerin haberlerini) göndericiler idik”** onları sana haber verenler idik.

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ

الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا
مَّا أَتَيْهِمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْلَا
أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَلَّمْتَ أَيْدِيَهُمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا
أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ وَنَكُونَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا
أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى أَوْ لَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ
مُوسَى مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ
كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾

46 – Biz nida ettiğimiz zaman sen Tur tarafında değildin. Ancak seni Rabbinden bir rahmet olarak senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmeyen bir kavmi uyarman için gönderdik. Belki öğüt alırlar.

47 – Ellerinin öne sürdüğü şey yüzünden başlarına bir musibet geldiği zaman: “Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de ayetlerine tabi olsaydık ve müminlerden olsaydık, diyecek olmasalardı (onlara azap ederdik).

48 – Onlara katımızdan hak gelince: “Bize de Musa’ya verilenin benzeri verilmeli değil miydi?” dediler. Daha önceden Musa’ya verileni inkâr etmemişler miydi? “İki sihir birbirine destek oldu” dediler. “Biz hepsini inkâr ediyoruz” dediler.

46- “Biz nida ettiğimiz zaman sen Tur tarafında değildin” belki de bundan murat edilen ona Tevrat’ı verdiği vakittir, birincisinden murat edilen de peygamberlik verdiği vakittir. Çünkü kıssada zikredilen bu ikisidir. “Ancak” sana öğrettik “Rabbinden bir rahmet olarak” merfu olarak (rahmetün) de okunmuştur ki, hazihi rahmetün min rabbike demektir. “Litünzire kavmen (bir kavmi uyarman için)” çünkü onlar seninle İsa arasındaki tarih diliminde kalmışlardır ki o da beş yüz elli

beş yıldır. Ya da seninle İsmail arasında kalmışlardır. Çünkü Musa ile İsa'nın davetleri – o ikisine salat ve selam olsun – İsrail oğullarına ve çevrelerine özel idi. **“Belki öğüt alırlar”** nasihat dinlerler.

47- “Levla (ellerinin öne sürdüğü şey yüzünden başlarına bir musibet geldiği zaman: “Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin, diyecek olmasalardı)”. Birinci levlâ şartıye, ikincisi ise tahdidiye (teşvik edatı)dır, onun (birincinin) bağlamında kullanılmıştır. Çünkü cevabında fe gelmesi emre benzediği içindir ve ikincisi yekulu lafzının mefuludur, o da sebebiyet manası veren fe ile tusibehüm'ün üzerine atfedilmiştir. Bu da şuna dikkat çekmek içindir ki bu sözden kast edilen, cevabın olumsuz verilmesine sebep olmasıdır ve şunu da ima etmektedir ki azap onları zorlamadıkça bu sözü demeyeceklerdir (azap bu sözü demeye sebeptir, bu söz de cevabın olumsuz olmasına sebeptir). Cevap da hafz edilmiştir, mana da şöyledir: Küfür ve isyanları nedeniyle başlarına azap geldiği zaman “Rabbimiz, bize bir elçi gönderseydin de bize ayetlerini tebliğ etse idi ve biz de tasdik edenlerden olsa idik” demeyecek olsalardı, biz de seni göndermezdik. Yani seni ancak onların mazeretlerini durdursun ve deliller karşısında bir şey diyemesinler diye gönderdik. **“Ayetlerine tabi olsa idik”** yani çeşitli mucizelerle tasdik edilen elçine **“ve müminlerden olsaydık”**.

48- “Onlara katımızdan hak gelince: “Bize de Musa'ya verilen benzeri verilmeli değil miydi?” dediler” kitabın toptan indirilmesi, beyaz el, asa vs. gibi inadına teklif ettikleri şeylerden. **“Daha önceden Musa'ya verileni inkâr etmemişler miydi?”** yani aynı görüş ve kanaatte olanlar ki Musa zamanındaki kafirlerdir ya da Fir'avn'ın Ad evlatlarından gelen Arap olmasıdır. **“İki sihir, dediler”** Musa ile Harun'u kast ediyorlar ya da Musa ile Muhammed'i kast ediyorlar, o ikisine salat ve selam olsun **“birbirine destek oldu”** harikalar göstermek ya da iki kitabın birbirini tutması nedeniyle yardımlaştilar demektir. Kufeliler muzaf takdiri ile sihrani (zu sihreyni) okudular ya da mübalağa için o ikisini sihir saydılar. Ya da destekleştirmelerini icaza sebep olduğu için fiillerine isnat ettiler. İdgam ile izzahera da okunmuştur. **“Biz hepsini inkâr ediyoruz, dediler”** her ikisini de yahut bütün peygamberleri.

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَا
 أَتَّبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ
 أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ
 هُدًى مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾
 وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ
 الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ قَالُوا أَمَّا
 بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾

49 – De ki: “Eğer doğru söylüyorsanız Allah katından ikisinden daha doğru bir kitap getirin de ona tabi olayım”.

50 – Eğer sana cevap vermezlerse, bil ki onlar ancak keyiflerine tabi oluyorlar. Allah’tan bir yol gösterici olmadan keyfine tabi olan-
dan daha sapık kimdir? Şüphesiz Allah zalimler topluluğuna hida-
yet etmez.

51 – Ant olsun, gerçekten onlara sözü ulaştırdık, belki öğüt alırlar.

52 – Bundan önce kendilerine kitap verdiklerimiz ona inanırlar.

53 – Onlara Kur’an okunduğu zaman: “Ona iman ettik. Şüphesiz o, Rabbinden (gelen) haktır. Gerçekten biz bundan önce Müslümanlar idik, derler.

49- “De ki: Eğer doğru söylüyorsanız Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitap getirin” Musa’ya ve Muhammed’e indirilenden, iki kitap yerine hüma zamirinin kullanılması mana buna delalet ettiği içindir. Bu da iki sihirden Musa ile Muhammed’in murat edildiğini destekler, o ikisine salat ve selam olsun. “Eğer doğru söylüyorsanız ona tabi olayım” iki farklı sihir olduğumuzda doğru söylüyorsanız. Bu da hasmı susturmak ve azarlamak için getirilen şartlardandır, belki de şüphe harfi in’in getirilmesi onlarla dalga geçmek içindir.

50- “Eğer sana cevap vermezlerse” o ikisinden daha doğru kitap getirme çağrına cevap vermezlerse demektir, bilindiği için meful hazf edilmiştir, bir de isticabet fiili duaya kendiliğinden, daiye (dua edene) de lam ile geçişli kılınır. Daiye geçişli kılındığında genellikle dua sözcüğü hazf edilir, örneğin şu beyitte olduğu gibi:

Bir dua eden “sesimi duyan var mı?” diye ünledi;

O zaman duasına cevap veren olmadı.

“Bil ki onlar ancak keyiflerine tabi oluyorlar” çünkü eğer delile tabi olsalardı, onu getirirlerdi. “**Keyfine tabi olandan daha sapık kimdir?**” olumsuzluk manasına bir istifhamdır. “**Biğayri hüden (Allah’tan bir yol gösterici olmadan)**” bu da tekit veya kayıtlamak için hal yerindedir. Çünkü keyfine uymak bazen hakka uygun düşebilir. “**Şüphesiz Allah zalimler topluluğuna hidayet etmez**” keyfine uymada ölçüyü kaçıran zalimlere.

51- “Ant olsun, gerçekten onlara sözü ulaştırdık” arka arkaya indirdik ki öğüt verme kesilmesin ya da nazımda bunu yaptık ki davet delille, öğütler vaatlarla ve nasihatlar da ibretlerle yer etsin. “**Belki öğüt alırlar**” iman ve itaat ederler.

52; 53- “**Bundan önce kendilerine kitap verdiklerimiz ona inanırlar**” bu ayet ehl-i kitap müminleri hakkında indi. Şöyle de denilmiştir: İncil’e inananlar hakkında indi, bunlar otuz iki kişi idiler, Cafer’le beraber Habeşistan’dan geldiler, sekizi de Şam’dan geldi. Min kablihi’deki zamir Kur’an’a gitmektedir “**ve iza yütla aleyhim (onlara (Kur’an) okunduğu zaman “ona iman ettik, derler)”** kavlinde olduğu gibi, yani Allah kelamı olduğuna. “**Şüphesiz o, Rabbinden (gelen) haktır**” bu da iman etmelerini gerektiren şeyin açıklamasıdır. “**Gerçekten biz bundan önce Müslümanlar idik**”. Bu da imanlarının o anda meydana gelmeyip eski olduğunu bildirmek için yeni söz başıdır. Çünkü onun eski kitaplarda geçtiğini görmüşlerdir. Kur’an inmeden yahut onlara okunmadan önce İslam dini üzerinde olmaları, kısmen de olsa onun doğruluğuna itikat etmelerindendir.

أُولَٰئِكَ

يُؤْتُونَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَلْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا
 رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ
 وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي
 الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي
 مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوا إِن تَتَّبِعِ الْهُدَى
 مَعَكَ تَخْطِفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْنَى إِلَيْهِ
 ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

54 – İşte onlara sabrettikleri o şey yüzünden mükâfatları iki defa verilir, onlar kötülüğü iyilikle def eder ve onlara rızık ettiğimiz şeylerden harcarlar.

55 – Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirir ve: “Bizim amelimiz bize, sizin ameliniz de sizedir. Selam size. Cahilleri istemiyoruz,” derler.

56 – Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi hıdayete erdiremezsin. Ancak Allah dilediğini hıdayete erdirir. O, hıdayete erenleri en iyi bilendir.

57 – Dediler: Eğer seninle beraber doğru yola tabi olursak topraklarımızdan kapılırız (bizi kaçırlılar). Onları katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünleri oraya toplandığı güvenilir bir Harem’e yerleştirmedik mi? Ancak çokları bilmezler.

54- “İşte onlara mükâfatları iki defa verilir” bir defa kitaplarına iman ettikleri için, bir defa da Kur’an’a iman ettikleri için. “Sabrettikleri şey yüzünden” iki imana sabır ve sebatlarından ya da Kur’an inmeden ve indikten sonra imanlarından ya da müşriklerin ve kendi dindaşlarından düşmanlık edenlerin eziyetlerine sabırdan dolayı. “Onlar kötülüğü iyilikle def ederler” masiyeti taatla savarlar, çünkü sallallahu aleyhi ve sellem: Kötülüğün arkasından iyilik yap ki onu sil-

sin, demiştir. **“Ve kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden (Allah yolunda) harcarlar”** hayır yolunda.

55- **“Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler”** onurlarından dolayı ve **“derler”** boş söz edenlere **“bizim amelimiz bize, sizin ameliniz de sizedir. Selam size”**. Bu da onlarla mütareke ve vedalaşmadır ya da içinde bulundukları şeyden esirgenmeleri için duadır. **“Biz cahilleri istemiyoruz”** sohbetlerini de onları da istemiyoruz.

56- **“Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi hidayete erdiremezsin”** onu İslam’a girdiremezsin. **“Ancak Allah dilediğini hidayete erdirir”** onu İslam’a getirir. **“O, hidayete erenleri en iyi bilendir”** buna hazır olanları. Cumhur bunun Ebu Talip hakkında indiği görüşündedir; çünkü o can vereceği zaman Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ona geldi ve: Amca, lailahe illallah, de, seni Allah katında onunla müdafaa edeyim, dedi. O da: Yeğenim, senin gerçekten doğru olduğunu biliyorum, ancak ölüm anında korktu demelerini istemiyorum, dedi.

57- **“Dediler: Eğer seninle beraber olursak bizi toprağımızdan kapıp kaçırlar”** oradan çıkarırlar. Ayet Haris bin Nevfel bin Abdimenaf hakkında indi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e geldi: Senin hak yolda olduğunu biliyoruz, ancak sana tabi olur da Araplara muhalefet edersek – ki biz baş (kelle) yiyenleriz (azınlığız) – bizi toprağımızdan kaçıracaklarından korkuyoruz, dedi. Allah onu: **“Biz onları güvenilir bir Harem’e yerleştirmedik mi?”** kavli ile reddetti ya da emniyetle haremi onlara tahsis etmedik mi? Bu da Beytullah’ın sayesindedir ki çevrelerindeki Araplar birbirlerini boğazlarken onlar orada güven içindedirler. **“Yücba (oraya toplanır)”** taşınır ve biriktirilir. Nafi ve Yakup da bir rivayette te ile (tücba) okumuşlardır. **“Her şeyin ürünleri”** her taraftan, **“katımızdan bir rızık olarak”**. Putlara taparken halleri böyle olursa, Beyt’in haremine ve tevhit inancına geçtikleri zaman nasıl kaçırılacaklar? **“Ancak çocukları bilmezler”** cahildirler, bunu kavramazlar ve öğrenmek için de düşünmezler. Şöyle de denilmiştir: Bu cümle min ledünna’ya bağlıdır yani bunu düşünüp de Allah katından bir rızık olduğunu anlamazlar, çocukları bunu bilmezler. Çünkü eğer bilselerdi ondan başkasından korkmazlardı. Rizkan, yücba’nın manasından mefulu mutlak olarak mansuptur (yürzekune rizkan). Ya da semeret’tan haldir, çünkü izafetle özellik kazanmıştır. Sonra durumun ters olduğunu beyan etti, çünkü onlar üzerinde bulundukları şeyden ötürü Allah’ın hışmından korkmalıydılar, bunu da şöyle diyerek açıkladı:

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ
 مَسَاكِينُهُمْ لَمْ تَسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا
 نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى
 حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمَمٍ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا
 كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾
 وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا
 عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا
 حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ
 هُوَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾

58 – Geçimlerinden şımaran nice kentler helak ettik. İşte meskenleri, onlardan sonra oturulmadı, ancak pek az (süre meskun oldu). Mirasçıları biz olduk biz.

59 – Rabbin ana merkezine onlara ayetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe kentleri helâk edici değildir. Biz halkı zalim olmayan kentleri helak ediciler değiliz.

60 – Size verilen şey, dünya hayatının metayı ve onun süsüdür. Allah'ın katındaki daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?

61 – Kendisine güzel bir vaat ettiğimiz ve ona da kavuşan kimse, kendisini dünya hayatının geçici metayı ile faydalandırdığımız, sonra da o, kıyamet gününde huzura getirilenlerden olan kimse gibi midir?

58- “Geçimlerinden şımaran nice kentler helâk ettik” yani nice kentler vardı ki güven ve bolluk içindeki halleri kendileri (Mekkeliler) gibi idi. Allah onları kırıp geçirdi ve yurtlarını tahrip etti. “İşte meskenleri” bomboştur “onlardan sonra oturulmadı, ancak pek az (süre

meskun oldu” mesken sükna’dan gelir çünkü içinde ancak gelip geçenler bir gün yahut yarım gün oturdular. Ya da günahlarının uğursuzluğundan oralarda oturanlar kalmadı. **“Mirasçılar biz olduk, biz”** çünkü yurtlarında ve diğer dolaştıkları yerlerde arkalarında kimse kalmadı. **“Maişeteha”** lafzı harfî cerin hazfî ile mansuptur (bimaişeteha) yahut onu bizzat zarf kılmakla mansuptur, mesela: Zeydün zanni (fî zanni) kaimün (Zeyd zanımca ayakta) gibi ya da muzaf zaman takdir etmekle (eyyame maişetihâ) ya da batiret’in keferet manasını içermesiyle mefulunbih olarak mansuptur.

59- “Rabbin değildir” Rabbinin âdeti değildir **“ana merkezine göndermedikçe helak edici değildir”** şehirlerin merkezine (başkentine) çünkü oranın halkı daha anlayışlı ve daha zekidir. **“Onlara ayetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe”** insanları delille susturmak ve mazeretlerini kesmek için. **“Biz halkı zalim olmayan kentleri helâk ediciler değiliz”** elçileri yalanlamak ve küfürde taşkınlık etmekle zalim olmayanları.

60- “Size verilen şey” dünyalıklardan verilenler **“dünya hayatının metâi ve süsüdür”** geçici hayatınız süresince ondan istifade eder ve onunla süslenirsiniz. **“Allah’ın katındaki”** ki o da Allah’ın sevabıdır **“daha hayırlıdır”** ötekisinden bizzat daha hayırlıdır, çünkü o baştan-baş lezzettir, mükemmel nimettir **“ve daha kalıcıdır”** çünkü ebedidir. **“Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?”** da adı olanı o hayırlı ile değiştiriyorsunuz. Ebu Amr ye ile (yakılun) okumuştur ki bu, öğüt bakımından daha etkilidir.

61- “Kendisine güzel bir vaat ettiğimiz” cennet vaadi demektir, çünkü güzel vaat, vaat edilen şeyin güzelliği iledir **“ve ona kavuşan kimse”** mutlaka kavuşacaktır, çünkü Allah’ın vaadinde tutarsızlık imkânsızdır. Bunun içindir ki sebep manasını veren fe ile atfetmiştir (fehüve) **“kendisini dünya hayatının geçici metâi ile faydalandırdığımız kimse gibi midir?”** yani acılarla karışık, yorgunluklara bulanık, kesileceği için arkasından hasret duyulan şey gibi midir? **“Sonra da o, kıyamet gününde huzura getirilecektir”** hesap veya azap için. Sümme hüve’deki sümme edatı ya zamanda ya da derecede gerilik içindir. Nafi, İbn Amir de bir rivayette ve Kisai, he’nin sükunu ile sümme hve okumuş, mufasssalı (sümme hüve’yi) muttasıla benzetmişlerdir. Bu ayet bir öncekinin sonucu gibidir, bu nedenle de başına fe getirilmiştir (efemen).

وَيَوْمَ يَنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ

الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يَنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾

62 – O günde ki onlara nida edip: “İddia ettiğiniz ortaklarım (putlar) nerede?” der.

63 – Onlara söz (azap) hak olanlar: “Rabbimiz, işte bunlar azdırdıklarımızdır. Biz azdırdığımız gibi onları da azdırdık. Onlardan beri olduk, (sana) döndük. Onlar bize ibadet etmiyorlardı” dediler.

64 – “Ortaklarınızı çağırın” denildi; onlar da çağırdılar. Onlara cevap vermediler ve azabı gördüler. Keşke onlar doğru yolda olsalardı!

65 – Onlara seslendiği günde: “Peygamberlere ne cevap verdiniz?” der.

66 – O gün artık haberler onlara kör olmuştur. Onlar birbirine sormazlar.

67 – Amma kim tövbe ve iman eder, iyi amel işlerse, onların muradına erenlerden olması umulur.

62- “Ve yevme yünadihim (o günde ki onlara nida eder)” yevmel kıyameti üzerine atıftır ya da üzkür ile mansuptur. “İddia ettiğiniz ortaklarım nerede, der?” yani ellezine küntüm tezumunehüm şürekâi demektir ki iki meful da hazfedilmiştir, çünkü sözün akışından anlaşılmaktadır.

63-“Onlara söz (azap) hak olanlar dedi” sözün gereği sabit olmak ve sonucu meydana çıkmakla, bu da “ant olsun ki cehennemi cinlerden ve insanlardan mutlaka dolduracağım” (*Hud: 119*) kavli ile diğer tehdit ayetleridir. “**Rabbimiz, işte bunlar azdırdıklarımızdır**” yani ha-ülai ellezine ağveynahüm demektir ki mevsula giden zamir hazf edilmiştir. “**Biz azdıgımız gibi onları da azdırdık**” yani onları azdırdık; onlar da bizim azmamız gibi azdılar demektir. Bu da yeni söz başıdır, kendi istekleri ile azdıklarını ve bunu da başka değil onların vesvese ve süslemesi ile yaptıklarını göstermek içindir. Ellezine’nin sıfat, ağveynahüm’ün de haber olması da caizdir, çünkü (kema gaveyna) ona bitiştiği için ona sıfattan fazla şey kazandırmıştır; o her ne kadar fazla ise de lazım gibi olmuştur. “**Onlardan beri olduk, sana döndük**” onlardan ve heveslerine uyararak tercih ettikleri küfürden beri olduk. Bu da geçen cümleyi tespit etmektedir. Bunun içindir ki atıf edatı almamıştır. “**Makanu iyyane yabudun (onlar bize ibadet etmiyorlardı)**” cümlesi de böyledir. Yani bize ibadet etmiyorlardı, ancak kendi heva ve heveslerine ibadet ediyorlardı. Ma kânu’daki ma edanın mastariye olduğu da söylenmiştir ki atla’na’ya bitişiktir yani atla’na min ibadeti him iyyane (bize tapmalarını reddettik) demektir.

64- “Ortaklarınızı çağırın, denildi; onlar da çağırdılar” aşırı şaşkınlıklarından “**onlar da cevap vermediler**” karşılık vermekten ve yardım etmekten aciz oldukları için “**ve azabı gördüler**” kendilerini bırakmayacağını gördüler. “**Keşke onlar doğru yolda olsalardı!**” bir çare bulabilselerdi, onunla azabı def ederlerdi ya da azabı gördükleri zaman hakka bir yol bilebilselerdi. Lev edatı temenni içindir, yani doğru yolda olmalarını temenni ederlerdi.

65; 66; 67- “Onlara seslenildiği günde: “Peygamberlere ne cevap verdiniz?” der” bu da birincisine atıftır, çünkü Allah Teala onlara önce şirklerinden sorar, sonra da peygamberlere inanmamalarından. “**O gün artık haberler onlara kör olmuştur**” haberler körler gibi olmuştur; onlara yol bulamaz. Aslı, onlar haberlerden kör oldular şeklindedir; ancak mübalağa için ters çevrilmiştir, bir de şunu göstermek içindir ki akla gelen şey ancak dışarıdan gelir; eğer onu şaşırsa onu kafasında canlandıramaz. Haberlerden murat edilen şey, peygamberlere cevap verdikleri ya da onu da başkasını da içine alan genel bir şeydir. Peygamberler o gibi korkudan tutulur ve bilgiyi Allah’a havale ederlerse, artık ümmetlerinin ne kadar şaşacaklarını var sen hesap eyle! Amiyet fiilinin alâ ile geçişli kılınması, hafa (gizlilik) manasını içerdiği içindir. “**Onlar birbirlerine sormazlar**” birbirlerine cevabı sormazlar, çünkü dehşete kapılmışlardır ya da onun da kendisi gibi aciz olduğu-

nu bilmektedir. “Amma kim tövbe ederse” şirkten “ve iman eder, iyi amel işlerse” imanla iyi ameli birleştirirse “onların muradına erenlerden olması umulur” Allah katında. Asâ (reca) fiilinin kullanılması büyüklerin adetine göre gerçektir (ricaları emirdir) ya da tövbe edenin umududur ki iflah olacağını bekleyebilir demektir.

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ

مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا
يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى
وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ
مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بَضِيَاءٌ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾

68 – Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onlar için seçim yoktur. Allah onların şirk koştukları şeyden münezzehtir ve pek yücedir!

69 – Rabbin onların kalplerinin gizlediğini ve onların açıkladıklarını bilir.

70 – O Allah’tır. Ondan başka ilah yoktur. Önünde sonunda hamd (övgü) onundur. Hüküm de onundur ve yalnız ona döndürüleceksiniz.

71 – De ki: Bana haber verin, eğer Allah geceyi kıyamete kadar üzerinize sürekli kılarsa, size Allah’tan başka ışık getirecek ilah kimdir? Dinlemeyecek mısınız?

68- “Rabbin dilediğini yaratır ve seçer” onu zorlayan ve ona engel olan yoktur. “Onlar için seçim yoktur” hiyere seçim demektir ki tıyere veznindedir. Bunun dış anlamı onlar için baştan seçim olmadığıdır. Araştırıldığı zaman da durum öyledir. Çünkü kulun seçimi de Allah’ın iradesi ile, öyle sebeplere bağlıdır ki onların onda hiç müdahalesi yoktur. Şöyle de denilmiştir: Maksat halkının hiçbirinin ona rağmen

seçim hakkı yoktur. Bunun içindir ki atıfsız gelmiştir (makâne). Şu ri-yayet de onu destekler: Bu ayet onların “bu Kur'an iki kentten büyük bir adama indirilseydi” (*Zuhruf: 31*) demeleri üzerine indirilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Ma kâne lehüm'deki ma mevsuledir, yahtaru'nun mefuludur, raci zamir de hazf edilmiştir, mana da: Onlar için hayırlı yani iyi ve yararlı olanı seçer, demektir. “Allah münezzehtir” bir kim-senin onunla çekişmesinden yahut istediği şeyi irdelemesinden “**ve pek yücedir şirk koştukları şeyden**” şirklerinden ya da şirk koştukları şeylerden.

69; 70- “Rabbin onların kalplerinin gizlediğini bilir” Peygambere düşmanlık ve kin gibi “**ve açıkladıklarını da bilir**” ona dil uzatma gibi. “O Allah'tır” ibadete müstahaktır, “**ondan başka ilah yoktur**” ondan başka onu hak eden yoktur. “**Önünde sonunda hamd onundur**” çün-kü peşin ve veresiye bütün nimetleri veren O'dur. Müminler dünyada olduğu gibi ahirette de ona hamd ederler, mesela şöyle: “Üzüntüyü bizden gideren Allah'a hamd olsun” (*Fatır: 34*). “Bize doğru vaatda bu-lunan Allah'a hamd olsun” (*Zümer: 74*). Bunu da ihsanını sevindikleri ve hamdinden zevk aldıkları için derler. “**Hüküm onundur**” her şeyde geçerli karar ona aittir, “**yalnız ona döndürüleceksiniz**” yeniden diril-mekle.

71- “De ki: Bana haber verin, eğer Allah geceyi üzerinize sürekli kılsa” devamlı kılsa, bu, serd kökünden gelir ki arka arkaya gelmektir, mim de zaittir, tıpkı dülâmis'de (şimşek) olduğu gibi. “**Kıyamet günü-ne kadar**” güneşi yerin altında tutmak yahut onu görünmeyen ufkun altında yürütmekle, “**size Allah'tan başka ışık getirecek ilah kimdir?**” bunun hakkı (sözün gelişi) hel ilahın olmalı idi, men edatı onların id-dialarına göre ondan başka ilahlar olduğuna binaendir. İbn Kesir iki hemze ile bidîâeyni okumuştur. “**Dinlemeyecek misiniz?**” düşünür ve görürcesine.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ

إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مِنْ إِلَهِ
 غَيْرِ اللَّهِ يَأْتِيَكُمُ بَلِيلٌ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِنْ
 رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا
 مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يَنَادِيهِمْ
 فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا
 مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا
 أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾ إِنَّ
 قُلُوبَكُمْ كَانَتْ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُتُوبِ
 مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ
 لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾

72 – De ki: Bana haber verin, eğer Allah gündüzü üzerinize kıya-
 met gününe kadar sürekli kılsa, size Allah’tan başka dinleneceğiniz
 geceyi getirecek İlah kimdir? Görmeyecek misiniz?

73 – O, rahmetinden geceyi ve gündüzü sizin için içinde dinlen-
 meniz ve lütfünden aramanız için kaldı. Belki şükredersiniz.

74 – Hatırla o günü ki, onlara seslenip: “İddia ettiğiniz ortakla-
 rım nerede?” der.

75 – Her ümmetten bir şahit çıkarıp: “Kesin delilinizi getirin” de-
 dik. Onlar da gerçekten hak Allah’ın olduğunu bildiler. Uydurdukla-
 rı şeyler (putlar) da onlardan saptı.

76 – Şüphesiz Karun, Musa kavminden idi; onlara karşı azgınlık
 etti. Ona o kadar hazineler verdik ki gerçekten anahtarlarını taşı-
 mak kuvvetli bir topluluğa ağır gelirdi. Hani, kavmi ona: “Şımarma,
 şüphesiz Allah şımaranları sevmez” demişti.

72; 73- “De ki: Bana haber verin, eğer Allah gündüzü üzerinize kıyamet gününe kadar sürekli kılsa” onu göğün ortasında durdurmakla ya da ufkun üzerindeki yörüngede hareket ettirmekle **“size Allah’tan başka dinleneceğiniz geceyi getirecek İlah kimdir?”** İşlerin yorgunluğundan dinlenmeniz için, belki de yukarıda olduğu gibi ışığı zikretmemesi şunun içindir; çünkü ışık bizzatıhi nimettir. Maksud bizzattır, gece ise öyle değildir. Bir de ışığın faydaları karşısı olan (karanlık)tan daha çoktur. Bunun içindir ki gündüzde dinlemeyecek misiniz, gecede ise **“görmeyecek misiniz?”**, demiştir. Çünkü akıl görmekten çok duymaktan istifade eder. **“O rahmetinden geceyi ve gündüzü sizin için kıldı; onda dinlenmeniz için”** gecede **“ve lütfünden aramanız için”** gündüzde, çeşitli kazançlarla. **“Belki şükredersiniz”** Allah’ın bu husustaki nimetini bilirsiniz de ona şükredersiniz.

74; 75- “Hatırla o günü ki, onlara seslenip: İddia ettiğiniz ortaklarım nerede, dedi?” bu da Allah’ın gazabını şirkten daha çok celp edecek bir şeyin olmadığını hatırlatmak için azar üstüne azardır. Ya da birincisi bozuk görüşlerini tespit etmek içindir, ikincisi de onun bir senede dayanmadığını, sadece heva ve hevese dayandığını açıklamak içindir. **“Her ümmetten bir şahit çıkardık”** o da peygamberleridir, ne yaptılarsa onlara karşı şahitlik edecektir. **“Biz de dedik”** ümmetlere **“kesin delilinizi getirin”** din diye tutturduğunuz şeyin doğruluğuna. **“Onlar da bildiler”** o zaman **“hakkın Allah’a ait olduğunu”** ilahlık hakkının, onda kimsenin ortak olmadığını. **“Onlardan saptı”** zayı olmuş gibi kaybolup gitti **“uydurdukları şeyler”** icat ettikleri batıllar.

76- “Şüphesiz Karun, Musa kavminden idi” amcası Yashar bin Kahes bin Lavi’nin oğludur. Ona iman edenlerden idi. **“Onlara karşı azgınlık etti”** onlardan üstün olduğunu iddia etti ve emri altına girmelerini istedi. Şöyle de denilmiştir: Bu da Fir’avn onu İsrail oğullarına Kral atadığı zaman oldu. Ya da onları kısılandı, çünkü rivayete göre Musa aleyhisselam’a: Peygamberlik senin, hahamlık Harun’un, benim neyim var? Ne zamana kadar sabredeceğim, dedi? Musa da: Bu, Allah’ın yaptığı bir şeydir, dedi. **“Ona o kadar hazineler verdik ki”** saklı mallar **“gerçekten anahtarları”** sandıklarının anahtarları, mefatih kesr ile miftahın çoğuludur, o da açacak anahtar demektir. Hazineleri de denilmiştir, kıyasa göre bunun tekili meftahtır. **“Güçlü topluluğa ağır gelirdi”** bu inne’nin haberidir. Cümle de sıladır, o da “âtâ” fiilinin ikinci mefuludur. Nae bihil himlü yük ağır gelip belini eğdirmektir. Usbe isabe’den gelir ki kalabalık topluluktur, i’savsabu toplanmak manasınadır. Ye ile yenuu da okunmuştur, o zaman zamir (Karun’a gider) muzafa (mefatih’e) muzafun ileyhin (Karun’un) hükmü verilmiş (ve

müzekker kılınmış) olur. “**Hani, kavmi ona demişti**” bu da tenuu fiili ile mansuptur. “**Şımarma**” aşırı sevinme, dünyaya sevinmek kayıtsız şarttır kınanacak şeydir. Çünkü o dünya sevgisinin, ona razı olmanın ve gitmesinden gafil olmanın sonucudur. Çünkü onun zevki mutlaka gidicidir, üzülmeyi gerektirir, nitekim şair şöyle demiştir:

*Bana göre en ağır keder şu sevinçtir ki
Sahibi onun geçici olduğunu bile.*

Bunun içindir ki Allah Teala “Size verdiği sevinmeyin” (*Hadid: 23*) demiştir. Burada sevinme yasağının illeti de onun Allah sevgisine mani olduğu gösterilmiştir: “**Şüphesiz Allah şımaranları sevmez**” demiştir. Yani dünyanın şatafatına sevinenleri demektir.

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ
مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ
الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾
قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَم أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ
مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ قُوَّةً وَآكْثَرُ جَمْعًا
وَلَا يُسْتَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ
قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ
قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾

77 – Allah'ın sana verdiklerinde ahiret yurdunu ara. Dünyadan nasibini de unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi sen de ihsan et. Yer-yüzünde fesat çıkarma. Şüphesiz Allah fesatçıları sevmez.

78 – Karun: Bu, bana bendeki ilim sayesinde verildi” dedi. Allah'ın, kendisinden önceki nesillerden kendisinden kuvvetçe daha çetin ve malca daha çok olan kimseleri helak ettiğini bilmedi mi? Suçlular günahlarından sorulmazlar.

79 – Karun zilyetinin içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler: “Keşke bizim de Karun’a verilen gibi (malımız) olsaydı. Şüphesiz o, gerçekten büyük bir şansa sahiptir,” dediler.

77- **“Allah’ın sana verdiklerinde ara”** verdiği zenginlikte **“ahiret yurdu”** onu kazandıracak şeylere harcamakla, çünkü ondan maksat o yurda aracı olmasıdır. **“Unutma”** unutulmuş şey gibi **“dünyadan nasibini”** o da onun aracılığı ile ahireti elde etmektir, ondan da yeteri kadarını almaktır. **“İhsan et”** Allah’ın kullarına **“Allah’ın sana ihsan ettiği gibi”** verdiği nimetlerde. Şöyle de denilmiştir: Sana nimet verdiği gibi sen de şükür ve taatla iyilik et. **“Yeryüzünde fesat arama”** zulme ve taşkınlığa sebep olacak bir şey yapmakla, bu da onun yapmakta olduğu zulüm ve taşkınlığı men etmektedir. **“Şüphesiz Allah fesatçıları sevmez”** işleri kötü olduğu için.

78- **“Karun: Bu, bana bendeki ilim sayesinde verildi, dedi”**. Ben o sayede onlardan üstün oldum ve mal ve mevki itibarı ile de o üstünlüğü hak ettim. **“Alâ ilmin”** hâl yerindedir, o da Tevrat ilmidir. Karun Tevrat’ı en iyi bilenleri idi. Kimya (Simya) ilmi olduğu da söylenmiştir. Ticaret, ziraat ve diğer meslek ilimleri olduğu da söylenmiştir. Yusuf’un hazineleri ilmi olduğu da söylenmiştir. **“İndi”** lafzı da ilmin sıfatıdır ya da utiytihi’ya müteallıktır, mesela: caze haza indi yani bu zannım ve kanaatimce caizdir, sözü gibi. **“Allah’ın kendisinden kuvvetçe daha çetin ve malca daha çok olan kimseleri helak ettiğini bilmedi mi?”** Bu da kuvvetine ve malının çokluğuna gururlanmasına karşı şaşkınlık ve azarlama içermektedir, zira onu biliyordu; Tevrat’ı okumuş ve onu tarihçilerden duymuştu. Ya da o husustaki ilmini reddetmekle ilim ve ilimle böbürlenme iddiasını reddetmektedir yani onun yanında iddia ettiği gibi ilim mi vardır; bunu bilmedi de kendini helak olanların düştüğü uçuruma attı demektir? **“Suçlular günahlarından sorulmaz”**. Bu, öğrenme sorusudur, çünkü Allah Teala onlardan haberdardır ya da sitem sorusudur, çünkü onlara ansızın azap edilir. Sanki Karun kendinden önce daha zengin ve daha güçlü olanların helak edilmesiyle tehdit edilince bunun onlara has olmadığını, bilakis Allah’ın bütün suçlulardan haberdar olduğunu, şüphesiz hepsini cezalandıracağını beyan etmekle bunu tekit etti.

79- **“Karun ziynetinin içinde kavminin karşısına çıktı”** dediklerine göre o gri bir katırın üzerinde çıktı, kendinin üzerinde mor kadife, katırın üzerinde de altın bir çul vardı. Yanında da aynı kıyafette dört bin kimse vardı. **“Dünya hayatını isteyenler, dediler”** insanların öyle istekleri üzere **“keşke bizim de Karun’a verilen gibi malımız olsa!”** onun benzerini temenni ettiler, aynısını istemediler, çünkü kıskançlıktan çekiniyorlardı. **“Şüphesiz o, gerçekten büyük bir şansa sahiptir”** dünyalıktan.

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ

وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنَ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقِيهَا
إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ
مِنْ فَتَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾
وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَذَّبُ اللَّهُ
يَنْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَن مِّنْ
اللَّهِ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بَنًا وَيَكَانَهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٢﴾

80 – Kendilerine ilim verilenler ise: Yazıklar olsun size, iman eden ve iyi amel işleyen için Allah'ın sevabı daha hayırlıdır. Ona ancak sabredenler kavuşturulur, dediler.

81 – Biz de onu ve konutunu yere geçirdik. Ona Allah'tan başka yardım edecek bir grup olmadı. Öğ alanlardan da olmadı.

82 – Dün onun yerinde olmayı temenni edenler: “Vay, demek ki Allah, kullarından dilediğine rızkı genişletir ve daraltırmış. Eğer Allah bize lütfetmese idi, elbette bizi de yere geçirirdi. Vay demek ki, kâfirler iflah olmazmış!

80- “Kendilerine ilim verilenler ise dediler” ahiretin hallerini bilenler temenni edenlere dediler “veyleküm (yazıklar olsun size)” helak bedduasıdır, istenmeyen şeyden men etmek için kullanılır “Allah'ın sevabı” ahirette “iman eden ve iyi amel işleyen için daha hayırlıdır” Karun'a verilenden hatta dünyadan ve dünyadaki şeylerden. “Velayulakkaha (ona kavuşturulmaz)” buradaki zamir ulemanın konuştuğu kelama racidir ya da sevaba dönüktür, çünkü o mesubet manasınadır ya da cennete ya da iman ve iyi amele racidir. Çünkü bu ikisi siyret ve tarikat (davranış ve yol) manasınadır. “Ancak sabredenler kavuşturulur” taatları yapmaya ve isyanları terk etmeye sabredenler.

81- “Biz de onu ve konutunu yere geçirdik” rivayete göre o, her zaman Musa aleyhisselam'a eziyet ederdi, o ise akrabalığından dolayı

onu idare ederdi. Sonunda zekât emri indi. Onunla binde bir üzerinde anlaştı, o da hesap etti, bunu çok gördü. Musa'yı İsrail oğulları arasından rezil etmeyi planladı, onu terk etmelerini istedi. Fahişe bir kadına para verdi, Musa'ya iftira atmasını istedi. Bayram günü olunca Musa hutbe vermeye kalktı: Hırsızlık edenin elini keseriz, evli olmayarak zina edene değnek cezası veririz, evli olarak zina edeni de recm ederiz, dedi. Karun: Sen olsan da mı, dedi? O da: Ben olsam da, dedi. O da: İsrail oğulları senin filanca kadınla zina ettiğini söylüyorlar, dedi. Musa aleyhisselam da kadına yemin verdirdi, doğru söylemesini istedi. O da: Sana iftira etmem için Karun bana mal verdi, dedi. Musa onu Rabbine şikâyet etmek üzere secdeye kapandı. Allah ona yere istediği şeyi emretmesini vahyetti. Musa da: Ey yer, onu yakala, dedi; dizlerine kadar yere battı. Sonra: Ey yer, onu yakala, dedi; o da beline kadar yere battı. Sonra: Ey yer, onu yakala, dedi; o da boğazına kadar battı. Sonra: Ey yer, onu yakala, dedi. O da tamamen yere battı. Karun bu durumda yalvarıyordu; ona merhamet etmedi. Allah ona: Ne katı yürekliisin, senden defalarca merhamet istedi; ona merhamet etmedin. İzzet ve celalime yemin ederim ki, benden bir defa merhamet istese idi, ona merhamet ederdim, dedi. Sonra İsrail oğulları: Malına mirasçı olmak için böyle yaptı, dediler. O da Allah'a dua etti, evi de malları da yere battı. **"Ona yardım edecek bir grup olmadı"** fiet kelimesi feevtü re'sehu (başını eğdirdim) deyiminden gelir. **"Allah'tan başka ona yardım edecek"** azabını ondan def edecek. **"Öç alanlardan da olmadı"** onu engelleyemedi, bu da nasarahu min adüvvihi fentesara kavlin-den gelir ki birini bir şeyden men etmek ve karşılık vermesine mani olmaktır.

82- "Dün onun yerinde olmayı temenni edenler" hemen daha yakın zaman önce: **"Vay, demek ki Allah, kullarından dilediğine rızkı genişletir ve daraltırmış"** iradesine göre böyle yaparmış, yoksa bolluğu gerektiren saygınlık, darlığı gerektiren değersizlikten dolayı değil. Veykeenne lafzı taaccüp için vey ile teşbih için keenne'den mürekkeptir, mana da şöyledir: Durum şuna ne kadar benziyor ki Allah geniş rızık verirmiş! Şöyle de denilmiştir: Veyke veyleke manasınadır, takdiri de: Veyke a'lemü ennallahe'dir. **"Eğer Allah bize lütfetmese idi"** bize temenni ettiğimiz şeyi verse idi **"bizi de yere geçirirdi"** ona yaptığını bize de yaparak. Hafs hı'nın ve sin'in fethi ile (lehasefe) okumuştur. **"Vay demek ki, kâfirler iflah olmazmış!"** Allah'ın nimetine nankörlük edenler ya da elçilerini ve onlara va'dedilen ahiret sevabını yalan sayanlar.

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي
الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَاءَ
بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى
الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾
إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدُكَ إِلَى مَعَادِ قُل رَّبِّي
أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَى وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنْتَ
تَرْجُوا أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا
تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ
بَعْدَ إِذْ أُنْزِلَتْ إِلَيْكَ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾

83 – İşte ahiret yurdu, biz onu yeryüzünde ne büyüklük ne de fesat istemeyenlere veririz. Akıbet takva sahiplerininindir.

84 – Kim iyilikle gelirse, onun için ondan daha hayırlısı vardır. Kim de kötülükle gelirse, kötülük yapanlar ancak yaptıkları ile cezalanırlar.

85 – Şüphesiz Kur'an'ı sana farz eden, elbette seni dönülecek yere döndürecektir. De ki: "Rabbim, hidayetle geleni ve apaçık sapıklıkta olanı daha iyi bilendir".

86 – Sana kitap indirileceğini ummuyordun, ancak Rabbinden bir rahmet olarak (indirildi). Öyleyse kâfirlere asla arka çıkan olma!

87 – Allah'ın ayetleri sana indirildikten sonra seni onlardan asla çevirmesinler. Rabbine davet et ve müşriklerden olma.

83- "Tilke (işte ahiret yurdu)" büyütme için işarettir, sanki: Haberini duyduğun ve niteliği sana ulaşan bu şey, demektir, "dâr" lafzı

da sıfattır, haber de **“necalüha (biz onu yeryüzünde ne büyüklük isteyenlere)”** üstünlük ve zorbalık isteyenlere **“ne fesat isteyenlere veririz”** insanlara zulüm etmek istemeyenlere veririz, nitekim Fir'avn ile Karun istemişlerdi. **“Akibet”** istenilen akibet **“takva sahiplerininidir”** Allah'ın razı olmadığı şeylerden sakınanlarıdır.

84- “Kim iyilikle gelirse, onun için ondan daha hayırlısı vardır” zat, miktar ve sıfat bakımından, **“kim de kötülükle gelirse, kötülükleri yapanlar cezalanmazlar”** burada zamirin yerine zahirin konulması, kötülüğün onlara tekrar isnat edilmesiyle hallerini sert bir dille eleştirmek içindir **“ancak yaptıkları ile cezalanırlar”** ancak yaptıklarının misli ile cezalanırlar. Burada misl hazf edilmiş, ma kânu yamelun onun yerine geçirilmiştir. Bu da misilde mübalağa etmek içindir.

85- “Şüphesiz Kur'an'ı sana farz eden” okumasını, tebliğini ve içindeki ile ameli sana vacip kılan **“seni dönülecek yere döndürecek”** hem de en mükemmel dönülecek yere! O da seni yükselteceğini va'dettiği Makam-ı Mahmut'tur. Ya da orada yaşamaya alıştığın Mekke'dir ki fetih günü oraya döndürmüştür. Sanki güzel akibetin müttakilere olacağına hükmedip de bunu da iyilik edenlere vaat ve kötülük edenlere de tehdit ile tekit edince, iki yurttan da güzel sonucun kendinin olacağını vaat etmiştir. Rivayete göre hicret esnasında Cuhfe mevkiine varınca kendinin ve atalarının doğduğu yere sıla özlemi duydu, ayet de bunun üzerine indi. **“De ki: Rabbim hidayetle geleni daha iyi bilendir”** sevap ve yardımı hak eden çok iyi bilir. Men edatı a'lemü'nün tefsir ettiği bir fiille mansuptur. **“Ve apaçık sapıklıkta olanı”** azabı ve zilleti hak eden (iyi bilendir). Bundan da kendisi ile müşrikleri kast etmiştir. Bu da geçen vaadi tespit etmektedir, tıpkı şunun gibi:

86- “Sana kitap indirileceğini ummuyordun” yani seni döneceğin yere döndürecek, tıpkı ummadığın halde sana kitap indirdiği gibi **“ancak Rabbinden bir rahmet olarak”**. Fakat ondan bir rahmet olarak indirdi. **“İlla rahmeten”**in manaya göre istisna olması caizdir, sanki: Kitap sana ancak rahmet olarak indirilmiştir, demiş gibidir. **“Öyleyse kâfirlere asla arka çıkma”** onlara müdara etmek (iyi geçinmek), onlara katlanmak ve isteklerini yerine getirmekle (böyle yapma).

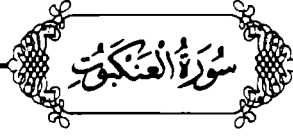
87- “Seni Allah'ın ayetlerinden çevirmesinler” onları okumaktan ve onlarla amel etmekten **“sana indirildikten sonra”** esadde'den getirerek yusüddünneke de okunmuştur. **“Rabbine davet et”** ibadetine ve tevhidine **“ve müşriklerden olma”** onlara yardım ederek.

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

88 – Allah’la beraber başka bir İlahı tapma. Ondan başka İlah yoktur. Onun zatı dışında her şey yok olacaktır. Hüküm onundur ve yalnız ona döndürüleceksiniz.

88- “Allah’la beraber başka bir İlahı tapma” bu da bundan önceki de Efendimiz’i teşviktir, müşriklere yardım etme ihtimalini kesmektedir. **“Ondan başka İlah yoktur. Onun zatı dışında her şey yok olacaktır”** ancak zatı yok olmayacaktır. Çünkü ondan başkası mümkündür, haddi zatında yoktur. **“Hüküm onundur”** halkında geçerli karar onundur, **“yalnız ona döndürüleceksiniz”** hak ile karşılığını görmek için. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den: Kim ta sin mim Kasas suresini okursa, Musa’ya inanan ve inanmayanların sayısı kadar ona mükâfat verilir ve göklerde ve yerde ne kadar melek varsa kıyamet gününde sadık (doğrulardan) olduğuna şahitlik eder.

29 / ANKEBUT SURESİ

Mekke'de inmiştir.

69 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 أَلَمْ تَقُلْ ۙ أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يَتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ
 لَا يُفْتَنُونَ ۚ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ
 الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ۚ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ
 يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ۚ مَنْ كَانَ يَرْجُوا
 لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Mîm.

2 – İnsanlar: “İman ettik” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannettiler?

3 – Ant olsun, gerçekten kendilerinden öncekileri imtihan ettik. Allah sadık olanları da mutlaka bilecek ve yalancı olanları da mutlaka bilecektir.

4 – Kötülükleri yapanlar bizi geçeceklerini mi zannettiler? Ne kötü hükmediyorlar!

5 – Kim Allah’a kavuşmayı umarsa, şüphesiz Allah’ın eceli elbette gelecektir. O, her şeyi işiten ve bilendir.

1; 2- “Elif. Lam. Mîm” bu konuda yukarıda söz geçmiştir. Arkasından istifham’ın gelmesi (ehasibe) bizzat ve onunla beraber gizlenenlerin müstakil (bir yere bağlı) olmadığına delildir. “Ehabise (insanlar **zan mı ettiler?**)” hüsban lafzı cümlelerin içeriği (kalp ile bilinen şeyler) ile ilgili fiillerdendir, bu da onların zihinde sabit olduğuna delalet etmesi içindir. Bunun içindir ki birbirinden ayrılmayan iki meful veya onların yerini tutan bir şey isterler. Mesela: “En yûtraku (iman ettik demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını)”. Çünkü bunun manası; Ehasibu terkehüm gayra meftunine likavlihim amenna demektir. Terk birinci mefuldur, gayra meftunine de onun tamamlayıcısıdır, likavlihim amenna da ikinci mefuldur, tıpkı: Hasibtü darbehu litte’dibi (onu dövmeği terbiye etmek için zannetmiştim) sözü gibi. Ya da manası şöyledir: İman ettik demekle kendilerinin bırakılacaklarını mı zannettiler? Hayır, Allah onları zor mükellefiyetlerle imtihan edecektir. Mesela hicret etmek, hoş giden şeyleri terk etmek, taat vazifeleri, mal

ve canda çeşitli musibetler gibi. Ta ki mümin münafıktan, dinde sebat eden de onda yalpalayandan ayrılsın ve bunlara sabretmekle yüksek derecelere nail olsunlar. Çünkü sırf iman, ihlâsla da olsa, azapta ebedi kalmaktan başka bir sonuç vermez. Rivayete göre ayet müşriklerin eziyetlerinden bunalan birtakım insanlar hakkında inmiştir. Şöyle de denilmiştir: Allah yolunda işkence çeken Ammar hakkında inmiştir. Şöyle de denilmiştir: Ömer bin Hattab'ın azatlısı Mica' hakkında inmiştir. Amr bin Hadramî onu bir ok atarak Bedir savaşında öldürdü. Bundan dolayı ebeveyni ve karısı feryat ettiler, sabredemediler.

3- **“Ant olsun, gerçekten kendilerinden öncekileri imtihan ettik”** bu da ehasibe'ye yahut layüftenun'e bağlıdır, mana da şöyledir: Bu, bütün ümmetlerde geçerli eski bir kanundur, tersini beklemek doğru değildir. **“Allah sadık olanları da mutlaka bilecek ve yalancı olanları da mutlaka bilecektir”** imtihan bilgisi şimdiki halle ilgilidir, o sayede imanda sadık olanlarla onda yalancı olanlar ayrılacaktır. Sevap ve azapları bu ayrılığa dayalıdır. Bunun içindir ki mana mutlaka ayıracaktır ya da kesin cezalandıracaktır şeklindedir denilmiştir. İ'lâm'dan veleyu'limennallahu da okunmuştur ki Allah onları insanlara tanıttacaktır ya da kıyamet gününde onlara tanınacakları bir sima verecektir, mesela yüzlerinin aklı ve karalığı gibi.

4- **“Kötülükleri yapanlar zannettiler mi?”** küfür ve isyan edenler, çünkü amel lafzı kalpler ve organlarla yapılanları içine alır **“bizi geçeceklerini”** bizden kaçacaklarını; bizim de kötülüklerine ceza vermeyeceğimizi mi zannettiler? En yesbikuna iki meful yerine geçmiştir. Em edatı munkatıadır, ıdrab (em'in fonksiyonu) bu zannetmenin birincisinden daha iptal edici olmasındandır. Bunun içindir ki arkasından **“sae ma yahkumun (ne kötü hükmediyorlar)”** demiştir yani bi'sellezi yahkumunehu yahut hükmen yahkumunehu hukmuhum haza demektir. Böylece mrahsus bizzem hafz edilmiştir.

5- **“Kim Allah'a kavuşmayı umarsa”** cennette, şöyle de denilmiştir: Allah'a kavuşmaktan maksat sevabına ulaşmaktır ya da ölüm, yeniden dirilme, hesap ve ceza gibi bir sonuca ulaşma denilmiştir. Bu da onun halini uzun zaman sonra Efendisine gelen, efendisi de hallerini bilen bir kimseye benzetilmiştir ki ya yaptıklarından memnun kaldığı için onu güler yüzle karşılar ya da yaptıklarından kızdığı için onu öfke ile karşılar. **“Şüphesiz Allah'ın eceli”** kendine kavuşmak için tayin ettiği vakit **“elbette gelecektir”** kavuşma vakti gelecektse, kavuşma da muhakkak olacaktır. Öyleyse emellerini gerçekleştirecek ve umudunu doğrulayacak ya da yakınlık ve rızasını kazandıracak şeye koşsun. **“O, her şeyi işitendir”** kullarının sözlerini **“ve bilendir”** itikat ve eylemlerini.

وَمَنْ جَاهَدَ

فَأَنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ⑥
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ⑦ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ
بِرَءَالِهِ حَسَنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا
تُطِعْهُمَا إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَاَنْتَبِطُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ⑧ وَالَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ⑨

6 – Kim cihat ederse, ancak kendisi için cihat eder. Şüphesiz Allah elbette âlemlerden müstağnidir.

7 – İman edip iyi şeyler yapanların kötülüklerini mutlaka örteceğiz ve onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandıracağız.

8 – İnsana ana babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Eğer o ikisi bilgin olmayan şeyi bana şirk koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz yalnız banadır. Yaptıklarınızı size haber vereceğim.

9 – İman edip iyi şeyler yapanları mutlaka iyilerin arasına girdireceğiz.

6- “Kim cihat ederse” taatin yorgunluğuna ve şehvetlerden kaçınmanın zorluğuna “ancak kendisi için cihat eder” çünkü menfaati ona dönecektir. “Şüphesiz Allah elbette âlemlerden müstağnidir” onların taatlarına ihtiyacı yoktur. Kullarını sadece onlara merhametinden ve çıkarlarını temin için mükellef kılmıştır.

7- “İman edip iyi şeyler yapanların kötülüklerini mutlaka örteceğiz” küfrü iman ve masiyetleri de arkalarından yapılan taatlarla örteceğiz. “Ve onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandıracağız” yani amellerinin en güzel karşılığı ile demektir. Güzeli karşılık da güzel iyilikle karşılamaktır. Karşılığın en güzeli de bir iyiliğe on ve daha fazla karşılık vermektir.

8- “İnsana ana babasına iyilik etmesini tavsiye ettik” onlara güzel şey yapmasını ya da aşırı güzelliğinden dolayı bizzat güzel şeyi tavsiye ettik. Vassa fiili mana ve kullanım bakımından emir yerine geçer. Şöyle de denilmiştir: O (vasiyet) kale (dedi) manasınadır yani ona ebeveynine iyilik et, dedik. Şöyle de denilmiştir: Hünsen lafzı gizli bir fiille mansuptur, takdiri de tavsiyeyi tefsir eden bir sözdür yani onlara ver yahut onlara iyilik yap dedik, olur. Bu da arkadaki kısma daha uygundur. Buna göre valideyhi lafzının üzerinde vakfetmek (durmak) güzeldir. Hasenen ve ihsanen şekillerinde de okunmuştur. **“Eğer o ikisi bilgin olmayan bir şeyi bana şirk koşman için seninle uğraşırlarsa”** ilahlığı hakkında bilgin olmayan şeyi, demektir. Olmamasını bilgi olmamakla tabir etmesi şunun içindir ki doğru olduğu bilinmeyen şeyin ardına düşmek caiz değildir. Batıl olduğu bilinmese de böyledir, hele bir de batıl olduğu bilinirse (hiç ardına düşülmez). **“Onlara itaat etme”** o konuda, çünkü Halıka masiyet konusunda mahluka itaat yoktur. Eğer daha önce kavil maddesi gizlenmezse mutlaka burada gizlenmelidir. **“Dönüşünüz mutlaka banadır”** içinizden iman edenin, şirk koşanın, ebeveynine itaat ve isyan edenin dönüşü demektir. **“Ben de yaptıklarınızı size mutlaka haber vereceğim”** karşılığını vermekle. Ayet Sa’d bin Ebi Vakkas ile annesi Hamne hakkında inmiştir. Çünkü annesi onun Müslüman olduğunu işitince dininden dönünceye kadar güneşte kalacağına, yemeyip içmeyeceğine yemin etti. Üç gün böyle kaldı. Lokman ve Ahkaf surelerindeki de böyledir.

9- “İman edip iyi şeyler yapanları mutlaka iyilerin arasına girdireceğiz”. İyi şeylerde kemal noktası müminlerin derecelerinin sonu ve Allah’ın mürsel peygamberlerinin temenni zirvesidir ya da onların girecekleri yeredir ki o da cennettir.

وَمِنْ

النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَلَمَّا أُؤْذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ
فِتْنَةً النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ
لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ
الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا
وَلْنَحْمِلَ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ
إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ
أَثْقَالِهِمْ وَلَيَسْئَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا
خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾

10 – İnsanlardan kimi: “Allah’a iman ettik” der. Allah uğrunda eziyet görünce, insanların işkencesini Allah’ın azabı gibi sayar. Ant olsun, eğer Rabbinden bir yardım gelirse, elbette: “Şüphesiz biz de sizinle idik” derler. Allah, âlemlerin göğüslerindeki daha iyi bilen değil midir?

11 – Allah iman edenleri de mutlaka bilir ve münafıkları da mutlaka bilir.

12 – Kâfirler, iman edenlere: “Yolumuza uyun; günahlarınızı taşıyalım” derler. Oysa onlar onların günahlarından hiçbir şey taşıyacak değiller. Şüphesiz onlar elbette yalancılardır.

13 – Kendi yüklerini de kendi yükleri ile beraber nice yükler de taşıyacaklar. Kıyamet gününde uydurdukları şeylerden elbette sorulacaklardır.

14 – Ant olsun, Nuh’u kavmine gönderdik. Aralarında elli sene

hariç bin yıl kaldı. Onlar zalimler iken onları tufan yakaladı.

10; 11- “İnsanlardan kimi: Allah’a iman ettik” der. Allah uğrunda eziyet görünce” kâfirler ona imanından dolayı işkence edince “insanların işkencesini sayar” imandan çevirmek için başına gelen eziyeti “Allah’ın azabı gibi sayar” küfürden çevirmek için (iman etmediği takdirde). “Ant olsun, eğer Rabbinden bir yardım gelse” fetih ve ganimet gibi “elbette: Şüphesiz biz de sizinle idik, derler” din davasında, bizi de ona ortak edin. Maksat münafıklardır ya da imanları zayıf olduğu için müşriklerin eziyetlerinden dolayı dinlerinden dönenlerdir. “Allah, âlemlerin göğüslerindeki daha iyi bilen değil mi?” kavli birinci görüşü destekler, Allah onların kalplerindeki ihlas ve nifakı daha iyi bilir. “Allah iman edenleri de mutlaka bilir” kalpleriyle “ve münafıkları da mutlaka bilir” her iki taifeye de yaptıklarının karşılığını verir.

12- “Kâfirler, iman edenlere “yolumuza uyun; günahlarınızı taşıyalım, derler” dinde gittiğimiz yolda bize uyun “günahlarınızı taşıyalım” eğer orada günah olursa ya da eğer yeniden dirilme ve sorgulanma olursa! Uymaya bağlı olarak yükü taşımakla kendilerine emretmeleri yükü tabi olmaya bağlamada ve eğer orada günah diye bir şey olursa yüklerini hafifletmede mübalağa içindir. Bu mülahaza ile- dir ki onları “oysa onlar onların günahlarından hiçbir şey taşıyacak değiller. Şüphesiz onlar elbette yalancılardır” diyerek reddetmiş ve yalancı çıkarmıştır. “Min hatayahüm min şeyin” ifadesindeki birinci min beyaniedir, ikincisi de zaittir, takdiri şöyledir: Onlar onların günahlarından hiçbir şey taşıyacak değillerdir.

13- “Kendi yüklerini de taşıyacaklardır” bizzat irtikâp ettikleri ağırlıkları “ve kendi yükleri ile beraber nice yükler de taşıyacaklardır” saptırmakla ve isyana sevk etmekle sebep oldukları başka ağır günah yüklerini de taşıyacaklardır. Ötekilerin yüklerinden bir şey de eksilenecektir. “Kıyamet gününde elbette sorulacaklardır” paylaşma ve azarlama tarzında “uydurdukları şeylerden” başkalarını saptırdıkları batılardan.

14- “Ant olsun, Nuh’u kavmine gönderdik. Aralarında elli sene hariç, bin yıl kaldı” gönderildikten sonra. Çünkü rivayete göre o kırk yaşında peygamber gönderildi, kavmini dokuz yüz elli yıl imana davet etti. Tufandan sonra da altmış yıl yaşadı. Belki de bu ifadenin seçilmesi, sayının tam olmasını göstermek içindir. Dokuz yüz elli ifadesi yaklaşık bir rakamı da ifade edebilir. Bir de bin yıl ifadesinde o süre dinleyenin zihninde canlanır. Çünkü kıssadan maksat Resulullah salallahu aleyhi ve sellem’i teselli etmek ve kâfirlerden çektiği şeye kat-

lanması için ona sebat vermektir. Mümeyyizlerin (yıl, sene şeklinde) farklı olması tekrardaki monotonluğu gidermek içindir. “Onları tufan yakaladı” su taşkını, bu da büyük veya karanlık veya daha başka şeylerle tavaf eden (dolaşan) belaya denir. “Onlar zalimler iken” küfürde.

فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾
وَابْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ
لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ
وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ
أَمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾

15 – Onu da gemi arkadaşlarını da kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret kıldık.

16 – İbrahim’i de hatırla, hani kavmine: “Allah’a ibadet edin ve ondan korkun. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır, demişti.

17 – Siz ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Şüphesiz Allah’tan başka ibadet ettikleriniz sizin için rızık vermeye sahip değildir. Öyleyse rızık Allah katından arayın ve ona ibadet edin. Ona şükredin. Yalnız ona döndürüleceksiniz.

18 – Eğer yalanlarsanız, gerçekten sizden önceki ümmetler de yalanladılar. Peygambere apaçık tebliğden başka bir şey yoktur.

15- “Onu da” Nuh aleyhisselam’ı da “gemi arkadaşlarını da kurtardık” evlatlarından ve ümmetlerinden kendine tabi olanlardan gemiye bindirdiklerini, onlar seksen kişi idiler. Yetmiş sekiz de denilmiştir. Yarıları erkek ve yarıları kadın on kişi oldukları da söylenmiştir. “Onu kıldık” gemiyi yahut hadiseyi (olayı) “âlemlere bir ibret kıldık” öğüt alacakları ve ondan bir sonuç çıkaracakları ibret.

16- “Ve ibrahime (İbrahimi de hatırla)” bu da nuhan’a atıftır ya

da gizli üzkür ile mansuptur. Merfu olarak da okunmuştur ki takdiri ve minel mürseline ibrahimü olur. **“İz kale (hani kavmine “Allah’a ibadet edin)” demişti**” bu da erselna’nın zarfıdır yani onu akli olgunlaştığı ve görüşü sağlamlaştığı zaman gönderdik, öyle ki hakkı tanıdı ve onu insanlara duyurdu. Ya da üzkür takdir edilirse ondan bedeli istimaldir. **“Ve ondan korkun. Bu sizin için daha hayırlıdır”** üzerinde bulunduğunuz şeyden **“eğer bilerseniz”** hayrı ve şerri bilerseniz ve hayrı şerden ayırırsanız ya da olaylara cahillik gözü ile değil de ilim gözü ile bakarsanız.

17- **“Siz ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz”** onlara tanrı demekle ve Allah katında şefaatlerini ummakla ya da onları siz imal ediyor ve yalan için yontuyorsunuz demektir ki bu da hallerinin şer olduğunun delilidir, çünkü yalan ve batıldır. Halleka’dan teksir için tühallikine ve tekellüf için tehallekune de okunmuştur. Mastar olarak efiken de okunmuştur ki kezib vezninde olur ya da sıfat-ı müşebbehe olur ki halkan za ifkin manasınadır. **“Şüphesiz Allah’tan başka ibadet ettikleriniz sizin için rızık vermeye sahip değiller”** bu da onların kötü olduklarının ikinci delilidir, çünkü nafiledir. Rızkan’ın mastar olma ihtimali de vardır ki size rızık veremezler demek olur ve merzuk manasına olma ihtimali de vardır. Nekire olması da genelleme içindir. **“Öyleyse rızık Allah katında arayın”** bütün rızık orada arayın, çünkü sahibi odur. **“Ona ibadet edin ve ona şükredin”** ona ibadet etmekle isteklerinize vesile arayın, size verdiği nimetleri şükrü ile kuşatın ya da ona kavuşmaya bu ikisi ile hazırlanın. Çünkü **“yalnız ona döndürüleceksiniz”** te’nin fethi ile (terciun) da okunmuştur.

18- **“Eğer yalanlarsanız”** eğer beni yalanlarsanız **“gerçekten sizden önceki ümmetler de yalanladılar”** benden önceki elçileri, yalanlamaları onlara zarar vermedi; ancak kendilerine zarar verdi. Çünkü başlarına gelecek azaba sebep oldu. Sizin yalanlamanız da böyle olacaktır. **“Peygambere apaçık tebliğden başka bir şey yoktur”** ondan daima şüphe edilir, tasdik veya tekzip edilmesi şart değildir. Ayet ve devamı İbrahim kıssasındandır, **“kavminin cevabı şöyle oldu”** (Ankebüt: 24) kısmına kadar sürer. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile Kureyş’in durumu ilgili olarak ara cümle olma ihtimali de vardır. O zaman Kureyş’in savı çürütülmüş ve kötü amellerine karşı tehdit edilmiş olurlar. Bu kısım İbrahim kıssasının arasına sokuşturulmuş olur. Çünkü kıssanın verilisinden maksat Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i tesellidir, onu nefeslendirmektir. Çünkü atası İbrahim Halilullah – ikisine de salat ve selam olsun – da kendi gibi kavminin şirki ile denenmiş ve hali İbrahim’le kavminin haline benzetilmiştir.

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى
 اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ
 ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 قَلِيلٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾
 وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ
 وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾
 وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَكُونُ
 مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾

19 – Görmediler mi Allah, yaratmayı nasıl başlatıyor, sonra da onu tekrar ediyor. Şüphesiz bu, Allah'a kolaydır.

20 – De ki: Yeryüzünde gezin de bakın, Allah yaratmayı nasıl başlatmış görün. Sonra Allah ahiret oluşumunu yaratır. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.

21 – Allah dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder. Yalnız ona döndürüleceksiniz.

22 – Siz ne yeryüzünde ne de gökte (bizi) aciz bırakacak değilsiniz. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur.

23 – Allah'ın ayetlerini ve ona kavuşmayı inkâr edenler, işte onlar rahmetimden ümit kesmişlerdir. İşte onlar için acıklı bir azap vardır.

19- "Görmediler mi Allah, yaratmayı nasıl başlatıyor?" madde- den ve başkasından. Hamze, Kisai ve Ebu Bekir te ile kavîl maddesi gizli olarak (evelem terev) okumuşlardır. Yebdeü şeklinde de okun- muştur. "Sonra onu tekrar ediyor" bu da ölümden sonra iadeyi haber vermektedir, evelem yerav'a matuftur, yübdü'ye değil. Çünkü bun- da görmek söz konusu değil. Tekrarın her sene geçen yıllarda olduğu gibi bitkileri, meyveleri ve benzerlerini iade etmekle tevîl edilmesi ve

yübdü'ye atfedilmesi de caizdir. **"İnne zalike (şüphesiz bu)"** işaret tekrarıdır ya da zikredilen iki durumadır. **"Allah'a kolaydır"** çünkü işinde hiçbir şeye muhtaç değildir.

20- "De ki: Yeryüzünde gezin de" Allah kelamının İbrahim'e yahut Muhammed'e – o ikisine salat ve selam olsun – hikayesidir, **"bakın, Allah yaratmayı nasıl başlatmış görün"** cins ve hallerinin bu kadar farklılıklarına rağmen. **"Sonra Allah ahiret oluşumunu yaratır"** başlatma olan ilk oluşumdan sonra. Çünkü o da tekrar da iki oluşumdur; şöyle ki her biri yeni var etmedir, yokluktan varlığa çıkarmadır. Allah isminin bedee'de zamir olarak verildikten sonra zahir gelmesi – ki kıyasa göre kısa geçilmesi lazımdı – maksadın tekrarı beyan etmek olmasındandır. Bir de şunun içindir ki var etmeye gücü yetmekle bilinen kimseye tekrar etmekle de hüküm verilmelidir; çünkü tekrar daha basittir. Atıf hakkındaki söz (sümmallahu'nun kul siru'ya atfı) yukarıda (sümme yuiduhu'da) olduğu gibidir (ihbarın inşaya atfında zarar yoktur). Reafet vezninde neşâet de okunmuştur. **"Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir"** çünkü o gücünü zatından alır, zatının mümkünlere nispeti de eşittir. O nedenle ilk oluşuma gücü yettiği gibi ikinci oluşuma da gücü yeter.

21; 22- "Allah dilediğine azap eder" azap etmek istediğine **"dilediğine de merhamet eder"** merhamet etmek istediğine. **"Yalnız ona döndürüleceksiniz"** çevrileceksiniz. **"Siz bizi aciz bırakacak değilsiniz"** Rabbinizi size yetişmekten **"ne yeryüzünde ne de gökte"** kazasından kaçmakla, yerde gizlenmek yahut çukurlarda saklanmakla ve gökte barınmakla ya da göklere yükselen kalelere çekilmekle. Vela men fissemai (gökte olan da onu aciz bırakamaz da) denilmiştir. Şair Hassan bin Sabit'in şu beyitinde olduğu gibi:

İçinizden Resulullah'ı yerenle

Onu övüp ve ona yardım eden bir midir?

"Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur" sizi yerden çıkacak veyahut gökten incek beladan koruyacak ve onu sizden uzaklaştıracak.

23- "Allah'ın ayetlerini inkâr edenler" birliğinin delillerini yahut kitaplarını **"ve ona kavuşmayı"** yeniden dirilmekle **"işte onlar rahmetimden ümit kesmişlerdir"** kıyamet gününde ondan meysus olacaklardır. Ondan mazi siygası ile tabir etmesi gerçek olduğundan ve mübalağa içindir. Ya da yeniden dirilmeyi ve cezayı inkâr ettiklerinden dünyada rahmetimden meysus olmuşlardır demektir. **"İşte onlar için acıklı bir azap vardır"** inkârları nedeniyle.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ
 أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجِيَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
 لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ
 الْقِيَمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم
 بَعْضًا وَمَأْوِيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ نَّاصِرِينَ ﴿٢٥﴾
 فَاَمَّنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ
 هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾

24 – Kavminin cevabı ancak: Onu öldürün yahut onu yakın, demeleri oldu. Allah da onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda inanan bir kavim için elbette ibretler vardır.

25 – İbrahim dedi: Sız ancak dünya hayatında aranızda sevgi için Allah'tan başka birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edecek ve kiminiz kiminize lanet edecek. Barınacağınız yer cehennemdir. Ve sizin için yardımcıları yoktur.

26 – Ona Lut iman etti. (İbrahim): Ben Rabbime hicret ediyorum. Şüphesiz o, mutlak galip, hikmet sahibidir, dedi.

24- “Fema kâne cevabe (kavminin cevabı olmadı)” İbrahim kavminin ona cevabı, kâne'nin ismi olarak merfu da okunmuştur ki haber de “illa en kalu (ancak: Onu öldürün yahut yakın, demeleri oldu)” cümlesidir. Aslında bunu bazıları demişti; fakat onlara denip de ötekiler de razı olunca hepsine isnat edildi. “Allah da onu ateşten kurtardı” yani onu ateşe atıldılar, Allah da onu ondan kurtardı; onu soğuk ve selamet kılmakla. “Şüphesiz bunda vardır” onu ateşten kurtarmasında “elbette ibretler” o da ateşin zararından kurtarması, o kadar büyük olmasına rağmen az zamanda söndürmesi ve yerine bir bahçe inşa etmesidir “inanan bir kavim için” çünkü onu araştırmak ve üzerinde

düşünmekle ondan yararlanacak olan onlardır.

25- “İbrahim dedi: Siz ancak dünya hayatında aranızda sevgi için Allah’tan başka birtakım putlar edindiniz” (litetevaddü beyneküm) sevişmeniz ve ibadeti üzerine toplanmanız için. İttehaztüm’ün ikinci mefulu mahzuftur (sayyertüm evsanen aliheten). Meveddet lafzının ikinci meful olması da caizdir; bu da ya muzaf takdiri ile olur yani itte-haztüm evsanen sebebel meveddeti demektir ya da mevdudeten tevil iledir ki ittehaztüm evsanen mevdudeten (putları sevgili edindiniz) demektir. Nafi, İbn Amir ve Ebu Bekir tenvinle (meveddeten) okumuşlardır ki beyneküm’ü nasb eder. İzahı da yukarıda geçtiği gibidir (litetevaddü beyneküm). İbn Kesir, Ebu Amr, Kisai ve Rüveys de merfu ve muzaf olarak okumuşlardır ki o zaman mahzuf müptedanın haberi olur yani hiye mevdudetün ya da sebebi meveddeti beyniküm demek olur. Cümle evsanen’in sıfatıdır ya da inne’nin haberidir. O zaman ma edatı mastariye ya da mevsule olur, ait de hazf edilmiş olur ki o da birinci mefuldur. Merfu, tenvinli ve muzaf olarak fethi ile beyneküm de okunmuştur, tıpkı “lekat tekatta beyneküm” (En’am: 94) ayetinde olduğu gibi. İnnema meveddetü beyniküm de okunmuştur. **“Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edecek ve kiminiz kiminize lanet edecek”** yani birbirinizi tanımayacak ve lanetleşeceksiniz ya da sizinle putlar arasında bu olacaktır ki o zaman muhataplar daha çok kabul edilmiş olur, mesela birbirlerine zıt olurlar” (Meryem: 82) ayeti gibi. **“Barınacağınız yer cehennemdir. Ve sizin için yardımcıları yoktur”** sizi ondan halas edecek yardımcıları.

26- “Ona Lut iman etti” o kardeşi oğludur ve kendisine ilk iman edendir. Şöyle denilmiştir: Ateşin onu yakmadığını görünce ona iman etti. **“İbrahim: Ben hicret ediyorum, dedi”** kavmimden **“Rabbime”** bana emrettiği yere. **“Şüphesiz o, mutlak galiptir”** düşmanlarımı ben-den savar **“hikmet sahibidir”** bana ancak iyiliğimi emreder. Rivayete göre o, Kufe ovasından Kusa’dan hicret etti. Yanında Lut ile kendi karısı ve amcasının kızı Sara vardı, Harran’a vardı. Sonra oradan da Şam’a, Filistin’e konakladı, Lut da Sodom’a indi.

وَأَنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ
مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ أَتُنْكُمُ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ
وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرُ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا
أَنْ قَالُوا أَتَيْنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾
قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾
وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا
أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنْ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾

27 – Ona İshak'ı ve Yakub'u bağışladık. Onun soyuna peygamberlik ve kitap tahsis ettik. Ona mükâfatını dünyada verdik. Şüphesiz o, ahirette elbette iyilerdendir.

28 – Lut'u da hatırla. Hani kavmine: Şüphesiz siz elbette o çirkin şeye geliyorsunuz ki onda sizi âlemlerden hiçbir kimse geçmedi, demişti.

29 – Gerçekten siz mi erkeklere geliyor, yol kesiyor ve meclisinizde o kötü şeye geliyorsunuz? Kavminin cevabı ancak: Eğer doğru söyleyenlerden isen bize Allah'ın azabını getir, demeleri oldu.

30 – Lut dedi: Rabbim, bozguncular topluluğuna karşı bana yardım et.

31 – Elçilerimiz İbrahim'e müjde ile geldikleri zaman: Şüphesiz biz, şu kent halkını helak edeceğiz. Şüphesiz onun halkı zalimler idiler, dediler.

27- “Ona İshak'ı ve Yakub'u bağışladık” çocuk ve ikram olarak, çünkü kısır yaşlı bir karıdan doğdu. Bunun içindir ki İsmail zikredilmedi. “Onun soyuna peygamberlik tahsis ettik” onlardan çok peygamber geldi. “Ve kitap” bundan cinsi kast ediyor ki dört kitabı içine alsın. “Ona mükâfatını verdik” bize hicretine karşılık “dünyada” za-

manı geçmişken çocuk vermek, temiz zürriyet ihsan etmek, peygamberliği onlarda devam ettirmek, milletleri ona nisbet etmek, zamanın sonuna kadar ona övgü yağdırıp salat ve selam etmekle. **“Şüphesiz o ahirette elbette iyilerdendir”** iyilikte zirveye çıkanlar arasındadır.

28- “Ve lutan (Lut’u da hatırla)” bu da İbrahim’e ya da ona atfedilene matuftur **“hani kavmine: Şüphesiz siz elbette o çirkin şeye geliyorsunuz, demişti”**. Çirkinlikte ileri giden o kötü şeye. Haremlî iki kurra ile İbn Amir ve Hafs meksur hemze ile haber olarak (inne-küm) okumuşlardır. Diğerleri ise istifham ile (einneküm) okumuşlardır. Hepsî de ikincisini istifham ile okumuşlardır. **“Onda sizi âlemlerden hiçbir kimse geçmedi”** bu da o kötü hareketi tespit eden yeni söz başıdır. Çünkü o hareket tabiatların tiksindiği ve nefislerin kaçındığı bir şeydir. Onlarsa tıynetleri bozuk olduğu için buna atıldılar.

29- “Gerçekten siz mi erkeklere geliyor, yol kesiyorsunuz?” yollara musallat olup öldürüyor, mallarını alıyorsunuz yahut o kötü hareketle saldırıyorsunuz ki sonunda yollar kesildi ya da çocuk mahallinden yüz çevirmek ve öyle bir işlevi olmayan şeye gelmekle neslin yolunu kesiyorsunuz **“Ve meclisinizde geliyorsunuz”** insan dolu meclisinizde. Nadiy içinde üyeleri olan meclise denir. **“O kötü şeye”** cima, yellenme, pantolonu çıkarma ve daha buna benzer çirkin şeyleri, hiçbir şey olmamış gibi yapıyorsunuz. Fiske taşı atmak da denilmiştir. **“Kavminin cevabı ancak: Eğer doğru söyleyenlerden isen bize Allah’ın azabını getir, demeleri oldu”** eğer bunun çirkin olduğunu söylemede veya azarlamadan anlaşılan peygamberlik iddiasında.

30- “Lut dedi: Rabbim, bana yardım et” azap indirmekle **“bozguncular topluluğuna karşı”** o çirkin hareketin ardına düşenlere ve onu kendilerinden sonrakilere adet haline getirenlere. Onları böyle nitelemesi, azabı abartılı şekilde istemek ve onların acil azabı hak ettiklerini akla getirmek içindir.

31- “Elçilerimiz İbrahim’e müjde ile gelince” evlat ve torun müjdesi ile **“şüphesiz biz, şu kent halkını helak edeceğiz, dediler”** Sodom kentinin halkını, demektir, muhliku ehli izafeti lafziyedir. Çünkü istikbal manasıdır **“Şüphesiz onun halkı zalimler idiler”** bu da helâklerinin gerekçesidir, çünkü onlar küfür ve çeşitli masiyetler içeren zulümlerinde ısrar edip ileri gittiler.

قَالَ إِنَّ

فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ
إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ
رُسُلَنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا
لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُونَكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ
كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُتْرِكُونَ عَلَى أَهْلِ
هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾
وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

32 – İbrahim dedi: Gerçekten orada Lut vardır. Onlar da: Orada kimlerin olduğunu biz daha iyi biliriz. Onu ve ailesini mutlaka kurtaracağız, ancak karısı hariç. O, geride (azapta) kalanlardan oldu, dediler.

33 – Elçilerimiz Lut’a gelince, onlar için tasalandı ve onlar için göğsü daraldı. “Korkma, üzülme; gerçekten biz seni ve aileni kurtaracağız, ancak karın hariç. O, geride kalanlardan oldu,” dediler.

34 – Şüphesiz biz, bu kent halkının üzerine, ettikleri fasıklık yüzünden gökten bir azap indireceğiz.

35 – Ant olsun, ondan geriye, aklını çalıştıracak bir topluluk için apaçık bir ibret bıraktık.

32- “İbrahim dedi: Gerçekten orada Lut vardır” orada zulüm yapmayan kimse de olduğunu bildirerek itirazdır ya da gerekçeye mani ile karşı çıkmadır ki o da peygamberin aralarında olmasıdır. “Onlar da: Orada kimlerin olduğunu biz daha iyi biliriz. Onu ve ailesini mutlaka kurtaracağız, dediler” sözünü kabul ettiler, ayrıca o konuda bilgilerinin olduğunu ve bundan da gafil olmadıklarını söylediler. Bu, aynı zaman da (orada Lut vardır) sözlerinin de cevabıdır, bu da Lut

ailesini diğerlerinden ve kent halkından tahsis ederek verilmiştir. Ya da onları çıkarmakla helâkin vaktini belirlemedir. Bunda beyanın hıttaptan sonra yapıldığı da görülmektedir. **“Ancak karısı hariç, o, geride kalanlardan oldu”** azapta yahut kentte kalanlardan.

33- **“Vellemma en caet (elçilerimiz Lut’a gelince, onlar için tasalandı)”** kavmi onlara bir kötülük yapar diye üzüldü ve gamlandı. En edatı iki fiili tekit etmek ve birleştirmek için zait olarak getirilmiştir. **“Ve dâka bihim zer’an (ve onlar için göğsü daraldı)”** onların işlerini tedbir etmek için gücü kesildi, dâka bihi zer’an, dâkat yeduhu (eli daraldı) sözü gibidir. Bunun karşıtı da rahube zeruhu’dur ki gücü yetti demektir. Bunun izahı da şöyledir; çünkü zirai (kolu) uzun olan, kısa olandan daha ileriye uzanır. **“Dediler”** ondaki sıkıntıyı görünce **“korkma, üzülmeye”** bizi ele geçireceklerinden **“gerçekten biz seni ve aileni kurtaracağız, ancak karın hariç. O geride kalanlardandır”**. Hamze, Kisai ve Yakup şeddesiz olarak lenünciyennehu ve muncuke okumuşlardır, Ebu Bekir ile İbn Kesir de ikincide onlara katılmışlardır. Kâf da muhtar görüşe göre mahallen mecrurdur, ehleke de gizli bir fiille yahut aslı üzere kâf’ın mahalline atfen mansuptur.

34- **“Şüphesiz biz, bu kent halkının üzerine gökten bir azap indireceğiz”** riczen azap demektir, ona böyle denilmesi, azap gören kimseyi tedirgin etmesindendir. Çünkü o, irteceze kavlinden gelir ki irtecese, yani sarsıldı demektir. İbn Amir şedde ile münezzilune okumuştur. **“ettikleri fasıklık yüzünden”** bisebi fiskıhim demektir ki ma edatı mastariyedir.

35- **“Ant olsun, ondan geriye, apaçık bir ibret bıraktık”** o da yaygın hikayesidir ya da harap olan yurtlarının kalıntılarıdır. Yağmur gibi yağın taş da denilmiştir. Çünkü o, yakın zamanlara kadar kalmıştı. Siyah akan nehirleri de denilmiştir. **“Aklını çalıştıran bir kavim için”** basiretlerini açmak ve ibret almak isteyen bir toplum için. Likavmin lafzı terekna’ya ya da ayeten’e müteallıktır.

وَالِى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ
 اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْتَوْا فِى الْأَرْضِ
 مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا
 فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ إِذْ وَضَعُوا لَكُمْ
 مِنْ مَسَاكِينِهِمْ^{٣٨} وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ
 فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾
 وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى
 بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِى الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ^{٣٩}
 فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا
 عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ
 مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ
 اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

36 - Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Ey kavimim, Allah'a ibadet edin, ahiret gününü umun ve yeryüzünde fesatçılar olarak bozgunculuk etmeyin, dedi.

37 - Derken onu yalanladılar; onları sarsıntı tuttu; yurtlarında diz çökerek kaldılar.

38 - Ad ve Semud kavimlerini de helak ettik. Sizin için onların meskenleri meydana çıkmıştır. Şeytan onlara amellerini süsledi; onları yoldan çevirdi, oysa onlar bakıp görenler idiler.

39 - Karun'u, Fir'avn'i ve Hamanı da (helak ettik). Ant olsun, gerçekten Musa onlara mucizelerle geldi; onlarsa yeryüzünde büyüklük tasladılar ve bizi geçenler olmadılar.

40 - İşte onlardan her birini günahı ile yakaladık. Onlardan ki-

**minin üzerine taş yağmuru gönderdik, kimilerini korkunç ses yaka-
ladı, onlardan kimilerini yere geçirdik ve onlardan kimilerini suda
boğduk. Allah onlara zulmedecek değildi, ancak onlar kendilerine
zulmediyorlardı.**

**36; 37- “Medyen halkına da kardeşleri Şuayb’i gönderdik: Ey kav-
mim, Allah’a ibadet edin, ahiret gününü umun, dedi”** sevabını uma-
cak şey yapın, böylece müsebbep sebebin yerine geçirilmiştir. Bunun
korku manasına olan recadan geldiği de söylenmiştir. **“Yeryüzünde
fesatçılar olarak bozgunculuk etmeyin. Derken onu yalanladılar; on-
ları sarsıntı tuttu”** şiddetli deprem, Cebrail aleyhisselam’ın sayhası da
denilmiştir. Çünkü o kalpleri sarsar. **“Yurtlarında oldular”** memleket-
lerinde yahut evlerinde demektir. Dar’ın çoğul yapılmaması karışıklık
endişesi olmamasındandır. **“Diz çökerek”** diz çökmüş ölümler olarak.

**38- “Ve âden ve semude (Ad ve Semud kavimlerini de helak et-
tik)”** bu ikisi gizli üzkür fiili ile ya da ehlekna gibi bir şeyle mansuptur.
Hamze, Hafs ve Yakup kabile tevili ile Semud lafzını gayri munsarif
okumuşlardır. **“Sizin için onların meskenleri meydana çıkmıştır”** ya
da helakleri meskenleri cihetinden meydana çıkmıştır, oradan geçer-
ken onlara baktığınız zaman görürsünüz. **“Şeytan onlara amellerini
süsledi”** küfür ve isyan amellerini, **“onları yoldan çevirdi”** elçilerin
onlara açıkladıkları doğru yoldan **“oysa onlar bakıp görenler idiler”**
bakma ve görme imkânlarına sahip idiler, fakat yapmadılar ya da pey-
gamberlerin haber vermesiyle azabın onlara yetişeceği meydana çık-
mıştı, fakat onlar inat edip helak oldular.

**39- “Ve karune ve fir’avne ve hamane (Karun’u, Fir’avn’i ve
Haman’ı)”** bunlar da âden lafzına matuftur, Karun’un öne alınması
soyunun şerefındendir. **“Ant olsun, gerçekten Musa onlara mucize-
lerle geldi; onlarsa büyüklük tasladılar ve bizi geçemediler”** elimiz-
den kurtulamadılar, bilakis Allah’ın emri onlara yetiştii. Bu da sebaka
talibehu (kovalayanın elinden kaçtı) deyiminden gelir.

40- “İşte onlardan her birini” zikredilenlerden her birini **“güna-
hı ile yakaladık”** suçu ile cezalandırdık. **“Onlardan kiminin üzerine
taş yağmuru gönderdik”** taşları fırlatan fırtına gönderdik ya da bunu
atan bir melek, mesela Lut kavmi gibi. **“Kimini korkunç ses yakala-
dı”** Medyen ve Semud kabileleri gibi. **“Onlardan kimilerini yere ge-
çirdik”** Karun gibi **“ve onlardan kimilerini suda boğduk”** Nuh kavmi
ve Fir’avn ve kavmi gibi. **“Allah onlara zulmedecek değildi”** zalim gibi
muamele edip de suçsuz yere onlara ceza vermezdi, aziz ve celil olan
Allah’ın böyle âdeti yoktur. **“Ancak onlar kendilerine zulmediyorlar-
dı”** kendilerini azaba maruz bırakmakla.

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ
 الْعَنْكَبُوتِ إِتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ
 الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ
 مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ
 الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾
 خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ
 لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾ أَتُلُّ مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ
 وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
 وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾

41 – Allah'tan başka dostlar edinenlerin misali, bir ev (ağ) edinen örümceğin misali gibidir. Şüphesiz evlerin en çürüğü elbette örümceğin evidir, eğer biliyor olsalardı.

42 – Şüphesiz Allah, kendisinden başka taptıkları şeyleri bilir. O, mutlak galip, hikmet sahibidir.

43 – İşte bu misalleri insanlara veriyoruz. Onları ancak alimler anlarlar.

44 – Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. Şüphesiz bunda inananlar için gerçekten bir ibret vardır.

45 – Sana kitaptan vahyedileni oku ve namazı dosdoğru kıl. Şüphesiz namaz edepsizlikten ve kötülükten alıkoyar. Elbette Allah'ı zikretmek en büyüktür. Allah yaptıklarınızı bilir.

41- "Allah'tan başka dostlar edinenlerin misali" dayandıkları ve güvendikleri şeylerde "bir ev (ağ) edinen örümceğin misali gibidir" ördüğü şeyde, zayıflık ve çürüklük bakımından. Hatta onlarınki daha zayıftır, çünkü ötekisinin bir gerçekliği ve kısmen faydası vardır. Ya da onların Allah'ı bir bilen muvahhide nispetle misali örümcek evinin taş ve kireç harçla yapılan binaya nispeti gibidir. Ankebut (örümcek) lafzı

tekile, çoğula, erkeğe ve dişiye denilir. Ondaki te tağut'taki te gibidir (zaittir, tenis için değildir). Çoğulu da anakıyb, anakib, ikab, akebe ve a'küb olarak gelir. **"Şüphesiz evlerin en çürüğü elbette örümceğin evidir"** güneşi ve soğuğu ondan daha az önleyen zayıf bir ev yoktur, **"eğer biliyor olsalardı"** eğer ilme müracaat etselerdi bunun kendilerine benzediğini ve dinlerinin bundan daha çürük olduğunu bilirlerdi. Örümceğin evinden onların dinini murat etmek de caizdir, ona böyle denilmesi misal içindir, o zaman mana şöyle olur: Din olarak en çürük kabul edilen şey onların dinidir.

42- "Şüphesiz Allah, kendisinden başka taptıkları şeyleri bilir". Burada (kul / de) lafzı gizlidir yani onlara de ki: Allah bilir. Basralı iki kurra yukarıdakine bakarak ye ile (yalemü) okumuşlardır. Ma edatı istifham içindir, ted'une ile mansuptur, yalemü onda amel etmemektedir. Min edatı da beyan içindir ya da ma edatı nafiye, min de zaittir, şey' lafzı da ted'une'nin mefuludur ya da ma edatı mastariye, şey de mefulu mutlaktır yahut ma mevsuledir, ya'lemü'nün mefuludur, ted'une'nin mefulunundaki aid zamiri de hazf edilmiştir. Kelam ilk ikiye (istifham ve nafiye) göre onları cahil saymak ve misali tekit etmek içindir. Son ikiye (mastariye ve mevsule) göre de onlar için tehdittir. **"O, mutlak galip, hikmet sahibidir"** iki mananın (cahil sayma ve tehdit) illetidir, çünkü aşırı ahmaklıklarından dolayı hiçbir şey sayılmayan putlar böylesi birine ortak kabul edilmiştir. Cansız şey de her şeye gücü yeten ve her şeyi kahr eden ve her şeyi bilen ve gayet sağlam yapan Allah'a nispetle yok gibidir. Böylesi birinin de onları cezalandırmaya gücü yeter.

43- "İşte bu misalleri" yani bu misalleri ve benzerlerini **"insanlara veriyoruz"** uzak şeyleri anlayışlarına yaklaştırmak için. **"Onları anlamaz"** onların güzellik ve faydasını anlamaz **"ancak alimler anlar"** olayları gereği gibi irdeleyenler anlar. Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem: **"Alim odur ki Allah'tan anlar, ona itaatle amel eder ve gazabından sakınır"**, demiştir.

44- "Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı" haklı olarak, ondan batılı kast etmeyerek yarattı, çünkü onları yaratmaktan doğrudan kast edilen hayrı kazandırmaktır ve zatına ve sıfatına delalet etmektir, nitekim ona **"şüphesiz bunda inananlar için gerçekten bir ibret vardır"** demiştir. Çünkü ondan yararlanacak olanlar onlardır.

45- "Sana kitaptan vahyedileni oku" okumakla Allah'a yaklaşmak ve lafızlarını ezberlemek ve manalarını keşf etmek için. Çünkü düşünerek okuyan kimse ilk kulağına çaldığı zaman anlamadığını tekrarlar, keşf eder. **"Namazı dosdoğru kıl. Şüphesiz namaz edepsizlikten ve kötülükten alıkoyar"** onunla meşgul olurken günahlara ve diğer şeylere

son vermeye sebep olur. Çünkü Allah'ı hatırlatır, nefse korku verir. Rivayete göre Ensar'dan bir genç, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile namaz kılardı. Çirkin şeylerden de yapmadığını koymazdı. Efendimiz'e anlattılar: Namazı onu men edecektir, dedi. Çok geçmeden tövbe etti. "Elbette Allah'ı zikretmek en büyüktür" elbette namaz diğer taatlardan daha büyüktür. Namaza zikir demesi şunun içindir ki namazın zikri içine alması diğer iyiliklerden üstün olmasının ve kötülüklerden men etmesinin baş sebebidir. Ya da Allah'ın sizi zikretmesi, sizin taatla onu zikretmenizden daha büyüktür demektir. "Allah yaptıklarınızı bilir" zikir ve diğer taatlar gibi, ona göre de karşılığını en güzel şekilde verir.

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا
الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا
وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ
مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ
اتَّيْنَاهُمْ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ
وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ
تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَارْتَابَ
الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا
الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾

46 – Kitap ehli ile ancak en güzel şeyle mücadele edin. Ancak onlardan zalımlar hariç. "Biz, bize indirilene ve size indirilene iman ettik. Bizim İlahımız ve sizin İlahınız bir tektir. Biz ona teslim olanlarız" deyin.

47 – İşte bunun gibi, sana da bu kitabı indirdik. Kendilerine kitap verdiklerimiz buna iman ederler. Bunlardan da ona iman eden vardır. Ayetlerimizi ancak kafirler inkar ederler.

48 – Sen bundan önce kitaptan okumaz ve onu sağ elinle de yaz-

mazdın. Eğer öyle olsa idi, elbette batılçılar şüphe ederlerdi.

49 – Hayır o, kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde apaçık ayetlerdir. Ayetlerimizi de ancak zalimler inkar ederler.

46- “Kitap ehli ile ancak en güzel şeyle mücadele edin” ancak en güzel hasletle, mesela sertliğe yumuşaklık, öfkeye onu içine atma, husumete nasihatla karşılık verme gibi. Bunun kılıç ayeti ile (*Tevbe: 29*) mensuh olduğu söylenmiştir. Çünkü ondan daha çetin mücadele yoktur, onun cevabı da son çaredir. Bunlardan anlaşmalı olanlar murat edilmiştir de denilmiştir. **“Ancak onlardan zalimler hariç”** aşırı tecavüzde bulunanlar, inat edenler, Allah'a evlat isnat edenler ve “Allah'ın eli bağlıdır” (*Maide: 64*) diyenler ya da antlaşmayı bozanlar ve cizye vermeyenler gibi. **“Bize indirilene ve size indirilene iman ettik, deyin”** bu da en güzel şekilde yapılan mücadeledendir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Ehl-i kitabı tasdik de etmeyin, yalanlamayın da; eğer dedikleri batıl ise onları tasdik etmemiş olursunuz ve eğer hak ise yalanlamamış olursunuz. **“Bizim İlahımız ve sizin İlahınız bir tektir. Biz ona teslim olanlarız”** özellikle ona itaat edenleriz. Bunda onların haham ve rahiplerini Allah'tan başka tanrılar edinmelerine gönderme vardır.

47; 48; 49- “İşte bunun gibi” bu indirme gibi **“sana da bu kitabı indirdik”** diğer ilahî kitapları tasdik eden bir vahiy olarak, bu da **“kendilerine kitap verdiklerimiz buna iman ederler”** sözünü doğrulamaktadır ki onlar da Abdullah bin Selam ile benzerleridir. Ya da ehl-i kitaptan Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in zamanından önce olanlardır. **“Bunlardan”** Araplardan yahut Mekke halkından ve yahut Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanındakilerden **“ona”** Kur'an'a **“iman eden vardır. Ayetlerimizi inkar etmez”** açığa çıkan ve delillerle sabit olan ayetlerimizi **“ancak kâfirler inkâr eder”** ancak küfürde derine dalanlar inkâr ederler. Çünkü onlar buna karar verince doğrulamak kendileri için faydalı olacak şeyleri düşünemez olurlar. Fayda vermesi de şundandır; çünkü bunlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispetle mucizedir, nitekim buna: **“Sen bundan önce kitaptan okumaz ve onu sağ elinle yazmazdın”** sözü ile işaret etmiştir. Çünkü çeşitli ve şerefli ilimleri içine alan böylesi bir kitabın ümmî bir kimse tarafından meydana konulması harikulade bir şeydir. Sağ elin zikredilmesi olumsuz kılınan şeyin daha çok tasvir edilmesi ve isnadın mecazi olmadığını göstermek içindir. **“Eğer öyle olsa idi elbette batılçılar şüphe ederlerdi”** yani sen okuryazar biri olsa idin, belki de onu eskilerin kitaplarından öğrendi veya alıntı yaptı derlerdi. Onlara

batılılar demesi inkarlarından ya da birçok mucizelerden birini reddetmelerindendir. Şöyle de denilmiştir: Ehl-i kitap senin sıfatını kitaplarındakinin aksine olarak buldukları için şüphe ederlerdi (çünkü orada ümmi diyor, o ise okuryazardır). Böylece batılılıkları şimdiki gerçeğe göre olur, kafalarda takdir edilene göre olmazdı. “Hayır, o (Kur’an) “kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde apaçık ayetlerdir” onu ezberlerler, kimse onu değiştiremez. “Ayetlerimizi ancak zalimler inkâr ederler” mucize delilleri meydana çıktıktan sonra onlara itibar etmemekle inadına küfürde derine dalanlar inkar ederler.

وَقَالُوا

لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ
 اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ٥٠ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا
 عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً
 وَذِكْرَى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ٥١ قُلْ كَفَى بِاللَّهِ بَيِّنَى وَبَيْنَكُمْ
 شَهِيداً يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا
 بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ٥٢
 وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ
 وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْةٌ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ٥٣

50 – Kâfirler: “Ona Rabbinden mucizeler indirilmeli değil miydi?” dediler. De ki: Ancak mucizeler Allah katındadır. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.

51 – Gerçekten onlara okunan o kitabı sana indirmemiz onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette bir rahmet ve öğüt vardır.

52 – De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O göklerde ve yerde olanı bilir. Batıla iman edenler, işte onlar ziyan edenlerin ta kendileridir.

53 – Senden azabı acele istiyorlar. Eğer belli bir süre olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi. Onlar farkında olmadan azap onlara elbette ansızın gelecektir.

50- “Kâfirler. Ona Rabbinden mucize indirilmeli değil miydi, dediler?” Salih’in devesi, Musa’nın asası ve İsa’nın sofrası gibi. Nafi, İbn Amir, Basralı iki kurra ve Hafs ayâtün okumuşlardır. **“De ki: Ancak mucizeler Allah katındadır”** onu istediği gibi indirir; ben ona sahip değilim ki size teklif ettiğinizi getireyim. **“Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım”** benim yapacağım tek şey uyarmaktır ve bana verilen ayetleri açıklamaktır.

51- “Onlara yetmedi mi?” tekliflerine karşılık bir mucize olarak **“onlara okunan o kitabı indirmemiz”** onlara tilavet edilen ve meydan okunan ayetler; yanlarında hep durmaktadır, diğer ayetler gibi silinip gitmemektedir. Ya da onlara yani Yahudilere okunuyor, senin ve dininin nitelikleri hakkında, eski bildikleri ile örtüşüyor. **“Şüphesiz bunda vardır”** devamlı mucize ve açık kanıt olan kitapta **“inanan bir toplum için elbette bir rahmet”** muhakkak büyük bir nimet vardır **“ve bir öğüt vardır”** bütün kaygısı inat değil de iman olan için bir hatırlatma vardır. Şöyle de denilmiştir: Müslümanlardan bazı kimseler Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e bir kürek kemiği getirdiler, üzerinde Yahudilerin bazı sözleri vardı, şöyle dedi: Bir kavim için peygamberlerinin getirdiğini bırakıp da başkasının getirdiği şeye rağbet etmek onlar için sapıklık olarak yeter.

52- “De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter” doğruluğum hakkında ki beni mucizelerle tasdik etmiştir ya da size gönderileni tebliğ etmem ve size öğüt vermem, sizin de beni yalanlamanız ve inat etmeniz hakkında. **“Göklerde ve yerde olanı bilir”** benim halim de sizin haliniz de O’na gizli değildir. **“Batıla iman edenler”** batıl da Allahtan başka tapılan şeylerdir **“ve Allahı inkar edenler”** içinizden **“işte onlar ziyan edenlerdir”** pazarlıklarında; çünkü imanı vererek küfürü satın almışlardır.

53- “Senden azabı acele istiyorlar” üzerimize gökten taş yağdır, diyerek. **“Eğer belli bir süre olmasaydı”** her azap yahut her kavim için **“azap onlara mutlaka gelirdi”** peşin olarak. **“Azap onlara mutlaka gelecektir”** dünyada ansızın, mesela Bedir savaşı gibi ya da ahirette ki o da ölecekleri zamandır. **“Onlar farkında olmadan”** geldiğinin.

يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ
مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ فُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾
يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةً فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ
نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا نِعَمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا
وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾

54 – Senden azabı acele istiyorlar. Şüphesiz cehennem kâfirleri elbette kuşatıcıdır.

55 – O gündeki azap onları üstlerinden ve ayaklarının altından kaplayacak. Azap meleği: Yaptıklarınızı tadın, diyecek.

56 – Ey iman eden kullarım, şüphesiz arzım geniştir; öyleyse sadece bana ibadet edin.

57 – Her nefis ölümü tadacaktır. Sonra da yalnız bize döndürüleceksiniz.

58 – İman edip iyi şeyler yapanları, mutlaka altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalıcılar olarak cennetlere yerleştireceğiz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir!

59 – Onlar ki sabrettiler ve Rablerine tevekkül ederler.

60 – Nice canlı vardır ki rızkını taşımaz; onlara da size de Allah rızık veriyor. O, hakkıyla işiten, kemaliyle bilendir.

54- “Senden azabı acele istiyorlar. Şüphesiz cehennem kâfirleri elbette kuşatıcıdır” azap geldiği gün onları kuşatacaktır ya da şimdi onları kuşatmış gibidir. Çünkü onu gerektiren küfür ve isyanlar onları

kuşatmıştır. Elazaptaki lam ahd içindir, zahir zamir yerine konulmuştur, bu da kuşatmayı gerektiren şeyi göstermesi içindir ya da lam cins içindir, o zaman cinsin hükmü gereği onların da aynı hükme tabi oldukları anlaşılmış olur.

55- **“Yevme (o günde ki azap onları kaplayacak)”** bu da muhizatün'ün zarfıdır ya da mukadder bir amilin zarfıdır mesela keyte ve keyte (şöyle şöyle olduğu gün demektir) **“üstlerinden ve ayaklarının altından”** her taraflarından. **“Der”** Allah yahut onun emriyle bir melek, çünkü İbn Kesir, İbn Amir ve Basralı kurrarlar nun ile (nekulu / deriz) okumuşlardır. **“Yaptıklarınızı tadın”** yani cezasını demektir.

56- **“Ey iman eden kullarım, şüphesiz arzım geniştir; öyleyse sadece bana ibadet edin”** yani bir memlekette ibadet etmeniz kolay olmaz ve dininizi açıklamamız elvermezse, bunun mümkün olduğu yere hicret edin. Efendimiz aleyhissalat vesselam şöyle demiştir: Kim dinini bir yerden başka bir yere kaçırırsa, ister ki bir karış olsun, cenneti hak eder ve İbrahim ile Muhammed'in arkadaşı olur, o ikisine selam olsun. Feiyyaye'deki fe mahzuf şartın cevabıdır, çünkü mana şöyledir: Benim yerim (dünyam) geniştir, eğer bir yerde ihlasla ibadet edemezseniz başka yerde ihlasla edin.

57- **“Her nefis ölümü tadacaktır”** mutlaka ölüm ona gelecektir **“sonra da yalnız bize döndürüleceksiniz”** ceza için. Akibeti böyle olanın ona hazırlık için çalışması lazımdır. Ebu Bekir ye ile (yerciun) okumuştur.

58- **“İman edip iyi şeyler yapanları, mutlaka yerleştireceğiz”** muhakkak konduracağız **“cennetin odalarına”** köşklarine, Hamze ile Kisai lenesviyennehüm okumuşlardır ki seva'dan gelir o da ikamet ettireceğiz, demektir. Bu durumda gürefen mefulu bih olarak ya da harfi cerin hazfi ile mansup olur (biğurafin) ya da geçici zarfı kapalı zarfa benzetmekle olur. **“Altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğiz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir!”** Feni'me şeklinde de okunmuştur ki mahsus bilmedh mahzuf olur, çünkü makabli ona delalet etmektedir.

59- **“Onlar ki sabrettiler”** müşriklerin eziyetlerine, din uğrundan hicrete ve diğer mihnet ve meşakatlere **“ve Rablerine tevekkül ederler”** Allah'tan başkasına tevekkül etmezler.

60- **“Nice canlı vardır ki rızkını taşımaz”** onu taşımaya gücü yetmez, çünkü zayıftır ya da biriktiremez. Sabahleyin kalktığı zaman yanında geçimi olmaz. **“Onlara da size de Allah rızık veriyor”** sonra onlar o kadar zayıf ve mütevekkil iken, siz de güçlü ve çalışkan iken eşit-siniz; çünkü onlara da size de ancak Allah rızık veriyor. Zira hepsinin

rızkı sebeplere dayanmaktadır, o sebepleri meydana getiren de yalnız O'dur. Öyleyse hicret etmekle geçiminizden korkmayın. Ashap hicret etmekle emredilince, bazıları: Geçimimiz olmadığı bir memlekete nasıl gideriz, dediler? Ayet de bunun üzerine indi. "O hakkıyla işitendir" bu sözünüzü "kemaliyle bilendir" içinizdekini.

وَلَّيْنِ سَأَلْتَهُم مِّنْ خَلْقِ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِيَقُولَنَّ اللَّهُ فَنِيَّ
يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَّيْنِ سَأَلْتَهُم مِّنْ نَّزْلِ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَآخِيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لِيَقُولَنَّ
اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾
وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ
لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَاوُا اللَّهَ
مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّيَهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾

61 – Ant olun, eğer onlara: "Gökleri ve yeri klm yarattı; güneşi ve ayı size kim ram etti?" diye sorsan, elbette "Allah" derler. Öyleyse nasıl da döndürülüyorlar!

62 – Allah, kullarından dilediğine rızkı genişletir de kısar da. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

63 – Ant olsun, eğer onlara. "Gökten kim su indirdi de onunla ölümünden sonra yeri diriltti?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. "Allah'a hamd olsun, de". Hayır, onların çoğu aklını kullanmazlar.

64 – Bu dünya hayatı bir eğlence ve bir oyundan başka bir şey değildir. Gerçekten ahiret yurdu, elbette o, hayatın ta kendisidir, biliyor olsalardı!

65 – Gemiye bindikleri zaman, dini ona has kılarak Allah'a yalvarırlar. Onları karaya çıkarınca, bakarsın, onlar şirk koşuyorlar.

61- “Ant olsun, eğer onlara: “Gökleri ve yeri kim yarattı; güneşi ve ayı size kim ram etti?” diye sorsan” sorulanlar da Mekke halkıdır “elbette “Allah” derler” çünkü aklın icabı olduğu üzere mümkün varlıkların vacibülvücüt bir zata dayanması lazımdır. “Öyle ise nasıl da döndürülüyorlar?” bunu ikrar ettikten sonra onun birliğinden.

62- “Allah kullarından dilediğine rızkı genişletir de kısar da” genişletilenin ve daraltılanın bir tek kişi olması caizdir ki bolluk ve darlık sıra ile gelmiş olur. Böyle olmaması da ihtimal dahilindedir, o zaman lehu’daki zamir men yeşau’nun yerine konulmuş ve kapalı bırakılmış olur, çünkü dilediği de kapalıdır. “Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir” onlara yarayanı da yaramayanı da bilir.

63- “Ant olsun, eğer onlara: “Gökten kim su indirdi de onunla ölümünden sonra yeri diriltti?” diye sorsan, mutlaka “Allah” derler” onun bütün mümkün varlıkları, usul ve furuu ile var edenin o olduğunu itiraf ederler. Sonra da bunlardan hiçbir şeye gücü yetmeyen bazı mahluklarını ona şirk koşarlar “Allah’a hamd olsun, de” seni bu gibi sapıklıktan koruduğu yahut seni tasdik edip delilini açıkladığı için. “Hayır, onların çoğu aklını kullanmazlar” çelişkiye düşerler; şöyle ki onun kendisinden başka her şeyi yoktan var ettiğini ikrar ederler, sonra da putları ona ortak koşarlar. Şöyle de denilmiştir: Onların bu dediklerinin yanında senin hamd ile ne kast ettiğini anlamazlar.

64- “Bu dünya hayatı değildir” alçaltıcı bir ifadedir, nasıl olmasın ki o, Allah nazarında bir sivrisineğin kanadını bile çekmez. “Ancak bir eğlence ve bir oyundur” ancak çocukların oynamak ve eğlenmek için başına toplanıp bir an eğlendikten sonra yorgun olarak dağıldıkları şey gibidir. “Gerçekten ahiret yurdu, elbette o, hayatın ta kendisidir” gerçek hayat yurdudur, çünkü orada ölüm yoktur ya da mübalağa için o bizzat hayat demektir. Hayavan lafzı hayye fiilinin mastarıdır. Hayat sahibine isim olmuştur. Aslı hayeyan’dır, ikinci ye vav’a kalp olunmuştur. Bu hayat lafzından daha etkilidir, çünkü faalan kalıbında hayat için lazım olan hareket ve kıpırdama vardır. Bunun içindir ki burada o tercih edilmiştir. “Biliyor olsalardı” aslı hayatsızlık demek olan ve ondaki hayat çabuk geçen dünyayı ona tercih etmezlerdi.

65- “Gemiye bindikleri zaman” açıklanan hallerinden anlaşıldığı üzere yukarısı ile bağlantılıdır yani onlar anlatıldığı gibi şirk hallerinde iken gemiye bindikleri zaman “dini ona has kılarak Allah’a yalvarırlar” dini bütün mümin gibi olurlar, çünkü Allah’tan başkasını hatırlamazlar, ondan gayrisine dua etmezler. Çünkü zorlukları ondan başkasının def edemeyeceğini bilirler. “Onları karaya çıkarınca, bakarsın, onlar şirk koşuyorlar” hemen şirke dönerler.

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾
 أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَفَتِ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ
 أَفِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ
 مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ الْيُسْرَى
 فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا
 لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

66 – Kendilerine verdiklerimizi inkâr etmeleri ve zevklenmeleri için. Yakında bilirler.

67 – Görmediler mi, kendileri için güvenilir bir Harem kıldık. İnsanlar etraflarından kaçırılıyor. Batıla inanıp da Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?

68 – Allah'a yalan uydurandan yahut kendisine gelen hakkı yalanlayanadan daha zalım kimdir? Cehennemde kâfirler için barınak yok mu?

69 – Bizim uğrumuzda cihat edenlere, elbette yollarımızı göstereceğiz. Şüphesiz Allah elbette iyilik edenlerle beraberdir.

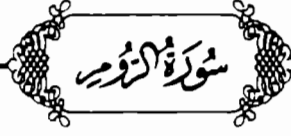
66- “Liyekfuru (kendilerine verdiklerimizi inkâr etmeleri için)” bundaki lam key manasınadır yani şirk koşarlar ki o nedenle kurtuluş nimetini inkâr etsinler “ve zevklensinler” putlara ibadette toplanmak ve üzerinde sevişmekle ya da tehdit manasında emir lam'ıdır. İbn Kesir, Hamze, Kisai ve Kalun'un da Nafi rivayetinde lamın sükunu ile (velyetemetteu) okumaları da bunu destekler. “Yakında bilirler” azap gördükleri zaman bunun sonucunu.

67- “Görmediler mi?” yani Mekke halkı demektir. “kendileri için güvenilir bir Harem kıldık” yani memleketlerini yağma ve tecavüzden, halkını öldürülmekten ve esir edilmekten emin kıldık. “İnsanlar etraflarından kaçırılıyor” öldürülerek ve esir edilerek çalınıyorlar. Çünkü çevrelerindeki Araplar yağma ve çapul içinde idiler. “Batıla mı inanıyorlar?” bu kadar açık ve kapalı, Allah'tan başkasının güç yetiremeyeceği nimetten sonra mı puta yahut şeytana tapıyorlar? “Allah'ın

nimetini mi inkâr ediyorlar” başkasını ona ortak koşuyorlar. İki sılanın başa alınması (efebilbatılı) putlarına önem verdikleri içindir, ya da mübalağa yolu ile imanı putlara tahsis ettikleri içindir.

68- “Allah’a yalan uydurandan” ortağı olduğunu iddia edenden **“yahut kendisine gelen hakkı yalanlayandan daha zalim kimdir?”** gelen peygamberi veya kitabı kast ediyor. Lemma edatının kullanılması beyinsizliklerini göstermek içindir yani hak onlara gelince durmadılar, düşünmediler; bilakis duyar duymaz yalanlamaya koştular. **“Cehennemde kafirler için barınak yok mu?”** bu da orada kalacaklarını onaylamaktır. “Siz, bineklere binenlerin en hayırlısı değil misiniz?” mısraında olduğu gibi. Yani orada kalmayı hak etmiyorlar mı, demektir. Allah’a bu gibi yalanı iftira ettiler ve hakkı da bu şekilde yalanladılar. Ya da cüretlerinden dolayı demektir ki cehennemde kâfirlere yer olduğunu bilmediler de mi bu gibi şeye cüret ettiler?

69- “Bizim uğrumuzda cihat edenlere” bizim adımıza savaşanlara, cihadı mutlak zikretmesi, bütün çeşitleriyle iç ve dış düşmanları içine alması içindir **“elbette yollarımızı göstereceğiz”** bize ulaştıran, huzurumuza getiren yollarımıza ya da hayır yoluna hidayeti ve o yola muvaffakiyeti artıracaktır. Şu ayette olduğu gibi: **“Hidayete gelenlerin hidayetini artıracaktır”** (*Muhammed: 17*). Hadiste de şöyle denilmiştir: Kim bildiği ile amel ederse, Allah ona bilmediğini öğretir. **“Şüphesiz Allah elbette iyilik edenlerle beraberdir”** yardım ve inayetiyle. Resullullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim Ankebut suresini okursa, ona bütün mümin ve münafıkların sayısınca onar sevap verilir.

30 / RUM SURESİ

Mekke'de inmiştir.

60 yahut 59 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ۱ غُلِبَتِ الرُّومُ ۚ ۲ فِى اٰنِى الْاَرْضِ وَمَمِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيِّغْلِبُوْنَ
 ۳ فِى بَضْعِ سِنِيْنَ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ
 الْمُؤْمِنُوْنَ ۚ ۴ يَنْصُرُ اللّٰهُ يَنْصُرُ مَنْ يَّشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝
 ۵ وَعَدَ اللّٰهُ لَا يَخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Mim.

2 – Rumlar mağlup oldu.

3 – En yakın yerde. Oysa onlar mağlubiyetlerinin ardından galip geleceklerdir.

4 – Birkaç yıl içerisinde. Emir önünde de sonunda da Allah'ındır. O gün müminler sevinecekler.

5 – Allah'ın yardımı ile. Allah dilediğine yardım eder. O mutlak galip, çok esirgeyicidir.

6 – Allah'ın vaadi olarak. Ancak insanların çoğu bilmezler.

1; 2; 3- “Elif. Lam. Mim. Rumlar mağlup oldu. En yakın yerde” Arapların onlara en yakın toprağında, çünkü orası onlarca bilinen yerdı ya da fi edna ardıhım yani onların Araplara en yakın yerinde demektir. “Oysa onlar mağlubiyetlerinin ardından galip geleceklerdir”. Elard'daki lam izafetten bedeldir. “Ğalebihim” mastarın mefula izafetindendir, ğalbihim de okunmuştur ki haleb ve halb gibidir.

4; 5- “Birkaç yıl içerisinde”. Rivayete göre Farıslar Rumlara savaş açtılar, onlarla Ezruat ve Busra dolaylarında karşılaştılar. Cezire'de de denilmiştir ki orası Rumların Farıslara (Perslere) en yakın yerleridir. Farıslar galip geldiler. Haber Mekke'ye ulaştı; müşrikler sevindiler ve: Sizlerle Hristiyanlar ehl-i kitapsınız, bizlerle Farıslar da ümmileriz. Bizim kardeşlerimiz sizin kardeşlerinizi yendiler, biz de sizi yeneceğiz, dediler. Ayet bunun üzerine indi. Ebu Bekir onlara: Allah gözünüzü aydın etmesin, yemin ederim ki Rumlar birkaç yıl içerisinde (fi bıd'ı siniyne) Farısları yenecektir, dedi. Übey bin Half ona: Yalan söyledin,

bir süre belirt, seninle bahis tutuşalım, dedi. O da on genç deveye bahse girdi. Süreyi de üç yıl olarak belirttiler. Ebu Bekir radiyallahu anh bunu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e haber verdi. O da: Bıd' üç ila on yıl arasındır, ödülü artır, süreyi uzat, dedi. Onlar da yüz deve koydular ve dokuz yıla çıkardılar. Übey Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onu yaraladığı için Uhut dönüşünde öldü. Rumlar da Hudeybiye seferi sırasında Farsları yendiler. Ebu Bekir de ödülü Übey'in mirasçılarından aldı. Onu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e getirdi, o da: Onu sadaka et, dedi. Hanefiler bunu dar-ı harpte bozuk akitlerin caiz olacağına delil getirdiler. Bunun kumarın haram edilmesinden önce olması ile cevap verilmiştir. Ayet peygamberliğin delillerinden- dir, çünkü gaipten haber vermektedir. Lam'ın fethi ile galeb ve zam ile seyuğlebun da okunmuştur ki manası şöyledir: Rumlar Şam köy-lerinde galip geldiler, Müslümanlar da galip geleceklerdir. Ayetin inişinin dokuzuncu yılında Müslümanlar onlara savaş açtılar, bazı şehirlerini fethettiler. Buna göre galeb lafzı faile muzaf edilmiş olur. **"Emir önünde de sonunda da Allah'ındır"** galip olmalarından önce demektir o da mağlup olmalarıdır ve mağlup olmalarından sonra demektir ki o da galip olmalarıdır. Yani galiplerken de mağluplarken de emir onundur, bunlar ancak onun kaza ve kaderi ile. Muzafunileyh takdir edilmeden de min kablu ve min ba'dü de okunmuştur. Sanki kablen ve ba'den denmiş gibidir ki önünde sonunda demektir. **"O gün"** Rumlar galip geldikleri gün **"müminler sevinecekler, Allah'ın yardımı ile"** kitabı olanlara kitabı olmayanlara karşı yardım edecektir. Çünkü bunda şunlar vardır: Tefeülün (beklentinin) ters dönmesi, Ebu Bekir'le Efendimiz'in müşriklere verdikleri haberde doğru çıkmaları, fazla ödül almaları, yakınlerinin ve dinde sebatlarının artması. Şöyle de denilmiştir: Allah'ın müminlere yardımı ile sevinecekler, çünkü doğrulukları meydana çıkmıştır ya da düşmanlarını birbirine saldırmakla ki kırılıp tükeneceklerdir. **"Allah dilediğine yardım eder"** bir defa onlara, bir defa da ötekilere yardım eder. **"O, mutlak galip, çok esirgeyicidir"** aleyhlerine yardım etmekle bazı kullarından intikam alır ve başka bir zaman da yardım etmekle onlara lütfeder.

6- **"Va'dallah (Allah'ın vaadi olarak)"** bu da kendini tekit eden mastardır, çünkü makabli de vaat manasınadır. **"Allah vaadinden caymaz"** çünkü onun yalan söylemesi imkânsızdır **"Ancak insanların çoğu bilmezler"** vaadini de doğruluğunu da, çünkü cahildirler ve düşünmezler.

يَعْلَمُونَ ظَلَمَآ مِنْ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غٰفِلُونَ ﴿٧﴾
 اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِيْ اَنْفُسِهِمْ مَّا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ
 وَمَا بَيْنَهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى وَاِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ
 رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾ اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا
 كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوْا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً
 وَاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوْهَا اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوْهَا وَجَلَتْهُمْ
 رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ
 يَظْلِمُوْنَ ﴿٩﴾

7 – Onlar dünya hayatının dışını bilirler. Oysa onlar ahiretten gafilirdirler.

8 – Kendi içlerinde düşünmediler mi ki Allah, gökleri, yeri ve ikisinin arasındaki şeyleri ancak hak ile ve belli bir süre ile yaratmıştır. Şüphesiz insanların çoğu Rablerine kavuşmayı mutlaka inkâr ediciler.

9 – Yeryüzünde gezip bakmadılar mı, kendilerinden öncekilerin akıbeti nasıl oldu? Onlar kuvvetçe kendilerinden daha çetin idiler. Yeri kazdılar ve onu kendilerinin imar ettiklerinden daha çok imar ettiler. Peygamberleri onlara açık deliller getirmişti. Allah onlara zulmedecek değildi, ancak onlar kendilerine zulmediyorlardı.

7- “Onlar dünya hayatının dışını bilirler” ondan gördüklerini ve yaldızlarıyla zevklendiklerini bilirler. “Oysa onlar ahiretten gafilirdirler” ki gaye ve maksat da odur. Akıllarına gelmez. İkinci hüüm zamiri birincinin tekrarıdır ya da müptedadır, gafilun da haberidir. Cümle de birincinin haberidir. O, iki itibara göre de ahiretten tamamen gafil olduklarını çağrıştırmaktadır. Gafletleri de geçen cümleyi iktiza etmektedir. O cümle de la ya'lemun kavline bedeldir. Bu da cahilliklerini respit etmek ve onları dünyanın bazı dış yüzeyini bilmekten öte gitmeyen hayvanlara benzetmek içindir. Çünkü onun dışı ile ilgili bazı

bilgiler; onun gerçeklerini, sıfatlarını, fiillerini ve sebeplerini gerçek olarak bilme ile ilgilidir, ondan nasıl sadır olduğunu ve onda nasıl tasarruf edildiğini göstermektedir. Bunun içindir ki zahiren lafzı nekire olarak verilmiştir. Dünya bilgilerinin iç kısmına gelince o ahirete geçiş köprüsüdür, ona temas noktasıdır hallerinin (ahiret hallerinin) bir numunesidir. Ve son olarak şunu bildirmek içindir ki dünyayı bilmemekle zahirini bilmek arasında fark yoktur.

8- **“Kendi içlerinde düşünmediler mi?”** orada düşünce imal etmediler mi ya da nefisleri hakkında düşünmediler mi? Çünkü o kendilerine diğerlerinden daha yakındır ve görmek isteyen için içinde bütün mümkün varlıkların tecelli ettiği bir aynadır. Düşünsünler de onu yoktan var edenin onu ilk defa yarattığı gibi ikinci kez tekrar etmeye de kadir olduğunu anlasınlar. **“Allah gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yaratmıştır”** illa bilhakkı kelamın akışından anlaşılan mahzuf kavil (demek) yahut ilm (bilmek) maddelerine bağlıdır (evelem yetefekkeru fe yekulu). **“Ve belli bir süre ile yaratmıştır”** orada sona erer ve ondan sonra kalmaz. **“Şüphesiz insanların çoğu Rablerine kavuşmayı”** belli süre bittiği veyahut kıyamet koptuğu zaman cezası ile karşılaşmayı **“mutlaka inkâr ediciler”** dünyanın ebedi ve ahiretin de hiç olmayacağını sanırlar.

9- **“Yeryüzünde gezip bakmadılar mı, kendilerinden öncekilerin akıbeti nasıl oldu?”** bu da yerin çeşitli bölgelerinde gezmelerini ve kendilerinden önce kırılanların kalıntılarına bakmalarını onamaktadır. **“Onlar kuvvetçe kendilerinden daha çetin idiler”** Ad ve Semud kavimleri gibi. **“Yeri kazdılar”** su çıkarmak, maden elde etmek ve tohum vs. ekmek için altını üstüne getirdiler **“ve onu imar ettiler”** yeri imar ettiler **“kendi imar ettiklerinden daha çok”** Mekke halkının imarından daha çok imar ettiler. Çünkü onlar ekin bitmez ve dar bir vadide idiler. Bunda halleri çok zayıf olduğu halde dünyaya aldanmalarına ve onunla övünmelerine karşı alaylı bir ifade vardır. Çünkü dünyanın işi başka ülkelere açılma, insanlarla sıkı temas kurma ve uzak bölgelerde harekete geçme ile gelişir. Onlar ise zayıftırlar, verimsiz bir bölgeye sıkışıp kalmışlardır. **“Peygamberleri onlara açık deliller getirmişti”** mucizeler yahut açık ayetler. **“Allah onlara zulmedecek değildi”** onlara zalimler gibi muamele edip de suçları olmadan ve hatırlatmadan bir şey yapacak değildi **“ancak onlar kendilerine zulmediyorlardı”** çünkü kırılmalarına sebep olacak işler yaptılar.

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوْىَ
 أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾
 اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ
 تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ
 شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءٌ وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾
 وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُومِّدُ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾ فَمَّا الَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾
 وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ
 فَأُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾

10 – Sonra kötülüklerinin akıbeti, Allah'ın ayetlerini yalanladıkları ve onlarla alay ettikleri için pek fena oldu.

11 – Allah yaratmaya başlar, sonra da onu tekrar eder. Sonra yalnız ona döndürüleceksiniz.

12 – Kıyamet kopacağı gün suçlular ümitsizlikten susacaklar.

13 – Onların Allah'tan başka ortaklarından şefaatçileri olmadı. Onlar ortaklarını inkâr ediciler oldular.

14 – Kıyamet'in kopacağı gün, o gün ayrılırlar.

15 – İman edip iyi şeyler yapanlara gelince, işte onlar, bir bahçe-de mesrur olurlar.

16 – Kâfir olup ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince, işte onlar da azapta hazır edilmişlerdir.

10- “Sonra kötülük edenlerin akıbeti pek fena oldu” yani akıbetleri kötü akıbet ya da kötü haslet oldu. Zamirin yerine zahir ismin konulması, akıbetlerinin böyle olmasını gerektiren şeyi ve onların böyle bir işi yapmaları olduğunu bildirmek içindir. Sûâ, esve'in mü-

ennesidir, hüsna gibi ya da mastardır, büşra gibi, sıfat olarak gelmiştir. **“En kezzebu (Allah’ın ayetlerini yalanladıkları ve onlarla alay ettikleri için)”** bu da sûâ’nın illeti yahut bedeli veyahut atıf beyanıdır ya da kâne’nin haberidir. Sûâ da esâu’nun mastarıdır ya da mefuludur, mana da şöyledir: Sonra bu hatayı işleyenlerin akıbeti kalplerinin mühürlenmesi oldu, sonunda Allah’ın ayetlerini yalanladılar ve onlarla alay ettiler. Sûâ’nın fiilin sırası olması, en kezzebu’nun da ona tabi olması da caizdir. Haber de kapalılık ve korkutmak için hazf edilmiştir. En’in müfessire olması da caizdir, çünkü isaet, yalanlama ve alay etme ile tefsir edilince kavl manasını içermiş olur. İbn Amir ile Kufeli kuralları nasb ile akıbeten okumuşlardır ki isim sûâ olur, en kezzubu da zikredilen itibarlara göre işleme tabi olur.

11- **“Allah yaratmaya başlar”** halkı var eder **“sonra da onu tekrar eder”** yeniden diriltir, **“sonra yalnız ona döndürüleceksiniz”** ceza için, hitap kalıbına geçilmesi, maksadı abartmak içindir. Ebu Bekir, Ebu Amr ve Ravh aslı üzere ye ile (yerciun) okumuşlardır.

12- **“Kıyamet kopacağı gün suçlular ümitsizlikten susacaklar”** şaşkın ve meyus vaziyette seslerini çıkarmazlar. Bu da nâzartuhu feeblese (onunla münazara ettim, sustu, delil getirmekten ümidini kesti) deyiminden gelir. Ennakatül miblasu da bundan gelir ki köpürmeyen deve demektir. Lam’ın fethi ile (yüblesü) de okunmuştur ki susturmak manasına eblese maddesinden gelir.

13; 14- **“Onların ortaklarından olmadı”** Allah’a şirk koştukları şeylerden **“şefaathçileri”** Allah’ın azabından himaye edecek. Mazi kalıbı ile gelmesi, mutlaka gerçekleşeceği içindir. **“Onlar ortaklarını inkâr ediciler oldular”** onlardan ümitlerini kestikleri zaman tanrılarını inkâr ederler, tanımazlar. Dünyada onların yüzünden kâfir oldular da denilmiştir. Mushaf’ta şüfeaû ve ulemâu beni israile vav ile yazılmıştır. Sûâ da ye’den önce elifle yazılmıştır, bu da hemzeyi harekesini aldığı harfin (elifin) şeklinde tespit etmek içindir. **“Kıyametin kopacağı gün, o gün ayrılırlar”** yani müminlerle kâfirler ayrılırlar, çünkü Allah Teala şöyle demiştir:

15; 16- **“İman edip iyi şeyler yapanlara gelince, işte onlar, bir bahçede”** çiçekli ve sulu bir yerde **“mesrur olurlar”** öyle bir sevinirler ki yüzleri güler. **“Kâfir olup ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlanlara gelince, işte onlar da azapta hazır edilmişlerdir”** azaba sokulmuşlardır, artık kayıp olamazlar.

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ

تَمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾
وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ
تَتَنَشَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ
أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

17 – Akşamladığınız ve sabahladığınız zaman Allah'ı tespih edin.

18 – Göklerde ve yerde hamd onundur. Gündüzün sonunda ve öğleye girdiğiniz zaman da (onu tespih edin).

19 – Ölüden diriyl, diriden ölüyü çıkarır. Yeri ölümünden sonra diriltilir. Siz de öyle çıkarılırsınız.

20 – Sizi topraktan yaratması onun delillerindendir. Sonra birden siz yeryüzüne dağılan beşersiniz.

21 – Onun delillerinden biri de size kendilerine ısınasınız diye kendinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koymasıdır. Şüphesiz bunda iyice düşünen bir toplum için gerçekten ibretler vardır.

17; 18- “Akşamladığınız ve sabahladığınız zaman Allah'ı tespih edin. Göklerde ve yerde hamd onundur. Gündüzün sonunda ve öğleye girdiğiniz zaman da”. Emir manasında haberdur, bu vakitlerde Allah'ı tenzih etmek ve ona sena etmek (övmek) için emirdir. Ki bu vakitlerde kudreti görünür ve bunlarda nimeti yenilenir. Ya da (ihbar değil) bu vakitlerde meydana gelen ve kusurdan münezzehe olduğunu ve göklerde ve yerde bulunanlardan ayırım sahibi olanlardan övülmeyi hak ettiğini söyleyen şahitleri göstermek içindir. Sabah akşam özellikle tespihin belirtilmesi, o iki vakitte kudret ve azamet eserlerinin daha

açık olmasındandır. Gündüzün sonunda da hamdin özellikle zikredilmesi – ki aşiiyy, aşiiyetil aynü deyiminden gelir ki göz iyi görememektir – ve gündüzün ortası demek olan öğle vaktinde de özellikle (hamdin) zikredilmesi, bu iki vakitte nimetlerin daha çok yenilenmesindendir. Aşiiyyen'in hiyne tümsune'ye matuf olup "velehül hamdü"nün de itiraz cümlesi olması da caizdir. İbn Abbas radiyallahu anhumâ şöyle demiştir: Ayet beş vakit namazı içine almaktadır; tümsune akşamla yatsıdır, tusbihune sabah namazıdır, aşiiyyen ikindi namazıdır, tuzhi-run da öğle namazıdır. Bunun içindir ki Hasen Basrî surenin Medenî olduğunu söylemiştir. Çünkü o şöyle derdi: Mekte'de vacip namaz iki rekattı, o da istenilen vakitte kılınırdı. Beş vakit namaz ise Medine'de farz kılınmıştır. Çoğunluk surenin Mekki olduğu görüşündedir. Aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: Kim sevabını tam ölçikle ölçmek isterse, fesübhanallahi hiyne tümsune ayetini okusun. Yine aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: Kim sabahladığı zaman fesübhanallahi ayetini sonuna kadar okursa gece kaçırdığını gündüz elde eder. Kim de bunu gece söylerse gündüz kaçırdığını elde eder. Hiynen tümsune ve hiynen tusbihune de okunmuştur ki tümsune fihi ve tusbihune fihi demektir.

19- **"Ölüden diriye çıkarır"** insanı meniden ve kuşu yumurtadan çıkarması gibi **"diriden ölüyü çıkarır"** meni ve yumurta gibi ya da ölümle hayatı yer değiştirir veyahut aksini yapar. **"Yeri diriltir"** bitki ile **"ölümünden sonra"** kuruduktan sonra. **"Bunun gibi"** bu çıkarma gibi **"siz de çıkarılırsınız"** kabirlerinizden. Çünkü o da ölümden sonra hayatın gelmesidir. Hamze ile Kisai te ile (tuhracun) okumuşlardır.

20- **"Sizi topraktan yaratması onun delillerindendir"** yani esas var ederken demektir, çünkü asılları ondandır. **"Sonra birden siz yeryüzüne dağılan beşersiniz"** sonra beşer haline gelince hemen yeryüzüne dağıldınız.

21- **"Onun delillerinden biri de size kendinizden eşler yaratmasıdır"** çünkü Havva, Âdem'in ege kemiginden, diğer kadınlar da erkeklerin menilerinden yaratıldı. Ya da çünkü onlar da erkeklerin cinsindendir, başka bir cinsten değildir. **"Kendilerine ısınasınız diye"** onlara meyledesiniz ve onlarla ülfet edesiniz diye. Çünkü cins birliği kaynaşmanın sebebidir, farklılık da nefretin nedenidir. **"Ve aranızı koydu"** erkeklerle kadınların arasına ya da cinsin fertleri arasına **"sevgi ve merhamet"** şehvet halinde ve diğer durumlarda evlilik vasıtasıyla, diğer hayvanlarda ise öyle değildir. Bu da geçim işini düzenlemek içindir ya da insan yaşamının tanışma ve yardımlaşmaya, bunun da sevişme ve merhamete dayalı olmasındandır. Sevginin cimadan, rah-

metin de çocuktan kinaye olduğu da söylenmiştir, mesela (İsa aleyhis-salam için): “Bizden bir rahmet olarak” (*Sâd*: 43) denilmesi gibi. “Şüphesiz bunda iyice düşünen bir toplum için gerçekten ibretler vardır” bunlardaki hikmetleri bilenler için.

وَمِنْ آيَاتِهِ

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ السِّنِّتِكُمْ وَالْوَانِكُمْ
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ
 مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ
 لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٣٤﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ
 خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُخْجِي بِهِ الْأَرْضَ
 بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

22 – Onun ayetlerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için gerçekten ibretler vardır.

23 – Onun delillerinden biri de gece ve gündüz uyumanız ve lüt-fünden aramanızdır. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için gerçekten ibretler vardır.

24 – Onun delillerinden olarak size korku ve ümit vermek için şimşegi gösterir ve gökten su indirip onunla ölümünden sonra yeri diriltir. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran bir toplum için gerçekten ibretler vardır.

22- “Onun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin değişik olmasıdır” lisanlarınızın demektir ki bu da her sınıfa dilini öğretmekle yahut dil koymayı ilham etmek ve ona güç vermektedir. Ya da konuşma cinslerinizin farklı olmasıdır, çünkü nerede ise iki konuşmanın nitelik bakımından eşit olduğunu duyamazsın. “Ve renklerinizin” derinin beyaz ve siyah olması ya da organların hatları, görünüm ve şekilleridir. Böylece ayrıcalık ve tanışma gerçekleşir. Öyle ki ikizler bile maddeleri, sebepleri ve yaratmada karşılaştıkları denkli-

ğe rağmen mutlaka farklılık gösterirler. “Şüphesiz bunda alimler için gerçekten ibretler vardır” nerede ise akıllı bir meleğe yahut bir insana veyahut cine gizli kalmaz. Hafs lam’ın kesri ile (alimin) okumuştur ki “bunu ancak alimler anlar” (*Ankebut: 43*) ayeti bunu destekler.

23- “Onun delillerinden biri de gece ve gündüz uyumanız ve lüt-fünden aramanızdır” iki zamanda da uyumanız, bu da nefis fonksiyonlarının dinlenmesi, doğal güçlerin takviyesi ve bu ikisinde geçiminizi aramanız içindir. Ya da gece uyumanız ve gündüz rızık aramanızdır. Böylece iki zaman iki atıf edatı ile verilmiştir, bu da her iki zamanın, özelliği olmakla beraber ihtiyaç halinde diğerine de uygun olduğunu bildirmek içindir. Bu hususta varit olan diğer ayetler de bunu destekler (gerekirse gündüz uyunur ve gece de çalışılır demek istiyor). “Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için gerçekten ibretler vardır” anlamak maksadıyla dinleyenler için. Çünkü ondaki hikmet gayet açıktır.

24- “Ve min ayatıhi yürükümül berka (onun delillerinden olarak size şimşegi gösterir)” burada mastar edatı olan en gizlidir (göstermesidir), şurada olduğu gibi:

Ey beni savaşa katılmaktan men eden kimse,

Zevklere katılmamı isteyen kimse, sen beni ölümsüz mü kılacaksın?

(Ahdural veğa’da en gizlidir, o da en eşhede’den anlaşılmaktadır).

Ya da fiil (yürüküm) mastar yerine konulmuştur, mesela: Tesmau bil-muaydi hayrün min en terahu (Muaydi’yi duyma görmenden daha hayırlıdır) sözü gibi. Ya da fiil mahzufun sıfatıdır ki takdiri, ayetün yürüküm bihel berka demektir. Şu beyitte olduğu gibi:

Zaman iki halden başkası değildir, o ikisinden birinde

Ölürüm, diğerinde de geçimimi arar yorulurum.

“Havfen (korku için)” yolcu için yıldırım korkusu “ve umut için” yerli için de yağmur umudu. Havfen ile tamaan’ın nasbı zikredilenden anlaşılan fiildendir, çünkü onlara şimşegi göstermek onların da görmelerini gerektirir ya da zikredilen fiildendir, o zaman muzaf takdir edilmiş olur, mesela iradete havfin ve tamain gibi. Ya da havf ve tama’ ihafe ve itma’ (korkutma ve ümitlendirme) ile tevil etmekle mansuptur, mesela faaltuhu rağmen lişşeytani (şeytanın burnunu sürtmek için yaptım) gibi. Ya da hal olarak mansuptur, mesela kellemtuhu şifahen (onunla yüzbeyüz konuştum) gibi. “Ve yünezzilü minessemâi maen (ve gökten su indirir)” bu da şedde ile okunmuştur. “Onunla yeri diriltir” bitki ile “ölümünden sonra” kuruduktan sonra. “Şüphesiz bunda aklını çalıştıran bir toplum için gerçekten ibretler vardır” sebeplerini ve nasıl oluştuğunu meydana çıkarmak için akıllarını kullananlar için demektir. Ta ki Yaratıcının sonsuz kudreti ve hikmeti onlara görünsün.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهٖ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ
 دَعْوَةً مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُ مَن فِى السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهٗ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذِى يَبْدَأُ الْخَلْقَ
 ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِى السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ ضَرَبَ لَكُم مَّثَلًا
 مِّنْ أَنفُسِكُمْ هَلْ لَّكُم مِّنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِّنْ شُرَكَآءَ فِى مَا
 رَزَقْنَاكُمْ فَأَنتُمْ فِىهِ سَوَآءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنفُسَكُمْ
 كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

25 – Onun delillerinden biri de göğün ve yerin onun emri ile durmasıdır. Sonra sizi bir davetle çağırdığı zaman hemen yerden çıkarırsınız.

26 – Göklerde ve yerde kımmler varsa, hepsi ona boyun eğicidir.

27 – O ki yaratmaya başlar, sonra onu tekrar eder. O, ona pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce misal onundur. O mutlak galip, hikmet sahibidir.

28 – Size kendinizden bir misal getirdi: Sizin sağ ellerinizin sahip olduklarından size verdiğimiz rızıkta kendileri ile eşit olduğunuz ve kendinizden korktuğunuz gibi onlardan da korktuğunuz ortaklarınız var mı? İşte akıllarını çalıştıran bir toplum için ayetleri böyle açıklıyoruz.

25- “Onun delillerinden biri de göğün ve yerin onun emri ile durmasıdır” onları durdurmakla ve durduranı olmadığı halde onları belli yerlerinde durdurmak istemekle demektir. Emri ile demesi, mübalağa tarzında sonsuz kudretini ve alete muhtaç olmadığını ifade etmek içindir. “Sümme iza deaküm (sonra sizi bir davetle yerden çağırdığı zaman hemen çıkarırsınız)” bu da teveli- müfred usulü ile entekume’ye atfedilmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: Onun delillerinden biri de göklerin ve yerin onun emri ile durması, sonra da bir defa davet ettiği

zaman kabirlerden çıkmanızdır: Ey ölümler çıkın, der! Maksat böyle bir irade taalluk ettiği zaman duraksamadan ve iş hazırlığı yapma ihtiyacı duymadan süratle meydana gelmesini, emrine itaat edilen davetçinin davetine hızla itaate benzetmektir. Sümme edatı zamanda aralık içindir ya da ondaki şeyin büyüklüğünü göstermek içindir. Mine: ardı da dea'ya müteallıktır, mesela: Deavtuhu min esfelil vadi fetalaa ileyye (ona vadinin aşağı tarafından seslendim bana çıkageldi) gibi Tahrucune'ye müteallık değildir, çünkü iza'nın maba'di makablinde amel etmez. İkinci iza ise fücaiyedir, bunun içindir ki birincinin cevabında fe yerine geçmiştir.

26; 27- “Göklerde ve yerde kimler varsa, hepsi ona boyun eğicidir” yaptığına itaat eder, ondan çekinmezler. **“O ki yaratmaya başlar, sonra onu tekrar eder”** onları helak ettikten sonra. **“Vehüve ehvenü aleyhi (bu, ona pek kolaydır)”** tekrar etmek ona aslından daha kolaydır. Bu da sizin gücünüze ve sizin esaslarınıza göredir. Yoksa ona ikisi de birdir. Bunun içindir ki aleyhi'deki zamir halka gider denilmiştir. Ehven heyyin manasıdır, denilmiştir. Hüve'nin müzekker olması ondan dolayıdır. Ya da iade en yüüde manasıdır. **“Göklerde ve yerde en yüce misal onundur”** misal acayip durum ve nitelik demektir, mesela sonsuz kudret, eksiksiz hikmet gibi. Kim onu lailahe illallah sözü ile tefsir ederse, ondan vahdaniyet sıfatını murat etmiştir. **“En yüce misal”** başkasının ona benzer veya yakın öyle sıfatı yoktur. Bunlar da ona delalet eder ve onu konuşur. **“O mutlak galiptir”** hiçbir mümkünü başlatmaktan ve tekrar etmekten aciz değildir. **“hikmet sahibidir”** işlerini hikmetine göre yapar.

28- “Size kendinizden bir misal getirdi” size en yakın olan nefislerinizin hallerinden devşirilmiş bir misal getirdi **“sizin sağ ellerinizin sahip olduklarından (kölelerinizden) size verdiğimiz rızıkta ortaklarınız var mı?”** mallarda vs. şeylerde **“kendileri ile eşit olduğunuz”** sizin ve onların eşit olduğunuz, malın üzerinde sizin gibi tasarruf eden (ortaklarınız var mı?) Üstelik onlar da sizin gibi beşerdir ve mallar da elinizde emanettir. Birinci min iptidaye, ikincisi bazı manasıdır, üçüncüsü de olumsuzluk yerine geçen istifhamın tekidi içindir. **“Onlardan korktuğunuz”** mal üzerinde sizin gibi bağımsız olarak tasarruf ederler diye **“kendinizden korktuğunuz gibi”** hürlerin birilerinden korktukları gibi. **“Kezalike (bunun gibi)”** bu açıklama gibi **“ayetleri açıklıyoruz”** çünkü açıklama manaları ortaya çıkarır ve onları izah eder. **“Akıllarını çalıştıran bir toplum için”** misalleri düşünmede akıllarını kullanan bir toplum için (kölelerinizle eşit ortak olmak istemezsiniz, öyleyse putları neden bana eşit ortaklar yapıyorsunuz?).

بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ

ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ
 وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا
 فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ
 ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾
 مُبِينٍ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا
 مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا
 شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾
 وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُبِينٍ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُمْ
 مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

29 – Hayır, zalimler bilgisizce keyiflerine uydular. Artık Allah'ın saptırdığını kim hidayet eder? Onlar için yardımcılar yoktur.

30 – Yüzünü bir muvahlit olarak dine çevir. Allah'ın, insanları onun üzerine yarattığı fıtratına. Allah'ın yaratması için değişiklik yoktur. İşte doğru yol budur. Ancak insanların çoğu bilmezler.

31 - Ona yönelerek, ondan korkun ve namazı kılın. Müşriklerden olmayın.

32 – Onlar ki dinlerini darmadağın ettiler ve fırka fırka oldular. Her zümre yanlarındaki şeyle şımarmaktadır.

33 – İnsana bir zarar dokunduğu zaman Rablerine dönerek ona dua ederler. Sonra kendinden onlara bir rahmet tattırdığı zaman, bir bakarsın onlardan bir grup Rablerine şirk koşuyorlar.

29- “Hayır, zalimler uydular” Allah’a şirk koşmakla “bilgisizce keyiflerine (uydular)” cahilce, onları hiçbir şey durduramaz, çünkü bilen kimse keyfine uyarsa, bazen bilgisi onu geri çevirir. “Artık Allah'ın

saptırdığını kim hidayet eder?” onu hidayet etmeye kimin gücü yeter? **“Onlar için yardımcılar yoktur”** onları sapıklıktan çekip çıkarcak ve afetlerinden esirgeyecek.

30- **“Yüzünü bir muvahhit olarak dine çevir”** ona döndür, başkasına iltifat etme, gözünü ondan ayırma. Bu ona yönelmenin, onun üzerinde durmanın ve ona önem vermenin misalidir. **“Allah’ın fitratına”** hilkatine demektir, fitrat iğra mülahazası ile mansuptur (ilzemu / sarılın) ya da maba’dinden anlaşılacağı üzere mefulu mutlak olarak mansuptur. **“Allah’ın, insanları onun üzerine yarattığı fitratına”** o da hakkı kabul etmeleri ve onu anlama güçlerinin olmasıdır ya da İslam milletini kabul etmeleridir. Çünkü onlara dışarıdan müdahale edilmezse onu rahatlıkla kabul ederler, oraya varırlar. Şöyle de denilmiştir: Fitrat Âdem’den ve zürriyetinden alınan sözdür. **“Allah’ın yaratması için değişiklik yoktur”** kimse onu değiştiremez ya da onu değiştirmek yaraşmaz. **“Zalike (işte bu)”** yüzün ona doğru çevrilmesi emredilen dine ya da milletle tefsir edildiği takdirde fitrata işaretir **“doğru dindir”** yamuk olmayan dindir. **“Ancak insanların çoğu bilmezler”** düşünmedikleri için doğruluğunu bilmezler.

31- **“Münibiyne ileyhi (ona yönelerek)”** ona dönerek, bu da enabe fiilinden gelir ki arka arkaya dönmektir. Her şeyi kesip atarak ona dönerek de denilmiştir bu da nâb (kesici diş) kökünden gelir. Münibiyne lafzı fitratallahi’yi nasb için takdir edilen fiildeki zamirden haldir (ilzemu) ya da ekim lafzındaki zamirden haldir. Çünkü ayet Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile ümmetine hitaptır, çünkü: **“Ondan korkun ve namazı kılın. Müşriklerden olmayan”** demiştir. Ancak başta Efendimiz’e hitap edilmesi onu büyütme içindir.

32- **“Minellezine (onlar (müşrikler) ki dinlerini darmadağın ettikler)”** müşriklerden bedeldir. Darmadağın etmeleri de arzularına göre değişik şeylere ibadet etmeleridir. Hamze ile Kisai fâruku şeklinde okumuşlardır ki emredildikleri dinlerini bıraktılar demektir. **“Ve fırka fırka oldular”** her biri kendi dinini saptıran imamına uydu, onun tarafını tuttu. **“Her zümre (cemaat) yanlarındaki şeyle şırmarmaktadır”** onun hak olduğunu zannederek ona sevinmektedir. Ferihun lafzının küllü’nün sıfatı olması da caizdir ki o zaman haber minellezine ferreku ifadesi olmuş olur.

33- **“İnsana bir zarar”** şiddet **“dokunduğu zaman Rablerine dönerek ona dua ederler”** başkalarına dua etmekten dönerek. **“Sonra kendinden onlara bir rahmet tattırdığı zaman”** o şiddetten halas ederek **“bir bakarsın onlardan bir grup Rablerine şirk koşuyorlar”** kendilerine sıhhat ve afiyet veren Rablerine ortak koşuyorlar.

لِيَكْفُرُوا بِمَا

أَتَيْنَلَهُمْ فَنَمَتُّوهُ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ أَنْزَلْنَاهُ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ
 يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِذَا آذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً
 فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَلَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ
 يَقْتُلُونَ ﴿٣٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾ فَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ
 وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ
 وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾

34 – Onlara verdiğimiz şeylere nankörlük etmeleri için. Hele zevklenin. Yakında bileceksiniz.

35 – Yoksa biz onlara kesin bir delil indirdik de şirk koştukları şeyi o mu söylüyor?

36 – İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman onunla şımarırlar. Eğer ellerinin öne sürdüğü şey sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, hemen onlar ümitlerini keserler.

37 – Görmediler mi ki şüphesiz Allah dilediği kimse için rızkı genişletir ve daraltır. Şüphesiz bunda iman eden bir kavim için elbette ibretler vardır.

38 – Öyleyse akrabaya, yoksula ve yol oğluna (yolda kalana) hakkını ver. Bu, Allah'ın cemalini isteyenler için daha hayırlıdır. İşte onlar muratlarına nail olanların ta kendileridir.

34- “Liyekfuru (onlara verdiğimiz şeye nankörlük etmeleri için)” buradaki lam akıbet içindir, tehdit manasına emir için olduğu da söylenmiştir, çünkü “fetemetteu (zevklenin)” demiştir. Ancak şu kadar var ki gaipen emre geçilmesi mübalağa içindir. “Veliyetemetteu” şeklinde de okunmuştur. “Yakında bileceksiniz” zevkinizin sonucunu. Ye ile (yalemun) da okunmuştur ki bunda temetteu mazi kabul edilmiş

olur.

35- “Yoksa biz onlara kesin bir delil indirdik de” bir kanıt; yanında delil olan bir melek de denilmiştir. “O konuşuyor” lisan-ı hal ile konuşuyor, mesela “kitabımız onlara hakkı konuşuyor” (*Casiye*: 29) gibi. Ya da dili ile konuşuyor “şirk koştukları şeyi” şirklerini ve doğruluğunu ya da şirk koşmalarına sebep olan şeyi demektir.

36- “İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman” sağlık ve bolluk gibi bir nimet “onunla sevinirler” o sebeple şımarırlar. “Eğer başlarına bir kötülük gelirse” şiddet gelirse “ellerinin öne sürdüğü şey sebebiyle” günahlarının uğursuzluğu ile “hemen onlar ümitlerini keserler” derhal rahmetinden meyus olurlar. Kisai ile Ebu Amr nun'un kesri ile (yaknitun) okumuşlardır.

37- “Görmediler mi ki şüphesiz Allah dilediği kimse için rızkı genişletir ve daraltır” öyle ise onlara ne oluyor da şükretmiyorlar: müminler gibi bollukta ve darlıkta hasbî davranmıyorlar? “Şüphesiz bunda iman eden bir kavim için elbette ibretler vardır” kudret ve hikmetinin sonsuzluğunu çıkaracak ibretler vardır.

38- “Öyleyse akrabaya hakkını ver” mesela sıla-i rahim gibi, Hanefiler bunu mahrem akrabanın nafakasının vacip olduğuna delil getirmişlerdir ki pek açık değildir. “Yoksula ve yolcuya” zekâttan hisselerine düşeni ver. Hitap Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ve yahut hali vakti müsait olanadır. Bunun içindir ki başına fe getirmiştir (feati). “Bu, Allah'ın cemalini isteyenler için daha hayırlıdır” zatını yahut tarafını demektir ki yaptığı iyilikle yalnız onu isteyenler ya da başkasını değil ona yaklaşma cihetini arayanlar için demektir. “İşte onlar muratlarına nail olanların ta kendileridir”. Çünkü verilen nimetle ebedî cenneti kazanmışlardır.

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبِّا

لِيَرْبُوا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ
تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾ اللَّهُ الَّذِي
خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ
شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٤٠﴾ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي
النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾
قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ

كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾

39 – İnsanların mallarında artsın diye verdiğiniz faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın cemalini isteyerek verdiğiniz zekât ise, işte mükâfatlarını katlayanlar (onu verenlerin) ta kendileridir.

40 – Allah o zat ki sizi yarattı, sonra size rızık verdi. Sonra sizi öldürecek, sonra da sizi diriltecektir. Ortaklarınızdan bunlardan hiçbirini yapan var mı? O münezzehtir ve onların şirk koştukları şeyden pek yücedir.

41 – İnsanların elleriyle kazandıkları şeyler yüzünden karada ve denizde bozukluk görüldü ki, yaptıklarının bir kısmını onlara tat-tırsın. Belki onlar dönerler.

42 – De ki: Yeryüzünde gezin de öncekilerin akıbeti nasıl olmuş görün! Onların çocukları müşrikler idiler.

39- “Faizden ne verdinizse” muamele yaparken fazlalık olarak yahut iyilik yaparken beklenen fazlalık gibi, İbn Kesir kasr ile (riba) okumuştur ki faiz vermek gibi yaptığınız şey demektir. “İnsanların mallarında artsın diye, Allah katında artmaz” onun yanında temizlenmez ve bereketlenmez. Nafi ile Yakup yerbu okumuşlardır ki artırmanız yahut faiz sahibi olmanız için demek olur. “Allah'ın cemalini isteyerek verdiğiniz

zekâta gelince, işte mükâfatlarını katlayanlar, onların ta kendileridir" sevapları da kat kat olur. Mukvi ile musir de mudif'e benzer ki kuvvetli ve zengin demektir ya da zekât bereketiyle sevaplarını ve mallarını artıranlar onlar demektir. Ayn'ın fethi ile mud'afun da okunmuştur. İbare ve nazım olarak hitaptan gaip üslûbuna geçilmesi, mübalâğa içindir. Bunda da büyütme vardır, sanki bununla meleklerle ve havas kimselere hitap etmiş gibidir, bu da onları herkese tanıtmak ya da genellemek içindir. Sanki bunu kim yaparsa onlar sevaplarını katlarlar demiş gibidir. Eğer ma edatı mevsule kabul edilirse, raci zamir hafz edilmiş olur takdiri de elmudifune bihi ya da femu'tuhu ülaike humul mud'ifune demektir.

40- "Allah o zat ki sizi yarattı, sonra size rızık verdi. Sonra da sizi öldürecek, sonra da sizi diriltecektir. Ortaklarınızdan bunlardan hiç-birini yapan var mı?" Ona ilâhlığın gereklerini verdi, ortak koştukları putlardan ve saireden de onları aldı, bunu da delille, görünen ve üzerinde ittifak edilen şeyle pekiştirdi. Sonra da bundan onun ortaklarından münezzehtir olduğu sonucunu çıkardı: **"O münezzehtir ve onların şirk koştukları şeyden yücedir"** dedi. İsm-i mevsulün Allah'ın sıfatı, haberin de hel min şürekâiküm olması da caizdir. O zaman râbıt da min zaliküm olur, çünkü o, min ef'âlihi manasınadır. Birinci ve ikinci min hükmün ortaklara ve işlere kadar yayıldığını ifade eder. Üçüncü min ise olumsuzluğu genelleştirmek içindir. Bunların her biri de kendi başlarına tekittir, ortakların aczini dile getirmek içindir. Hamze ile Kisai te ile (tüşrikun) okumuşlardır.

41- "Karada ve denizde bozukluk görüldü" kıtlık, salgın, çok sayıda yangın, suya boğulma, inci avcılarının elleri boş dönmeleri, bereketlerin yok olması, zararların çoğalması gibi; ya da sapıklık ve zulüm gibi şeyler görüldü. Denizden maksat sahil kentleridir, de denilmiştir. Elbuhur şeklinde çoğul olarak okunmuştur. **"İnsanların elleriyle kazandıkları şeyler yüzünden"** günahlarının uğursuzluğundan ya da onları kazanmaları nedeniyle. Şöyle de denilmiştir: Karada bozulma Kabil'in, kardeşini öldürmesiyle, denizde de Uman Kralı Cülenda'nın gemileri gasp etmesiyle başlamıştır. **"Yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın diye"** bazı cezalarını versin diye, çünkü cezanın tamamı ahirettedir. Liyüzikahum'daki lam illet ya da akıbet içindir. İbn Kesir ile Yakup nun ile linüzikahum okumuşlardır. **"Belki onlar dönerler"** üzerinde bulundukları halden.

42- "De ki: Yeryüzünde gezin de öncekilerin akıbeti nasıl olmuş görün" bunu doğrulayan şeyi görmemiz ve doğruluğunu tahkik etmemiz için. **"Onların çokları müşrikler idiler"** bu da yeni söz başıdır, şunu göstermek için fir ki başlarına gelen bu kötü şey şirkin araların-

da yaygınlaşıp onları alt etmesinin bir sonucudur. Ya da şirk çoklarında idi, ondan başka masiyetler ise azlarında idi.

فَاقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ

أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يُصَدِّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا نَفْسَهُ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾
وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيَذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ
وَلِتَجْرِيَ الْفُلُكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُؤُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَاتَّقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

43 – O gün gelmeden önce yüzünü o dosdoğru dine çevir. Allah'tan onu döndürecek yoktur. O gün bölük bölük olacaklar.

44 – Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir. Kim de iyi bir şey yaparsa, kendileri için hazırlık yaparlar.

45 – İman edip iyi şeyler yapanları mükâfatlandırması için. Çünkü o, kâfirleri sevmez.

46 – Onun delillerinden biri de rüzgârları müjdeciler olarak göndermesidir. Bir de rahmetinden size tattırmak için, gemilerin onun emriyle akması için ve onun lütfünden aramanız için. Belki şükredersiniz.

47 – Ant olsun, senden önce kendi kavimlerine peygamberler gönderdik. Onlara açık deliller getirdiler; biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Müminlere yardım etmek üzerimize hak oldu.

43; 44- “Yüzünü o dosdoğru dine çevir” hiç eğriliği olmayan dine “o gün gelmeden önce ki onu döndürecek yoktur” onu çevirmeye kimsenin gücü yetmez. “minallahi (Allah'tan)” bu da ye'ti fiiline mü-

teallıktır, mered'de bağlı olması da caizdir, çünkü mastardır, mana da şöyle olur: Allah onu reddetmez; çünkü gelmesi için kadim iradesi taalluk etmiştir. **"O gün bölük bölük olacaklar"** yassaddaun, yetesaddaun demektir ki iki kola ayrılıp biri cennete, biri de cehenneme gidecektir. Nitekim: **"Kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir"** demiştir yani vebali kendinin boynunadır ki o da ebedî ateştir. **"Kim de iyi bir şey yaparsa, kendileri için hazırlık yaparlar"** cennette yer düzenlerler. İki yerde de zarfın (fealeyhi, felienfüsihim) başa alınmasa ihtisası göstermek içindir (vebalini yalnız kendileri çekerler).

45- **"İman edip iyi şeyler yapanları mükâfatlandırması için"** bu da yemhedun yahut yassaddaun'un illetidir. Yalnız müminlerin cezasının belirtilmesi şunu bildirmek içindir ki bizatihi maksut olan odur. bir de **"çünkü o, kâfirleri sevmez"** anlamı ile yetinmek içindir. Çünkü onda bazılarına buğuz vardır, müminlere de sevgi vardır. Salihlerin zamir değil de sarih isimle tekit edilmesi de bunun illetidir. Min fadlihi de şunu göstermektedir ki sevap sırf Allah'ın lütfüdür. Onu bahşış veya sevaptan fazlası ile tevil etmek, zahirden sapmaktır.

46- **"Onun delillerinden biri de rüzgârları göndermesidir"** kuzey, saba, cenup rüzgârlarını; çünkü bunlar rahmet rüzgârlarıdır. Debur (batı rüzgârı) ise azap yelidir. Aleyhissalat vesselam Efendimizin: Allah'ım, onu riyah (rahmet rüzgârı) kıl, riyh (azap rüzgârı) kılma, hadisi de bundandır. İbn Kesir, Hamze ve Kisai cins murat ederek riyh okumuşlardır. **"Müjdeciler olarak"** yağmurun müjdecileri **"bir de rahmetinden size tatturmak için"** ona bağlı olan yararlarından demektir. Yağmurun inmesi sonucu ona bağlı olan bolluk da denilmiştir. Ya da esintisi ile birlikteki rahatlık demektir. Atıf da mübeşşiratin'in gösterdiği mahzuf illetedir ya da mana itibarı ile mübeşşirat'adır ya da sebep bildiren fiili gizlemekle (litecriye) yürsilü'nün üzerinedir ki onu da **"gemilerin onun emriyle akması ve onun lütfünden aramanız için"** kavli göstermektedir. Bundan da deniz ticaretini kast etmektedir. **"Belki şükredersiniz"** Allah'ın ondaki nimetine şükretmeniz için.

47- **"Ant olsun, senden önce kendi kavimlerine peygamberler gönderdik. Onlara açık deliller getirdiler; bize de suç işleyenlerden intikam aldık"**. Onları kırıp geçirmekle **"müminlere yardım etmek üzerimize hak oldu"** bunda şu bildirilmektedir ki intikam müminler için alınmıştır ve bunda saygınlıkları da açığa çıkarılmıştır. Öyle ki onları Allah'ın yardımına layık kılmıştır. Efendimiz aleyhisselam: Bir Müslüman kimse din kardeşinin namusunu müdafaa ederse, Allah'ın da ondan cehennem ateşini savmasını hak eder, demiş ve bu ayeti okumuştur. Hakkan lafzında durulabilir; çünkü o intikama müteallıktır.

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ
 فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ
 فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾
 وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾
 فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخَيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
 إِنَّ ذَلِكَ لَمُخَيِّ الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾
 وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾
 فَإِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا
 وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾

48 – Allah o zattır ki, rüzgârları gönderir de bulutu kaldırır, onu gökte nasıl dilerse öyle yayar. Yağmurun onun arasından çıktığını görürsün. Onu kullarından dilediğine nasip ettiği zaman, birden onlar sevinirler.

49 – Oysa onlar daha önce üzerlerine indirilmeden önce gerçekten ümit kesenler idiler.

50 – Allah'ın rahmetinin eserlerine bak, yeri ölümünden sonra nasıl diriltiyor? Şüphesiz o, elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kadir.

51 – Ant olsun, eğer bir rüzgâr göndersek de onu sararmış görsele, mutlaka ondan sonra nankörlük etmeye devam ederlerdi.

52 – Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın. Sağırlara da arkalarını dönüp gittikleri zaman daveti duyuramazsın.

48- "Allah o zattır ki rüzgârları gönderir de onu yayar" bazen bitişik olarak yayar "gökte" gök tarafında "nasıl dilerse" yürür veya durur vaziyette, üst üste yahut değil, yan yana yahut değil. "Onu parça parça eder" bazen de kümelere ayırır. İbn Amir kisfen okumuştur ki ya tahfif etmiştir (sini sakın kılmıştır) ya da kusef'in çoğuludur veyahut

mastardır, sıfat kabul etmiştir. **“Yağmurun onun arasından çıktığını görürsün”** her iki halde de, **“onu kullarına nasip ettiği zaman”** yani memleketlerine ve arazilerine düşürdüğü zaman **“birden onlar sevi-nirler”** bolluğun gelmesine.

49- “Oysa onlar üzerlerine indirilmeden önce” yağmur yağmadır. önce **“min kablihi (daha önce)”** tekit için ve yağmur uzun zamandır yağmadığı için ümitsizliklerinin iyice kökleştiğini göstermek içindir Minkablihi'deki zamirin yağmura veya buluta veyahut göndermeye raci olduğu da söylenmiştir. **“Ümit kesenler idiler”** rahmetten meysus idiler.

50- “Allah'ın rahmetinin eserlerine bak” yağmurun eserlerine bak; bitki, ağaçlar ve çeşitli meyveler gibi. Bunun içindir ki İbn Amir, Hamze, Kisai ve Hafs çoğul şeklinde (âsar) okumuşlardır. **“Yeri ölümünden sonra nasıl diriltiyor?”** te ile (tuhyi) de okumuştur ki zamir rahmete gider. **“Şüphesiz o”** yani ölü toprağa can veren kimse (Allah) **“elbette ölüleri de diriltir”** onları diriltmeye gücü yeter. Çünkü diriltme bedenlerinde olan canlı potansiyelin benzerini ortaya koymaktır. Nitekim yeri diriltmek de ondaki bitkisel potansiyelin benzerini meydana getirmektir. Bunun mevcut maddelerden geçmiş yıllarda aynı cinsten dağılan şeylerden olması da mümkündür. **“O her şeye kadirdir”** çünkü onun kudretine oranla bütün mümkün varlıklar birdir.

51- “Ant olsun, eğer bir rüzgâr göndersek de onu sararmış görse-ler” o eseri yahut ekini demektir, çünkü yukarıda geçenden anlaşıl-maktadır. Bulutu da denilmiştir, çünkü o sararırsa yağmur yağdırmaz. Velein'deki lam kaseme hazırlık içindir, şart edatının başına gelmiştir, **“lezallu min ba'dihi yekfurun (mutlaka ondan sonra nankörlük et-meye devam ederler)”** bu da cezanın yerine geçen bir cevaptır, bunun içindir ki in edatı da istikbal ile tefsir edilmiştir. Bu ayet kâfirleri se-batlarının azlığı, düşüncelerinin kıtlığı ve çabuk sarsılmaları ile teşhir etmektedir. Çünkü doğru bir görüş, yağmur geciktiği zaman Allah'a tevekkül etmelerini ve istiğfar ederek ona sığınmalarını ve rahmetin-den ümit kesmemelerini; rahmet de yağdığı zaman hemen şükredip devamlı itaatı, sevinmede aşırıya kaçmamayı gerektirir. Ekinleri sarar-dığı zaman da sabretmeyi; nimetine nankörlük etmemeyi lazım kılar.

52- “Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın” onlar ölüler gibidir, çünkü duyularını hakka kapatmışlardır. **“Sağırlara da arkalarını dö-nüp gittikleri zaman daveti duyuramazsın”** hükmü arka dönmeye bağlaması imkânsızlığını daha da pekiştirmek içindir. Çünkü sese doğru gelen sağır, her ne kadar kelamı duymazsa da hareketler aracılı-lığı ile biraz anlar. İbn Kesir meftuh ye ile ve summu da ref'i ile (vela yesmaus summu) okumuştur.

وَمَا أَنْتَ بِهَادٍ الْعُمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ
 إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾ اللَّهُ الَّذِي
 خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ
 مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾
 وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ
 سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
 وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ
 الْبَعْثِ وَلَكِنَّكُمْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾

53 – Sen körleri sapıklıklarından doğru yola iletici değilsin. Sen ancak ayetlerimize iman edip de teslim olanlara duyurabilirsin.

54 – Allah o zattır ki sizi zayıflıktan yarattı, sonra zayıflığın ardından kuvvet verdi, sonra kuvvetin ardından da zayıflık ve ihtiyarlık verdi. O, dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilen, üstün kudret sahibidir.

55 – Kıyametin kopacağı gün günahkârlar, bir saatten başka kalmadıklarına yemin ederler. İşte haktan böyle döndürülüyorlardı.

56 – Kendilerine ilim ve iman verilenler: “Ant olsun ki, Allah’ın kitabında yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu da yeniden dirilme günüdür. Ancak siz bilmiyorsunuz,” derler.

53- “Sen körleri sapıklıklarından doğru yola iletici değilsin” onlara kör demesi görmekten gerçek anlamda kast edilen şeyi kaybetmelerindendir ya da kalplerinin körlüğündendir. Yalnız Hamze tehdil umye şeklinde okumuştur. “Sen ancak ayetlerimize iman edenlere duyurabilirsin” çünkü imanları onları lafızları dikkatle almaya ve manayı derin düşünmeye zorlar. Müminden iman etmeye yaklaşımı anlamak da caizdir. “Onlar teslim olanlardır” emrettiğin şeylere.

54- “Allah o zattır ki sizi zayıflıktan yarattı” yani sizi zayıf olarak yarattı, zayıflığı size temel yaptı, mesela: “İnsan zayıf olarak yaratıl-

mıştır” (Nisa: 28) ayeti gibi. Ya da sizi zayıf bir asıldan yarattı demektir ki o da menidir. **“Sonra zayıflığın ardından kuvvet verdi”** bu da buluşa erdiğiniz veya bedenlerinize ruh iliştigi zamandır. **“Sonra kuvvetin ardından da zayıflık ve ihtiyarlık verdi”** yaşlandığınız zaman. Asım ile Hamze dad’ı hepsinde fetha ile okumuşlardır. Zamme daha kuvvetlidir, çünkü İbn Ömer radiyallahu anhuma şöyle demiştir: Bunu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e min da’fin olarak okudum; o da bana min du’fin olarak okuttu. İkisi de lügattir fakr ve fukr gibi. Tekrarla birlikte nekire olması da arkadan gelenin geçenle aynı olmasındandır. **“O, dilediğini yaratır”** zayıflık, kuvvet, gençlik ve yaşlılık gibi. **“O, hakkıyla bilen, üstün kudret sahibidir”** çünkü başkası mümkün iken hallerin değişmesi ilim ve kudrete delildir.

55- “Kıyametin kopacağı gün” ona böyle saat denilmesi dünya saatlerinden son bir saatte kopacağı içindir ya da ansızın kopacağı içindir. Bu, genelleme yolu ile kıyamete özel isim olmuştur, mesela Kevkeb’in Zühre’ye olduğu gibi. **“Günahkârlar kalmadıklarına yemin ederler”** dünyada yahut kabirlerde veyahut dünyanın yok olmasıyla yeniden dirilme ve azaplarının kesilmesi arasında. Hadiste şöyle denilmiştir: Dünyanın yok olmasıyla yeniden dirilme arasında kırk vardır. Bunun saatlere, günlere ve yıllara ihtimali vardır. **“Bir saatten başka”** kaldıkları süreyi ahiretteki azaplarına oranla azımsarlar yahut unuttukları için. **“Kezalike”** doğruluktan ve gerçeklikten dönmeleri gibi **“böyle döndürülüyorlardı”** dünyada (haktan) böyle döndürülüyorlardı.

56- “Kendilerine ilim ve iman verilenler dedi” meleklerden ve insanlardan **“ant olsun ki, Allah’ın kitabında kaldınız”** onun ilminde yahut takdirinde yahut size yazdığı yani vacip kıldığı şeyde yahut Levh-i Mahfuz’da veyahut Kur’an’da, o da **“arkalarında bir berzah alemi vardır”** (Mü’minun: 100) ayetidir. **“Dirilme gününe kadar kaldınız”** böylece dedikleri ve yemin ettikleri şeyi reddederler **“işte bu da yeniden dirilme günüdür”** inkâr ettiğiniz dirilme günüdür. **“Ancak siz bilmiyor idiniz”** onun hak olduğunu, çünkü bakışınız kusurlu idi. **“Fehaza’daki fe edatı mahzuf şartın cevabıdır, takdiri şöyledir: Eğer yeniden dirilmeyi inkâr ediyor idiyse, işte bu o gündür yani inkârınızın batıl olduğu meydana çıkmıştır.”**

فِيَوْمَئِذٍ

لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾
 وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ
 بِآيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾
 كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ إِنْ
 وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَلَا يَسْتَحِفُّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

57 – O gün zalimlere mazeretleri fayda vermez, onlardan mazeret beyan etmeleri de istenmeyecektir.

58 – Ant olsun, gerçekten biz insanlar için bu Kur'an'da her misalden getirdik. Ant olsun, eğer onlara bir ayet getirsen, kâfirler mutlaka: Siz ancak batılıcılersınız, derler.

59 – İşte Allah, bilmeyenlerin kalplerine böyle mühür basar.

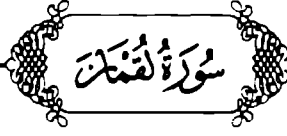
60 – Sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Kesin inanmayanlar sakın seni hafife almasın.

57- “O gün zalimlere mazeretleri fayda vermez” Kufeliler ye ile (layenfau) okumuşlardır, çünkü mazeret özür manasınadır ya da mazeretin müennesliği hakiki değildir, aralarına da fasıla girmiştir. “Onlardan mazeret de istenmeyecektir” tövbe ve taat gibi sitemlerini kaldırmayı gerektiren bir şeye davet edilmeyeceklerdir, nitekim dünyada istenmiştir. Bu da istatebeni fülânün featebtuhu (filanca benden rızalık istedi, ben de razı oldum) deyiminden gelir.

58- “Ant olsun, gerçekten insanlar için bu Kur'an'da her misalden getirdik”. Ant olsun, onlara misaller gibi garip şeylerden çeşitli sıfatlar getirdik; mesela yeniden diriltiilenlere kıyamet gününde ne deneceği, özür ve rıza dilemekten yararlanmayacakları gibi. Ya da onları Allah'ın birliği ve Peygamberin doğruluğu hususunda uyaracak her şeyi açıkladık demektir. “Ant olsun, eğer onlara bir ayet getirsen” Kur'an ayetlerinden “kâfirler mutlaka derler” aşırı inatlarından ve kalplerinin katılığından dolayı “siz değilsiniz” Peygamberi ve müminleri kast ediyorlar “ancak batılıcılersınız” sahtekârlırsınız.

59- “İşte Allah” bu mühürleme gibi **“bilmeyenlerin kalplerine böyle mühür basar”** bilmek istemeyen ve inandıkları hurafeler üzerinde ısrar edenlerin kalplerine. Çünkü cehl-i mürekkep (katmerli cahillik) hakkı idrak etmeye manidir, onu yalanlamayı gerektirir.

60- “Sabret” onların eziyetlerine **“şüphesiz Allah’ın vaadi”** sana yardım edeceği ve dinini bütün dinlerin üzerine çıkaracağı vaadî **“haktır”** mutlaka yerine getirecektir. **“Sakin seni hafife almasın”** seni hafifliğe ve paniğe sürüklemesini **“kesin inanmayanlar”** yalanlamaları ve eziyetleri ile. Çünkü onlar şüpheli ve sapıktırlar, bu hareketleri onlardan garipsenmez. Yakup nun’u şeddesiz okumuştur. Layestehıkkınneke de okunmuştur ki seni yerinden kaydırıp da ele geçirmesinler. O zaman müminleri sana yaklaştırmazlar, demek olur. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Rum suresini okursa, ona Allah’ı gökle yer arasında tespih eden her melek sayısınca onar sevap verilir ve o günün kaybını telâfi eder.

31 / LOKMAN SURESİ

Mekke'de inmiştir. Ancak "ellezine yukıymunes salate ve yü'tunez zekate" (*Lokman: 4*) ayeti hariç, çünkü namazla zekât Medine'de farz kılınmıştır, denilmiştir ki zayıf bir görüştür. Çünkü bu, Mekke'de meşru kılınmalarına mani değildir. Şu üç ayet de hariçtir, denilmiştir: "Velev enne mafılardı min şeceretin aklamun" (*Lokman: 27 – 29*).

34 ayettir, 33 olduğu da söylenmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الم ﴿١﴾ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ ﴿٣﴾
الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾
أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا
هُزُوًا ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ
مُستَكْبِرًا ۚ كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا ۚ كَأَن فِىٓ أُذُنَيْهِ وَقْرًا ۖ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٧﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Mim.

2 – İşte bunlar, hikmetli kitabın ayetleridir.

3 – İyi davrananlar için bir hidayet ve bir rehber olarak.

4 – (İyi davrananlar) Onlar ki namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve ahirete de kesin inanırlar.

5 – İşte onlar Rablerinden bir hidayet üzerindedirler. Ve işte onlar muratlarına erenlerin ta kendileridir.

6 – İnsanlardan kimli sözün eğlencesini (insanları) bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve onu (o yolu) alay edinmek için satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır.

7 – Ona ayetlerimiz okunduğu zaman büyükenerek yüz çevirir; sanki onu işitmemiş gibi, sanki iki kulağında ağırlık varmış gibi. Sen de onu acıklı bir azap ile müjdele.

1; 2; 3- “Elif. Lam. Mim. İşte bunlar hikmetli kitabın ayetleridir”. Bunun açıklaması Yunus suresinde geçmiştir. “İyi davrananlar için bir hidayet ve bir rehber olarak” hüden ve rahmeten ayetlerden hal-dir, ikisinin amili de tilke'deki işaretin manasıdır. Hamze o ikisini ha-

ber bade haber olarak yahut mahzuf müptedanın haberi olarak merfu okumuştur.

4; 5- “İyi davrananlar onlar ki namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve ahirete de kesin inanırlar” bu da iyiliklerini beyan etmek-
tedir ya da iyiliklerin topundan bu üçünü tahsis etmektedir, çünkü
bunların ayrı fazileti vardır. Hüve zamirinin tekrar edilmesi tekit içindir,
bir de onunla haberinin arasına (vebilahireti) fasılası girdiği içindir.
**“İşte onlar Rablerinden bir hidayet üzerindedirler. Ve işte onlar
muratlarına erenlerin ta kendileridir”** çünkü doğru inançla iyi amel
birleştirmişlerdir.

6- “İnsanlardan kimi sözün eğlencesini satın alır” kendini ilgilen-
diren şeylerden oyalayan sözleri, mesela aslı olmayan konuşmaları,
itibar edilmeyen masalları, gülünç şeyleri ve fuzuli sözleri satın alır.
Lehvel hadis izafesi min manasınadır, o da beyaniyedir, eğer sözden
kötüsü murat edilirse, bazı manasınadır, eğer ondan genel söz murat
edilirse. Şöyle de denilmiştir: Ayet Nadr bin Haris hakkında indi. O,
acemlerin kitaplarını satın aldı, onları Kureyş'e okur ve: Eger Muham-
med size Ad ve Semud kabilelerinin hikayesini anlatıyorsa, ben de size
Rüstem, İsfendiyar ve Kisra'ların hikayelerini anlatırım, derdi. Şöyle
de denilmiştir: Şarkıcı cariyeleri satın alır, onları Müslüman olmak
isteyenlerin üzerine salar ve dine girmelerine mani olurdu. **“Allah'ın
yolundan saptırmak için”** dininden veya kitabını okumaktan. İbn Ke-
sir ile Ebu Amr ye'nin fethi ile (liyadille) okumuşlardır ki sapıklığında
sebat etsin ve onu artırsın demek olur. **“Bilgisizce”** satın aldığı şeyi
ve ticareti bilmeden, çünkü Kur'an okumayı eğlence ile değiştirmiştir.
“Ve onu alay edinmek için” o yolu maskaraya almak için. Hamze,
Kisai, Yakup ve Hafs nasb ile ve yettehizeha okumuş, onu liyedille'nin
üzerine atfetmişlerdir. **“İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır”** ba-
tılı hakka tercih ederek onu horladıkları için.

**7- “Onlara ayetlerimiz okunduğu zaman büyükenerek yüz çevi-
rir”** kibirlenir, ona itibar etmez **“sanki onu işitmemiş gibi”** halini onu
işitmeyene benzeterek **“sanki iki kulağında ağırlık varmış gibi”** ku-
lağında ağırlık olup da duymayana benzeterek. Birinci keen, vella'da
veyahut müstebkiren'de gizli zamirden haldir, ikincisi de ondan be-
deldir ya da lem yesmaña'da gizli zamirden haldir. İkisinin de yeni söz
başı olması da caizdir. Nafi üzüneyhi okumuştur. **“Sen de onu acıklı
bir azap ile müjdele”** azabın onu muhakkak kuşatacağını bildir. Müj-
de demesi alay yolludur.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ جَنَّٰتُ النَّعِيْمِ ۙ ﴿٨﴾
 خَالِدِيْنَ فِيْهَا وَعَدَ اللّٰهُ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٩﴾ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ
 بِغَيْرِ عَمَدٍ تَّرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوٰسِيْۙ اَنْ تَمِيْدَ بِكُمْ وَبَثَّ
 فِيْهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ وَّاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَنْبَتْنَا فِيْهَا
 مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ﴿١٠﴾ هٰذَا خَلَقَ اللّٰهُ فَاَرْوٰنِيْۙ مَآذَا خَلَقَ
 الَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖۙ بَلِ الظّٰلِمُوْنَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿١١﴾
 وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنْ اَشْكُرَ لِلّٰهِ وَمَنْ يَشْكُرْۙ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ
 لِنَفْسِهٖۙ وَمَنْ كَفَرَۙ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ ﴿١٢﴾

8 – Şüphesiz iman edip iyi şeyler yapanlar için nimetlerin cennetleri vardır.

9 – Orada ebedi kalarak. Allah'ın bir gerçek vaadi olarak. O, mutlak galip, hikmet sahibidir.

10 – Gökleri ve yeri direksiz yarattı, onu görüyorsunuz. Sizi sar-sar diye sabit dağlar attı ve onda her canlıdan yaydı. Gökten su indirdik de orada her güzel çiftten yarattık.

11 – İşte bunlar Allah'ın yaratmasıdır. Siz de bana ondan başkalarının ne yarattığını gösterin. Hayır, zalimler apaçık bir sapıklıktadır.

12 – Ant olsun, gerçekten biz, Lokman'a, Allah'a şükret, diye hikmet verdik. Kim şükrederse, ancak kendi için şükreder. Kim de nankörlük ederse, şüphesiz Allah çok zengindir, övgüye layıktır.

8; 9- “Şüphesiz iman edip iyi şeyler yapanlar için nimetlerin cennetleri vardır” yani onlar için cennetlerin nimeti (cennatün naim) vardır, mübalağa için ters çevrilmiştir. “Halidiyne fiha (orada ebedi kalarak)” lehüm'deki zamirden ya da cennatün naim'den haldır, amili de lam'ın taalluk ettiği şeydir. “Va'dallahi hakka (Allah'ın bir gerçek vaadi olarak)” halidiyne ile va'dallah ikisi de tekit eden mastarlardır;

birincisi kendini, ikincisi de başkasını tekit etmektedir. Çünkü lehüm cennatün vattır, her vaat da gerçek değildir. **“O, mutlak galiptir”** onu hiçbir şey mağlup edip de vaat ve tehdidini yerine getirmekten men edemez, **“hikmet sahibidir”** yaptığını hikmetine göre yapar.

10; 11- “Gökleri ve yeri gördüğünüz gibi direksiz yarattı” izahı Ra'd suresinde geçmiştir. **“Yere sabit dağlar attı”** yüksek dağlar **“sizi sarsar diye”** sizi sarsmasın diye. Çünkü yerin parçalarının (atomlarının) birbirine benzemesi / basitliği (parçalanmazlığı), yerlerinin ve konumlarının değişmesini gerektirir, zira bunlardan her birinin, zatı veyahut ayrılmaz bir parçası için, belli bir yere ve konuma has olması imkânsızdır (sarsmak, yer değiştirmek yerin şanındandır, hariçten dağlar konulmuştur ki sarsılmasın demek istiyor). **“Ve onda her candan yaydı. Gökten su indirdik de orada her güzel çiftten yarattık”** çok faydalı her çiftten. Sanki bunu kemal-i kudretini gösteren izzetine ve kemal-i ilmini gösteren hikmetine delil kılmış ve bununla tevhidin temelini atmıştır. Bunu tespit ederek şöyle demiştir: **“İşte bunlar Allah'ın yaratmasıdır. Siz de bana ondan başkalarının ne yarattığını gösterin”** bunlar mahlukunun anlatımıdır, sizin tanrılarınız neyi yarattı ki onun ortaklığını hak etsin. Ma za, halaka ile mansuptur ya da ma müpteda olarak merfudur, haberi de sılasıyla birlikte za'dır. Eruni de amelden düşmüştür. **“Hayır, zalimler apaçık bir sapıklıktadır”** onları azarlamaktan hiç kimsenin gözünden kaçmayan sapıklıklarını tescile döndü. Zamir yerine zahir (zalimun) konulması onların şirk yüzünden zalim olduklarını göstermek içindir.

12- “Ant olsun, gerçekten biz Lokman'a hikmet verdik” Lokman bin Baura'ya. O Eyyub'un kız kardeşinin yahut teyzesinin oğlu Azer evlatlarındandır. Uzun yaşadı, Davut aleyhisselam'a yetişti. Ondan ilim aldı ve peygamber olmadan önce fetva verirdi. Cumhur onun hekim / veli olduğu, peygamber olmadığı görüşündedir. Hikmet ulemanın tarifine göre şöyledir: Nazari ilimleri arayarak insan nefsinin kemale ermesini istemektir, elden geldiği kadar üstün fiillere göre eksiksiz meleke kazanmaktır. Onun hikmetinden biri şudur: O, Davud'a aylarca çıraklık etti, Davud zırh yapıyordu. Ona sormadı, Davud onu bitirip de giyince, yaptığını göstererek: Sen savaş gerci olarak ne güzelsin, dedi ve: Susmak hikmettir, onu yapan ise azdır, dedi. Davud aleyhisselam bir gün ona **“nasıl sabahladın?”** dedi. O da: Başkasının elinde sabahladım, dedi. Davud bunun üzerinde düşündü, bir çılgık attı. Bir gün ondan bir koyun kesmesini ve en güzel iki parçasını getirmesini istedi. O da dili ile kalbini getirdi. Birkaç gün sonra da ona bir koyun kesmesini ve en kötü iki parçasını getirmesini emretti. O da yine o ikisini getirdi.

Sebebini sorunca: O ikisi güzel olursa en güzel şeylerdir, kötü olurlarsa en kötü şeylerdir, dedi. “Allah’a şükret, diye” enişdür (mastariye) yahut eyişdür (tefsiriye) demektir. Çünkü hikmet vermek de söz manasındadır. “Kim şükrederse, ancak kendi için şükreder” çünkü faydası ona dönecektir ki o da nimetin devamını ve artmasını hak etmektedir. “Kim de nankörlük ederse şüphesiz Allah çok zengindir” şükre ihtiyacı yoktur. “Övgüye layıktır” hamde müstahaktır, hamd etmeseler de, ya da övülendir, bütün mahlukat lisan-ı haliyle onu över.

وَإِذْ قَالَ لُقْمَنُ لِابْنِهِ

وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ١٣
وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى
وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَتَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَى
الْمَصِيرِ ١٤ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ
فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ
مَنْ أَنْبَأَ إِلَيْكَ ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ١٥

13 – Hani Lokman, oğluna, öğüt vererek: “Ey oğulcuğum, Allah’a şirk koşma. Şüphesiz şirk elbette büyük bir zulümdür!” demişti.

14 – Biz insana anasını babasını tavsiye ettik. Anası onu zaaf üstüne zaaf taşıdı. Sütten kesilmesi de iki yıldadır. Ona: Bana da ebeveynine de şükret. Dönüş yalnız banadır (dedik).

15 – Eğer o ikisi, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana şirk koşman için seni zorlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana dönenlerin yoluna uy. Sonra da dönüşünüz yalnız banadır. Ben de size yaptıklarınızı haber veririm.

13- “Hani, Lokman, oğluna demişti” Enam yahut Eşkem veyahut Masan adındaki oğluna “öğüt vererek: Ey oğulcuğum”. Şefkatinden dolayı büneyye (oğulcuğum) demiştir. İbn Kesir burada ye’nin sükunu ile (ya büney) okumuştur, Kunbul da “ya büney ekimis salate”de (Lokman: 17) ye’nin sükunu ile Hafs da “ya büneyye inneha intekü”de (Lokman: 16) ye’nin fethi ile okumuştur. Bezzî de ona sonuncusun-

da katılmıştır. Diğerleri ise üçünde de ye'nin kesri ile okumuşlardır. **"Allah'a şirk koşma"** dediklerine göre o kâfirdi, sonra Müslüman oldu. Kim latüşrik'in üzerinde durursa, billahi'yi kasem yapmış olur. **"Şüphesiz şirk elbette büyük bir zulümdür"** çünkü o, nimetin tek vereni ile hiç vermeyeni eşit kılmıştır.

14- "Biz insana ana babasını tavsiye ettik. Anası onu zaafla taşıdı" vehnen, zate vehnin (hal) ya da tehinü vehnen (mefulu mutlak) demektir. **"Alâ vehnin (zaaf üstüne)"** çünkü zafiyeti gittikçe artar. Cümle hal yerindedir. He harekeli olarak (vehenin) de okunmuştur, vehene yehinü vehnen ve vehine yevhenü vehnen şeklinde çekimi yapılır. **"Sütten kesilmesi de iki yıldadır"** ikinci yılın sonundadır, o süre zarfında onu emzirir. Ve fasluhu fi âmeyni de okunmuştur. Bu da emzirme süresinin iki yıl olduğunun delilidir. **"Bana da ebeveynine de şükret"** bu da vassayna'nın tefsiridir ya da onun illetidir yahut valideyhi'den bedel-i ıstimaldir. Hamlin ve sütten kesmenin arada zikredilmesi itirazıyedir, özellikle ananın tavsiyesini tekit etmek içindir. Bu nedenledir ki aleyhissalat vesselam Efendimiz: Anana iyilik et, sonra anana, sonra anana, bundan sonra da babana, demiştir. **"Dönüş yalnız banadır"** şükründen ve nankörlüğünden seni hesaba çekerim.

15- "Eğer o ikisi hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana şirk koşman için seni zorlarlarsa" şirk koşmayı hak ettiğine dair bilgin olmadığı şeyde, onları taklit etmeni isterlerse, demektir. Bilginin olmamasından o şeyin de olmaması murat edilmiştir de denilmiştir. **"Onlara itaat etme"** bu mevzuda. **"Onlarla dünyada iyi geçin"** şeriatın kabul edeceği, asaletin gerektirdiği şekilde. **"Uy"** dinde **"bana dönenlerin yoluna"** tevhitle ve itaatta ihlasla dönenlerin yoluna **"sonra da dönüşünüz yalnız banadır"** senin de dönüşün, onların da dönüşü. **"Ben de yaptıklarınızı size haber veririm"** seni imanından taraf mükâfatlandırırım, onları inkârlarından dolayı cezalandırırım. Lokman'ın vasiyeti arasında zikredilen bu iki ayet (vassayna'dan tameluna kadar) vasiyetteki şirk yasağını tekit etmek için araya girdirilmiştir. Sanki: Biz de onun tavsiye ettiği gibi tavsiye ettik, demiştir. Bu hususta ebeveynin zikredilmesi mübalağa içindir. Çünkü o ikisi saygı ve itaati hak etmede tanrıdan sonra geldikleri halde ona şirk koşulamıyorsa, artık diğerleri için ne dersin (hiç koşulmaz). Rivayete göre bu iki ayet Sa'd bin Ebi Vakkas ile annesi hakkında inmiştir. Müslüman olduğu için annesi üç gün yemek yemedi (açlık boykotu yaptı). Bunun içindir ki men enabe (bana dönen) kavlinden Ebu Bekir radiyallahu anh murat edilmiştir, denilmiştir. Çünkü Sa'd onun teşviki ile Müslüman olmuştur.

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ
 أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ
 خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ
 وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا
 تُصْعِرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ
 لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَلٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ
 مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

16 – Ey oğulcuğum, gerçekten o (iyilik) bir hardal tanesi kadar olsa da bir kaya içinde olsa yahut göklerde veyahut yerde olsa, Allah onu getirir. Şüphesiz Allah latiftir, her şeyden haberdardır.

17 – Ey oğulcuğum, namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret ve kötülükten men et. Başına gelene sabret. Şüphesiz bu, azmedilmeye değer işlerdendir.

18 – İnsanlara yanağını çevirme, yeryüzünde şumarık yürüme. Şüphesiz Allah her kendini beğeneni, öğüneni sevmez

19 – Yürüyüşünde mutedil ol. Sesini kıs. Çünkü seslerin en kötüsü elbette merkebin sesidir.

16- “Ey oğulcuğum, o, bir hardal tanesi kadar olsa” yani o iyilik veya kötülük hasleti ufaklıkta örnek olan hardal tanesi kadar olsa demektir. Nafi miskalu şeklinde merfu okumuştur ki o zaman ha zamiri kıssaya gider, kâne de tâmm olur (nakıs değil). Kâne'nin müennes olması da miskal'ın habbe'ye muzaf olmasındandır, şairin şu kavli gibi:

Kema şerikat sadrul kanati mineddemi
 (söylediğim söz boğazına tıklandı)
 Kanın mızrağın boğazına tıklandığı gibi.

(Sadr kanat'tan müenneslik almıştır). Ya da ondan hasenet veya seyyiet murat edilmiştir. “Bir kaya içinde olsa yahut göklerde yahut yerde olsa” en gizli ve en korunaklı bir yerde olsa mesela bir kayanın

içinde yahut en yükseğinde olsa mesela göğün kemerleri gibi yahut en aşağıda olsa mesela yerin dibi gibi. Kâf'ın kesri ile (feteğin) de okunmuştur ki vekenet tairü deyiminden gelir ki kuş yuvasına yerleşmektir. **"Allah onu getirir"** hazır eder, ona göre de hesaba çeker. **"Şüphesiz Allah latiftir"** ilmi her gizliye ulaşır, **"her şeyden haberdardır"** en ince ayrıntısına kadar bilir.

17- "Ey oğulcuğum" namazı dosdoğru kıl" nefsin kemale erdirmek için **"iyiliği emret ve kötülükten men et"** başkasını kemale erdirmek için. **"Başına gelene sabret"** zorluklara, özellikle bu konuda. **"Şüphesiz bu"** sabra veyahut bütün emredilene işarettir **"azme değer işlerdendir"** Allah'ın azm ettiği yani kesin vacip kıldığı şeylerdendir. Azm mastardır, meful manasınadır (ma'zum). Fail manasına olması da caizdir ki feiza azemel emr deyiminden gelir, iş ciddileştiği zaman demektir.

18- "Vela tûsa'ir (insanlara yanağını çevirme)" onlardan dönme, yüzünü onlardan çevirme, nitekim mütekebbirler öyle yapar. Bu da sa'r'dan gelir ki o da sayd / sıyd demektir, yani deveye tebelles olan bir hastalıktır, boynunu büker. Nafi, Ebu Amr, Hamze ve Kisai velâtüsair okumuşlardır. Velâ tûsa'ir de okunmuştur ki hepsi birdir, alâhu, a'lahu ve âlâhu gibidir (sülasisi ve mezidi birdir). **"Yeryüzünde şımarık yürüme"** sevinerek demektir, merehan mastardır, hal yerine düşmüştür ya da temrahu merahan demektir mefulu mutlaktır ya da lieclil merahi demektir ki mefulun lehtir. **"Şüphesiz Allah her kendini beğeneni, övüneni sevmez"** bu da yasağın illeti / gerekçesidir. Yüzünü çevirene karşılık olan fahurun ve kibirli yürüyen demek olan muhtal'ın sonraya kalması ayet sonlarının / başlarının (fasılanın) tutması içindir.

19- "Yürüyüşünde mutedil ol" yavaş ile hızlı arasında orta ol. Aley-hissalat vessalam Efendimiz: Hızlı yürümek yüzün güzelliğini götürür demiştir (vakara manidir). Hazreti Âişe'nin Hazreti Ömer hakkında: Hızlı yürürdü, demesi ölü gibi ağır yürümezdi manasınadır. Hemze-i katı' ile ve aksıd da okunmuştur ki aksaderrami sözünden gelir, atıcı okunu hedefe doğrulttu demektir. **"Sesini kıs"** tonunu düşür, kısa yap demektir. **"Şüphesiz seslerin en kötüsü elbette merkebin sesidir"** merkep (himar) kötülüğün timsalidir, özellikle sesi. Onun içindir ki adı kinaye yollu kapalı söylenir, uzun kulaklı denir. Yüksek sesi onun sesine benzetmede, sonra da onu istiare kalıbı ile vermede şiddetli mübalâğa vardır. Sesin tekil olması şunun içindir, maksat kötü cinsi anlatmaktır, teker teker saymak değildir ya da aslında mastar olduğu içindir.

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَهْرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ
فِي اللَّهِ يَغْيِرَ عِلْمَ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءُنَا أَوَّلُوا
كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾ وَمَنْ يُسْلِمْ
وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى
وَالَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزَنكَ كُفْرُ الْبَاطِلِ
مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾
نُتَبِّئُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَى عَذَابِ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾

20 – “Görmediler mi ki, Allah göklerde ve yerde ne varsa, hepsini sizin emrinize verdi. Size açık ve gizli olarak nimetlerini bol bol verdi. İnsanlardan kimi ne bilgisi ne rehberi ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışır.

21 – Onlara: “Allah’ın indirdiğine tabi olun, denildiği zaman: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeylere tabi oluruz, derler. Ya şeytan onları yalın ateşin azabına çağırıyor idiyse!

22 – Kim iyilik eden olarak yüzünü Allah’a teslim ederse, en sağlam kulpla sarılmıştır. İşlerin sonu yalnız Allah’a dayanır.

23 – Kim inkâr ederse, onun inkârı seni üzmesin. Onların dönüşleri yalnız bizedir; onlara yaptıklarını haber verecektir. Şüphesiz Allah göğüslerin sahibini (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.

24 – Onları az bir şey yararlandırırız, sonra da onları ağır bir azaba mecbur ederiz.

20; 21- “Görmediler mi ki, Allah göklerde ne varsa sizin emrinize verdi” onu menfaatlerinizin temini için sebepler kılmakla “ve yerde ne varsa” ondan doğrudan veya dolaylı olarak yararlanma imkânı ver-

mekle. “Size açık ve gizli olarak bol bol nimet verdi” maddi ve manevi, bilip ve bilmediğiniz. Nimetin şerhi ve açıklaması Fatiha’da geçmiştir. Sin’i sad’a çevirerek asbağa da okunmuştur ki bu kural gayın yahut hı veyahut kaf ile bir araya gelen her sin için geçerlidir, mesela salh ve sakr gibi. Nafi, Ebu Amr ve Hafs cemi ve muzaf olarak niamehu okumuştur. “İnsanlardan kimi Allah hakkında tartışır” birliği ve sıfatları hakkında “ne bir bilgisi olmadan” bir delilden elde edilen bilgisi olmadan “ne rehberi” bu da Peygambere dönüktür “ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan”. Allah’ın indirdiği bir bilgi olmadan, belki taklit ile mücadele eder, nitekim şöyle demiştir: “Onlara: Allah’ın indirdiğine tabi olun, denildiği zaman: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeylere tabi oluruz, derler” bu da usulda (itikatta) taklidi açıkça men etmektedir. “Ya şeytan onları çağırıyor idiye!” yed’uhum’daki zamirin onlara ve atalarına raci olma ihtimali vardır “yalınlı ateşin azabına” taklide veya şirke götürecek şeye. Lev’in cevabı mahzuftur, mesela lettebeuhu (ona uyacaklar mıdır) gibi. İstifham da ret ve taacüp içindir.

22- “Ve men yüsüm vechehu (kim yüzünü Allah’a teslim ederse)” işini ona ısmarlamak ve her şeyi ile ona yönelmekle. Bu da eslemtü metaa ilezzebuni (malı müşteriye teslim ettim) deyiminden gelir. Şedde ile (vemen yüsüm) kıraatı da bunu destekler. (Yüsüm maddesi) nerede ilâ ile geçişli kılınmışsa, ihlas manasını içerdiği içindir. “İyilik ederek olarak” amelini güzel yaparak “en sağlam kulpa sarılmıştır” sarılacak en sağlam şeye sarılmıştır. Bu da Allah’a tevekkül eden ve taatla meşgul olan kimsenin bir dağın ip sarkıtılan zirvesine çıkmaya çalışan dağcıya benzetilmesidir. “İşlerin sonu yalnız Allah’a dayanır” çünkü her şey ona varacaktır.

23; 24- “Kim inkâr ederse onun inkârı seni üzmesin” çünkü sana dünyada ve ahirette zarar veremez. Ahzene’den felayuhzinke de okunmuştur ki meşhur kıraat değildir. “Onların dönüşleri yalnız bizedir” her iki dünyada. “Onlara yaptıklarını haber vereceğiz” helâk ve azap etmekle. “Şüphesiz Allah göğüslerin sahibini hakkıyla bilendir” onlara karşılığını verecektir, kaldı ki açık olan amellerin karşılığını. “Onları az bir şey yararlandırırız” az bir yararlandırma ile veya az bir zaman yararlandırırız; çünkü geçici şey devamlı olana nispetle azdır. “Sonra da onları ağır bir azaba mecbur ederiz” ağır nesneler gibi onlara zorluk verir ya da ateşe yakmaya baskıyı da ilave eder.

وَلَّيْنِ

سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ
اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ
أَقْلَامَ وَالْبَحْرِ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ
كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ مَا خَلَقَكُمْ وَلَا
بَعَثَكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةً إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَى آجَلٍ مُسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾

25 – Ant olsun, eğer onlara: “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka: “Allah” derler. De ki: “Allah’a hamd olsun”. Hayır, onların çoğu bilmezler.

26 – Göklerde ve yerdeki şeylerin hepsi Allah’ındır. Şüphesiz Allah, gerçek zengin, övgüye layık olandır.

27 – Eğer yerdeki ağaçlar kalem olsa, deniz de, arkasından yedi deniz, ona yardım etse (hepsi mürekkep olsa) Allah’ın sözleri bitmez. Şüphesiz Allah mutlak galip, hikmet sahibidir.

28 – Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak bir tek nefis gibidir. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.

29 – Görmedin mi Allah geceyi gündüze sokuyor, gündüzü de geceye sokuyor. Güneş ve ayı size ram etti. Her biri bir süreye kadar akar. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

25- “Ant olun, eğer onlara: “Göklerde ve yerdeki şeyleri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka: “Allah” derler”. Çünkü yaratmayı başkasına isnadı reddeden açık delil vardır; o nedenle onu kabule mecbur olurlar. “Allah’a hamd olsun, de” onları susturup inançlarını iptal edecek şeyi itirafa zorladığı için. “Hayır, onların çoğu bilmezler” bunun on-

ları susturacağını.

26- “Göklerde ve yerdeki şeylerin hepsi Allah’ındır” ondan başka hak mabut yoktur. **“Şüphesiz Allah gerçek zengindir”** hamd edenlerin hamdine muhtaç değildir **“övgüye layıktır”** ister ki övmesinler.

27- “Eğer yerdeki ağaçlar kalem olsa” ağaçların kalem olma durumu olsa demektir. Şecere’nin tekil olması tek tek ağaçların söz konusu olmasındandır. **“Deniz de mürekkep olsa da yedi deniz de ona katılsa”** okyanus mürekkep olsa, ona yedi derya daha katılsa demektir. Yemüddü manayı verdiği için ayrıca medad (mürekkep) lafzı zikredilmemiştir. Çünkü bu madde meddet devate ve emeddeha deyiminden gelir ki hokkaya mürekkep koymaktır. Bahr’ın merfu olması enne ve isminin üzerine atfedilmesindendir, yemüddühu da haldir, ya da bahr müpteda olarak merfudur. O zaman kelim söz başı olur ya da vav haliye olur. Basralı iki kurra ise bahr’i inne’nin ismine atfetmekle ya da yemüddühu’nun tefsir ettiği bir fiil gizlemekle mansup okumuşlardır. Ya ve te ile temüddühu ve yümiddühu da okunmuştur. **“Allah’ın sözleri bitmez”** onları bu kalemler ve bu mürekkeple yazmakla. Kelimat’ta cemi killet vezninin tercih edilmesi, bunun az kelimesini yazmaya yetmeyeceğini ifade etmek içindir, kaldı ki hepsini. **“Şüphesiz Allah mutlak galiptir”** onu hiçbir şey durduramaz, **“hikmet sahibidir”** hiçbir şey ilminin ve hikmetinin dışında kalamaz. Ayet Yahudilere cevaptır, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e sordular yahut Kureyş heyetinin **“size ancak az ilim verilmiştir”** (İsra: 85) ayetini ondan sormasını istediler. Hâlbuki Tevrat indirilmiş ve içinde de her şeyin ilmi vardı.

28- “Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz ancak bir tek nefis gibidir” onun yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Hiçbir şey onu diğer şeyden alıkoymaz. Çünkü her şeyin var olması için zatî iradesi yeterlidir, nitekim şöyle demiştir: **“Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona emrimiz, sadece “ol” demektir; o da olurur”** (Nahl: 40). **“Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir”** her işitilecek şeyi işitir, **“hakkıyla görendir”** her görülecek şeyi görür. Birini idrak etmek diğerini idrakten men etmez, yaratma da böyledir.

29- “Görmedin mi Allah geceyi gündüze sokuyor, gündüzü de geceye sokuyor. Güneşi ve ayı size ram etti. Her biri akar” nur saçan ikisi de kendi yörüngesinde yüzer. **“Belli bir süreye kadar”** belli bir sona kadar; güneş yılın sonuna, ay da ayın sonuna kadar akar. Kıyamet gününe kadar da denilmiştir. Bununla (ila ecelin müsemma) **“li-ecelin müsemma”** kavli arasında şu fark vardır; ecel burada akmanın sonudur, orada ise hakikaten yahut mecazen akmanın gayesidir. Her iki mana da gayede mevcuttur. **“Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır”** özünü bilmektedir.

ذَٰلِكَ بَيِّنَ اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلَّكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوَاجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّيَهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَآخَشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿٣٣﴾

30 – Bu böyledir. Çünkü Allah o, haktır. Ondan başka taptıkları şeyler batıldır. Şüphesiz Allah o, pek yüce, çok büyüktür.

31 – Görmedin mi, gerçekten gemiler denizde Allah'ın lütfu ile akar; size delillerinden göstermesi için. Şüphesiz bunda her çok sabreden, çok şükreden için gerçekten ibretler vardır.

32 – Onları gölgeler gibi bir dalga kapladığı zaman, dini ona has kılarak Allah'a yalvarırlar. Onları karaya çıkarınca içlerinden kimi orta yolu tutandır. Ayetlerimizi ancak her gaddar, nankör inkâr eder.

33 – Ey insanlar, Rabbinizden korkun. O günden çekinin ki, bir baba çocuğuna fayda vermez, çocuğu da babasına hiçbir şeyle fayda vermez. Şüphesiz Allah'ın va'di haktır. Öyleyse dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, Allah'a karşı aldatıcı şeytan da aldatmasın.

30- “Zalike (bu böyledir)” Allah'ın geniş ilmine, kapsamlı gücüne, acayip işlerine ve yaratmanın kendisine özgü olmasına işarettir “çünkü Allah o, haktır” şu sebeple ki o sabittir, her yönden varlığı zorunludur. Ya da İlahlığı sabittir. “Ondan başka taptıkları şeyler batıldır” haddi zatında yoktur, çünkü ancak onun var etmesiyle mevcut olur ya

da ilahlığı batıldır. Basra'lı iki kurra ile Ebu Bekir'in dışındaki Kufeli'lerle ile (yed'üne) okumuşlardır. **"Şüphesiz Allah o, pek yüce, çok büyüktür"** her şeyden aşkındır, ona hakimdir.

31- "Görmedin mi, gerçekten gemiler denizde Allah'ın lütfü ile akar" akmanın sebeplerini hazırlamayı ihsan etmekle. Bu da onun ezici kudretine, mükemmel hikmetine ve nimetinin genişliğine ayrı bir şahittir. Binime'tideki be sıra (geçişlilik) ya da hal içindir. Hareke (zamme) ile fülük ve ayn'ın sükunu ile ni'mâtillahi de okunmuştur. Bu gibi yerlerde (fi'let vezninde) kesr (fiilât), feth (fiâlât) ve sükun (fi'lât) okuma caiz görülmüştür. **"Size delillerinden göstermesi için"** ibretlerinden demektir. **"Şüphesiz bunda her çok sabreden için ibretler vardır"** zorluklara sabredip de dışta ve içte düşünerek kafa çatlatanlar için **"çok şükreden için"** nimeti bilen ve verenini tanıyan için ya da müminler için ibretler vardır demektir. Çünkü iman iki yarımдан oluşmuştur: Bir yarım sabırdır, diğer yarım da şükürdür.

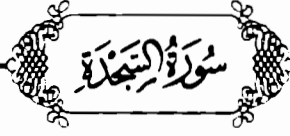
32- "Onları kapladığı zaman" üstlerine çıkıp da onları kapattığı zaman **"gölgeler gibi bir dalga"** dağ yahut bulut veyahut başka gölgeleyici bir şey bürüdüğü zaman **"kezzilâli"** şeklinde de okunmuştur ki zille'nin çoğulu olur, killet ve kılâl gibi (dağın zirvesi). **"Dini ona has kılarak Allah'a yalvarırlar"** çünkü o sırada fitratla çekişmekte olan heva-i nefis ve taklit gibi şeyler başlarına gelen şiddetli korku nedeniyle ortadan kalkmıştır. **"Onları karaya çıkarınca, içlerinden kimi orta yolu tutandır"** orta yolda yürür ki o da tevhitir ya da küfrün ortasıdır; çünkü az da olsa engellenmiştir. **"Ayetlerimizi ancak her gaddar inkâr eder"** çünkü fitratta verdiği sözü bozmuştur. Ya da denizde verdiği sözü unutmuştur. Hater gaddarlığın son kertesidir **"her nankör inkâr eder"** nimetin kadrini bilmeyen.

33- "Ey o insanlar, Rabbinizden korkun. O günden çekinin ki, bir baba çocuğuna fayda vermez" onun yerine ödeme yapamaz. Eczee'den la yücziü de okunmuştur ki o fayda vermemektir. Mevsu-fa giden zamir hazf edilmiştir, la yeczi fihi demektir. **"Vela mevludun (ne de bir çocuk)"** bu da valid'e atıftır, ya da müptedadır, haberi de **"hüve cazin an validihi şey'en'dir (çocuğu da babasına hiçbir fayda vermez)"** nazmın değiştirilmesi (yeczi yerine cazin, veled yerine mevlud denilmesi) öz çocuk babaya bir şey yapamaz demek içindir. Bir de müminlerin kâfir atalarına ahirette yarar vermeyi düşünmelerine son vermek içindir. **"Şüphesiz Allah'ın vaadi"** sevap ve azap vaadi **"haktır"** cayması mümkün değildir. **"Öyleyse dünya hayatı sizi aldatmasın, aldatıcı da sizi aldatmasın"** aldatıcı şeytan demektir, size boşuna tövbe ve mağfîret ümidi verir de sizi günahlara karşı cesaretlendirir.

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ
وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَلَاذَا تَكْسِبُ غَدًا
وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

34 – Şüphesiz Allah, kıyametin bilgisi onun katındadır. Yağmuru indirir. Rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, her şeyden haberdardır.

34- “Şüphesiz Allah, kıyametin bilgisi onun katındadır” kopma vaktinin bilgisi demektir. Çünkü rivayete göre Haris bin Amr, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e geldi: Kıyamet ne zaman kopacak? Ben tohumumu tarlaya attım, yağmur ne zaman yağacak? Karım hamiledir; erkek mi kız mı doğuracak? Yarın ne iş yapacağım? Ve nerede öleceğim, dedi? Efendimiz de “Gaybin hazineleri beştir”, demiş ve bu ayeti okumuştur. “Yağmuru indirir” takdir edilen zamanında ve ilmine göre tayin edilen yere. Nafi, İbn Amir ve Asım şedde ile (yünezzilü) okumuşlardır. “Rahimlerdekini bilir” erkek midir kız mıdır, sağlam mıdır sakat mıdır? “Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez” hayır veya şer, çoğu zaman bir şeye karar verir de aksini yapar. “Hiç kimse hangi yerde öleceğini bilmez” hangi vakitte öleceğini bilmediği gibi. Rivayete göre ölüm meleği Azrail, Süleyman aleyhisselam’a uğradı, meclisinde oturanlardan birine dikkatle bakmaya başladı. Adam: Bu kim, dedi? O da: Ölüm meleğidir, dedi. Adam: Sanki beni almak istiyor; rüzgâra emret de beni Hint toprağına atsin, dedi. O da öyle yaptı. Melek: Ona sürekli bakmam şaşkınlığımdan idi. Çünkü onun canını Hint toprağında almakla emrolunmuştum, o ise yanında idi, dedi. İlim tabirinin Allah’a, dirayet ifadesinin de kula kullanılması, dirayette az da olsa hile manası olmasındadır; o nedenle iki ilim arasında farkdır. Bu da şunu da gösterir ki insan ne kadar hile yapsa ve elinden gelen bütün gayreti sarf etse de ne kazanacağını ve akibetinin ne olacağını bilmez. Artık başkasınıkini hiç bilmez, özellikle delil olmayan şeyleri. Bieyyeti ardın şeklinde de okunmuştur ki Sibeveyh bunu küllütühünne’deki te’nise benzetmiştir (hoş görmemiştir). “Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir” her şeyi bilir, “her şeyden haberdardır” eşyanın dışını bildiği gibi içini de bilir. Efendimiz aleyhissalat vesselam’dan rivayet edilmiştir: Kim Lokman sure-sini okursa, Lokman kıyamet gününde ona arkadaş olur ve ona iyiliği emreden ve kötülükten men edenlerin sayısı kadar onar sevap verilir.

32 / SECDE SURESİ

Mekke'de inmiştir.

30 ayettir, 29 da denilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ۱ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۲
 أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا
 أَتَتْهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۳ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى
 عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۴
 يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ
 فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ۵

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Mim.

2 – Kitabın indirilmesi – ki onda şüphe yoktur – alemlerin Rab-
bindendir.

3 – Yoksa: “Onu kendi mi uydurdu?” diyorlar. Hayır, o Rabbinden
(gelen) haktır; senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan
bir kavmi uyarman için. Umulur ki doğru yolu bulurlar.

4 – Allah o zattır ki gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı gün-
de yarattı. Sonra da Arş’e hükümrân oldu. Sizin için ondan başka ne
bir dost ne de bir şefaathî yoktur. İyice düşünmeyecek misiniz?

5 – İşî gökten yere o idare eder. Sonra o iş, süresi sizin saydıkları-
nızdan bin sene olan bir günde ona yükselir.

1; 2- “Elif. Lam. Mim.” Eger surenin veya Kur’an’ın ismi sayılırsa,
müptedadır, haberi de “tenzilül kitabı”dır. Bu durumda tenzil mü-
nezzel (indirilmiş) manasına olur. Eger elif, lam, mim tek tek harfler
sayılırsa, tenzil mahzuf müptedanın haberi olur ya da müpteda olur,
haberi de “laraybe fih (onda şüphe yoktur)” kavli olur, “min rabbil
alemin” de fihi’deki zamirden hal olur. Çünkü master haberden son-
rasında amel edemez. Bunun ikinci haber olup la raybe fih’in de ki-
taptan hal olması da caizdir ya da itiraziye, ondaki zamir de cümle-

den anlaşılan şeye racidir.

3- “Em yekulunefetahu (yoksa “onu kendi mi uydurdu?”) diyorlar” kavli de bunu teyit eder. Çünkü onların böyle demeleri onun âlemlerin Rabbi katından olmasını rettir. **“Hayır o, Rabbinden gelen haktır”** kavli de bunu tespit edip onaylamaktadır. Buna göre kelamın nazmı (akışı) bunu göstermektedir ki önce Kur’an’ın mucizeliğine işaret etmiş, sonra da arkasından onun âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğini bildirmiştir. Bunu da onda şüphe olmaması ile tespit etmiştir. Sonra da bundan da dönmüş, onu reddetmek ve şaşmamızı istemek için buna ters olarak dedikleri şeye geçmiştir. Çünkü em edatı munkattır (yukarıdan alakayı kesmek içindir). Sonra bundan da dönmüş, onun Allah’tan indirilen hak olduğunu ispata geçmiştir. İndirilmesinden kast edilen şeyi de **“senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi ikaz etmen için”** demekle açıklamıştır. Uyarıcının daha önce gelmemesi ise onların ara dönemde kalmalarındandır. **“Umulur ki doğru yolu bulurlar”** senin onları uyarmanla.

4- “Allah o zat ki, gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattı. Sonra da Arş’e hükümrân oldu”. Bunun açıklaması da A’raf suresinde geçmiştir. **“Sizin için ondan başka ne bir dost ne de bir şefaathçi yoktur”** eğer Allah’ın rızasını ötelerseniz, size kimse yardım etmez, size şefaath de etmez ya da sizin için ondan başka yardımcı da yoktur, şefaathçi de yoktur; bilakis sizin çıkarınızı o üstlenir, yardım edecek yerde size yardım eder. Bu durumda şefaathçi kelimesi mecazen yardımcı yerine kullanılmış olur. Sizden yardımını keserse dostunuz da yardımcınız da kalmaz. **“İyice düşünmeyecek misiniz?”** Allah Teala’nın size verdiği öğütleri.

5- “İşi gökten yere o idare eder” dünya işini göksel sebeplerle idare eder mesela melekler ve saire ile, tesiri de yerde görülür. **“Sonra o iş ona çıkar”** ona yükselir ve ilminde mevcut hale gelir **“süresi sizin saydıklarınızdan bin sene olan bir günde ona yükselir”**. Uzun bir zaman aralığında demektir. Bundan da idare ile işin gerçekleştirilmesi arasında geçen zamanın uzunluğu kast edilmiştir. Şöyle de denilmiştir: İşi Levh-i Mahfuz’da açığa çıkarmakla idare eder; melek onu indirir, sonra da bin yıl gibi bir zamanda ona çıkar. Çünkü iniş ve çıkış mesafesi bin yıllık yoldur. Zira gökle yer arası beş yüz yıllık yoldur. Şöyle de denilmiştir: Bin yıllık hüküm verir; melek de onu indirir, sonra bin yılın ardından başka bir bin yıl için ona yükselir. Şöyle de denilmiştir: İşi kıyametin kopmasına kadar idare eder, sonra bütün iş kıyamet gününde ona yükselir. Şöyle de denilmiştir: Taat işlerini vahiy ile gökten yere indirerek idare eder, sonra o da beğendiği şekilde ona ancak uzun

bir sürede yükselir, çünkü ihlaslılar da halis ameller de azdır. Yu'racu ve yeuddune şeklinde de okunmuştur.

ذٰلِكَ

عَالَمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ٦ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِنْ طِينٍ ٧ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ ٨ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ٩ وَقَالُوا إِنَّا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ ءِإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ١٠ قُلْ يَتَوَفَّيْكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ١١

6 – İşte O (Yaratıcı) görünmeyeni ve görüneni bilen, mutlak galip, çok merhametlidir.

7 – O ki yarattığı her şeyi güzel yaptı ve insanı yaratmaya çamurdan başladı.

8 – Sonra onun zürriyetini kıymetsiz bir sudan kıldı / yarattı.

9 – Sonra onu düzeltti ve ona ruhundan üfürdü ve size kulaklar, gözler ve gönüller verdi. Ne de az şükrediyorsunuz.

10 – Dediler: “Yerde kaybolduğumuz zaman mı, gerçek biz mi, elbette yeni bir yaratılıшта olacağız?” evet onlar, Rablerine kavuşmayı inkâr edicilerdir.

11 – De ki: Sizin canınızı, size görevlendirilen ölüm meleği alır. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

6- “İşte o Yaratıcı görünmeyeni ve görüneni bilendir” onları hikmetine uygun olarak idare eder. “Azizdir” işine sahiptir, “çok merhametlidir” işi idare ederken kullarına şefkatlidir. Bunda şuna ima vardır ki kusursuz Allah lütuf ve ihsan olarak kullarının yararına riayet

eder (yoksa mecburiyeti yoktur).

7- **“O ki yarattığı her şeyi güzel yaptı”** hikmet ve maslahata uygun vaziyette kendine müsait ve layık olarak tam yarattı. Halkahu lafzı küllî lafzından bedel-i iştimaldir. Şöyle de denilmiştir: Nasıl yaratacağını bildi, bu da kıymetül mer’i ma yuhsinuhu (kişinin kıymeti bildiği şeyle orantılıdır) deyiminden gelir. Halkahu ikinci mefuldur. Nafi ile Kufeli kurralar sıfat olarak lam’ın fethi ile halekahu okumuşlardır. Şey lafzı birinci okuyuşa (halkahu) kelam dışı bir şeyle tahsis edilmiştir, ikinciye göre (halekahu) de konu içinden bir şeyle tahsis edilmiş olur. **“İnsanı yaratmaya başladı”** yani Âdem’i **“çamurdan”** yaratmaya başladı.

8; 9- **“Sonra onun zürriyetini kıldı”** zürriyetine nesil demesi inselle kökünden gelmesindendir ki ayrılmak demektir. **“Değersiz bir su özünden”**. **“Sonra onu düzeltti”** organlarını gerektiği gibi şekillendirerek. **“Ona kendi ruhundan üfürdü”** ruhu nefesine izafe etmesi onu şereflendirmek, acayip bir mahluk ve huzur-ı ilâhiye layık biri olduğunu bildirmek içindir. Bundan dolayıdır ki: Nefsini bilen Rabbini bilir, denilmiştir. **“Size kulaklar, gözler ve gönüller verdi”** duymanız, görmeniz ve düşünmeniz için özellikle verdi. **“Ne de az şükrediyorsunuz!”** az şükür ediyorsunuz.

10- **“Dediler: Yerde kaybolduğumuz zaman mı”** yani yere karışıp ayrılmayacak şekilde toprak olduğumuz yahut onda kaybolduğumuz zaman mı? Lam’ın kesri ile dalle yedillü de okunmuştur. Salelna da okunmuştur sallelahmu (et kokmak) deyiminden gelir. İbn Amir haber olarak (hemzesiz) iza okumuştur ki, amil **“einna lefi halkın cedit”** kavlinin andırdığı şeydir, o da nüb’asü yahut yüceddedu halkuna fiilidir. Nafi, Kisai ve Yakup haber olarak inna okumuşlardır. Böyle diyen de Übey bin Halef’tir. Hepsine isnat edilmesi ise buna razı olmalarındandır. **“Evet, onlar, Rablerine kavuşmayı”** yeniden dirilmek yahut ölüm meleği ile karşılaşmak ve sonrası ile kavuşmayı **“inkâr edicilerdir”** yalanlayıcılarıdır.

11- **“Kul yete’vakküm”** de ki, canınızı tamamen alır, ondan hiçbir şey bırakmaz, sizden bir kimseyi de bırakmaz. Tefa’ul ve istif’al bapları çoğunlukla aynı manada kullanılır mesela takassaytuhu ve isteksaytuhu ve taacceltuhu vesta’celtuhu gibi. **“Size görevlendirilen ölüm meleği”** ruhlarınızı kabz etmek ve günlerinizi saymakla. **“Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz”** hesap vermek ve karşılığını görmek için.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا
 أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿٣﴾
 وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدًى وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي
 لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٤﴾ فَذُوقُوا بِمَا
 نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ
 الْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥﴾ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا
 ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ
 لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٦﴾

12 – Günahkârları Rablerinin huzurunda başlarını eğmiş bir vaziyette dururken bir görsen! “Rabbimiz, gördük ve duyduk. Bizi geri gönder de iyi iş yapalım. Gerçekten biz kesin inananlarız” derler.

13 – Eğer isteseydik, her nefse hidayetini verirdik. Ancak: “Cehennemli bütün cınlerden ve insanlardan mutlaka dolduracağım” diye benden söz hak (sadır) olmuştur.

14 – Cehennem bekçileri onlara: Bugününüze kavuşmayı unuttuğunuzdan dolayı (azabı) tadın. Gerçekten biz de sizi unuttuk. Yaptığınız şeylerden dolayı ölümsüzlük azabını tadın, derler.

15 – Ayetlerimize ancak kendilerine bunlarla öğüt verildiği zaman secdeye kapananlar, Rablerini hamd ile tesbih edenler ve kibirlenmeyenler iman ederler.

12- “Günahkârları Rablerinin huzurunda başlarını eğmiş bir vaziyette dururken bir görsen!” utanç ve rezillikten başlarını eğmiş vaziyette “Rabbimiz” derler, “gördük” bize va’dettiğini, “ve duyduk” elçilerini tasdik ettiğini. “Bizi gönder” dünyaya “iyi şeyler yapalım. Gerçekten biz kesin inananlarız”. Çünkü gördüğümüz şeyler nedeniyle bizde şüphe kalmadı. Lev’in cevabı mahzuftur, takdiri de: Leraeyte emren fezian (feci bir manzara görürdün) demektir. Lev’in temenni

için olması da caizdir, Lev'de ve iz'deki mazilik manası, Allah'ın ilminde sabit olanın gerçekleşmiş manasında olmasındandır. O zaman tera fiili için meful takdir edilmez, çünkü mana o vakitte senden görme sadır olsaydı demektir ya da iz'in sılasının delalet ettiği şey takdir edilir. Hitap da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e'dir ya da herkesedir.

13; 14- **"Eğer isteseydik, her nefse hidayetini verirdik"** imana ve iyi amele muvaffak kılmakla hidayet bulacağı şeyi verirdik. **"Ancak benden söz sadır olmuştur"** hükmüm sabit olmuş ve tehdidim geçmiştir. O da: **"Cehennemi bütün cinlerden ve insanlardan mutlaka dolduracağım"** sözüdür. Bu da dileme olmadığı için imanlarının olmadığını açıkça ifade etmektedir. Dilemenin olmaması da onların cehennemlik olduklarına dair bir hükmün geçmesindendir. Aşağıda geleceği üzere azabı tatmaları sonlarını unutmanın ve o konuda düşünmemelerinin sonucu olması bunu ötelemeyi, o da: **"Bugünüñüz kavuşmayı unuttuğunuzdan dolayı azabı tadın"** sözüdür. Çünkü bu, vasıta, ikinci derecede iktiza sebebidir. **"Gerçekten biz sizi unuttuk"** rahmetten uzaklaştırdık ya da unutulmuş gibi sizi azapta bıraktık demektir. Bunun yeni söz başı olması ve fiilin tahkik edatı olan inne ve ismine dayanması, onlardan alınacak intikamı şiddetlendirmek içindir. **"Yaptığınız şeylerden dolayı ölümsüzlük azabını tadın"** emri tekrar etmesi; tekit içindir, bir de mefulun açık verildiği içindir. Ayrıca kötü fiillerinin yalanlama ve isyanlar gibi sebebi de gösterilmiştir. Nitekim buna akibetlerini düşünmemeleri de gerekçe gösterilmiştir ki bu, ikisinin de bunu gerektirdiğini gösterir.

15- **"Ayetlerimize ancak kendilerine bunlarla öğüt verildiği zaman secdeye kapananlar iman eder"** Allah'ın azabından korktukları için secdeye kapananlar. **"Rablerini tenzih edenler"** yeniden diriltmekten acizlik gibi layık olmayan şeylerden tenzih edenler. **"Rablerinin hamdi ile"** muvaffak kıldığı İslam'a ve verdiği hidayete şükür için hamd edenler **"ve kibirlenmeyenler"** imandan ve taattan, nitekim ki birde ısrar edenler öyle yaparlar.

تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ

رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ

نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ ﴿١٨﴾ أَمَّا

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا

كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ

ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾

16 – Gece namazı için yanları yataktan uzaklaşır, Rablerine korkarak ve umarak dua ederler ve kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden Allah yolunda harcarlar.

17 – Hiçbir kimse, yaptıklarına mükafat olarak onlara ne gibi göz aydınlığı saklandığını bilmez.

18 – Hiç mümin olan kimse fasık olan gibi midir? Bir olmazlar.

19 – Amma iman edip iyi şeyler yapanlar için, yaptıklarına karşılık konak olarak Me'va cenneti vardır.

20 – Amma fasıkların barınağı ise ateştir. Her ne zaman ondan çıkmak isteseler oraya iade edilirler. Onlara: “Yalanladığınız ateş azabını tadın” denilir.

16- “Gece namazları için yanları yataklardan uzaklaşır” yataklardan ve uyudukları yerlerden bir tarafa çekilirler. “Rablerine dua ederler, korkarak” gazabından korkarak “ve umarak” rahmetini umarak. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bunun tefsirinde: Kulun gece namaza kalkmasıdır, demiştir. Yine şöyle demiştir: Allah gelmiş geçmiş kullarını mahşer yerinde topladığı zaman, bir tellal bir sesle ünlere ki bütün mahlukata duyurur: Bugün mahşer halkı kimlerin ikrama nail olacağını bilecektir, der. Sonra biraz ara verir ve geri döner: Yanla-

rı yataklardan uzaklaşanlar kalksın, der; bunlar da kalkarlar, onlar ise azdırlar. Sonra döner bir daha ünler: Bollukta ve darlıkta Allah'a hamd edenler kalsın, der. Onlar da kalkarlar, onlar da azdırlar. Kuşluk vakti hep birlikte cennete doğru yol alırlar. Sonra da diğer insanlar hesaba çekilir. Şöyle de denilmiştir: Bunlar ashaptan akşamdan yatsıya kadar namaz kılanlardır, ayet de onların hakkında inmiştir. **“Ve kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden Allah yolunda harcarlar”** hayır yollarına.

17- **“Hiç kimse onlara ne saklandığını bilmez”** ne Allah'a yakın bir melek ne de mürsel bir peygamber, **“göz aydınlığından”** Efendimiz aleyhissalatu vesselamdan şöyle dediği rivayet edilmiştir: İyi kullarıma gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve bir insanın kalbine gelmeyen şeyler hazırladım. Artık gösterdiğim şeyleri bırak. İsterseniz **“hiç kimse onlar için ne gibi göz aydınlığı sakladığını bilmez”** ayetini okuyun. Hamze ile Yakup uhfiy okumuşlardır ki ahfeytü'nün muzarii olur. Nuhfiy ve ahfa da okunmuştur ki hepsinde fail Allah olur. Kurrâtu a'yün de okunmuştur, bunda da çeşitlerinin farklı olması mülahaza edilmiştir. Buradaki bilmek marifet manasınadır, ma edatı da ya mev-suledir ya da istifhamiyedir, fiil onda amel etmemiştir. **“Yaptıklarına mükâfat olarak”** cüzû cezaen (mefulu mutlak) ya da lilcezaî demektir ki mefulun leh olur, çünkü onu gizlemek şanını yüceltmek içindir. Şöyle de denilmiştir: Bunlar amellerini gizlediler; Allah da sevaplarını gizledi.

18; 19- **“Hiç mümin olan fasık olan gibi midir?”** imandan çıkan gibi midir, **“bir olmazlar”** şerefte ve sevapta, bu da eşit olmadıklarını tekit etmekte ve açıklamaktadır. Fiilin cemi olması manaya göredir. **“Amma iman edip iyi şeyler yapanlar için, Me'va cenneti vardır”** çünkü o hakiki konaktır, dünya ise şüphesiz ara konaktır, terk edilecektir. Me'va'nın cennetlerden biri olduğu söylenmiştir. **“Nüzûlen”** konak olarak. Bunun tefsiri de Al-i İmran suresinde geçmiştir. **“Yaptıklarına karşılık olarak”** amelleri sebebiyle yahut amellerine göre demektir.

20- **“Amma fasıkların barınağı ise ateştir”**. Nasıl müminler için Me'va cenneti varsa onlar için de ateş vardır. **“Her ne zaman ondan çıkmak isteseler oraya iade edilirler”** bu da orada ebedi kalacakları anlamına gelmektedir. **“Onlara: Yalanladığınız ateş azabını tadın, denilir”** onları horlamak ve öfkelerini artırmak için.

وَلَنَذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بَايَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا
مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ
فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَآئِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ
أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ
رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾
أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾

21 – Ant olsun, onlara en büyük azaptan önce en yakın azabı mutlaka tattıracağız ki, belki onlar dönerler.

22 – Kendisine Rabbinin ayetleri ile öğüt verilip de sonra onlardan yüz çevirenden daha zalim kimdir? Şüphesiz biz, günahkârlardan intikam alacağız.

23 – Ant olsun, gerçekten Musa'ya o kitabı verdik; ona kavuşmaktan şüphe içinde olma. Onu İsrail oğulları için bir rehber kıldık.

24 – Onlardan sabrettikleri zaman emrimizle yol gösteren liderler kıldık / çıkardık. Onlar ayetlerimize kesin inanıyorlardı.

25 – Rabbin, işte o, onların ihtilaf ettikleri şeyde kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir.

26 - Şu olay onları hidayet etmedi mi ki, biz kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik. Şimdi onların yurtlarında dolaşıyorlar. Şüphesiz bunda elbette ibretler vardır. Hâlâ duymuyorlar mı?

21- “Ant olsun onlara en yakın azabı mutlaka tattıracağız” dünya azabını demektir, bundan da başlarına gelen yedi yıllık kıtlık ile savaşta öldürülüp esir edilmeyi kast etmiştir. “En büyük azaptan önce” ahiret azabından önce. “Belki onlardan” belki onlardan kalanlar “dönerler” inkârdan tövbe ederler. Rivayete göre Velid bin Ukbe Bedir savaşında Hazreti Ali'ye karşı övününce, bu ayet inmiştir.

22- “Kendisine Rabbinin ayetleri ile öğüt verilip de sonra da ondan dönmenden daha zalim kimdir?” Onların üzerinde düşünmeyen-den demektir. “Sümme (sonra)” edatı bu kadar açık ve mutluluğa sebep olan ayetlerden yüz çevirmeyi yadsımak içindir, böyle öğütten sonra dönmek aklen mümkün değildir (yine de o dönmüştür), mesela şu kahramanlık şiirinde olduğu gibi:

*Zor işlere ancak ölüm tehlikelerini görüp
Sonra da içine dalan asilzade dalar!*

“Şüphesiz biz, günahkârlardan intikam alacağız” artık asıl zalimden nasıl intikam alacağımızı düşünün!

23; 24- “Ant olsun, gerçekten Musa’ya o kitabı verdik” sana verdiğimiz gibi, **“artık ona kavuşmaktan şüphe içinde olma”** sana kitabı vermekten, mesela **“şüphesiz sana Kur’an verilecektir”** (Nahl: 6) ayeti gibi. Ona verdiğimiz gibi sana da kitabı vereceğiz, bu görülmemiş, hiç olmamış bir şey değildir ki onda şüphe edesin. Ya da Musa’nın kitaba kavuşmasından yahut senin Musa’ya kavuşmandan demektir. Efendimiz aleyhissalat vesselam: Miraç gecesinde Musa aleyhisselam’ı gördüm; uzun boylu, kıvrıkcık saçlı, sanki Yemen’deki Şenüeliler gibi idi, demiştir. **“Onu kıldık”** yani Musa’ya indirileni demektir **“İsrail oğulları için bir rehber. Onlardan yol gösteren liderler çıkardık”** insanlara içinde hikmet ve hükümler olan şeyleri gösteriyorlardı. **“Emrimizle”** onlara onu emretmek yahut onları buna muvaffak kılmakla. **“Lemma saberu (sabrettikleri zaman)”** Hamze, Kisai ve Rüveys lima saberu okumuşlardır ki taata sabrettikleri ya da dünyadan mahrumiyete sabrettikleri için demek olur. **“Onlar ayetlerimize kesin inanıyorlardı”** çünkü onlara derinlemesine bakıyorlardı.

25- “Rabbin, işte o, onların arasında kıyamet gününde hüküm verecektir” karar verecek; hakkı batıldan ayırmakla haklıyı haksızdan ayıracaktır. **“İhtilaf ettikleri şeylerde hüküm verecektir”** din işlerinde.

26- “Evelem yehdi lehüm (şu olay onları hidayete sevk etmedi mi)?” vav matufun cinsinden akılda tutulan bir şeye atıf içindir, fail de **“kem ehlekna (kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettik)”** kavlinin gösterdiği zamirdir yani kesretü men ehlekna demektir ya da fail Allah lafzına giden zamirdir, bunun da delili nun ile (nehdi) okunmasıdır. **“Şimdi onların yurtlarında dolaşıyorlar”** yani Mekkelileri kast ediyor ki ticaret yaparken yanından geçiyorlar demektir. Şedde ile (yümeşşune) de okunmuştur. **“Şüphesiz bunda elbette ibretler vardır. Hâlâ duymuyor musunuz?”** düşünecek ve öğüt alacak şekilde.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَلَآءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ
 بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾
 وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾
 قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ
 يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرِ إِنَّهُمْ مُنْتَضِرُونَ ﴿٣٠﴾

27 – Görmediler mi, gerçekten biz, suyu kupkuru yere gönderiyoruz da onunla ekin çıkarıyoruz; ondan da hayvanları ve kendileri yiyor. Hâlâ görmüyorlar mı?

28 – “Eğer doğru söylüyorsanız bu fetih ne zaman?” derler.

29 – De ki: Fetih günü kâfirlere imanları fayda vermez ve onlara bakılmaz da.

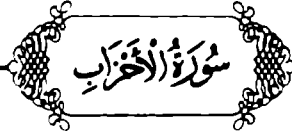
30 – Artık onlardan yüz çevir ve bekle. Şüphesiz onlar da bekliyorlar.

27- “Görmediler mi, gerçekten biz, suyu kupkuru yere gönderiyoruz” cürüz bitkisi kesilen ve izale edilen yerdir, bitkisi olmayan yer demek değildir. “Onunla ekin çıkarıyoruz” buranın Yemen’de bir yer olduğu da söylenmiştir. “Ondan yer” ekinden yer “hayvanları” mesela saman ve yaprak gibi, “kendileri de” mesela hububat ve meyve gibi. “Hâlâ görmüyorlar mı?” görüp de bunu sonsuz kudret ve lütfüne delil getirmiyorlar mı?

28; 29- “Bu fetih ne zaman derler?” zafer yahut davaların karara bağlanması demektir, bu da “Rabbimiz, aramızda fetih yap” (A’raf: 89) kavlinden gelmektedir. “Eğer doğru söylüyorsanız” onun vaat ederken. “De ki: Fetih günü kâfirlere imanları fayda vermez ve onlara bakılmaz da” bu da kıyamet günüdür, çünkü o, müminlerin kâfirlere karşı zafer kazanacakları ve aralarında karar verilecek gündür. Bedir savaşı günü yahut Mekke’nin fethi günü de denilmiştir. Kâfirlerden maksat o gün onlardan öldürülenlerdir. Çünkü savaş sırasında iman etmek onlara fayda vermez, onlara süre de verilmez. Bu durumda onların sorularına uygun cevap olması mana itibarı ile bilinen maksatlarına göredir. Çünkü onlar yalanlayarak ve alay ederek bunun acele

gelmesini kast edince, onlara acele etmelerini gerektirmeyecek bir şeyle cevap verilmiştir.

30- **“Artık onlardan yüz çevir”** inanmamalarına aldırma. Bunun kılıç ayeti ile nesh edildiği de söylenmiştir. **“Bekle”** onlara karşı zaferi **“Şüphesiz onlar da bekliyorlar”** sana karşı zaferi. Feth ile (muntazarun) da okunmuştur ki mana şöyle olur: Onlar helâklerinin beklenmesini hak etmişlerdir ya da bunu melekler bekliyorlar. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet edilmiştir: Kim elif lam mim tenzil (Secde) suresini ve tebarekellezi biyedihil mülk suresini okursa, ona sanki Kadir gecesini ihya etmiş gibi sevap verilir. Ondan şöyle dediği de rivayet edilmiştir: **Kim elif lam mim tenzil suresini okursa evine üç gün şeytan girmez.**

33 / AHZAB SURESİ

Medine'de inmiştir.

73 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ① وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ② وَتَوَكَّلْ
عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ③ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ
فِي جَوْفِهِ ۚ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمُ الَّتِي تَظَاهَرُونَ مِنْهُنَّ
أُمَّهَاتِكُمْ ۚ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ
بِأَفْوَاهِكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ④

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ey o Peygamber, Allah’tan kork, kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, hikmet sahibidir.

2 – Rabbinden sana vahyolunana tabi ol. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

3 – Allah’a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter.

4 – Allah hiçbir adamın içinde iki kalp kılmamış; zihar yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yapmamış ve evlatlıklarınıza da oğullarınız kılmamıştır. Bu, sizin ağızlarındaki (boş) bir sözünüzdür. O, doğru yolu gösterir.

1- “Ey o Peygamber, Allah’tan kork” ona peygamber diye nida etmesi (seslenmesi) ve ona takvayı (Allah’tan korkmayı) emretmesi şânını yüceltmek ve takvanın da önemini belirtmek içindir. Bu emirden maksat da onda sebat etmektir, ta ki “kâfirlere ve münafıklara itaat etme” kavli ile yasaklanan şeye mani olsun. Bu itaat yasağı da dine gevşeklik verecek şeylerdedir. Rivayete göre Ebu Süfyan, İkrime bin Ebu Cehil ve Ebula’ver Sülemî, Hudeybiye barışında Efendimiz’e geldiler. Abdullah bin Übey, Muattib bin Kuşeyr ve Ced bin Kays de onlara katıldılar, ona: İlahlarımızı diline dolama; onların da şefaathakları vardır, de seni de Rabbinden de bırakırız, dediler. Ayet bunun üzeri-

ne indi. **“Şüphesiz Allah her şeyi bilendir”** faydalı ve faydasız şeyleri **“hikmet sahibidir”** hikmet dışı hiçbir şeye karar vermez.

2; 3- **“Rabbinden sana vahyolunana tabi ol”** mesela onlara itaat yasağı gibi. **“Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır”** sana işlerini düzeltecek şeyi vahyedecek ve seni kâfirleri dinlemeye muhtaç etmeyecektir. Ebu Amr ye ile (yamelune) okumuştur ki çoğul zamiri kâfirler ve münafıklara gider yani Allah onların kurmak istedikleri tuzaktan haberdardır; onları senden uzaklaştıracaktır. **“Allah'a tevekkül et”** işini onun idaresine bırak. **“Vekil olarak Allah yeter”** bütün işlerini bırakacağın savunucu olarak.

4- **“Allah hiçbir adamın içinde iki kalp kılmamıştır”** bir göğüste iki kalp birleştirmemiştir. Çünkü kalp; önce insan nefsi ile alakalı hayvansal ruhun madeni ve bütün güçlerin (fonksiyonların) kaynağıdır. Bu da birden fazla olmasına manidir. **“Zihar yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yapmamış ve evlatlıklarınızı da oğullarınız kılmamıştır”** bir kadında eşlikle anneliği, bir erkekte de evlatlıkla oğulluğu birleştirmemiştir. Bundan murat edilen de Arapların bir inancını reddetmektir. Onlar kabiliyetli ve akıllı kimsenin iki kalbi olduğunu iddia ederlerdi. Bunun içindir ki Ebu Mamer yahut Cemil bin Esed el – Fihri'ye iki kalpli (çatal yürekli) denilmiştir. Araplar zihar yapılan eşi de anne gibi, adamın evlatlığını da oğlu gibi sayarlardı. Bunun içindir ki Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in azatlısı Zeyd bin Harise'ye Muhammed'in oğlu derlerdi. Ya da maksat zihar yapılan kadından anneliği ve evlatlıktan da oğulluğu bertaraf etmektir. İki kalbin olmaması da onlara bağlanacak bir usulü yerleştirmek içindir. Mana da şöyledir: Allah bir göğüste iki kalp kılmadığı gibi – çünkü bu çelişkiye götürür; zira o ikiden her biri bütün kuvvetlerin hem aslı olur hem de aslı olmaz – erkekler aralarında doğum ilişkisi olmayan zevce ile evlatlığı da erkekler aralarında doğum ilişkisi olan annesi ile oğlu kılmamıştır. Ebu Amr tek ye ile vellay okumuştur ki aslı hemze ile ellai'dir, hemze hafif edilmiştir. Hicazlı iki kurra da böyle okumuşlardır. O ikisi ile Yakup'tan tek hemze ile de rivayet edilmiştir. Tezaherune'in aslı iki te ile tetezaherune'dir, ikinci te zı'ya idgam edilmiştir. İbn Amir idgam ile tezzaherune, Hamze ile Kisai de ikinci te'nin hafif ile okumuşlardır. Asım da tüzaherune okumuştur ki zahere sülasisinden gelir. Zahara'dan tazharune de okunmuştur ki zâhere manasınadır, akade'nin âkade manasına olduğu gibi. Tazherun de zuhurdan gelir.

Ziharın manası şöyledir: Adam karısına: Sen bana anamın sırtı gibisin der, bu da lafız itibarı ile zahr'dan gelir, telbiye'nin lebbeyk'ten gelmesi gibi. Min ile geçişli kılınması kaçınmak manasını içerdiği

içindir. Çünkü o cahiliyede talak idi. İslam'da ise talak yahut haramlıktan kefarete geçilmiştir. Âlâ fiili de min ile geçişli kılınır, o da yemin etmek manasınadır. Zahrın zikredilmesi batn (karın)dan kinaye içindir, çünkü karnın dayanağı zahr (sırt)tır. Karnı zikretmek de ferici zikretmeye yaklaştıır. Yahut zahrı zikretmek haramlığını ağırlaştırmak içindir, çünkü onlar kadının sırtı yukarı gelirse o halde teması haram sayarlardı. Ed'iyâ' da şaz olarak daiy'nin çoğuludur, sanki fâil manasına feil'e benzetilmiş ve onun gibi çoğul yapılmıştır. "Zalîküm" bu, zikredilen şeylere yahut sonuncuya işaretir "ağızlarınızda ki boş bir sözünüzdür" hariçte karşılığı yoktur, saçma söz gibidir. "Allah ise hakkı söyler" gerçeğe uygun olanı söyler. "O doğru yolu gösterir".

أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا
 آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
 فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ
 غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥﴾ النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ
 أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ
 اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ
 مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾

5 – Onları (evlatlıkları) babalarına nispetle çağırın. Bu, Allah katında daha adildir. Eğer babalarını bilmezseniz, dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Hata ettiğiniz şeyde size günah yoktur. Ancak kalplerinizin kastettiği şeylerde günah vardır. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

6 – Peygamber, müminlere nefislerinden daha yakındır, eşleri de onların analarıdır. Akrabalar da Allah'ın kitabında birbirlerine müminlerden daha yakındır. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız serbesttir. Bu, kitapta satır satır yazılmıştır.

5- "Onları (evlatlıkları) babalarına nispetle çağırın" onlara nispet edin. Bu da onun hak sözlerinden kast edileni ayrı olarak zikretmek-

tir. **“O, Allah katında daha adildir”** bunun illeti gibidir. Hüve zami-ri üd’ühüm’dan anlaşılan mastara racidir. Eksatu da ef’al- tafdildir, mutlak ziyade manasınadır, adalet demek olan kıst’tan gelir. Manası da çok doğru demektir. **“Eğer babalarını bilmezseniz”** nispet edeceğiniz babalarını **“dinde kardeşlerinizdir”** sizin din kardeşlerinizdir **“ve dostlarınızdır”** dindaşlarıdır; bu tevil ile benim kardeşimdir ve dostumdur, deyin. **“Hata ettiğiniz şeyde size günah yoktur”** yasaktan önce yahut sonra unutarak veyahut dilden kaçırmakla yanlışlıkla yaptığınız şeyde size vebal yoktur. **“Ancak kalplerinizin kastettiği şeyde günah vardır”** ancak günah bilerek ve kasten yaptığınız şeydedir. **“Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”** çünkü hata edeni bağışlar. Bil ki evlat edinme biz Şafiilerce hükümsüzdür, Ebu Hanife’ye göre kölenin azat olmasını icap eder, babası bilinmeyen ve nüfus kütüğüne kaydı mümkün olan için de nesep sabit olur (oğlum derse oğlu kabul edilir. Fıkıh kitaplarına bakınız).

6- **“Peygamber müminlere nefislerinden daha yakındır”** bütün işlerde, çünkü onlara ancak iyilikleri ve kurtuluşları olan şeyi emreder, nefis ise öyle değildir. Bunun içindir ki mutlak zikredilmiştir. O nedenle onu kendi nefislerinden daha çok sevmelidirler. Onun emrini kendi işlerinden öne almalıdırlar, ona kendi nefislerinden daha şefkatli davranmalıdırlar. Rivayete göre Efendimiz aleyhissalat vesselam Tebuk seferine çıkmak istedi, insanlara savaşa katılmalarını buyurdu. Bazıları: Babalarımıza ve analarımıza danışalım, dediler; ayet bunun üzerine indi. Vehüve ebün lehüm (o, onların babasıdır) şeklinde de okunmuştur ki dinde babalarıdır. Çünkü her peygamber ümmetinin babasıdır. Onların ebedi kurtuluşlarına sebeptir. Bunun içindir ki müminler de kardeşirler. **“Eşleri de onların analarıdır”** hürmette ve saygıda anaları gibidir, diğer şeylerde yabancılar gibidirler. Bunun içindir ki Hazreti Âişe radiyallahu anha: Biz kadınların anaları değiliz, demiştir. **“Akrabalar”** hısımlar **“birbirlerine daha yakındırlar”** mirasta. İslam’ın ilk yıllarında hicretle ve din kardeşliği bağı ile birbirlerine mirasçı oluyorlardı. **“Allah’ın kitabında”** Levh-i Mahfuz’da veya indirilen ayetlerde. O da bu ayettir ya da miras ayetleridir ya da Allah’ın farz kıldığında demektir. **“müminlerden ve muhacirlerden”** bu da akrabaları açıklamaktadır ya da üli lafzının sılasıdır ki akrabalar yakınlık dolayısıyla mirasa din kardeşliği hakkından ve hicret hakkından daha yakındırlar demektir. **“Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız serbesttir”** bu da iyiliği gayet geniş tutmuştur. İyilikten de vasiyet murat edilmiştir. **“Bu da kitapta satır satır yazılmıştır”** iki ayette zikredilenler Levh-i Mahfuz’da yahut Kur’an’da sabittir. Tevrat’ta da denilmiştir.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ
 وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾
 لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ
 فَلَسْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
 بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ
 الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾

7- Hani, peygamberlerden, senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan sözlerini almıştık. Ve onlardan ağır bir söz almıştık.

8 - Doğrulara doğruluklarından sorması için. Allah kâfirler için acıklı bir azap hazırlamıştır.

9 - Ey o iman edenler, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani, size ordular gelmişti de biz de üzerlerine bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı görmektedir.

10 - Hani, size üstünüzden ve aşağıınızdan gelmişlerdi de o zaman gözler kaymış ve yürekler gırtlaklara gelmişti. Siz Allah'a çeşitli zanlar ediyordunuz.

7- “Ve iz (hani, peygamberlerden sözlerini almıştık)” burada üz-kür gizlidir, sözleri de mesajı iletmeleri ve doğru dine davetleridir. “Senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan” bunları ayrı olarak zikretmesi bunların meşhur şeriat sahipleri olmalarındandır. Peygamberimiz aleyhissalat vesselam'ın başa alınması da onu büyütmek ve şanını yüceltmek içindir. “Ve onlardan ağır bir söz almıştık” önemli yahut yeminle pekiştirilmiş. Tekrar da bu niteliği önemsetmek amacıyla açıklama içindir.

8- “Doğrulara doğruluklarını sorması için” yani bunu onlara yaptık ki Allah kıyamet gününde kavimlerine dedikleri şeyde doğru söy-

leyen peygamberlere sorsun ya da kavimlerine onları tasdik edip etmediklerini sorsun yahut tasdik edenlere doğruluklarını sorsun. Çünkü doğruyu tasdik eden de doğrudur. Ya da kalu belâ'da kendilerini nefislerine şahit ettiği zaman müminlere sözlerinde sadık olduklarını sorsun. **"Ve eadde (Allah kâfirler için acıklı bir azap hazırlamıştır)"** bu da ehazna'ya atıftır, şu itibarla ki peygamberleri göndermek ve onlardan söz almak müminlere sevap verme içindir. Ya da liyesele'nin delalet ettiği şeye atıftır, mesela: Müminlere sevap verdi ve kâfirlere de acıklı azap hazırladı gibi.

9- **"Ey o iman edenler, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani, size ordular gelmişti de"** yani hizipler gelmişti. Onlar da Kureyş ve Gatafan kabileleri ile Kurayza ve Nadiyr Yahudileri idi. On iki bin kadar idiler. **"Üzerlerine bir rüzgâr göndermiştik"** saba yeli **"ve görmediğiniz ordular"** melekler. Rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz onların geleceğini duyunca, Medine'nin çevresine hendek kazdı. Sonra da üç bin askerle karşısına çıktı, Hendek kendileriyle düşmanın arasında kaldı. Aradan bir aya yakın zaman geçmesine rağmen aralarında savaş olmadı, ancak karşılıklı ok ve taş atıldılar. Sonunda Allah soğuk bir kış gecesinde üzerlerine bir fırtına gönderdi. Soğuk onları dondurdu, rüzgâr yüzlerine toprak savurdu, ateşlerini söndürdü, çadırlarını söktü. Atlar hırçınlaştı, melekler askerin etrafında tekbir getirdi. Tuleyha bin Huveylid el - Esedî: Muhammed size büyü yapmaya başladı, canınızı kurtarın, dedi. Onlar da savaştan yenildiler. **"Allah yaptıklarınızı görmektedir"** hendek kazmanızı. Basralı iki kurra ye ile (yamelun) okumuşlardır ki müşriklerin toplanmalarını ve savaşı görmektedir demek olur.

10- **"İz cauküm (size gelmişlerdi)"** bu da iz caetküm'den bedeldir **"üstünüzden"** vadinin doğu tarafından Gatafan oğullarının olduğu cihetten **"ve aşağıınızdan"** vadinin aşağısından Kureyş'in olduğu batı tarafından. **"O zaman gözler kaymış"** şaşkınlık ve belermeden dolayı iyi görememişti **"yürekler gırtlaklara gelmişti"** korkudan yürekleri ağızlarına gelmişti. Çünkü akciğer şiddetli korkudan şişince kalp / yürek hançerenin ağzına gelir ki orası da yemek borusunun giriş yeri olan boğazdır. **"Siz Allah'a çeşitli zanlar ediyordunuz"** samimi ve yürekleri cesur olanlar, Allah dinini yüceltmek için vaadini yerine getirecektir, dediler ya da Allah onları imtihan edeceği için ayaklarının kaymasından ve düşmana karşı koyamamaktan korktular; yürekleri yufka olanlarla münafıklar da Allah'ın onlardan aktardığı gibi şeyler söylediler. Zununâ ve benzerlerindeki elif ayet sonlarını kafiyeye benzetmekten dolayı getirilmiştir. Nafi, İbn Amir ve Ebu Bekir de buralarda vaslı va-

kıf yerine koymuşlardır (her ikisini de elifle okumuşlardır). Ebu Amr, Hamze ve Yakup ise hiçbir yerde elif ilave etmemişlerdir ki kıyasa uygun olan da budur.

هَٰذَاكَ ابْتَلَى الْمُؤْمِنُونَ وَزَلْزَلُوا زَلْزَالًا شَدِيدًا ۝۱۱ وَإِذْ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
إِلَّا غُرُورًا ۝۱۲ وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ
لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ
بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ۝۱۳ وَلَوْ
دَخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ آقْطَارِهَا ثُمَّ سَأَلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوَّهَا وَمَا
تَلَبَّسُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ۝۱۴ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ
مِنْ قَبْلُ لَا يُولُونَ الدِّبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ۝۱۵

11 – İşte orada müminler denendi ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldılar.

12 – O vakit münafıklarla kalplerinde hastalık olanlar: “Allah ve Resul’ü bize ancak aldatmaca vaadettiler” diyorlardı.

13 – O zaman onlardan bir grup: “Ey Medine halkı, sizin için durmak yok; geri dönün” demişti. Onlardan bir bölük de Peygamberden: “Gerçekten evlerimiz açıktır” diyerek izin istiyordu. Hâlbuki onlar açık değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı.

14 – Eğer üzerlerine çevrelerinden girilse, sonra da onlardan fitne çıkarmaları istense, elbette bunu verirler ve onda da ancak pek az kalırlardı.

15 – Ant olsun, gerçekten daha önce arkalarını dönmeyeceklerine dair Allah’a söz vermişlerdi. Allah’ın sözü ise mesuldür (sorumluluğu muciptir).

11; 12- “İşte orada müminler denendi” imtihan edildiler: Mümin münafıktan, dayanan da sarsılıandan ayrıldı. “Ve şiddetli bir sarsın-

tı ile sarsıldılar” şiddetli korkudan. Za’nın fethi ile zelzalen de okunmuştur. **“O vakit münafıklarla kalplerinde hastalık olanlar diyorlardı”** inançları zayıf olanlar: **“Allah ve Resul’ü bize va’detmedi”** zafer ve dinin yücelmesi gibi **“ancak aldatmaca va’detti”** batıl bir vaat etti. Şöyle de denilmiştir: Bunu diyen Muattib bin Kuşeyr’dır: Muhammed bize İran’ın ve Rum’un fethini vaat ediyor; hâlbuki biz korkumuzdan abdest bozmaya bile dışarı çıkamıyoruz. Bu aldatıcı vaattan başka bir şey değildir, dedi.

13- “O zaman içlerinden bir grup dedi” bundan Evs bin Kayzî ile arkasına düşenler kast ediliyor: **“Ya ehle Yesribe (Ey Yesrib / Medine halkı)”** ehl halk demektir, Yesrib’in de bir yerin adı olduğu ve Medine’nin onun bir tarafına kurulduğu da söylenmiştir **“la mukame”** duracak yer yoktur, **“sizin için”** burada. Hafs zam ile mukame okumuştur ki ekame’den ism-i mekân yahut mimli mastar olur. **“Geri dönün”** evlerinize kaçarak. Mana şöyledir de denilmiştir: Sizin için Muhammed’in dini üzerinde durmak yoktur; şirke dönün ve onu teslim edin ki selamete eresiniz. Ya da sizin için Yesrib’te durmak yoktur, kâfir olarak dönün ki orada ikametiniz mümkün olsun. **“Onlardan bir bölük de Peygamberden izin istiyordu”** geri dönmek için **“evlerimiz açıktır, diyorlardı”** sağlam değildir, avret lafzı aslında çatlak, yarık demektir. Bunun avret’ten tahfif edilerek avret olması da caizdir ki avretü’d daru deyiminden gelir, ev açık olmaktadır. Böyle (avretün) de okunmuştur. **“Hâlbuki onlar açık değildir”** bilakis sağlamdır. **“Onlar sadece kaçmak istiyorlar”** başka değil savaştan kaçmak istiyorlar.

14- “Velev duhilet (eğer üzerlerine girilse)” Medine’ye yahut evlerine girilse **“çevrelerinden”** etraftan, duhilet’in naib-i faili hazf edilmiştir, bu da şunu ima etmek içindir ki bu hiziplerin girişi ile bunlardan başka askerlerin girmesi sonuç bakımından birdir. **“Sonra da onlardan fitne çıkarmaları istense”** dinden dönmeleri ve Müslüman’larla savaşmaları **“leâtevha (bunu verirlerdi)”** Hicazlı iki kurra kasr ile (medsiz, leetevha) okumuşlardır ki o işe gelir ve onu yaparlardı demek olur. **“Onda da ancak pek az kalırlardı”** fitnede yahut onu vermede. Soru cevap süresi kadar kalırlardı. Şöyle de denilmiştir: Mürtet olduktan sonra Medine’de ancak kısa bir süre kalırlardı.

15- “Ant olsun, gerçekten daha önce arkalarını dönmeyeceklerine dair Allah’a söz vermişlerdi” bundan Harise oğullarını kast ediyor ki Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e Uhut’ta bozuldukları zaman bir daha böyle bir şey yapmayacaklarına dair söz vermişlerdi. **“Allah’ın sözü ise sorumluluğu muciptir”** yerine getirmeyi ve sonucuna katlanmayı.

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارُ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذْ لَا تُمْتَعُونَ
 إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا
 أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا
 وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمَعْرُوقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ
 لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ
 فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي
 يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِالسِّنَةِ حِدَادٍ
 أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ وَكَانَ
 ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾

16 – De ki: Eğer ölümden yahut öldürülmekten kaçarsanız. Kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde ancak pek az faydalanacaksınız.

17 – De ki: “Sizi Allah’tan kim koruyacak, eğer size bir kötülük etmek isterse yahut size rahmet etmek isterse?” Kendileri için Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulamazlar.

18 - Allah içinizden (insanları) engelleyenleri ve kardeşlerine. “Bize gelin” diyenleri muhakkak biliyor. Onlar savaşa ancak pek az gelirler / yavaşırırlar.

19 – Size karşı pek cimriler olarak. Korku geldiği zaman onların sana ölümden bayılan gibi gözleri dönerek battıklarını görürsün. Korku gidince de sizi sivri dilleriyle incitirler. Hayra karşı pek cimriler olarak. İşte onlar iman etmediler; Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu da Allah’a kolaydır.

16- “De ki: Eğer ölümden yahut öldürülmekten kaçarsanız kaçmak size asla fayda vermeyecektir” çünkü her nefis için ya eceliyle ölme ya da kadere ve kalemin (alın) yazısına uygun olarak belli bir öldürülme vardır. “O takdirde ancak pek az faydalanacaksınız” yani

misal olarak kaçmak size fayda verse de bu gecikmeden yararlanmanız, bu ancak az yahut kısa bir yararlanma olacaktır.

17- “De ki: “Sizi Allah’tan kim koruyacak, eğer size bir kötülük etmek isterse yahut size rahmet etmek isterse?” yani size bir musibet vermek veyahut rahmet etmek isterse demektir ki sözde kısaltma yapılmıştır, mesela:

Kılıç ve mızrak kuşanmış olarak

Sözünde olduğu gibi (kılıç kuşanmış, mızrak taşıyarak demektir). Ya da ikinci cümle (ev erade biküm rahmeten) birinciye (erade biküm suen’e) atfedilmiştir; çünkü ismet maddesinde de men etme manası vardır. **“Kendileri için Allah’tan başka ne bir dost bulamayacaklardır”** menfaati dokunacak bir dost **“ne de bir yardımcı”** onlardan sınıktıyı def edecek bir yardımcı.

18- “Allah içinizden insanları engelleyenleri muhakkak biliyor” İnsanları Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den geri koyanları ki onlar da münafıklardır. **“Ve kardeşlerine diyenleri”** Medine’de oturanlardan **“helümme ileyna (bize gelin)”** bize yaklaşın, diyenleri. Helüümme’nin aslı En’am suresinde anlatılmıştır. **“Onlar savaşa ancak pek az gelirler”** ancak pek az yahut pek az zaman veyahut pek az savaşa gelirler, demektir. Çünkü onlar çürük mazeret ileri sürer ve mümkün olduğu kadar insanları engellerler ya da müminlerle beraber çıkarlar ancak pek az savaşırlar **“ancak pek az savaşırlar”** (Ahzab: 20) ayeti gibi. Şöyle de denilmiştir: Bu, onların sözünün devamındandır, manası da şöyledir: Muhammed’in ashâbı ahzapla (birleşik ordularla) savaşa gelmezler, onlara ancak pek az mukavemet ederler.

19- “Size karşı pek cimriler olarak” yardımınızda ya da Allah yolunda harcamada yahut zaferde veyahut ganimette pek cimriler demektir. Eşihhaten şahih’in çoğuludur, nasbı da ye’tune yahut muavikiyne’deki failden hâl olmak iledir ya da zem ile (ezümmü fiili ile) dir. **“Korku geldiği zaman onların sana baktıklarını görürsün, gözleri döner”** gözbebekleri döner **“bayılan gibi”** bayılanın bakması gibi yahut gözünün dönmesi gibi ya da ona benzer vaziyette ya da gözüne benzeyerek bakarlar **“ölümünden”** ölüm sarhoşluğundan dolayı, korktukları yahut sana sığınmak için. **“Korku gidince”** ganimetler ortaya dökülünce **“sizi incitirler”** sizi döverler **“sivri dilleriyle”** dil uzatır, ganimet isterler. Selk maddesi zorla eli yahut dili uzatmaktır. **“Hayra karşı pek cimriler olarak”** eşihhaten hal olarak yahut zem ile mansuptur. Ref ile eşihhatün okunması da bunu destekler, tekrar değildir; çünkü ikisinden her biri bir açıdan kayıtlıdır (ayrıdır). **“İşte onlar iman etmediler”** ihlâsla **“Allah da amellerini boşa çıkardı”** batıl oldu-

ğunu gözler önüne serdi; çünkü onların amelleri yoktur ki batıl olsun ya da suni olarak yaptıklarını ve münafıklıklarını iptal etti demektir. “Bu da” iptal etmek de “Allah’a kolaydır” basittir, çünkü iradesi ona taalluk etmiştir, ona engel bir şey de yoktur.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا

وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ
يَسْتَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ۝
لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا
اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ۝ وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ
الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ
وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ۝

20 – Düşman birliklerini gitmedi zannederler. O birlikler gelirse, isterler ki bedevilerin arasında çölde bulunsunlar da haberlerinizi sorsunlar. Eğer içinizde olsalardı ancak pek az savaşlılardı.

21 – Ant olsun, gerçekten sizin için; Allah’ı ve ahiret gününü umup Allah’ı çok zikredenler için, Allah’ın Resul’ünde güzel örnek vardır.

22 – Müminler o birlikleri görünce: “İşte bu, Allah ve Resul’ünün bize vaadettiği şeydir. Allah ve Resul’ü doğru söyledi” dediler ve bu, onların ancak iman ve teslimiyetlerini artırdı.

20- “Düşman birliklerini gitmediler zannederler” yani onlar korkaklıklarından birliklerin yenilmediğini zannederler, hâlbuki yenilmişlerdir. Medine’nin içine koşarlar. “O birlikler gelirse” ikinci kez dönerlerse “isterler ki bedeviler arasında çölde bulunsunlar” çöle çıkıp bedeviler arasında olmayı temenni ederler “sorarlar” Medine tarafından her gelenden “haberlerinizi” başınızdan geçen macerayı. “Eğer içinizde olsalardı” bu sefer de, Medine’ye dönmeselerdi ve savaş da olsa idi “ancak pek az savaşlılardı” gösteriş için ve ayıplan-

maktan korktukları için.

21- “Ant olsun, gerçekten sizin için Allah’ın Resul’ünde güzel bir örnek vardır” güzel bir haslet vardır ki uyulmaya değer. Mesela savaşta sebat etmek ve zorluklara dayanmak gibi ya da o bizzat önderdir, örnek almaya değer, mesela miğfer yirmi men’dir (bir ölçek) sözü gibi ki o, demir olarak o kadardır demektir. Asum hemzenin zammı ile (üs- vetün) okumuştur ki o da lügattir. **“Allah’ı ve ahiret gününü umanlar için”** yani Allah’ın sevabını yahut ona ve ahiret nimetine kavuşmayı ya da Allah’ın günlerini ve özellikle ahiret gününü demektir. Şöyle de denilmiştir: Bu, ercu zeyden ve fadlahu (Zeyd’i ve ihsanını umuyor) sözü gibidir; çünkü ahiret günü de hüküm itibarı ile onlara dahildir. Recanın umuda da korkuya da ihtimali vardır. Limen kâne kavli de haseneten’e müteallıktır ya da onun sıfatıdır (kâinetün limen demektir). Leküm’den bedel olduğu da söylenmiştir. Çoğunluk muhatap zamirinden bedel olmayacağı görüşündedir. **“Ve Allah’ı çok zikredenler için”** umut ile taata devamı götüren çok zikri birlikte vermesi, Resulullah’ı örnek almak isteyen de öyle olmasındandır.

22- “Müminler o birlikleri görünce: “İşte bu, Allah ve Resul’ünün bize vaadettiği şeydir” dediler”. Allah Teala şu sözü ile vaadetmişti: “Sizden öncekilerin misali size de gelmedikçe cennete gireceğinizi mi zannettiniz?” (*Bakara: 214*). Efendimiz aleyhissalat vesselam da şu sözü ile vaadetmişti: Düşman birlikleri toplanmakla durum daha da şiddetlenecektir, sonuç sizin lehinize olacaktır. Ve şöyle demiştir: Onlar dokuz yahut on gün sonra geri döneceklerdir. Hamze ile Ebu Bekir ra’nın kesri ve hemzenin fethi ile okumuşlardır (riy’e, maksat ra’nın imale edilip hemzenin edilmemesidir). **“Allah ve Resulü doğru söyledi”** Allah ve Resul’ünün verdikleri haber doğru çıktı ya da zafer ve sevap hakkında dedikleri doğru çıktı, nitekim imtihan hususunda da dedikleri doğru çıkmıştı. Allah lafzının açık söylenmesi tazim içindir. **“Vema zadehüm (bu artırmadı)”** zade fiilin zamiri onların gördükleri şeye ya da büyük olaya veyahut belaya racidir. **“Ancak imanlarını artırdı”** Allah’a ve vaatlarına imanlarını **“ve teslimiyetlerini”** emirlerine ve takdirlerine teslimiyetlerini artırdı.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ
 قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٣٣﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ
 الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ
 عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٣٤﴾ وَرَدَّ اللَّهُ
 الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ
 الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٣٥﴾ وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَلَمُواهُمْ
 مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ
 فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٣٦﴾

23 – Müminlerden birtakım erkekler vardır ki, Allah'a verdikleri söze sadık kaldılar. Onlardan kimi adağını yerine getirdi; kimi de beklemektedir. Asla değiştirmediler.

24 – Allah doğruları doğrulukları ile mükâfatlandırsın yahut dilerse münafıklara azap etsin yahut tövbelerini kabul etsin diye. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

25 – Allah, kâfirleri bir hayır elde etmeden geri çevirdi. Allah sa-vaşta müminlere yetti. Allah pek güçlüdür, mutlak galiptir.

26 – Onlara arka çıkan kitap ehlini de kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü. Bir kısmını öldürüyor ve bir kısmını esir alıyorsunuz.

23- “Müminlerden birtakım erkekler vardır ki, Allah'a verdikleri söze sadık kaldılar” Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber sebat etmek ve dini yüceltmek için savaşmakla. Bu da “sadakani” sözünden gelir ki doğru söylemektir. Çünkü söz veren kimse sözünü yerine getirirse, onda doğru konuşmuş olur. “Onlardan kimi adağını yerine getirdi” ölünceye kadar savaşmakla, mesela Hamza, Musab bin Umeyr ve Enes bin Nadr gibi. Ayette geçen nahb adak demektir, istiare yolu ile ölüm için kullanılmıştır. Çünkü ölüm de adak gibidir, her canlının yerine getirmesi lazım olan bir şeydir. “Onlardan kimisi

beklemektedir” şehitliği, Osman ve Talha radiyallahu anhumu gibi. **“Değiştirmediler”** sözü de başkasını da **“ama hiç değiştirmediler”** hiçbir şekilde. Rivayete göre Talha, Uhut savaşında Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in yanından hiç ayrılmadı, sonunda eli kesildi. Aleyhissalat vesselam: Talha cenneti hak etti, dedi. Bu ifadede münafıkların ve kalpleri hasta olanların değiştireceklerine ima vardır.

24- “Allah doğruları doğrulukları ile mükâfatlandırırsın yahut dilerse münafıklara azap etsin yahut tövbelerini kabul buyursun diye” bu da ayetin açıkça söylediğinin de üstü kapalı söylediğinin de gerekçesidir. Sanki münafıklar sözlerini değiştirmekle kötü sonucu istemiş gibiler, nitekim müminler de sebat etmek ve vefa göstermekle iyi sonucu istemiş gibiler. Tövbelerinin kabulü de tövbe etmelerine bağlıdır ya da bundan tövbeye muvaffak kılınmalarını murat etmiştir. **“Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”** tövbe edenleri.

25- “Allah kâfirleri geri çevirdi” yani birleşik orduları demektir **“öfkeleri ile”** öfkeli vaziyette **“bir hayır elde etmeden”** zafer kazanmadan. Bigayzıhim ile lemyenalı ikisi de haldirler ya iç içe ya da arka arkaya. **“Allah savaşta müminlere yetti”** rüzgâr ve meleklerle **“Allah pek güçlüdür”** dilediğini yerine getirmeye, **“mutlak galiptir (azizdir)”** her şeyi mağlup eder.

26- “Onlara yardım edenleri indirdi” birleşik ahzap ordularına yardım edenleri **“kitap ehlinde”** Kurayza oğullarından **“kalelerinden indirdi”** sayası, sıysa’nın çoğuludur, korunak demektir. Bunun içindir ki öküzün ve geyiğin boynuzuna ve horozun mahmuzuna sıysa denir. **“Ve kalplerine korku düşürdü”** ra’nın zammı ile ru’b da okunmuştur. **“Bir kısmını öldürüyor ve bir kısmını da esir alıyorsunuz”** sin’in zammı ile ve te’sirune okunmuştur. Rivayete göre Cebrail aleyhissalam birleşik orduların yenildiği gecenin sabahında Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e geldi: Zırhını çıkardın mı, melekler silahı çıkarmadılar. Allah Kurayza Yahudilerinin üzerine yürümeni emrediyor. Ben onlara doğdu gidiyorum. İnsanlara ilan et, ikindiye Kurayza oğulları toprağının dışında kılmasınlar, dedi. Efendimiz onları yirmi bir gün yahut on beş gün muhasara etti, kuşattı. Sonunda dayanamadılar, Efendimiz onlara: Benim kararımı kabul eder misiniz, dedi? Onlar da etmediler. Sa’d bin Muaz’ın kararını kabul eder misiniz, dedi? Onlar da razı oldular. Sa’d de savaşanların öldürülmelerine, çocukların ve kadınların esir edilmelerine karar verdi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem tekbir getirdi: Yedi kat göklerin üzerinden Allah’ın hükmü ile karar verdi, dedi! Onlardan altı yüzünü öldürdü, yedi yüzünü de esir etti.

وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ

وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَمْ تَطُوهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرًا ﴿٢٧﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ
الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ
سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ
الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾
يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ
لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

27 – Yerlerine, yurtlarına, mallarına ve oraya ayak basmadığınız yere sizi mirasçı etti. Allah her şeye kadirdir.

28 – Ey o Peygamber, eşlerine de: Eğer siz dünya hayatını ve süsünü istiyor idiyerseniz, gelin, size boşanma bedellerinizi vereyim ve sizi güzelce salıvereyim.

29 – Eğer Allah'ı, Resul'ünü ve ahiret yurdunu istiyor idiyerseniz, şüphesiz Allah içinizden iyilik edenlere büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

30 – Ey Peygamberin hanımları, sizden kim apaçık bir edepsizlik ederse, onun azabı iki kattır. Bu da Allah'a kolaydır.

27- “Sizi mirasçı etti, yerlerine” çiftliklerine, “yurtlarına” kalelerine “mallarına” paralarına, davarlarına ve ev eşyalarına. Rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz onların tarlalarını muhacirlere verdi, Ensar bu hususta dedikodu yaptılar, o da: Sizler yurtlarınızdasınız, dedi. Hazreti Ömer radiyallahu anıh Bedir’de yaptığın gibi beşe bölmeyecek misin, dedi? O da: Hayır, bunu kendime özel olarak ayırdım, dedi. “Ve ayak basmadığınız yere sizi mirasçı kıldı” mesela İran ve Rumeli gibi. Hayber denilmiştir, kıyamete kadar fethedilecek bütün topraklar da denilmiştir. “Allah her şeye kadirdir” buna da kadirdir.

28- “Ey o Peygamber, eşlerine de: Eğer siz dünya hayatını istiyorsanız” dünyada bolluk ve refah istiyorsanız “ve süsünü istiyorsanız” yaldızlarını “gelin, size boşanma bedellerinizi vereyim” size müt’a vereyim “ve sizi güzelce salıvereyim” zarar vermeden ve kural dışına çıkmadan. Rivayete göre onlar süslü elbiseler ve fazla nafaka istediler, ayet bunun üzerine indi. O da Âişe radiyallahu anha’dan başladı; o da Allah ve Resul’ünü tercih etti. Sonra diğerleri de aynısını tercih ettiler. Allah da bundan razı oldu ve “bundan sonra sana hiçbir kadın helal değildir” (*Ahzab: 52*) ayetini indirdi. Salıvermenin kadınların isteklerine bağlanması ve bunun Peygamber’i istemelerine alternatif kılınması, şunu gösterir ki böyle serbest bırakılan bir kadın kocasını tercih ederse boşanmaz. Zeyd, Hasen, Malik ve bir rivayette de Ali buna muhalefet eder. Hazreti Âişe’nin: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bizi serbest bıraktı; biz de onu seçtik, bunu da talak saymadı, sözü de bunu gösterir. Müt’anın onun sonucu olan serbest bırakmaya takdim edilmesi kerem ve güzel ahlakı çağırıştırır. Şöyle de denilmiştir: Çünkü ayrılık kadınların isteğine bağlanmıştı. Sanki serbest bırakılan kadın kendini tercih etmiş gibi olur. Çünkü bu bize göre bir ric’î talaktır, Hanefilere göre ise bir bain talaktır. Bunun duhul edilen kadın hakkında vacip olmasında ihtilaf edilmiştir ki burada ona delalet eden bir şey yoktur. Yeni söz başı olarak ref ile ümettiükünne ve üserrihükünne de okunmuştur.

29- “Eğer Allah’ı, Resul’ünü ve ahiret yurdunu istiyor idiyse, şüphesiz Allah içinizden iyilik edenlere büyük bir mükâfat hazırlamıştır”. Öyle büyük bir mükâfat ki yanında dünya ve dünyanın süsü hiç kalır. Minkünne’deki min beyan içindir, çünkü onların hepsi iyi hanımefendilerdir.

30- “Ey Peygamberin hanımları, sizden kim bir edepsizlik yapsa” büyük bir kötülük yaparsa “apaçık” çirkinliği açık demektir ki bu da İbn Kesir ile Ebu Bekir’in kıraatlarına göredir. Diğer kurralar ye’nin kesri ile (mübeyyinetin) okumuşlardır. “Onun azabı iki kat katlanır” diğer emsallerinin iki katı olur. Çünkü o gibilerin günahı daha çirkinidir. Çirkinliğinin fazlalığı günah işleyenin faziletine tabidir. Bunun içindir ki hürün cezası kölenin cezasının iki katıdır. Peygamberler başkalarının itap edilmediği şeylerden dolayı itaba maruz kalmışlardır. Basralı iki kurra meçhul kalıbı ile azap da merfu olarak yud’afu okumuşlardır. İbn Kesir ile İbn Amir nun ve malum kalıbı ile azabı da mansup okumuşlardır. “Bu da Allah’a kolaydır” onların Peygamberin eşleri olması azaplarının katlanmasına mani değildir. Nasıl olur ki eşleri oldukları için katlanmıştır.

وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِيهَا
 أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۖ وَاعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَا نِسَاءَ
 النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ
 بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾
 وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ
 الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ
 الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾

31 – Sizden kim Allah'a ve Resul'üne itaat eder ve iyi iş yaparsa, ona mükâfatını iki defa / iki kat veririz. Ve onun için hoş bir rızık hazırladık.

32 – Ey Peygamberin hanımları, sizler sakınırsanız, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Öyleyse sözü yumuşak söylemeyin; sonra kalbinde hastalık olan umut eder. Ve iyi bir söz söyleyin (normal konuşun).

33 – Evlerinizde oturun ve cahiliye açılması gibi açılmayın. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a ve Resul'üne itaat edin. Allah ancak sizden, ey ehlibeyt, kiri gidermek ve sizi tertemiz etmek istiyor.

31 - “Sizden kim itaat ederse” taata devam ederse “Allah'a ve Resul'üne” belki de Allah'ın zikredilmesi tazim içindir ya da “iyi iş yaparsa ona mükafatını iki defa veririz” kavlından dolayıdır. Bir defa taattan dolayı, bir defa da kanaat etmek ve güzel geçinmekle Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in rızasını aramaktan dolayı. Hamze ile Kisai ye ile ya'mel okumuşlardır ki men lafzını dikkate almışlardır ve yû'tiha da okumuşlardır ki zamir Allah ismine gider. “Ve onun için hoş bir rızık hazırladık” cennette, ecrinden fazla olarak.

32- “Ey Peygamberin hanımları, sizler kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz” ahad’ın aslı vahad’dır, o da vâhid (bir) manasınadır. Sonra genel manada olumsuzluk için kullanıldı. Onda erkek, dişi, tekil ve çoğul birdir. Mana da şöyledir: Sizler fazilet bakımından kadınlar topluluğu arasında herhangi bir topluluk gibi değilsiniz. **“Eğer sakınırsanız”** Allah’ın hükmüne ve Resul’ünün rızasına muhalefet etmekten. **“Öyleyse sözü yumuşak (kırıtarak) söylemeyin”** erkekleri şüpheye düşüren kadınlar gibi eğilerek bükülerek konuşmayın. **“Sonra kalbinde hastalık olan umut eder”** yani kötülük olan demektir. Cezm ile ve menhi fiilin üzerine atf edilerek meczum (feyatma) da okunmuştur ki onlar kırıtarak konuşmaktan men edildikten sonra kalbinde hastalık olan da men edilmiş olur. **“Ve normal konuşun”** güzel ve şüphe uyandırmayacak şekilde konuşun.

33- “Ve karne (evlerinizde oturun)” bu vakara yakıru yahut karre yekırru’dan gelir ki (ikinciye göre) ikrirne’nin birinci ra’sı hafz edilmiş ve kesresi de kaf’a nakledilmiş olur, vasıl hemzesine de gerek kalmaz. Nafi ile Asım’ın fetha ile (karne) okuyuşları da bunu teyit eder. Bu da karirtü ekırrü’den gelir ki bu da lügattir. Kare yekaru’dan gelmesi de muhtemeldir ki toplanmak manasınadır. **“Açılmayın”** kibirli yürüme-yin **“ilk cahiliye açılması gibi”** eski cahiliye dönemindeki kadınlar gibi açılmayın. Bunun Âdem’le Nuh arası olduğu söylenmiştir. İbrahim aleyhisselam’ın doğduğu zamanlar olduğu da söylenmiştir ki o zaman kadın incili fistan giyer, yolun ortasında yürür, kendini erkeklere gösterirdi. Son cahiliye de İsa ile Muhammed arasındaki cahiliyedir, o ikisine selam olsun. Şöyle de denilmiştir: İlk cahiliye İslam’dan önceki küfür cahiliyesidir, son cahiliye de İslam dönemindeki fasıklık cahiliyesidir. Efendimiz aleyhissalat vesselam’ın Ebudderda radiyallahu anh’e: Sen de cahiliye kokusu vardır, sözü de bunu destekler. O da: Küfür cahiliyesi mi yoksa İslam cahiliyesi mi dedi? O da: Hayır, küfür cahiliyesi, dedi.

“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah’a ve Resul’üne itaat edin” size emrettiği ve sizi men ettiği diğer şeylerde. **“Allah ancak sizden kiri gidermek istiyor”** ırzınızı kirleten pislği demektir ki bu da yeni söz başı olarak onlara yapılan emrin ve yasağın gerekçesidir. Bundan dolayı da hüküm genel verilmiştir. **“Ehleh beyt”** bu da nida yahut medih olarak mansuptur (emdehu). **“Sizi temizlemek istiyor”** günahlardan **“ve tertemiz etmek istiyor”** rics lafzının istiare yolu ile günah için kullanılması ve temizlemenin de terşih yapılması günahlardan nefret ettirmek içindir. Şiilerin ehlibeyti Fatıma, Ali ve iki oğulları ile özdeşirmesi şundan dolayıdır; çünkü aleyhissalat vesselam Efendimiz bir sabah erkenden çıktı, üzerinde siyah kıldan dokunmuş ve deve

semeri resimleri olan basma bir izar vardı. Fatime geldi, onu izarın içine aldı, sonra Ali geldi, onu da içine aldı, sonra Hasan ile Hüseyin radiyallahu anhumu geldi, onları da içine aldı, sonra da: Ey ehlibeyt, Allah sizden ancak kiri gidermek istiyor, dedi. Bunu onların masum (günahsız) olduklarına ve icmalarının da hüccet (delil) olduğuna kanıt getirmek zayıftır. Çünkü genel manayı böyle özelleştirmek ayetin başına ve sonuna (bağlamına) uygun değildir. Hadis de onların ehlibeytten olduklarını gerektirir, başkalarının ondan olmadığı sonucunu vermez.

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ

مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾
 إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
 وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ
 وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ
 وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ
 وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا
 وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

34 – Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini hatırlayın. Şüphesiz Allah lütuf sahibidir, her şeyden haberdardır.

35 – Şüphesiz Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, itaat eden erkekler ve itaat eden kadınlar, sadık erkekler ve sadık kadınlar, sabırlı erkekler ve sabırlı kadınlar, mütevazı erkekler ve mütevazı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, namuslarını muhafaza eden erkekler ve muhafaza eden kadınlar ve Allah'ı çokça zikreden erkekler ve kadınlar, (işte) onlar için Allah bir bağışlama ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

34- “Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmeti hatırlayın” bu iki şeyi bir araya getiren kitaptan okunanları demektir ki bu

da Allah'ın onlara olan nimetini hatırlatmadır. Şöyle ki onları peygamberlik evininin ve vahyin indiği yerin halkından kılmıştır. Vahyin şiddetini müşahade etmeleri de imanlarını ve taata hırslarını artıran şeylerdendir. Bunu da yasaklardan sakınmaya ve mükellef kılındıkları şeyleri yerine getirmeye teşvik etmek için yapmıştır. **“Şüphesiz Allah lütuf sahibidir”** dini ıslah eden şeyleri bilir ve onları idare eder. Bunun içindir ki sizi seçimde serbest bıraktı ve size öğüt verdi. Ya da peygamberliğe kimin uygun olduğunu ve kimin ehlibeytten olmaya layık olduğunu bilir demektir.

35- **“Şüphesiz Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar”** başı giren ve Allah'ın hükmüne boyun eğenler **“mümin erkekler ve mümin kadınlar”** tasdik edilmesi gereken şeyi tasdik edenler, **“itaat eden erkekler ve itaat eden kadınlar”** taata devam edenler, **“sadık erkekler ve sadık kadınlar”** sözde ve işte **“sabırlı erkekler ve sabırlı kadınlar”** taata ve günahlardan kaçınmaya **“mütevazı erkekler ve mütevazı kadınlar”** kalpleri ve organlarıyla uysal davrananlar **“sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar”** mallarında vacip olan hakkı yerine getirenler, **“oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar”** farz orucu tutanlar **“namuslarını muhafaza eden erkekler ve muhafaza eden kadınlar”** haramdan **“ve Allah'ı çokça zikreden erkekler ve kadınlar”** kalpleri ve dilleriyle **“işte Allah onlar için bir bağışlama hazırlamıştır”** yaptıkları günahlar için, çünkü onlar bağışlanmıştır. **“Ve büyük bir mükâfat”** taatlarına karşılık. Ayet Peygamber hanımları ve emsalleri için taatlarından ve bu hasletlerle donanmalarından dolayı büyük bir vaattir. Rivayete göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in hanımları: Ya Resulallah, Allah Kur'an'da erkeklerden hayırla bahs ediyor, bizim ise onunla anılacağımız bir hayır yoktur, dediler; ayet bunun üzerine indi. Şöyle de denilmiştir: Peygamber hanımları hakkında inenler inince, Müslüman kadınlar: Bizim hakkımızda bir şey inmedi, dediler; ayet bunun üzerine indi. Dişilerin erkeklere atfı iki cinsin farklı olmasındandır ki bu da zorunludur. Kadın sıfatlarının erkek sıfatlarına atfı da sıfatların değişik olmasındandır, bu da zorunlu değildir. Bunun içindir ki **“Müslüman kadınlar mümin kadınlar”** (*Tahrîm: 5*) ifadesinde atıf edatı terk edilmiştir. Atfın faydası; onlara bu şeylerin (bağışlanma ve büyük mükâfatın) hazırlanması, bu sıfatları kendilerinde toplamak olduğunu göstermek içindir.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾

36 – Allah ve Resul'ü bir şeye karar verdiği zaman, ne mümin bir erkek ne de mümin bir kadın için, onlar için işlerinde seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resul'üne isyan ederse, gerçekten apaçık bir sapıklıkla sapmıştır.

37 – Hatırla o zamanı ki sen, Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimet verdiğin o kimseye (Zeyd'e): "Eşini üzerinde (nikâhında) tut ve Allah'tan kork" diyordun. İçinde bir şey gizliyordun ki Allah onu açığa çıkaracaktı ve insanlardan korkuyordun. Oysa korkmana en haklı olan Allah'tır. Zeyd ondan (kadından) ihtiyacını bitirince, onu sana zevce kıldık ki, evlatlıkları onlardan (kadınlarından) ihtiyaçlarını bitirdikleri zaman müminlerin üzerine bir sıkıntı olmasın. Allah'ın emri yapılmış / yerine getirilmiştir.

36- "Ne mümin bir erkek ne de mümin kadın için olmadı" doğru değildir "Allah ve Resul'ü bir şeye karar verdiği zaman" yani Allah'ın Resul'ü karar verdiği zaman demektir. Allah'ın zikredilmesi, Resul'ünün işini büyütmek ve onun kararının Allah'ın kararı olduğunu akla getirmek içindir. Çünkü bu karar Peygamberin halası Ümeyme bint Abdülmuttalib'in kızı Zeynep bint Cahş hakkında indi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onu Zeyd bin Harise'ye istedi; o da kardeşi Abdullah da kabul etmediler. Bunun Ümmü Gülsüm bint Ukbe hakkında indiği de söylenmiştir ki o, kendini Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e bağışladı; o da onu Zeyd ile evlendirdi. "Onlar için işlerinde seçme hakkı yoktur" bilakis kendi seçimlerini Allah ve Resul'ünün se-

çimine uydurmaları gerektir. Hiye seçilen şey demektir. Birinci zamirin (lehüm) çoğul olması mümin erkeklerle mümin kadının olumsuz bağlamda verilmesinden dolayı genellik ifade etmesindendir; ikincisinin (emrihim) çoğul olması ise Peygamberi (yahut Allah'la Peygamberi) tazim içindir. Kufelilerle Hişam ye ile en yekune okumuşlardır. **“Kim Allah’a ve Resul’üne isyan ederse, gerçekten apaçık bir sapıklıkla sapmıştır”** doğrudan açıkça sapmıştır.

37- “Hatırla o zamanı ki sen Allah’ın nimet verdiği kimseye diyordun” onu İslam’a muvaffak kılmak ve seni de onu azat edip gözden yapmana muvaffak kılmakla **“senin de nimet verdiğin”** Allah’ın seni muvaffak kıldığı şeyle ki o da Zeyd bin Harise’dir **“eşini üzerinde tut”** diyordun, o da Zeynep’tir. Olay şöyle gelişmiştir: Aleyhissalat vesselam Efendimiz onu Zeyd’le evlendirdikten sonra gördü, aklına bir şeyler geldi: Sübhanallah (Allah’ı tenzih ederim) o kalpleri evirir çevirir, dedi. Zeynep de bu tesbihi duydu; bunu Zeyd’e anlattı. Zeyd de durumu kavradı ve onunla bir arada olmak istemedi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e geldi: Ben, yastık arkadaşımından ayrılmak istiyorum, dedi. O da: Ondandır şüphe edecek bir şey mi gördün, dedi? O da: Hayır vallahi, ondan iyilikten başka bir şey görmedim, ancak o, eşraftan olduğu için bana dikleniyor, dedi. O da: Zevcenin nikahında tut ve **“Allah’tan kork”** dedi. Zarar vermek ve kibirlenmesini bahane ederek onu boşama. **“İçinde bir şey gizliyordun ki Allah onu açığa çıkaracaktı”** o da Zeyd onu boşadığı takdirde onunla nikâhlanmaktı ya da onu boşama isteği idi. **“Ve insanlardan korkuyordun”** seni bu konuda ayıplamalarından. **“Oysa korkmana en haklı olan Allah’tır”** eğer korkulacak bir şey varsa. Vallahu’daki vav hâl içindir. Sitem yalnız içinde gizlediği şey için değil, bilakis insanların dedikodularından korktuğu için gizlemesinden ve içinde sakladığına ters bir şeyi açıklamasındandır. Çünkü bu gibi şeylerde en iyisi susmaktır ya da işi Rabbine bırakmaktır. **“Zeyd ondan ihtiyacını bitirince”** öyle ki ondan bıkip da ona ihtiyacı kalmadığı için onu boşayınca ve iddeti de bitince **“onu sana zevce kıldık”**. İhtiyacı görmeyen boşamaktan kinaye olduğu da söylenmiştir, mesela sana ihtiyacım yok gibi. Zevvectükeha da okunmuştur ki mana onunla evlenmesini emretmek yahut akit yapmadan onu zevcesi kılmaktır. Şu da onu teyit eder ki Zeynep, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in diğer kadınlarına: Benim nikahımı Allah kıydı, sizi ise velileriniz evlendirdi, derdi. Şöyle de denilmiştir: Ona Resulullah adına dünür giden de Zeyd idi, bu ise büyük bir imtihandır ve imanının kuvvetine şahittir. **“Evlatlıkları onlardan (kadınlarından) ihtiyaçlarını bitirdikleri zaman müminlerin üzerine bir sıkıntı olmasın”**

bu da zevce kılmanın gerekçesidir. Bu şunu da göstermektedir ki o da özel bir delil olmadıkça Peygamber de ümmetle aynı hükme tabidir. “Allah’ın emri oldu” istediği emri “yerine getirilmiş oldu” mutlaka yerine getirilmiş, nitekim Zeynep’le evlendirme emri de öyle olmuştur.

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ
خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ
رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ
حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ
اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ
بِكُرَّةٍ وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾

38 – Allah’ın ona farz kıldığı şeylerde Peygamberin üzerine bir zorluk yoktur; tıpkı Allah’ın önceden geçenlerdeki sünneti gibi. Allah’ın emri yerine getirilmiş bir kaderdir.

39 – O peygamberler ki, Allah’ın mesajlarını tebliğ ederler ve ondan korkarlar. Allah’tan başkasından korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter.

40 – Muhammed, erkeklerinizden bir kimsenin babası değildir, ancak Allah’ın Resul’ü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

41 – Ey o iman edenler, Allah’ı çok zikredin.

42 – Onu sabah akşam tespih edin.

38- “Allah’ın ona farz kıldığı şeylerde Peygamberin üzerine bir zorluk yoktur” ona kismet ve takdir ettiği şeyde, bu da furida lehu fiddivani (deftere yazılıp maaşa bağlandı) deyiminden gelir. Askerler için söylenen farz tabiri de bundandır ki erzakı (tayını) belli olmaktadır. “Sünnetullahi” Allah bunu bir adet kıldı demektir. “Önceden geçen milletlerde” peygamberlerde, bu da onlara mubah kıldığı şeylerde sınıntının olmamasıdır. “Allah’ın emri yerine getirilmiş bir kaderdir”

hükme bağlanmış ve kesinleştirilmiştir.

39- “O peygamberler ki Allah’ın mesajlarını tebliğ ederler” bu da geçen kimselerin sıfatıdır ya da onların methidir. Mansup yahut merfudur. Risaletallahi şeklinde tekil olarak da okunmuştur. **“Ondan korkarlar, Allah’tan başkasından korkmazlar”** bu da yukarıda açıkça söyleneni (en çok Allah’tan korkman lazımdır) üstü kapalı şekilde ifade etmektedir. **“Hesap görücü olarak Allah yeter”** korkulara yetici olarak ya da hesap görücü olarak; o nedenle ancak ondan korkulmalıdır.

40- “Muhammed, erkeklerinizden bir kimsenin babası değildir” gerçek manada, öyledir, o nedenle onunla o biri arasında baba ile oğul arasındaki hürmet-i müsahere (akrabalık dolayısıyla nikah yasağı) vs. gibi şeyler sabit olmaz. Tahir, Kasım ve İbrahim’in babası olması bu kuralın genelliğine bir zarar vermez, çünkü onlar erkekler gibi buluş çağına varmadılar. Eğer varsalardı yine de onun erkekleri olurdu, ötekilerin değil. **“Ancak Allah’ın Resul’üdür”** her peygamber ümmetinin babasıdır, bu da mutlak değil, onlar için şefkatli, iyiliklerini isteyen biri olması, onların da ona hürmet ve itaat etmeleri gerekmesi bakımındandır. Zeyd de onlardandır, ikisi arasında doğum ilişkisi yoktur. Merfu olarak resulullahi şeklinde de okunmuştur ki mahzuf müptedanın haberi olur. Lakinne de şedde ile okunmuştur ki haberi hazf edilmiş olur yani lakinne resulallahı men areftüm (ancak Allah’ın Resul’ü bildiğiniz kimsedir) ve bildiğiniz gibi erkek evladı yaşamamıştır demektir. **“Ve hatimen nebiyyin (peygamberlerin sonuncusudur, onları mühürlemiştir)”**. Ya da Asım’ın feth (hatem) okuyuşuna göre mühürdür demektir. Eğer onun buluşa eren bir oğlu olsa idi babasının şerefine binaen peygamberliğe layık olurdu. Nitekim aleyhissalat vesselam Efendimiz, İbrahim öldüğü zaman onun hakkında: Eğer yaşasaydı mutlaka peygamber olurdu, demiştir. Kendinden sonra İsa’nın gökten inmesi de bu duruma bir zarar vermez; çünkü o, indiği zaman Peygamberimizin dininden olacaktır. Ayrıca bundan maksat son peygamber demektir ki (İsa ondan önce peygamber olmuştur). **“Allah her şeyi hakkıyla bilendir”** peygamberliği kimin mühürleyeceğini ve durumunun nasıl olacağını çok iyi bilir.

41; 42- “Ey o iman edenler, Allah’ı çok zikredin” her vakit ve her çeşit ona layık olan kutsama, hamd, lailahe illallah ve övgülerle zikredin. **“Onu sabah akşam tesbih edin”** özellikle gündüzün başında ve sonunda. Zikir için bu iki vaktin seçilmesi bunların diğer vakitlerden üstün olduğunu göstermek içindir. Çünkü bu ikisinde melekler şahit olur. Zikirler arasından tesbihin ayrı olarak zikredilmesi de onun bu konuda esas olmasındandır. Bu iki fiilin (üzkürü ile sebbihu’nun) sa-

bah ile akşama dönük olduğu (bu vakitlere kadar zikir ve tesbih edin demek olduğu) da söylenmiştir.

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم

مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ٤٣

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ ؕ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ٤٤ يَا أَيُّهَا

النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ٤٥ وَدَاعِيًا إِلَى

اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ٤٦ وَبَشِيرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ

مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ٤٧ وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ

وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ٤٨

43 - O ki, sizi karanlıklardan nura çıkarmak için size rahmet eder. Melekleri de. O, müminleri çok esirgeyicidir.

44 - Ona kavuştukları gün esenlik dilekleri selamdır. Ve onlara kıymetli bir mükâfat hazırlamıştır.

45 - Ey o Peygamber, gerçekten biz seni bir şahit, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

46 - Allah'ın izni ile ona bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik.

47 - Müminleri, gerçekten kendilerine Allah'tan büyük bir lütuf olmakla müjdele.

48 - Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Ezîyetlerini bırak (aldırış etme) ve Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter.

43- "O ki, size salat eder" rahmet ile "melekleri de" istiğfarla ve sizi ıslah edecek şeye önem vermekle. Bu salat ifadesinden müşterek mana kast edilmiştir ki o da işinizin düzelmesine ve şerefînin artmasına itina etmeleridir. Bu da dua manasına salat'tan gelir. Namazdan acımak ve manevî şefkat kast edilmiştir de denilmiştir ki bu da şeklen bükülme anlamını içeren salat kökünden gelir, o da ruku ve secde. Meleklerin müminlere istiğfar ve duası onlara merhamet etmeleridir, özellikle o, rahmete sebeptir, çünkü onların duası makbuldür. "Sizi

karanlıklardan nura çıkarmak için” küfür ve masiyetin karanlıklarından iman ve taatın nuruna. **“O, müminleri çok esirgeyicidir”** o nedendir ki işlerinin düzelmesine ve itibarlarının artmasına irade göstermiş ve bunun için en yakın meleklerini devreye sokmuştur.

44- “Tahiyetühüm (onların esenlik dilekleri)” bu da mastarın mefulüne izafesindendir, yani selamlanırlar demektir **“ona kavuştukları gün”** ölürken ya da kabirlerden çıkarılarken yahut cennete girerlerken **“selamdır”** bu da bütün kötülük ve afetlerden selamet manasını haber vermektir. **“Ve onlara kıymetli bir mükâfat hazırlamıştır”** o da cennettir. Belki de nazmın değişmesi (çünkü velehüm ecrün kerim, denecekti) ayet sonlarının tutması ve anlatılması en önemli olan şeyde mübalağa etmek içindir (çünkü bu, mükâfatın şimdiden hazır olup kendilerini beklediğini dile getirmektedir).

45; 46- “Ey o Peygamber, gerçekten biz seni bir şahit olarak gönderdik” gönderildiğin kimselerin seni tasdik ve yalanlamalarına, kurtuluş ve helâklerine şahit. Bu da mukadder (ileride olacak) hâldir. **“Bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Ve Allah’a davetçi olarak gönderdik”** onu, birliğini ve sıfatlarından iman edilmesi gerekeni ik-rara davetçi olarak **“izni ile”** kolaylaştırması ile. Kolaylaştırmaya izin denilmesi, onun sebeplerinden olmasındandır. Davetin onunla kayıtlanması da onun en zor şey olduğunu, ancak onun kutsal cenaplarının yardımı ile olacağını bildirmek içindir. **“Ve nur saçan bir kandil olarak”** cehalet karanlıklarını aydınlatan ve basiret nurlarının onun nurundan alındığı bir kandil olarak.

47- “Müminleri, gerçekten kendilerine Allah’tan büyük bir lütuf olmakla müjdele” diğer ümmetlere karşı ya da amellerinin cezasına karşı. Belki de bu mahzuf bir şeye matuftur, mesela, rakıb ahvale ümmetike (ümmetinin hallerini denetle ve müminleri müjdele) gibi.

48- “Kâfirlere ve münafıklara itaat etme” bu da onu onlara muhalefete teşvik etmektedir. **“Eziyetlerini bırak”** sana eziyetlerine aldırma, onunla ilgilenme ya da küfürlerine ceza olarak onlara eziyet etmeyi bırak demektir. Bunun içindir ki bunun mensuh olduğu söylenmiştir. **“Allah’a tevekkül et”** çünkü onlara karşı sana yeter. **“Vekil olarak Allah yeter”** bütün hallerinin vekili olarak. Belki de kusursuz yüce Allah onu beş sıfatla niteleyince, her birine münasip bir hitapla karşılık vermiştir: Şahidin karşılığını zikretmemiştir, o da hallerini denetlemektir, çünkü arkadan gelen onun açıklaması gibidir. Müjdeciye müminleri müjdelemekle, uyarıcıyı da kâfirleri denetlemekten men etmek ve eziyetlerine aldırış etmemekle, Allah’a davetçiyi de işini kolaylaştırmak ve ona tevekkül etmekle, nur saçan kandili de onunla yetinmekle kar-

şılık vermiştir. Çünkü Allah'ın bütün halkına karşı delil olarak nurlandırdığı kimse başkalarını bırakıp onunla yetinilmeye layıktır.

يَا أَيُّهَا

الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ
أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَلُونَهَا فَمَتَّعُوهُنَّ
وَسَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ
أَزْوَاجَكَ الَّتِي آتَيْتَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا
أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ
خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً
مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا
خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا
عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ
عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾

49 – Ey o iman edenler, mümin kadınları nikahlayıp sonra da onları kendilerine dokunmadan bıraktığınız zaman, sizin için onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur. Onları faydalandırın ve onları güzelce salıverin.

50 – Ey o Peygamber, biz sana ücretlerini / mehirlerini verdiği eşlerini ve Allah'ın sana ganımet olarak verdiği şeylerden sağ elinin sahip olduğu cariyelerini ve amcanın kızlarını, dayının kızlarını, seninle beraber hicret eden teyzelerinin kızlarını ve bir kadın kendini Peygambere bağışlar da Peygamber de onu nikahlamak isterse, onu da, diğer müminlere değil, sana has olarak helal kıldık. Zevceleri ve sağ ellerinin sahip olduğu şeyler hakkında onlara farz kıldığımız şeyleri gerçekten bilmiş bulunuyoruz. Ta ki sana bir zorluk olmasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

49- “Ey o iman edenler, mümin kadınları nikahlayıp sonra da onları kendilerine dokunmadan bıraktığınız zaman” dokunmadan cima etmeden demektir. Hamze ile Kisai, elif, te'nin de zammı ile tümâssuhunne okumuşlardır. **“Sizin için onların üzerinde bir iddet yoktur”** kadınların kendi başlarına bekleyecekleri bir iddet yoktur **“sayacağınız”** adedini tam sayacağınız demektir. Bu da adettüd derahime fateddeha (dirhemleri saydım, o da saydı) deyiminden gelir ki kiltuhu fektalehu (ölçtüm, o da ölçtü) kavli gibidir. Ya da (ta'tedduneha) teud-duneha (sülasi) manasınadır. Saymayı erkeklere isnat etmesi, iddetin kocaların hakkı olduğunu göstermek içindir, nitekim “sizin için yoktur” ifadesi de bunu akla getirir. İbn Kesir şeddesiz olarak tateduneha okumuştur ki o zaman iki dal'dan birisi ye'ye çevrilmiş olur. Ya da i'tidâ'dan gelmiş olur ki haksızlık etmektir. Kelamın zahiri sırf gerdeğe girmekle iddetin vacip olmadığını gerektirir. Hüküm genel olduğu halde özellikle mümin kadınlardan bahsedilmesi, mümin erkeğin evlenmek için mümin kadını seçmesi gereğine işaret içindir. Sümme (sonra) edatının kullanılması da boşamanın kadına dokunacak kadar gecikmesinin soya tesir edeceği gibi iddete de tesir edeceği ihtimalini ortadan kaldırmak içindir. **“Onları faydalandırın (onlara müt'a) verin”** eğer mehir kesilmemişse; çünkü kesilmiş olursa onun yarısı vacip olur, müt'a değil. Müt'a vermenin ikisini de içine alacak şekilde tevil edilmesi de caizdir. Ya da emri vücupla nedb arasında müşterek olarak tevil etmek de caizdir. Çünkü mehri belirlenen kadına da müt'a vermek sünnettir. **“Onları salıverin”** kadınları evlerinizden çıkarın; çünkü onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur. **“güzel bir şekilde salıverin”** zarar vermeden ve hakkını yemeden. Salıvermeyi sünnî talakla tefsir etmek caiz değildir; çünkü talaktan sonra gelmektedir (talaktan sonra salıvermek de anlamsızdır). Bir de zamir duhul edilmeyen kadına gitmektedir.

50- “Ey o Peygamber, biz sana ücretlerini verdiği eşlerini helal kıldık” ücretleri mehirleri demektir, çünkü mehir de teslim olmanın bedelidir. Helal kılmanın mehri peşin vermekle kayıtlanması, helallığın ona bağlı olmasından değil; bilakis daha faziletlisini tercih etmek içindir. Mesela cariyenin helal olmasının: **“Allah'ın sana ganimet olarak verdiği şeylerden sağ elinin sahip olduğu cariyelerini”** kavli ile esir alınan cariyeye ile sınırlanması gibi. Çünkü satın alınan cariyenin durumu ve macerası o kadar açık değildir. **“Ve seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzenin kızlarını da sana helal ettik”** kavlinde akraba kadınlarını kendisiyle beraber hicret etmeye bağlamak da böyledir. Bu kadınların kendisine bu şartlarla helal olmasının kendisine has olması da ihtimal

dahilindedir. Ebu Talib'in kızı Ümmühani'nin şu sözü de bunu destekler: Beni Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem istedi; ben de özür diledim, o da özrümü kabul etti. Sonra da Allah Teala bu ayeti indirdi. Ben ona helal olmadım, çünkü onunla beraber hicret etmedim. Ben fetihten sonra serbest bırakılanlardan idim. **“Vemreeten (ve bir kadın kendini Peygambere bağışlar da)”** makablinin tefsir ettiği bir fiille mansuptur ya da geçen şeylere atıftır. İstikbal edatı in ile kayıtlanması buna mani değildir, çünkü helal kılmaktan kast edilen helal olduğunu bildirmektir yani sana şunu bildirdik ki bir kadın kendini sana bağışlar ve mehir de istemezse demektir. Eğer böyle bir şey olursa onu da helal ettik demektir. Bunun içindir ki imreeteen lafzını nekire kılmıştır. Bunun olup olmamasında da ihtilaf edilmiştir. Kabul edenler dört kadından bahsetmişlerdir: Meymûne bint el – Haris, Zeynep bint Huzeyme el – Ensariyye, Ümmü Şüreyk bin Cabir ve Havle bint Hakîm. Feth ile en de okunmuştur ki lien vehebet ya da müddete en vehebet demektir. Mesela iclis madame zeydün calisen (Zeyd oturduğu süreç sen de otur) demektir. **“Peygamber de onu nikâhlamak isterse”** bu da helal olması için birinci şartın şartıdır; çünkü kadının kendini bağışlaması ona helal olması için yetmez; onun da nikahlamak istemesi şarttır. Çünkü o, kabul yerine geçer. Ennebiyyü diyerek tekrar edilerek hitaptan gaibe geçilmesi, sonra da **“halisaten leke min dunil mü'minin”** denilerek tekrar hitaba dönülmesi, bunun ona peygamberlik şerefinden dolayı tahsis edildiğini bildirmek ve ikramı da bunun için hak ettiğini onaylamak içindir. Şafii arkadaşlarımız bunu nikah'ın hibe lafzı ile oluşmayacağına delil getirmişlerdir. Çünkü lafız manaya tabidir. Efendimiz aleyhisselam'a da mana tahsis edilmiştir; o nedenle lafız da ona has olur. İstinkâh lafzı nikâhı istemek ve ona rağbet etmektir. Halisaten de tekit eden mastardır yani halasa ihlaluha ya da ma ahlelna leke alel kuyudil mezkureti hulusan leke (bu helallik sana özeldir) demektir. Ya da halisaten vehebet'teki zamirden haldır yahut mahzuf mastarın sıfatıdır yani hibeten halisaten demektir. **“Zevceleri hakkında onlara ne farz ettiğimizi bilmiş bulunuyoruz”** akit şartları, gece nöbetinin vacipliği, belirtilmediği takdirde mehrin cima ile vacip olması gibi. **“Ve sağ ellerinin sahip olduğu şeyler hakkında”** bunda işin daha geniş olması ve onlara nasıl farz kılınacağı gibi şeyleri bilmiş bulunuyoruz. Bu cümle **“likeyla (ta ki sana zorluk olmasın)”** kavli ile müteallak olan halisaten kavli arasında itiraziyedir. Bu da şunu göstermek içindir ki bu gibi şeylerde onunla müminler arasındaki fark sadece ona genişlik sağlamak değildir, belki başka manalar içindir. O da bazen ona kolaylık sağlayıp diğerlerine zorluk çıkarmak içindir, bazen de tersi olması içindir. **“Allah çok bağışlayıcıdır”** sakınması zor olan

şeyleri “çok esirgeyicidir” sıkıntı olabilecek yerlerde genişletmekle.

تَرْجَى مَنْ تَشَاءُ مِنْهُمْ وَتُتْرَى إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنْ ابْتَغَيْتَ
مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ
وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي
قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾

51 – Onlardan dilediğini geri bırakır ve dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırmak istediğinde de sana günah yoktur. Bu, kadınların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve hepsine verdiklerine razı olmaları için daha yakındır. Allah kalplerinizdekini bilir. Allah hakkıyla bilendir, yumuşaktır.

51- “Onlardan dilediğini geri bırakırsın” yatağını terk edersin “ve dilediğini yanına alırsın” onlardan dilediğini de bağrına basar ve onunla yatarsın. Ya da dilediğini boşar, istediğini de nikâhında tutarsın. Nafi, Hamze, Kisai ve Hafs ye ile türciy okumuşlardır (hemze ile türciü değil) mana da birdir. “**Uzaklaştırmak istediğinde de sana günah yoktur**” bunların hiçbirinde. “**Bu, kadınların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve hepsine verdiklerine razı olmaları için daha yakındır**” bu senin istemene bırakmak onların sevinmelerine, daha az üzülmelerine ve hepsinin razı olmalarına daha yakın bir davranıştır. Çünkü sana bırakma olayı bir hükümdür, hepsi de onda eşittir. Sonra aralarında eşitlik yaparsan bunu senden bir lütuf bilirler, eğer bazılarını tercih edersen, bunun Allah’ın hükmü ile olduğunu bilirler de gönülleri rahat eder. Te’nin zammı ile tükürü ve nasb ile de a’yühüm ve meçhul kalıbı ile tükarru okunmuştur. Küllühünne de yerdayne’nin nun’unu tekit etmektedir. Hünne’ye tekit olarak nasb ile küllühünne de okunmuştur. “**Allah kalplerinizdekini bilir**” onu güzel yapmaya çalışın “**Allah hakkıyla bilendir**” göğüslerdekini “**yumuşaktır**” acele ceza vermez, o nedenle ondan korkulmalıdır.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ

مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ
إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا ﴿٥٢﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ
إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَظِيرٍ لَهُ إِنِّي وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا
طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ
كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي
مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ
ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ
أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ
أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾

52 – Bundan sonra sana ne kadınlar ne de güzellikleri hoşuna gitse de onları değiştirmen sana helal değildir. Ancak sağ elinin sahip olduğu cariyeler hariç. Allah her şeyi gözetleyendir.

53 – Ey o iman edenler, Peygamberin evlerine girmeyin; ancak pişmesini beklemeksizin size yemeye izin verilmesi hariç. Fakat davet edildiğiniz zaman girin. Yemeğinizi yediğiniz zaman, konuşmaya dalmaksızın dağılın. Şüphesiz bu, Peygambere eziyet veriyordu. Sizden utanıyordu Allah ise haktan utanmaz. Onlardan (Peygamberin hanımlarından) bir şey istediğiniz zaman onlardan perdenin arkasından isteyin. Bu sizin kalpleriniz için de onların kalpleri için de daha temizdir. Sizin için ne Resulullah'a eziyet etmeniz ne de ondan sonra eşlerini nikâh etmeniz ebediyen caiz değildir. Şüphesiz bu, Allah katında pek büyük bir şeydir.

52- “La yehillü (sana kadınlar helal değildir)” ye ile okunmuştur, çünkü nisa cem’inin müennesliği hakiki değildir. Basralı iki kurra te ile (tehillü) okumuşlardır. “**bundan sonra**” dokuz kadından sonra. Bu, onun hakkında bizim hakkımızdaki dört kadın gibidir. Ya da bugünden sonra demektir, öyle ki biri ölse, senin için başka bir kadın nikah etmek helal değildir. “**Onları başka eşlerle değiştirmen de**” birini boşayıp da yerine başkasını nikâhlaman da helal değildir. Min edatı genelliği tekit etmek içindir. “**Velev a’cebeke (güzellikleri hoşuna gitse de)**” yeni alacağın eşlerin güzellikleri. Bu tebeddele’nin failinden haldir, mefulundan değil, o da min ezvacin’dır, çünkü o her yönden nekiredir. Takdiri de şöyledir: Mafrudan i’cabüke bihinne (faraza hoşuna gitse de). Ayet muhkem midir yoksa “dilediğini geri bırakır ve dilediğini yanına alırsın” kavli ile mensuh mudur diye ihtilaf edilmiştir. Bu da ikinci manaya göredir (dilediğini boşarsın, dilediğini tutarsın). Çünkü o her ne kadar okunuş bakımından önce ise de iniş bakımından sonradır. Mana şöyledir de denilmiştir: Helallığı nas ile sabit olan bu dört cinsten sonra senin için kadınlar helal değildir, onları başka cins kadınlarla değiştirmen de helal değildir. “**Ancak sağ elinin sahip olduğu cariyeler hariç**” bu da kadınlardan istisnadır, çünkü o, eşleri ve cariyeleri içine alır. Müstesnanın munkatı olduğu da söylenmiştir (o zaman cariyeler kadınlara dahil olmaz). “**Allah her şeyi gözetleyicidir**” siz de kendinize mukayyet olun, haddinizi aşmayın.

53- “Ey iman edenler, Peygamberin evlerine girmeyin; ancak size izin verilmesi hariç”. Ancak izin verildiği vakit yahut izinli olmanız hariç “**ila taamin (yemeye)**” bu da yü’zene’ye müteallıktır, çünkü o davet manasını içermektedir; size izin verilse de davet edilmeden yemek için girmek hoş değildir, nitekim “**pişmesini beklemeksizin**” kavli de bunu akla getirir, vaktini beklemeksizin ya da yemeğin yetişmesini demektir. Bu da la tedhulu’nun failinden yahut leküm’deki mecrurdan haldir. Cer ile gayri de okunmuştur ki taamin zamirsiz olarak dolaylı sıfatı olur. Bu da Basra ekolüne göre caizdir. Hamze ile Kisai inahu lafzını imale ile (inehyi) okumuşlardır, çünkü o, enettaamu (yemek hazır oldu) lafzının mastarıdır. “**Fakat davet edildiğiniz zaman girin, yemeğinizi yediğiniz zaman dağılın**” ayrılın, eğleşmeyin. Ayet Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in yemek saatini gözetleyen kimseler hakkında inmiştir. Onlar içeri girer, yemeğin yetişmesini beklerlerdi. Onlara ve benzerlerine has bir durumdur. Eğer öyle olmazsa hiç kimse için yemekten başka bir şey için izin verilenin girmesi ve yemekten sonra oturmaları da caiz olmazdı. “**Vela müste’nisiyne (konuşmaya dalmaksızın)**” birbirinizle konuşmak için yahut ev sahibinin konu-

tuğunu dinlemek için. Bu da nazırıyne'nin üzerine atıftır ya da bir fiil mukadderdir mesela girmeyin ya da konuşmak için eğleşmeyin, demektir. “Şüphesiz bu” içeride eğleşme “Peygambere eziyet veriyordu”, çünkü evi ona ve ailesine daraltıyor ve onu lüzumsuz şeylerle meşgul ediyordu “sizden utanıyordu” sizi çıkarmaktan. Bu “Allah ise haktan utanmaz” kavlından anlaşılıyor yani sizi çıkarması haktır, utandığı için bırakması doğru değildir, nitekim Allah da onu utangaç bir insan gibi terk etmemiş, çıkmanızı emretmiştir. Birinci ye'nin hazfi ve harekesinin ha'ya nakli ile leystahiy de okunmuştur. “Onlardan bir şey istediğiniz zaman” istifade edecek bir şey “onlardan isteyin” o şeyi “perdenin arkasından”. Rivayete göre Ömer radiyallahu anı: Ya Resulallah, evine iyisi de kötüsü de giriyor; müminlerin annelerine buyursan da perdenin arkasına çekilseler, dedi. Ayet bunun üzerine indi. Şöyle de denilmiştir: Aleyhissalat vesselam Efendimiz yemek yiyordu, yanında da ashaptan biri vardı, adamın eli Hazreti Âişe radiyallahu anha'nın eline değdi; Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bundan hoşlanmadı. Ayet bunun üzerine indi. “Bu, sizin kalpleriniz için de onların kalpleri için de daha temizdir” nefsanî ve şeytanî düşüncelerden. “Sizin için olmadı” sizin için doğru değildir “Allah'ın Resul'üne eziyet etmek” hoşuna gitmeyecek bir şey yapmak. “Ne de ondan sonra eşlerini nikâh etmek ebediyen caiz değildir” vefatından yahut ayrılmasından sonra. Duhul etmediği kadınlar bunun dışındadır. Çünkü rivayete göre Eş'as bin Kays, Hazreti Ömer zamanında Efendimiz'le gerdege girip de arzusu üzere odadan çıkan kadınla evlenmek istedi. Hazreti Ömer kadını recmetmeyi düşündü. Kendisine Efendimizin o kadından elini sürmeden önce ayrıldığını haber verdiler. O da bir şey demeden kadını serbest bıraktı. “Şüphesiz bu” yani ona eziyet etmek ve eşlerini nikâhlamak “Allah katında pek büyüktür” büyük günahtır. Bunda Allah'ın, Resul'ünü büyütme vardır ve hayatta iken de ölü iken de hürmetinin vacip olduğu vardır. Bunun içindir ki ağır tehditte bulunmuş ve:

إِنْ تَبْذُؤْا شَيْئًا

أَوْ تُخَفُّوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥١﴾

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا
أَبْنَاءَ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءَ أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا

مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ وَآتَيْنَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
شَهِيدًا

54 – Eğer bir şeyi açıklar veya onu gizlerseniz, şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

55 – Kadınların üzerinde ne babalarında ne oğullarında ne kardeşlerinde ne kardeşlerinin oğullarında ne kız kardeşlerinin oğullarında ne kadınlarında (hem cinslerinde) ne de sağ ellerinin sahip olduğu şeylerde günah yoktur. Ey kadınlar, Allah’tan korkun, şüphesiz Allah her şeye şahittir.

54- “Eğer bir şeyi açıklarsanız” hanımlarını nikahlamak gibi, bunu dillerinizde dolaştırırsanız “ya da onu gizlerseniz” kalplerinizde “şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir” bunu bilir ve size bunun cezasını verir. Bu genellemede (bir şeyi açıklama ve gizlemede) maksada delil varken (şüphesiz bu, Allah katında büyük bir şeydir) daha fazla korkutma ve aşırı bir mübalaga vardır.

55- “Kadınların üzerinde ne babalarında ne oğullarında ne kardeşlerinde ne kardeşlerinin oğullarında ne de kız kardeşlerinin oğullarında günah yoktur” perde arkasına geçmelerinden istisna edilenleri saymaktadır. Rivayete göre perde ayeti inince babalar, oğullar ve akrabalar: Ya Resulallah, biz de mi perde arkasından konuşacağız, dediler? Ayet bunun üzerine indi. Amca ile dayının zikredilmemesi onların ebeveyn yerinde olmalarındandır, çünkü “ataların İbrahim, İsmail ve İshak” (Bakara: 133) ayetinde amcaya baba denilmiştir. Ya da bu ikisinin kadınları oğlan çocuklarına anlatma korkusundandır. “Ne kadınlarında” yani mümin kadınlarda demektir. “Ne sağ ellerinin sahip olduğu şeylerde” kölelerde ve cariyelerde. Özellikle cariyelerde de denilmiştir. Bu da Nur suresinde geçmiştir. “Ey kadınlar, Allah’tan korkun” size emredilen şeylerde “şüphesiz Allah her şeye şahittir” hiçbir şey ona gizli kalmaz.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ
 يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ
 لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
 بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٨﴾
 يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ
 يُذْنِبْنَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا
 يُؤْذِينَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٩﴾

56 – Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey o iman edenler, siz de ona salât edin ve selam etmekle selam edin.

57 – Şüphesiz Allah’a ve Resul’üne eziyet edenlere Allah dünyada da ahirette de lanet etmiş ve onlar için aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır.

58 – Mümin erkeklere ve mümin kadınlara, bir şey kazanmadıkları / yapmadıkları halde eziyet edenler, gerçekten bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.

59 – Ey o Peygamber, eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dışarılık elbiselerini üzerlerine yaklaştırsınlar. Bu, tanınıp rahatsız edilmemelerine daha layıktır. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

56- “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler” şerefini yüceltmeye ve şanını büyötmeye itina ederler. “Ey o iman edenler, ona salât edin” siz de buna itina edin; çünkü siz buna daha layıksınız ve Allahümme salli ala Muhammed (Allah’ım, Muhammed’e salât et) deyin. “Ve selam etmekle selam edin” esselamü aleyke ey-yühennebiyyü deyin. Şöyle de denilmiştir: Emirlerine itaat edin. Ayet ona ömürde bir kere salât ve selam etmenin vacip olduğunu göster-

mektedir. Şöyle de denilmiştir: Ona salavat getirmek her adı geçtikçe vaciptir. Çünkü aleyhissalat vesselam şöyle demiştir: Burnu sürtülsün o adamın ki yanında adım anılır da bana salât getirmez ve şöyle demiştir: Kimin yanında adım anılır da bana salavat getirmez de ateşe girirse, Allah ondan uzak etsin. Başkasına onunla beraber salât etmek caizdir, tek başına etmek mekruhtur. Çünkü örfe göre bu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e parola olmuştur. Bunun içindir ki Muhammed azze ve celle denmez, her ne kadar aziz ve celil (ulu) ise de.

57- “Şüphesiz Allah’a ve Resul’üne eziyet edenlere” küfür ve isyan gibi onların hoşlanmadıkları şeyi irtikâp edenlere ya da Resulullah’a dişini kırmak ve şair, deli vb. şeyler demekle eziyet demektir. Allah’ın zikredilmesi onu büyütme içindir. Kim bir lafzı iki manada kullanmayı caiz görürse Resulullah’a eziyeti iki mamul itibarı ile tefsir etmiş olur (eziyet bir kere mecaz olarak hoşlanmadıkları küfür için, bir defa da hakikat olarak bedeni rahatsızlık için kullanılmıştır; bu da bir lafzı iki manaya kullanmayı caiz görenlere göredir). **“Allah onlara lanet etmiştir”** onları rahmetinden uzaklaştırmıştır **“dünyada ve ahirette ve onlar için aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır”**. Canlarını acıtmakla beraber onları hor da etmiştir.

58- “Mümin erkeklere ve mümin kadınlara, bir şey kazanmadıkları halde eziyet edenler” eziyeti hak edecek bir suç işlemedikleri halde **“gerçekten bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir”** görünen bir günah. Bunun Hazreti Ali radiyallahu anh’i rahatsız eden münafıklar hakkında indiği söylenmiştir. Hazreti Âişe’ye iftira atanlar hakkında da denilmiştir. Gönülsüz kadınları takip eden zaniler hakkında indiği de söylenmiştir.

59- “Ey o Peygamber, eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dışarılık elbiselerini üzerlerine alsınlar” bir ihtiyaç için çıktıkları zaman örtüleriyle yüzlerini, kapatsınlar. Min edatı bazı manasınadır, çünkü kadın örtüsünün bir kısmını üzerine atar, bir kısmı ile de bürünür. **“Bu, tanınmalarına daha yakındır”** cariyelerden ve kötü kadınlardan ayrılmalarına **“rahatsız edilmemelerine”** kötü erkekler sataşarak kendilerini rahatsız etmezler. **“Allah çok bağışlayıcıdır”** geçmişi, **“çok esirgeyicidir”** kullarını, öyle ki en ufak çıkarlarını bile dikkate alır.

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ

الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ
لَنُغْرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ٦٠
مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِلُوا تَقْتِيلًا ٦١ سُنَّةَ اللَّهِ
فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ٦٢
يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ
لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ٦٣ إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ
لَهُمْ سَعِيرًا ٦٤ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ٦٥

60 – Ant olsun, eğer münafıklar, kalplerinde hastalık olanlar ve Medine’de kötü haber yayanlar (bu davranışlarına) son vermezlerse, elbette seni onlara musallat ederiz. Sonra da orada sana pek az komşu olurlar.

61 – Lanetlenmiş olarak. Nerede bulunurlarsa yakalanırlar ve öldürülmekle (fena şekilde) öldürülürler.

62 – Allah’ın daha önce geçen kimseler hakkındaki kanunu gibi. Allah’ın kanunu için asla değişiklik bulamazsın.

63 – İnsanlar sana kıyametten sorarlar. De ki: Onun bilgisi Allah katındadır. Ne biliyorsun, belki kıyamet yakındır!

64 – Şüphesiz Allah kâfirlere lanet etti ve onlara alevli ateş hazırladı.

65 – Orada ebedi kalıcılar olarak. Ne bir dost ne de bir yardımcı bulamazlar.

60- “Ant olsun, eğer münafıklar son vermezlerse” nifaklarına “kalplerinde hastalık olanlar” iman zafiyeti ve sebatsızlık olanlar yahut sefahet olanlar dindeki tutarsızlıklarına veyahut sefahatlerine son vermezlerse “ve Medine’de kötü haber yayanlar” Müslüman birlikleri hakkında kötü haberlerden vaz geçmezlerse demektir. İrcâf

aslında sarsmaktır ki bu da zelzeledir; yalan habere böyle denilmesi sabit olmayıp sallanmasındandır. **“Lenuğriyenneke (elbette seni onlara musallat ederiz)”** onları öldürmeni ve sürmeni ya da sürgün istemek zorunda kalacakları şeyi yapmanı isteriz. **“Sümme la yüca-viruneke (sonra da sana komşu olmazlar)”** bu da lenuğriyenneke'ye atıftır. **“Orada”** Medine'de **“ancak az olurlar”** az zaman veya az komşu olurlar.

61- “Mel'ûniyne (lanetlenmiş olarak)” zem üzere (ezümmü) ya da hâl olarak mansuptur istisna bunu da içine almaktadır, yani sana ancak melun olarak komşu olurlar. **“Eynema sukifu (nerede bulunurlarsa yakalanırlar ve fena şekilde öldürülürler)”** kavli ile mansup olması ise caiz değildir; çünkü şart edatının mabedi makablinde amel edemez.

62- “Sünnetallahi (Allah'ın daha önce geçen kimseler hakkındaki kanunu gibi)” tekit eden mastardır yani sennallahu zalike filümemil maziyeti (Allah bunu geçmiş ümmetlerde adet edinmiştir) demektir. O da peygamberlere münafıklık edip onların sarsılmasına çalışanların ve benzerlerinin nerede yakalanırlarsa öldürülmeleridir. **“Allah'ın kanunu için asla değişiklik bulamazsın”** çünkü kimse onu değiştiremez, değiştirmeye de gücü yetmez.

63- “İnsanlar sana kıyametten sorarlar” alay etmek, inat ve imtihan için ne zaman kopacağından sorarlar **“de ki: Onun bilgisi Allah katındadır”** ne bir meleği ne de bir peygamberi ondan haberdar etmiştir. **“Ne biliyorsun, belki kıyamet yakındır!”** yakın bir şeydir ya da kıyamet yakında kopacaktır. Kariben zarf olarak mansuptur. Karibenin müzekkerliği saatin yevm (gün) manasına olmasındandır da denebilir. Bunda onu acele isteyenler için tehdit ve inat edenler için de susturma vardır.

64; 65- “Şüphesiz Allah kâfirlere lanet etti ve onlara alevli ateş hazırladı” şiddetli yanan ateş. **“Orada ebedi kalıcılar olarak, ne bir dost bulamazlar”** kendilerini koruyacak **“ne de bir yardımcı”** kendilerinden azabı savacak.

يَوْمَ تَقْلَبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ
وَأَطَعْنَا الرُّسُولَ ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكِبَرَاءَنَا
فَاضْلَلْنَا السَّبِيلَ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنَهُمُ
لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى
فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا
عَظِيمًا ﴿٧١﴾

66 – O gündeki yüzleri ateşte çevrilir. “Keşke biz Allah’a itaat etse idik ve Resul’üne itaat etse idik!” derler.

67 – Dediler: Ey Rabbimiz, şüphesiz biz, efendilerimize ve büyüklerimize itaat ettik; bizi yoldan saptırdılar.

68 – Rabbimiz, onlara azaptan iki kat ver ve onlara büyük bir lanetle lanet et!

69 – Ey o iman edenler, Musa’ya eziyet edenler gibi olmayın; Allah onu onların dediklerinden temize çıkardı. O, Allah katında yüzü olan (itibarlı) biri idi.

70 – Ey o iman edenler, Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin.

71 – Amellerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah’a ve Resul’üne itaat ederse, gerçekten büyük bir kurtuluşla kurtulmuş demektir.

66- “Yevme tukallebu (o günde ki yüzleri ateşte çevrilir)” alt üst olur, tıpkı ateş üzerindeki kebabın çevrilmesi gibi ya da hâlden hâle geçer. Tekallebu da okunmuştur ki tetekallebu manasıdır ve nükalibü de okunmuştur. Yevme zarfının müteallakı da “yekuluna Rabbe-na (ey Rabbimiz, şüphesiz biz, efendilerimize ve büyüklerimize itaat ettik)” cümlesidir, keşke onları dinlemeseydik de bu azaba müptela

olmasaydık.

67- “Dediler Rabbimiz gerçekten biz efendilerimize itaat ettik” kendilerine küfrü telkin eden liderlerini kastediyorlar. İbn Amir ve Yakup çokluğu göstermek için cem'in cem'i olarak medlerle sadatina okumuşlardır. **“Onlar da bizi doğru yoldan saptırdılar”** bize yaldızladıkları şeylerle.

68- “Rabbimiz, onlara azaptan iki kat ver” bize verdiğinin iki katını; çünkü onlar hem azdılar hem de azdırdılar. **“Onlara büyük bir lanetle lanet et”** çok sayıda lanet et. Asım be ile (kebiren) okumuştur ki lanetin en şiddetlisini ve en büyüğünü et, demektir.

69- “Ey iman edenler, Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın; Allah onu onların dediklerinden temizle çıkardı” onların dediklerinden yani sonuç ve içeriğinden temizledi demektir. Şöyle ki Karun bir kadını Musa'ya iftira atması için ayarttı; Allah da onu kurtardı. Nitekim Kasas suresinde geçmiştir. Ya da bazı kimseler onu Harun'u öldürmekle suçladılar; Harun onunla beraber Tur'a çıkmış ve orada ölmüştü. Melekler onu taşıdılar, onu İsrail oğullarının yanından geçirdiler, onun öldürülmediğini gördüler. Allah onu diriltti; o da onlara Musa'nın suçsuz olduğunu haber verdi. Ya da onu vücudunda olan baras hastalığı ile veyahut fitık ile ayıpladılar; çünkü çok utangaç idi, Allah da onun sağlam olduğunu onlara gösterdi. **“Allah'ın yanında itibarlı biri idi”** ona yakın ve saygın idi. Abdallahi vecihen (Allah'ın saygın kulu idi) şeklinde de okunmuştur.

70- “Ey o iman edenler, Allah'tan korkun” hoşlanmadığı şeyleri yapmaktan, kaldı ki Resul'üne eziyet verecek şeyleri **“ve doğru söz söyleyin”** hakka varan söz, bu da sedde yesüddü sedaden deyiminden gelir. Maksat zıddını yasaklamaktır mesela kasıtsız olarak Zeyd ile Zeynep hadisesi gibi.

71- “Amellerinizi düzeltsin” sizi iyi amellere muvaffak kılsın ya da onları kabul etmek ve onlara karşı sevap vermekle düzeltsin **“ve günahlarınızı bağışlasın”** sözde ve amelde doğru olmanız vesilesiyle onları silip süpürsün. **“Kim Allah'a ve Resul'üne itaat ederse”** emirlerde ve yasaklarda **“gerçekten büyük bir kurtuluşa kurtulmuş demektir”** dünyada şerefiyle ve ahirette de mutlu olarak yaşar.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا
الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

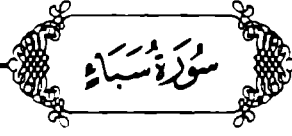
72 - Gerçekten biz, emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onu taşımaktan çekindiler ve ondan korktular. Onu insan yük-
lendi. Şüphesiz o, pek zalim, pek cahildir.

73 - Ta ki münafık erkeklere ve münafık kadınlara, müşrik er-
keklere ve müşrik kadınlara azap etsin ve Allah mümin erkeklerin
ve mümin kadınların tövbesini kabul etsin. Allah çok bağışlayıcı,
çok esirgeyicidir.

72- "Gerçekten biz, emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de
onu taşımaktan çekindiler ve ondan korktular. Onu insan yükledi".
Bu, taatı büyütmeyle geçen vaadi onaylamaktadır. Ona emanet deme-
si edası lazım olduğundandır. Mana da şöyledir. O o kadar önemlidir
ki eğer bu büyük nesnelere arz edilse, bunlar da şuur ve idrak sahibi
olsalar, onu yüklenmekten çekinir ve ondan korkarlardı. Onu insan
yükledi, hâlbuki bünyesi zayıf ve güçleri dayanıksızdır. Şüphesiz ona
riayet eden ve haklarını yerine getiren ise iki dünyanın hayrını elde
eder. "Şüphesiz o, pek zalimdir" onu yerine getiremedi ve hakkını
veremedi "pek cahildir" sonucunu kavramaktan. Bu da genel olarak
cinsin sıfatıdır (herkes öyle değildir). Şöyle de denilmiştir: Emanetten
maksat doğal ve istemli olmak üzere taattır. Emanetin teklif edilme-
sinden maksat da istifadeye sunulmasıdır öyle ki iradesi elinde olan-
dan onu yapmasını, başkasından da onun sadır olmasını ifade eder.
Emaneti yüklenmekten maksat da ona hiyanet etmek ve onu yerine
getirmekten kaçınmaktır. Bu da hamilül emaneti ve muhtemilüha
deyiminden gelir ki onu taşıyıp yerine getirmemek ve sorumluluğu-
nu taşımaktır. Bu durumda emanetten çekinmek yapabileceğini yap-
mak; zulüm ve cehalet de hiyanet ve kusurdan ibaret olur (bu izah
beğenilmemiştir. Bkz. Konevi, 7/163 mütercim). Şöyle de denilmiştir:

Allah Teala bu nesneleri yaratınca onlarda anlayış halk etti ve onlara: Ben bir farz ortaya koydum, bunları yaparak bana itaat eden için cennet, bana isyan eden için de cehennem hazırladım, dedi. Onlar da: Bizler yaratılışımız icabı emrine amadeyiz, bir farz taşıyamayız; sevap da azap da istemiyoruz, dediler. Âdem'i yaratınca ona aynısını teklif etti, o da onu yükledi. Böylece kendine zor gelecek şeyi yüklenmekle nefesine karşı zalim oldu, akibetinin vahim olacağını da kestiremedi. Belki de emanetten maksat akıl ve mükellefiyettir; teklifinden maksat da kabiliyetlerine göre önem vermeleridir; ondan çekinmek de doğal çekinmedir ki o da layık olmamak ve ona kabiliyeti bulunmamaktır. İnsanın taşımasından maksat da ona kabiliyeti ve yatkınlığıdır. Zalim ve cahil olması da gazap ve şehvet kuvvetinin onda baskın olmasındandır. Buna göre zalim ve cahilliğinin emaneti taşımaya sebep kılınması güzel olur. Çünkü aklın birçok faydalarından biri de bu ikisini kontrol edip onları haddini aşmaktan frenlemesidir. Bütün tekliflerin en büyük maksadı onları (o ikisini) dengelemek ve taşkınlıklarını önlemektir.

73- "Ta ki Allah münafık erkeklere ve münafık kadınlara, müşrik erkeklere ve müşrik kadınlara azap etsin ve Allah mümin erkeklerin ve mümin kadınların tövbesini kabul etsin". Bu da emaneti taşımaya gerekçesidir, şöyle ki azap onun sonucudur, mesela onu terbiye etmek için dövdüm gibi. Vaat arasında tövbenin zikredilmesi şunu bildirmek içindir ki onların cibilliyetlerinde olan zalimlik ve cahillik onları kusur işlemede mazur göstermez. **"Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir"** çünkü kusurlarını bağışlamış ve taatlarına karşı kurtuluş sevabını vermiştir. Aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: Kim Ahzab suresini okur ve onu ailesine ve hizmetçisine öğretirse kabir azabından emin olur.

34 / SEBE' SURESİ

Mekke'de inmiştir. Ancak "veyerellezine utul ilme" ayetinin Mekki olmadığı söylenmiştir.

54 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ
 وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ① يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَزِلُّ
 مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ② وَقَالَ الَّذِينَ
 كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ
 لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَلُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرَ
 مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ③

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Övgü Allah'a mahsustur. O ki göklerde ve yerde ne varsa onundur. Ahirette de övgü onundur. O, hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.

2 – Yere gireni, yerden çıkanı, gökten ineni ve ona çıkanı bilir. O, çok esirgeyicidir, çok bağışlayıcıdır.

3 – Kâfirler: Bizze kıyamet gelmez, dediler. De ki: Hayır, görünmeyi bilen Rabbime yemin ederim ki size elbette gelecektir. Ne göklerde ne de yerde zerre ağırlığında bir şey ondan kaçmaz. Ne bundan küçük ne de bundan büyük varsa, ancak apaçık kitaptadır.

1- “Övgü Allah'a mahsustur. O ki göklerde ve yerde ne varsa onundur” yaratılmış ve nimet olarak. Dünyada övgü ona mahsustur, çünkü kudreti mükemmel ve nimeti tamdır. “Velehül hamdû (ahirette de övgü onundur)” çünkü ahiretteki şeyler de öyledir. Bu, mukayyedin mutlaka atfı kabilinden değildir; çünkü onun dünyada nimet veren olduğunu gösteren sıfat onun orada (dünyada) olduğunun kayıdır. Sılanın (lehunun) başa alınması ihtisas içindir (mevsufun özellikle sıfatla nitelendiğini gösterir). Çünkü dünyadaki nimetler övgüyü o nimetlerle hak edenin vasıtasıyla olabilir, ahiret nimetleri ise öyle değildir (arada vasıta yoktur). “O, hikmet sahibidir” ki iki dünyanın işini muhkem yapar “her şeyden haberdardır” eşyanın içini bilir.

2- **“Yere gireni bilir”** mesela yağmur gibi ki bir yerden girer, başka yerden kaynayarak çıkar. Gömüler, defineler ve ölümler de öyledir. **“Ondan çıkanı da bilir”** hayvanlar, bitkiler, maden filizleri ve pınar suları gibi. **“Gökten ineni bilir”** melekler, kitaplar, kaderler, rızıklar, çiyler (küçük su damlacıkları) ve yıldırımlar gibi. **“Ona çıkanı da bilir”** melekler, kulların amelleri, buharlar ve dumanlar gibi. **“O, çok esirgeyicidir, çok bağışlayıcıdır”** o kadar çok nimetine şükürde kusur edenleri ya da sayısız nimetlere nail olduğu halde ahiret işlerinde kusur edenleri.

3- **“Kâfirler: Bize kıyamet gelmez, dediler”.** Onun gelmesini inkârdır ya da o vaad ile alay ederek geciktiğini söylemektir. **“De ki: Hayır,”** bu da sözlerini ret ve olumsuz kıldıklarını olumlu kılmaktır. **“Görünmeyeni bilen Rabbime yemin ederim ki”** bu da olumlu kılınan şeyin kasekle tekit edilerek ve yemin edilen Rabbin sıfatını ikrar ederek tekrardır. Bu sıfatlar da o şeyin mümkün olduğunu tespit edip akıldan uzak gördükleri şeyi de bertaraf etmektedir. Bu da defalarca geçmiştir. Hamze ile Kisai mübalağa için allamil okumuşlardır. Nafi, İbn Amr ve Rüveys de ref ile alimül gayb okumuşlardır ki mahzûf müptedanın haberi olur yahut müptedadır, haberi de **“la yazübü (ne göklerde ne de yerde zerre ağırlığınca bir şey ondan kaçmaz)”** cümlesidir. Kisai de kesr ile layazibü okumuştur. **“Vela aşgaru min zalike (ne bundan küçük ne de bundan büyük varsa, ancak apaçık bir kitaptadır)”**. Bu da gözden kaçmadığını tekit eden cümledir. Bu iki si müpteda olarak merfudur, cinsi nefy etmek üzere feth ile okunuşu da (vela aşgara) bunu teyit eder. Merfuun miskala, meftuhun da gayri munsarif mülahazasıyla zerreye atfı caiz değildir, çünkü istisna buna manidir (o zaman Levh-i Mahfuz'daki de ona gaip olmuş olur ki yanlışır). Ancak anhu'deki zamir gaybe gönderilir ve Levh-i Mahfuz'da tespit edilen ona bakanlar için açık olduğundan onun dışında kabul edilirse, istisna buna mani olmaz. O zaman mana şöyle olur: Gaipten hiçbir şey ondan kaçmaz ancak Levh-i Mahfuz'da satır satır yazılan hariç (zaten o da gaip değildir).

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ

④ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيْمٌ
 وَالَّذِيْنَ سَعَوْا۟ فِى۟ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّنۡ رَّجْزٍ
 اَلِيْمٌ ۝ وَيَرٰى الَّذِيْنَ اٰوْتُوْا الْعِلْمَ الَّذِى۟ اُنْزِلَ اِلَيْكَ
 مِّنۡ رَّبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِى۟ اِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۝
 وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يَّبْتَئِيْكُمْ اِذَا
 مُزِقْتُمْ كُلَّ مُمْزِقٍ اِنَّكُمْ لَفِى۟ خَلْقٍ جَدِيْدٍ ۝
 اَفَتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ يَهٰ جَنَّةُۢ بَلِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ
 فِى الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيْدِ ۝

4 – İman edip iyi şeyler yapanları mükâfatlandırması için. İşte onlar için bir bağış ve hoş bir rızık vardır.

5 – Bizi aciz bırakacaklarını sanarak ayetlerimize saldıranlar var ya, işte onlar için pek acıklı murdar bir azap vardır.

6 – Kendilerine ilim verilenler, sana indirilen şeyin, onun, Rabbinden bir hak olduğunu ve mutlak galip, övgüye layık (Allah'ın) yoluna ilettiğini görürler.

7 – Kâfirler: “Size bir adam gösterelim mi ki, tamamen parçalandığınız zaman şüphesiz sizin yeni bir yaratılışa olacağınızı haber veriyor” dediler.

8 – “Allah’a karşı yalan mı uydurdu yoksa onda delilik mi var?” Hayır, ahirete inanmayanlar azapta ve uzak bir sapıklıktalar.

4; 5- “İman edip iyi şeyler yapanları mükâfatlandırması için” bu da “elbette size gelecektir” sözünün gerekçesi ve gelmesini gerektiren şeyin de açıklamasıdır. “İşte onlar için bir bağış ve hoş bir rızık vardır” onda zorluk ve başa kakma yoktur. “Ayetlerimize koşanlar” iptal etmek ve halkın gözünden düşürmek için “bizi aciz bırakacaklarını

sanarak" bizi geride bırakarak elimizden kaçmak isteyerek. İbn Kesir ile Ebu Amr muciziyne okumuşlardır ki isteyenimandan geri koyarak demek olur. **"İşte onlar için murdar bir azap vardır"** kötü bir azap **"pek acıklı"** İbn Kesir, Yakup ve Hafs ref' ile (elimün) okumuşlardır.

6- **"Kendilerine ilim verilenler görürler"** ashaptan ve onlara taraftar olan ümmetten ilim sahipleri bilirler ya da kitap ehlinin Müslümanları bilirler **"Rabbinden sana indirilen şeyin"** Kur'an'ın **"hüvel hakka (hak olduğunu bilirler)"**. Kim merfu olarak el-hakku okursa, hüve müptedadır, el-hakku da habereştir, bu isim cümlesi de yera fiilinin ikinci mefuludur. O (yerellezine) kavli merfudur, yeni söz başıdır; ilim adamlarının ayetleri iptal etmeye koşan cahillere karşı şahit olduklarını bildirmek içindir. Mansup olup liyecziye'nin üzerine matuf olduğu da söylenmiştir ki mana şöyle olur: Kıyamet kopacağı zaman ilim adamları delille bildikleri gibi o şeyin gözle görülen bir gerçek olduğunu da bilsinler. **"Ve mutlak galip, övgüye layık Allah'ın yoluna ilettiğini görürler"** o yol da tevhitir ve takva zırhına bürünmektir.

7- **"Kâfirler dediler:"** birbirlerine **"size bir adam gösterelim mi?"** Muhammed aleyhissalat vesselam'ı kast ediyorlar. **"Size haber veriyor"** en acayip şeyi anlatıyor **"tamamen parçalandığınız zaman şüphesiz sizin yeni bir yaratılışa olacağınızı haber veriyor"** cesetleriniz parçalanıp da toprak olduğu zaman yeniden yaratılacağınızı haber veriyor. İza zarfının başa alınması yeniden dirilmenin uzak olduğunu göstermek ve mübalağa etmek içindir. Amili de mahzuftur, mabadi onu göstermektedir. Çünkü makabli (yünebbiüküm) ona (parçalanmaya zaman bakımından) yakın değildir, mabadi de (izadan sonrası) kendinin muzafun ileyhidir ya da araya inne girmiştir. Mümezzek'un da ism-i mekân olabilir ki manası parçalandığınız ve sel sizi her tarafa götürdüğü ve sağa sola attığı zaman demektir, cedid de ismi fail manasınadır, cedde'den gelmektedir, hadid'in hadde'den geldiği gibi ya da cedid ismi meful manasınadır ki cedden nessacu essevbe (dokumacı kumaşı kesti) demektir.

8- **"Allah'a karşı yalan mı uydurdu yoksa onda delilik mi var?"** delilik de bunu aklına o mu getiriyor ve diline düşürüyor? Onların Peygamberin doğruluğuna inanmadıkları halde onu (deliliği) iftiranın alternatifi saymaları doğrulukla yalanın arasında bir aracı (kademe) olduğuna delil sayılmıştır; o da haber verilen şey hakkında basiretle olmayan her habereştir ki bunun da zayıflığı açıktır. Çünkü iftira yalandan daha özel bir şeydir. **"Hayır, ahirete inanmayanlar azapta ve uzak bir sapıklıklalardır"**. Bu da Allah'tan onların tereddütlerini rettir ve yalanın iki kısmından daha feci bir şeyin olduğunu ispattır. O da doğrudan çok uzak olan

sapıklıktır ki ondan ve onun götüreceği azaptan kurtuluş yoktur. Onların azaba düşmelerinin sapıklığa düşmeleri ile eş zamanlı ve ondan önce kılınması da bunu hak ettiklerini mübalağa etmek içindir (azaba daha sonra düşecekken şimdiki sapıklıkları da azap kabul edilmiştir). Uzaklık aslında sapığın sıfatıdır; sapıklığa sıfat kılınması mecazidir (doğrudan o kadar uzaklar ki sapıklık da ondan uzaklaşmıştır).

أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ

أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلَقَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ نَشَأَ نَحْصِفُ
بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطُ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ۝۹ وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا
يَا جِبَالُ أَوِىِّ مَعَهُ وَالطَّيْرُ وَآلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ ۝۱۰ أَنْ اْعْمَلْ
سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ ۝۱۱

9 – Önlerindeki ve arkalarındaki göğe ve yere bakmıyorlar mı? Eğer dilersek onları yere geçiririz yahut üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz bunda Allah'a dönen her kul için elbette bir ibret vardır.

10 – Ant olsun, gerçekten Davud'a bizden bir lütuf verdik. “Ey Dağlar ve kuşlar, onunla beraber tespihi tekrarlayın” dedik. Ona demiri yumuşattık.

11 – Bol bol zırh yap ve dokumada ölçüyü gözet. Ey Davud hanedanı, iyi işler yapın Şüphesiz ben yaptıklarınızı görmekteyim.

9- “Önlerindeki ve arkalarındaki göğe ve yere bakmadılar mı? Eğer dilersek onları yere geçiririz yahut üzerlerine gökten parçalar düşürürüz”. Allah'ın sonsuz kudretine delalet eden ve buna ihtimali olan şeyi hatırlatmadır; bu da ölüyü diriltmeyi imkânsız gördüklerinden onu iftira saymalarını izale etmek ve bundan dolayı tehdit etmek içindir. Mana da şöyledir: Kör mü oldular da gökten ve yerden çevrelerini saran şeye bakmadılar; düşünmediler mi onları yaratmak mı

daha çetindir yoksa göğü yaratmak mı? Eğer istese idik delillerle açığa çıkan ayetleri yalanladıkları için onları yere geçirirdik yahut üzerlerine gökten parçalar düşürürdük. Hamze ile Kisai ye ile yeşe' ve yahsif okumuşlardır, bunda da eftera alallahi lafzını dikkate almışlardır. Hafs da sin'i harekeleyerek kisefen okumuştur. **"Şüphesiz bunda elbette vardır"** bir delalet **"Allah'a dönen her kul için"** Rabbine tekrar gelen için, çünkü onu çok düşünür (ondan istifade eder).

10- **"Ant olsun, gerçekten Davud'a bizden bir lütuf verdik"** diğer peygamberlere karşı, o da az sonra anlatılacaklardır. Ya da insanlara karşı demektir ki bunun içine peygamberlik, kitap, mülk ve güzel ses de girer. **"Ey dağlar, onunla beraber tekrarlayın"** tespihi yahut günaha ağlamayı. Bu da onlarda ya sesi gibi bir ses yaratmakla ya da bunların onu (Davud'u) onlardaki şeyi tespihe zorlaması iledir ya da o nerede giderse siz de beraber gidin demektir. Evvibi okunmuştur ki evb'den gelir yani o tespihe döndükçe siz de dönün demektir. Bu evvibi lafzı fadlen'den yahut ateyna'dan kavlı yahut kulna (dedik) lafzını gizlemekle bedeldir. **"Vettayra (ve kuşlar)"** bu da ya cibali lafzının mahalline atıftır. Cibali'nün lafzına atfen merfu okunması da bunu destekler. O zaman temeldeki zam harekesi irab harekesine benzetilmiş olur ya da fadlen'e atıftır yahut evvibi'nin mefulu maahidir. Buna göre refi halinin evvibi'deki zamire atıf dolayısıyla olması caiz olur. Nazmın aslı şöyledir: Velekad ateyna davude minna fadlen te'vibel cibali vettayri. Bununla (Kur'an'daki ile) değiştirilmesi daha doyurucu olmasından ve şanını, büyüklüğünü ve saltanatını daha çok göstermesindendir. Çünkü dağlar ve kuşlar akıllı insanlar gibi kabul edilmiş ve iradesine itaat etmişlerdir. **"Ona demiri yumuşattık"** onu elinde mum gibi yaptık; ısıtmadan ve çekiçle dövmeden istediği şekilde evirip çevirirdi ya da bunu kuvvetiyle yapardı.

11- **"Eni'mel (yap diye verdik)"** ona yapmasını emrettik, en edatı müfessiredir ya da mastariyedir, **"bol bol zırhlar"** geniş zırhlar. Sad ile sabigatin de okunmuştur. İlk zırh yapan Davud aleyhisselamdır. **"Dokumada ölçüyü gözet"** öyle ki halkalar uyumlu olsun ya da çivilerini gereği gibi yap; ince yapma, oynar, kalın yapma yırtar. Bu görüş zırhının çivili olmamasıyla reddedilmiştir. **"Demiri ona yumuşattık"** kavli de bunu destekler. **"İ'melu (iyi işler yapın)"** çoğul zamiri Davud ile ailesine gitmektedir. **"Şüphesiz ben yaptıklarınızı görmekteyim"** ona göre karşılığını veririm.

وَلِسَلِّمِنَ الرِّيحِ غَدُوَهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ
 وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ لِذَنِّ
 رَبِّهِ وَمَن يَزِغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ
 ١٢ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ
 كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ
 الشَّكُورُ ١٣ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ
 إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاتَهُ فَلَمَّا خَرَ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ
 أَن لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ١٤

12 – Süleyman'a da rüzgarı (musahhar kıldık). Onun sabah gidi-
 ŝi bir aydır, akşam dönüşü de bir aydır. Onun için erimiş bakır pı-
 narını akıttık. Cinlerden kimi de, Rabbinin izni ile önünde çalışır.
 Onlardan kim emrimizden saparsa, ona alevli ateş azabını tattırırız.

13 – Onun için kalelerden, heykellerden, havuzlar gibi / kayık
 tabaklardan ve sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud
 hanedanı, şükür için çalışın! Kullarımdan şükredenler azdır.

14 – Ona ölümü hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü onlara
 ancak asasını yiyen ağaç kurdu (güve) gösterdi. Ne zaman ki düş-
 tü, cinler bildiler ki, eğer gaybi bilselerdi, o aşağılayıcı azabın içinde
 durmazlardı.

12- “Süleyman'a da” yani ona da rüzgarı musahhar kıldık, emrine
 verdik. Merfu olarak erriyhü de okunmuştur ki veli süleymanerriyhu
 müsahharatün demektir. Çoğul olarak riyah da okunmuştur. “Onun
 sabah gidiŝi bir aydır, akşam dönüşü de bir aydır” öğleden önce bir
 aylık, öğleden sonra da bir aylık yol kat eder. Gudvetüha ve ravhatü-
 ha şeklinde de okunmuştur. “Onun için erimiş bakır pınarını akıttık”
 onu madeninden akıttı, pınardan su kaynar gibi kaynadı. Bunun için-
 dir ona pınar lafzını kullanmıştır. Bu da Yemen'de idi. “Veminel cinni
 (cinlerden kimi de önünde çalışırdı)” bu da rih lafzına atıftır ve mi-

nel cinni de mukaddem haldir ya da müpteda ile haberden oluşmuş cümledir. **“Rabbisinin izni ile”** onun emri ile. **“Onlardan kim saparsa”** yoldan çıkarsa **“emrimizden”** Süleyman'a itaat emrimizden demektir. Ezağa'dan meçhul kalıbı ile yüzağ da okunmuştur. **“Ona alevli ateş azabını tattırırız”** ahiret azabını.

13- **“Onun için kalelerden yaparlardı”** sağlam kaleler, kıymetli evler, onlara mihrab denilmesi onların uğruna harp yapıldığı içindir. **“Heykellerden”** suretlerden yani ibadet yapar şekilde melek ve peygamber heykelleri yaparlardı. Bu da insanları onlar gibi ibadete teşvik etmek içindi. Heykellerin haram olması yeni bir hükümdür. Rivayete göre onlar Süleyman için tahtının aşağı kısmında iki aslan, yukarı kısmında da iki kartal heykeli yaptılar. Çıkmak istediği zaman aslanlar kollarını açar, oturmak istediği zaman da kartallar kanatlarıyla ona gölge yaparlardı. **“Havuzlar gibi tabaklardan”** büyük havuzlar gibi, cabiye cibayetten (toplamaktan) gelir, sonradan daha çok havuz için kullanılmıştır, mesela dâbbe gibi. **“Ve sabit kazanlardan”** üçtaş üzerinde duran, büyük olduğu için indirilmeyen demektir. **“Ey Davud hanedanı, şükür için çalışın”** bu da onlara denen şeyin hikâyesidir. Şükren de mefulun leh olarak mansuptur yani ona şükür için amel ve ibadet edin demektir ya da mefulun mutlak olarak mansuptur, çünkü çalışmakta da şükür manası vardır ya da amel'in sıfatıdır (amelen, şükren) ya da hâldir (şakiriyne) yahut mefulun bihtir (i'melu şükren, şükür edin). **“Kullarımdan şükredenler azdır”** çok vakitlerinde kalbi, dili ve organlarıyla şükrü eda edenler azdır. Bununla beraber onlar da tam yerine getiremezler. Çünkü şükre muvaffak olmak da başka bir şükür isteyen bir nimettir, bu da sonsuza kadar gider. Bunun içindir ki: Şükreden şükürden aciz olduğunu bilendir, denilmiştir.

14- **“Ona ölümü hükmettiğimiz zaman”** Süleyman'a **“onun ölümünü onlara göstermedi”** cinlere yahut ailesine göstermedi **“ancak dâbbetülarz”** gösterdi. Yani güve ki fiiline nispet edilmiştir. Ra'nın fethi ile araza da okunmuştur ki ağacın onun fiilinden etkilenmesidir (çürümesidir). Aradatil aradatül hasebete ardan fearıdat aradan (kurt ağacı yedi, ağaç da ondan etkilendi) denir, tıpkı ekeletil kavadihul esnane eklen feekilet ekelen (kurtlar dişi yedi, onlar da çürüdü) kavlinde olduğu gibi. **“Te'külü minseetehu (asasını yiyen)”** minsee, nese'tül baire deyiminden gelir ki deveyi sopa ile uzaklaştırmaktır. Mim'in fet-hi ve hemzeyi de şaz olarak elife kalb ve hazf ederek de (mensatehu, mensetehu) okunmuştur. Mif'âle vezninde minsatehu da okunmuştur ki mîdaet yerine mîdat okunması gibi. Min se'tihi de okunmuştur ki asanın ucundan yiyen kurt demektir. Bu da se'tül kavse (yayı eğdim)

deyiminden gelir, bunda da iki lügat vardır, kaha ve kaha (sie ve see) gibi. Nafi ile Ebu Amr hemze yerine elifle minsatehu okumuşlardır. İbn Zekvan da sakin hemze ile (minse'tehu) okumuştur. Hamze de vakfettiği zaman hemzeyi belli belirsiz okumuştur.

“Ne zaman ki düştü, cinler bildi”. Cinler önce karıştırdıktan sonra bildiler ki “eğer gaybi bilselerdi, o aşağılayıcı azabın içinde durmazlardı”. Eğer onlar iddia ettikleri gibi gaybi bilselerdi, düştüğü zaman öldüğünü bilirlerdi ve yılsonuna kadar emrinde çalışmazlardı ya da zaharatil cinnü (cinler göründü) demektir, en de maba'di ile birlikte ondan bedel olur yani görüldü ki cinler gaybi bilselerdi o azapta kalmazlardı. Olay şöyle gelişmiştir: Davut, Musa'nın çadırının yerinde Beytül mukaddes'i tesis etti, o ikisine selam olsun. Onu tamamlamadan öldü. Oğlu Süleyman'a onu vasiyet etti. O da bu iş için cinleri çalıştırdı. Henüz bitmemişti ki eceli geldi, kendisine bildirildi. O da binayı tamamlamak için ölümünü onlardan sakladı. Onları çağırdı, üzerine kristal bir köşk yaptılar, kapısı yoktu. Kalktı, esasına yaslanarak namaz kılmaya başladı. Ona yaslanmış vaziyette ruhu kabz edildi. O şekilde kaldı, sonunda güve esasını içinden kemirdi, o da düştü. Sonra onu açtılar ve ölüm vaktini tespit etmek istediler. Asanın içine bir güve koydular. Bir gün bir gece yedi, onu hesap ettiler, bir yıl önce öldüğünü öğrendiler. O zaman elli üç yaşında idi. Kral olduğundan da on üç yaşında idi. Krallığının dördüncü yılında da Beytül mukaddes'i yapmaya başladı.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّاتٍ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا
مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾
فَاغْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ
جَنتَيْنِ فَأَوَاتَىٰ آكُلٍ خَمَطٍ وَاتِّلٍ وَشَىٰ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾

15 – Ant olsun, gerçekten Sebe' için yurtlarında bir ibret vardır, sağdan ve soldan iki bahçe. Onlara: Rabbinizin rızkından yiye ve ona şükredin. Hoş bir ülke ve çok bağışlayıcı bir Rab, denilmişti.

16 – Yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçelerini ekşi yemişli, acı ılgınlı ve az bir şey de Arabistan kırazından (olmak üzere) iki bahçe ile değiştirdik.

15- “Ant olsun Sebe' için vardı” Sebe' bin Yeşcüb bin Yamur bin

Kahtan için. İbn Kesir ile Ebu Amr onu gayri munsarif yapmışlardır, çünkü o kabile ismi olmuştur. İbn Kesir'den hemzesini elife kalp ettiği rivayet edilmiştir. Belki de o, belli belirsiz okumuştur, ravi ise tam aktaramamıştır. **"Fi mesakinihim (yurtlarında)"** Oturdıkları memlekette. O da Yemen'de Ma'rib bölgesidir. Onunla Sana arasında üç günlük yol vardır. Hamze ile Hafs tekil ve kâf'ın da fethi ile (mesken) okumuşlardır. Kisai de mescid ve matli' gibi şazlara kıyas ederek kesr ile (meskin) okumuştur. **"Bir ibret vardır"** serbest iradesine göre iş yapan, istediği acayip şeylere gücü yeten, iyilik edeni ödüllendiren ve kötülük edeni cezalandıran bir Yaratıcının varlığına delalet eden ve geçen burhanı destekleyen bir işaret vardır, mesela Davud ile Süleyman kıssalarında olduğu gibi. O ikisine salât ve selam olsun. **"Cennetani (iki bahçe)"** bu da ayetün'den bedeldir ya da mahzûf müptedanın haberidir, takdiri: El- ayetü cennetani demektir. Medh üzere nasb ile de okunmuştur (cenneteyni). Maksat iki bahçeler topluluğudur, **"sağdan ve soldan"** bir topluluk memleketlerinin sağında, bir topluluk da solundadır. Her biri diğerine yakın ve iç içe olduğu için sanki bir bahçe gibidir ya da her adamın meskeninin sağında ve solunda olmak üzere iki bahçesi vardır demektir. **"Rabbinizin rızıkından yiye ve ona şükredin"** bu da peygamberlerinin yahut hal dillerinin onlara dediğinin hikâyesidir yahut da onlara böyle denilmesini hak ettiklerini göstermektedir. **"Hoş bir ülke ve çok bağışlayıcı bir Rab"** denilmişti. Bu da şükür gerektiren şeyi göstermek üzere yeni söz başıdır yani rızıkınızı temin ettiğiniz bu ülke hoş bir ülkedir ve size rızık veren ve sizden şükretmenizi isteyen Rabbiniz kendisine şükreden kusurlarını çok bağışlayan bir Rab'tir. Hepsî medih üzere beldeten, tayyibeten ve rabben gafuran da okunmuştur. Oranın en verimli ve en hoş ülke olduğu, onda hiçbir afet ve haşeratin olmadığı da söylenmiştir.

16- "Yüz çevirdiler" şükürden **"biz de üzerlerine Arim selini gönderdik"**. Büyük bir sel gönderdik demektir ki bu da arimer recülü deyiminden gelir, adam kötü ve sert huylu olmaktır. Ya da şiddetli yağmur seli yahut köstebek seli demektir. Köstebek seli denilmesi Kraliçe Belkıs'ın yaptırdığı barajı delmesindendir. Baraj Şihr vadisinin suyunu tuttu, ona ihtiyaca göre bir de kapak konulmuştu. Ya da kanal selini gönderdik demektir ki o set bir baraj teşkil etmişti. Bu durumda arim, arime'nin çoğulu olur ki o da yığılmış taş demektir. Şöyle de denilmiştir: Arim selin geldiği vadinin adıdır. Bu da İsa ile Muhammed arasında olmuştu, o ikisine salât ve selam olsun. **"Onların iki bahçelerini ekşi yemişli iki bahçe ile değiştirdik"** çünkü ayette geçen hamt acım-tırak her bitkiye denir. Bunun erak ağacı olduğu ya da dikensiz bü-

tün ağaçlara denildiği de söylenmiştir. Takdiri üküle eklin hamtın demektir. Bu durumda muzaf hazf edilmiş, muzafun ileyh bedel olarak onun yerine geçmiştir ya da atıf beyandır. “Ve eslin ve şey’in min sidrin kalil (acı ılgınlı ve az bir şey de Arabistan kirazından iki bahçe)”. Bu ikisi hamtın’a atıftır. Çünkü esl ılgın ağacıdır ki meyvesi yoktur. “Cenneteyni’ye atfen nasb ile de okunmuşlardır (ve eslen ve şey’en). Sidrin az oluşu nebik adındaki meyvesinin hoş olmasındandır, o nedendir ki bahçelere dikilir. Bunlara da bahçe denilmesi şeklen benzediği ve bir de alay içindir. Ebu Amr lam’ı tensinsiz olarak zatey ükli okumuştur; Haremli iki kurra da kâf’ın sükunu ile üklin okumuşlardır.

ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِمَا كَفَرُوْا وَهَلْ نُجَازِيْ اِلَّا الْكَافِرَ ﴿٧﴾ وَجَعَلْنَا
 بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيْهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا
 فِيْهَا السِّيْرُ سِيْرُوْا فِيْهَا لِيَالِيَ وَاَيَّامًا اَمِيْنٍ ﴿٨﴾ فَقَالُوْا
 رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوْا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ
 وَمَزَقْنٰهُمْ كُلَّ مَمَزَقٍ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿٩﴾

17 – İşte onları kâfir oldukları şey yüzünden cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?

18 – Onlarla bereket verdiğimiz kentlerin arasında sırt sırta kentler ve oralarda (eşit mesafelerde) yürümeyi takdir ettik ve: “Orada gecelerce ve gündüzlerce güvenle yürüyün” dedik.

19 – Onlarsa “Rabbimiz, seferlerimizin arasını uzaklaştırdı” deyip kendilerine zulmettiler. Biz de onları masallara çevirdik ve onları büsbütün parçaladık. Şüphesiz bunda her çok sabreden ve çok şükreden için gerçekten ibretler vardır.

17- “İşte onları inkâr ettikleri şey yüzünden cezalandırdık” nime- te nankörlük ettikleri ya da elçilere inanmadıkları için. Çünkü rivayete göre onlara bir peygamber gönderildi, onlar da inanmadılar. Zalike mefulunun başa alınması tazim içindir, tahsis için değildir. “Ve hel yücaza (nankörden başkası cezalandırılır mı?)” bu gibi cezaya ancak aşırı nankör yahut kızıl kâfir çarptırılır. Hamze, Kisai, Yakup ve Hafs

nun ile nücazi ve nasb ile de elkefure okumuşlardır.

18- “Onlarla bereket verdiğimiz kentlerin arasında kıldık” halkına bolluk vermekle ki onlar da Şam köyleridir **“sırt sırta kentler”** birbirine yakın, birbirini gören ya da yol üzerinde demektir ki yolcuların rahatlıkla seçecekleri demektir. **“Oralarda yürümeyi takdir ettik”** öyle ki bir köyde öğle uykusuna yatan, akşam uykusuna başka bir köyde yatardı, Şam’a varıncaya kadar böyle olurdu. **“Orada yürüyün”** onlarla dille veya lisan-ı hal ile böyle dedik **“gecelerce ve gündüzlerce yürüyün”** gece ve gündüz ne zaman isterseniz **“güven içinde”** güven hiçbir vakit sarsılmaz. Ya da yolunuz ne kadar uzun olsa da emniyetle yürüyün. Yahut ömrünüz oldukça gece ve gündüz seyahat edin, güvenden başka bir şey görmezsiniz.

19- “Onlarsa: Rabbimiz, seferlerimizin arasını uzaklaştırdı, dediler” nimetten şımardılar, afiyetten bıktılar, tıpkı İsrail oğulları gibi, Allah’tan kendileri ile Şam’ın arasına çöller koymasını istediler. Bunu da bineklere binmek ve azıklar temin etmekle fakirlere tafta atmak için yaptılar. Allah da onlara aradaki köyleri tahrip etmekle cevap verdi. İbn Kesir, Ebu Amr ve Hişam ba’id okumuşlardır. Yakup da haber tarzında Rabbena bâade okumuştur ki bu da seferlerinin uzaklığından şikâyet demek olur, bu da aşırı lükse boğulmalarından ve Allah’ın verdiği nimetlere saygısızlık etmelerinden idi. Rabbena baude yahut buide okuyanlarınkı de böyledir, fiil beyne lafzına isnat edilmiş olur. **“Kendilerine zulmettiler”** refahtan şırmak ve nimeti horlamakla. **“Biz de onları masallara çevirdik”** insanlar onlardan konuşurlar, hayret ederler ve misal getirir: Sabahlılar gibi darmağın oldular, derler. **“Biz de onları büsbütün parçaladık”** öyle ki Gassanlılar Şam’a, Enmarlılar Yesrib’e, Cüzmlılar Tihame’ye ve Ezdliler de Uman’a yerleştiler. **“Şüphesiz bunda vardır”** bu anlatılanlarda **“her çok sabreden için ibretler”** günahlardan kaçmaya sabreden için **“ve çok şükreden için”** nimetlere.

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا
 مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ
 مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ
 شَيْءٍ حَفِيزٌ ﴿٢١﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
 وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍَ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾

20 – Ant olsun, gerçekten İblis onlara zannını doğruladı da mü-
 minlerden bir grup hariç, ona tabi oldular.

21 - Hâlbuki onun kendileri üzerinde bir gücü yoktu, ancak
 bunu ahirete iman edenle ondan şüphe içinde olanı bilmemiz için
 yaptık. Rabbin her şeyi gözetleyicidir.

22 – De ki: “Allah’tan başka iddia ettiklerinizi çağırın; onlar ne
 göklerde ne de yerde zerre ağırlığına sahip olmazlar. Onlar için bu
 ikisinde ortaklık yoktur ve onun için de onlardan bir arka çıkan
 yoktur.

20- “Ant olsun gerçekten İblis onlara zannını doğruladı” yani sa-
 daka fi zannihi yahut sadaka yezunnu zannehu demektir ki faaltehu
 cuhdeke (techedü cuhdeke / onu çabalayarak yaptın) kavli gibidir. Fi-
 ilin zanna doğrudan geçişli olması caizdir, mesela “sadaka va’dehu”
 hadisi gibi. Çünkü sıdk (doğruluk da) da söz cinsindendir. Kufeliler
 şedde ile saddaka okumuşlardır ki zannını gerçekleştirdi yahut onu
 doğru buldu demek olur. Saddaka şeklinde şedde ile İblise şeklinde
 nasb ile zannu şeklinde de ref’ ile okunmuştur ki zannını doğru buldu
 demektir, şeddesiz sadaka da okunmuştur böyle okunmuştur ki zan
 ona azdırmayı hayal ettirince doğruyu söyledi demektir. Şeddesiz ola-
 rak sadaka ve ikisinin de ref’i ile (iblisü zannu) da okunmuştur ki be-
 del olur. Bu da ya şehvetlere daldıklarını görünce Sabalılar hakkındaki
 zannıdır ya da âdemoğulları hakkındaki zannıdır; çünkü atalarının
 zayıf olduğunu görmüştü ya da onlara şehvet ve gazap verildiğini gör-
 müştü. Ya da meleklerin: “Orada bozgunculuk yapacak birini mi ya-

ratacaksın?” (*Bakara: 30*) dediklerini duyunca aklından geçen zannıdır. Kendisi de. “Ant olsun ki onları azdıracam” (*Nisa: 119*) ve “onları yoldan çıkaracağım” (*Hicr: 39*) demişti. “**Müminlerden bir grup hariç, ona tabi oldular**” ancak onlardan bir bölük ona tabi olmadı. Bunların azlığı da kâfirlere oranladır ya da müminlerden bir fırka isyanda ona tabi olmadı ki onlar da ihlaslı olanlardır.

21- “**Hâlbuki onun kendileri üzerinde bir gücü yoktu**” vesvese etmek ve azmalarını istemekle tasallut ve hakimiyet gücü yoktu “**ancak bunu ahirete iman edenlerle ondan şüphe içinde olanı bilmemiz için yaptık**” ancak ilmimiz buna taalluk etsin de cezaya dayanak olsun diye yahut sağlam iman eden şüpheliden ayrılsın diye veyahut imanı mukadder olan iman etsin ve sapıklığı takdir edilen de yapsın diye yaptık. İlmin meydana gelmesinden maksat mübalağa için taalluk ettiği yerin meydana gelmesidir. İki sılanın nazmında (men yû'minü ile mimmen hüve fi şekkin) gözden kaçmayacak bir nükte vardır. “**Rabbin her şeyi gözetleyicidir**” muhafızdır, iki vezin (hafız ile muhafız) kardeşirler.

22- “**De ki:**” müşriklere “**iddia ettiklerinizi çağırın**” zaamtümuhum aliheten demektir, bu ikisi zaame'nin mefuludur; birincisi mevsul sılasıyla beraber uzadığı, ikincisi de sıfatı (min dunillahi) onun yerine geçtiği için hafz edilmiştir. Sıfatın ikinci meful olması caiz değildir, çünkü sözde uyum sağlanmaz. Yemlikune'nin de ikinci mefulu olmaz, çünkü böyle bir iddiaları yoktur. “**Allah'tan başka**” mana şöyledir: Sizin için önemli olan yararı celp etme ve zararı def etme gibi şeylerde onları çağırın, eğer davanız doğru ise size cevap versinler. Sonra cevap belli olduğu için ve inadı da götürmeyeceği için kendisi cevap verdi: “**Zerre ağırlığına sahip olmazlar**” dedi. Hayır veya şerden. “**Ne göklerde ne de yerde**” hiçbir şeyde. Bu ikisinin zikredilmesi örfe genelliği ifade etmelerindendir. Ya da onların bazı tanrıları gökseldir mesela melekler ve yıldızlar gibi, bazıları da yereldir mesela putlar gibi. Ya da şerre ve hayra yakın olan sebepler gökle de yerle de ilgilidir. Cümle onların hallerini beyan etmek için yeni söz başıdır. “**Onlar için bu ikisinde bir ortaklık yoktur**” ne yaratma ne de mülk olarak “**ve Onun için de onlardan bir arka çıkan da yoktur**” bu ikisinin işlerini görmede ona yardım edecek bir destekçi yoktur.

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ
 قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٣﴾
 قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا
 أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُنَىٰ أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٤﴾ قُلْ لَا تَسْأَلُونَ
 عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبَّنَا
 ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾

23 – Onun huzurunda şefaath ancak izin verdiğine fayda verir. Nihayet kalplerinden korku giderildiği zaman: “Rabbimiz ne dedi?” derler, Onlar da: Gerçeği söyledi, derler. O, pek yücedir, çok büyüktür.

24 – De ki: “Size göklerden ve yerden rızık veren kimdir?” De ki: “Allah’tır. Biz yahut siz doğru yol üzerindeyiz yahut apaçık bir sapıklık içindeyiz”.

25 – De ki: “Siz bizim işlediğimiz günahıtan sorulmazsınız, biz de sizin yaptıklarınızdan sorulmayız”.

26 – De ki: Rabblımız aramızı birleştirir. Sonra aramızı açar. O, açan / hükmedendir, her şeyi bilendir.

23- “Onun huzurunda şefaath fayda vermez” iddia ettikleri gibi onlara şefaath da fayda vermez; çünkü şefaath Allah katında fayda vermez “ancak izin verdiğine fayda verir” şefaath etmesine izin verdiği yahut kendisine şefaath olunmasına izin verdiği. Çünkü şanı yücedir, bu da sabit olmamıştır. Limen’deki lam birinciye göre: Elkeremü lizeydin (kerem Zeyd’e aittir) sözündeki gibidir, ikinciye göre de: Ci’tüke lizeydin (sana Zeyd için geldim) sözündeki lam gibidir. Ebu Aınr, Hamze ve Kisai hemzenin zammı ile (üzine) okumuşlardır. “Nihayet kalplerinden korku giderildiği zaman” sözden anlaşılan şeyin sonunu bildirmektedir, çünkü orada izin için bir duraklama ve bekleme olacaktır yani korku içinde beklerler, nihayet izin verilerek şefaath edeceklerin ve şefaath bekleyenlerin kalplerinden korku giderildiği zaman demektir. Hum zamirinin meleklere ait olduğu söylenmiştir, çünkü hükmen

yukarıda zikredilmişlerdir. İbn Amir ile Yakup malum sıygası ile fezzaa okumuşlardır. Furriğa da okunmuştur ki korku geçtiği zaman demektir. Bu da ferağaz zadu (azık bitti) deyiminden gelir. “Derler” birbirlerine “Rabbiniz ne, dedi?” şefaathususunda “Onlar da: Gerçeği söyledi, derler” hak sözü söyledi ki o da razı olacaklarına şefaathiznidir. Onlar da müminlerdir. Ref’ ile okunmuştur ki mekuluhul hakkı demektir. “O, pek yücedir, çok büyüktür” yücelik ve büyüklüğe sahiptir. O gün izni olmadan ne bir melek için ne de peygamberlerden bir peygamber için bu yetki yoktur.

24- “De ki: Size gökten ve yerden rızık veren kimdir?” bundan “hiçbir şeye sahip değiller” kavlini kast ediyor. “De ki: Allah’tır” çünkü ondan başka cevap yoktur. Bundan şunu da andırıyor ki eğer onlar altından kalkamayacakları korkusu ile susar veyahut duraksarlarsa, kalpleriyle ikrar etmişler demektir. “De ki: Biz yahut siz doğru yol üzerindeyiz yahut apaçık bir sapıklık içindeyiz” yani rızık ve kudret ile ibadete liyakatla Allah’ı bir bilen muvahhitlerle onu imkân mertebelerinin en aşağısında olan cansıza ortak kılan müşriklerden biri hidayet yahut apaçık sapıklık üzerindedir. Bu; doğru yolda olanla sapıklık içinde bulunanı gösteren tespitten sonraki açık ifadedden daha etkilidir. Çünkü bu, mücadelecı hasmı sustarmak için insaflı bir ifade kullanmaktadır. Şair Hassan’ın şu beytinde olduğu gibi:

Onu yeriıyor musun, sen ki onun dengi değilsin;

İkinizden kötünüz iynize feda olsun.

Bu; maksadı doğru orantılı şekilde ifade etmiştir de denilmiştir ki pek doğru değildir. İki harfin farklı oluşu (alâ ile fi) şunun içindir; çünkü doğru yolda olan yüksek bir yere çıkmış, eşyaya tepeden bakan veyahut bir ata binip de istediği gibi koşturana benzer, sapık ise şiddetli bir karanlıkta apışıp kalan, hiçbir şey görmeyen yahut yer altında mahpus kalan gibidir ki ondan bir türlü kurtulamaz.

25- “De ki: Siz, bizim işlediğimiz gûnahtan sorulmazsınız, biz de sizin yaptıklarınızdan sorulmayız” bu daha insaflı ve daha mütevazîâne bir ifadedir, çünkü suçı kendine, ameli de muhataplara isnat etmiştir.

26- “De ki: Rabbimiz aramızı birleştirir” kıyamet gününde “sonra da aramızı hak ile açar” hüküm verir ve kestirip atar, bu da hak perestleri cennete, batılcıları da ateşe sokmasıyla olur. “O, açandır” hakimdir, kapalı davaları karara bağlar “bilendir” hüküm verilmesi gereken şeyi.

قُلْ أَرُونِي

الَّذِينَ أَحَقَّتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا
وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ
مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ
يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي
بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ
بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا
لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾

27 – De ki: Ona kattığınız ortakları bana gösterin. Hayır, bilakis o, mutlak galip, hikmet sahibi Allah'tır.

28 – Seni ancak bütün insanlar için müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.

29 – Eğer doğru söyleyenler iseniz bu tehdit ne zaman, derler?

30 – De ki: Sizin için bir günün randevusu vardır ki, ondan ne bir saat geri kalırsınız ne de bir saat ileri gidirsiniz.

31 – Kâfirler: “Biz ne bu Kur'an'a ne de onun önündekine asla iman etmeyiz” dediler. O zalimleri Rablerinin katında durdurulmuşken bir görsen! Bazıları bazılarına sözü döndürürler (söz atarlar). Zayıf görülenler kibir taslayanlara: “Eğer siz olmasa idiniz muhakkak biz müminler olmuştuk” derler.

27- “De ki: Ona kattığınız ortakları bana gösterin” göreyim de ibadete layık olmada onları Allah'a hangi sıfatla ortak ettiğinizi bile-

yim? Bu da onları daha çok susturmak için, delilden sonra şüphelerini sormaktır. **"Hayır"** bu da mukayeseyi iptal ettikten sonra onları ortaklıktan men etmektedir. **"Hayır, bilakis o, mutlak galip, hikmet sahibi Allah'tır"** galibiyet, üstün kudret ve hikmet onun ayrılmaz sıfatıdır. Ona katılmak istenenler ise zillet damgasını yemişlerdir; ilim ve kudretten tamamen yoksundurlar. Hüve zamiri Allah'a yahut şana (ortama) gitmektedir.

28- **"Seni ancak bütün insanlar için gönderdik"** genel mesajla, kâffeten lafzı keff'ten (önlemekten) gelir, çünkü kapladığı zaman bir kimsenin dahi dışarıda kalmasına müsaade etmez. Ya da tebliğde genel demektir. Bu (kâffeten) erselnake'nin kâf'ından haldir, te de mü-balağa içindir. Onu, tercih edilen fikre göre linnasi lafzından hâl yapmak caiz değildir. **"Müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik. Ancak insanların çoğu bilmezler"** cahillikleri onları karşısına çıkmaya zorlar.

29- **"Derler"** aşırı cahilliklerinden **"bu vaat ne zaman?"** bundan müjdesi verilen ve uyarılan şeyi kast ediyorlar ya da Allah Teala'nın **"Rabbimiz aramızı birleştirir"** sözü ile vaat edileni kast ediyorlar. **"Eğer doğru söyleyenler iseniz"** böylece Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile müminlere hitap ediyorlar.

30- **"De ki: Sizin için bir günün randevusu vardır ki"** bir günün vaadi yahut va'din zamanı vardır demektir. Mîad'ın yevm'e izafesi beyaniyedir, bedel olarak yevmun okunuşu da bunu destekler. A'nî fiilini gizleyerek yevmen de okunmuştur. **"Ondan ne bir saat geri kalırsınız ne de bir saat ileri gidersiniz"** sizi bastıracağı zaman. Bu da tehdidin cevabıdır, inat ve inkârla karışık soruları ile kast ettiklerine uygun olarak gelmiştir.

31- **"Kâfirler: Biz ne bu Kur'an'a ne de onun önündekine asla iman etmeyiz, dediler"** ne de içinde Muhammed'in sıfatı geçen kitaplara. Şöyle de denilmiştir: Mekke kâfirleri ehl-i kitaba Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i sordular; onlar da kitaplarında sıfatını bulduklarını haber verdiler. Onlar da kızıp böyle dediler. Önündekinin kıyamet günü olduğu da söylenmiştir. **"O zalimleri Rablerinin katında durdurulmuşken bir görsen"** yani hesaplama yerinde demektir. **"Bazıları bazılarına söz döndürürler"** karşılıklı atışır ve cevap verirler. **"Zayıf görülenler derler"** tabi olanlar derler **"kibir taslayanlara"** reislerine **"eğer siz olmasa idiniz"** eğer bizi imandan saptırmanız olmasa idi **"muhakkak biz müminler olurduk"** Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e uymakla.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ
 عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
 اسْتَضَعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ الْيَلِّ وَالنَّهَارِ
 إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ
 لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا
 هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ
 إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا نَحْنُ
 أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَاكَ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ ﴿٣٥﴾

32 – Kibir taslayanlar da zayıf görülenlere: “Size doğru yol geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Hayır, siz suçlular idiniz!” derler.

33 – Zayıf görülenler de büyüklük taslayanlara: “Hayır, yaptığınız gece gündüz hile idi; çünkü bize Allah’ı inkâr etmemizi ve ona eşler koşmamızı emrederdiniz” derler. Azabı görünce pişmanlığı gizlediler / açığa çıkardılar. Kâfirlerin boyunlarına tasmalar geçirdik. Onlar yaptıklarından başka bir şeyle mi cezalanıyorlar?

34 – Bir kente bir uyarıcı göndermedik. Ancak oranın varlıkla şımaranları: “Şüphesiz biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz” dediler.

35 – Biz malca da evlâtça da sizden daha çoğuz ve biz azap edileceklerden değiliz, dediler.

32- “Kibir taslayanlar da zayıf görülenlere: “Size doğru yol geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik, derler?” onları imandan çevirmiş olmalarını inkâr ederler ve asıl çevirenlerin kendileri olduğunu ortaya koyarlar. Çünkü onlar hidayetten yüz çevirdiler, taklidi ona tercih ettiler. Bunun içindir ki cümlelerini, biz mi yaptık, diye kurdular?

33- “Ve kale (zayıf görülenler de büyüklük taslayanlara: Hayır,

yaptığınız gece gündüz hile idi derler)". Bu da onların itirazları rettir yani günah işlememiz bizi haktan çevirmedi, bilakis gece gündüz hileniz çevirdi, sonunda bizi fikren mağlup ettiniz. **"Çünkü bize Allah'ı inkâr etmemizi ve ona eşler koşmamızı emrederdiniz"**. Baştaki atıf vav'ı bunu ilk kelimalarına atfeder, mekr'in zarfa (gece ve gündüze iza-fesi) mecazidir (çünkü gece ile gündüz tuzak kurmaz, inananlar tuzak kurar). Mefulu mutlak olarak nasb ile mekrelleyli de okunmuştur. Tenvinle mekren ve zarfın da nasb ile (elleyle) de okunmuştur. Kürur maddesinden mekerrül leyli de okunmuştur. **"Azabı görünce pişmanlığı gizlediler"** iki fırka da sapma ve saptırmaya karşı pişmanlığı gizlediler, kınama korkusu ile karşı taraftan sakladılar. Ya da onu açığa vurdular demektir, çünkü esere zıt anlamlı fiillerdendir. Çünkü hem-zeşi ispatta da kullanılır, olumsuzlukta da kullanılır, mesela eşkeytuhu (şikâyetini giderdim) gibi.

"Kâfirlerin boyunlarına tasmalar geçirdik" boyunlarına diyecek-ken açıktan kâfirlerin boyunlarına demesi onları daha çok kınamak ve tasmayı neden hak ettiklerini bildirmek içindir. **"Onlar yaptıklarından başka bir şeyle mi cezalanıyorlar?"** yani onlara yapılan amel-lerinin karşılığından başkası değildir. Yücza (ceza) fiilinin (iki mefula) geçişli kılınması ya yukda (karar verilir) manasını taşıdığı içindir ya da harfi cerin hazfi ileidir (cezeytuhu bima sanaa).

34- **"Bir kente bir uyarıcı göndermedik, ancak oranın varlıkla şımaranları dediler"**. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i kavminden çektiği şeylere karşı tesellidir. Özellikle refah içindekilerin verilmesi şunun içindir, çünkü ona götüren en büyük sebep kibirlen-medir, dünyanın süsleriyle böbürlenmedir, şehvetlere dalmadır, on-dan nasibi olmayanları horlamadır. Bunun içindir ki yalanlamaya bir de dalga geçmeyi ve övünmeyi ilave etmiş ve: **"Şüphesiz biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz"** demişlerdir. Çoğula (peygamberlere) karşı çoğul verilmiştir (kâfirler).

35- **"Biz malca da evlâtça da sizden daha çoğuz, dediler"** bizler, eğer olacaksa iddia ettiğiniz şeylere sizden daha laykız **"ve biz azap edilecek değiliz"** ya azap olmayacağı için ya da bize bu ikramı yaptığı için; bu durumda bizi gözden çıkarmaz.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ

الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾
وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَى
إِلَّا مَنْ أَمِنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعِيفِ
بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرَفَاتِ آمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي
آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنْفَقْتُمْ
مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾
وَيَوْمَ يَخْشَرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهَؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ
كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾

36 – De ki: Şüphesiz Rabbim dilediği kimseye rızkı bollaştırır ve daraltır. Fakat insanların çoğu bilmezler.

37 – Ne mallarınız ne de evlatlarınız sizi bize yaklaştıracak değildir. Ancak iman edip iyi şeyler yapan müstesnadır ki, işte onlar için yaptıklarına karşılık iki kat mükâfat vardır. Ve onlar oralarda güvendedirler.

38 – Bizi aciz bırakmak için ayetlerimize koşanlar ise, işte onlar da azaba celbedilmişlerdir.

39 – De ki: Rabbim kullarından dilediğine rızkı bollaştırır ve ona daraltır. Hayırda ne harcarsanız onun ivazını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

40 – Hatırla o günü ki Allah onların hepsini toplar, sonra da meleklerine: “Size tapanlar bunlar mı?” der.

36- “De ki:” onların zannını reddederek “şüphesiz Rabbim dile-

diği kimseye rızkı bolaltır ve daraltır". Bunun içindir ki özellik ve sıfatları eşit olan insanlar rızık konusunda farklı olurlar. Eğer bu saygınlıktan ve değersizlikten olsa idi, onun dilemesiyle olmazdı. **"Fakat insanların çoğu bilmezler"** mal ve evlat çokluğunun şeref ve kıymetten olduğunu zannederler; hâlbuki çoğu zaman istidrac için (gazabına) olur. Nitekim şöyle demiştir:

37- "Ne mallarınız ne evlatlarınız sizi bize yaklaştıracak değildir" elleti'yi tekil kullanması ya cemaatü emvaliküm ve evladiküm tevlinde olmasındandır ya da takva ve haslet gibi mahzufun sıfatı olmasındandır (mahiye bittakva elleti tukarribüküm). Ellezi de okunmuştur ki bişşeyillezi yukarribüküm demektir. **"İlla men âmene (ancak iman edip iyi şey yapan müstesnadır)"**. Bu da tükarribüküm'ün mefulundan istisnadır yani mallar ve evlatlar kimseyi yaklaştırmaz ancak malını Allah yolunda harcayan ve evladına hayrı öğretip onu uslu evlat olarak terbiye eden Allah'a yaklaşır demektir ya da muzafın hazfi ile min emvaliküm ve evladiküm demektir (illa emvalu men amene ve evladuhu). **"İşte onlar için yaptıklarına karşılık iki kat mükâfat vardır"** on kat ve daha fazla mükâfat görürler. Cezaüd dı'fi mastar mefuluna muzafıdır. Aslı üzerine de okunmuştur (cezaün eddi'fe). Yakup dı'fi bedel yaparak ikisini de merfu, cezayı temyiz yahut lehüm'ün delalet ettiği fiilinin mastarı olarak mansup okumuştur. **"Yaptıklarına karşılık olarak ve onlar oralarda güvendeler"** kötülüklerden. Ra'nın fethi (ğurafat) ve sükunu ile (ğurfat) da okunmuştur. Hamze cins mülahazasıyla tekil olarak ğurfe okumuştur.

38; 39- "Ayetlerimize koşanlar" reddetmek ve dil uzatmakla **"bizi aciz bırakmak için"** peygamberlerimize zorluk çıkaracaklarını ya da elimizden kurtulacaklarını sanarak **"işte onlar da azaba celbedilmişlerdir"**. **"De ki: Rabbim kullarından dilediğine rızkı bolaltır ve ona daraltır"** ona bazen bol verir, bazen de dar verir. Bu da iki vakitte bir şahsa göredir. Yukarıda geçen ise iki şahıs hakkındadır, bu nedenle tekrar yoktur. **"Hayırda ne harcarsanız onun ivazını verir"** ya peşin ya da gelecekte. **"O, rızık verenlerin en hayırlısıdır"** çünkü başkası rızkın ulaşmasında aracıdır, gerçek rızık veren değildir.

40- "Hatırla o günü ki Allah onların hepsini toplar" kibirlileri de zayıf tanınanları da **"sonra meleklerle: "Size tapanlar bunlar mı?" der"**. Müşrikleri azarlamak, paylamak ve şefaât beklentilerini boşa çıkarmak için. Özellikle meleklerin verilmesi onların ortakların en şerefli ve hitaba uygun olmalarındandır. Bir de onlara ibadetleri şirkin başlangıcı ve aslıdır. Hafs ile Yakup ikisinde de ye ile (yahşuruhum ve yekulu) okumuşlardır.

قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيِّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرَهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا فُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي
كُنتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا
مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤَكُمْ
وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا أَفْكٌ مَّفْرُئٌ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا
جَاءَهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَنْدُرُسُونَهَا
وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
وَمَا بَلَّغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ
نَكِيرٌ ﴿٤٥﴾

41 – Onlar da: “Seni tenzih ederiz, bizim sahibimiz sensin. Bilakis onlar cinlere tapıyorlardı. Onların çoğu onlara inanıyorlardı” derler.

42 – Bugün kiminiz kiminize ne fayda ne de zarar vermeye sahip değilsiniz. Zalimlere: “İnkâr ettiğiniz cehennem azabını tadın” deriz.

43 – Onlara ayetlerimiz açıkça okunduğu zaman: “Bu, ancak sizi atalarınızın taptığı şeylerden çevirmek isteyen bir adamdır” dediler. “Bu, ancak uydurulmuş bir yalandır” dediler. Kâfirler kendilerine gelen hak için: “Bu, ancak apaçık bir sihirdir” dediler.

44 – Biz onlara okuyacakları kitaplar göndermedik ve biz onlara senden önce bir uyarıcı da göndermedik.

45 – Kendilerinden öncekiler de yalanladılar. Bunlar onlara verdiklerimizin onda birine ulaşamadıkları hâlde elçilerimizi yalanladılar. Benim reddim nasıl oldu?

41- “Onlar da: Seni tenzih ederiz, bizim sahibimiz sensin, derler” seni sahip biliriz, onları değil, bizimle onların arasında bağılılık yoktur. Sanki bununla onların ibadetlerine razı olmadıklarını beyan etmiş gibiler. Sonra bundan da döndüler, onların kendilerine gerçekten ibadet etmediklerini: **“Bilakis onlar cinlere tapıyorlardı”** diyerek reddettiler. Yani şeytanlara tapıyorlardı, çünkü Allah’tan başkasına ibadette onlara itaat ettiler. Şöyle de denilmiştir: Şeytanlar gözlerine görünürdü, onlara melekler hayalinde görünürlerdi; onlar da onlara taparlardı. **“Ekseruhum bihim (onların çoğu onlara inanıyorlardı)”** birinci zamir insanlara yahut müşriklere aittir, çoğu lafzı da hepsi manasınadır, ikinci zamir de cinlere racidir.

42- “Bugün kiminiz kiminize ne fayda vermeye ne de zarar vermeye sahip değilsiniz” çünkü onda bütün emir Allah’a aittir, çünkü orası ceza yurtdur, tek ceza veren de O’dur. **“Ve nekulu (zalimlere: İnkâr ettiğiniz cehennem azabını tadın, deriz)”** bu da layemlikü lafzına atıftır, onunla giriş yapmanın maksadını açıklamaktadır.

43- “Onlara ayetlerimiz açık açık okunduğu zaman: Bu, değildir, dediler” Muhammed aleyhissalât vesselamı kast ediyorlar **“ancak sizi atalarınızın taptığı şeylerden çevirmek isteyen bir adamdır”** kendinden icat ettiği şeylerle sizi arkasına düşürmek istiyor. **“Bu, değildir, dediler”** Kur’an’ı kast ediyorlar **“ancak uydurulmuş”** çünkü içindekiler gerçeğe uymuyor **“bir yalandır”** onu kusursuz yüce Allah’a nispet etmekle. **“Kâfirler kendilerine gelen hak için”** peygamberlik için yahut İslam için veyahut Kur’an için, dediler. Birincisi (uydurulmuş yalan) mana itibarı ile, bu da (sihirdir) lafız ve mucizeliği itibarı ile. **“Bu, ancak apaçık bir sihirdir, dediler”** sihir olduğu meydanda. Kale fiilinin tekrar edilmesinde, kâfirlerin açıkça zikrinde (ellezine keferu) ve iki lam’da (ellezine, lilhakkı) bunu diyenlere ve dedikleri söze işaret vardır. Lemma edatı ile hiç vakit kaybetmeden onun sihir olduğunu kesip atmalarından da onu fena şekilde reddettikleri ve ondan görülmedik şekilde şaşıkları anlaşılmaktadır.

44; 45- “Biz onlara okuyacakları bir kitap göndermedik” içinde şirkin doğruluğuna delil olan bir kitap **“ve onlara senden önce bir uyarıcı da göndermedik”** onları şirke davet eden ve onu terk ettikleri için uyarıcı, bundan şu anlaşılmaktadır ki şirkin dayanağı yoktur. Öyleyse bu şüphe içlerine nereden düştü? Bu da onların gayet cahil olduklarını ve görüşlerinin tamamen tutarsız olduğunu göstermektedir. Sonra onları şöyle diyerek tehdit etti: **“Kendilerinden öncekiler de yalanladılar”** kendileri yalanladıkları gibi. **“Bunlar onlara verdiklerimizin onda birine ulaşamadıkları halde”** bunlar onlara verdiğimiz

kuvvet, uzun ömür ve çok malın onda birine ulaşamadılar ya da onlar (öncekiler) bunlara (Kureyşlere) verdiğimiz kanıt ve hidayetin onda birine ulaşamadılar, demektir “elçilerimizi yalanladılar. Benim reddim (reaksiyonum) nasıl oldu?” elçilerimizi yalanlayınca onları helâk şeklindeki reaksiyonum (tepkim) geldi, bu nasılmış görsünler, bunlar da onlar gibi sakınsınlar. Kezzebe’de tekrar yoktur; çünkü birincisi teksir içindir, ikincisi ise yalanlama içindir ya da birincisi mutlaktır, ikincisi ise mukayyettir. Bunun içindir ki ona fe edatı ile atfedilmiştir.

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَشَىٰ وَفَرَادَىٰ
ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ
لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيِ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ
لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾
قُلْ إِنْ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَٰمُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

46 – De ki: Size bir öğüt veriyorum: Allah için ikişer ikişer, teker teker kalkmanızı, sonra da arkadaşınızda delilik olmadığını; onun ancak sizin için çetin bir azabın önünde bir uyarıcı olduğunu (bilmenizi öğüt veriyorum).

47 – De ki: Ben sizden bir ücret istedimse o, sizin olsun. Benim ücretim ancak Allah’ın üzerinedir. O, her şeye şahittir.

48 – De ki: Rabbim gerçeği atar, gaipleri çok iyi bilendir.

46- “De ki: Size bir öğüt veriyorum” sizi irşat ediyor ve size nasihat ediyorum, size tek şey gösteriyorum, o da şudur: “Allah için kalkmanızı” bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in meclisinden kalkmaktır ya da emrini ciddiyetle yerine getirmek ve gösteriş ve taklitten yüz çevirmek için işi sıkı tutmaktır. “ikişer ikişer, teker teker” ikişer ikişer ve teker teker ayrılarak; çünkü izdiham akli karıştırır, sözün anlaşılmasına mani olur. “Sonra da düşünmenizi” Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemi ve getirdiği şeyin gerçek olduğunu bilmeniz için düşünmenizi istiyorum. (Entekumu) lafzı bedel yahut atıf beyan olarak mahallen mecrurdur ya da merfudur yahut gizli a’ni fiili ile man-

suptur. **“Arkadaşınızda bir delilik olmadığını”** o zaman onu buna sürükleyen delilik olmadığını bilirsiniz. Ya da yeni söz başıdır. Şuna dikkatlerini çekmektedir ki onun aklının mükemmelliği doğruluğunu göstermek için yeterlidir. Çünkü aklı onu araştırmadan ve delille sabit olduğuna güvenmeden riskli işlere ve büyük sorunlara girişmesine müsaade etmez. Yoksa halkın gözü önünde rezil olur ve kendini riske atmış olur. Nasıl atabilir ki birçok da mucize göstermiştir. Şöyle de denilmiştir: Ma bisahibiküm'deki ma istifhamiyedir, mana da şöyledir: Sonra düşünün bakalım, onda ne gibi delilik eseri vardır? **“O ancak sizin için çetin bir azabın önünde bir uyarıcıdır”** çünkü o, kıyamet nesiminin ilk esintisinde gönderilmiştir (arkasından fırtına gelecektir).

47- “De ki: Ben sizden bir ücret istedimse” risalet için ücret olarak bir şey istedi isem **“sizin olsun”**. Maksat ondan istemenin sadır olmasıdır. Sanki yalancı peygamberlik iki şeyden birini ister; ya delilik ya da dünyevi karşılık. Çünkü o ya bir maksatla olur ya da başka bir şey için olur. Hangisi olursa olsun biri mutlaka olur. O ise her ikisini de reddetmiştir. Şöyle de denilmiştir: Ma edatı mevsuledir, ondan murat edilen de şu ayetlerde istediği şeydir: **“Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum, ancak dileyen Rabbine bir yol tutar”** (*Furkan: 57*), **“ancak sizden akrabalık sevgisi istiyorum”** (*Şura: 23*). Yol tutmak ise onlara fayda verir, onun (taatla Allah'a yakınlığı) onların da yakınlığı demektir. **“Benim ücretim ancak Allah'ın üzerinedir. O, her şeye şahittir”** her şeyden haberdardır, doğruluğumu ve niyetimin temizliğini bilir. İbn Kesir, Ebu Bekir, Hamze ve Kisai sâkin ye ile (ecriy) okumuşlardır.

48- “De ki: Rabbim gerçeği atar” onu kullarından seçtiği kimsenin üzerine fırlatır ve indirir ya da onu batılın üzerine atar, beynini parçalar yahut onu yerin uçlarına atar. Bu da İslam'ın meydana çıkacağına ve ifşa olacağına vaattir. Nafi ile Ebu Amr ye'nin fethi ile (rabbiye) okumuşlardır. **“Allâmul ğuyub (gaipleri çok iyi bilendir)”** bu da inne edatının ismine atıftır ya da yakzifü'de gizli zamirden bedeldir yahut ikinci haberdır veyahut mahzuf müptedanın haberidir. Rabbiye'nin sıfatı olarak yahut gizli a'ni fiili ile mansup olarak (allame) de okunmuştur. İbn Kesir, İbn Zekvan, Kisai, Hamze ve Ebu Bekir ğayn'ın kesri ile ğiyub okumuşlardır, mesela biyut gibi. Zam ile uşur gibi de okunmuştur. Sabur vezninde feth ile de okunmuştur ki ğaibin mübalağa şekli olur.

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يَعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ
 عَلَى نَفْسِي وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فِيمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ رَبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرَىٰ
 إِذْ فَرَغُوا فَلَا قُوَّةَ وَآخِذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّى
 لَهُمُ التَّلَافُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ وَيَقْذِفُونَ
 بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾

49 – De ki: Hak geldi. Batıl ise başlatamaz da tekrar edemez de.

50 – De ki: Eğer ben saparsam ancak kendi aleyhime saparım. Eğer doğru yolu bulursam, Rabbimin bana vahyetmesiyledir. Şüphesiz o, hakkıyla işitendir, çok yakındır.

51 – Onları telaşlandıkları zaman bir görsen! Artık kaçış yoktur; yakın bir yerden yakalanırlar.

52 – Ona iman ettik, dediler. Uzak bir yerden onu nereden alacaklar?

53 – Hâlbuki onu daha önce inkâr etmişlerdi. Uzak bir yerden gaybe atıyorlar.

49- “De ki: Hak geldi” yani İslam. “Batıl ise başlatamaz da tekrar edemez de”. Batılın canı çıktı, yani şirkin, öyle ki izi bile kalmadı. Bu da dirinin helâk olmasından alınmıştır. Çünkü helâk olunca başlatması da tekrar etmesi de kalmaz. Şair şöyle demiştir:

Ubeyd evinden uzak düştü;

Bugün başlatamaz da tekrar edemez de (helâk oldu).

Batılın İblis ya da put olduğu da söylenmiştir; mana da şöyledir: O bir mahluk yaratamaz da onu tekrar edemez de. Ya da ailesine hayır başlatamaz da tekrar edemez de. Vema yübdü'deki ma'nın istifhamiye ve maba'di ile mansup olduğu da söylenmiştir.

50- “De ki: Eğer ben saparsam” haktan “ancak kendi aleyhime saparım” çünkü sapmamın vebalini nefsim çeker, çünkü vebal nefis yüzündendir; zira o zatı itibarı ile cahildir, daima kötülüğü emreder. Bu itibarla (sapıklık nefisten kaynaklanmakla) in ile başlayan şart cümlesine “eğer doğru yolu bulursam, Rabbimin bana vahyetmesiyledir” kavli ile karşılık vermiştir. Çünkü hidayeti bulmak onun hidayeti ve

muvaffak kılması iledir. “Şüphesiz o hakkıyla işitendir, çok yakındır” her sapığın ve doğru yolda olanın dediğini ve yaptığını anlar, ne kadar gizli de olsa öyledir.

51- “Velevtera (onları telaşlandıkları zaman bir görsen!)” ölüm anında yahut yeniden dirilirken veyahut Bedir savaşında. Lev’in cevabı mahzuftur, takdiri şöyledir: Korkunç bir şey görürdün! “Artık kaçış yoktur” kaçmakla yahut sağlam bir yere sığınmakla Allah’tan kurtulamazlar “yakın bir yerden yakalanırlar” yerin üstünden altına ya da mahşerden cehenneme yahut Bedir kırsalından kör kuyuya iletilirler. Atıf feziu’ya yahut vela fevte’yedir, veahzün okunuşu da bunu destekler ki mahalline atfedilmiş olur yani orada asla kaçış yok, yakalama vardır, demektir.

52- “Ona iman ettik, dediler” Muhammed aleyhissalat vesselam’a, zikri de “arkadaşınız değildir” (Sebe’: 46) ayetinde geçmiştir. “Onu nereden alacaklar?” imanı nereden el uzatıp kolayca alacaklar “uzak bir yerden” çünkü iman teklif yurdundadır, o ise onlardan uzaklaşmıştır. Bu da kaçırdıkları ve kendilerinden uzaklaşan imanı kurtarmak için durumlarının bir şeyi bir ok atımlık yerden el uzatıp almaya çalışanın haline benzetmedir ve imkânsızdır. Ebu Amr ve Hafs dışında Kufeliler vav’ı mazmum olduğu için hemzeye kalp ederek teanüş okumuşlardır. Ya da o (tenavüş) neeştüş şey’e’den gelir ki bir şeyi aramaktır, Şair Rube şöyle demiştir:

*Ebu’l – Camus’un komşusu beni seni aramaya mecbur etti;
Yakasını bırakmayan kaderin araması gibi.*

Ya da neeştü’den gelir ki geç kalmaktır, şu beyitte bu manayadır:
*Sonunda bana itaat etmeyi arzuladı;
Fakat iş işten geçtikten sonra.*

Bu durumda tenavüş uzaktan el atma manasınadır.

53- “Hâlbuki onu inkâr etmişlerdi” Muhammed aleyhissalat vesselam’ı yahut azabı “önceden” bundan önce ki o da dünyadaki teklif zamanıdır. “Gaybe atıyorlar” zannediyorlar Resulullah aleyhissalat vesselam hakkında bilmedikleri şeyle dil uzatıyorlar ya da azap hakkında ki onun kesin olmadığını söylüyorlar. “Uzak bir yerden” onunla alakası olmayan cihetten. Bu da Resul sallallahu aleyhi ve sellem hakkındaki asılsız şüpheleridir ya da daha önce hikâye ettiği gibi ahiret hakkındaki şüpheleridir. Belki de bu onlar için bir temsildir; halleri, görmediği yere atış yapanın haline benzetilmiştir ki isabet ettirmesi uzak ihtimaldir. Meçhul kalıbı ile yukzefune de okunmuştur ki onlara atan ve telkin eden şeytan olur. Ve kad keferu üzerine atıf da geçmiş

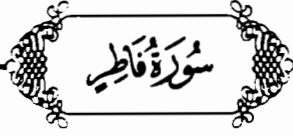
halin hikayesi iledir (eskiden muzari kalıbı ile olmuş, şimdi mazi ile aktarılmıştır). Ya da atıf kalu üzerinedir ki dünyada kaçırdıkları imanı elde etmek için çabalamaları karanlığa kurşun sıkmanın haline benzetilmiştir.

وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ

﴿٥٤﴾ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ

54 – Onlarla arzuladıkları şeyin arasında engel konuldu; nitekim daha önce benzerlerine aynı şey yapılmıştı. Çünkü onlar kuşku verici bir şüphe içinde idiler.

54- “Onlarla arzuladıkları şeyin arasına engel konuldu” arzuladıkları şey de imandan yararlanmak ve o sayede ateşten kurtulmaktır. İbn Amir ile Kisai ha'dan dolayı zammeyi işmam ederek okumuşlardır. “Nitekim daha önce de aynı şey benzerlerine yapılmıştı” geçmiş kâfirlere. “Çünkü onlar kuşku verici bir şüphe içinde idiler”. Mürîb ya şüpheyi düşüren demektir ya da şüphe sahibi, şüphe eden demektir ki müşekkik yahut şakk olarak mübalağa için şüpheyi sıfat olmuştur. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim Sebe' suresini okursa ne kadar resul veya nebi varsa kıyamet gününde ona arkadaş olur ve onunla el sıkışırlar.

35 / FATIR SURESİ

Mekke'de inmiştir.

45 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولَى أَجْنَحَةٍ
 مَتَى وَتَلَتْ وَرَبَّاعٌ يُزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرٌ ① مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا
 وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ②
 يَا أَيُّهَا النَّاسُ اخْشَوْا اللَّهَ عَلَيْهِمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ
 مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَانْصِبُوا قُلُوبَكُمْ ③

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Övgü; gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler kılan Allah’adır. Mahlûkta dilediği şeyi artırır. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.

2 – Allah insanlara rahmetten neyi açarsa, onu tutucu yoktur. Neyi de tutarsa, ondan sonra onu saliverici yoktur. O, mutlak galip, hikmet sahibidir.

3 – Ey o insanlar, Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Allah’tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mıdır? Ondan başka ilah yoktur. Nasıl da çevriliyorsunuz?

1- “Övgü; gökleri ve yeri yaratan Allah’adır” onları yoktan var edendir, fâtır, fatr’dan gelir ki yarmaktır, sanki o ikisini yokluğu yararak çıkarmış gibidir. Fatır’ın semavata izafesi şekilseldir, çünkü ism-i fail mazi manasındadır (amel edemez). “Melekleri elçiler kılan” Allah’la peygamberleri ve iyi kulları arasında vasıta kılan demektir. Allah’ın mesajlarını onlara vahiy, ilham ve sadık rüya ile ulaştırırlar ya da kendisiyle halkı arasında ki onlara yaptığı şeylerin eserlerini ulaştırırlar (yağmurlar gibi). “İkişer, üçer ve dörder kanatlı” onların dereceleri-ne göre kanatları vardır, onlarla iner ve çıkarlar. Ya da onlarla Allah’ın kendilerini görevlendirdiği şeylere koşarlar; onların üzerinde Allah’ın emri uyarınca tasarruf ederler. Belki de bundan özel sayıları ve daha

fazlasının olmayacağını murat etmemiştir. Çünkü rivayete göre aley-hissalat vesselam Efendimiz, Cebrail'i Miraç gecesinde altı yüz kanadıyla görmüştür. **"Mahlûkta dilediği şeyi artırır"** bu da yeni söz başıdır; bu hususta Allah'ın iradesine ve hikmetinin iktizasına göre farklı olduklarını göstermek içindir. Bu onların zatlarından kaynaklanan bir durum değildir. Çünkü sınıf ve türlerin farklılığı eğer ortak zatlarından olsa idi müttefik şeylerin olmaması lazım gelirdi ki bu da imkânsızdır. Ayet suret ve manalardaki fazlalığı da içerir, mesela yüzün çekiciliği, sesin güzelliği, aklın sağlamlığı ve nefsin cömertliği gibi. **"Şüphesiz Allah her şeye kadirdir"** bazılarını var edip bazılarını etmemesi iradesi gereğidir.

2- **"Allah insanlara neyi açarsa"** onlar için salıverir ve gönderirse, bu da mecazen sebebin sonuç yerine kullanılmasındandır (açınca salıverilmiş olur) **"rahmetten"** nimet, emniyet, sağlık, ilim ve peygamberlik gibi, **"onu tutucu yoktur"** hapsedecek yoktur. **"Neyi de tutarsa, onu salıverici yoktur"** gönderici yoktur, zamirlerin farklı oluşu şunun içindir, çünkü birincisi rahmetle tefsir edilmiştir, ikincisi ise mutlaktır; onu da gazabı da içine alır. Bunda rahmetinin gazabını geçtiğine işaret de vardır. **"Ondan sonra"** tutmasından sonra demektir. **"O, mutlak galiptir"** istediği şeye galip gelir, kimse o hususta onunla çekişemez. **"Hikmet sahibidir"** ancak ilimle ve muhkem yapar. Sonra mülkü ve melekutu var eden ve bu ikisinde kayıtsız şartsız tasarruf eden kendisi olduğunu beyan edince insanlara nimetine karşı şükretmelerini emretti ve şöyle dedi:

3- **"Ey o insanlar, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın"** onların haklarını bilerek, itiraf ederek ve verenine itaat ederek muhafaza edin. Sonra başkasının bu hususta dahil olup da o yüzden ona ortaklığı hak etmediğini bildirdi ve: **"Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? Ondan başka İlah yoktur"** dedi. Öyle ise neden başkasını ona ortak koşarak tevhitten çevriliyorsunuz? Gayru lafzının merfu olması, halıkın lafzının mahalline binaendir, çünkü o sıfat yahut bedeldir, zira istifham olumsuzluk manasınadır (hel halikun gayrullahi) ya da o halıkın lafzının failidir. Hamze ile Kisai ise lafza bakarak cer ile halıkın okumuşlardır. Müstesna olarak mansup da okunmuştur (gayra). Yezukum da halıkın sıfatıdır yahut onu tefsir eden yeni söz başıdır veyahut müptedadır, faili haberin yerini tutmuştur. Son duruma göre (yezukum yeni söz başıdır sıfat değildir) Allah'tan başkasına halık denilmez.

وَإِنْ يَكْذِبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤﴾
يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا
يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا
يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ
كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سَوَاءُ عَمَلِهِ فَرَأَاهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يَصِلُ
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

4 – Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden önce peygamberler de yalanlanmıştır. İşler yalnız Allah'a döndürülür.

5 – Ey o insanlar, şüphesiz Allah'ın vaadi haktır; artık dünya hayatı sizi aldatmasın ve o çok aldatıcı şeytan da sakın sizi aldatmasın.

6 – Şüphesiz şeytan sizin için düşmandır; onu düşman edinin. Kendi partisini ancak çılgın ateşin halkından olmaları için çağırır.

7 – O kafirler için çetin bir azap vardır. İman edip iyi şeyler yapanlar için de bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.

8 – Ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse (Allah'ın hidayet ettiği kimse gibi midir)? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Öyleyse nefsin onlara hasret gitmesin (onlara üzülmeye). Şüphesiz Allah onların yaptıklarını bilir.

4 – “Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden önceki peygamberler de yalanlandı” öyleyse onların yalanlamalarına karşı onların sabrını örnek al. Küzzibet'in cevap yerine konulması sebebin sonuç yerine geçmesindendir. Rüşülün nekire kılınması tazim içindir, bu da daha çok teselli ve sabra teşviki gerektirir. “İşler yalnız Allah'a döndürülür” sana da onlara da sabırdan ve yalanlamadan dolayı ettiklerinizin karşılığını verir.

5- “Ey o insanlar, şüphesiz Allah’ın vaadi” haşir ve ceza vaadi “**hak-tır**” onda döneçlik yoktur **“artık dünya hayatı sizi aldatmasın”** sonra onun zevki sizi oyalar da ahireti aramaktan ve onun için çalışmaktan gafil olursunuz. **“O çok aldatıcı da sakın sizi aldatmasın”** günahlara ısrara rağmen bağışlanacağını kuruntusunu vermesin; çünkü bağışlanma her ne kadar mümkün ise de ancak bu beklenti içinde günah işlemek, zarar vermez düşüncesiyle zehir içmek gibidir. Zam ile gurur da okunmuştur mastardır ya da kuud gibi cemidir.

6- “**Şüphesiz şeytan sizin için düşmandır**” genel ve eski bir düşmanlıkla **“onu düşman edinin”** itikatlarınızda ve işlerinizde, bütün hallerinizde ondan sakınca üzerinde olun. **“Kendi partisini ancak çıl-gın ateşin halkından olmaları için çağırır”** bu da düşmanlığını onay-lama ve taraftarlarını nefse uymaya ve dünyaya meyle davetteki mak-sadını açıklamadır.

7- “**O kâfirler için çetin bir azap vardır. İman edip iyi şeyler ya-panlar için de bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır**” şeytanın çağırısına cevap verenler için tehdit ve ona muhalefet edip boş kurun-tulara son verenler için de vaattir. Ayrıca bütün işlerin imana ve iyi amele dayalı olduğunu göstermektedir.

8- “**Ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse**” kavli de bunu onaylamaktadır. Yani kötü ameli kendisine süslü gös-terilen, başka bir ifade ile evhamı ve nefsanî arzusu aklını mağlup eden, öyle ki kafası döndüğü için batılı hak ve hakkı batıl gören kimse, kötü ameli kendisine süslü gösterilmeyen; bilakis tevfiğe nail olup da hakkı tanıyan ve amelleri olduğu gibi güzel ve çirkin gören gibi midir? Cevabın hazf edilmesi **“şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir”** kavlinin buna delalet etmesindendir. **“Öyleyse nefsin onlara hasret gitmesin”** Manası da: Bunların azgınlıklarına ve yalanlamadaki ısrarlarına hayıflanıp da kendini helâk etme, demek-tir. Üç fe de sebep bildirmektedir, ancak ilk ikisi sebebe, üçüncüsü ise sonuca dâhil olmuştur. Haserat’ın cemi olması hallerine derin üzüntü duymasındandır ya da üzülmeyi kaçınılmaz kılan kötü fiillerinin çok-luğundandır. Aleyhim car ve mecruru da onun sılası değildir, çünkü mastarın sılası ondan önce gelemez. Tezheb lafzının sılasıdır yahut üzüntü veren şeyin açıklamasıdır. **“Şüphesiz Allah onların yaptıkları-nı bilir”** onlara cezalarını verir.

وَاللّٰهُ الَّذِيۡ اَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثِرُ

سَحَابًا فَسَقْنَاهُ اِلَىۡ بَلَدٍ مِّمَّۡتٍ فَاَحْيَيْنَاۤىِٕهِ الْاَرْضَۤىۡۤ بَعْدَ مَوْتِهَاۤ كَذٰلِكَ
النُّشُوْرُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُۭ جَمِیْعًاۤ اِلَيْهِۤ يَصْعَدُ
الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُۥ وَالَّذِيْنَ يَمْكُرُوْنَ السَّيِّئَاتِ
لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ وَمَكْرُۭهُٓ اُولٰٓئِكَ هُوَۤ يَبُوْرُ ﴿١٠﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ
مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًاۤ وَمَا تَحْمِلُ
مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُۤ اِلَّاۤ بِعِلْمِهٖۤ وَمَا يَعْمَرُ مِنْ مُّعَمَّرٍۭ وَلَا يُنْقَصُ
مِنْ عُمْرِهٖۭ اِلَّاۤ فِى كِتَابٍۭ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿١١﴾

9 – Allah o zattır ki rüzgârları gönderir; onlar da bulutu kaldırır. Biz de onu ölü bir beldeye sürdük de onunla ölümünden sonra yeri dirilttik. İşte dirilme de böyledir.

10 – Kim şeref istiyorsa, bütün şeref Allah'ındır. Hoş söz yalnız ona yükselir. Onu da iyi amel yükseltir. Kötülükleri tuzak kuranlar için çetin bir azap vardır. Onların tuzağı mahvolur (bozulur).

11 – Allah sizi topraktan, sonra da meniden yarattı. Sonra sizi çiftler kıldı. Bir dişi ancak onun ilmi ile gebe kalır ve doğurur. Ömrü uzatılanın ömrünün uzatılması ve onun ömründen eksiltilmesi ancak bir kitaptadır. Şüphesiz bu, Allah'a kolaydır.

9- “Allah o zattır ki rüzgarları gönderir (erriyaha)” İbn Kesir, Hamze ve Kisai tekil olarak erriha okumuşlardır. “Onlar da bulutu kaldırır” bu da geçmiş hâlin hikâyesi üzeredir, Allah'ın mükemmel hikmetini gösteren o eşsiz sureti zihinde canlandırmak içindir. Bir de maksat bunların varlık alemine bu özellikte çıkarılmasını açıklamaktır. Bunun içindir ki ona (rüzgâra) isnat edilmiştir. Fiillerin değişik olması durumunun devamlılığını göstermek için olması da caizdir. “Biz de onu ölü bir beldeye sürdük” Nafi, Hamze, Kisai ve Hafs şedde ile (meyyitin) okumuşlardır. “Onunla yeri dirilttik” ondan inen yağmurla, bulutun zikri onun (yağmurun) zikri gibidir ya da yeri bulutla dirilttik demektir,

çünkü o sebebin sebebidir ya da yağmura dönüşecektir. “Ölümünden sonra” kuruduktan sonra. Bu ikisinde gaipten daha çok özellik gösteren mütekellim kalıbına geçilmesi, bu ikisindeki sanatı daha çok göstermek içindir. “İşte dirilme de böyledir” yani gücümüzün yetmesi bakımından cansızları diriltme ölüleri diriltme gibidir. Çünkü ikisinin arasında ancak makisün aleyhteki (topraktaki) madde değişme ihtimalinden başka bir şey yoktur. (Gücümüzün yetmesi bakımından) ya da canlandırmanın niteliği bakımından ikisi birdir. Çünkü Allah Teala Arş’in altından bir su gönderir, ondan da halkın cesetleri (ot) gibi biter.

10- “Kim şeref istiyorsa” izzet ve kuvvet istiyorsa “bütün şeref Allah’ındır” ondan istesin, çünkü hepsi onundur. Delil olunca (şerefın Allah’a ait olması) sonuca (ondan istemeye) gerek kalmamıştır. “Hoş söz yalnız ona yükselir. Onu da iyi amel yükseltir” bu da şeref aranacak şeyi açıklamaktadır ki o da tevhit ile iyi ameldir. Bu ikisinin ona yükselmesi, onları kabul etmesinden mecazdır ya da katip meleklerin o ikisinin yazıldığı amel defterini yükseltmesidir. Yerfeu’daki gizli hüve zamiri kelime’ye racidir, çünkü amel ancak tevhit ile kabul olunur. Amel’in mansup okunması da bunu destekler ya da zamir amele racidir, çünkü imanı gerçekleştiren ve takviye eden odur. Ya da zamir Allah’a racidir, bu durumda özellikle amelin zikredilmesi ondaki külfetten dolayıdır. İki kalıpla yasadu ve yusadu da okunmuştur ki amelî yukarı çıkaran Allah olur yahut tevhidi teleffuz eden olur veyahut melek olur. Hoş sözün zikri, duayı ve Kur’an okumayı içine aldığı da söylenmiştir. Aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: O; sübhanallî velhamdü lillahi vela ilahe illallahu vallahu ekber sözüdür. Bir kul bunları dediği zaman melek onu göğe çıkarır; Rahman’ın karşısına geçer onu selamlar. Eğer iyi amel olmazsa kabul olunmaz. “Kötülükleri tuzak kuran için” bundan Kureyş’in aleyhissalat vesselam Efendimiz’e meclislerinde ve istişarelerinde planladıkları tuzaklar kast edilmiştir. Üç şey düşünmüşlerdi: Tutuklamak, öldürmek ve sürmek. “Şiddetli azap vardır” onun yanında tuzakları hiç kalır. “Onların tuzakı mahvolur” bozulur, geçersiz olur. Çünkü işler kadere bağlıdır, tuzakla değişmez, nitekim şu ayet de onu göstermektedir:

11- “Allah sizi topraktan yarattı” Âdem aleyhisselam’ı ondan yaratmakla “sonra da meniden” zürriyetini ondan yaratmakla. “Sonra sizi çiftler kıldı” erkekli dişili. “Bir dişi ancak onun ilmi ile gebe kalır” ona malumdur. “Ömrü uzatılanın ömrü uzatılmaz” yaşlanacak olanın ömrü “ve onun ömründen eksiltilmez” başkasına göre ömrü kısa olanın, mesela ona kısa ömür verilmesi gibi yahut ömrü kısa olanın ömrü baştan kısa kılınmakla eksiltilmez. Min umurihi’deki zamir

ömrü kısa olana gitmektedir, her ne kadar zikri geçmemişse de karşıtı onu akla getirir. Ya da zamir dinleyenin anlayışına güvenilirle muammer (ömür verilen manasına) lafzına gitmektedir, mesela Allah bir kula sevap vermez ve azap etmez ancak hak ile eder kavlinde olduğu gibi. Şöyle de denilmiştir: Uzama ve kısama bir ömre göredir, bu da Levh-i Mahfuz'da tespit edilen çeşitli sebeplere nazarandır, mesela şöyle kaydedilmiş olabilir: Eğer Amr hac yaparsa ömrü altmış senedir, yoksa kırk yıldır. Şöyle de denilmiştir: Ömrün kısalması ömründen geçenlere göredir, çünkü ömrü günbegün deftere yazılır. Yakup'tan malum kalıbı ile layankusu okuduğu rivayet edilmiştir. "Ancak bir kitaptadır" o da Allah Teala'nın ilmidir yahut Levh-i Mahfuz'dur yahut amel defteridir. "Şüphesiz bu, Allah'a kolaydır" ömrün tespitine yahut artmasına veyahut eksilmesine işaretir.

وَمَا يَسْتَوِ الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فَرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ
وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِنْ كُلِّ تَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاحِرَ لِيَتَّبِعُوا
مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهْرِ
وَيُوَلِّجُ النَّهْرَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ
مُسَمًّى ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ
مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾

12 – İki deniz (bol su) bir olmaz; şu tatlıdır ve susuzluğu keser, içimi boğazdan kolay geçer. Şu da tuzlu ve acıdır. Her birinden taze et yer ve gıyeceğiniz bir süs çıkarırsınız. Onun lütfünden aramanız için gemilerin onda suyu yardıklarını görürsün. Belki şükredersiniz.

13 – Geceyi gündüze sokar, gündüzü de geceye sokar. Güneş ve ayı boyun eğdirdi. Her biri belli bir süre için akıyor. İşte Rabbiniz Allah budur. Mülk yalnız onundur. Ondan başka taptıklarınız bir çekirdeğin zarına sahip değiller.

12- “İki deniz bir olmaz; şu tatlıdır ve susuzluğu keser, içimi boğazdan kolay geçer. Şu da tuzlu ve acıdır” mümin ve kâfir için misaldir. Furat susuzluğu kesen, saîğ de boğazdan rahat geçen demektir. Ücac ise tuzlu olduğu için boğazı yakan manasınadır. Şedde ile seyyiğ ve şeddesiz seyyğ de okunmuştur, feil vezninde melih de okunmuştur. “Her birinden taze et yer ve giyeceğiniz bir süs çıkarırsınız”. Bu da bir münasebetle diğer konuya yahut o ikisindeki nimetlere geçmedir ya da misalin devamıdır, mana da şöyledir: İki su her ne kadar bazı faydaları bakımından ortak ise de ancak eşit değildirler; çünkü sudan doğrudan kast edilen şeyde eşit değiller. Zira birinin içine doğallığını bozan şey karışmıştır. Müminle kâfir de eşit değillerdir, her ne kadar yiğitlik ve cömertlik gibi bazı sıfatlarda ortak iseler de büyük özellikte farklıdırlar. O da birinin fıtrat üzere kalmasına karşılık diğerinin bozulmasıdır. Ya da bu, acı suyun kâfirden üstün olduğunu göstermek içindir; çünkü onda da tatlı sudaki birçok yararlar vardır. Süsten maksat da inci ve yakuttur / mercandır. “Gemileri onda görürsün” her birinde “suyu yardıklarını görürsün” yüzerken suyu yarar. “Onun lütfünden aramanız için” orada taşımacılık yapmakla Allah’ın lütfünden aramanız için. Litebteğu’daki lam mevahire müteallıktır, zikredilen fiillerin gösterdiği şeye taalluku da caizdir. “Belki şükredersiniz” buna, reca harfi lealle muhatapların görünen durumlarına nazaran verilmiştir.

13- “Geceyi gündüze sokar, gündüzü de geceye sokar. Güneşi ve ayı boyun eğdirdi. Her biri belli bir süre için akıyor” o da devir süresidir yahut sonudur ya da kıyamet günüdür. “İşte Rabbiniz Allah budur” işaret bu şeyleri yapanadır. Bunda şu da akla getiriliyor ki onun böyle yapması böyle arka arkaya haber vermenin gerekçesidir (bunları yaptığı için haber veriliyor). “Lehül mülk (mülk yalnız onundur)” ifadesi, arkasındaki cümle ile birlikte yeni söz başıdır; onun tek İlah ve tek Rab olduğunu göstermek içindir “ondan başka taptıklarınız bir çekirdeğin zarına sahip değiller”. Ayette geçen kıtmir çekirdeğin üzerindeki zardır.

اِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ
 وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكْفُرُونَ
 بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ
 أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾
 إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ
 بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ
 إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يَحْمِلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ إِنَّمَا تُنذِرُ
 الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ
 تَرَكَى فَإِنَّمَا يَتَرَكَى لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

14 – Eğer onlara seslenirseniz, çağırmanızı duymazlar. Duysalar da size cevap veremezler. Kıyamet gününde şirkinizi inkâr ederler. (Dünya ve ahireti) sana her şeyden haberdar (Allah) gibi (kimse) haber vermez.

15 – Ey o insanlar, sizler Allah'a muhtaçsınız. Allah ise o, çok zengin, övgüye layıktır.

16 – Eğer dilerse sizi götürür, yeni bir mahluk getirir.

17 – Bu da Allah'a güç değildir.

18 – Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez. Eğer ağır yüklü biri onu taşımaya çağırırsa, ondan hiçbir şey yüklenilmez, akraba da olsa. Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları uyarırsın. Kim temizlenirse, ancak kendisi için temizlenir. Dönüş yalnız Allah'adır.

14- “Eğer onlara seslenirseniz, çağırmanızı duymazlar” çünkü cansızdırlar. “Duysalar da” faraza “size cevap veremezler” çünkü fayda verme imkânından yoksunlar. “Kıyamet gününde şirkinizi inkâr ederler” onları Allah'a ortak koşmanızı inkâr, onun batıl olduğunu ik-

rar ederler ya da: Siz bize tapmıyordunuz, derler. **“Sana her şeyden haberdar olan gibisi haber vermez”** her şeyden haberdar olan gibisi ki o da kusurdan münezzehtir Allah Teala’dır. Çünkü gerçek haber veren O’dur, diğerleri değil. Maksat tanrılarının taraf verdiği haberin doğru olup onların iddialarını reddetmektir.

15- **“Ey o insanlar, sizler Allah’a muhtaçsınız”** nefislerinizde ve başınıza gelen hallerde. Elfukara şeklinde marife olması, şiddetli fakirliklerinde ve ihtiyaçlarında tek fakirlerin onlar olmasından ve diğerlerinin fakirliğinin onlarınkine nispetle önemsiz bulunmasındandır. Bunun içindir ki: **“İnsan zayıf yaratıldı”** (Nisa: 28) demiştir. **“Allah ise o, çok zengin, övgüye layıktır”** mutlak zengindir, başka varlıklara da nimet verendir. O nedenle övgüyü hak etmiştir.

16; 17; 18- **“Eğer dilerse sizi götürür, yeni bir mahlûk getirir”** sizden daha itaatli bir toplum ya da bilmediğiniz başka bir âlem getirir. **“Bu da Allah’a güç değildir”** imkânsız yahut zor değildir. **“Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez”** hiçbir günahkâr nefis başka bir nefsin günahını taşımaz. Amma **“kendi ağırlıkları ile beraber başka ağırlıklar da taşıyacaklar”** (Ankebut: 13) kavli, sapan ve saptıranlar hakkındadır ki onlar kendi sapıklıklarının ağırlıklarıyla birlikte sapıktıklarının da ağırlıklarını taşıyacaklardır. Onların hepsi kendi günahlarıdır, içinde başkalarının günahından bir şey yoktur. **“Eğer ağır yüklü biri çağırırsa”** günah yükü altında ezilen bir nefis **“onu taşımaya”** yüklerinden bir kısmını taşımaya **“ondan hiçbir şey yüklenilmez”** ondan bir şey taşımak için cevap alamaz. Başkasının günahını taşıyacağı gibi kendisinin de günahı taşınmaz **“akraba da olsa”** çağrılan yakını da olsa. Çağrılan lafzı gizlenmiştir, çünkü ve in ted’ü (çağırırsa) lafzı bunu andırmaktadır. Haberın hazfı ile zu kurba şeklinde de okunmuştur (haber meduvven demektir). Bu, kâne’yi tāmme kabul etmekten daha iyidir, çünkü o, kelamın nazmına (akışına) uygun düşmez. **“Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları uyarırsın”** azabını görmeden yahut insanlar görmeden yalnızken korkanları yahut da azabı onlardan gaipken demektir. **“Namazı dosdoğru kılanları”** çünkü uyarmadan yararlanacak olanlar onlardır, başkası değildir. Fillerin farklı olması yukarıda geçtiği gibi devamlılığı göstermek içindir. **“Kim temizlenirse”** günahların kirinden **“ancak kendisi için temizlenir”** çünkü yararı onadır. Ve men izzekkâ, feinnema yezzekki şeklinde de okunmuştur. O, ara cümlesidir, korkmalarını ve namaz kılmalarını tekit etmektedir. Çünkü ikisi de temizlenme araçlarındandır. **“Dönüş yalnız Allah’adır”** temizlendikleri için onlara mükâfatlarını verir.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿٢١﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٢﴾
 وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ﴿٢٣﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا
 الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي
 الْقُبُورِ ﴿٢٤﴾ إِنَّ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٥﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا
 وَنَذِيرًا وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٦﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ
 فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ
 وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٧﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا
 فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرٌ ﴿٢٨﴾

19 - Körle gören bir olmaz.

20 - Karanlıklarla aydınlık da.

21 - Gölge ile sıcak da.

22 - Dirilerle ölüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah dilediğine duyurur. Sen mezarlardakine duyuracak değilsin.

23 - Sen ancak bir uyarıcısın.

24 - Şüphesiz biz seni hak ile bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik. İçinde uyarıcı geçmeyen hiçbir ümmet yoktur.

25 - Eğer seni yalanlıyorlarsa, gerçekten kendilerinden öncekiler de yalanladı. Peygamberleri onlara mucizelerle, suhuplarla ve nur saçan kitaplarla geldiler.

26 - Sonra da ben kâfirleri yakaladım. Benim reddim nasıl oldu gör!

19; 20; 21 - “Körle gören bir olmaz” kâfirle mümin, şöyle de denilmiştir: Bu ikisi put ile aziz ve celil olan Allah için misaldir. “Karanlıklarla aydınlık da” batıl ile hak da, “gölge ile sıcak da” sevap ile azap da bir olmaz. La edatları eşitliği olumsuz kılmak içindir. Her iki şıkta tekrarı da tekidi artırmak içindir. Harûr faûl veznindedir, har’dan ge-

lir, daha çok sıcak rüzgâra denir. Şöyle de denilmiştir: Gündüz esene semum, gece esene de harur denir.

22- “Dirilerle ölüler de bir olmaz” bu da müminlerle kâfirler için başka bir misaldir, birinciden daha etkilidir, bunun içindir ki fiil tekrar edilmiştir. Bunların âlimler ile cahiller için olduğu da söylenmiştir. **“Şüphesiz Allah dilediğine duyurur”** hidayet etmeyi dilediğine duyurur da onu ayetleri anlaması ve öğütlerinden yararlanması için muvaffak kılar. **“Sen mezarlardakine duyuracak değilsin”** bu da küfürde ısrar edenleri ölülere benzetmenin terşihidir (müşebbeh bihin mülâyimidir) ve umutlarını kesmek için mübalağadır.

23; 24- “Sen ancak bir uyarıcısın” senin uyarmaktan başka yapacağın bir şey yoktur. Duyurmak sana düşmez, kalpleri mühürleneler için elinden bir çare gelmez. **“Şüphesiz biz seni hak ile gönderdik”** bizler ya da sen haklı olarak yahut hak ile ilintili olarak gönderdik. Bilhakkı'nın **“beşiren ve neziren”**e bağlı olması da caizdir yani hak vaat ile müjdeleyici ve hak tehdit ile uyarıcı olarak demektir. **“Hiçbir ümmet yoktur”** bir çağda yaşayanlar yoktur **“mutlaka içlerinde bir uyarıcı vardır”** Allah'tan uyaran bir peygamber yahut bir âlim. Uyarıcı ile yetinmesi, onun müjdeye yakın olduğu bilinmesindendir, hele daha önce zikredilmişse. Ya da peygamber göndermenin en önemli gayesi uyarmak olduğu içindir.

25; 26- “Eğer seni yalanlıyorlarsa, gerçekten kendilerinden öncekiler de yalanladı. Peygamberleri onlara belgelerle geldiler” peygamberliklerine şahitlik eden mucizelerle **“suhuflarla”** İbrahim aleyhisselam'ın suhufları gibi **“ve nur saçan kitapla”** Tevrat ve İncil gibi. Bu da açıklamak içindir, toplamak için değildir (yani her peygamber bunların hepsi ile gelmiş değildir). Zübür ile kitaptan bir tek şey murat edilmek de caizdir, atıf ise sıfatların farklı olmasındandır. **“Sonra da ben kâfirleri yakaladım. Benim reddim nasıl oldu?”** ceza vererek gösterdiğim reaksiyon nasıl oldu!

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ

بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ

وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى

اللَّهِ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ

يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا مِمَّا

رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ ﴿٢٩﴾

27 – Görmedin mi, Allah gökten su indirdi. Biz de onunla renkleri farklı ürünler çıkardık. Dağlardan da renkleri değişik, beyaz, kırmızı ve kuzguni siyah yollar (yaptık).

28 – İnsanlardan, sürünenlerden ve hayvanlardan da renkleri farklı olanlar vardır. Kulları içinden Allah'tan ancak âlimler korkar. Şüphesiz Allah mutlak galip, çok bağışlayıcıdır.

29 – Şüphesiz Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden gizli ve açık harcayanlar, asla revaçtan düşmeyecek bir ticaret umarlar.

27- “Görmedin mi Allah gökten su indirdi. Biz de onunla renkleri farklı ürünler çıkardık” cinsleri ve sınıfları farklı, öyle ki herbirinin farklı türleri vardır ya da sarı, yeşil vb. gibi görünüş ve renkleri farklı demektir. “Ve minel cibali cüdedün (dağlardan da yollar vardır)” çizgi ve yol sahibi demektir. Cüddetül himar, zebranın sırtındaki siyah çizgilerdir. Zam ile cüdüd de okunmuştur ki o da cüdde'nin çoğuludur. İki fetha ile cededün de okunmuştur ki o da açık yoldur. “Beyaz, kırmızı renkleri farklı yollar” renk tonları koyu ve açık “ğarabibü sud (kuzguni siyah)” bu da beydun'a ya da cüdedün'e atıftır, sanki şöyle denilmiştir: Dağlardan da farklı renklerde yollar yaptık, onlardan bazıları da tek renkli siyahtır. Bu (ğarabib) gizli ve maba'dinin tefsir ettiği şeyin sıfatıdır (sudun ğarabibü sudin). Tekidin hakkı da müekketten

sonra gelmektir, bunun sıfattaki bir örneği ünlü Şair Nabîgâ'nın şu mısraıdır:

Yaratıklarına emniyet veren (Allah)a yen'in ederim ki Harem'e sığınan kuşlar insanlara sürtünürler.

Bu gibi şeyde daha çok tekit vardır; çünkü hem gizlenmiş hem de açıklanmıştır.

28- "İnsanlardan, sürünenlerden ve hayvanlardan da renkleri farklı olanlar vardır" onlar da meyveler ve dağlar gibi renk renktirler. **"Kulları içinden Allah'tan ancak alimler korkar"**. Çünkü korkmanın şartı korkulanı tanımak ve sıfat ve fiilleriyle bilmektir. Kim bunları daha çok bilirse ondan daha çok korkar. Bunun içindir ki aleyhissalat vesselam Efendimiz: Allah'tan en çok korkanınız ve ondan en çok çekineniniz benim, demiştir. Bu nedenle Allah Teala bunu sonsuz kudretini gösteren fiillerinden sonra zikremiştir. Mefulun (Allahe) başa alınması şunun içindir, çünkü maksat etkenliği (Allah'tan korkmayı) sınırlamaktır, eğer meful sona bırakılsa idi durum ters olurdu. Allahu merfu, ulemae de mansup okunmuştur ki o zaman korku tazim için istiare edilmiş olurdu; çünkü tazim edilen kimse daha heybetli olur. **"Şüphesiz Allah mutlak galip, çok bağışlayıcıdır"** bu da korku gereğinin illetidir, çünkü şunu göstermektedir ki Allah taşkınlıkta ısrar edene ceza verir, isyandan tövbe edeni de bağışlar.

29- "Şüphesiz Allah'ın kitabını okuyanlar" okumasına devam edenler yahut içindekini izleyenler, öyle ki bu, onlar için bir alâmet-i farika olur. Allah'ın kitabından maksat Kur'an'dır ya da Allah'ın indirdiği kitapların cinsidir. O zaman bu, inanmayanların hikayesini aktardıktan sonra tasdik edenler için medih olur. **"Namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden gizli ve açık harcayanlar"** bir maksat gütmeksizin nasıl olursa, öyle harcayanlar demektir. Gizlinin sünnette, açığın da farzda olduğu da söylenmiştir. **"Asla revaçtan düşmeyecek bir ticaret umarlar"** taatın sevabını kazanmayı ümit ederler, bu (yercune ticareten) innellezine'nin haberidir. **"Lentebur (asla revaçtan düşmeyecek)"** kesat olmayacak, zarar etmeyecek demektir ki ticaret lafzının sıfatı olur.

لِيُؤْفِيَهُمْ

أَجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾
 وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا
 بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا
 الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ
 وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بَلَدْنِ اللَّهُ
 ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾

30 – Bu da onlara mükâfatlarını tastamam ödemesi ve onlara lütfünden fazla vermesi içindir. Şüphesiz o, çok bağışlayan ve çok karşılık verendir.

31 – Sana kitaptan vahyettiğimiz o şey, önündekini tasdik edici olarak gerçektir. Şüphesiz Allah kullarından gerçekten haberdardır, her şeyi çok iyi görendir.

32 – Sonra kitaba seçtiğimiz kullarımızdan bazılarını mirasçı kıldık. İçlerinden kimi nefesine zulmedici, içlerinden kimi orta yolda, içlerinden kimi de Allah'ın izni ile hayırlarda öncüdür. İşte bu, büyük lütuftur.

30- “Onlara mükâfatlarını tastamam ödemesi için” cümlesi de bundan anlaşılan şeyin gerekçesidir yani asla revaçtan düşmeyecek ve Allah katında istenen şey olacaktır ki bu yüzden onlara amellerinin mükâfatını versin ya da sayıldığı gibi emre itaatlarından anlaşılan şeyin gerekçesidir, bunu yaptılar Allah da onlara bol bol versin yahut liyüveffiyehüm yukarıda geçen yercune'nin sonucudur. “Onlara lütfünden fazla versin” amellerinin karşılığından daha fazlasını versin. “Şüphesiz o çok bağışlayandır” onların kusurlarını “çok karşılık verendir” taatlarına yani teşekkürlerini şayan-ı kabul bulur. Bu da bol ve fazla vermenin illetidir ya da inne'nin haberidir, yercune de enfeku'nun vav'ından haldir.

31- **“Sana kitaptan vahyettiğimiz o şey”** yani Kur'an demektir, min de beyaniyedir yahut kitap cinsidir ki min de bazı manasınadır **“önündekini tasdik edici olarak haktır”** ben onu hak kılacağım, mu-saddikan da kendinden önce gökten indirilen kitapları tasdik edici demektir ki müekkit hâl olur. Çünkü onun hak oluşu akaitte ve itikadi meselelerde ona uygun olmasını gerekli kılar. **“Şüphesiz Allah kullarından gerçekten haberdardır, her şeyi çok iyi görendir”** içleri de dış-ları da bilir. Eğer senin hallerinin içinde peygamberliğe aykırı bir şey olsa idi sana böyle baştanbaşa muciz bir kitabı indirmezdi. Öyle bir kitaptır ki diğer kitapların ayarıdır. Habir'in basir'den önce gelmesi bu işte ruhaniyetin esas olduğunu göstermek içindir.

32- **“Sonra kitaba mirasçı kıldık”** senden miras kalmasına hük-mettik ya da onu miras kılacağız demektir. Bunu mazi kalıbı ile ver-mesi gerçek olduğu içindir ya da onu geçmiş ümmetlerden miras kıl-dık demektir. Sümme ile atıf, innellezine yetlune paragrafının üzeri-nedir. Vellezi evhayna cümlesi de itiraziyedir, nasıl miras kılındığını anlatmak içindir. **“Seçtiğimiz kullarımızdan bazılarını mirasçı kıl-dık”** bundan ashap ve tabiinden ümmetin ülemasını kast etmektedir ya da tüm ümmeti kast etmektedir; çünkü Allah onları diğer ümmet-lerden seçmiştir. **“İçlerinden kimi nefsine zulmedici”** onunla amelde kusurundan dolayı. **“İçlerinden kimi orta yolda”** çoğu zaman onunla amel eder. **“İçlerinden kimi de Allah'ın izni ile hayırlarda öndedir”** amele eğitim ve irşadı eklemekle. Şöyle de denilmiştir: Zalim cahil-dir, orta yolda olan öğrenendir, öncü de alimdir. Şöyle de denilmiştir: Zalim suç işleyendir, orta yolda olan iyi ile kötüyü karıştırandır. Öncü de iyilikleri kötülüklerine ağır basandır. Öyle ki kötülükleri bağışlan-mış olur. Bu da aleyhisselam Efendimizin: “Öncüler cennete hesap-sız girenlerdir. Orta yoldakiler kolay hesap görenlerdir. Nefislerine zulmedenler de mahşer yerinde hapsedilenlerdir. Sonra Allah onları rahmeti ile karşılar” sözünün manasıdır. Şöyle de denilmiştir: Zalim kâfirdir, bu da zamir'in kullara gitmesine göredir. Bunun başa alınma-sı zalimlerin çok olmasındandır, bir de zulüm cahillik manasınadır, nefsin arzularına meyletmek de yaratılış icabıdır. Ortada bulunma ile önce geçme de arizi şeylerdir. **“İşte bu, büyük lütuftur”** bu da miras bırakmaya ya da seçmeye yahut önce geçmeye işarettir.

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا

يَحَلُّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ
 فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ
 إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ
 مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾
 وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ
 عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ
 يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا
 نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ
 فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾

33 – O lütuf Adn cennetleridir ki, onlara girerler, orada altından ve inciden bileziklerle süslenirler. Orada elbiseleri ipektir.

34 – Bizden üzüntüyü gideren Allah’a hamdolsun. Şüphesiz Rab-bimiz elbette çok bağışlayıcı, çok karşılık verendir, derler.

35 – O Allah ki bizi lütfünden ikamet yurduna kondurdu. Orada bize bir yorgunluk dokunmaz ve orada bize bir usanç dokunmaz.

36 – Kâfirler için cehennem ateşi vardır. Onlara hüküm verilmez ki ölsünler. Orada onun azabından da hafifletilmez. İşte biz, bütün küfürde ileri gidenleri böyle cezalandırırız.

37 – Onlar orada feryat ederler: “Rabbimiz, bizi çıkar da yaptığımızdan başka iyi şey yapalım” derler. Size düşünenin iyice düşüne-ceği kadar ömür vermedik mi? Size uyarıcı gelmedi mi? Tadın azabı. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.

33- “Cennatü adnin yedhuluneha (o lütuf Adn cennetleridir)” bu da müpteda ve haberdır, zamir de yukarıdaki üçlere gitmektedir ya

da ellezine'ye yahut muktesid'a yahut da sabik'a gitmektedir. Çünkü bu ikisinden maksat cinstir. Cennetü adnin şeklinde tekil olarak da okunmuştur. Zahirin tefsir ettiği gizli bir fiille mansup olarak cennati adnin de okunmuştur. Ebu Amr meçhul kalıbı ile yüdhaluneha okumuştur. "Yuhalleve fiha (süsleneceler)" bu da ikinci haberdır ya da mukadder hâldir. Yuhlevne de okunmuştur ki haliyetil mer'etü deyiminden gelir, ism-i faili haliyetündür, kadın süslenmek manasınadır. "Min esavire min zehebin (altından ve inciden bileziklerle)" birinci min bazı manasınadır, ikincisi de beyan içindir. "Ve lü'lüün" bu da zehebin lafzına matuftur yani inci kakmalı altın bilezik demektir. Ya da altındandır, inci gibi parlaktır demektir. Nafi ile Asım onu esavire'nin mahalline atfederek lü'lüen şeklinde mansup okumuşlardır, Allah ikisine rahmet etsin. "Orada elbiseleri ipektir".

34- "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun, dediler" akibet korkusundan kaynaklanan endişelerini ya da geçim ve sıkıntılarından doğan endişelerini ya da İblis'in vesvesesinden vesaireden olan endişelerini. Hüzn şeklinde de okunmuştur. "Rabbimiz elbette çok bağışlayıcıdır" günahkârları "çok karşılık verendir" itaatkârlara.

35- "O ki bizi lütfünden ikamet yurduna kondurdu" ihsanından ve nimetinden kondurdu, çünkü onun için zorunluluk yoktur. "Orada bize bir yorgunluk dokunmaz" bitkinlik "orada bize bir usanç da gelmez" hâlsizlik de gelmez. Çünkü orada mükellefiyet de yoktur iş de yoktur. Yorgunluktan sonra yorgunluğun ardından gelecek şeyi de kaldırması mübalağa içindir.

36- "Kâfirler için cehennem ateşi vardır. Onlara hüküm verilmez" ikinci ölümlerine karar verilmez "ki ölsünler!" rahat etsinler. (Feyemutu) gizli en ile mansuptur, yukda'ya atfen feyemutune de okunmuştur. Bu da: "Onlara izin verilmez ki özür dilesinler" (Mürselat: 36) ayeti gibidir. "Orada onun azabından da hafifletilmez" bilakis söndükçe harlandırılır. "Bunun gibi" bu ceza gibi "bütün küfürde ileri gidenleri böyle cezalandırırız" inkârda ileri gidenleri yahut nankörlükte ileri gidenleri. Ebu Amr meçhul kalıbı ile yücza okumuştur. O zaman küllü naibi fail olur. "Yücza" da okunmuştur.

37- "Vehüm yastarihune fiha (orada feryat ederler)" bu da yefteilune veznindedir, surah kökünden gelir ki seslenmektir. Sonra yüksek sesle yapıldığı için feryat manasında kullanılmıştır. "Rabbimiz, bizi çıkar da yaptığımızdan başka iyi şey yapalım (derler)". Burada kavil maddesi gizlidir, iyi ameli böyle nitelemeleri yaptıkları iyi olmayan şeye üzülmelerindendir ve onu itiraf etmek içindir. Ve şunu da bildir-mektedir ki çıkmak istemeleri onu telafi etmek içindir ve onlar eski-

den yaptıklarını iyi zannediyorlardı. Şimdi ise öyle olmadığı meydana çıkmıştır. “Size düşünenin iyice düşünceği kadar ömür vermedik mi?” bu da Allah’tan cevaptır ve onlar için azarlamadır. “Düşüneceği kadar” ifadesi her mükellefin düşünüp taşınacak kadar sürdüğü ömrü içine alır. Bunun yirmi ile altmış yaş arası olduğu söylenmiştir. Aley-hissalat vesselam Efendimiz: Allah Teala’nın kişiyi mazur gördüğü yaş altmış yıldır, demiştir. (Ve caekümün nezir) kavli “evelem nüam-mirküm” kavlinin manasına atfedilmiştir, çünkü bu, onaylatmadır ve sanki: Ammernaküm ve caekümmün nezir, demiştir (böylece haber habere atfedilmiş olur). O nezir yani uyarıcı da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’dır yahut kitaptır. Akıl yahut ak saç veyahut yakınların ölümüdür de denilmiştir. “Tadın azabı, zalimler için hiçbir yardımcı yoktur” azabı onlardan uzaklaştıracak yardımcı.

إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبٍ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَلَا يَزِيدُ

الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا وَلَا يَزِيدُ

الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ

تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ

فِي السَّمَوَاتِ أَمْ أَتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْهُ بَلْ إِنَّ يَعِدُ

الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾

38 – Şüphesiz Allah göklerin ve yerin gaybini bilendir. Çünkü o, göğüslerin sahibini çok iyi bilendir.

39 – O Allah ki sizi yeryüzünde halifeler kıldı. Artık kim küfrederse, küfrü kendi aleyhinedir. Kâfirlerin küfrü Rableri katında ancak gazabı artırır. Kâfirlerin küfrü ancak ziyayı artırır.

40 – De ki: Allah’tan başka taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin; yerden ne yarattılar? Yoksa onların göklerde ortaklığı mı var? Yoksa onlara bir kitap verdik de onlar ondan dolayı bir

delil üzerindeler mi? Hayır, zalimler birbirine ancak aldatmaca vaadediyorlar.

38- “Şüphesiz Allah göklerin ve yerin gaybini bilendir” ona hiçbir şey gizli kalmaz, ona halleri de saklı kalmaz. “Çünkü o, göğüslerin sahibini çok iyi bilendir” bu da yukarıdakinin gerekçesidir, zira o, göğüslerde saklı olanı bilince, diğer şeyleri daha iyi bilir.

39- “O Allah ki sizi yeryüzünde halifeler kıldı” orada tasarrufun anahtarlarını size verdi. Nesil nesil de denilmiştir, halaif halifenin çoğuludur, hulefa da halifin çoğuludur. “Artık kim küfrederse, küfrü kendi aleyhinedir” cezasını kendisi çeker. “Kâfirlerin küfrü Rableri katında ancak gazabı artırır. Kâfirlerin küfrü ancak ziyanı artırır” bu da onu (fealeyhi küfrühü) kavlini açıklamaktadır. Tekrar da şunu göstermek içindir ki iki durumdan her biri küfrün çirkinliğini gerektirmede ve ondan kaçınmada yeterli sebeptir. Şiddetli buğz demek olan makt lafzından murat edilen Allah'ın buğzudur, ziyandan murat edilen de ahiret ziyanıdır.

40- “De ki: Allah'tan başka taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü?” onların putlarını kast ediyor, onlara nisbet edilmesi onları Allah'a ortak koşmalarındandır ya da sahip oldukları şeylerde kendilerine hissedar saymalarındandır. “Erunî (bana gösterin; yerden ne yarattılar?)” bu da eraeytüm'den bedel-i iştimaldir, çünkü bana haber verin manasınadır, sanki: Bana bu ortaklardan haber verin ve yerden tek başlarına ne yarattıklarını bana gösterin, demiş gibidir. “Yoksa onların gökte ortaklığı mı var?” Allah'la beraber göklerin yaratılmasına mı katıldılar da bu nedenle İlahlıkta bizzat (tabii) ortaklık mı elde ettiler. “Yoksa onlara bir kitap verdik de” onları ortak edindiğimizi yazan bir kitap “onlar ondan dolayı bir delil / belge üzerindeler mi?” o kitap-tan onları sonradan ortak kıldığımıza bir kanıt üzerindeler mi? Hüm zamirinin müşriklere gitmesi de caizdir, mesela “em enzelna aleyhim sülтанen” (Rum: 35) ayetinde olduğu gibi. Nafi, İbn Amir, Yakup, Ebu Bekir ve Kisai çoğul vezninde beyyinatın okumuşlar ki şirkin çok tehlikeli olduğuna ve mutlaka delillerle desteklenmesi gerektiğine ima eder. “Hayır. Zalimler birbirlerine ancak aldatmaca va'dediyorlar” bu konuda çeşitli delillerin olmadığı sabit olunca, ondan geçti, onları buna sürükleyen şeyi zikretmeye döndü, o da geçmişlerin gelecekleri ya da reislerin ellerinin altındakileri aldatmasıdır. Bunu da onlar Allah katında şefaatchilerdir, ona yakın olmakla onlara şefaet edeceklerdir diye yapmaktadırlar.

وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولًا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ
 إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ
 لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ
 مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرُ السَّيِّئِ وَلَا
 يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَعْلَاهُ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ
 تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

41 – Şüphesiz Allah yeri ve gökleri zeval bulmalarından tutuyor. Eğer zeval bulurlarsa, ondan sonra onları hiçbir kimse tutamaz. Gerçekten o, çok yumuşak, çok bağışlayıcıdır. -

42 – Onlar yeminlerinin var gücü ile (şöyle) yemin ettiler: Ant olsun, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, elbette herhangi bir ümmetten mutlaka daha doğru yolda olacaklar”: Onlara bir uyarıcı gelince, bu, onların ancak kaçmalarını artırdı.

43 – Yeryüzünde kibir taslamak ve kötü tuzak kurmak için. Kötü tuzak ise ancak sahibini kuşatır. Onlar ancak öncekilerin kanunu mu bekliyorlar? Sen Allah'ın kanunu için asla bir değişiklik bulamazsın. Allah'ın kanunu için asla bir döneklilik bulamazsın.

41- “Şüphesiz Allah yeri ve gökleri zeval bulmalarından tutuyor”. Zeval bulmalarını istemediği için tutuyor; çünkü mümkün bir varlık durumunu koruyabilmesi için mutlaka bir muhafıza muhtaçtır. Ya da onları yok olmaktan men ediyor, çünkü tutmak da sonunda men etmektir. “Eğer zeval bulurlarsa, onları hiçbir kimse tutamaz” yerinde durduramaz “ondan sonra” Allah’tan sonra yahut zevaldan sonra. (İn emsekehüma) cümlesi iki cevabın yerini tutmaktadır. Birinci min zait, ikincisi iptida içindir. “Gerçekten o, çok yumuşak, çok bağışlayıcıdır” çünkü onları tutmuştur, hâlbuki onlar dağılmaya çok müsaittir, nitekim Allah Teala: “Neredeyse ondan gökler parçalanacak ve yer yarılacaktır” (Meryem: 90) demiştir.

42- “Onlar yeminlerinin var gücü ile şöyle yemin ettiler: “Ant ol-

sun, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, elbette herhangi bir ümmetten mutlaka daha doğru yolda olacaklar". Şöyle ki Kureyş, ehl-i kitabın, elçilerini yalanladığını duyunca: Allah Yahudilere ve Hıristiyanlara lanet etsin, eğer bize bir elçi gelirse, herhangi bir ümmetten yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve diğerlerinden bir ümmetten yahut ümmet denen herhangi bir ümmetten daha doğru yolda oluruz, dediler. Bundan hidayet ve istikamette onlardan daha doğru yolda olacaklarını kast ediyorlar. "Onlara bir uyarıcı gelince" yani Muhammed aleyhis-salat vesselam gelince "bu artırmadı" uyarıcı yahut Allah tarafından gelmesi "ancak kaçmalarını artırdı" haktan ürkmelerini artırdı.

43- "İstikbaren (yeryüzünde kibir taslamak için)" bu da nufuran'dan bedeldir ya da mefulun lehtir "ve mekres seyyi' (ve kötü tuzak kurmak için)" aslı ve en mekerul mekres seyyie'dir. Mevsuf (el-mekr) hazf edildi, çünkü sıfatı ona gerek bırakmamıştır. Sonra en fiille beraber mastara çevrildi (mekr), sonra da muzaf oldu. Yalnız Hamze vasl halinde hemzenin sükunu ile (esseyyi') okumuştur. "Kötü tuzak ancak sahibini kuşatır" o da tuzağı kurandır, Bedir savaşında da onları kuşatmıştır. Vela yuhikal mekre de okunmuştur ki Allah kuşatır demektir. "Onlar ancak öncekilerin kanunu mu bekliyorlar?" Allah'ın âdetini ki o da yalanlayanlara azap etmektir. "Sen Allah'ın kanunu için asla bir değişiklik bulamazsın. Allah'ın kanunu için asla bir dönüklük bulamazsın" çünkü azap olmayanı azaba çevirmekle de onu yalanlayanlardan başkasına çevirmekle de değiştirmez.

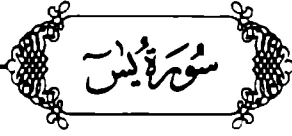
أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ
 مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ
 فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾
 وَلَوْ يَأْخُذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهِمَا مِنْ ذَابَّةٍ وَلَكِنْ
 يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَنْ يَبْعُدَ اللَّهُ عَنْ يَوْمِهِمْ فَهُمْ

44 – Yeryüzünde gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl oldu, görsünler? Onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler. Ne göklerde ne de yerde hiçbir şey Allah'ı âciz kılacak değildir. Şüphesiz o, hakkıyla bilen, her şeye gücü yetendir.

45 – Eğer Allah insanları kazandıkları şeyle sorumlu tutsa idi, onun sırtında (yeryüzünde) bir canlı bırakmazdı. Ancak onları belli bir süreye erteliler. Ecelleri geldiği zaman, şüphesiz Allah kullarını hakkıyla görendir.

44- “Yeryüzünde gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl oldu, görsünler” bu da Şam'a, Yemen'e ve Irak'a yolculuklarında geçmiş insanların eserlerini (kalıntılarını) aleyhlerine şahit getirmedir. “Onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler. Ne göklerde ne de yerde hiçbir şey Allah'ı âciz kılacak değildir” onu geçerek ve elinden kaçarak. “Şüphesiz o, hakkıyla bilendir” bütün eşyayı “gücü yetendir” her şeye.

45- “Eğer Allah insanları kazandıkları şeyle sorumlu tutsa idi” günahlarıyla “yeryüzünde bir canlı bırakmazdı” hareket eden bir canlı bırakmazdı, isyanlarının kötülüğü yüzünden. Burada geçen dâbbe'den yalnız insan kast edilmiştir, denilmiştir. Çünkü “ancak onları belli bir süreye kadar erteliler” demiştir ki o da kıyamet günüdür. “Ecelleri geldiği zaman, şüphesiz Allah kullarını hakkıyla görendir” onları amellerine göre cezalandırır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Melaik / Fatır suresini okursa, sekiz cennet kapısı: İstediginden gir, diye onu davet eder.

36 / YASİN SURESİ

Mekke'de inmiştir. Efendimizden şöyle dediği rivayet edilmiştir: Yasin'e Muimme denir, çünkü her iki dünyada hayır ve iyiliği ile bütün insanları kaplar; Daifa ve Kadıya da denir ki her kötülüğü def eder ve her ihtiyacı görür.

83 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 يَسَّ ۙ (۱) وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ۙ (۲) إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۙ (۳) عَلَى
 صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۙ (۴) تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ۙ (۵) لِيُنذِرَ قَوْمًا
 مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ۙ (۶) لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى
 أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۙ (۷) إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ
 غَلَاظًا فَهُمْ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ۙ (۸)

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ya. Sin.

2 – Hikmet dolu Kur'an'a ant olsun ki,

3 – Gerçekten sen elbette gönderilenlerdensin.

4 – Doğru bir yol üzerindesin.

5 – Bu Kur'an mutlak galip, çok esirgeyen Allah'ın indirmesidir.

6 – Ataları uyarılmayan; bu yüzden gafil kalan bir kavmi uyarman için.

7 – Ant olsun, gerçekten söz (azap) çoklarına hak oldu; artık onlar iman etmezler.

8 - Gerçekten biz, onların boyunlarına tasmalar geçirdik; onlar çenelere kadar indirdi için; başları yukarı kalkmıştır.

1; 2 – “Ya. Sin” Mana ve i'rap bakımından elif, lam, mim gibidir. Şöyle de denilmiştir: Manası Tay lehçesine göre ya insan (ey insan) demektir. O zaman aslı ya üneysiyn olmuş olur ki böylece çok nida edildiği için yarısı ile yetinilmiştir. Nitekim eymünillahi'de de müllahi denilmiştir. Ceyri gibi kesr ile (yasini) ve mebnî olarak da eyne gibi feth ile yasine de okunmuştur. Ya da murep olarak ütlü yasine yahut gizli kasem harfi ve hazfi ile yasine okunmuştur. Harfi hazf edildiği halde fetha okunması gayri munsarif olduğu içindir. Haysü gibi zam ile yasinü de okunmuştur. Bunlar yasin'de (mebnî değil de) murep olarak da düşünülebilir. Hamze, Kisai, Ravh ve Ebu Bekir ye'yi imela ile okumuşlardır. Yasin'in nun'unu da İbn Amir, Kisai, Ebu Bekir ve Ya-

kup “**velkur’anil hakim**”in vav’ına idgam etmişlerdir (yasivvel kuranil hakim). Eğer yasin yemin edilen şey kabul edilirse bu vav kasem yahut atıf için olur.

3; 4- “Gerçekten sen elbette gönderilenlerdensin. Doğru bir yol üzerindesin” ki o da tevhittir ve amellerde dürüstlüktür. Alâ sıratın kavlinin ikinci haber olması yahut car ile mecrurda saklı (kâin) zamir-den hâl olması da caizdir. Bu kaydın faydası da şeriatı açıkca doğru olarak nitelemektir, gerçi leminel mürselin de buna dolaylı olarak delalet etmektedir.

5- “(Bu Kur’an) mutlak galip, çok esirgeyen Allah’ın indirmesidir”. Bu da muhzuf hüve’nin haberidir, tenzil mastarı da meful manasına-dır (münezzel). İbn Amir, Hamze, Kisai ve Hafs nasb ile (tenzile) okumuşlardır. O zaman a’ni lafzı ya da kendi fiili (nezzelallahu) gizlenmiş olur ve mastar aslı üzere kalır (meful manasına olmaz). Velkur’ani’den bedel olarak cer ile (tenzilil) de okunmuştur.

6; 7- “Litünzire (uyarman için)” bu da tenzil’e ya da leminel mürselin’in manasına müteallıktır, “**ma ünzire abauhum (ataları uyarılmayan)**” yani aradan uzun süre geçtiği için ataları uyarılmayan demektir. O zaman peygambere çok ihtiyaçları olduğunu bildiren bir sıfat olur. Ya da ellezi ünzire bihi demek olur (ma da ismi mevsuldur). Ya da şey’en ünzire bihi abauhum demektir ki (ma mevsufedir) ve uzak ataları kast edilmiş ve uyarılmış olur. Bu durumda ma edatı litünzire’nin ikinci mefulu olur. Ya da mefulu mutlak olarak inzare abaihim demek olur. “**Onlar gafillerdir**” bu da birinci mülahazaya göre nefye bağlıdır yani uyarılmadıkları için gafil kaldılar demektir. Ya da öteki mülahazalara göre inneke leminel mürselin’e müteallıktır yani onları uyarman için seni gönderdik, çünkü onlar gafillerdir. “**Gerçekten söz çoklarına hak oldu**” bundan da “ant olsun ki cehennem bütünü cinlerden ve insanlardan mutlaka dolduracağım” (*Hud: 119*) kavlini kast etmektedir. “**Artık onlar iman etmezler**” çünkü onlar Allah’ın iman etmeyeceklerini bildiği kimselerdendir.

8- “Gerçekten biz onların boyunlarına tasmalar geçirdik” bu da küfürde kararlılıklarını ve kalplerinin mühürlendiğini tespit etmektedir, şöyle ki ayetler ve uyarıcılar onlara kâr etmemektedir. Bu da boyunlarına tasma geçirilenlere benzetilmeleri ile yapılmıştır. “**Onlar çenelere kadar dayanmaktadır**” tasmalar çenelerine varmıştır, başlarını eğmelerine müsaade etmez, “**o nedenle başları yukarı kalkmıştır**”. Başlarını kaldırmışlar, gözlerini yummuşlardır; artık hakka doğru bakmazlar ve başlarını indirmez ve ona döndürmezler.

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ

أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ
لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَاءَ عَلَيْهِمْ أَنْ نَزَّرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْزِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ
فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا
وَأَثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ﴿١٢﴾
وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾
إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا
إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ﴿١٤﴾

9 – Onların önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları sardık; artık onlar görmezler.

10 – Onları uyarsan da uyarmasan da birdir; iman etmezler.

11 – Sen ancak zikre tabi olan ve görmeden Rahman’dan korkanı uyarırsın. Öyle ise onu bir bağışlanma ve değerli bir mükâfat ile müjdele.

12 – Gerçekten biz ölüleri diriltiriz; önden gönderdiklerini ve eserlerini yazarız. Biz her şeyi bir asılda saydık (tespit ettik).

13 – Onlara o kent halkını misal getir. Hani ona elçiler gelmişti.

14 – O zaman biz onlara iki elçi gönderdik; o ikisini yalanladılar; biz de onları bir üçüncüsü ile takviye ettik. “Gerçekten biz size gönderildik” dediler.

9- “Onların önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları sardık; artık onlar görmezler”. Bu da onları iki seddin kuşatıp da önlerini ve arkalarını görmeyen kimseler ile temsilidir. Onlar cehalet dehlizinde mahpusturlar. Ayetlere ve delillere bakma şansları yoktur. Hamze, Kisai ve Hafs fetha ile sed okumuşlardır ki o da lügattir.

Şöyle de denilmiştir: İnsanların yaptığına feth ile sed, Allah Teala'nın halk ettiğine de zam ile süd denir. A'seynahüm de okunmuştur bu da gece körlüğüdür. Şöyle de denilmiştir: Bu iki ayet Mahzum oğulları hakkında indi; onlardan Ebu Cehil, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in başını yaracağına yemin etti. Namaz kılariken ona geldi, başına vurmak için de elinde bir taş vardı. Elini kaldırıncaya eli boynuna dolandı, taş da eline yapıştı; öyle ki onu zorla çözdüler. Kavmine döndü, haber verdi. Başka bir Mahzum'lu da: Ben onu bu taşla öldüreceğim, dedi. Allah da onun gözünü kör etti.

10; 11- "Onları uyarsan da uyarmasan da birdir; iman etmezler" bunun tefsiri de Bakara suresinde geçmiştir. **"Sen ancak uyarırsın"** sonuç alacak şekilde uyarırsın **"zikre tabi olanı"** yani Kur'an'a ki içindeni düşünmek ve onunla amel etmekle ona tabi olanı **"ve görmeden Rahman'dan korkanı"** başına inmeden ve korkunç işaretlerini görmeden önce azabından korkanı ya da içinden (kalbinden) korkup da rahmetine aldanmayanı. Çünkü o, Rahman olduğu gibi intikamcı ve kahredicidir de. **"Öyle ise onu bir bağışlanma ve değerli bir mükâfat ile müjdele"**.

12- "Gerçekten biz ölüleri diriltiriz" ölüleri yeniden canlandırmak ya da cahilleri hidayet etmekle **"önden gönderdiklerini yazarız"** iyi ve kötü amelleri **"ve eserlerini"** mesela öğrettikleri ilim ve vakfettikleri mal gibi iyiliklerini ve batılı yayma ve zulmü kökleştirme gibi kötülüklerini de. **"Biz her şeyi bir imam'da (asıl)da tespit etmişizdir"** yani Levh-i Mahfuz'da demektir.

13; 14- "Vadrib lehüm meselen (onlara misal getir)" bu da hazihil eşyau ala darbin vahidin yani bu eşya tek tip deyiminden gelir. Darabe iki mefula geçişlidir, çünkü caale manasını içermektedir. O iki meful da meselen ile ashabel karyeti'dir. Burada muzaf hazfedilmiştir yani ic'al lehüm mesele ashabil karyeti meselen demektir. Biri ile yetinmek, mukadder olanı da telaffuz edilenden bedel yahut atıf beyan saymak da caizdir. Kent de Antakya'dır. **"İz caehel mürselun (hani onlara elçiler gelmişti)"** bu da ashabel karyeti'den bedeldir. Gönderilenler de İsa aleyhisselam'ın Antakya halkına gönderdiği elçilerdir. Allah Teala'nın **"o zaman biz onlara iki elçi gönderdik"** kavli ile bunu kendine nispet etmesi, Resul'ünün ve halifesinin fiili olmasındandır. O ikisi de Yahya ile Yunus'tur (Yuhanna ile Pavlos'tur). Başkalarıdır da denilmiştir. **"O ikisini yalanladılar; biz de onları takviye ettik (feazzezna)"** Ebu Bekir tahfif ile (azezna) okumuştur ki azze'den gelir, o da mağlup etmektir. Mefulun hazf'i (azzezna) makablinin ona delalet etmesindendir, bir de maksat takviye edileni zikretmektir. **"Bir**

üçüncüsü ile” o da Şem’un’dur. “Gerçekten biz size gönderildik, dediler”. Olay şöyle gelişmiştir: Onlar putlara taparlardı; İsa aleyhisselam onlara iki elçi gönderdi. Onlar şehre yaklaşıncı Habib Neccar’ı gördüler, koyun güdüyordu, onlara kim olduklarını sordu; onlar da anlattılar. O da: Bir mucizeniz var mı, dedi? Onlar da: Hastaya şifa veririz, gözsüzü ve abraş hastasını iyi ederiz, dediler. Habib’in hasta bir çocuğu vardı, onu sıvazladılar, o da iyileşti. Habib de iman etti ve haber yayıldı. Onların eliyle birçok insanlar şifa buldular, bunların haberi krala gitti. Kral onlara: Bizim bu tanrılarımızdan başka bir ilah mı var, dedi? Onlar da: Evet, seni ve ilahlarını yaratandır, dediler. O da: Durumunuzu araştırayım, dedi ve onları hapsetti. Sonra İsa aleyhisselam, Şem’un’u gönderdi. O da kendini tanıtmayarak şehre girdi, kralın adamları ile arkadaşlık etti. Ona iyice ısındılar ve onu krala çıkardılar. Kral da ona sıcak davrandı. Bir gün ona: Duyduğuma göre iki adamı hapsetmişsin, dediklerini dinledin mi, dedi? O da onları çağırdı, Şem’un: Sizi kim gönderdi, dedi? İkisi de: Her şeyi yaratan ve ortağı olmayan Allah, dediler. Kral: Onu bana anlatın fakat özetleyin, dedi. Onlar da: İstedigini yapar ve irade ettiğine hükmeder, dediler. O da: Mucizeniz nedir, dedi? Onlar da: Kral ne arzu buyurursa, dediler. O da gözleri silme kör olan bir delikanlı çağırdı; onlar da dua ettiler. Onun da gözü açıldı. İki fındık aldılar, onu göz çukuruna koydular, o da göz küresi oldu, onlarla görmeye başladı. Şem’un: Sen de tanrılarından istesen de onlar da böyle yapsalar; senin için de onlar için de şeref olur, dedi. O da: Senden saklım yoktur, bizim ilahlarımız duymaz, görmez, zarar ve ziyan vermez, dedi. Sonra kral: Eğer sizin tanrınız bir ölüyü diriltebilirse ona iman ederiz, dedi. Birkaç hafta önce ölmüş bir genç getirdiler. Onlar da Allah’a dua ettiler; genç kalktı ve: Ben yedi ateş vadisine sokuldum, sizi içinde bulunduğunuz halden uyarıyorum; iman edin, dedi. Ve: Göğün kapısı açıldı, güzel bir genç gördüm; bu üçüne şefaati ediyordu, dedi. Kral da: Onlar kim, dedi? Genç de: Şem’un ile bu ikisi, dedi. Şem’un sözünün krala tesir ettiğini görünce ona nasihat etti, o da kalabalık bir grupla iman etti. İman etmeyenler de Cebrail aleyhisselam’ın sayhası ile helak oldular.

قَالُوا مَا أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا
 أَنزَلَ الرَّحْمَنُ مِن شَيْءٍ إِلَّا أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا
 إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا الْبَلَاغُ الْمِيقِينَ ﴿١٧﴾ قَالُوا
 إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن لَّمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ
 مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾

15 – Onlar da: “Siz ancak bizim gibi insansınız. Rahman hiçbir şey indirmemiştir; siz de ancak yalan söylüyorsunuz” dediler.

16 – Elçiler de: “Rabbimiz bilir ki, gerçekten biz, size elbette gönderildik” dediler.

17 – Bize ancak apaçık tebliğ etmek düşer.

18 – Dediler: Gerçekten biz, sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Ant olsun, eğer bundan vazgeçmezseniz, mutlaka sizi taşlarız ve elbette size bizden acıklı bir azap dokunur.

15; 16; 17- “Onlar (kent halkı) da: Siz ancak bizim gibi bir insansınız, dediler” iddia ettiğiniz gibi bizden bir üstünlüğünüz yoktur. Beşerün’ün merfu olması, ma edatını amel ettiren nefyin illa ile bozulmasındandır. “Rahman bir şey indirmedir” vahiy ve risaletten “siz ancak yalan söylüyorsunuz” risalet davasında. “Elçiler de: Rabbimiz bilir ki, gerçekten biz, size elbette gönderildik, dediler” Allah’ın ilmini şahit getirdiler, bu da yemin yerine geçer. Bunu tekit eden lam’ı da ilave ettiler, çünkü bu, inkârlarının cevabıdır. “Bize ancak apaçık tebliğ etmek düşer” doğruluğuna şahitlik eden belgelerle açıklanmış tebliğ. Bu ifade şahitliği güzelleştiren şeylerdendir, çünkü o ancak belge ile güzelleşir.

18- “Dediler: Gerçekten biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık” bu da onların iddialarını garip ve çirkin görmelerinden ve ondan nefret etmelerindendir. “Ant olsun, eğer bundan vaz geçmezseniz” bu söyleminize bir son vermezseniz “mutlaka sizi taşlarız ve elbette size bizden acıklı bir azap dokunur”.

قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَهُ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ
رَجُلٌ يَسْعَى قُلْ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا
مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ
الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا
إِنْ يُرِِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا
وَلَا يُنْقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّي إِذَا لَفَى ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّي آمَنْتُ
بِرَبِّكُمْ فَلَسْمَعُونَ ﴿٢٥﴾

19 – Dediler: Uğursuzluğunuz sizinledir; size öğüt verildi diye mi (inkâr ediyorsunuz)? Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz.

20 – Şehrin en ucundan bir adam koşarak geldi: Ey kavmim, elçilere tabi olun, dedi.

21 – Sizden bir ücret istemeyen ve doğru yolda olanlara tabi olun.

22 – Ben, neden beni yaratana kulluk etmeyeceğim? Yalnız ona döndürüleceksiniz!

23 – Ondan başka tanrılar edinir miyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek isterse, onların şefaati benden hiçbir şeyi savamaz ve beni kurtaramazlar.

24 – Gerçekten ben, o takdirde elbette apaçık bir sapıklık içindeyim.

25 – Şüphesiz ben, sizin Rabbinize iman ettim; beni dinleyin!

19- “Dediler: Uğursuzluğunuz sizinledir” uğursuzluğunuzun sebebi yanınızdadır, o da akidenizin ve amellerinizin bozukluğudur. Tayrukum maaküm de okunmuştur. “Size öğüt verildi diye mi?” (in) şartının cevabı mahzuftur, mesela tetayyertüm (uğursuzluk iddia ettiniz) yahut taşlama ve işkence ile tehdit ettiğiniz gibi. (Ein) iki hemze arasında elifle de (âin) okunmuştur; hemzenin fethi ile en de

okunmuştur ki lien zükkirtüm demek olur. Hemzesiz in zükkirtüm de okunmuştur; eyne zükkirtüm de okunmuştur ki nerede zikredilseniz uğursuzluğunuz sizinledir demek olur ki bu daha etkilidir. **“Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz”** siz bir toplumsunuz ki âdetiniz isyanda ileri gitmektir; bu nedenledir ki başınıza uğursuzluk gelmiştir. Ya da sapıklıkta aşırıya kaçan bir toplumsunuz; bu yüzden de saygı duyulması gerekenleri tehdit ettiniz ve teberrük edilmesi lazım gelenleri de uğursuz saydınız.

20; 21- “Şehrin en ucundan bir adam koşarak geldi” o da Habib Neccar’dır, putlarını yapardı. O, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e iman edenlerdendir, hâlbuki aralarında altı yüz yıl vardır. Şöyle de denilmiştir. O bir mağarada ibadet ederdi, elçilerin geldiği haberini duyunca onlara koştu ve dinini açıkladı ve: **“Ey kavmim, elçilere tabi olun, dedi. Sizden bir ücret istemeyen kimselere tabi olun”** öğütten ve mesajı iletmekten ücret istemeyen **“ve doğru yolda olanlara tabi olun”** onlar iki dünyanın hayrını bulmuşlardır.

22- “Vema liye (ben, neden beni yaratana kulluk etmeyeceğim?)” bu, Hamze’den başkalarının okuyuşudur; çünkü o vasılda ye’yi sakın okur (malıy). Habib Neccar kendini de işin içine katmakla kibarlık göstermiş ve samimiyetini bildirmiştir. Çünkü onlar için istediğini nefsi için de istemiştir. Maksat halıkların terk edip başkasına ibadet ettikleri için onları kınamaktır. Bunun içindir ki daha çok tehdit etmek için: **“Siz yalnız ona döndürüleceksiniz”** demiş, sonra da eski üslubuna dönerek şöyle demiştir:

23- “Ondan başka tanrılar edinir miyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek isterse, onların şefaati benden hiçbir şeyi savamaz” şefaati bana fayda vermez **“ve beni kurtaramazlar”** yardım etmek ve arka çıkmakla.

24; 25- “Gerçekten ben, o takdirde elbette apaçık bir sapıklık içindeyim” çünkü hiçbir şekilde fayda ve zarar vermeyecek bir şeyi fayda ve zarar vermeye gücü yeten halıka tercih etmek ve ona şirk koşmak, hiçbir akıllıya kapalı kalmayacak bir sapıklıktır. Nafi, Yakup ve Ebu Amr ye’nin fethi ile (inniye) okumuşlardır. **“İnniy (şüphesiz ben, sizin Rabbinize iman ettim)”** sizi yaratana, Nafi, İbn Kesir ve Ebu Amr ye’nin fethi ile (inniye) okumuşlardır. **“Beni dinleyin”** imanımı iştirin. Hitabın elçilere olduğu da söylenmiştir; çünkü Habib Neccar kavmine öğüt verince onu taşlamaya başladılar; o da kendisini öldürmelerinden önce onlara doğru hızla koşmaya başladı.

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٣٧﴾
وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا
مُنْزِلِينَ ﴿٣٨﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَلَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٣٩﴾
يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِؤْنَ ﴿٤٠﴾

26 – Ona: Cennete gir, denildi. O da: Keşke kavmim bilselerdi, dedi!

27 – Rabbim beni ne ile bağışladı ve beni ikram görenlerden eyledi.

28 – Onun ardından kavmine gökten hiçbir ordu indirmedik. Biz indirenler olmadık.

29 – O ancak tek bir haykırma idi; birden onlar sönenlerdir.

30 – Ey kulların üzerindeki hasret (gel artık, gelme zamanıdır)!”
Ne zaman onlara bir elçi gelse, mutlaka onunla alay ederlerdi.

26; 27- “Cennete gir, denildi” onu öldürünce cennet halkından olduğunu müjdelemek için yahut diğer şehitler gibi ikram etmek ve girmesine izin vermek için. Ya da onu öldürmek istedikleri zaman Allah onu cennete kaldırıncı böyle denildi. Nitekim Hasen Basri böyle demiştir. Neden (ona) cennete gir denilmedi, çünkü maksat söylenen sözü açıklamaktır, kendisine söylenen kimseyi açıklamak değildir, zira o bellidir. Kelam dininden taviz vermemesi üzerine Rabbine kavuşunca sorulan şeyin cevabı mahiyetindedir. Bunun içindir ki “kavmim bilselerdi; Rabbim beni ne ile bağışladı ve beni ikram görenlerden eyledi, demiştir” çünkü bu, o söz üzerine sorunun cevabıdır. Kavminin de bilmesini istemesi onların böyle şey yapmalarını temenni etmesindendir. Ta ki onları da küfürden tövbe etmeye ve iman ve taata girmeye teşvik etsin. Nitekim evliyalı böyle yaparlar; öfkelerine sahip olur ve düşmanlarına acırlar. Ya da onları çok haksız, kendinin ise

haklı olduğunu göstermek için böyle demiştir. Mükerrermin şeklinde de okunmuştur. Bima'daki ma haberiye'dir (mevsule yahut mevsufe'dir) ya da mastariye'dir, be de yalemun'a müteallıktır. Ya da ma istifhamiye'dir, aslı üzere elifi hazf edilmemiştir. Be de o takdirde ğafere'ye müteallıktır yani beni ne için bağışladı demektir. Bundan da dinlerini terk etmesini ve eziyetlerine sabrı kast ediyor.

28- "Onun ardından kavmine indirmedik" helâkinden yahut cenete girdirilmesinden sonra **"gökten hiçbir ordu indirmedik"** onları helak etmek için, nitekim sana Bedir'de ve Hendek'te indirmiştik. Onlara meleğin sayhası (narası) yetti. Bunda onların helakini hor görme ve Resul aleyhisselam'ı büyütme vardır. **"Biz indirenler olmadık"** kavmini helak etmek için asker indirmek hikmetimizde olmadı; çünkü her şey için bir sebep takdir ettik; bunu (ordu indirmeyi) de senin kavminden intikam alman için yaptık. Şöyle de denilmiştir: Ma mevsule'dir, cünd'e matuftur yani daha öncekilere indirdiğimiz taş, rüzgâr ve şiddetli yağmurlar gibi şeyler indirmedik demektir.

29- "O değildi" yakalama yahut azap **"ancak bir tek haykırma idi"**. O da Cebrail aleyhisselam'ın sesi idi. Kâne tâmmе olarak "illa sayhatün" de okunmuştur. **"Birden onlar sönenlerdir"** ölümlerdir. Ateşe benzetilmişlerdir; çünkü canlı alevi yükselen ateş, ölü de kül gibidir. Nitekim Şair Lebid şöyle demiştir:

*Kişi ancak yükselen alev ve ışığı gibidir;
Öldükten sonra geriye kül olarak kalır.*

30- "Ey kulların üzerindeki hasret, gel; bu, senin hazır bulunmanı gerektiren hallerdendir. O da: "Ne zaman onlara bir elçi gelse, mutlaka onunla alay ederlerdi" kavlinden anlaşılan şeydir. Çünkü candan nasihat eden ve nasihatlarından iki dünyanın hayrı çıkan kimselerle alay edenlerin üzülmeleri ve onlara üzülmek de haktır. Melekler onların hallerine hasret duymuş, ins ve cinin müminleri de onlara aynı şeyi hissetmişlerdir. Bunun Allah'tan onlara hasret olması da caizdir ki o zaman nefislerine karşı işlemiş oldukları cinayetleri büyütülmüş olur. Ya hasretâ okunuşu da bunu destekler. Hasrete şeklinde mansup olması da ona müteallık olan car ile uzamasından (sıfata benzemesinden)dir. Gizli fiili ile mansuptur, münada da mahzuftur (ya Muhammedü gibi), denilmiştir. Faile yahut mefula izafetle ya hasretel ibadi şeklinde de okunmuştur. Vaslı vakf yerine koyarak ya hasreh alelibadi de okunmuştur.

الَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ
 إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَّنِيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾
 وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا
 مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ
 مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا
 مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي
 خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا
 لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

31 – Onlardan önce nice nesilleri helâk ettiğimizi, gerçekten onların, kendilerine dönmediklerini görmediler mi?

32 – Hepsi mutlaka katımıza hazır edilmişlerdir.

33 – Ölü yer onlar için bir ibrettir. Biz onu dirilttik ve ondan tane çıkardık; ondan yiyorlar.

34 – Onda hurmalıklardan ve bağlardan bahçeler kıldık ve onda pınarlar akıttık.

35 – Meyvesinden ve ellerinin yaptığı şeylerden yemeleri için, şükretmeyecekler mi?

36 – Yerin bittirdiklerinden, kendi nefislerinden ve bilmedikleri şeylerden bütün çiftler yaratan o zat münezzehtir.

31- “Elem yerav (görmediler mi?)” bilmediler mi demektir ki “kem ehlekna” kavlinde amel etmemektedir; çünkü kem’in mabâdi makablinde amel etmez, kem haberiye de olsa öyledir; çünkü aslı istifhamiyedir. “Ennehüm (gerçekten onların, kendilerine dönmediklerini görmediler mi?)” Bu da mana bakımından kem’den bedeldir yani kendilerinden önce helâk ettiğimiz çok kimselerin onlara dönmediklerini görmediler mi, demektir. Yeni söz başı olarak kesr ile innehüm de okunmuştur.

32- **“Ve in külle (hepsi mutlaka katımıza hazır edilmişlerdir)”** kıyamet gününde ceza görmeleri için. İn, şeddeli inne'den tahfif edilmiştir, lam da bunu göstermek içindir, ma da tekit için ziyade kılınmıştır. İbn Amir, Asım ve Hamze şedde ile lemma okumuşlardır ki in nafiye olur, cemî' de feil veznindedir, meful manasınadır. Ledeyna da onun yahut muhdarun'un zarfıdır.

33- **“Ve ayetün (ölü yer onlar için bir ibrettir)”**. Nafi şedde ile el-meyyitetü okumuştur. **“ahyeynaha (biz onu dirilttik)”** ard'ın haberi- dir, cümle de ayetün'ün haberidir ya da onun sıfatıdır, ondan belli bir yer murat edilmezse ya da elardu müptedadır, ayetün de haberidir ya da cümle yerin ayet olmasını açıklamak için yeni söz başıdır. **“Ondan tane çıkardık”** hububat cinsi demektir. **“Feminhü (ondan yiyorlar)”** sılanın başa alınması hububatın en çok yenecek şey ve hayatın dayanağı olduğunu göstermek içindir.

34- **“Onda hurmalıklardan ve bağlardan bahçeler çıkardık”** hurma ve türlerinden. Bunun içindir ki habbi cemi yapmadığı halde bu ikisini cemi yapmıştır. Çünkü cinsi gösteren farklılığı akla getirir, türleri gösteren ise öyle değildir. Hab ve a'nab'a (tohum ve üzüme) uyması için kuru hurma demeyip de hurma ağacını zikretmesi, ağacının çok faydalı ve sanat eseri olması bakımındandır. **“Ve onda akıttık”** şeddesiz olarak fecerna da okunmuştur. Fecr ve tefcir lafız ve mana itibarı ile feth ve teftih gibidir, **“pınarlardan”** yani biraz pınar akıttık demektir ki şey'en minel uyuni manasınadır; mevsuf hazf edilmiş ve sıfat onun yerine geçirilmiştir ya da eluyune demektir ki Ahfeş'e göre min zait olur.

35- **“Meyvelerinden yemeleri için”** zikredilenlerin yani bahçelerin meyvelerinden demektir. Min semerihi zamirinin üslup değiştirerek Allah'a gittiği de söylenmiştir, çünkü meyve onun yaratması ileler. Hamze ile Kisai iki zamme ile (sümürihi) okumuşlardır ki o da lügattır ya da simar'ın cem'idir. Zamme ve sükun ile (sümrihi) de okunmuştur. **“Vema amilethü eydihim (ellerinin yaptığı şeylerden)”** bu da semer'e atıftır, maksat sıra, pekmez vb. gibi yaptıkları şeylerdir. Ma'nın nafiye olduğu da söylenmiştir, maksat meyvenin kendi yapmaları ile değil de Allah'ın yaratması ile olmasıdır. Birinci manayı Hafs dışında Kufelilerin he'siz olarak (min semerin) okumaları da destekler çünkü he'yi sıladan hazfetmek, diğerlerinden daha güzeldir. **“Şükretmeyecekler mi?”** şükri emretmesi, terkinin yadsımak içindir.

36- **“Bütün çiftleri yaratan o zat münezzehdir”** tür ve sınıfları **“yerin bitirdiğinden”** ot ve ağaç gibi **“kendi nefislerinden”** erkek ve dişi gibi **“ve bilmedikleri şeylerden”** Allah Teala'nın kendilerini haberdar etmediği ve bilinmesine de yol vermediği şeylerden.

وَايَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ
 مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ
 تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ
 عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ
 الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

37 – Gece onlar için bir ibrettir; ondan gündüzü soyarız; birden onlar karanlığa girerler.

38 – Güneş de kendi karargâhı için akar. Bu, mutlak galip, her şeyi bilenin takdiridir.

39 – Aya da menziller takdir ettik. Sonunda eski hurma salkımının çöpü gibi dener.

40 – Güneşin aya yetişmesi yaraşmaz; gece de gündüzü geçmez. Hepsi bir yörüngede yüzerler.

37- “Gece onlar için bir ibrettir; ondan gündüzü soyarız” izale eder yerinden ayırırız. Bu da selehal cilde (deriyi yüzmekten) istiare edilmiştir. İ’rabı da yukarıda (ve ayetül lehümül ard’da) geçmiştir. “Birden onlar karanlığa girerler” karanlıkta kalırlar.

38- “Güneş de kendi karargâhı için akar” devrinin son bulacağı belli bir sınır için akar, devrinin sona ermesi, yolunu bitiren yolcunun karargâhına benzetilmiştir ya da göğün ortasına varmak için akar; çünkü hareketi orada yavaşlar; duraklamış zannedilir. Şair şöyle demiştir:

Güneş şaşkındır, tepede kuş gibi durur.

Ya da belli bir tarzda istikrarı için akar yahut her gün doğulardan ve batılardan takdir edilen son mahalli için akar; çünkü onun yılda doğuda ve batıda üç yüz altmış devri vardır. Her gün bir noktadan doğar ve bir noktadan batır. Sonra gelecek seneye kadar oralara dönmez. Ya da âlem harap olacağı zaman akışının kesilmesi için akar. La müstekarra leha da okunmuştur ki onun için durma yoktur demektir. Çünkü o devamlı hareket halindedir, buradaki la leyse manasınadır. “Zalike

(bu)” akıllıların hayran kalacağı ve hikmet içeren bu akış **“mutlak galip Allah’ın takdiridir”** her şeyi kudreti ile mağlup eden Allah’ın, **“her şeyi bilen takdiridir”** ilmi her bilinen şeyi kuşatan Allah’ın demektir.

39- “Velkameru (ayı da takdir ettik)” yüreyecek yerini takdir ettik **“menziller takdir ettik / kıldık”** ya da menzillerde yürüyüşünü takdir ettik, demektir. Menzilleri de yirmi sekizdir: Şeretan, Butayn, Süreyya, Deberan, Hek’a, Hen’a, Zira, Nisre, Tarf, Cebhe, Zübre, Sarfe, Avaâ’, Simak, Gafer, Zübana, İklil, Şevle, Neaim, Belde, Sa’d ezzabih, Sa’d bela’, Se’dessud, Sadulahbiye, Ferğuddelv elmukadem, Ferğuddelv elmuahhar, Rişa – ki buna Batnulhut (balığın karnı) derler. Her gece bunlardan birine iner, onu geçmez de ondan geri kalmaz da. Birleşim noktasından önce son menzilinde olduğu zaman incelik, yay gibi olur. Kufelilerle İbn Amir, ra’nın nasbı ile (velkamere) okumuşlardır. **“Sonunda eski hurma dalının çöpü gibi olur”** sapı gibi olur. Urcun fu’lun veznindedir, inirac’tan gelir ki eğilmektir. İrcun da okunmuştur; büzyun ve bizyun (Rum halısı) gibi.

40- “Güneşin yetişmesi yaraşmaz” doğru ve kolay olmaz **“aya yetişmesi”** hız bakımından; çünkü bu, bitkilerin gelişimini ve hayvanların yaşamını ters etkiler. Ya da eserlerinde ve faydalarında yahut yerine inmede yahut gücünde yetişmesi yaraşmaz ki nurunu siler demektir. Nefiy edatı la’nın şemsin (güneşin) başına getirmesi, onun emir kulu olduğunu göstermek içindir, ona ne görev verilmişse ancak onu yapar. **“Gece de gündüzü geçmez”** onu geçip de arkada bırakmaz, ancak onu takip eder. Şöyle de denilmiştir: Bu ikisinden (gece ile gündüzden) maksat alametleridir ki nurlu ay ile ışıklı güneştir. Geçmesi de ayın güneşin hükmettiği yere geçmesidir; bu da birincinin tersi olur. Birincideki idrak yerine burada sebk kullanılması ayın yürüyüş hızına uygun olduğu içindir. **“Küllün (hepsi)”** tenvin muzafun ileyhten ivazdır (küllühüm). Zamir güneşlere ve aylara racidir. Hallerin değişik olması, az da olsa zatta da değişiklik icap eder. Ya da zamir yıldızlara racidir. Çünkü o ikisinden bahs edilmesi onları akla getirir. **“Bir yö-rüngede yüzerler”** genişliyerek yürürler.

وَأَيَّةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ اطْعَمُوهُ إِنَّ أَنتُمْ

إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٧﴾

41 – Zürriyetlerini dolu gemide taşımamız gerçekten onlar için bir delildir.

42 – Onlar için onun benzerinden binecekler yarattık.

43 – Eğer istersek onları suda boğarız da onlar için ne bir yardımcı vardır ne de onlar kurtarılırlar.

44 – Ancak bizden bir rahmet ve bir süreye kadar faydalandırma hariç.

45 – Onlara: “Önünüzdeki şeyden ve arkanızdaki şeyden sakının ki, merhamet edilesiniz” denildiği zaman (yüz çevirirler).

46 – Onlara ne zaman Rablerinin ayetlerinden bir ayet gelse, mutlaka ondan yüz çevirirler.

47 – Onlara: “Allah’ın size rızık ettiği şeylerden harcayın” denildiği zaman, kâfirler, iman edenlere: “Allah’ın dileseydi yedireceği kimseye mi yedireceğiz? Siz ancak apaçık sapıklıktasınız!” derler.

41 - “Zürriyetlerini taşımamız gerçekten onlar için bir delildir” ticarete gönderdikleri evlatlarını ya da yanlarına aldıkları çocuklarını ve kadınlarını demektir. Çünkü zürriyet kadınlara da denir, zira onlar ekin tarlasıdır. (Başkaları) taşındığı halde özellikle onların zikredilmesi şundan dolayıdır; zira onların gemilere yerleştirilmesi daha zordur ve orada tutunmaları daha şaşırtıcıdır. Nafi ile İbn Amir (ço-

ğul olarak) zürriyyatihim okumuşlardır. “Dolu gemide” bundan Nuh aleyhisselam’ın gemisinin murat edildiği söylenmiştir. Allah’ın onları o gemide taşıması eski atalarını taşımasıdır ki onlar da onların sulp-lerinde idiler. (Ataları değil de) özellikle zürriyetin seçilmesi, daha büyük bir minneti ifade ettiği ve kısa olmakla beraber daha çok şaşırtıcı olduğu içindir (neslin devamını göstermektedir).

42; 43; 44- “Onlar için onun benzerinden yarattık” geminin benzerinden **“binecekler”** develer gibi, çünkü onlar da karanın gemileridir ya da diğer gemi ve kayıklardan demektir. **“Eğer istersek onları suda boğarız da onlar için ne bir yardımcı vardır”** sarîh, onları boğulmaktan kurtaracak yardımcı demektir ya da yardım yoktur demektir, bu da etahümüs sarîh (onlara yardım geldi) deyiminden alınmıştır. **“Ne de onlar kurtarırlar”** o yardım sayesinde ölmekten. **“Ancak bizden bir rahmet ve faydalandırma hariç”** ancak rahmet etmek ve yaşatmakla yararlandırmak için olması hariç **“bir süreye kadar”** ecelleri için takdir edilen zamana kadar.

45- “Onlara: “Önünüzdeki şeyden ve arkanızdaki şeyden sakının” denildiği zaman” geçen olaylardan ya da ahirette hazırlanan azaptan yahut gökten inenlerden ve yerden çıkanlardan demektir, mesele “gökten ve yerden önlerindeki ve arkalarındaki şeyleri görmediler mi?” (Sebe’: 9) ayeti gibi. Ya da dünya azabından ve ahiret azabından demektir yahut aksi veyahut geçen ve geride kalan günahlardan demektir. **“Umulur ki merhamet edilirsiniz”** Allah’ın rahmetini umanlardan olmanız için. İza’nın cevabı mahzuftur, o da:

46- “Ma te’tihim min ayetin (onlara ne zaman Rablerinin ayetlerinden bir ayet gelse, mutlaka ondan yüz çevirirler)” kavlinden anlaşılmaktadır. Sanki şöyle demiş gibidir: Onlara, azaptan sakının, denildiği zaman yüz çevirirler; çünkü ona alışmışlar ve üzerinde idman yapmışlardır.

47- “Onlara: “Allah’ın size rızık ettiği şeylerden harcayın” denildiği zaman” muhtaçlarınıza **“kâfirler derler”** Yaratanı inkar edenler yani Mekke’de Tanrıyı işlevsiz bırakanlar derler **“iman edenlere”** onların ikrarları ve işleri Allah’a havale etmeleri ile alay ederek **“Allah’ın dileyseydi yedireceği kimseye mi yedireceği?”** sizin iddianıza göre. Şöyle de denilmiştir: Bunu müşrikler demiştir, çünkü fakir müminler onlardan yiyecek istemişlerdi. Bunu şu maksatla dediler: Allah onları yedirmeye kadir olduğu halde yedirmediyse, biz hiç yediremeyiz. Bu da aşırı cehaletlerindendir. Çünkü Allah birçok sebeplerle yedirir; biri de zenginleri fakirleri yedirmeye teşvik etmesi ve onları buna muvaffak kılmasıdır. **“Siz ancak apaçık bir sapıklıktasınız”** Allah’ın iradesine ters düşen

şeyi bize önermekle. Bunun Allah'ın onlara cevabını hikâye tarzında ya da müminlerin onlara cevabını hikâye tarzında olması da caizdir.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ

صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ

يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ

يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ

رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا

هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَلَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾

48 – Eğer doğru söylüyorsanız bu tehdit ne zaman, derler?

49 – Onlar sadece çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak olan tek bir haykırmayı bekliyorlar.

50 – O zaman ne bir tavsiyeye güçleri yeter ne de allelerine dönebilirler.

51 – Sura üfürüldü; birden onlar kabirlerinden kalkmışlar, Rablerine koşuyorlar.

52 – Eyvah bize, bizi uyuduğumuz yerden kim kaldırdı? Bu, Rahman'ın vaadettiği ve peygamberlerin doğru söylediği şeydir, dediler.

48; 49; 50- “Eğer doğru söylüyorsanız bu tehdit ne zaman derler” yeniden dirilme vaadini kast ediyorlar. “Onlar sadece tek bir haykırmayı bekliyorlar” o da sura birinci üfürmedir. “çekişip dururlarken onları yakalar” ticaret ve muamelelerinde tartışırken ve akıllarına böyle bir şey gelmezken. Bu da “ya da kıyamet onlara ansızın gelir, onlar farkında değillerken” (Yusuf: 107) ayeti gibidir. Aslı yahtesimun'dur, te sakın kılınıp idgam edilmiştir, sonra iki sakın cem olduğu için hı meksur kılınmıştır. Ebu Bekir ses uyumundan dolayı ye'yi meksur okumuştur (yihissimun). İbn Kesir, Verş ve Hişam hı'nın fethi ile okumuş, te'nin harekesini onun üzerine atmıştır (yehassimun). Ebu Amr ile Kalun böyle okumuşlar, fakat hızlı geçitirmişlerdir. Nafi'den de

hı'yı meftuh ve sad'ı şeddeleyerek hı'yı sakın okuduğu da rivayet edilmiştir (yahssımun). Sanki o, ikincisi idgam edildiği takdirde iki sakini cem etmeyi caiz görmüştür. Hamze hasamehu'dan alarak yahsımun okumuştur ki mücadele etmek manasınadır. **"O zaman ne bir tavsiyeye güçleri yeter"** işlerinden hiçbir işe güçleri yetmez **"ne de ailelerine dönebilirler"** ki hallerini görsünler; bilakis ses bastırır bastırmaz ölürler.

51- **"Sura üfürüldü"** ikinci kez, bunun tefsiri Mü'minin suresinde geçmiştir. **"Birden onlar kabirlerinden kalkmışlar"** ecdas ceddes'in çoğuludur, kabirler demektir, fe ile (ecdaf) da okunmuştur. **"Rablerine koşuyorlar"** sürat yapıyorlar, zam ile yünsilun da okunmuştur.

52- **"Kalu ya veylena (eyvah bize, dediler)"** ya veyletena da okunmuştur, **"men baasena (bizi uyuduğumuz yerden kim kaldırdı?)"** men ehebbena da okunmuştur ki hebbe min nevmihi (uykusundan uyanmaktır). Men hebbena da okunmuştur ki o da ehebbena manasınadır. Bunda şuna terşih (müşebbeh bihe uygun olanı zikretmek), işaret ve andırma vardır ki onlar akılları karıştığı için kendilerini uyuyor zannetmişlerdir. Car ve mecrur ve mastar olarak min ba'sına ve vemin hebbina da okunmuştur. Yalnız Hafs burada hoş bir sekte yapmıştır, diğer kıraatlarda da burada vakfetmek güzeldir. **"Haza ma (bu, Rahman'ın vaadettiği ve peygamberlerin doğru söylediği şeydir)"**. Müpteda ile haberdır, ma da mastariyedir yahut mevsuledir, raci hazf edilmiştir. Ya da müptedadır, haberi mahzuftur yani haza ma vaader-rahmanu ve sadakal mürselun demektir ya da ma vaaderrahmanu ve sadakal mürselune hakkun demektir ki bu da onların sözlerindenidir. Meleklerin yahut müminlerin, onların sorularına verdiği cevaptır da denilmiştir. Üslubun değiştirilmesi, küfürlerini hatırlatmak, bundan dolayı onları paylamak ve şuna dikkat çekmek içindir ki onları ilgilendiren yeniden dirilmekten sormaktır, diriltenden değil. Sanki şöyle demişlerdir: Sizi yeniden dirilmeyi vaat eden ve size elçiler gönderen Rahman yeniden diriltti; elçiler de size doğru söylediler. Durum sizin zannettiğiniz gibi değildir. Çünkü bu, uyuyanı uyandırmak değildir ki uyandıranı sorasınız; o sadece korku dolu en büyük diriltmedir.

إِنْ كَانَتْ إِلَّا

صَيِّحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ

لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ

فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِرُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ

مَا يَدْعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَازُوا

الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمَجْرُمُونَ ﴿٥٩﴾

53 – O sadece tek bir haykırma idi; birden hepsi katımızda hazır edilmişlerdir.

54 – Bugün hiçbir kimseye haksızlık edilmez. Siz de ancak yaptığınız şeyle karşılık görürsünüz.

55 – Şüphesiz bugün cennet yaranları meşguliyet içinde neşelidirler.

56 – Onlar ve eşleri gölgelerde, koltuklara yaslanmışlardır.

57 – Onlar için orada meyve ve istedikleri her şey vardır.

58 – Çok merhametli Rab'den selam sözü vardır.

59 – Ey günahkârlar, bugün ayrılın, der.

53; 54- “O değildi” olay değildi “sadece tek bir sayha idi” ki o da sura son üfürmedir. Kâne tâmmе kabul edilerek ref ile (sayhatün) de okunmuştur. “Birden hepsi katımızda hazır edilmişlerdir” sırf o sayha nedeniyle. Bütün bunlar da yeniden dirilmenin ve mahşerde toplanmanın basit olduğuna ve gördükleri şeyde sebeplere gerek olmadığına işaret vardır. “Bugün hiçbir kimseye haksızlık edilmez. Siz de ancak yaptığınız şeyle karşılık görürsünüz” bu da vaat edilen şeyi tasvir etmek ve zihinlere yerleştirmek için o zaman onlara denilen şeyin hikâyesidir. Şu da öyledir:

55- “Şüphesiz bugün cennet yaranları meşguliyet içinde neşelidirler” sefa sürmektedirler, bu da fükâhe maddesinden gelir ki zevk duymaktır. Şuğulin'in nekire ve müphem kılınmasında, içinde bulundukları güzellik ve zevkin önemine işaret vardır ve şuna da dikkat

çekilmektedir ki bu, akılla anlatılmayacak ve sözle ifade edilmeyecek kadar kapsamlıdır. İbn Kesir, Nafi ve Ebu Amr sükun ile şüglün okumuşlardır. Yakup da bir rivayette mübalağa için fekihun okumuştur. Şuğul ile fakihun haberdirlere; fi şüğulin'in fakihin'a müteallık olması da caizdir. Zam ile fekuhun da okunmuştur ki bu da lügattir, natus ve nits gibi. Zarfdaki zamirden hal olarak da fâkihiyn ve fekihiyn de okunmuştur. İki fetha (şegalin) fetha ve sükun ile (şağlin) de okunmuştur ki bunların hepsi de geçerli lügattir.

56- “Onlar ve eşleri gölgelerdedir” zılâl, zıll'ın çoğuludur, şiab gibi ya da zulle'nin çoğuludur, kıbab gibi. Hamze ile Kisai'nin fi zulelin okuyuşları da bunu destekler. **“koltuklara”** süslü sedirlere **“yaslanmışlardır”**. Ve hüm zamiri müptedadır, fi zılâlin de haberidir. Alelerai-ki de yeni söz başıdır ya da ikinci haberdur yahut haber müttekiun'dur, iki car da ona müteallıktır ya da hüm zamiri şuğulin'deki yahut fakihun'daki zamirin tekididir. Alelerai-ki müttekiun da başka bir haberdur; çünkü ezvacehüm lafzı hüm'e atıftır, bu da üç hükümde ortak olmalarındandır. Fi zılâlin de matuf ile matufun aleyh'ten hâldir.

57; 58- “Onlar için orada meyve ve istedikleri her şey vardır”. Kendileri için istedikleri demektir, yeddeun da dua kökünden yefte-ilun veznindedir, mesela işteva ve ictemele gibi ki kendi nefsi için ke-bap etmek ve yağ eritmektir ya da ma yetedâavnehu (birbirleri için istedikleri) demektir, irtemevhü gibi ki teramevhü (birbirlerine attıkları) demektir. Ya da temenni ettikleri demektir ki bu da üd'ü aleyye ma şî'te (benden ne temenni edersen iste) demektir. Ya da dünyada istedikleri cennet ve derecelerinden demektir ya da ma mevsule ve-yahut mevsufedir, müpteda olarak merfudur, lehüm de haberidir, **“selâmün”** de ondan bedel yahut ikinci sıfattır, haberi yahut mahzufun haberi olması da ya da müpteda olup da haberinin mahzuf olması da caizdir. Mefulu mutlak yahut hâl olarak mansup (selâmen) de okunmuştur ki lehüm muraduhum halisen (samimi istekleri yerine getirilerek) demektir. **“Çok merhametli Rab'ten selam sözü vardır”** yani Allah Teala der yahut onlara onun tarafından böyle denilir. Mana da şöyledir: Allah onlara melekler aracılığı ile yahut aracısız der. Bu da onları onurlandırmak içindir Zaten istek ve arzuları da budur. İhtisas üzere mansup olması da caizdir (a'ni fiili gizleyerek).

59- “Ey günahkârlar, bugün ayrılın” müminlerden bir tarafa çekilin, bu da onlar cennete götürülürken olacaktır, mesela: **“Kıyamet koptuğu gün ayrılırlar”** (Rum: 14) ayeti gibi. Şöyle de denilmiştir: Bütün hayırlardan ayrılın ya da cehenneme ayrılın; çünkü her kâfirin orada ayrı bir odası vardır; ne o kimseyi görür ne de kimse onu görür.

الَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ اَنْ لَا

تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ٦٠ وَاَنْ اَعْبُدُوْنِي
هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيْمٌ ٦١ وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيْرًا
اَفَلَمْ تَكُوْنُوْا تَعْقِلُوْنَ ٦٢ هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُوْنَ ٦٣
اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُوْنَ ٦٤ الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى
اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدِيَهُمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوْا
يَكْسِبُوْنَ ٦٥ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلٰى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا
الصِّرَاطَ فَاَنْتٰى يُنْصِرُوْنَ ٦٦

60 – Ey âdemoğulları, size şeytana tapmayın; çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır, diye tavsiye etmedim mi?

61 – Bana ibadet edin. İşte doğru yol budur, diye.

62 – Ant olsun, gerçekten şeytan içinizden çok halkı azdırdı. Aklınızı kullanmıyor mu idiniz?

63 – İşte bu, tehdit edildiğiniz o cehennemdir.

64 – İnkâr ettiğiniz şey yüzünden bugün girin oraya!

65 – Bugün ağızlarının üzerine mühür basarız; kazandıkları şeyi bize elleri söyler, ayakları da şahitlik eder.

66 – Eğer dileseydik gözlerini silme kör ederdik de yola koşuşurlardı; nasıl göreceklerdi!

60- “Ey âdemoğulları, size şeytana tapmayın; diye tavsiye etmedim mi?” bu da onlara denenler cümlesindendir, onları azarlamak ve delille susturmak içindir. Onlara tavsiyesi de onlar için ortaya konulan ve ondan başkasına ibadetten men eden aklî ve naklî delillerdir. Bunu şeytana tapma sayması da onu emreden ve onu süsleyen olması bakımındandır. Temim lehçesiyle muzaraat harfinin kesri ile i'had, haye çevirerek i'had ve idgam ile ihhad de okunmuştur. “Çünkü o sizin

İçin apaçık bir düşmandır” bu da sürüklediği şeylerde ona ibadetten men’in gerekçesidir.

61- “Ve eni’buduni (bana ibadet edin)” bu da enlata’budu’ya atıftır **“İşte doğru yol budur”** bu da onlara emredilene yahut ona ibadete işarettir. Cümle her iki şıkkı (Allah’tan başkasına ibadet etmemek ve ona ibadet etmek) ile yahut öteki şıkkı ile (yalnız Allah’a ibadet etmek) tavsiyeyi gerektiren şeyin açıklaması için yeni söz başıdır.

62- “Ant olsun, gerçekten şeytan içinizden çok halkı azdırdı. Ak-lınızı kullanmıyor mu idiniz?” şeytanın düşmanlığını açıklamaya tekrar dönüştür, hâlbuki onun düşmanlığı açıktır, saptırması da meydandadır, az bir aklı ve fikri olan için görünen bir şeydir. Ayette geçen cibill halk manasıdır. Yakup iki zamme ile (cübüllên), İbn Kesir, Hamze ve Kisai de iki zamme ile fakat şeddesiz (cübülen); İbn Amir ile Ebu Amr da şeddesiz olarak zamme ve sükun ile (cüblen) okumuşlardır ki hepsi de lügattir. Ciblet’in çoğulu olarak ciblen de okunmuştur ki hilkat ve hilk gibi olur. Ciylen de okunmuştur ki çoğulu ecyaldır.

63; 64; 65- “İşte bu, tehdit edildiğiniz o cehennemdir. İnkâr ettiğiniz şey yüzünden girin oraya!” dünyada küfrünüzden dolayı bugün sıcaklığını tadın. **“Bugün ağızlarının üzerine mühür basarız”** konuşmalarına mani olur **“kazandıkları şeyi bize elleri söyler, ayakları da şahitlik eder”** isyan eserlerinin orada görünmesi ve fiillerine delalet etmesiyle ya da Allah’ın onları konuşturması ile. Hadiste şöyle denilmiştir: Onlar inkâr eder ve tartışırlar; ağızlarına mühür vurulur ve elleri ve ayakları konuşur.

66- “Eğer dileyseydik gözlerini silme kör ederdik” gözlerini silerdik, öyle ki dümdüz olurdu **“yola koşuşurlardı; nasıl görecekerdi?”** her zamanki gittikleri yola koşuşurlardı; essırata ya harfî cerin hazfî ile ya da istibak lafzının ibtidar (acele etmek) manasına olmasıyla yahut koşulan yolun geçilen manasına olmasıyla ya da zarf kabul edilmesiyledir. **“Nasıl görecekerdi?”** her zamanki yollarını, kaldı ki başka yolları!

وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ

عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٧٧﴾

وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٧٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ

الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ﴿٧٩﴾

لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٠﴾

67 – Eğer dileyseydik onların oldukları yerde elbette şekillerini değiştirirdik de geçip gidemezlerdi de geri dönemezlerdi de.

68 – Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılışta baş aşağı ederiz. Akıllarını çalıştırmıyorlar mı?

69 – Biz ona şir öğretmedik; ona yaraşmaz da. O, ancak bir zikir ve apaçık bir Kur'an'dır.

70 – Diri olan kimseyi uyarması ve kâfirlere de söz hak olması için.

67- “Eğer dileyseydik onların elbette şekillerini değiştirirdik” suretlerini başkalaştırma ve kuvvetlerini iptal etme ile “oldukları yerde” öyle ki donup kalırlardı. Ebu Bekir çoğul olarak mekânatihim okumuştur. “Geçip gidemezlerdi de geri dönemezlerdi de” velayerciun, rucu yerine konulmuştur, bu da ayet sonlarının tutması içindir. Yalanlamalarından dönmezlerdi de denilmiştir. Mim'i meksur dad'a uydurmak için midıyyen de okunmuştur, çünkü vav yey'e kalp edilmiştir, mesela ma'tiyy ve mi'tiyy gibi, sabiy'in şeklinde madıyyin de okunmuştur. Mana da şöyledir: Onlar inkâr etmek ve verdikleri sözü bozmakla böyle yapılmasını hak ettiler; ancak biz bunu yapmadık. Çünkü onlara rahmetimiz geniştir, hikmet de onlara süre verilmesini gerektirmektedir.

68- “Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılışta baş aşağı ederiz” onu ters çeviririz; artık gittikçe kuvvetten düşer ve bünyesi çöker, başlangıcının tersine döner. Asım ile Hamze tenkis kalıbından nüekkis-hü okumuşlardır, bu daha mübalağalıdır, neks de daha meşhurdur. “Akıllarını çalıştırmıyorlar mı?” ki buna gücü yetenin gözleri silmeye

ve suretleri değiştirmeye de gücü yeter. Çünkü bu, bunları da daha fazlasını da içine almaktadır, ancak bunu aşama aşama yapmaktadır. Nafi – İbn Amir rivayetinde – İbn Zekvan ve Yakup te ile (takılun) okumuşlar, çünkü yukarıda (*Yasin: 63*) muhatap şeklinde geçmiştir.

69- “Biz ona şiir öğretmedik” bu da “Muhammed şairdir” sözlerine rettir, yani Kur’an’ı öğretmekle ona şiir öğretmedik; çünkü ona ne lafzan ne de manen benzememektedir. Zira kafiyeli ve vezinli değildir. Onun manası şairlerin teşvik edici ve nefret ettirici hayalleri gibi değildir. **“Ona yaraşmaz da”** onun için doğru olmaz ve istese de yapamaz. Bildiğiniz gibi o kırk yıla yakın bir zamandır aranızdadır, onu denemişsinizdir. Aleyhissalat vesselam Efendimiz’in:

Enen nebiyyü lakezib enebnü abdilmuttalib

(Ben yalan değil, Peygamberim; ben, Abdülmuttalib’in torunuyum)

sözü ile

Hel enti illa ısbauñ dümiyî

Ve fî sebilillahi ma lakıyî

(Sen sadece kanayan bir parmaksın),

(Bu da başına Allah yolunda gelmiştir) gibi söylediği şeyler tesadüfen vaki olmuştur, zorlanarak ve şiir kasdı ile söylenmemiştir. Bu gibi şeyler düz yazılarda çok olur. Öyle ki İmam Halil, yarım beyitlik recezi şiir saymamıştır. Bu doğrudur, öyle ki Efendimiz’in birinci beyitte iki be’yi harekelediği ve birinci te’yi uzatmaksızın meksur kıldığı ve ikinciye de sakın okuduğu rivayet edilmiştir (o haliyle şiirlikten çıkar). (Allelnahu’daki) zamirin Kur’an’a gittiği de söylenmiştir, yani Kur’an için şiir olmak doğru değildir demektir. **“O, ancak apaçık bir zikirdir”** Allah Teala’dan öğüt ve irşattır **“ve apaçık bir Kur’an’dır”** mabetlerde okunan semavi bir kitaptır. Beşer sözü olmadığı açıktır; çünkü mucizdir.

70- “Uyarması için” Kur’an’ın yahut Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in. Nafi, İbn Amir ve Yakub’un te ile (litünzire) okuması da bunu teyit eder. **“Diri olan kimseyi”** akıllı ve anlayışlı olanı, zira gafil ölü gibidir ya da Allah’ın ilminde mümin olanı; çünkü ebedi hayat imanladır. Uyarmanın diriye has kılınması ondan yararlanacağı içindir **“ve söz hakkın olsun için”** azap kelimesi vacip olsun için **“kâfirlere”** küfürde ısrar edenlere. Onları diriye mukabil sayması şunu akla getirmek içindir ki onların kafir olması, delilsiz yaşaması ve düşünmemeleri gerçekte ölü olmalarındandır.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾
 وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ
 فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ
 إِلَهَةً لَعَلَّهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ
 مُحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزَنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾
 أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَلَا هُوَ خَصِيمٌ

مَبِينٌ ﴿٧٧﴾

71 – Onlar görmediler mi ki, gerçekten biz onlar için ellerimizin yaptığından hayvanlar yarattık; onlar onlara sahiptirler.

72 – Onları kendilerine boyun eğdirdik. Biniltleri onlardan ve onlardan yiyorlar da.

73 – Kendileri için onlarda birçok menfaatler ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmiyorlar mı?

74 – Allah’tan başka tanrılar edindiler; belki yardım edilirler diye.

75 – Kendilerine yardıma güç yetiremezler. Oysa onlar onlar için hazırlanmış askerlerdir.

76 – Onların dediği seni üzmesin. Şüphesiz biz onların gizlediklerini de açıkladıklarını da biliriz.

77 – İnsan görmedi mi, gerçekten biz onu meniden yarattık; birden o, apaçık bir hasımdır.

71- “Onlar görmediler mi ki, gerçekten biz onlar için ellerimizin yaptığından yarattık” var etmesini üstlendiğimiz ve bizden başkasının var edemeyeceği şeylerden. Ellerin zikredilmesi ve yapmanın ona isnat edilmesi özelliği ve bunu yapmada yalnızlığı daha çok abartmak içindir. “Hayvanlar” özellikle bunların zikredilmesi, bunlarda fitrat harikaları ve çok faydalar olmasındandır. “Onlar onlara sahiptirler” bizim malik kılmamızla sahiptirler ya da onları emirlerine vermekle onları zaptu rabt altına almaları ile. Şair şöyle demiştir:

*Yaşlandığım için silah taşıyamıyorum,
Ürken devenin başını da zapt edemiyorum.*

72; 73- **“Onları kendilerine boyun eğdirdik”** onları muti ve uysal kıldık. **“Biniltleri onlardan”** binecekleri, rekubetühüm de okunmuştur, o da aynı manayadır, örneğin halub ile halubet gibi. Onun (rekubetin) çoğul olduğu da söylenmiştir. Mastar olarak rukubuhum da okunmuştur ki zu rukubihim demektir ya da onların yararlarından biri de binmeleridir demektir. **“Ve onlardan yiyorlar da”** yani etini yiyorlar. **“Kendileri için onlarda birçok menfaatler vardır”** derileri, yünleri ve yapağuları gibi **“ve içecekler vardır”** sütten, (meşarib) meşreb'in çoğuludur ismi mekân manasınadır. Ya da mimli mastarıdır. Yalnız İbn Amir, Hişam rivayetinde şin'i imale ile (meşeyribü) okumuştur. **“Hâlâ şükretmiyorlar mı?”** Allah'ın bu husustaki nimetine, zira onları yaratmasa ve onları uysal kılmasa idi bu önemli faydalar nasıl elde edilirdi?

74; 75- **“Allah'tan başka tanrılar edindiler”** onun yenilmez kudretini, birbirini destekleyen nimetlerini gördükten ve tek sahibi o olduğunu bildikten sonra onları ibadette Allah'a ortak ettiler **“belki yardım edilirler, diye”** başlarına gelen zor işlerde yardım ederler umudu ile. Hâlbuki durum tam tersinedir. **“Kendilerine yardıma güç yetiremezler. Oysa onlar için”** tanrıları için **“hazırlanmış (hazırola duran) askerlerdir”** onları korumak ve zararlı şeyleri onlardan uzaklaştırmak için hazırlanmışlardır. Ya da ateşte hazır edilmişlerdir.

76- **“Fela yuhzünke (seni üzmesin)”** ahzene'den ye'nin zammı ile (fela yuhzinke) de okunmuştur. **“Onların dedikleri”** Allah'ı tanımayıp ona şirk koşmada ya da seni yalanlama ve sert dille eleştirme hususunda senin hakkında dedikleri. **“Şüphesiz biz onların gizlediklerini de açıkladıklarını da biliriz”** ona göre cezalarını verimiz. Bu da teselli olman için yeter. Bu, yeni söz başı olarak yasağın illetidir. Bunun içindir ki lam'ın hazfı ve hemzenin fethi ile (ennâ / liennâ) okunsa da caizdir.

77- **“İnsan görmedi mi, gerçekten biz onu meniden yarattık; birden o, apaçık bir hasımdır”.** Bu da haşri inkârlarına nisbetle dediklerini basitleştirmek için ikinci tesellidir. Bunda inkârlarını gayet ince bir şekilde çirkin gösterme vardır; şöyle ki bunu şaşılması gereken bir şey; açık hasımlıkta ileri gitme; başta yarattığından daha basiti için kudretini yok sayma ve ondan daha büyüğü olmayan nimetine nankörlük ve yalanlama ile karşılık saymıştır. En büyük nimet de en değersiz şeyden şerefli bir insan yaratmasıdır. Rivayete göre Übey bin Halef, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e geldi, elinde çürümüş bir kemik vardı, onu ufalıyordu ve: Bunun çürümüşken Allah'ın can-

landıracağını mı söylüyorsun, dedi? Aleyhissalat vesselam da: Evet, onu yeniden diriltir ve seni de cehenneme sokar, dedi. Ayet bunun üzerine indi. Mana şöyledir de denilmiştir: O, apaçık bir hasımdır; de-ğersiz bir şey olduktan sonra iyiyi kötüden ayıran, güzel konuşan ve meramını ifade eden bir insan olmuştur.

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ
وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ
خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَلِذَا أَتَمَّ
مِنْهُ تُوقَدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ
عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا
أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾

78 – Bize bir misal getirdi ve yaratılışını unuttu: “Çürümüş ke-
mikleri kim diriltir?” dedi.

79 – De ki: “Onu ilk defa var eden diriltir. O, her mahlûku hakkıy-
la bilendir.

80 – O ki, size yeşil ağaçtan ateş kıldı; birden siz onu tutuştur-
yorsunuz.

81 – Gökleri ve yeri yaratan, kendi gibilerini yaratmaya kadir de-
ğil mi? Evet, o, çok yaratıcı, hakkıyla bilendir.

82 – Onun durumu ancak bir şey istediği zaman ona “ol” demek-
tir. O da olur.

78- “Bize bir misal getirdi” acayip bir durum temsil etti, o da ölü-
leri diriltmeye kudretin olmamasıdır ya da Allah’ın yaratmasını kendi-
lerinin aciz olduğu bir şeye benzetmesidir “ve kendi yaratılışını unut-
tu” onu yaratmamızı. “Çürümüş kemikleri kim diriltir?” dedi. Onu
yadısiyarak ve akla uzak görerek. Remîm çürümüş kemik demektir.
Belki de o fail veznindedir, ism-i fail manasınadır; remmeş şey’ü’den
gelir, sonradan genelleşerek isim olmuştur. Onun için de burada mü-
ennes kılınmamıştır. Ya da ism-i meful manasınadır, çürütmekten ge-

lir. Bunda kemiğin de hayat sahibi olduğuna ve ölümün diğer organlar gibi ona da etki edeceğine delil vardır.

79- “De ki: Onu ilk defa var eden diriltilir” çünkü onun kudreti olduğu gibidir; onda değişme olmaz; madde de hayatı kabul edecek ilk hali gibi durmaktadır. **“O, her mahlûku hakkıyla bilendir”** ilmi ile mahlukların ayrıntılarını ve nasıl yaratıldığını bilir. Şahısların da dağılmış hallerini; usul ve furuunu, yerlerini ve ayrılma yollarını bilir. Eskisi gibi nasıl birbirlerine katışacaklarını, onlardaki araz ve kuvvetlerin iadesini bilir ya da mislini yaratmayı bilir.

80- “De ki, size yeşil ağaçtan ateş kıldı; birden siz onu tutuşturursunuz” Merh ile Afar ağaçlarını birbirine sürtme ile. Bunlar yeşil ve onlardan su damlarken (çakmak gibi) vurulunca ateş çıkar. **“Birden siz onu tutuşturursunuz”** şüphe etmezsiniz, çünkü o ateştir, ondan çıkmaktadır. Yeşil, su damlayan ve oluşumu ile ateşe zıt olan ağaçtan ateş çıkarmaya gücü yetenin taze iken kuruyup da parçalanan şeyi tekrar taze olarak var etmeye daha çok gücü yeter. Mineşşeceril hadrâi de okunmuştur ki mana (eşcar / ağaçlar) nazar-ı dikkate alınmıştır, mesela: “Maliune minhel butun” (o ağaçtan karınlarını doldururlar) (*Vakıa*: 52) ayetinde müennes olduğu gibi.

81- “Gökleri ve yeri yaratan” hacımlarının büyüklüğüne ve şanlarının yüceliğine rağmen **“kendi gibilerini yaratmaya kadir değil mi?”** onlara nispetle küçük ve değersiz olmaları ile ya da esas zat ve sıfatlarında kendi gibilerini yaratmaya ki o da tekrar edilen şeydir. Yakup’dan yakdirü okuduğu rivayet edilmiştir. **“Belâ (evet)”** lafzı nefiyden sonrasını Allah’tan takrir edip onaylayan cevaptır, başka cevabı olmadığını bildirmektedir. **“O çok yaratan, hakkıyla bilendir”** yaratıkları da çoktur, bildikleri de.

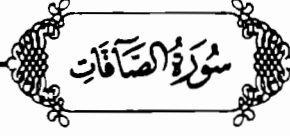
82- “Onun durumu” hali ve şanı **“bir şey istediği zaman ona “ol”** yani meydana gel demektir **“feyekunu (o da oluverir)”** fehüve yekunu demektir ki meydana gelir manasınadır. Bu da murat ettiği şeydeki kudretinin emri reddedilmeyen, duraksamadan, iş yapmaya gerek duymadan ve alet ve edavat da kullanmadan meydana getirmede her hâl u kârda itaat edilen kimseye benzetmektir. Şüpheyi kesip atmak için getirilmiştir. Bu da Allah’ın kudretini halkın kudretine kıyas etme hatasıdır. İbn Amir ile Kisai yekule’ye atfen feyekune okumuşlardır.

فَسُبْحَانَ

الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

83 – Her şeyin hakimiyeti kendi elinde olan o zat münezzehtir. Yalnız ona döndürüleceksiniz.

83- “Her şeyin hakimiyeti kendi elinde olan o zat münezzehtir”. Ona verdikleri misalden onu tenzih etmekte ve dedikleri şeyden şaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Sebep olarak da onun bütün emre sahip olup her şeye kadir olması gösterilmiştir. “Yalnız ona döndürüleceksiniz” bu da ikrar ve inkâr edenler için vaat ve tehdittir. Yakup te’nin fethi ile (terciun) okumuştur. İbn Abbas radiyallahu anh’ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben Yasin suresinin niçin bu faziletlerle sahip olduğunu bilmezdim; baktım ki bu ayet ile imiş! Aleyhissalat vesselam’dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Her şeyin bir kalbi vardır, Kur’an’ın kalbi de Yasin’dir. Kim onu Allah rızası için okursa Allah onu bağışlar ve ona Kur’an’ı yirmi iki defa hatmetmiş gibi sevap verir. Hangi Müslüman’a ölüm meleği gelir de yanında Yasin suresi okunursa, her harfi için on melek iner. Önünde saflara durur ve ona rahmet okur, istiğfar ederler. Yıkanmasında hazır bulunur, cenazesini uğurlar, ona rahmet okur ve defninde şahit olurlar. Hangi Müslüman da ölüm sarhoşluğunda Yasin okursa, cennet rıdvan’ı ona cennetten bir şerbet getirinceye kadar ölüm meleği onun ruhunu kabz etmez. Ruhunu suya kanmış olarak kabz eder. Kabrinde de suya kanmış olarak kalır. Cennete kanmış olarak girinceye kadar peygamberlerin havuzlarına ihtiyaç duymaz.

37 / SAFFAT SURESİ

Mekke'de inmiştir.

182 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 وَالصَّغَاتِ صَفًّا ۝۱ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ۝۲ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ۝۳ إِنَّ
 إِلَهُكُمْ لَوَاحِدٌ ۝۴ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ۝۵
 إِنَّا زَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ ۝۶

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

- 1 – Ant olsun, saf tutmakla tutanlara,
- 2 – Sürmekle sürenlere,
- 3 – Zikir okuyanlara ki,
- 4 – Gerçekten İlahınız elbette birdir.
- 5 – Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin ve doğuların Rab-
bidir.
- 6 – Gerçekten biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik.

1; 2; 3- “Ant olsun, saf tutmakla tutanlara, sürmekle sürenlere, zikir okuyanlara ki” kulluk makamında derecelerine göre saf tutan meleklerle yemin ediyor, böylece onların üzerine İlahî nurlar feyezan eder, bunlar Allah’ın emrini beklerler, ulvî ve süflî varlıkları emredildikleri şekilde görevlerini yapmaya sevk (teşvik) ederler. Ya da insanları onlara hayır ilham etmekle günahlardan men ederler ya da şeytanları onlara sataşmaktan men ederler. Allah’ın ayetlerini ve açık mukaddes sıfatlarını peygamberlere ve evliyalara okurlar. Ya da Allah saflar halinde sıkıca duran nesnelere, bunları idare eden ruhlara ve kudsîyet denizine dalmış pak cevherlere yemin etmiştir. Bunlar “Allah’ı gece gündüz tespih eder, gevşemezler” (*Enbiya: 20*). Ya da ibadetlerde saf tutan, deliller ve öğütlerle küfür ve fasıklıktan men eden ve Allah’ın ayetlerini ve şeriatlarını okuyan âlimlere yemin etmiştir. Ya da cihatta saf tutan, atları yahut düşmanları çeviren ve Allah’ı zikreden gazilerin nefislerine yemin etmiştir. Bunlar zikir okurlar, düşmanla çarpışmak onları bundan alıkoymaz. Atıflar zatların yahut sıfatların değişik olmasındandır. Fe de varlıktaki sırayı ifade etmek içindir, mesela şu beyitte olduğu gibi:

Eyvahlar Zübabe’ye; Haris’ten, dolayı

Sabahleyin saldıran, ganimet alıp dönen (Haristen dolayı).

Çünkü saf tutmak kemal derecesidir, men etmek de şerden engel-

lemek yahut hayrı kabule sevk etmekle kemale erdirmektir. Zikir okumak da hayrın feyzanı, taşmasıdır. Ya da fe rütbeyi sıralamak içindir; mesela aleyhissalat vesselam Efendimiz'in: Allah hacta saçlarını kazıyanlara da kısaltanlara rahmet etsin hadisinde olduğu gibi. Ancak bu, öndekinin (saçı kazımanın) sonrakine (kısaltana) üstünlüğü içindir, bu (ayetteki) ise aksi içindir. Ebu Amr ile Hamze te'leri hemen arkalarından gelen harflere idgam etmişlerdir, çünkü mahreçleri yakındır; dilin ucundan ve iki ön dişlerin kökünden çıkarlar (vassâffâssaffen, fezzâcirâzzecren).

4; 5- "Gerçekten İlahınız elbette birdir" bu da kasemin cevabıdır, faydası da kasem edilen şeyi (saf tutanlar, zikir okuyanlar) büyütme ve üzerine kasem edileni (Rabbiniz birdir) tekit etmektir, nitekim bu, konuşmalarda çok geçer. Bunun gerçekleşmesi de şu: **"Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin ve doğuların Rabbidir"** sözü ile. Çünkü bu sayılan şeylerin varlığı, başka şekilde olması mümkün iken en mükemmel şekilde düzeni, Yaratıcının varlığına ve birliğine delildir, nitekim bu defalarca geçmiştir. Rab, vahid'den bedeldir ya da ikinci haberdır yahut mahzuf müptedanın haberidir. "İkisinin arasındakiler" ifadesi kulların fiillerini de kapsar; böylece onların da Allah'ın yaratması ile olduğunu gösterir. Meşarık / doğular yıldızların doğularıdır ya da güneşin yıl içindeki doğularıdır ki üç yüz altmış tanedir. Doğuş yerlerinin değişmesine göre her gün birinden doğar. Bunun içindir ki doğular ifadesi ile yetinilmiştir, üstelik doğmak, kudreti daha çok ve nimeti de daha ince bir şekilde ifade eder. Doğuların yüz seksen olduğu hakkında söylenen şey ise ancak intikal vakitlerinin değişmemesi (ikisinin bir sayılması) ile doğru olur.

6- "Gerçekten biz dünya göğünü süsledik" size en yakın göğü "bir süsle, yıldızlarla" bir süs ile ki o da yıldızlardır, ziyenin kevakibe izafesi beyan içindir. Hamze, Yakup ve Hafs'ın ziynetin şeklide tenvinle kevakibi de ondan bedel olarak cer ile okumaları da bunu destekler. Ya da bir ziynetle ki ona aittir, mesela ışıkları ve konumları gibi. Ya da ondaki yıldızları süsledik demektir, o zaman mastar mefuluna muzaf olmuş olur. Çünkü ziynet, liyakat gibi isim olmakla beraber mastar olarak da gelir, mesela nisbet gibi. Ebu Bekr'in onu tenvin, kevakibe'yi aslı (mastarın amel etmesi) ile mansup okuması da bunu destekler. Ya da bien zeyyenethel kavakibü demektir mastar failine muzaf olmuş olur. Sabit yıldızların sekizinci gökte, diğer bütün gezegenlerin de altıncı katta onunla dünya göğünün arasında durması buna bir mani teşkil etmez. Çünkü yeryüzündekiler onların hepsini mavi dünya göğünde değişik şekillerle inci gibi parlarken görürler.

وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ

مَلَدٍ ۝ (۷) لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيُقَذِفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۝ (۸) دُحُورًا

وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ۝ (۹) إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ

ثَاقِبٌ ۝ (۱۰)

7 – İnatçı her şeytandan korumak için.

8 – O en yüce heyete kulak veremezler ve her taraftan atılırlar.

9 – Kovulmakla onlar için devamlı bir azap vardır.

10 – Ancak bir kapış kapan hariç. Onu da delicil bir alev takip eder.

7; 8- “Ve hıfza (korumak için)” bu da gizli fiili ile mansuptur ya da mana bakımından ziynete atıfla mansuptur, sanki şöyle demiştir: Biz yıldızları dünya göğüne süs olmak ve korumak için yarattık. “İnatçı her şeytandan” itaattan çıkan her şeytana ateş topları atmakla. “O en yüce heyete kulak veremezler” bu da gök onlardan korunduktan sonraki hallerini beyan eden yeni söz başıdır. Min külli şeytanin’e sıfat yapmak caiz değildir, çünkü o zaman koruma, dinlemeyen şeytanlardan olur. Lam’ın hazfi ile korumanın illeti yapmak da caiz değildir, mesela ci’tüke en tükrimeni (bana ikram etmen için geldim) kavlinde olduğu gibi, sonra da en’i hazf edip ve amelden düşürmek de caiz değildir. Örneğin şunun gibi:

Ela ya eyyühez zaciriy ahdurul vega

(Ey beni kavgadan (savaştan) men etmek isteyen kimse).

Çünkü ikisini (lam ile en’i) birlikte hazf etmek hoş değildir. Zamir de mana itibarı ile küll’e racidir. Sema’ maddesinin ilâ edatı ile geçişli kılınması işga (kulak vermek) manasına geldiği içindir, bu da olumsuzluğu abartmak ve men edildikleri şeyi korkunç göstermek içindir. Hamze, Kisai ve Hafs’ın tesemmu’ babından şedde ile okumaları da bunu gösterir. Tesemmu’da dinlemek istemektir. En yüce heyet de meleklerin eşrafıdır. “Her taraftan atılırlar (onlara atılır)” göğün her tarafından atılır, oraya çıkmak istedikleri zaman.

9- “Duhuran (kovulmakla, kovulmaları için)” bu da duhur’un illetidir ki o da kovmaktır. Ya da duhur mastar (mefulu mutlak)tır, çün-

kü o da kazf de birbirine yakındır. Ya da duhuren haldir, medhuriyne manasında ya da harf-i cerin hazfi ile mansuptur (biduhurin demektir). O zaman dehar'ın çoğulu olur ki o da kovacak şeydir (sinek kovacı gibi). Feth ile dehur okunması da bu manayı takviye eder. Bunun mastar olma ihtimali de vardır mesela kabul gibi, ya da ona sıfat olur, kazfen duhuren gibi. “Onlar için bir azap vardır” başka bir azap vardır “süreklî” devamlı ya da şiddetli demektir ki o da ahiret azabıdır.

10- “İlla men (ancak bir kapış kapan hariç)” bu da yesmeune'nin vav'ından haldir ya da ondan bedeldir. Hatf hızla kapmaktır, maksat şeytanların meleklerin kelimelerini kulak hırsızlığı ile aşırmasıdır. Bunun içindir ki elhatfete şeklinde marife yapılmıştır. Ha meftuh ve meksur olarak şedde ile hattıfe ve hıttıfe de okunmuştur ki ikisinin de aslı ihtatafe'dir. “Onu da delici bir alev takip eder” etbea tebia manası nadır. Şihab da kayan yıldız gibi görünen şeydir. Onun esir maddesine kadar yükselen buhar olduğu da söylenmiştir ki tahmindir, eğer doğru da olsa buna aykırı değildir. Çünkü onun felekten süzüldüğünü gösteren bir şey yoktur. “Ant olsun ki dünya göğünü kandillerle süsledik ve onları şeytanlara atmak için mermi yaptık” (Mülk: 5) ayetinde de buna aykırı bir şey yoktur. Çünkü yukarılarda meydana gelen her ışıklı şey yer halkı için kandil ve dünya göğü için de süstür. Bu da gökyüzünde görünmesinden dolayıdır. Anlatıldığı gibi bu gibi şeylerin bazen kulak hırsızlığı yapmak için göğün yakınına çıkan şeytanları taşlamak için olması da akla uzak değildir. Bunun Peygamber aleyhisselam'ın doğumu ile meydana geldiğini gösteren rivayet, eğer doğru ise belki de bundan maksat bunun çoğalmasındır ya da kovma şeklini almasıdır. Taşlananın bundan rahatsızlık duyup döneceği yahut yanacağı hakkında ihtilaf edilmiştir. Ancak şu var ki bazen yukarıya çıkana bu ateş topu değer, bazen de değmez, mesela dalgaya nispetle gemideki yolcu gibi. Bunun içindir ki şeytanlar bundan doğrudan vazgeçmezler. Şeytan ateş tendir, yanmaz demek doğru değildir. Çünkü o tamamen ateşten değildir, nitekim insan da saf topraktan değildir. Kaldı ki kuvvetli ateş zayıfını kaplayınca yer bitirir. “Sakıb (delici)” ışıklı demektir, sanki ışığı ile hava boşluğunu deler.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهَمْ أَسَدُ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ
 لَازِبٍ ۝۱۱ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ۝۱۲ وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ۝۱۳ وَإِذَا
 رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخَرُونَ ۝۱۴ وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ۝۱۵
 ۝۱۶ إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ۝۱۷ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ۝۱۸

11 – Onlara sor: Yaratılıştta onlar mı daha kuvvetli yoksa yarat-
 tıklarımız mı? Gerçekten biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.

12 – Hayır, sen hayran kaldın, onlarsa alay ediyorlar.

13 – Öğüt verildikleri zaman öğüt almazlar.

14 – Bir mucize gördükleri zaman maskaraya alırlar.

15 – Bu, ancak apaçık bir büyüdür, dediler.

16 – Öldüğümüz, toprak ve kemikler olduğumuz zaman mı, ger-
 çekten bizler mi muhakkak diriltileceğiz?

11- “Festefthim (onlara sor)” zamir Mekke müşriklerine yahut âdemoğullarına gitmektedir. “Yaratılıştta onlar mı daha kuvvetli yok-
 sa yarattıklarımız mı?” Yani anlatılan melekler, gök, yer, ikisinin ara-
 sındakiler, doğular, yıldızlar ve delici ateş topları mı? Emmen halak-
 na’daki men akıllılar daha çok kabul edildiği içindir. Açıklanmadan
 mutlak oluşu, bu zikredilenlerden sonra gelmesi, em men adedna
 (yoksa saydıklarımız mı?) okunuşu ve “gerçekten biz onları yapış-
 kan bir çamurdan yarattık” kavli de bunu (akıllıların galip olduğu-
 nu) göstermektedir. Çünkü bu, insanlarla bunları ayırmaktadır, bun-
 larla bunlardan öncekileri değil, mesela Âd ve Semud kavimleri gibi.
 Bir de maksat ahireti ispat etmek ve imkânsızlığını reddetmektir. Bu
 konudaki durum onlara ve onlardan öncekilere göre birdir. Ahiretin
 ispatı da şöyledir: Bunun imkânsızlığı ya maddenin ve onların esas
 maddesinin yeniden oluşmayı kabul etmemesidir. Onların maddesi
 de yapışkan çamurdur, bu da bir miktar suyun toprağa ilave edilme-
 sinden oluşmuştur. Bu ikisi ise olduğu gibi durmaktadır, daha son-
 raki birleşmeyi kabul edecek durumdadır. Şunu iyice bilmişlerdir ki
 ilk insan yapışkan çamurdan doğmuştur. Bu da ya âlemin sonradan
 olduğunu veyahut Âdem kıssasını itiraf etmelerindendir. Ve şunu da
 görmüşlerdir ki birçok hayvan çiftleşme olmadan doğmuştur. Öyley-

se kendilerinin de bu şekilde yeniden yaratılacaklarını caiz görmeleri lazım gelir. Ya da ahiretin imkânsızlığı bunu yapanın güçsüz olmasındandır. Hâlbuki bu şeyleri yaratmaya gücü yetenin, bunlara nisbetle hiç mesabesinde olan şeyleri yaratmaya da gücü yeter. Kaldı ki başlangıçları da ondan (yapışkan çamurdan)dır. Allah'ın kudreti de zatından gelmektedir, o da değişmez.

12- “Hayır, sen hayrette kaldın” Allah Teala'nın kudretinden ve onların yeniden dirilmeyi inkârlarından **“onlarsa alay ediyorlar”** senin hayranlığından ve yeniden dirilmeyi onaylamandan. Hamze ile Kisai te'nin zammı ile (acibtü / ben şaştım) okumuşlardır ki benim sonsuz gücüm ve yarattıklarımın çokluğu ondan şaşmamı icap etti demek olur. Onlarsa cahilliklerinden ondan alay ediyorlar. Ya da bu şeyleri yapandan yeniden diriltmeyi inkâr etmelerinden şaştın, onlarsa bunu caiz görenle alay ediyorlar. Allah'ın şaşması da ya farazî ve hayalidir ya da bunun gereği olan büyükseme içindir. Çünkü taaccüp bir şey büyük görüldüğü zaman ondan insanın duyduğu ürpertidir. Şöyle de denilmiştir: Burada kavl maddesi gizlidir yani Allah: Ey Muhammed, bilakis sen hayrette kaldın demiştir.

13; 14; 15- “Öğüt verildikleri zaman öğüt almazlar” verilen öğüdü dinlemezler ya da onlara haşrin doğruluğunu gösteren bir şey anlatıldığı zaman ahmaklık ve fikirsizliklerinden ondan istifade etmezler. **“Bir mucize gördükleri zaman”** bunu diyenin doğruluğunu gösteren bir ayet gördükleri zaman **“maskaraya alırlar”** dozunu kaçırarak dalga geçerler ve sihirdir derler ya da onunla alay etmeleri için birbirlerini davet ederler. **“Bu, değildir”** gördükleri şeyi kast ediyorlar **“ancak apaçık bir büyüdür”** besbelli bir sihirdir, derler.

16- “Öldüğümüz, toprak ve kemikler olduğumuz zaman mı, gerçekten bizler mi muhakkak diriltileceğiz?” sözün aslı şöyledir: Enübasü izamitna (öldüğümüz zaman diriltilecek miyiz?) fiili isimle değiştirdiler, zarfı öne aldılar, hemzeyi de tekrar ettiler; bütün bunları inkârı abartmak için yaptılar. Ve şunu demek istediler ki yeniden dirilme zaten kabul edilmez bir şeydir; bu durumda ise hiç kabul edilmez. Bu da İbn Amir'in birinci hemzeyi atarak okumasından; Nafi, Kisai ve Yakub'un da ikinci hemzeyi atarak okumalarından daha abartılıdır.

أَوَابَاؤُنَا

۱۷ قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ ﴿۱۸﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ
 فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿۱۹﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هَذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿۲۰﴾ هَذَا
 يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿۲۱﴾ اخْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا
 وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿۲۲﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَلَعَذَابُهُمْ
 إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿۲۳﴾ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ﴿۲۴﴾
 مَا لَكُمْ لَا تَنْصَرُونَ ﴿۲۵﴾ بَلْ هُمْ الْيَوْمَ مُسْتَلِمُونَ ﴿۲۶﴾

17 – Önceki atalarımız da mı?

18 – De ki: Evet, siz küçülerek (dirileceksiniz).

19 – O ancak bir tek sestir; birden onlar bakacaklar.

20 – Eyvah bize, bu ceza günüdür, derler.

21 – Evet bu, yalanladığınız gündür.

22 – O zulmedenleri ve taptıklarını toplayın.

23 – Allah’tan başka. Onları cehennem yoluna götürün.

24 – Onları durdurun. Çünkü onlar sorguya çekilecekler.

25 – Size ne oluyor da yardımlaşmıyorsunuz?

26 – Hayır, onlar bugün teslim olanlardır.

17- “Eve abaunel evvelun” bu da inne ile isminin üzerine atıftır ya da mebusune’deki zamire atıftır. Çünkü araya istifham hemzesi girmiştir, bu da aradan çok zaman geçtiği için bunu uzak görmelerindendir. Nafi, Kalun bin Amir rivayetinde vav’ın sükûnu ile “ev” okumuştur.

18- “De ki: Evet. Siz küçülerek” bu cevapla yetinilmesi daha önce yeniden dirilmenin mümkün olduğunu gösteren şeyin geçmesinden ve olacağını haber verenin doğruluğunu gösteren şeyin ortada durmasındandır. Kale şeklinde de okunmuştur ki Allah yahut Resul dedi,

manasına gelir. Yalnız Kisai, kesre ile (naim) okumuştur. Bu da lügattir.

19- “Feinnema (o ancak bir tek sestir)” gizli şartın cevabıdır yani o olduğu zaman yeniden dirilme bir tek sestir, o da sura ikinci üfürmedir. Bu da zecerer rail ğaneme (çoban koyunlara seslendi) deyiminden gelir. Yeniden dirilirken “kün” emri baştaki kün emri gibidir. Bunun içindir ki arkasından tertip edatı fe ile **“feizahüm (birden onlar bakacaklar)”** demiştir. Onlar ansızın mezarlarından canlı olarak kalkar, etrafa bakarlar ya da kendilerine ne yapılacağını beklerler.

20; 21; 22; 23- “Eyvah bize, bu ceza günüdür, derler” amellerimizin karşılığını göreceğimiz gündür. Sözleri burada bitmiştir. **“Bu, yalanladığınız ayırım günüdür”** sözü de meleklerin cevabıdır. Bunun da birbirlerine dedikleri sözden olduğu söylenmiştir. Fasl hüküm ve karar demektir ya da iyi ile kötü arasında ayırımdır. **“O zalimleri toplayın”** Allah’ın meleklerle emridir ya da zalimleri yerlerinden mahşere götürmek için birbirlerine emridir. Mahşerden cehenneme götürme olduğu da söylenmiştir. **“Ve eşlerini”** benzerlerini; puta tapanı puta tapanlarla yıldızla tapanı yıldızlara tapanlarla götürün demektir, tıpkı Allah Teala’nın: **“Sizler üç çift oldunuz”** (*Vakıa: 7*) ayeti gibi. Ya da dinlerinde olan kadınlarını veyahut yandaşları şeytanları demektir. **“Ve Allah’tan başka taptıklarını”** putlardan ve diğerlerinden demektir. Bu da üzüntü ve utançlarını artırmak içindir. Bu, Allah Teala’nın: **“Bizden haklarında güzellik geçenler ondan uzaktırlar”** (*Enbiya: 101*) ayeti ile tahsis edilmiş (sınırlandırılmış)tır. Bunda zalimlerin müşrikler olduğuna delil vardır. **“Onları cehennem yoluna götürün”** onlara yolu salıklayın ki oraya gitsinler.

24; 25; 26- “Vekıfuhum (onları durdurun)” mahşerde hapsedin **“çünkü onlar sorguya çekilecekler”** itikatlarından ve amellerinden. Vav tertibi gerektirmez, üstelik duraklarının birden çok olması da mümkündür. **“Size ne oluyor da yardımlaşmıyorsunuz?”** birbirinizi kurtarmakla yardım etmiyorsunuz, bu da azarlama ve paylamadır. **“Hayır, onlar bugün teslim olanlardır”** acizliklerinden ve çaresizliklerinden baş eğerlerdir. İstislaamın aslı selamet istemektir yahut teslimendendir ki birbirlerini teslim eder, yardımsız bırakırlar demektir.

وَاقْبَلْ بَعْضَهُمْ

عَلَى بَعْضٍ يَتَسَلَّلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾
 قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كُنَّا لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ
 بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَٰغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذَاتُ قُنُونٍ ﴿٣١﴾
 فَآغَوَيْنَاكُم بِمَا كُنتُمْ غَٰوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾
 إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ
 إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ إِنَّا لَا تَارِكُوا آلِهَتَنَا لِشَاعِرٍ
 مَجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَهُ بِالْحَقِّ وَصَلَّى الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾

27 – Kimileri kimilerine döndü; birbirlerine soruyorlar.

28 – Dediler: Gerçekten siz, bize sağdan gelirdiniz.

29 – Dediler: Hayır, siz iman edenler değildiniz.

30 – Bizim sizin üzerinizde bir yetkimiz yoktu; bilakis siz bir taşkınlılar toplumu idiniz.

31 – Böylece üzerimize Rabbimizin sözü hak oldu. Şüphesiz biz azabı elbette tadıcılarız.

32 – Sizi azdırdık; çünkü gerçekten biz de azgınlardık.

33 – Şüphesiz onlar azapta ortaklırlar.

34 – Şüphesiz biz, suçlulara böyle yaparız.

35 – Çünkü onlar, kendilerine: Lailahe illallah, denildiği zaman büyüklük tasarlardı.

36 – Gerçekten biz, deli bir şair için tanrılarımızı bırakacak mıyız, derlerdi?

37 – Hayır, onlara hakkı getirdi ve peygamberleri tasdik etti.

27; 28- “Kimileri kimilerine döndü” yani reisler kendilerine tabi olanlar yahut kâfirler ve şeytanları “birbirlerine soruyorlar” azarla-

mak için soruyorlar; bunun içindir ki çekişirler diye tefsir edilmiştir. **“Dediler: Gerçekten siz, bize sağdan gelirdiniz”** en kuvvetli ve en sağlam cihetten gelirdiniz ya da dinden yahut hayırdan gelirdiniz; sanki bize uğur getiren kuş gibi yarar verecektiniz; biz de size uyduk ve helâk olduk. Sağ insanın sağından istiare edilmiştir ki iki tarafın en kuvvetlisi, en şerefli ve en yararlısıdır. Bunun içindir ki ona yemin denilmiştir. Sağdan geçen kuşa olduğu gibi ondan bereket umulmuştur. Ya da yemin (sağ) kuvvet ve ezmekten gelmektedir ki bizi sapıklığa zorladınız demektir yahut yeminden gelir, çünkü onlar haklı olduklarına yemin ederlerdi.

29; 30- “Dediler: Hayır, siz iman edenler değildiniz. Bizim sizin üzerinizde bir yetkimiz yoktu; bilakis siz bir taşkınlık toplumu idiniz” reisleri onlara cevap verdi; ilk olarak saptırmalarını kabul etmekle, çünkü onlar zaten sapık idiler. İkinci olarak onları küfre zorlamadılar; çünkü üzerlerinde bir otoriteleri yoktu. Ona meyilleri kendi iradeleri ile idi.

31; 32; 33“Böylece üzerimize Rabbimizin sözü hak oldu. Şüphesiz biz azabı elbette tadıcılarız. Sizi azdırdık; çünkü gerçekten biz azgınlar idik”. Sonra da reisler iki grubun azgınlığının ve azaba düşmelerinin zorunlu olduğunu, ondan kaçmanın mümkün olmadığını açıkladılar. Ve en çok yaptıklarının onları azgınlığa davet etmek olduğunu söylediler. Çünkü onlar da azgınlıkta idiler, ötekilerin de kendileri gibi olmalarını istediler. Bunda azgınlıklarının aslında kendilerinden kaynaklanmadığı savı vardır. Çünkü her azgınlık bir azgının azdırması ile olsa idi, kendilerini kim azdırmıştı? **“Şüphesiz onlar o gün azapta ortakturlar”** azgınlıkta ortak oldukları gibi.

34;...37- “İnna kezalike (şüphesiz biz, bunun gibi)” bu hareket gibisini **“suçlulara yaparız”** müşriklere, zira Allah Teala: **“Çünkü onlar, kendilerine: Lailahe illallah denildiği zaman büyüklük tasarlardı”** kelime-i tevhide ya da kendilerini ona davet edene karşı. **“Gerçekten biz, deli bir şair için tanrılarımızı bırakacak mıyız, derlerdi”** Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i kast ederek. **“Hayır, onlara hakkı getirdi ve peygamberleri tasdik etti”** bu da onlara rettir, çünkü onun getirdiği haktır, delille sabittir ve peygamberler onun üzerinde mutabık kalmışlardır.

اَنْكُمْ لَنَّاَتِقُوا الْعَذَابِ

38) وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ 39) إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ
 الْمُخْلَصِينَ 40) أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ 41) فَوَاكِهُ وَهُمْ
 مُكْرَمُونَ 42) فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ 43) عَلَى سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ 44)
 يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكُؤُسٍ مِّنْ مَّعِينٍ 45) بَيْضَاءَ لَّيْلَةٍ لِلشَّارِبِينَ 46)
 لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ 47)

38 – Şüphesiz siz, acıklı azabı tadacaksınız.

39 – Ancak yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz.

40 – Ancak Allah'ın ihlâslı kulları hariç ki,

41 – İşte onlar, evet onlar için bilinen bir rızık vardır.

42 – Meyveler (vardır). Onlar ikram edilmişlerdir.

43 – Naim cennetlerinde.

44 – Karşılıklı koltuklar üzerinde.

45 – Üzerlerinde (etraflarında) kaynaktan doldurulmuş kadehle dolaşılır.

46 – Bembeyaz, içenler için lezzetli.

47 – Onda ne baş ağrısı vardır ne de ondan sarhoş olurlar.

38; 39; 40- “Şüphesiz siz, acıklı azabı elbette tadacaksınız” şirk koşmak ve elçileri yalanlamakla. Nun takdir edilerek (var sayılarak) azab'ın nasbı ile (lezaiku(nel) azabe) de okunmuştur, şu mısradaki olduğu gibi:

*Onu Allah'ı pek az zikreder buldum
(vela zakirin allahe illa kalila).*

Ancak bu, elif lamlı olmayan yerlerde zayıftır. Aslı üzere nun yerinde bırakılarak (lezaikunel azabe) de okunmuştur. “Ancak yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz” yaptıklarınızın mislini. “İlla ibadallahil muhlesiyne (ancak Allah'ın ihlâslı kulları hariç ki)” istisna munkatıdır, meğerki tuczevne'deki zamir bütün mükelleflere raci ola; o zaman eşit oldukları için onlardan istisna edilmiş olur. Çünkü sevapları kat

kattır. Munkatı istisna da bu eşitlik mülâhazası ile aynıdır.

41; 42- “İşte onlar, evet onlar için bilinen bir rızık vardır”. Devamlılık veya sırf lezzet oluşu gibi özellikleri vardır. Bunun içindir ki “**fevakihü (meyveler)**” kavli ile tefsir edilmiştir. Çünkü meyve zevk için alınır, beslenmek için değil. Gıda maddesi ile öyle değildir. Cennet halkı bozulmayacak şekilde sağlam tekrar yaratıldıklarından rızıkları da halis meyveler olmuştur. “**Onlar ikram edilmişlerdir**” kendilerine ulaşan şeylere dünyadakinin aksine yorulmadan ve istemeden nail oldukları için.

43; 44- “Fi cennatin (Naim cennetlerinde)” öyle cennetlerde ki onlarda nimetten başkası yoktur. Bu da zarftır ya da mükremun’daki gizli zamirden haldir yahut ülaike’nin ikinci haberidir. “**Alâ sürürin (koltuklar üzerinde)**” kavli de öyledir ki hal ve haber olmaya da muhtemeldir. O zaman “**mütekabiliyn (karşılıkla)**” lafzı ondaki yahut mükremun’daki gizli zamirden hâl olur; “mütekabiliyne”ye müteallık olması da caizdir; o zaman mükremun’daki zamirden hâl olur.

45- “Etraflarında kadehle dolaşılır” içinde içki bulunan kadehle yahut içki ile dolaşılır, mesela: Ve ke’sin şüribet alâ lezzetin (zevkle içilen bardak (içki) kavlinde olduğu gibi. “**Kaynaktan**” kaynayan şaraptan yahut nehrin maiynin demektir ki göze görünen şaraptan demektir. Ya da kaynaklardan çıkan demektir ki bu da suyun sıfatı olur, ânel mau deyiminden gelir ki su kaynamaktır. Cennet şarabına sıfat olmuştur, çünkü o su gibi akar ya da şunu akla getirmek için ki onlara ait olan şey istenen içecek çeşitlerini içine alacak cinstendir, çünkü mükemmel bir lezzeti vardır.

46- “Bembeyaz, içenler için lezzetli” kavli de öyledir, bu ikisi kadehin sıfatıdır, lezzetle nitelenmesi ya mübalağa içindir ya da lezz’in çoğulu olmasındandır ki o da lezziz manasınadır, tabb (ın tabib manasına olduğu gibi). Vezni de fa’l’dır, şair şöyle demiştir:

*Nice, Sarhad içkisi tadında lezzetler vardır ki onu terk ettim,
Düşman toprağında, olayların korkusundan vazgeçtim.*

47- “La fiha ğavlun (onda ne baş ağrısı vardır)” dünya içkisinde olduğu gibi mahmurluk yoktur, bu da ğalehu yeğuluhu’dan gelir ki bozmak manasınadır, gul (gulyabani) de bundan gelir. “**Ne de ondan sarhoş olurlar**” nüzifeş şaribü deyiminden gelir ki içki içmekten aklı gitmektir. Bunu ayrı söylenip geçen genel ifadenin üzerine atfetmesi, en büyük kötülüklerinden birisi olmasındandır, sanki bu kendi başına ayrı bir cins kötülüktür. Hamze ile Kisai ze’nin kesri ile (yünzifun) okumuşlar, Asım da Vakıa suresinde onlara katılmıştır, enzefiş şaribü

deyiminden gelir ki içenin aklı yahut içkisi tükenmektir. Nezf mad-
desinin aslı tükenmek manasınadır, nüzifel mat'unu denir ki mızrak-
la vurulan kimsenin bütün kanı dışarı çıkmaktır (kan kaybetmektir),
kuyu için de, suyu çıkarılınca, nüzifet denilir.

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عَيْنٌ ۝۸

كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ ۝۹ فَاقْبَلْ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ

يَقُولُ أَتَيْتُكَ لِمَنِ الْمُصَدِّقِينَ ۝۱۰ إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا

إِنَّا لَمَعِينُونَ ۝۱۱ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ۝۱۲ فَطَلَعَ فَرَأَاهُ فِي

سَوَاءٍ الْجَحِيمِ ۝۱۳ قَالَ تَاللَّهِ إِنِ كِدْتَ لَتُرْدِينَ ۝۱۴

وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُخْضَرِّينَ ۝۱۵

48 - Yanlarında gözlerini (kocalarına) diken iri (ceylan) gözlü dilberler vardır.

49 - Sanki onlar saklı yumurtalardır.

50 - Kimileri kimilerine döndü; birbirlerine soruyorlar.

51 - Onlardan bir sözcü: “Şüphesiz benim bir arkadaşım vardı” dedi.

52 - Gerçekten sen de mi öldükten sonra dirilmeyi kesinlikle tasdik edenlerdensin?” derdi.

53 - Öldüğümüz, toprak ve kemikler olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi elbette cezalanacağız?

54 - Dedi: İyice bakar mısınız?

55 - Baktı; onu cehennemın ortasında gördü.

56 - Allah'a ant olsun ki, gerçekten neredeyse beni helâk edecek-tin!

57 - Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı, mutlaka cehenneme celp edilenlerden olacaktım.

48; 49- “Yanlarında gözlerini kocalarına diken ceylan gözlü dilberler vardır” iyn iri gözlü demektir ki aynâe'nin çoğuludur. “Sanki

onlar saklı yumurtalardır" toz ve benzeri şeylerden korunan devekuşu yumurtasına benzetilmişlerdir; onlar gayet beyazdır, biraz da sarılık vardır; çünkü cilt renklerinin en güzeli odur (sarışın).

50; 51- "Feakbele buduhum ala badın (kimileri kimilerine döndü)" bu da yutafu aleyhim kavline matuftur yani içerler, içerken de sohbet ederler, şair şöyle demiştir:

Zevklerden bir şey kalmadı

Ancak meze üzerinde büyüklerin konuşmaları kaldı.

Bundan geçmiş kalıbı ile ifade edilmesi, ondaki şeyi tekit etmek içindir, çünkü o aklın en çok lezzet duyacağı şeylerdendir. Sormaları da marifet ve faziletlerden ve dünyadaki maceralarındandır. **"Onlardan bir sözcü dedi"** konuşurlarken **"şüphesiz benim bir arkadaşım vardı"** dünyada bir dostum vardı.

52; 53- "Gerçekten sen de mi öldükten sonra dirilmeyi kesinlikle tasdik edenlersin?" derdi yeniden dirilmeyi tasdik ettiğim için beni kınardı, şedde ile (mussaddıkıyn) de okunmuştur ki sadaka vermekten gelir. **"Öldüğümüz, toprak ve kemikler olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi elbette cezalanacağız?"** mediynun din'den gelir ki ceza manasınadır.

54- "Dedi" o konuşan **"iyice bakar mısınız?"** cehennem halkına, o arkadaşı size göstermem için. Diyenin Allah yahut bir melek olduğu da söylenmiştir. Onlara der ki: Cehennemdekileri görmek ister misiniz, size o arkadaşı göstereyim, o zaman sizin nerede ve onların nerede olduğunuzu anlarsınız? Ebu Amr'dan mutliuni ve feutlia okuduğu rivayet edilmiştir, bunda şedde yoktur, nun meksurdur, hemze de mazmumdur. Sanki onların görmesini kendi görmesine sebep kılmuş gibidir; zira aksi meclis adabına uymaz. Ya da o kişi meleklere hitap etmiştir; o zaman muttasıl zamiri munfasıl yerine koymuş olur. Şairin şu mısraı gibi:

Humul amirunel hayra velfailunehu

(Onlar iyiliği emreden ve onu da yapanlardır).

Ya da ism-i fail (mutliuni) muzaria (yutliuni'ye) benzetilmiştir.

55; 56; 57- "Baktı" onlara **"onu gördü"** yani arkadaşını **"cehennem ortasında. Dedi: Allah'a ant olsun ki, gerçekten neredeyse beni helâk edecektin?"** azdırmakla, letürdiyn yerine letuğviyn de okunmuştur, in de inne'den tahfif edilmiştir, lam da onu nafiye olan in'den , ayırmak içindir. **"Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı"** hidayet ve esirgemesi **"mutlaka cehenneme celp edilenlerden olacaktım"** seninle beraber orada bulunacaktım.

أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾

إِلَّا مَوْتًا أَوَّلَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ

الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا

أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ

تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ

الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾

58 – Biz ölecek değilmiş miyiz?

59 – Ancak ilk ölümümüz hariç. Biz azap görmeyecekmiş miyiz?

60 – Gerçekten bu, elbette büyük kurtuluştur.

61 – Çalışanlar bunun gibisi için çalışsınlar.

62 – İkramca bu mu hayırlı yoksa zakkum ağacı mı?

63 – Gerçekten biz onu zalımlar için bir fitne kıldık.

64 – Şüphesiz o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır.

65 – Tomurcuğu sanki şeytanların başıdır.

58; 59- “Efema nahnü bi meyyitiyn (biz ölecek değilmiş miyiz?)” bu da mahzufa atıftır yani biz ebedi yaşayacak ve sefa mı süreceğiz, biz ölmeyecek miyiz? Yani ölecek olanlardan değil miyiz? Bimaitiyn de okunmuştur. “İlla mevtetenel ula (ancak ilk ölümümüz hariç)” dünyada olan ki kabirde sual için dirildikten sonra olanı da içine alır. İsmi failden mefulu mutlak olarak mansuptur, istisna-i munkatı olarak mansup olduğu da söylenmiştir. “Biz azap görmeyecekmiş miyiz?” kâfirler gibi. Bu da arkadaşını kınamak için yaptığı konuşmanın sonudur ya da Allah’ın nimetini yâd etmek ya da onunla sevinmek ve ondan taaccüp etmek ve azarlayarak arkadaşına sitem etmek için meclis arkadaşları ile konuşmaya dönmektir.

60; 61- “Gerçekten bu, elbette büyük bir kurtuluştur” bunun onların sözlerinden ve Allah’ın kelimından olma ihtimali de vardır. Çünkü sözünü onaylatmak istemiş de olabilir. Haza onların nimetine,

ölümsüzlüklerine ve azaptan güvenlerine işarettir. **“Çalışanlar bu gibi şey için çalışsınlar”** yani bu gibi şeyi elde etmek için çalışmak vaciptir; çabuk geçen ve acılarla karışık dünya zevkleri için değil. Bunun da iki duruma ihtimali vardır (kendi sözlerinden ve Allah keliminden olma ihtimali).

62; 63- “İkramca bu mu hayırlı yoksa zakkum ağacı mı?” öyle bir ağaç ki meyvesi cehennemliklerin ikramıdır. Nüzülen temyiz yahut hâl olarak mansuptur. Onun zikredilmesi şunu göstermek içindir ki cennet halkı için sayılan nimetler oraya inene ikram olarak takdim edilen şey gibidir. Onlar için daha bunun ötesinde akılların almaya-acağı şeyler vardır. Cehennem halkı için zakkum da öyledir. O da küçük yapraklı, kötü kokulu ve acı bir ağacın adıdır; Tiame çölünde olur, burada niteliği anlatılan ağaca ad olmuştur. **“Gerçekten biz onu zalimler için bir fitne kıldık”** mihnet yahut ahirette azap veyahut dünyada imtihan kıldık. Çünkü onun ateşte olduğunu duyunca: Nasıl olur, ateş ağacı yakar, dediler? Bilmediler ki ateşte yaşayan ve ondan zevk alan hayvanı yaratan Allah, ateşte ağaç yaratmaya da onu yanmaktan korumaya da kadirdir.

64; 65- “Şüphesiz o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır” bitme yeri (vatanı) cehennemin çukurudur, dalları da cehennemin katlarına yükselir. **“Tomurcuğu”** meyvesi, bu da hurmanın tomurcuğundan alınmıştır, çünkü şekil veyahut ağaçtan doğma itibarı ile ona benzer **“sanki şeytanların başıdır”** sonsuz çirkinlik ve korkunçlukta. Bu da hayali bir şeye benzetmedir, tıpkı üstün güzelliği meleğe benzetme gibi. Şöyle de denilmiştir: Burada geçen şeytanlar tabiri korkunç, çok çirkin ve yeleleri olan yılanlardır. Belki de bu sınıf yılanlar bundan (yeleden) dolayı şeytanlara benzetilmiştir.

فَإِنَّهُمْ لَاكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾
 ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى
 الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ أَفْوَا أَبْلَعُوا ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَى آثَارِهِمْ
 يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ
 أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾
 إِلَّا عَبْدَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ نَادَيْنَا نُوْحَ فَلَنِعْمَ
 الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾
 وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾

66 – Şüphesiz onlar elbette ondan yiyecek, ondan karınlarını doyuracaklar.

67 – Sonra gerçekten onlar için onun üzerine elbette kaynar sudan bir karışım vardır.

68 – Sonra gerçekten onların gideceği yer, elbette cehennemdir.

69 – Şüphesiz onlar atalarını sapıklar olarak buldular.

70 – Onlar da izlerinden soluk soluğa koşuyorlar.

71 – Ant olsun, gerçekten onlardan önce evvelkilerin çoğu sapıttı.

72 – Ant olsun, gerçekten onlara uyarıcılar gönderdik.

73 – Bak, uyarılanların sonucu nasıl oldu?

74 – Ancak Allah'ın ihlaslı kulları hariç.

75 – Ant olsun, gerçekten Nuh bize seslendi. Biz ne güzel cevap verenleriz.

76 – Onu da ailesini de o büyük sıkıntıdan kurtardık.

77 – Onun zürriyetini, onları kalıcılar kıldık.

66; 67- “Şüphesiz onlar elbette ondan yiyecek” ağaçtan yahut tohumcuğundan “ondan karınlarını doyuracaklar” çok acıktıkları ya da yemeye zorlandıkları için. “Sonra gerçekten onlar için onun üzerine

vardır" ondan doyduktan ve susuzluğa mahkum olduktan ve uzun süre içecek şey istedikten sonra demektir, sümme / sonra edatının, içeceklerinin çok kötü ve iğrenç olduğunu bildirmek için olması da caizdir. "**Kaynar sudan bir karışım vardır**" irin ve cerehatın kaynar su ile karışımı vardır ki bağırsaklarını doğrar. Zam ile (leşuben) de okunmuştur ki bu da karıştırılan şeyin adıdır. Birincisi de mastardır, isim olarak kullanılmıştır.

68; 69; 70- "**Sonra gerçekten onların gideceği yer, elbette cehennemdir**" tabakalannadır yahut içinedir. Çünkü zakkum ile kaynar su onlara girmeden önce takdim edilen ikramdır. Kaynar suyun onun dışında olduğu söylenmiştir, çünkü Allah Teala: "**İşte bu, günahkârların yalanladığı cehennemdir; onunla kaynar su arasında dolaşır dururlar**" (Rahman: 42, 43) demiştir. Devenin suya götürüldüğü gibi onlar da ona götürülürler, sonra da getirilirler. Sümme inne munkalebehüm okunuşu da bunu destekler. "**Şüphesiz onlar atalarını sapıklar olarak buldular. Onlar da izlerinden soluk soluğa koşuyorlar**". Bu da o zorlukları atalarını sapıklıkta taklit etmelerinden dolayı hak ettiklerinin gerekçesidir. Burada geçen ihrâ, yüksek hızdır, sanki onlar onların arkasından koşmaya zorlanmışlardır. Bunda şuna işaret vardır ki onlar atalarını hiç duraksamadan ve araştırmadan taklide koşmuşlardır.

71;... 74- "**Ant olsun, gerçekten onlardan önce sapıttı**" senin kavminden önce "**evvelkilerin çoğu. Ant olsun, gerçekten onlara uyarıcılar gönderdik**" onları sonuçlara karşı uyaran peygamberler gönderdik. "**Bak, uyarılanların sonucu nasıl oldu?**" şiddet ve fecaat gibi. "**Ancak Allah'ın ihlaslı kulları hariç**" onların uyarılarından ders alan, Allah için dinlerinde ihlaslı olanlar hariç. Feth ile (muhlasıyn) de okunmuştur ki Allah onları dinleri için halis hale getirdi demektir. (Bak) hitabı, Resul sallallahu aleyhi ve sellem'edir, maksat kavmidir, çünkü onlar da öncekilerin baberlerini işittiler ve eserlerini gördüler.

75; 76; 77- "**Ant olsun, gerçekten Nuh bize seslendi**" bu da kıssalarını özetledikten sonra geniş olarak açıklamaya başlamadır yani ant olsun, kavminden ümit kesince bize dua etti, demektir. "**Biz ne güzel cevap vereneriz**" yani ona en güzel cevabı verdik, ant olsun bizler en güzel cevap vereneriz. Bunlardan atılanlar, kalanlar onları gösterdiği için atılmıştır. "**Onu da allesini de o büyük sıkıntıdan kurtardık**" suya boğulmaktan yahut kavminin eziyetinden, "**onun zürriyetini, onları kalıcılar kıldık**". Çünkü onlardan başkası helâk oldu, onlar ise kıyamet gününe kadar nesilleri devam etmek üzere kaldılar. Rivayete göre onunla beraber gemide olanlardan oğulları ve onların eşleri dışındakiler ölmüştür.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿٧٨﴾

سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كُنَّا نَعِزُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُ
مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ﴿٨٢﴾ وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ
لِإِبْرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَاءَهُ بِقُلُوبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ
مَلَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَفَمَكَ إِلَهَةُ دُونِ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا
ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَتَنَّا نُفُورَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَمِعْتُ

78 - Sonrakiler içinde ona (iyi bir ad) bıraktık.

79 - Alemeler içinde Nuh'a selam olsun.

80 - Şüphesiz biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.

81 - Gerçekten o, mümin kullarımızdandı.

82 - Sonra ötekilerini suda boğduk.

83 - İbrahim de elbette onun taraftarlarındandı.

84 - Hani, Rabbine sağlam bir kalp ile gelmişti.

85 - Hani, babasına ve kavmine: "Neye tapıyorsunuz?" demişti.

86 - Yalan için mi, Allah'tan başka tanrılar istiyorsunuz?

87 - Âlemlerin Rabbine zannınız nedir?

88 - Yıldızlara bir bakış baktı:

89 - Gerçekten ben hastayım, dedi.

78; 79- "Sonrakiler içinde ona iyi bir ad bıraktık" sonraki ümmet-ler içinde. "Nuh'a selam olsun" bu kelam eskiyi hikâye tarzında gel-miştir, mana da: Ona her zaman selam ederler demektir (Nuh aleyhis-selam gibi). Şöyle de denilmiştir: Bu, Allah'ın ona selamıdır, terekna fiilinin mefulu da mahzûftur, mesela sena (övgü) gibi bir kelimedir. "Fîlâleminye (âlemler içinde)" bu da alânuhin car ve mecruruna mü-realliktir, manası da bu selamın bütün melekler ve insanlarla cinler arasında devam etmesidir.

80; 81; 82- "Şüphesiz biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız". Bu da Nuh'a yapılan ikramın, iyiliğine karşı bir ödül olduğunun gerek-esidir. "Gerçekten o, mümin kullarımızdandı" bu da iman etmekle

iyilik yapmasının illetidir, kadrinin yüceliğini ve işinin dürüstlüğüne göstermek içindir. “Sonra ötekilerini suda boğduk” yani kavminin kâfirlerini demektir.

83- “Elbette onun taraftarlarındandır” imanda ve şeriatın aslında ona uyanlardandır “İbrahim”. Şeriatlarının fer’i (tali) meselelerde yahut genelde müttefik olması da akla uzak değildir. Aralarında iki bin altı yüz kırk yıl vardır. İkisinin arasında iki peygamber vardır; onlar da Hud ile Salih’tir.

84- “İz cae (hani, Rabbine sağlam bir kalp ile gelmişti)” kalp rahatsızlarından ya da diğer ilişkilerden sağlam ya da Allah için halis ve onun için muhlis demektir. Haziyn (mahzun) bir kalple de denilmiştir ki selîm (akrep ve yılan sokmuş gibi üzgün bir kalple) demektir. Rabbine onunla gelmesi de ona samimi davranmasıdır, sanki kalbini ona ithaf (hediye) etmiştir.

85; 86- “Hani, babasına ve kavmine: “Neye tapıyorsunuz?” demişti” bu da birinci iz lafzından bedeldir ya da cae veyahut selîm lafızlarının zarfıdır. “Eifken âlihетен (yalan için mi, Allah’tan başka tanrılar istiyorsunuz)” yani etüridune âlihетен dunallahi ifken demektir; ilgiden dolayı meful (âlihet) başa alınmış, sonra da mefulun leh (ifken) öne alınmıştır, çünkü en önemlisi onların batıl olduğunu söyletmektir, zaten işleri yalan üzerine kurulmuştur. İfken’in mefulun bih, âlihетен’in de ondan bedel olması da caizdir. O zaman tanrılar mübalağa için külliye yalan olmuş olur ya da maksat onlara ibadettir (ibadeteha) ki muzaf hazf edilmiştir ya da ifken haldir, âfikiyne (yalan söyleyerek) demektir.

87- “Âlemlerin Rabbine zannınız nedir?” âlemlerin Rabbi olduğu için ibadeti hak eden kimseye karşı ne düşünüyorsunuz da ona ibadeti terk ettiniz? Ya da başkasını ona şirk koştunuz yahut azabından emin oldunuz? Mana da zan gerektiren şeyi reddetmektir, hele ibadetinden çeviren kesin şeylerin esamisi bile okunmaz. Ya da ona şirki caiz kılan veyahut azabından emin olmayı sonuç veren kuru düşüncüyü reddetmektir, bu da susturma tarzında verilmiştir ki yukarıdakinin delili gibidir.

88; 89- “Yıldızlara bir bakış baktı” yerlerini ve konumlarını gördü yahut yıldız ilmine yahut kitabına (yıldıznameye) baktı. Yıldız ilmine bakmakta bir mani yoktur, üstelik maksadı bakar gibi yapmak idi; bu da ondan kendileriyle beraber onlara tapmasını istedikleri zaman idi. “Gerçekten ben hastayım, dedi” onlara yıldızlardan bu hükmü çıkardığı ve hasta olmak üzere olduğu kanısını verdi; çünkü onlar münecim (astrolog) idiler, Onu bayram yerine götürmelerini istemedi. Çün-

kü o zamanlar taun salgını vardı, bulaşmasından korkuyorlardı. Ya da ben küfrünüzden dolayı hastayım yahut keyifsizim, dedi. Çünkü keyifsiz olmayan pek az insan vardır yahut ölmek üzereyim, dedi. "Sağlığın hastalık olması yeter" sözü de bundan gelir. Şair Lebid şöyle demiştir:

*Bana sağlık versin diye var gücümle Rabbime dua ettim;
Bir de gördüm ki sağlık hastalığın ta kendisi imiş.*

فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَى إِلَهِهِمْ فَقَالَ لَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾
مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا
إِلَيْهِ يَزِفُونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ
وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾
فَلَرَأَوْا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

90 – Arkalarını dönerek ondan yüz çevirdiler,

91 – Tanrılarına gizlice, "yemez misiniz?" dedi.

92 – Neden konuşmuyorsunuz?

93 – Sağ eli ile vurmak için, üzerlerine gizlice yürüdü.

94 – Koşarak ona yöneldiler.

95 – Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz, dedi?

96 – Sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı.

97 – Onun için bir bina yapın ve onu alevli ateşe atın, dediler.

98 – Ona tuzak kurmak istediler; biz de onları aşağılar kıldık.

90; 91; 92- "Arkalarını dönerek ondan yüz çevirdiler" bulaşma korkusundan kaçarak, "ferâğa (tanrılarına gizlice döndü)" onlara saklanarak yaklaştı, bu da ravğatüs sa'leb'ten gelir ki tilki gibi kıvırmaktır, aslı da kurnazlıkla sapmaktır. "Dedi" alay ederek putlara dedi "yemez misiniz?" yani yanınızdaki yemekleri. "Neden konuşmuyorsunuz?" bana cevap vermiyorsunuz.

93- "Üzerlerine gizlice döndü" kimseye göstermeden onlara doğru eğildi, rağa fiilinin alâ edatı ile geçişli kılınması üste çıkma manasını içerdiği içindir, bir de eğilme kötü niyetledir "darben bilyemiyn (sağ

eliyle vurmak için)” rağa aleyhim fi’linin mefulu mutlakıdır, çünkü o da daraba manasınadır. Ya da gizli fi’lin mefulu mutlakıdır, takdiri: Ferağa aleyhim yadribühüm darben, demektir. Sağ elle demesi kuvvetini göstermek içindir, çünkü alet (el) kuvvetli olursa iş de kuvvetli olur. Yemin’in ant manasına olduğu da söylenmiştir, çünkü “Allah’a yemin ederim ki muhakkak putlarınıza bir tuzak kuracağım” (Enbiya: 57) demişti.

94; 95- “Ona yöneldiler” İbrahim aleyhisselam’a, bayram yerinden döndükten sonra; putlarının kırıldığını gördüler. Kırarı araştırdılar, o olduğunu zannettiler, nitekim “bunu tanrılarımıza kim yaptı?” (Enbiya: 59) ayetinde bunu açıklamıştır. “yeziffun (koşarak)” bu da zefifün neam’dan (deve kuşunun koşmasından) gelir. Hamze meçhul kalıbı ile ezeffe’den yüzeffun şeklinde okumuştur ki koşmaya itilmektir. Yüziffun da okunmuştur ki birilerini itmektir. Vezefe yezifü’den yezufun da okunmuştur ki hız yapmaktır. Zefahu’dan yezfun da okunmuştur ki şarkı söyleyerek hayvanı yürümeye teşvik etmektir. Sanki ona koşmak için birbirlerini hıza teşvik etmişlerdir.

96- “Sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı” çünkü özü onun yaratması ileidir. Şekli ise her ne kadar onların yapması ile ise de – ki bundan dolayı onların işinden saymıştır – o da Allah’ın onlara verdiği kuvvet ileidir ve fiillerinin dayandığı araç ve gereçleri yaratması ileidir. Ya da Allah yapmanızı da yarattı, demektir, o zaman amel mamul manasına gelir ve yonttukları şeylerle uygunluk sağlanır ya da mastar (amel) hades (meydana gelen şey) manasınadır; çünkü fiilleri Allah Teala’nın yaratması ile olursa, işlerine dayanan mamulleri haydi haydi Allah’ın yaratması ile olur. Arkadaşlarımız (Şafiiler) bu manaya dayanarak kullarının amellerinin mahlûk olduğunu savunmuşlardır. Arkadaşlarımız ilk iki görüşü de tercih edebilirler; çünkü onlarda hazf veya mecaz yoktur.

97; 98- “Onun için bir bina yapın; onu alevli ateşin içine atın, dediler” şiddetli ateşe ki cahim cahme kökünden gelir, o da şiddetli tutuşmaktır. Elcahim’deki lam da izafetten bedeldir yani cahime zalikel bünyani demektir. “Ona tuzak kurmak istediler” çünkü onları delille yenince ona eziyet etmek için kaba kuvvete başvurdular ki halk çaresizliklerini görmesin. “Biz de onları en aşağılar yaptık” tuzaklarını bozmakla onları hor ettik. Bunu yüce şanı için parlak bir delil sayması şunun içindir; çünkü ateşi ona serin ve selamet kılmıştır.

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي

سَيِّدِينَ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ
حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ
إِنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ
مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

99 – Ben Rabbime gidiyorum; o beni doğru yola iletecektir, dedi.

100 – Rabbim, bana iyilerden bir (çocuk) bağışla.

101 – Biz de onu uslu bir erkek çocuğu ile müjdeledik.

102 – Çocuk onunla koşmaya başlayınca: “Ey oğulcuğum, gerçekten ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum; bak, ne görüyorsun?” dedi. O da: “Ey babacığım, emrolunduğun şeyi yap; inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın,” dedi.

99- “Ben Rabbime gidiyorum, dedi” bana emrettiği yere ki o da Şam’dır ya da ibadetine soyunacağım yere “o beni doğru yola iletecektir” dinimin düzeleceği ve maksadına götürecektir. Sözü böyle kestirip atması, daha önce vaadi geçtiği içindir ya da aşırı tevekkülündendir veyahut Allah’ın, İbrahim’e olan âdetine binaendir. Musa aleyhisselam’ın hali ise öyle değildir; çünkü o “umarım ki Rabbim bana doğru yolu gösterir” (Kasas: 22) demiştir. Bunun içindir ki beklenti içine girmiştir.

100; 101- “Rabbim, bana iyilerden (bir çocuk) bağışla” davette ve taatta bana yardım edecek ve gurbette bana arkadaş olacak, bundan çocuk murat etmiştir; çünkü hibe / bağışlamak sözü genellikle çocuk için kullanılır, bir de: “Biz de onu uslu bir erkek çocuğu ile müjdeledik” demiştir ki çocuğu olacaktır, erkek olacak ve buluşa erecektir. Çünkü çocuk için hulm ifadesi kullanılmaz. Buluş çağına erecek ve akıllı olacak bir çocuk. Ondan akıllı kim vardır ki babası ona boğazlanmayı teklif ettiği zaman “inşallah beni sabredenlerden bulacaksın!” (Saffat: 102) demiştir. Şöyle de denilmiştir: Allah Teala İbrahim ile oğlu dışında hiçbir peygamberi halim sıfatı ile zikretmemiştir, o ikisine salat ve selam olsun. Az sonra zikredilecek halleri de buna şahitlik eder.

102- “Çocuk onunla koşmaya başlayınca” çocuk meydana gelip

de işlerinde onunla beraber koşturmaya başlayınca, ayette geçen mahû, essa'y'nin delalet ettiği mahzuf şeye müteallıktır, ona değil, çünkü mastarın sılası ondan önce gelemez; belâğa'ya müteallık değildir; çünkü ikisinin buluşları birlikte değildir, sanki şöyle denilmiştir: Çocuk buluşa erince, kiminle beraber denildi? Onunla beraber denildi. Özellikle babanın zikredilmesi şunun içindir, çünkü ona daha çok şefkat eder ve halinin düzelmesini ister; vakti gelmeden önce koşturmasını beklemeyiz. Ya da bunun için bağışlamasını istemişti, o zaman yaşı on üç idi. **"Kale ya büneyye (ey oğulcuğum, dedi)"** Hafs bu şekilde ye'nin fethi ile okumuştur. **"Ey oğulcuğum, gerçekten ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum"** böyle görmesi de muhtemeldir, tabirinin böyle olacağını görmesi de muhtemeldir. Şöyle de denilmiştir: O rüyayı tevriye gecesi gördü, biri ona: **"Şüphesiz Allah sana oğlunu boğazlamayı emrediyor"** diyordu. Sabah olunca bunun Allah'tan mı şeytandan mı olduğunda şüphe etti. Akşam olunca aynısını gördü; Allah'tan olduğunu anladı. Sonra üçüncü gece de gördü; onu boğazlamaya niyet etti ve ona bunu söyledi. Bunun içindir ki bu üç geceye tevriye, Arefe ve nahr (kurban kesme) günleri denilmiştir. Öyle anlaşıyor ki bu çocuk İsmail aleyhisselam'dır, hicretinden sonra ona bağışlanan o idi. Bir de İshak'ın müjdesi, bu çocuğun müjdesinin üzerine atfedilmiştir. Efendimiz aleyhissalat vesselam da: Ben iki kurbanlığın oğluyum, demiştir. Birisi dedesi İsmail'dir, diğeri de babası Abdullah'tır. Çünkü dedesi Abdülmuttalib, eğer Allah ona Zemzem'i yeniden kazmayı müyesser eder ya da on oğlan çocuğu buluşa ererse, birisini keseceğini adak etti. Bu da müyesser olunca kur'a çekti; kur'a Abdullah'a çıktı. Ona da yüz deve fide verdi. Bunun içindir ki diyet yüz deve olmuştur. Sonra bu olay Mekke'de olmuştur. Koçun boynuzları Kâbe'de asılı idi, sonunda İbn Zübeyr zamanında Kâbe ile beraber yandı. O zaman İshak yoktu. Bir de İshak'ın müjdesi Yakub'un doğumu üzerinedir ki onun ergenken boğazlanma emri uygun düşmez. Efendimiz aleyhissalat vesselam'dan şu rivayete gelince: Ona **"en şerefli soy kimindir?"** diye soruldu, o da: Allah'ın siddık Yusuf bin Yakub bin İsrail bin İshak zebihillah bin İbrahim halilullah, dedi. Doğrusu şöyle demiştir: Yusuf bin Yakub bin İshak bin İbrahim. Fazlalıklar ravidendir. Yakub'un Yusuf'a böyle yazdığı rivayeti de sabit değildir. İbn Kesir, Nafi ve Ebu Amr ikisinde de ye'nin fethi ile (inniye, enniye) okumuşlardır.

"Fanzur maza tera (bak, ne görüyorsun?)" bu da re'y (düşünme) maddesinden gelmektedir. Onu kurban etmesi vacip iken onunla müşavere etmesi, başına bu imtihan geldiği zaman ne yapacağını bilmesi ve onu cesaretlendirmesi içindir, eğer teslim olursa ona destek olup

acısını azaltmak içindir. Bir de imtihan gelmeden önce itaat etmesiyle İsmail'in sevap kazanması içindir. Hamze ile Kisai te'nin zammı ve ra'nın da (işmam etmeden) tam kesri ile (türiy) okumuşlardır; kalanlar ise ra'nın fethi ile okumuşlardır. Ebu Amr ra'nın fethasını imale etmiş (türey), Verş belli belirsiz okumuş, diğerleri ise fethayı açık okumuşlardır. "O da: Ya ebeti (ey babacığım, dedi)". İbn Amir te'nin fethi ile (ya ebete) okumuştur, "if'al ma tü'mer (emrolunduğun şeyi yap)" ma tü'merü bihi demektir ki (bihi) car ve mecruru bir seferde hazf edilmiştir ya da daha önce bildiğin gibi sıra ile hazf edilmiştir ya da (if'al) emreke (emrini yap) demektir ki emrolunduğun şeyi demektir. O zaman emr, memur manasına olur ya da böyle demesi şunun içindir, çünkü İsmail, babasının emre itaat edeceğinden onu keseceğini anlamıştı yahut da peygamberlerin rüyasının hak olduğunu; emir olmadan böyle şeye girişemeyeceklerini bilmişti. Belki de emir uyanikken değil rüyada verilmişti; hemen yerine getirmeye koştular ki itaat ve ihlasları daha iyi görülsün. (Tü'mer) şeklinde muzari verilmesi rüyanın tekrarından dolayıdır. "İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" boğazlanmaya yahut Allah'ın takdirine. Nafi ye'nin fethi ile (setecidüniye) okumuştur.

فَلَمَّا اسْلَمَا وَتَلَّهٖ لِلْجَبِيْنِ ۝۱۰۳ وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَّا اِبْرٰهِيْمُ ۝۱۰۴
 قَدْ صَلَّيْتَ الرَّءْيٰى اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ۝۱۰۵
 اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمِيْنُ ۝۱۰۶ وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيْمٍ ۝۱۰۷

103 – İkisi de teslim olup da onu alını üzerine yatırınca:

104 – Ona: Ey İbrahim!" diye seslendik.

105 – Rüveyı yerine getirdin. Şüphesiz biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

106 – Şüphesiz bu, gerçekten apaçık imtihandır.

107 – Ona büyük bir kurbanlık fide verdik.

103- "Felemma eslema (ikisi de teslim olup da)" isteslema ya da sellema demektir ki kurban kendini, İbrahim de oğlunu teslim edince demek olur, zaten bu iki kalıpla da okunmuştur. Bu üç fiilin aslı (esleme, istesleme ve selleme) selleme haza lifülanin deyiminden gelir ki birine karşı samimi olmaktır, çünkü onunla tartışmamıştır. "Ve

tellehu lilcebiyn (onu alını üzerine yatırınca)” yanı (şakağı) üzerine demektir. Onun işaretleriyle onu yüzükoyun yatırdığı da söylenmiştir, ta ki bir değişiklik gördüğü zaman acınıp da boğazlamaktan vazgeçmesin. Bu da Mina’da büyük kayanın yanında idi yahut mescidine bakan bölgede ya da bugün kurban kesilen yerde idi.

104; 105- “Ona ey İbrahim, rüyayı yerine getirdin, diye seslendik” kararınla ve önceden yaptığın girişimlerle. Rivayete göre o, bıçağı oğlunun boğazına sürttü, bıçak kesmedi. Lemma’nın cevabı mahzuttur, takdiri de şöyledir: Öyle şey oldu ki beden dili de baş dili de anlatılmazdı; mesela sevinmeleri, başlarına gelen ve başkalarının altından kalkamayacağı belanın def’ine şükretmeleri, dünyalardan üstün olduklarının ortaya çıkması ve bunlardan başka büyük sevaplar kazanmaları gibi. **“Şüphesiz biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız”** bu da o şiddetin iyilikleri yüzünden def olmasının gerekçesidir. Olay gerçekleşmeden önce neshini caiz görenler bunu delil göstermişlerdir. Çünkü İbrahim aleyhisselam “baba, emrolunduğun şeyi yap” (*Saffat: 102*) demesiyle oğlunu boğazlamakla memur idi, o da meydana gelmemiştir.

106; 107- “Şüphesiz bu, gerçekten apaçık imtihandır” samimi olanla olmayanın açığa çıkacağı bir imtihandır ya da zor olduğu belli olan bir mihnettir, musibettir. Çünkü ondan daha zoru yoktur. **“Ona bir kurbanlık fidye verdik”** ona bedel kesilecek ve işi bitirecek bir şey verdik “büyük” iri ve şişman / tavlı yahut çok değerli. Çünkü Allah onu peygamber oğlu bir peygambere fidye etmiştir, nasıl bir peygamber ki Mürsellerin Efendisi onun soyundan gelecektir. Onun cennetten gelen bir koç olduğu da söylenmiştir. Sebîr dağından bir antilop olduğu da söylenmiştir. Rivayete göre şeytan taşlanan yerde elinden kaçtı, ona yedi taş attı, sonunda onu yakaladı, orada taş atmak sünnet oldu. Aslında fidyeyi veren İbrahim aleyhisselam olduğu halde “Biz ona fidye verdik” demesi verenin ve emredenin Allah olmasındandır. Bunda da mecaz vardır ya fidye kelimesinde ya da isnatta (Allah emrettiği için ona isnat edilmiştir). Hanefiler bundan şu sonucu çıkarmışlardır ki bir kimse çocuğunu kurban etmeyi adak etse, bir koyun kesmesi lazım gelir. Fakat burada bunu gösteren bir şey yoktur.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٨﴾ سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ﴿١١٩﴾ كَذَلِكَ
 نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَبَشَرْنَاهُ
 بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمِنْ
 ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١٢٣﴾ وَلَقَدْ مَنَّا عَلَى
 مُوسَى وَهَارُونَ ﴿١٢٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٥﴾
 وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١٢٦﴾ وَأَتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ
 الْمُسْتَبِينَ ﴿١٢٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٢٨﴾
 وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلَى مُوسَى وَهَارُونَ ﴿١٣٠﴾
 إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا
 الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

108 – Ona sonrakiler arasında (iyi bir ad) bıraktık.

109 – İbrahim'e selam olsun.

110 – İyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

111 – Gerçekten o, mümin kullarımızdandır.

112 – Onu iyilerden bir peygamber olarak İshak'la müjdeledik.

113 – Ona da İshak'a da bereket verdik. İkisinin neslinden iyi davranan da nefsine apaçık zulmeden de vardır.

114 – Ant olsun, gerçekten Musa ve Harun'a da lütfettik.

115 – Onları ve kavimlerini büyük sıkıntıdan kurtardık.

116 – Onlara yardım ettik; onlar da galipler oldular.

117 – Onlara apaçık kitabı verdik.

118 – Onları doğru yola illettik.

119 – Sonrakiler arasında onlara (iyi bir ad) bıraktık.

120 – Musa ile Harun'a selam olsun.

121 – Gerçekten biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

122 – Şüphesiz onlar mümin kullarımızdandır.

108; 109; 110- “Ona sonrakiler arasında iyi bir ad bıraktık. İbrahim’e selam olsun”. Bunun açıklaması Nuh aleyhisselam kıssasında geçmiştir. “İyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız” belki de “inna (biz)” tekidinin atılması, bu kıssada bir defa geçmesindendir (ayet: 105).

111; 112- “Gerçekten o, mümin kullarımızdandır. Onu iyilerden bir peygamber olarak İshak’la müjdeledik”. Makdiyyen nübüvvetü-hu ve mukadderden kevnuhu mines salihiyne (peygamberliğine hüküm verilmiş, iyilerden olması takdir edilmiş bir peygamber olarak) demektir. Zaten bu itibarladır ki ikisi de hâl olmuştur. Müjdesi verilen şeyin müjde anında mevcut olmasına ihtiyaç yoktur. Çünkü zilhalin mevcut olması şart değildir; şart olan, hal ile kast edileni itibara almak için fiilin aynı anda ona taalluk etmesidir. Onun için o ikisinde amel edecek bir muzafın takdirine ihtiyaç yoktur, mesela ve beşşernahu bivücudi ishaka gibi yani İshak’ın iyilerden bir peygamber olarak o anda var olması gibi. Bununla beraber “fedhuluha halidiyn (cennete ebedi kalıcılar olarak girin)” (Zümer: 72) ayetine benzemez. Çünkü cennete girenler giriş anında ebedi kalacaklarını takdir ediyorlardır. İshak ise meydana gelirken peygamber ve iyilerden olacağını takdir etmiyordu. Kim boğazlananı İshak’la tefsir ederse, müjdesinden kast edilenin peygamberlik olduğunu söyler. Peygamberlikten sonra iyiliğin zikredilmesi onun şanını büyütmek içindir ve bunda şuna da ima vardır ki asıl maksat odur (iyiliktir), çünkü o, genel olarak bilfiil kemale ermek ve erdirmek manasını içerir.

113- “Vebârekna aleyhi (ona bereket verdik)” İbrahim’e evlatları hususunda “İshak’a da” İsrail oğulları peygamberlerini ve Eyyub ve Şuayb gibi diğerlerini onun sulbünden çıkarmakla ya da üzerlerine dinin ve dünyanın bereketlerini aktarmakla. Berknâ da okunmuştur. “İkisinin neslinden iyi davranan da vardır” işini güzel yapan ya da iman ve taatla kendine iyilik yapan demektir “nefsine zulmeden de vardır” küfür ve isyanlarla “apaçık” zulmü meydanda, bunda şuna dikkat çekilmiştir ki soyun hidayet ve sapıklıkta tesiri yoktur, iyilerin soyundan zalimlerin gelmesi onlara bir ayıp ve kusur getirmez.

114;...122- “Ant olsun, Musa ile Harun’a lutfettik” onlara peygamberlik ve diğer dinî ve dünyevî nimetler verdik. “Onları ve kavimlerini büyük sıkıntıdan kurtardık” Fir’avn’ın baskısından veyahut suda boğulmaktan. “Ve nasarnahum (onlara yardım ettik)” zamir kavimleriyle birlikte onlara gitmektedir “onlar da galipler oldular”

Fir'avn'e ve kavmine karşı. "Onlara apaçık kitabı verdik" gayet açık demektir ki o da Tevrat'tır. "Onları doğru yola ilettik" hakka ve doğruya götüren yola. "Sonrakiler arasında onlara (iyi bir ad) bıraktık. Musa ile Harun'a selam olsun. Gerçekten biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz onlar mümin kullarımızdandır". Bunun izahı da Nuh kıssasında geçmiştir.

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝۱۲۳ إِذْ قَالَ
لِقَوْمِهِ آلَا تَتَّقُونَ ۝۱۲۴ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ
الْخَالْقِينَ ۝۱۲۵ اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ۝۱۲۶
فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ۝۱۲۷ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ۝۱۲۸
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ۝۱۲۹ سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ۝۱۳۰
إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ۝۱۳۱ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ۝۱۳۲

123 – Gerçekten İlyas da elbette gönderilenlerdendir.

124 – Hani, kavmine: "Korkmaz mısınız?" demişti,

125 – Yaratanların en güzelini bırakıp Ba'l'e mi tapıyorsunuz?

126 – Rabbiniz ve ilk atalarınızın Rabbi Allah'ı (bırakıp).

127 – Onu yalanladılar; şüphesiz onlar elbette (cehenneme) celp edilecekler.

128 – Ancak Allah'ın ihlâşlı kulları hariç.

129 – Sonrakiler arasında ona (iyi bir ad) bıraktık.

130 – İlyaslara selam olsun.

131 – Şüphesiz biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

132 – Şüphesiz o, mümin kullarımızdandır.

123;...126- "Gerçekten İlyas da elbette gönderilenlerdendir". O İlyas bin Yasin'dir ki Musa'nın kardeşi Harun'un torunudur, ondan sonra peygamber gönderilmiştir. İdris de denilmiştir, çünkü onun yerine İdris ve İdrâs de okunmuştur. Übey bin Ka'b radiyallahu kıraatında İlyis'tir. İbn Zekvan ihtilâflı bir rivayetinde İlyas'tan hemzeyi ata-

rak (ve innelyase) okumuştur. **“Hani, kavmine: ‘Korkmaz mısınız?’ demişti”** Allah’ın azabından. **“Ba’l’e mi tapıyorsunuz?”** ona ibadet ediyor yahut ondan hayır mı bekliyorsunuz? O, Şam’ın Bek halkının putudur, şimdi oraya Balbek, deniyor. Ba’l Yemen lehçesinde Rab manasınadır denilmiştir. Mana da: Bazı tanrılara mı dua ediyorsunuz, demektir. **“Yaratanların en güzelini bırakarak”** onun ibadetini terk ederek. Burada hemze ile kast edilen inkârı gerektiren şeye işaret etmiş, sonra da bunu açıklamış ve: **“Rabbiniz ve ilk atalarınızın Rabbi Allah’ı bırakıp”** demiştir. Hamze, Kisai, Yakup ve Hafs bedel olarak nasb ile (Allahe rabbeküm) okumuşlardır.

127;...132- **“Onu yalanladılar; şüphesiz onlar elbette hazır edilmişlerdir”** azaba. Hazırı mutlak zikretmesi, karine ile yetinildiği içindir ya da kayıtsız hazır etmek örfe göre kötü şeye mahsustur. **“İlla ibadallahi (ancak Allah’ın ihlâslı kulları hariç)”** bu da (kezzebuhu’daki) vav’dan müstesnadır; muhdarun’dan değildir, çünkü mana bozulur. **“Sonrakiler arasında ona (iyi bir ad) bıraktık. İlyaslara selam olsun”**. Burada geçen İlyasiyn, İlyas’ta ayrı bir lügattir, Seyna ve Siyniyn gibi. İlyas’ın çoğulu olduğu da söylenmiştir. Ondan maksat da kendisi ve müminleridir, mesela Mühellebiyn (Mühellebler) gibi. Ancak şuna itiraz edilir ki alem (özel isim) çoğul yapıldığı zaman lam ile marife olması vaciptir. Ya da ye’nin hazfî ile ona mensup olanların çoğuludur, mesela a’cemiyn gibi ki bu da azdır ve karışıklığa sebep olur. Nafi, İbn Amir ve Yakup âl’i, Yasin’e izafetle (âl-i Yasin) okumuşlardır. Çünkü bu kelime Mushaf’ta ayrı yazılmıştır. O zaman Yasin, İlyas’ın babası olur. Muhammed aleyhissalat vesselam yahut Kur’an veyahut Allah’ın diğer kitaplarına da denilmiştir ki hiçbirisi diğer kıssaların nazmına uygun değildir, **“şüphesiz biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz o, mümin kullarımızdandır”** kavline de uygun değildir. Çünkü innehu zamiri İlyas’a racidir.

وَأَنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ۝
 إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ۝ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ۝
 وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ ۝ وَبِالْأَيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝
 وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلِّ الْمَشْحُونِ ۝
 فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ۝ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ
 وَهُوَ مُلِيمٌ ۝ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ۝ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ
 إِلَى يَوْمٍ يُنْعَثُونَ ۝ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ۝ وَأَنْبَتْنَا
 عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ۝

133 – Gerçekten Lut da elbette peygamberlerdendir.

134 – Hani, onu ve tüm ailesini kurtarmıştık.

135 – Ancak kalanlar içinde bir koca karı hariç.

136 – Sonra diğerlerini helak ettik.

137 – Şüphesiz sizler sabahleyin elbette onlara uğruyorsunuz.

138 – Gece de. Akıllanmayacak mısınız?

139 – Yunus da elbette peygamberlerdendir.

140 – Hani, dolu gemiye kaçmıştı.

141 – Kur’a çekti: kaybedenlerden oldu.

142 – Onu balık yuttu; o, kendini kınıyordu.

143 – Eğer tespih edenlerden olmasa idi,

144 – Elbette onun karnında (ölülerin) diriltileceği güne kadar kalırdı.

145 – Biz de onu hasta bir vaziyette açık alana attık.

146 – Üzerine kabak (türün)den bir ağaç bitirdik.

133;...138- “Gerçekten Lut da elbette peygamberlerdendir. Hani, onu ve tüm ailesini kurtarmıştık. Ancak kalanlar içinde bir koca karı

hariç. Sonra diğerlerini helâk ettik". Bunun açıklaması da yukarıda geçmiştir. "Şüphesiz sizler" ey Mekke halkı "elbette onlara uğruyorsunuz" harabelerine, Şam ticaretine çıkarken. Çünkü Sodom kenti o yolun üzerindedir "sabahleyin" sabaha girerken. "Gece de" akşamüzeri yahut gündüz ve gece demektir. Belki de bu kent sabahleyin konak yerinden hareket edenin ve akşam oraya niyet edenin yakınına düşüyordu (genellikle oradan sabah ve akşam vakitlerinde geçiyorlardı). "Akıllanmayacak mısınız?" bundan ibret alacak aklınız yok mu?

139; 142- "Yunus da elbette peygamberlerdendir" nun'un kesri ile (Yunis) de okunmuştur. "İz ebeka (hani kaçmıştı)" kelimesinin aslı efendisinden kaçmaktır, ancak kendisi de kavminden Rabbinin izni olmadan kaçınca ona böyle demek hoş olmuştur. "Dolu gemiye; kur'a çekti" gemi yolcuları ile "kaybedenlerden oldu" kur'ada mağlup oldu. Burada geçen müdhad lafzı zafer makamından ayağı kaymaktır. Rivayete göre kavmini azapla tehdit edince, Allah ona emretmeden aralarından çıktı. Gemiye bindi; gemi durdu, yolcular: Burada efendisinden kaçın bir köle vardır, dediler. Kur'a çektiler, ona düştü, o da: Kaçın benim, dedi ve kendini suya attı. "Onu balık yuttu" lokma gibi etti "vehüve müliym (o, kendini kınıyordu)". Kınamaya girmişti yahut kınanacak bir şey yapmıştı veyahut kendini kınıyordu. (Mülîm) lîme meçhul fiilinden gelerek melîm de okunmuştur, tıpkı meşûb yerine meşîb denildiği gibi.

143;...146- "Eğer tespih edenlerden olmasa idi" Allah'ı ömrü boyu çok tesbih etmese idi ya da balığın karnında. O da "lailahe ella ente sübhaneke inni küntü minez zalimiyn" (Enbiya: 87) duasıdır. Namaz kılanlardan da denilmiştir. "Elbette onun karnında (ölülerin) diriltilecekleri güne kadar kalırdı" diri olarak. Ölü olarak da denilmiştir. Bunda çok zikre teşvik ve şanını yüceltme vardır. Kim Allah'a bollukta yönelirse darlıkta onun elinden tutar. "Biz de onu attık" balığı onu karnından çıkarmaya zorlamakla "açık alana" onu örtecek ağaç veya bitki olmayan boş bir yere demektir. Rivayete göre balık ağzını kaldırarak gemi ile beraber yüzdü, başını kaldırıyor, Yunus da o zaman nefes alıyordu, sonunda onu karaya attı. Balığın karnında ne kadar kaldığında ihtilaf edilmiştir: Yarım gün denilmiştir, üç gün denilmiştir, yedi gün denilmiştir, yirmi gün denilmiştir, kırk gün denilmiştir. "Hasta bir vaziyette" başına gelen şeyden, bedeni yeni doğan çocuk bedeni gibi olmuştu, denilmiştir. "Onun üstüne bitirdik" gölgeleyici vaziyette "kabak (türün)den bir ağaç" yere yayılan, gövdesi üzerinde durmayan demektir. Yaktîn yefil veznindedir, katana bilmekâni deyiminden gelir ki bir yerde ikamet etmektir. Çoğunluk onun kabak ol-

duğunu söyler. Onu yaprakları ile kapattı, sineklerin konmasına mani oldu, çünkü sinek ona konmaz. Şu da buna delalet eder: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e: Siz kabağı çok seviyorsunuz, dediler. O da: Evet, o, kardeşim Yunus'un ağacıdır, dedi. Onun incir olduğu söylenmiştir, muz olduğu da söylenmiştir. Dalları ile gölgelendi, meyvesinden de orucunu açtı.

وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ

أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَأَمْنُوا فَمَنْعَتْهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿١٤٨﴾ فَاسْتَفْتِهِمُ الرَّبُّ

الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا

وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ إِلَّا أَنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُنَّ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللَّهُ

وَأَنَّهُمْ لَكَذِبُونَ ﴿١٥٢﴾

147 – Onu yüz bin yahut daha çok kişiye gönderdik.

148 – Ona iman ettiler; biz de onları bir süreye kadar faydalandırdık.

149 – Onlara sor; kızlar Rabbinin de oğlanlar onların mı?

150 – Yoksa biz melekleri dişiler olarak yarattık da onlar şahitler mi?

151 – Bilin ki, gerçekten onlar yalanlarından diyorlar:

152 – Allah doğurdu. Gerçekten onlar elbette yalancılar.

147; 148- “Onu yüz bin kişiye gönderdik” o da kaçığı kavmidir, onlar da Ninova (Musul) halkıdır. Gönderdik dediği de ilk gönderilmesidir yahut onlara ikinci gönderilmesidir veyahut başkalarına gönderilmesidir “ev yezidun (yahut daha çok)” yani bakan kimsenin gözüne öyle görünür, o da: Yüz bin yahut daha çok, derdi. Maksat kalabalık olmalarıdır. Vav ile (ve yezidun) da okunmuştur. “Ona iman ettiler” onu tasdik ettiler ya da onun huzurunda imanlarını tazelediler. “Biz de onları bir süreye kadar faydalandırdık” belli ecellerine kadar. Belki de onun ve Lut’un kıssalarının diğer kıssalar gibi (ona iyi bir ad verdik, ona selam olsun gibi) bitmemesi, büyük şeriatlar arasında yahut ülülazm peygamberler arasında fark olduğu içindir ya da surenin so-

nunda bütün peygamberlere selam gönderilmesiyle yetinilmiştir.

149; 150- “Onlara sor; kızlar Rabbinin de oğlanlar onların mı?” bu da surenin başında geçen aynı ifadeye (festeftihim) matuftur. Önce Peygamberine Kureyş’e yeniden dirilmeyi inkârlarının sebebi- ni sormasını emretti. Sözü öyle geliştirdi ki uygun kıssalarla birbirine bağladı. Sonra bu taksimin sebebini sordu; çünkü onlar Allah’a kızla- rı verdiler, oğlanları da kendilerine ayırdılar. Bu da: Melekler Allah’ın kızlarıdır, sözleridir. Bunlar ise şirklerine başka sapıklıklar ilave ettiler; Allah’ı cisme benzetmek, Allah’ın yok olmasını mümkün görmek gibi. Çünkü doğurmak sonradan yaratılan ve nihayetinde yok olan cisim- lere mahsustur. Sonra onlara kendilerini Allah’tan üstün görmelerinin de sebebini sormasını istedi; çünkü onlar düşük olanı Allah’a, yüksek olanı kendilerine verdiler. Melekleri hor görme sebeplerini sormasını istedi; çünkü onları dışı kabul ettiler. Bunun için (bu üç şeyden dola- yı) Allah onların savlarını reddetti ve kitabında defalarca çürüttü. Onu göklerin parçalanacağı ve yerlerin yarılabacağı bir şey kıldı. Buradaki reddi ise son ikisi ile (kızları Allah’a vermek ve melekleri hor görmek ile) sınırlıdır; çünkü bu grup bu ikisi ile meşhurdur ya da bunların bo- zuk olduğu sıradan insanların bileceği bir şeydir, eğer tabiatları bo- zulmamışsa bunu rahatlıkla anlarlar. Son ikisi ile sınırlı olması şun- dandır; çünkü taksim sorusunu (kızlar Rabbinin de oğlanlar onların mı?) “yoksa biz melekleri dişiler olarak yarattık da onlar şahitler mi?” kavli ile dengeledi. Şahitler mi demesi de bu gibi şeylerin an- cak onunla bilinmesindendir. Çünkü dişilik zatın gereği değildir ki sırf akılla bilinsin. Kaldı ki bunda biraz da alay kokusu vardır. Bir de şunu akla getiriyor ki onlar aşırı cahilliklerinden meleklerin yaratılışına şa- hit olmuşlar gibi kesin konuşuyorlar.

151; 152- “Bilin ki, gerçekten onlar yalanlarından diyorlar: Allah doğurdu” yalandan diyorlar, çünkü onu gerektiren bir şey yoktur, onu reddeden şey vardır. “Gerçekten onlar elbette yalancılar” din bildik- leri bu şeyde. Vüldüllahi de okunmuştur ki melekler Allah’ın çocuk- larıdır, demek olur. Fu’l (vüld) meful manasınadır; onda tekil, çoğul, müzekker ve müennes birdir.

أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ

مُبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَاتُّوا بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ

وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا ۖ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ أَنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ۖ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ

عَمَّا يَصِفُونَ ۖ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَاتَّكُمُ وَمَا تَعْبُدُونَ ۖ ﴿١٦١﴾

مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِتِينَ ۖ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِثْلَ آلِهِ

مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾

153 – Kızları oğlanların üzerine mi seçti?

154 – Sizlere ne oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz?

155 – Hiç düşünmüyor musunuz?

156 – Yoksa açık kanıtınız mı var?

157 – Eğer doğru söylüyorsanız, kitabınızı getirin.

158 – Onunla (Allah’la) cinler arasında bir soy uydurdular. Ant olsun, gerçekten cinler şüphesiz kendilerinin de (cehenneme) celp edileceklerini bildiler.

159 – Allah, onların niteledikleri şeyden münezzehtir.

160 – Ancak Allah’ın ihlâslı kulları hariç.

161 – Şüphesiz siz ve taptıklarınız,

162 – Ona karşı (insanları) yoldan çıkaranlar değilsiniz.

163 – Ancak cehenneme girecek olan müstesna.

164 – Bizden kim varsa, mutlaka onun bilinen bir makamı vardır.

153; 154; 155- “Estafel benati (kızları oğlanların üzerine mi seçti?)” istifham red ve uzak görmek içindir. ıstıfa da bir şeyin safisini seçmektir. Nafi’den hemzenin kesri ile (ıstafa) okuduğu rivayet edilmiştir ki istifham hemzesi hazf edilmiş olur, çünkü ondan sonra gelen em edatı buna delalet etmektedir. Ya da kavli maddesini gizleyerek müsbet (istifhamsız) okumuştur yani: Lekâzibune fi kavlihim istefa demektir ya da veledallahu’dan bedel olarak öyle okumuştur. “Size ne

oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz?” aklın razı olmayacağı şeyle. **“Hiç düşünmüyor musunuz?”** bundan münezzehtir olduğunu.

156;...160- “Yoksa açık kanıtınız mı var?” meleklerin onun kızları olduğuna dair gökten inmiş bir deliliniz mi var? **“Kitabınızı getirin”** size indirilen kitabı **“eğer doğru iseniz”** davanızda. **“Onunla cinler arasında bir soy uydurdular”** (cin derken) melekleri kast ediyor, onları cinlerinin ismi ile zikretmiştir, bunu da onların bu dereceye ulaşmaktan çok düşük olduklarını göstermek için demiştir. Şöyle de denilmiştir: Allah cinlerle hısımlık kurdu; ortaya melekler çıktı. Şöyle de denilmiştir: Allah’la şeytanlar kardeşler. **“Ant olsun, gerçekten cinler şüphesiz kendilerinin de celp edileceklerini bildiler”** azaba getirileceklerini. **“Allah onların niteledikleri şeyden münezzehtir”** çocuktan ve soydan. **“İlla ibadallah (ancak Allah’ın ihlâslı kulları hariç)”** bu da muhdarun’dan istisna-i munkatıdır ya da muttasıldır, eğer ondaki zamir genel kabul edilirse, aralarındaki de itiraz cümlesidir ya da yesifun’dan istisnadır.

161; 162; 163- “Şüphesiz siz ve taptıklarınız” tekrar onlara hitaba dönüştür, **“ma entüm aleyhi (ona karşı değilsiniz)”** Allah’a karşı **“yoldan çıkaranlar”** insanları azdırmakla. **“Ancak cehenneme girecek olan müstesna”** ancak onun ilminde cehennemlik olarak geçip de ona kesinlikle girecek olan hariç. Entüm zamiri onlara ve tanrılarına aittir, muhatap gaibi bastırmıştır (gaip de muhatap kabul edilmiştir). Ma tabudun kavlinin, içinde yakınlık manasını taşıdığı için haber yerine geçmesi de caizdir yani inneküm ve aliheteküm kuranau (sizler ve durmadan taptığınız ilahlarınız kimseyi fitne yoluna gönderemezsiniz, ancak sapık olup da sizin gibi cehennemi hak eden hariç). (Sali) lafzı, zam ile salu da okunmuştur ki iki sakinin birleşmesinden dolayı vav’ı düşmekle cemi olur ya da harfler yer değiştirerek sail’den tahfif edilmiş (hemzesi düşmüş, salu olmuş) olur, mesela şaik yerine şakin denilmesi gibi. Ya da ondan atılan şey tamamen unutulmuş olur, lam da kelimenin sonu kabul edilir mesela ma baleytü baleten gibi ki aslı afiyeten vezninde baliyeten’dir (onunla hiç ilgilenmedim demektir).

164- “Bizden kim varsa, mutlaka onun bilinen bir makamı vardır” bu da meleklerin kulluk itiraflarını hikâyedir, onlara tapanları ret için verilmiştir, mana şöyledir: Bizden kim varsa mutlaka onun marifette, ibadette ve âlemi idarede Allah’ın emrine itaatte bir derecesi vardır. Bunun ve daha önce geçen **“sübhanallah (Allah münezzehtir)”** sözünün de onların kelimandan olma ihtimali vardır ki o zaman **“ve lekad alimetil cinnü” (Saffat: 108)** kavline bitişik olsun. Sanki şöyle demiş gibidir: Melekler müşriklerin azap göreceğini bildiler de Allah’ı tenzih

etmek için sübhanallah, dediler. Sonra da ihlaslıları beri kılmak için onlardan ayırdılar, daha sonra da müşriklere hitap ettiler; bu fitneye kapılmalarının kaderlerindeki bedbahtlığa bağlı olduğunu söylediler. Sonra da kulluklarını ve derecelerinin farklı olduğunu ve onu geçemeyeceklerini itiraf ettiler. Böylece mevsuf (ahadün lafzı) hazf edilmiş, sıfat (makamun) onun yerine geçirilmiş olur.

وَأَنَا لَنَحْنُ الصَّافُونَ^{١٦٥} وَأَنَا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ^{١٦٦}
وَأِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ^{١٦٧} لَوْ أَنْ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ^{١٦٨} لَكُنَّا
عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ^{١٦٩} فَكْفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ^{١٧٠} وَلَقَدْ
سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ^{١٧١} إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ^{١٧٢} وَإِنْ
جُنَدْنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ^{١٧٣} فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ^{١٧٤} وَأَبْصِرْهُمْ
فَسَوْفَ يَبْصُرُونَ^{١٧٥} أَفَبَعْدَ آبِنَا يَسْتَعْجِلُونَ^{١٧٦} فَلَا تَزَلْ بِسَاحَتِهِمْ
فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ^{١٧٧} وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ^{١٧٨} وَأَبْصِرْ
فَسَوْفَ يَبْصُرُونَ^{١٧٩}

165 – Gerçekten bizler elbette saf tutanlarız.

166 – Gerçekten bizler elbette tespih edenleriz.

167 – Gerçekten elbette derlerdi:

168 – Eğer yanımızda öncekilerden bir zikir olsaydı,

169 – Elbette Allah'ın ihlâslı kullarından olurduk.

170 – Onu inkâr ettiler; ileride bilecekler.

171 – Ant olsun, gerçekten gönderilen kullarımız için sözümüz geçti.

172 – Şüphesiz onlar gerçekten onlar, yardım edilmişlerdir.

173 – Gerçekten bizim ordumuz, onlara galiplerdir.

174 – Bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

175 – Onları gör, ileride görecekler.

176 – Azabamızı mı acele istiyorlar?

177 – Meydanlarına inince, uyarılanların sabahı ne kötüdür!

178 – Bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

179 – Onları gör; ileride görecekler.

165; 166- “Gerçekten bizler elbette saf tutanlarız” taatı yerine getirmede ve hizmet kuşağını kuşanmada “gerçekten bizler elbette tesbih edenleriz” Allah’ı layık olmayan şeylerden tenzih edenleriz. Belki de birincisi taattaki derecelerine, bu da marifetteki derecelerine işarettir. Ma edatında, lam’da ve araya fasıla girmesinde (ve inna lenahnu) tekit ve özellik vardır, çünkü onlar buna devamlıdır, hiç ara vermezler. Bunun Peygamber aleyhisselam ile müminlerin sözlerinden olduğu da söylenmiştir, mana da şöyledir: Bizden kim varsa cennette yahut kıyamet gününde Allah’ın huzurunda bir makamı vardır ve bizler namazlarda saf tutanlarız onu kötülükten tenzih edenleriz.

167;...170-“Gerçekten elbette derlerdi” yani Kureyş müşrikleri “eğer yanımızda öncekilerden bir zikir olsaydı” onlara indirilenden bir kitap olaydı “elbette Allah’ın ihlaslı kulları olurduk” ona samimiyetle ibadet eder ve onlar gibi muhalefet etmezdik. “Onu inkâr ettiler” zikirlerin en şerefli ve eski kitapların denetleyicisi olan o zikri inkâr ettiler “ileride bilecekler” inkârlarının sonucuna katlanacaklardır.

171;...174- “Ant olsun, gerçekten gönderilen kullarımız için sözü-müz geçti” yani onlara zafer ve galibiyet vaat ettik “şüphesiz onlar, gerçekten onlar, yardım edilmişlerdir. Gerçekten bizim ordumuz, onlara galiplerdir” bu da genellik ve bizzat verilen hüküm itibariyledir (hayrın galip gelmesi hükme bağlanmıştır). Sözler denecekken söz demesi, sözlerin de kelimelerden oluşmasındandır. “Bir süreye kadar onlardan yüz çevir” bu da galibiyet için belirlenen vakittir, o da Bedir gazası yahut Mekke’nin fethidir.

175; 176- “Onları gör” o zaman başlarına ne geldiğini. Gör emrinden maksat, bunun sanki önündeymiş gibi yakın olduğunu bildirmektir, “ileride görecekler” senin için ne hükmettiğimizi, mesela destek, yardım ve ahirette sevap gibi. Sevfe edatı tehdit içindir, uzaklık için değildir. “Azabımızı mı acele istiyorlar?” rivayete göre “ileride görecekler (Saffat: 175) ayeti inince: “Ne zaman?” dediler. Ayet bunun üzerine indi.

177; 178; 179- “Meydanlarına inince” azap avlularına / meydanlarına inince demektir, onu (azabı) hücum eden ve develerini ansızın avluya / meydana çöktüren bir orduya benzetmiştir. Bunun Peygamber olduğu da söylenmiştir. Nüzile de okunmuştur ki fiil car ile mec-rura (bisahatihim) isnat edilmiş olur. Nüzzile de okunmuştur ki azap indirildiği zaman demektir.

“Uyarılanların sabahı ne kötüdür!” febi’s e sabahul münzerine sabahuhum demektir ki mahsus bizzem hafz edilmiş olur. Elmünzerin’deki lam cins içindir, sabah da gece hareket eden ordunun sabahından istiare yolu ile azap için kullanılmıştır. Onlar çoğunlukla hücum ve yağma ettiklerinden başka vakitte de olsa yapılan saldırıya sabah denilmiştir. “Bir süreye kadar onlardan yüz çevir. Gör, onlar da ileride görecekler” tekit üstüne tekit edilmesi (fetevelle anhum, vetevelle anhum) ve kayıttan sonra mutlak kullanılması (ve ebsirhum, ve ebsir) şunu bildirmek içindir ki o görecektir; onlar da anlatılamayacak kadar çeşitli sevinç ve üzüntü göreceklere yahut birincisi dünya azabıdır, ikincisi de ahiret azabıdır.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

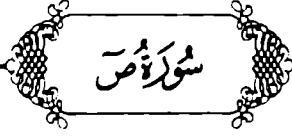
180 – Senin Rabbin, galipliğin Rabbi onların niteledikleri şeyden münezzehtir.

181 – Gönderilmiş (peygamber)lere selam olsun.

182 – Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun.

180- “Senin Rabbin, galibiyetin Rabbi onların niteledikleri şeyden münezzehtir” surede anlatıldığı üzere müşriklerin onun hakkın-da dedikleri şeylerden münezzehtir. Rabbin izzete izafesi, izzetin ona özgü olmasındandır. Çünkü nerede izzet ve şeref varsa onundur yahut onun aziz ettiğindir. Bunun içine Allah’ın bütün selbî ve subutî (aktif ve pasif) sıfatları girdirilmiştir. Üstelik tevhidi de akla getirmektedir.

181; 182- “Gönderilmiş (peygamber)lere selam olsun” bazılarına tahsis edildikten sonra bütün peygamberlere selam gönderilmiştir. “Âlemlerin rabbi Allah’a hamd olsun” onlara ve onlara tabi olanlara nimeti ve güzel akibeti doldurup taşıdığı için. Bundan dolayıdır ki bunu selamdan sonraya koymuştur. Maksat müminlere ona nasıl hamd edeceklerini ve peygamberlerine nasıl selam edeceklerini öğretmektir. Hazreti Ali radiyallahu anh’ten rivayet edilmiştir: Kim kıyamet gününde sevabı tam ölçüle ölçmek isterse, meclisten kalkarken son sözü: Sübhane rabbike ayeti olsun. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den: Kim vessaffati saffen suresini okursa ona her cin ve şeytanın sayısı kadar onar sevap verilir. Azgın cin ve şeytanlar ondan uzaklaşır ve şirkten emin olur. Hafaza melekleri kıyamet gününde onun peygamberlere iman ettiğine şahitlik ederler.

38 / SAD SURESİ

Mekke'de inmiştir.

86 yahut 88 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ۝ (۱) بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ۝ (۲)
 كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَاِلٰهَاتِ حِينَ مَنَاصٍ ۝ (۳)

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Sad. Zikir sahibi Kur'an'a ant olsun.

2 – Hayır, kâfirler gurur ve anlaşılmazlık içindeler.

3 – Onlardan önce nice nesiller helâk ettik de feryat ettiler. Hâlbuki kaçma zamanı değildi.

1; 2- “Sâd” kesr ile (Sâdi) okunmuştur, çünkü iki sakin cem olmuş-
 tur. Şöyle de denilmiştir: Bu, musâdat’tan gelir ki o da karşılaştırmak-
 tır. Sada (seda) da bundan gelir, o da birinci sesle karşılaşmıştır. Yani
 Kur'an'ı amelinle karşılaştır (onunla amel et) demektir. Feth ile (Sâde)
 okunmuştur, o da ya iki sakin cem olduğu içindir ya da kasem harfi
 hazf olunup da fiilin ona yanaşması iledir ya da fiilin gizlenmesi ile
 meftuhtur, cer yerine fetha konulmuştur, çünkü gayri munsariftir,
 zira surenin alemidir (özel ismidir). Kitap tevili ile cer ve tenvinle de
 (Sâdin) okunmuştur. “Velkur’ani zizzikir (zikir sahibi Kur'an'a ant
 olsun)” vav kasem içindir, eğer sâd harfin ismi olursa ya da meydan
 okumak için zikredilirse yahut bir kelamın kısaltması olursa mesela
 sadaka muhammedün aleyhissalatü vesselam gibi yahut surenin özel
 ismi olursa o zaman mahzuf müptedanın veyahut emir lafzının habe-
 ri olur (hazihi sâdu). Vav atıf içindir, eğer sâd yemin edilen bir şey olur-
 sa, mesela cer ile allahi leefalenne (vallahı yapacağım) gibi. Vav kasem
 için olursa kasemin cevabı da mahzuftur, sâd’daki meydan okuma ya
 da ameli Kur'an'la karşılaştırma onu gösterir ki o insanları aciz bırakır
 ya da onunla amel etmek vaciptir veyahut Muhammed elbette doğ-
 rudur demek olur. Ya da kasemin cevabı “belillezine keferu” kavlidir.
 Yani onu inkâr eden onda bulduğu bir kusurdan dolayı inkâr etmiş
 değildir, bilakis “fi izzetin” (gurur içindedirler)” yani hak tanımaz-
 lıklarından inkâr etmişlerdir “ve anlaşılmazlık içindedirler” Allah ve
 Resulüne muhalefet etmektedir; onun içinde inkâr etmişlerdir. İlk iki-
 ye (cevabın mahzuf olması ve ameli Kur'an'a uydurma emrine) göre
 bel edatı ile yapılan ıdrab (ikinci söze geçiş) mukadder cevaptandır,
 ancak onu akla getirmesi itibarı iledir (açık cevaptan ıdrap değildir).

Zikirden maksat da öğüttür yahut şan ve şereftir. Ya da dinde ihtiyaç duyulan itikat hükümleri, şer'i meseleler ve vaatlerdir. İzzetin ve şikâkin şeklinde nekire olmaları da bunların şiddetini göstermek içindir. Fi ısrretin de okunmuştur ki düşünmeleri gereken şeyden gaflet içindeler demek olur.

3- "Onlardan önce nice nesiller helak ettik" gurur ve anlaşmazlık için küfürlerinden dolayı onlara tehdittir "feryat ettiler" yalvarmak yahut tövbe etmek veyahut istiğfar etmekle "velate hiyne menas (hâlbuki kaçma zamanı değildi)" yani leysel hiynü hiyne menasın demektir. La leyse'ye benzeyen la'dır, tekit içine üzerine te'nis te'si ziyade kılınmıştır, nitekim rûbbe ve sümme'de de ilave edilmiştir. Hep zaman ifade eden lafızlarla birlikte kullanılır, iki mamulünden biri hafz edilmiştir. Onun cinsi nefy eden la olduğu da söylenmiştir ki vela hiyne menasın demek olur. Nefyin fiil için olduğu, nasbın da fiilin gizlenmesi ile olduğu da söylemiştir yani la era hiyne menas'ın (kaçacak zaman görmüyorum) demek olur. Ref ile (hiynü) de okunmuştur ki la'nın ismi yahut müpteda olur, haberi de mahzuf olur yani leyse hiynü menasın hiylen lehüm ya da la hiynü menasın kainün lehüm demektir. Kesr ile (hiyni) de okunmuştur, mesela şu beyitte olduğu gibi:

Bizden sulh istediler, zaman sulh zamanı değiken

Biz de düşmanı bırakacak zaman değildir diye cevap verdik.

Bu da ya late zaman lafızlarını cer ettiğindendir, mesela levlanın zamirleri cer ettiği gibi: Levlake hazel amü lem ahcüc (sen olmasaydın bu sene hac etmezdim) gibi ya da evan (vakit) kelimesi iz zarfına benzetilmiştir, çünkü o izafetten kesilmiştir, zira aslı evane sulhin demektir. Sonra menas da ona (evan'e) hamledildi (öyle sayıldı), zarfın muzaf olduğu lafız da zarfın yerine konulduğu için. Çünkü aralarında birlik vardır. Zira aslı hiyne menasım demektir. Sonra hiyn mebni kılındı, çünkü mebniye muzaftır. Lati ceyri gibi kesr ile de okunmuştur. Kufeliler isim gibi onun üzerinde he ile dururlar (lah), Basralılar fiiller gibi te ile dururlar (lat). Şöyle de denilmiştir: Te hiyne'ye zait kılınmıştır, çünkü Ana Mushaf'ta (Hz. Osman'ın Mushaf'ında) bitişiktir, Mushaf hattı kıyas dışıdır, öyle şey görülmemiştir, denemez. Esas ona itibar etmek lazımdır, ancak hususi delille aksi ispat edilen hariçtir. Bir de şu şiirde hiyne'ye te ilave edilmiştir:

Şefkatli kimse kalmamışken onlar şefkatlilerdir (tehiynü),

Yediren kimse kalmamışken onlar yedirenlerdir.

Menas da kurtulacak zaman demektir, bu da nâsahu yenusuhu deyiminden gelir ki elinden kaçıp kurtulmaktır.

وَعَجَبُوا

- ④ أَنْ جَلَعَهُمْ مُنْذِرَ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ⑤
 أَجْعَلُ الْإِلَهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ ⑥ وَأَنْطَلَقَ الْمَلَأُ
 مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى إِلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ⑦
 مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ ⑧ أَنْزَلَ عَلَيْهِ
 الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَدْعُونَ عَذَابَ ⑨

4 – İçlerinden kendilerine bir uyarıcı gelmesine şaşıtlar. Kâfirler: Bu, çok yalancı bir sihirbaz, dediler.

5 – Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Gerçekten bu, şaşılacak bir şeydir!

6 – İçlerinden ileri gelenler gittiler; yürüyün, tanrılarınızın üzerinde dîretin. Şüphesiz bu, elbette istenen bir şeydir, diye.

7 – Bunu öteki dinde görmedik. Bu, ancak uydurma bir şeydir.

8 – Aramızdan zikir ona mı indirildi? Hayır, onlar zikrimden şüphededir. Hayır, azabımı henüz tatmadılar.

4- “İçlerinden kendilerine bir uyarıcı gelmesine şaşıtlar”. Kendileri gibi bir insan yahut bir ümmnin gelmesine şaşıtlar. “Kâfirler dedi” zamir yerine zahir isim koyması onlara kızmak ve onları karalamak içindir ve şunu akla getirmek içindir ki onları bu sözü söylemeye cesaretlendiren şey küfürleridir “bir sihirbazdır” mucize diye gösterdiği şeylerde “çok yalancıdır” dediklerini Allah Teala’ya isnat etmekte.

5- “Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı?” tanrılığı birine vermekle. “Gerçekten bu, şaşılacak bir şeydir” çok acayıptır; çünkü atalarımız bunda mutabık kalmadılar, bir de şunu görüyoruz ki bir tanrının bu kadar çok şeye ilmi de kudreti de yetmez. Şedde ile uccab da okunmuştur, bu daha mübalağalıdır, örneğin küram ve kürram gibi. Rivayete göre Hazreti Ömer radiyallahu anı Müslüman olunca bu, Kureyş’e ağır geldi; Ebu Talib’e gittiler: Sen şeyhimiz ve büyüğümüzsün, bu beyinsizlerin ne yaptığını biliyorsun. Bizimle yeğenin arasında karar vermen için sana geldik, dediler. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i ça-

ğirttı: Bunlar senin toplumundur, senden eşitlik istiyorlar; üzerlerine çok gitme, dedi. Aleyhissalat vesselam da: Benden ne istiyorlar, dedi? Onlar da: Bizi bırak, tanrılarımızı diline dolamayı bırak, biz de sana ve Tanrı'na karışmayalım, dediler. O da: Söyleyin bana, ben size istediğinizi verirsem siz de bana bir kelime verir misiniz ki onunla Araplara sahip olursunuz, Acemler de size boyun eğler, dedi? Onlar da: Evet, hem de on fazlasını, dediler. O da: Lailahe illallah, deyin, dedi. Onlar da (bu şaşılacak bir şeydir diyerek) kalktılar.

6- "İçlerinden ileri gelenler gittiler" Kureyş'in eşrafı Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onları hayal kırıklığına uğrattınca gittiler **"yürüyün dediler"** birbirlerine böyle diyerek, **"diretin"** sebat edin. **"tanrılarınızın üzerinde"** onların ibadetinde; bununla konuşmak size yarar getirmez. "En" müfessiredir, çünkü konuşma meclisinden kalkmak konuşmayı akla getirir. Şöyle de denilmiştir: Gitmekten maksat söz söylemeye atılmaktır, imşu (yürümek) de meşetil mer'etü deyiminden gelir ki kadının evlatları çok olmaktır Maşiye (sürü) de bundan gelir, toplanın, demektir. En'siz de okunmuştur, yemşune enisbiru da okunmuştur. **"Şüphesiz bu, elbette istenen bir şeydir"** gerçekten bu, kaderin bize bir cilvesidir, onu durduramayız ya da iddia ettiği tevhidi veyahut hedeflediği başkanlığı. Araplara ve Acemlere hâkim olmak herkesin temenni ettiği ve istediği bir şeydir ya da dininiz öyle bir şeydir ki sizden alınması isteniyor.

7- "Bunu duymadık" dediklerini **"filmilletil ahireh (öteki dinde)"** atalarımıza yetiştigimiz dinde ya da İsa aleyhisselam'ın dininde ki son din odur. Çünkü Hıristiyanlar Tanrıyı üç bilirler. Bunun haza'dan hâl olma ihtimali de vardır yani ma semi'na min ehilil kitabi velel küh-hani bittevhidi kâinen filmilletil müterakkıbeti (ne kitap ehlinde ne kâhinlerden gelecek millet içinde tevhidin olacağını duymadık). **"Bu, ancak uydurma bir şeydir!"** sahte bir yalandır.

8- "Aramızdan zikir ona mı indirildi?" vahyin ona mahsus olmasının inkârdır, o da kendileri gibidir hatta şerefte ondan daha aşağıdır. Mesela "bu Kur'an iki kent halkından büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" (Zuhruf: 21) kavli gibi. Bu gibi ayetler delildir ki onların yalanlamaları başka değil hasetten ve gözlerini yalnız dünya matahına dikmekten idi. **"Hayır, onlar zikrimden şüphededir"** Kur'an'dan yahut vahyiden, çünkü kör taklide meyyaldırlar ve delilden yüz çevirmişlerdir. Yalancı bir sihirbazdır, bu uydurma bir şeydir sözlerinde bile samimi değildirler. **"Hayır, azabımı henüz tatmadılar"** tattıkları zaman şüpheleri ortadan kalkar. Mana da şöyledir: Onlar kendilerini tasdiğe zorlayan azabı görmeden ona inanmazlar.

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ۙ ۙ أَمْ لَهُمْ مُلْكُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ ۙ ۙ جُنْدُ
 مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ ۙ ۙ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ
 وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ۙ ۙ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ
 لَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ ۙ ۙ إِنَّ كُلَّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ
 عِقَابُ ۙ ۙ وَمَا يَنْظُرُ هَؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ۙ ۙ

9 – Yoksa güçlü, çok bağışlayan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mı?

10 – Yoksa göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkü onların mı? Öyleyse sebeplerin içinde (göge) yükselsinler.

11 – Orada gruplardan yenilmiş herhangi bir ordu!

12 – Onlardan önce Nuh kavmi, Ad ve kazıkı Fir'avın de yalanladı.

13 – Semud, Lut kavmi ve Eyke halkı. İşte o gruplar;

14 – Hepsî peygamberleri yalanladılar; azabım onlara hak oldu.

15 – Bunlar, iki sağım aralığı kadar sürmeyecek tek bir haykırışı bekliyorlar.

9- “Yoksa çok güçlü, çok bağışlayan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mı?” Onun rahmet hazineleri onların yanında da ondan istedikleri gibi istifade ediyorlar, istemediklerini onlara yanaştırmıyorlar? Öyleyse bazı büyüklerini peygamberlik için hazırlasınlar. Mana da şöyledir: Peygamberlik Allah vergisidir, Allah kullarından dilediğine lütfeder, ona mani yoktur. Çünkü o azizdir, yani mutlak galiptir. Vehhabtır; istediği her şeyi dilediğine bağışlar, Sonra bu iddiayı takviye etti ve şöyle dedi:

10- “Yoksa göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkü onların mı?” sanki onun peygamberliği üzerindeki tasarruflarını beğenmeyip de Rabbinin sonsuz hazineleri onların yanında değildir deyince, arkasından şunu getirdi ki onların, hazineleri yanında küçük bir şey kalan bu maddî âlemde bile müdahaleleri yoktur, öyleyse onda nasıl tasarruf edecekler demek istedi. “Öyleyse sebeplerin içinde göge yüksel-

sinler" bu, mahzuf bir şartın cevabıdır, yani eğer böyle bir imkânları varsa, merdivenlerle Arşe yükselsinler, üzerine çıksınlar ve âlemi idare etsinler. Doğru bildikleri kimselere vahiy indirsınlar. Bu da onlarla büyük bir alaydır. Sebep aslında bir şeye ulaşma aracıdır. Sebeplerden gökler murat edildiği de söylenmiştir; çünkü onlar aşağıdaki olayların sebepleridir.

11- "Orada gruplardan yenilmiş herhangi bir ordu!" yani kâfirlerden peygamberlere karşı bir araya gelmiş derme çatma bir ordu. Yakında yenilecek ve kırılacak. Artık onlar için ilahî tedbirler ve Rabbanî tasarruflar nerede! Ya da dediklerine aldırma, bu durumda ma edatı zaittir, azlık bildirmek içindir. Ekeltü şey'en ma (bir şeyler yedim!) sözü gibi. Alay yollu tazim için olduğu da söylenmiştir ki arkasındaki ile uyum sağlamaz. Hünalike de böyle söylemek için kendilerine layık gördükleri konuma işaretler.

12- "Onlardan önce Nuh kavmi, Ad ve kazıklı Fir'avn de yalanladı". Kazıklı kazıklarla sağlamlaştırılmış mülk demektir. Şu beyitte olduğu gibi:

Orada çok rahat bir hayat sürdüler,

Kazıklarla sağlamlaştırılmış mülkün gölgesinde.

Bu da kazıklarla tutturulmuş ev deyiminden gelir ya da çok kalabalık demektir. Onlara böyle denilmesi kazık gibi birbirini pekiştirme-sindendir, kazıkla pekiştirilmiş çadır gibi. Şöyle de denilmiştir: Dört sütun dikti, işkence yapacağı kimsenin elleri ve ayakları bunlara bağlanırdı, üzerine kazık çakılırdı. Ölünceye kadar öyle bırakılırdı.

13; 14- "Semud, Lut kavmi ve Eyke halkı" ormanlık yerde yaşayanlar ki Şuayb kavmidir. İbn Kesir, Nafi ve İbn Amir Leyke okumuşlardır. **"İşte o gruplar"** yani peygamberlere karşı toplanan ve içlerinden yenilen ordunun çıktığı grup. **"Hepsi peygamberleri yalanladılar"** kısaca onlar isnat edilen tekzibi açıklamaktadır, içinde tekit de vardır ki azabı hak edişleri tescillensin. Bunun içindir ki arkasından **"azabım hak oldu"** demiştir. Bu da (hepsi peygamberleri yalanladılar kavli) ya çoğulu çoğulla karşılamak içindir (herkes kendi elçisini yalanladı) ya da bir elçiye yalanlamak bütün elçileri yalanlamak olduğu içindir.

15- "Bunlar beklemiyor" senin kavmin yahut o hizipler beklemiyorlar; çünkü onlar zihinde hazır oldukları için huzurda gibidirler yahut Allah'ın ilminde hazırdırlar **"ancak bir tek haykırış bekliyorlar"** ki o da sura ilk üfürmedir **"ancak iki sağım aralığı kadar sürecek"** iki sağım arasında sütün birikeceği ya da dönüp geleceği kadar. Çünkü o sırada süt memeye döner. Hamze ile Kisai zam ile (fuvak) okumuşlardır ki ikisi de lügattir.

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطْنَآ قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعِشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطُّيُورَ مَحْشُورَةً

كُلُّ لَهٗ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾

16 – Rabbimiz, amel defterimizi hesap gününden önce acele ver, dediler.

17 – Dediklerine sabret. Kuvvet sahibi kulumuz Davud'u an. Gerçekten o, (Allah'a) dönendir.

18 – Gerçekten dağları ona ram ettik; onunla akşam ve kuşluk tesbih ediyorlardı.

19 – Topluca kuşları da. Hepsi ona dönücü idi.

20 – Onun mülkünü sağlamlaştırdık ve ona hikmeti ve sözün ayırımını verdik.

16- “Rabbimiz, amel defterimizi hesap gününden önce acele ver, dediler” bize vaat ettiğin azabı ya da müminlere hazırladığın cenneti, bu da kattahu deyiminden gelir ki kesmektir. Ödül belgesine kat denilmesi bir kıta kâğıt olmasındandır, böyle de tefsir edilmiştir yani amel defterimizi acele ver de bakalım demektir, “hesap gününden önce” alay etmek için acele ettiler.

17- “Dediklerine sabret. Kuvvet sahibi kulumuz Davud'u an” günahı gözlerinde büyütmek için kıssasını onlara anlat. Çünkü o, şanınin o kadar yüceliğine ve büyük nimet ve ikramlara kavuşmasına rağmen küçük bir günah yapınca derecesinden düştü, melekler temsil getirmek ve üstü kapalı konuşmakla onu kınadılar. O da sonunda durumunu fark etti; Rabbinden bağış diledi ve Allah'a döndü. Artık kâfirler ve taşkınlık edenler ne düşünür! Ya da onun kıssasını hatırla da kendini koru; onun gibi ayağın kaymasın. Ufak bir ihmalinden dolayı aynı sitem senin de başına gelmesin. “Zeleydi (kuvvet sahibi)” fülânün eydin ve zu eydin ve adin ve eyadin denir ki hepsi aynı manayadır. “Gerçekten o, Allah'a dönendir” Allah'ın rızasını güdendir. Bu da eyd lafzının illetidir ve ondan din kuvveti murat edildiğinin delilidir. Kendisi bir gün oruç tutar, bir gün de tutmazdı, gecenin yarısını da namazla

geçirirdi.

18- “Gerçekten dağları ona ram ettik” bunun tefsiri yukarıda geçmiştir. Yüsebbihne lafzı hâldir, müsebbihatın yerine konulmuştur; bu da geçmiş hâli zihinde canlandırmak ve tesbihin hâlden hâle geçerek değişmesini göstermek içindir. **“Onunla akşam ve kuşluk vakti tesbih ediyorlardı”** işrak, vaktel işrak demektir ki güneşin doğduğu vakittir. Yani ışık verip de ışığın kuvvetlendiği andır ki o da kuşluk vaktidir. Güneşin şuruku da doğmasıdır, şerakatiş şemsü ve lemma teşrik diye çekimi yapılır. Ümmühani radiyallahu anha şöyle demiştir: Aleyhissalat vesselam kuşluk namazını kıldı ve: Bu, işrak namazıdır, dedi. İbn Abbas radiyallahu anhuma da şöyle demiştir: Ben kuşluk namazını ancak bu ayetle tanıdım.

19- “Vettayra mahşureh (toplucu kuşları da)” iki hal arasında mu-tabakata riayet edilmemesi kuşların topluca haşrinin Davud’un gücünü aşamalı olarak haşrinden daha çok göstermesi içindir. Müpteda ve haber olarak vettayru mahşuretün de okunmuştur. **“Hepsi ona dönücü idi”** dağlardan ve kuşlardan her biri onun tesbihi sebebiyle tesbihe dönücü idi. Bununla makabli arasındaki fark şudur: Bu tesbihe katılmayı, o ise devamı akla getirir. Ya da onlardan her biri ile Davud aleyhissalat vesselam tesbihi Allah’a döndürürdü.

20- “Onun mülkünü sağlamlaştırdık” heybet, zafer ve asker çokluğu ile takviye ettik. Mübalağa için şedde ile (şeddedna) da okunmuştur. Şöyle denilmiştir: Bir adam bir adamda ineği olduğunu iddia etti, bunu da açıklayamadı. Davud’a davalıyı öldür, bunu da ona bildir, diye vahyedildi. O da bildirdi, adam da: Doğrusu, ben onun babasını öldürdüm ve ineğini aldım, dedi. Bunun üzerine heybeti daha da arttı. **“Ona hikmet verdik”** peygamberlik, mükemmel ilim ve sağlam iş **“ve sözün ayrımını verdik”**. Faslel hitab hakkı batıldan ayırmakla davaları karara bağlamak demektir ya da özlü konuşmadır ki duracak yerde durmak, durmayacak yerde durmamak, atıflar yapmak, yeni söz başları kurmak, zamir, zahir, hazf, tekrar vb. gibi şeylerle maksadı karşıya gayet açık şekilde anlatan veciz sözdür. Emma ba’d’e faslel hitap denilmesi, maksadı hamdele ve salveleden ayırdığı içindir. Orta halli konuşmadır da denilmiştir ki ne meramı ifade etmeyecek kadar kısa ne de usandıracak kadar uzun olmayan demektir. Nitekim Efendimiz aleyhissalat vesselam’ın konuşması da: Ne çok kısa ne de bıktırarak kadar uzun idi denilerek böyle nitelenmiştir.

وَهَلْ آتَيْكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَى
 دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصِمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُمَ
 بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَذَا
 أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةً وَاحِدَةً فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا
 وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجِكَ إِلَى
 نَعْجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ
 فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾

21 – Hasımların haberi sana geldi mi? Hani mihraba tırmanmışlardı.

22 – Hani, Davud'un karşısına çıkmışlardı da onlardan korkmuştu. “Korkma, biz birbirine saldıran iki hasımız; aramızda hüküm ver, aşırı gitme ve bizi yolun doğrusuna ilet” dediler.

23 – Şüphesiz bu, benim kardeşimdir; onun doksan dokuz dişi koyunu var, benim de tek bir dişi koyunum var. Onu da bana ver, dedi ve beni sözle mağlup etti.

24 – Davud dedi: Ant olsun, gerçekten senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlık etti. Şüphesiz ortaklar elbette bazıları bazılarına haksızlık eder. Ancak iman edip iyi şeyler yapanlar müstesnadır ki, bunlar da pek azdır. Davud, onu imtihan ettiğimizi zannetti, Rabbine istiğfar etti ve ruku ederek Rabbine döndü.

21- “Hasımların haberi sana geldi mi?” istifhamın manası şaşırtmak ve dinlemeye teşvik etmektir. Hasım kelimesi aslında mastardır, bunun içindir ki çoğula kullanılmıştır. “İz tesevverül mihrabe (hani mihraba tırmanmışlardı)”. Odanın suruna tırmanmışlardı. Tesevvere sur kökünden tefe’ul veznindedir, sinam’dan tesenneme gibi. İz edatı da mahzufa müteallıktır yani nebee tehakümil hasmi iz tesevveru

demektir ya da nebe' lafzına müteallıktır ki bundan maksat da Davut aleyhissalat vesselam zamanında gerçekleşen olay demektir. Eta lafzının da ona isnadı mahzuf muzaf itibarı ile dir yani kıssatü nebeil hasm demektir. Çünkü hasm lafzında fiil manası vardır; eta'ya müteallık değildir. Çünkü Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gelmesi o zaman değildir. **"İz dehalu ala davuda (hani Davud'un karşısına çıkmışlardı)"** buradaki iz birincisinden bedeldir yahut tesevveru'nun zarfıdır. **"Onlardan korkmuştu"** ziyaretçinin yasak ve korumaların da kapıda olmalarına rağmen yanına girmişlerdi. Çünkü Davut aleyhissalam zamanını bölümlere ayırmıştı: Bir gün ibadet ederdi, bir gün davalara bakardı, bir gün vaaz verir, bir gün de yakınları ile meşgul olurdu. Melekler boş olduğu bir gün sura tırmanarak yanına girdiler: **"Korkma, biz iki hasımız, dediler"** biz iki bölük davacıyız demektir, hasmın yanındakileri de hasım saymışlardır. **"Birbirimize haksızlık ettik"** bu da melek oldukları takdirde – ki meşhur görüş budur – faraza demek istiyor ve ona ima ediyorlar. **"Aramızda hüküm ver, aşırı gitme"** haksız karar verme. **"Teştut"** da okunmuştur ki haktan uzaklaşma demektir, tüşattıt ve tüşatıt da okunmuştur ki hepsi şatat'tan, haddi aşmaktan gelir. **"Bizi yolun doğrusuna ilet"** ortasına ki adil olana demektir.

23- **"Şüphesiz bu, benim kardeşimdir"** din yahut sohbet kardeşim demektir **"onun doksan dokuz dişi koyunu var, benim de tek bir dişi koyunum var"** burada geçen na'ce dişi koyun demektir, kadından da kinaye edilir. Üstü kapalı konuşmada kinaye ve misal maksadı daha iyi ifade eder. Te'nin fethi ile tes'un ve tes'une, nun'un kesri ile de ni'cetün de okunmuştur. **"Ekfilniyha (onu da bana ver)"** aslında elimin altındakilere baktığım gibi ona da bakayım, demektir. Bana kifl yani hisse ver de denilmiştir. **"Azzeni filhitab (beni konuşmada mağlup etti)"** öyle deliller getirdi ki bir türlü reddedemedim ya da hıtbe (kadın isteme) konusunda beni mağlup etti demektir. Hatabtül mer'ete ve hatabeha deyiminden gelir ki bir kadını ben de istedim, o da istedi, o evlendi demektir. Ve âzzenî de okunmuştur ki beni mağlup etti demektir, şedde atılarak garip bir şekilde ve azenî de okunmuştur.

24- **"Davut dedi: Ant olsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlık etmiştir"**. Bu da mahzuf kasemin cevabıdır, ortağının yaptığını aşırı şekilde reddetmek ve açgözlülüğünü kötü göstermek içindir. Belki de bunu davalı itiraf ettikten sonra demiştir ya da davanın doğru olduğunu kabul ederek demiştir. Sual kelimesi mefuluna muzaftır, ilâ edatı ile geçişli kılınması da izafe (katmak, ilave etmek) manasına geldiği içindir. **"Şüphesiz ortaklardan çokları"** huleta mallarını birbirine karıştıran kimseler demektir ki

tekili haliy'tır "leyebğiy (birbirlerine haksızlık eder)" ye'nin fethi ve gizli nun takdiri ve hazf ile (leyebğiy) de okunmuştur. Mesela:

Idrıbe ankel humume tarıkaha

(Kapını çalan sıkıntılarını def et)

Kavlinde olduğu gibi (ıdıribe, ıdıriben) demektir. Kesre ile yetini- lerek ye'nin hazf'i ile (leyebğ'i) de okunmuştur. "Ancak iman edip iyi şeyler yapanlar müstesnadır ki, bunlar da pek azdır". Mahum'daki ma kapalı bırakmak ve azlıklarından şaşmak için ziyade kılınmıştır. "Davut onu imtihan ettiğimizi zannetti" günahı ile mihnet verdiği- mizi ya da ayılır mı diye bu kararlar imtihan ettik, demektir. "Rabbine istiğfar etti" günahı için "ruku ederek kapandı" secdeye kapandı de- mektir, ona ruku demesi, secdeye rukudan gidildiği içindir ya da raki- an namaz kılarken demektir, sanki istiğfar etmek için iki rekat namaz kılmak istemiştir "ve döndü" tövbe ile Allah'a döndü.

Bu kıssada en çok verilmek istenen şudur: Davud aleyhisselam başkasının olan bir şeyi kendinin olmasını istemiştir, üstelik benzeri de kendinde varken. Allah onu bu kıssa ile uyardı, o da tövbe ve istiğ- far etti. Şu rivayete gelince: Gözüne bir kadın çarpmış, ona aşık olmuş ve onunla evleninceye kadar uğraşmış, ondan da Süleyman olmuştur, hikayesi, eğer doğru ise belki de o kadını dünürlük yolu ile istemiştir ya da kocasından onu boşamasını istemiştir. Bu o zamanlar normal bir şeydi, Ensar da muhacirlere bu mana da teklifte bulunmuştur. Şu anlatılan şeye gelince: O, Oriya denen birini defalarca savaşa gönder- miş ve ön saflarda çatışmasını istemiş, o da öldürülünce karısı ile ev- lenmiştir; bu ise dalga geçme ve iftiradır. Şöyle de denilmiştir: Biri- leri onu öldürmek istediler, özel odasına tırmandılar, yanına girdiler. Orada başkalarını da görünce dava meselesini uydurdular, o da mak- satlarını anladı ve onlardan intikam almak istedi. Bunun Allah'tan bir imtihan olduğunu düşündü, aklına gelen şeyden tövbe ve istiğfar etti.

فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ

وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَّآبٍ ﴿٢٥﴾ يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ

خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ

الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ

اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٣٦﴾

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ
كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾

25 – Biz de onun bu hareketini bağışladık. Gerçekten onun için yanımızda yakınlık ve dönüş güzelliği var.

26 – Ey Davut, şüphesiz biz seni yeryüzünde halife kıldık; sen de insanların arasında hak ile hükmet ve hevese uyma; sonra seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azap vardır.

27 – Biz göğü, yeri ve ikisinin arasındakileri boşuna yaratmadık. Bu, kâfirlerin zannıdır. Kâfirlere ateşten dolayı yazıklar olsun.

25- “Biz de onun bu hareketini bağışladık” istiğfar ettiği şeyi. “Gerçekten onun için yanımızda yakınlık vardır” bağışlanmadan sonra yakınlık vardır “ve dönüş güzelliği vardır” cennette gideceği yer vardır.

26- “Ey Davut, şüphesiz biz seni yeryüzünde halife kıldık” ondaki mülkün üzerine getirdik yahut senden önce hakkı icra eden peygamberlerin halifesi kıldık. “Sen de insanlar arasında hak ile hükmet” Allah'ın hükmü ile “hevese uyma” nefsin arzusuna. Bu da daha önce denildiği gibi günahının, sormadan önce davacıyı tasdik etme ve ötekisini zalimlikle suçlama olduğunu teyit eder. “Sonra seni Allah'ın yolundan saptırır” hakkı gösteren delillerden uzaklaştırır. “Şüphesiz Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azap vardır” unutmaları nedeniyle ki o da hak yoldan sapmalarıdır. Çünkü onu hatırlamak hakka sarılmayı ve nefse muhafefeti gerektirir.

27- “Biz göğü, yeri ve ikisinin arasındakileri boşuna yaratmadık” hikmetsiz boş yere demektir ya da biz boşuna ve eğlenerek yaratmadık, mesela “biz gökleri ve yeri oyuncular olarak yaratmadık” (*Enbiya: 16*) ayeti gibi ya da batıl için yaratmadık demektir ki o da keyfe uymadır. Bilakis hak için yarattık ki o da delilin gereğidir, hak da tevhit demektir ve şeriatın zırhına bürümektir, mesela “ben cinleri ve insanları yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım” (*Zariyat: 56*) ayeti gibi. Batılen, hakkan batılen demekle mastarın yerine konulmuştur, mesela henîen'den olduğu gibi (ki eklen henîen demektir). “Zalike (bu, kâfirlerin zannıdır)” işaret bunların boş yere yaratılmasınadır, zan da maznun (zannedilen şey) manasıdır. “Kâfirlere ateşten dolayı yazıklar olsun!” bu zan düşüncesinden ötürü.

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾

كِتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو

الْأَلْبَابِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا لِذَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾

إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعِشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ

حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾

28 – Biz iman edip iyi şeyler yapanları yeryüzünde bozguncular gibi kılar mıyız yahut takva sahiplerini kötüler gibi kılar mıyız?

29 – Bu, ayetlerini iyice düşünsünler ve saf akıl sahipleri de öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.

30 – Davud’a Süleyman’ı bağışladık. (Süleyman) ne güzel kuldu! Gerçekten o, (Allah’a) çok dönendi.

31 – Hani, ona safın (bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerine duran) koşu atları arz edilmişti.

32 – “Gerçekten ben, hayır sevgisini Rabblımın zikrinden istedim” demişti. Nihayet perde ile kayboldu.

28- “Em nec’alü (biz iman edip iyi şeyler yapanları yeryüzünde bozguncular gibi kılar mıyız?)” Em munkatıdır, istifham da iki topluluğun eşitliğini inkâr içindir, bu da boş yere yaratılmasının gereklerindendir, olumsuzluğunu göstermek içindir. “Yahut takva sahiplerini kötüler gibi kılar mıyız?” kavli de böyledir. Sanki önce müminlerle kâfirlerin bir olmayacağını, sonra da takva sahipleri ile günahkârların bir olmayacağını bildirmiştir. Bunun birinci inkârın tekrarı olması da caizdir; çünkü onun başka iki durumu daha vardır ki hikmet sahibi ve merhametli Allah bunların eşit olmalarına imkân tanımaz. Ayet yeniden dirilmenin doğruluğunu gösteren bir delildir; çünkü bu iki zümre arasındaki üstünlük ya dünyada olacaktır ki genellikle bu hikmete göre tecelli etmiyor ya da başka bir yerde olacaktır. Bu da insanların ceza görecekleri bir âlemi zorunlu kılar.

29- “Bu, sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır” çok faydalı demektir, hâl olarak nasb ile (mübareken) de okunmuştur “ayetlerini

iyice düşünsünler diye" onların üzerinde iyice düşünsünler de onların dışını idare eden sağlam tevilleri ve çıkarılan manaları bilsinler. Aslı üzere idgamsız olarak litüdebbiru da okunmuştur ki sen ve ümmetinin alimleri demek olur. **"Ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye"** saf akıl sahipleri ibret alsınlar yahut akıllarında kazık gibi çakılı olan şeyleri gözlerinin önüne getirsinler. Çünkü ortaya konan delillerle buna rahatlıkla ulaşma imkânları vardır. Zira ilahî kitaplar ancak şeriat tarafından bilinenleri açıklamak ve aklın altından kalkacağı şeyleri de göstermek içindir. Belki de düşünme ilk anda bilinen içindir, öğüt alma da ikincisi içindir.

30; 31- "Davud'a Süleyman'ı bağışladı. (Süleyman) ne güzel kuldü" nimel abdü Süleyman deme'tir (mahsus bilmedh Süleyman'dır). Çünkü arkadan gelenler bu methin gerekçesidir ve onun (Süleyman'ın) hâлиндendir. **"İnnahu evvab (gerçekten o, çok dönendi)"** Allah'a tövbe ile çok dönendi yahut tesbihe dönüp onu çok tekrar edendi. **"İz urida aleyhi (hani, ona arz edilmişti)"** bu da evvab yahut nime'nin zarfıdır, zamir de cumhura göre Süleyman'a racidir **"bilaşiiyi (akşam üzeri)"** öğleden sonra **"safin atlar"** safin ön yahut arka ayak tırnağının ucudur. Bu, at için övülen bir niteliktir, neredeyse ancak asil Arap atlarında bulunur **"elciyad (koşu atları)"** ciyad cevad'ın yahut cevd'in çoğuludur. O da hızlı koşan attır. Mahmuzlandığı zaman hızlı koşan da denilmiştir. Ceyyid'in çoğulu olduğu da söylenmiştir. Rivayete göre Süleyman aleyhisselam Dimaşk'ı (Şam'ı) ve Nusaybin'i işgal etti, bin at elde etti. Şöyle de denilmiştir: Babası bunları Amalikalı'lardan ele geçirdi, ona babasından kaldı. Onların kendine sunulmasını istedi. Sunma işi güneşin batmasına kadar sürdü, ikindiye kaçırdı ya da virdini okuyamadı; kaçırdığı için buna üzüldü, onları getirmelerini istedi, Allah'a kurban olarak kesti:

32- "İnni ahbebetü (gerçekten ben hayır sevgisini Rabbimin zikrinden istedim, dedi)" aslında ahbebtü alâ edatı ile geçişli olmalıdır, çünkü âsertü (tercih ettim) manasıdır. Ancak enebtü (vekil ettim, yerine koydum) lafzının yerine geçirildiği için onun gibi geçişli kılınmıştır. Bunun tekaattü (oturdum) manasına olduğu da söylenmiştir, mesela şairin:

Misle bairis sui iza ehabba

(Çöken kötü deve gibi) mısraında olduğu gibi. Hubbelhayr da mefulun lehtir, hayır da çok maldır. Bundan maksat da kendisini meşgul eden atlardır. Onlara hayır demesi belki de hayrın onlara bağlı olmasındandır. Çünkü aleyhissalat vesselam Efendimiz: Hayır kıyamet gününe kadar atların alınlarına bağlıdır, demiştir. **"Nihayet perde ile**

kayboldu" yani güneş battı. Güneşin batması, kafesten çıkmayan ve orada saklanan kadına benzetilmiştir. Daha önce geçmediği halde zamir olarak kullanılması aşîyy lafzının onu göstermesindendir.

رُدُّوْهَا عَلٰى

فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ۝۳۳ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ

وَالْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ۝۳۴ فَلَدَرَبٍ أَغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي

مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝۳۵

33 – “Onları bana çevirin”. Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.

34 – Ant olsun, gerçekten Süleyman’ı denedik ve tahtının üstüne bir ceset attık. Sonra da (tahtına) geri döndü.

35 – Rabbim, beni bağışla, bana öyle bir mülk lütfet ki benden sonra kimseye layık olmasın. Şüphesiz sen, çok lütufkârsın, dedi,

33- “Rudduha aleyye (onları bana getirin)” zamir safin atlara gitmektedir **“sıvazlamaya başladı”** kılıçla sıvazlamaya / kesmeye başladı **“bacaklarını ve boyunlarını”** yani bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı, bu da meseha ilavetehu deyiminden gelir ki boynunu vurmaktır. Onları sevdiğinden eliyle boyunlarını ve bacaklarını sıvazlamaya başladı da denilmiştir. İbn Kesir vav’ı hemzeye çevirerek bissu’kı okumuştur, çünkü makabli mazmumdur, mesela mu’kın’de olduğu gibi. Ebu Amr’dan da suuk şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. Tekili çoğul yerine koyarak bissakı de okunmuştur, çünkü karışıklık korkusu yoktur.

34- “Gerçekten Süleyman’ı denedik ve tahtının üstüne bir ceset attık. . Sonra da (tahtına) geri döndü”. Bu konuda söylenenlerin en açığı merfu olarak rivayet edilen şu hadistir: Süleyman aleyhisselam: Bu gece şüphesiz yetmiş kadınıma dolaşacağım; her biri Allah yolunda cihat edecek bir atlı getirecektir, dedi, inşallah demedi. Hiçbiri gebe kalmadı, ancak biri hariç, o da yarım bir çocuk doğurdu. Allah’a yemin ederim ki, eğer inşallah dese idi, hepsi de atlı olarak cihat ederdi.

Şöyle de denilmiştir: Onun bir oğlu doğdu, şeytanlar onu öldürmek için toplandılar, bu da bunu bildi. Onu bulutta beslemeye baş-

ladı, fark edilir edilmez tahtının üzerine ölü olarak atıldı. O da hatasını anladı, çünkü Allah'a tevekkül etmemişti. Şöyle de denilmiştir: O adalardan Saydun denilen bir yeri işgal etti, oranın kralını öldürdü ve kızı Cerade'yi ele geçirdi. Onu sevdi. O da babasına hasretinden dolayı durmadan gözyaşı döktü. Süleyman şeytanlara onun bir suretini yapmalarını emretti. Kadın her gün nedimeleri ile birlikte gider hayatında olduğu gibi ona secde ederlerdi. Veziri Asaf bunu haber verdi, o da heykeli kırdı, kadını dövdü ve ağlayarak yalvararak çöle çıktı. Onun ümmüveled (çocuk doğuran) bir cariyesi vardı, adı da Emine idi. Taharete çıktığı zaman mührünü ona verirdi, mülkü de ona bağlı idi. Bir gün mührü ona verdi, Sahr adında bir şeytan Süleyman'ın donuna büründü, mührü aldı ve parmağına geçirdi, tahtına oturdu. Halk başına toplandı. Her şeye hükmü geçerdi, ancak kadınlarına geçmezdi, Süleyman'ın da şekli değişmişti. Mührü almak için ona geldi, kadın da onu kovdu, o da hatasını anladı. Kapı kapı dolaşıp bir şeyler istemeye başladı. Aradan kırk gün geçti, tam kadının heykele taptığı günler kadar. Şeytan da uçup mührü denize attı. Onu bir balık yuttu. O da Süleyman'ın eline geçti, balığın karnını yardı, mührü buldu. Onunla mühürlemeye başladı, secdeye kapandı, mülk de ona geri döndü. Buna göre o ceset Sahr'dır. Ona ceset denilmesi, Süleyman'ın donuna girmesindendir, aslında öyle değildi. Hatası da ailesini kontrol edememesi idi. Çünkü heykel yapmak o zamanlar caizdi. Kendisi bilmeden onların heykele secde etmesi de ona bir zarar vermez.

35- “Rabbim, beni bağışla. Bana öyle bir mülk lütfet ki benden sonra kimseye layık olmasın”. Kolay olmasın, gerçekleşmesin. Bana uygun bir mucize olsun ya da bu soyulmadan sonra kimse onu benden çekip almasın ya da büyüklüğünden dolayı benden sonra kimseye nasip olmasın, mesela: Filanın öyle malı var ki kimsede yoktur, denilir. Bu da mülkünün büyük olmasını istemektir yoksa benzeri kimsede olmasın demek değildir, çünkü o zaman rekabet olur. İstiğfarı bağışlamadan önce zikretmesi din işine çok önem vermesinden ve bir de duanın daha çok kabulüne yardım edecek olmasındandır. Nafi ile Ebu Amr ye'nin fethi ile (min ba'diye) okumuşlardır. “Şüphesiz sen, evet sen, çok lütufkârsın” istediğini istediğine verirsin.

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ

تَجْرِي بِأَمْرِ رُحَاهُ حَيْثُ أَصَابَ ۝۳۶ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ ۝۳۷
وَأَخْرَيْنَ مَقْرَنَيْنِ فِي الْأَصْفَادِ ۝۳۸ هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ
أَوْ امْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝۳۹ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحَسَنَ مَّآبٍ ۝۴۰
وَإِذْ كُنَّا عَبْدًا لِّأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِيَ الشَّيْطَانُ
بُئْسَ مَا عَذَبَ ۝۴۱

36 – Ona rüzgârı ram ettik (emrine verdik). İsteddiği yere emri ile yumuşakça akıp giderdi.

37 – Şeytanları, her yapıcı (bina ustası) ve dalgıcı da.

38 – Zincirlere bağlanmış başkalarını da.

39 – Bu vergimizdir; artık ister ver yahut hesapsız tut, dedik.

40 – Gerçekten onun için yanımızda elbette bir yakınlık ve dönüş güzelliği vardır.

41 – Kulumuz Eyyub’u da an. Hanî, Rabbine: Şüphesiz bana şeytan bir yorgunluk ve bir azap dokundurdu, diye seslenmişti.

36; 37- “Ona rüzgârı ram ettik” duasını kabul etmek için ona muti kıldık. Çoğul olarak erriyaha da okunmuştur. “Emri ile yumuşakça akıp giderdi” bu da rehavetten gelir ki sarsılmadan demektir ya da itaatkâr bir memur gibi emrine karşı çıkmazdı. “Haysü esab (istediği yere)” esabe istemektir, bu da esabes savabe feahtael cevabe (doğruyu istedi, cevapta hata etti) sözü gibi. “Veşşeyatiyne (şeytanları da)” erriyh lafzına matuftur “külle bennain ve ğavvas (her bina ustası ve dalgıcı da)”. Bu da veşşeyatine’den bedeldir.

38- “Ve ahariyne (zincirlere bağlanmış başkalarını da)” bu da külle üzerine atıftır, sanki şeytanları ağır işlere ayırmış gibidir, mesela yapıcılık ve dalgıcılık gibi. Azgınları da birbirleriyle zincire bağlamıştı ki kimseye kötülük etmesinler. Belki de cisimleri şeffaf ve katı idi, görülmüyordu, bağlamak mümkündü. Böyle olmakla beraber akla daha yakını kötülüklerini engellemek için zincire vurmaktır. İhsana safed denilmesi de nimet verilen kimseyi bağlamasındandır. Bu maddenin

iki fiilini ayırmışlar; bağlamak için safedehu, vermek için de asfedehu demişlerdir, vaade ve evade'nin tersine, bunda da bir nükte vardır.

39- “Bu vergimizdir” yani sana bahsettiğimiz mülk, genişlik ve imkân başkalarına vermediğimiz şeylerdir. **“İster ver yahut tut”** istediğine ver, istediğine verme **“biğayri hesab (hesapsız)”** bu da emir zamirinden hâldir, yani onu vermekte ve vermemekte hesaba çekilmezsin, çünkü tasarrufu senin elindedir ya da ata'dan hâldir yahut ona müteallıktır. Aradaki de itirazıyedir. Mana da şöyledir: Bu büyük bir ikramdır, saymak mümkün değildir. Haza işaretinin şeytanı emirde tutmayadır da denilmiştir. Vermek ve tutmaktan maksat da onları salıvermek ve bağlı tutmaktır.

40- “Gerçekten onun için yanımızda elbette bir yakınlık vardır” dünyadaki büyük mülkle beraber ahirette de yakınlık vardır **“ve dönüş güzelliği vardır”** varacak güzel yer ki o da cennettir.

41- “Kulumuz Eyyub'u da an” o İshak oğlu İsy"ın oğlu Ebbup'tur, karısı da Yakup'un kızı Leya'dır. **“İz nâdâ (hani, Rabbine seslenmişti)”** bu da abdena'dan bedeldir, Eyyube de onun atıf beyanıdır **“ennî messeniye (bana dokundurdu)”** bienni messeniye demektir. Hamze ye'nin sükunu ve vasl halinde düşürülmesi ile okumuştur. **“şeytan bana bir yorgunluk ve bir azap dokundurdu”** azap üzüntü demektir. Bu da Allah'a seslendiği lafzın hikâyesidir. Eğer öyle olmasa idi **“in-nehu messehu”** (ona dokundurdu) derdi. Bunu şeytana isnat etmesi ya Allah'ın ona şeytanın vesvesesi ile dokundurmasındandır, çünkü bunu onun vesvesesi ile yapmıştı. Nitekim şöyle denilmiştir: O malının çokluğu ile böbürlenmiş yahut bir mazlumun ilencine kulak asmamıştı. Ya da davarları kâfir bir kralın mülküne yakın yerde idi, ona yağcılık etmiş ve onunla savaşmamıştı. Ya da sabrını denemek için bunu kendisi istemişti, bu da günahı itiraf etme olur ya da edebinden dolayı böyle demişti ya da şeytan onun adamlarına vesvese etmiş; onu reddedip yurtlarından çıkarmışlardı ya da yorgunluk ve azaptan şeytanın, hastalığında Allah'ın rahmetinden ümit kestirici ve sabırsızlığa teşvik edici vesvesesi murat edilmiştir. Yakup mastar olarak nun'un fethi ile binasbin okumuştur. İki fetha ile (binasabin) de okunmuştur ki bu da lügattir, mesela reşd ve reşed gibi. Durumun vehametini ifade için iki zamme ile (binusubin) de okunmuştur.

أَرْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾

وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لَأُولَى الْأَلْبَابِ ﴿٤٣﴾

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْتًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا

نِعَمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾ وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ

وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى

الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنِ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾

42 – Ayağını yere vur; işte yıkanacak ve içecek bir (su, dedik).

43 – Ona bizden bir rahmet ve saf akıl sahipleri için bir öğüt olmak üzere ailesini de onlarla beraber bir mislini de bağışladık.

44 – Eline bir demet sap al; onunla (karına) vur ve yeminini bozma (dedik). Gerçekten biz onu sabırlı bulduk. O ne güzel kuldu! Gerçekten o, (Rabbine) çok yönelen idi.

45 – Eller ve gözler sahibi kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub’u an.

46 – Gerçekten biz onları yurdu hatırlama hasletiyle halis kıldık.

47 – Gerçekten onlar elbette seçilmiş hayırlı kimselerdendir.

42- “Ayağını yere vur” bu da verilen cevabın hikâyesidir yani ayağını yere vur demektir. “İşte yıkanacak ve içecek bir su” yani o da vurdu, ondan bir pınar kaynadı, bu, yıkanacak ve içilecek bir sudur; için ve dışın ondan iyi olacaktır, denildi. Şöyle de denilmiştir: Sıcak ve soğuk olmak üzere iki pınar fışkırdı; sıcaktan yıkandı, diğerinden de içti.

43- “Ona ailesini bağışladık” dağıldıktan sonra toplamakla ya da ölümlerinden sonra dirilttik, demektir. Onlara mislini bağışladık da denilmiştir. “Onlarla beraber bir mislini de bağışladık” öyle ki eskisinin iki katı oldu. “Bizden bir rahmet için” ona merhametimizden dolayı “ve saf akıl sahipleri için bir öğüt olmak üzere” onlara hatırlatma olmak için ki başlarına gelen şeyde sabırla ve Allah’a iltica etmekle aydınlığı beklesinler.

44- “Ve huz biyedike dığsen (eline bir demet sap al)” bu da ürkud’a

atıftır, dıĝs da kuru ot vs.den oluşan küçük demettir. **“Onunla (karına) vur ve yeminini bozma”**. Rivayete göre Yakub'un kızı Leya yahut Efraim bin Yusuf'un kızı Rahme bir ihtiyaı için dışarı ık mıştı, gecikti. Eyyup da: Eĝer iyi olursa ona yüz darbe vuracaĝına yemin etti. Allah onu bu tedbirle yemininden çıkardı, bu da had cezalarında kalıcı bir ruhsat oldu. **“Gerçekten biz onu sabırlı bulduk”** canında, malında ve ailesinde başına gelenler hususunda. şeytandan Allah'a şikyeti buna bir zarar vermez, çünkü o, sabırsızlık sayılmaz, mesela saĝlık temenni etmek ve şifa istemek gibi. Üstelik bunu şeytanın onu ve kavmini din hususunda fitneye düşürme korkusu ile demişti. **“O ne güzel kuldur”** Eyyub ne güzel kuldur **“gerçekten o, Rabbine çok dönen biri idi”** her şeyi ile kendini Allah'a vermişti.

45- “Kullarımız İbrahim, İşhak ve Yakub'u an” İbn Kesir (tekil olarak) abdena okumuş, cinsi oĝul yerine koymuştur ya da fazla şerefinden dolayı yalnız İbrahim'i onun atıf beyanı yapmış, İşhak ile Yakub'u onun üzerine atfetmiştir. **“Eller ve gözler sahibi”** taatta kuvvetli ve dinde basiretli demektir ya da büyük işler ve şerefli ilimler sahibi demektir. İş yerine eller demesi, oĝu işlerin onlarla yapılmasından, marifetler yerine de gözler demesi de bakmanın marifetin başı olmasındandır. Bunda cahil tembellere ima vardır, çünkü onlar ktrmler ve krler gibidirler.

46- “Gerçekten biz onları bir hasletle halis kıldık” halis bir hasletle ki içinde hiç katkı yoktur, o da **“yurdu hatırlamadır”** ahiret yurdunu devamlı hatırlamalarıdır. Çünkü onların taattaki ihlasları o sebeptedir. şöyle ki yapıp yapmadıkları her şeyde en yüksek idealleri Allah'a yakın olmak ve ona kavuşmayı başarmaktır, bu da ahirette olacaktır. (Ahiret yerine) yurt demesi şunun içindir, çünkü gerçek yurt odur, dünya ise geçittir. Nafi ile Hişam halisatin'i zikre muzaf kılmışlardır bu izafet de beyan içindir, bu da halisa'nın hulus manasına failine muzaf mastar olmasındandır.

47- “Gerçekten onlar elbette seçilmiş hayırlı kimselerdendir” kendileri gibi seçkin ve hayırda üstün kimselerden, demektir. Ahyr hayrın oĝuludur, eşrar da şerrin oĝulu olduĝu gibi. şöyle de denilmiştir: Ahyar hayyirin ya da onun tahfifi olan hayrın oĝuludur, mesele emvatın meyyitin yahut meyytin oĝulu olması gibi.

وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ

وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هَذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ
 لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتٍ عَذْنٍ مُفْتَحَةٍ لَهُمْ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾
 مُتَكِنِينَ فِيهَا يُدْعَوْنَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ وَعِنْدَهُمْ
 قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾
 إِنَّ هَذَا لَرْزُقْنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ ﴿٥٤﴾ هَذَا وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرًّا
 مَآبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾

48 – İsmail, Elyesa ve Zülkifl'i de hatırla. Hepsi de iyilerdendir.

49 – Bu bir zikirdir. Gerçekten müttakiler için elbette dönüş güzelliği vardır.

50 – Kapıları onlar için açılmış Adn cennetleri (vardır).

51 – Orada koltuklara yaslanırlar. Orda birçok meyve ve içecek isterler.

52 – Yanlarında gözlerini (kocalarına) diken yaşıt (cennet kadınları) vardır.

53 – Bu, Hesap günü için size vaat olunan şeydir.

54 – Şüphesiz bu bizim rızkıımızdır, onun için tükenme diye bir şey yoktur.

55 – Bu müminler içindir, taşkınlık için elbette gidecek yerin kötüsü vardır.

56 – Cehennem. Ona girerler. Ne kötü döşektir.

48- “İsmail ile Elyesa’ı da hatırla” Elyesa Ahtub’un oğludur, İlyas onu İsrail oğullarına halife seçti, sonra da peygamber oldu. Ondaki lam: Reaytül velidebnel yezide mübareken kavlinde Yezid’deki gibi zaittir. Hamze ile Kisai elleysaa şeklinde okumuşlardır, bunu da leysa’dan nakledileni les’dan nakledilene benzeterek yapmışlardır. “Zülkifl’i de hatırla” bu da Yesa’ın amcası oğlu ya da Bişr bin Eyyub’un oğludur. Peygamber olup olmamasında ve lakabında ihtilaf edilmiştir. Şöyle denilmiştir: İsrail oğullarından yüz peygamber öldürülmek korkusu

ile ona kaçtı, o da onlara yataklık etti. Şöyle de denilmiştir: günde yüz rekat namaz kılan bir adamın amelini tekeffül etti (aynısını yapmaya söz verdi). **“Hepsi de iyilerdendir”**.

49; 50- “Haza (bu)” geçen işlerine işarettir **“bir zikirdir”** onlar için şereftir ya da zikirden bir türdür, o (zikir) de Kur'an'dır. Sonra onlar ve benzerleri için hazırlanan şeyleri açıklamaya başladı ve şöyle dedi: **“Gerçekten müttakiler için dönüş güzelliği vardır, “cennati adnin (Adn cennetleri)”** bu da hüsne meabin kavlinin atıf beyanıdır. Cennati adnin sonradan cennete özel isim olmuştur. Çünkü “cennate adnin elleti vaaderrahmanu ibadehi bilgaybi (Allah Adn cennetlerini gaybe inanan kullarına vaat etmiştir)” (*Meryem: 61*) **demıştır** (elleti ismi mevsulu cennati adne muzaf olmakla marife (özel isim) olmuştur). **“Müfettehaten (kapıları onlar için açılmış olarak)”** bu da cennati adnden hal olarak mansuptur, amili de müttekiyn lafzındaki fiil manasıdır (istekarret). Müpteda ve haber olarak (cennatü adnin müfettehatün) yahut ikisi de mahzuf müptedanın haberi olarak (hüve cenatü adnin) merfu olarak da okunmuştur.

51- “Müttekiyne (orada koltuklara yaslanırlar, orada birçok meyve ve içecek isterler)”. Müttekiyn ile yedun arka arka haldirler ya da lehüm'deki zamirden iç içe haldirler, müttakiyn'den hal değildirler, çünkü araya fasıla girmiştir. Öyle anlaşılıyor ki yedune onların durumlarını açıklamak için hâldir, müttekiyn de onun zamirinden hâldir. Meyve ile yetinilmesi, yiyeceklerinin zevk için olmasındandır, çünkü gıda almak vücuttan eksileni kapatmak içindir, cennette ise eksilme yoktur.

52- “Yanlarında gözlerini kocalarına diken kadınlar vardır” kocalarından başkasına bakmazlar **“etrab (yaşıt kadınlar)”** yaşları eşit demektir, çünkü akranlar arasındaki sevgi daha köklüdür ya da kadınlar yaşittir, aralarında koca karı ve çocuk yoktur demektir. Türab lafzında türemiştir, çünkü toprağa aynı anda temas ederler.

53; 54- “Bu, hesap günü için vaat olunan şeydir” çünkü hesap mükâfat almak için sebeptir. İbn Kesir ile Ebu Amr makabline uyması için ye ile (yuadun) okumuşlardır. **“Şüphesiz bu bizim rızkıımızdır, onun için tükenme diye bir şey yoktur”** kesilmez.

55; 56- “Haza” durum budur yahut bu anlatılan gibidir yahut bunu al demektir. **“Taşkınlar için elbette gidecek yerin kötüsü vardır, cehennem”** bunun da irabı yukarıda geçmiştir. **“Yaslevneha (ona girerler)”** bu da cehennemden hâldir. **“Ne kötü dөşektir”** bu da uyku dөşeginden istiare edilmiştir, mahsus bizzem de mahzuftur, o da cehennemdir, çünkü “onlar için cehennemden bir dөşek vardır” (*A'raf: 41*) denilmiştir.

هَذَا فَلْيَذُقُوهُ

حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ٥٧ وَآخِرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ ٥٨ هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ
مَعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ٥٩ قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ
لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَلَعْتُمُوهُ لَنَا فَيْسُ الْقَرَارِ ٦٠ قَالُوا
رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ٦١
وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعْلَمُهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ ٦٢ أَيْخَانَهُمْ سَخِرِيًّا
أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ ٦٣

57 – Bu azabı, evet onu tatsınlar ki o kaynar su ve irindir.

58 – Daha o şekilden çift çift başka vardır.

59 – Bu, sizinle giren bir gruptur. Onlara hoş geldin yoktur. Çünkü onlar cehenneme girecekler.

60 – Dediler: Hayır, asıl size hoş geldin yok. Onu bize siz takdim ettiniz. O, ne kötü karargâhtır!

61 – Dediler: Ey Rabbimiz, bize bunu kim takdim etti ise onun azabını ateşte bir kat artır!

62 – Dediler: Kendilerini şerlilerden saydığımız birtakım adamları neden görmüyoruz?

63 – Onları alaya almış mıydık yoksa gözler onlardan kaydı mı?

57- “Bu azabı, evet onu tatsınlar” liyezuku haza felyezukuhu (fiile mansuptur) yahut elazabu haza demektir (müpteda ve haber) yahut haza müptedadır, haberi de “hamimün ve ğassak (o kaynar su ve irindir)” hamim ilk ikiye göre mahzuf müptedanın haberidir yani hüve hamimün demektir. Ğassak da cehennemliklerin bedeninden akan irindir, ğasekatil aynü deyiminden gelir ki gözün yaşı akmaktır. Hafs, Hamze ve Kisai sin’in şeddesi ile ğassak okumuşlardır.

58- “Ve âharu” başka tadılan yahut azap vardır. Basralı iki kurra ve uharü okumuşlardır ki tadılanlar yahut başka azap çeşitleri vardır demek olur. “Min şeklihi (o şekilden)” o tadılandan yahut azaptan o şiddette vardır demektir. Zamirin tekil olması ma zükire (anlatılan)

itibarı iledir ya da hamim ile ğassak'ı içine alan içeceğe ya da ğassaka raci olmasındandır. “Ezvacün (çift çift)” ecnasün demektir ki âhar'ın haberidir yahut sıfatıdır yahut üçüne (hamim, ğassak ve âhar) aittir. Ya da (ezvacün) lehüm gibi mahzuf car ve mecrurla merfudur.

59- “Bu, sizinle beraber giren bir gruptur” bu da azgın reislere denilen sözün hikâyesidir. Ateşe girdikleri ve onlarla beraber sapıklıkta onlara katılan bir grup da içeri daldıkları zaman onlara böyle denir, “onlara hoş geldin yoktur” liderlerin kendi adamlarına bedduasıdır ya da fevc lafzının sıfatıdır ya da hâldir yani onlara, merhaba yoktur, onlara geniş yer de bolluk da getirmediler. “Çünkü onlar cehenneme girecekler” ateşe bizim gibi amelleri ile girecekler.

60- “Dediler” yani adamları reislerine “hayır, asıl size hoş geldin yoktur” dediğiniz şeye yahut bize denilene müstahak olan sizsiniz, çünkü sapıktınız, bizi de saptırdınız, nitekim “onu bize siz takdim ettiniz” dediler, azabı ya da ateşe girmeyi siz takdim ettiniz. Çünkü bizi kandırdınız ve bizi bozuk itikatlara ve çirkin amellere teşvik ettiniz. “O, ne kötü karargâhtır” cehennem ne kötü duraktır.

61- “Dediler” yine adamları dediler “Rabbimiz, bize bunu kim takdim etti ise onun azabını ateşte bir kat artır” bu da azabın bir mislini ilave etmekle olur ki azabı iki kat olur. Mesela “Rabbimiz, onlara iki kat azap ver” (Ahzab: 68) ayeti gibi.

62- “Dediler” yani azgınlar “kendilerini şerlilerden saydığımız birtakım adamları neden görmüyoruz?” aşağılık gördükleri ve alay ettikleri fakir Müslümanları kast ediyorlar.

63- “Ette haznahüm sihriyyen (onları alaya almış mıydık?)” bu da ricalen lafzının başka bir sıfatıdır. Hicazlı iki kurra ile İbn Amir ve Asım, istifham hemzesi ile (ette haznahüm) okumuşlardır. O zaman onlarla alay ettikleri için kendilerini kınamış ve azarlamış olurlar. Nafi, Hamze ve Kisai zam ile sühriyyen okumuşlardır ki aynısı Mü'minin suresinde geçmiştir. “Yoksa gözler onlardan kaydı mı?” o yüzden mi onları görmüyoruz? Em edatı muttasıladır ve “malena” lafzına muadildir, bundan maksatları da gaip oldukları için onları görmemeleridir. “Sanki: Burada değiller mi yoksa gözlerimiz onlardan kaymış mıdır?” demişlerdir. Ya em edatı ikinci kıraata göre etteheznahüm'e muadildir yani onlara bu ikisinden hangisini yaptık; onlarla alay mı ettik yoksa onları horladık mı? Çünkü gözlerin kayması bundan kinayedir, manası da kendilerini beğenmemeleridir. Ya da em munkatıdır, maksat da onları aşağılık görmeleri ve onlarla alay etmeleri gözlerinin kaymasından ve görüntüleri pejmürde olduğu için iyice bakmamalarından olduğunu göstermektir.

إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾
 قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِن إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبِيُّ عَظِيمٍ ﴿٦٧﴾
 أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِي مِن عِلْمٍ بِالْمَلَآئِكَةِ إِلَّا عَلَى إِذٍ
 يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِنْ يُوحَىٰ إِلَىٰ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾ إِذْ قَالَ رَبُّكَ
 لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾

64 – Şüphesiz cehennem halkının bu çekişmesi bir gerçektir.

65 – De ki: Ben ancak bir uyarıcıyım. Tek ve galip Allah’tan başka bir Tanrı yoktur.

66 – Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin Rabbi, çok güçlü, çok bağışlayıcıdır.

67 – De ki: Bu, büyük bir haberdır.

68 – Sizse ondan yüz çevirenlersiniz.

69 – En yüksek kuruldakiler çekişirlerken benim onlar hakkında bir bilgim yoktur.

70 – Bana ancak benim apaçık bir uyarıcı olduğum vahyolunuyor.

71 – Hani, Rabbin meleklere: “Şüphesiz ben çamurdan bir insan yaratacağım” demişti.

64- “Şüphesiz bu” onlardan aktardığımız şeyler “lehakkun (elbette bir gerçektir)” bunu gelecekte mutlaka konuşacaklardır. Sonra bunun ne olduğunu açıkladı “tehasumu (cehennem halkının çekişmesi)” dedi. Bu da lehakkundan bedeldir ya da mahzuf müptedanın haberi. Zalike’den bedel olarak nasb ile (tahasume) de okunmuştur.

65; 66- “De ki:” ya Muhammed, müşriklere “ben ancak bir uyarıcıyım” sizi Allah’ın azabından uyarıyorum. “Tek Allah’tan başka bir ilah yoktur” o ki zatında ortaklığı ve çokluğu kabul etmez “galip” istediği her şeyi kahreder. “Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin Rabbi” yaratılmaları ondandır, işleri de ona dönüktür “çok güçlüdür” ceza

verdiği zaman kimse onu mağlup edemez “çok bağışlayıcıdır” istediğinin istediği günahını bağışlar. Bu sıfatlarda tevhidin tespiti ve muvahhit ve müşrikler için de vaat ve tehdit vardır. Tehdidi akla getirenin (kahhar ile aziz) iki tane olarak gösterilmesi istenilen şeyin uyarmak olmasındandır (müjdelemek değil).

67; 68; 69- “De ki: O” yani benim bu sıfatta birinin ve ilahlıkta tek olanın azabından uyarıcı olmam, şöyle de denilmiştir: Bundan sonra gelecek olan Âdem’in durumu “büyük bir haberdır. Sizse ondan yüz çeviriyorsunuz” çünkü uzun gaflet içindesiniz. Zira akıllı kimse bundan yüz çevirmez. Nasıl olur ki bu, açık delillerle sabittir. Tevhidin delilleri yukarıda geçmiştir. Peygamberliğinin delilleri ise şudur: “En yüksek kuruldakiler çekişirlerken benim onlar hakkında bir bilgim yoktur”. Çünkü onun meleklerin karşılıklı konuşmalarını ve aralarında geçen şeyleri kimseden duymadığı ve bir kitap mütalaa etmediği halde haber vermesi ancak vahiy ile tasavvur edilip düşünülür. “İz” zarftır ve “ilmin” lafzına yahut gizli bir şeye müteallıktır, takdiri de min ilmin bikelâmil meleil a'lâ demektir.

70- “İn yuha ileyye illa ennema (bana ancak benim apaçık bir uyarıcı olduğum vahyolunuyor)” yani liennema demektir (harf-i cerden dolayı ennema okunmuştur), sanki ona vahiy geldiği kabul edilince bundan kast edilen şeyi açıklamış gibi oldu, çünkü “ben ancak bir uyarıcıyım” (Ahzab: 68) demiştir. Ennema’nın yuha ileyye’nin naibi faili olarak merfu olması da caizdir (o zaman ennema okunur). Geçmişi hikâye tarzında kesr ile innema okunması da caizdir.

71- “İz kale rabbüke (hani, Rabbin meleklerle: Şüphesiz ben çamurdan bir insan yaratacağım, demişti)”. Bu da iz yahtesımun’dan bedeldir, çünkü onu açıklamaktadır. Zira iz edatının başına geldiği kıssa; meleklerin ve İblis’in Âdem aleyhisselam’ın yaratılışı, hilafeti hak edişi ve Bakara’da geçtiği üzere secdeyi içine almaktadır. Ancak bununla yetinilmiş ve maksadı ifade edecek kadar kısa kesilmiştir. Bu da Peygamber aleyhissalat vesselam’a karşı böbürlenmelerinden dolayı müşrikleri uyarmaktır. Yoksa İblis’in Âdem aleyhisselam’a kibirlenmekle başına gelenlerin aynısı onlara da gelebilir. Durum böyle, şu da caizdir ki Allah’ın onlarla konuşması melek aracılığı ile olabilir ve yüksek melekler kurulu da Allah Teala’yı ve melekleri içine alacak şekilde tefsir edilebilir.

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ

- ٧٣ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ٧٣ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ٧٣
 إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ٧٤ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ
 أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيدِي اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ٧٥
 قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ٧٦
 قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ٧٧ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى
 يَوْمِ الدِّينِ ٧٨ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يَبْعَثُونَ ٧٩
 قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ٨٠ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ٨١ قَالَ
 فَبِعِزَّتِكَ لَا أُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ٨٢ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ٨٣

72 – Onu düzenleyip de ona ruhumdan üfürdüğüm zaman ona secdeye kapanın.

73 – Bütün melekler toptan secde ettiler.

74 – Ancak İblis büyüklük tasladı. Kâfirlerden oldu.

75 – Ey İblis, iki elimle yarattığım şeye secde etmekten seni ne men etti? Kibir mi tasladın yoksa yücelenlerden mi oldun?

76 – Dedi: Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın; onu ise çamurdan yarattın.

77 – Dedi: Çık oradan; çünkü sen kovuldun.

78 – Şüphesiz ceza gününe kadar lanetim senin üzerinedir.

79 – Dedi: Rabbim, diriltilecekleri güne kadar bana süre ver.

80 – Dedi: Şüphesiz sen süre verilenlerdensin.

81 – Bilinen vaktin gününe kadar.

82 – Dedi: Senin gücüne ant olsun ki, mutlaka onların hepsini azdıracağım.

83 – Ancak onlardan ihlâslı kulların hariç.

72; 73; 74- “Onu düzenleyip de ona ruhumdan üfürünce” ruh üfürmekle onu canlandırdığım zaman demektir, Ruhun Allah'a nispeti şeref ve temizliğindendir **“ona secdeye kapanın”**. Onu sayarak ve ona hürmet ederek. Açıklaması Bakara'da geçmiştir. **“Bütün melekler ona secde ettiler, ancak İblis büyüklendi ve kâfirlerden oldu”**. Allah Teala'nın emrini reddetmek ve ona itaat etmekten büyüklenmekle ya da Allah Teala'nın ilminde onlardan idi.

75- “Ey İblis, iki elimle yarattığım şeye secde etmekten seni ne men etti?” bizzat kendim yarattım; araya baba ve ana gibi bir vasıta koymadım. İki el demesi kudretini daha çok göstermesinden ve yaratılmasında aşamalar olmasından dolayıdır. Tekil olarak (biyedy) de okunmuştur. Onu secde etmediği için yadsıması şunun içindir; çünkü o hürmeti hak ediyordu ya da sebep olarak gösterdiği şey gerçek mani değildi; zira efendinin bazı kölelerinden bazılarına hizmet etmelerini istemesi hakkıdır, hele o kölenin bazı meziyetleri olursa. **“Kibir mi tasladın yoksa yücelenlerden mi oldun?”** hak etmeden mi büyüklendin ya da büyük oldun da üstünlüğü hak mı ettin? Şöyle de denilmiştir: Şimdi mi büyüklendin yoksa hep böyle mi idin? Hemzenin hazfı ile de (istekberte) okunmuştur, çünkü em edatı ona delalet eder ya da haber manasınadır (istifham değil).

76;...81- “Dedi: Ben ondan daha hayırlıyım” manii açıklamak için. **“Beni ateşten yarattın; onu ise çamurdan yarattın”** kavli de bunun delilidir. Bu hususta söz yukarıda geçmiştir. **“Dedi: Çık oradan”** cennetten yahut gökten yahut meleklik suretinden **“çünkü sen kovuldun”** rahmetten ve saygınlık mahallinden uzaklaştırıldın. **“Şüphesiz ceza gününe kadar lanetim senin üzerinedir. Dedi: Rabbim, diriltilecekleri güne kadar bana süre ver. Dedi: Şüphesiz sen süre verilenlerdensin, bilinen vaktin gününe kadar”**. Bunun da açıklaması Hicr suresinde geçmiştir.

82; 83- “Dedi: Senin gücüne ant olsun ki” saltanatına ve kahrına **“mutlaka onların hepsini azdıracağım. Ancak onlardan ihlâslı kulların hariç”**. Allah Teala'nın taatı için halis kıldığı ve sapıklıktan esirgediği yahut kalplerini Allah için halis tutanlar hariç, bu da farklı (muhles ve muhlis) kıraatlarına göredir.

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَا مَلْجَأَ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبَعَكَ مِنْهُمْ
 أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾
 إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَ لَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

84 – Dedi: İşte bu gerçek. Ben de gerçeği söylerim.

85 – Cehennemi senden ve onların içinden sana tabi olanlardan elbette kesinlikle dolduracağım.

86 – De ki: Sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Ve ben zorlananlardan değilim.

87 – O ancak âlemler için bir öğüttür.

88 – Onun haberini elbette bir zaman sonra kesinlikle bileceksiniz.

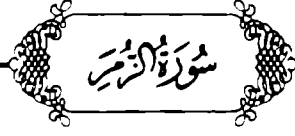
84; 85- “Dedi: İşte bu gerçek. Ben de gerçeği söylerim” yani uhı-kul hakka ve ekuluhu demektir. Şöyle de denilmiştir: Birinci hak Allah'ın ismidir, nasbı da kase m harfinin hazfı ile dir, mesela:

İn aleykallahi en tûbayia

(Allah'a yemin ederim ki senin yapacağın şey biat etmektir (uksimü billahi), kavlinde olduğu gibi. Cevabı da “cehennemi senden ve onların içinden sana tabi olanlardan elbette kesinlikle dolduracağım” kavlidir. İkisinin arasındaki de itiraziye cümlesidir. Bu, birinciye (hakka'nın mahzuf fiille nasbına) göre mahzuf kase min cevabıdır, cümle de söylenen hakkın tefsiridir. Asım ile Hamze birinci hakkı müpteda olarak merfu okumuşlardır yani elhakku yeminî yahut kase mî demektir ya da haber olarak merfudur ki enel hakku (ben Hakk'ım) demektir. İkisi de ekulu'dan zamirin hazfı ile merfu da okunmuştur: Mesela: Külluhu lem asnai (hiçbirini ben yapmadım) gibi. Birincide kase m harfinin hazfı ve ikincide de tekit için mukse min bih olan Allah lafzının hikâyesi ile de mecrur okunmuştur. Bu da birinciye ortak olduğu takdirde ikincide caizdir. Birincinin ref'i ve cerri, ikincinin nasbı ile de okunmuştur ki i'rabı anlattığımız gibidir (ref'i elhakku yeminî; cerri kase m olarak (bilhakkı) ve ekulul hakka). Minhüm'deki zamir insanlara racidir, çünkü söz onların hakkındadır. “Minke (senden)” lafzından murat edilen de senin cinsinden demektir ki içine şeytanları da alsın. Zamirin insan ve cinlere raci olduğu da söylenmiştir, ecma-

iyin de onun yahut iki zamirin tekididir.

86; 87; 88- “De ki: Sizden buna karşı bir ücret istemiyorum” yani Kur’an’a yahut vahyi tebliğe karşı “ve ben zorlananlardan değilim” halimi bildiğiniz gibi olmayan bir sıfatı iddia edip de yalandan peygamberlik taslamıyorum ve Kur’an’ı kendiliğimden demiyorum. “O ancak âlemler için bir öğüttür” insanlar ve cinler için. “Onun haberini elbette bileceksiniz” ondaki vaat ve tehdidi yahut tehdidi getirmekle doğruluğunu bileceksiniz “bir zaman sonra” ölümden sonra yahut kıyamet gününde ya da İslam ortaya çıktığı zaman. Bunda (vaat ve tehditte) gözdağı vardır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim Sad suresini okursa, Allah ona Davud’a musahhar ettiği her dağ ağırlığıncaya on sevap verir, onu küçük veya büyük günaha ısrar etmekten korur.

39 / ZÜMER SURESİ

Mekke'de inmiştir. Ancak kul ya ibadiyellezine ayeti müstesnadır.
75 yahut 72 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ①
 بِالْحَقِّ فَاَعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ②
 وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا
 إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ
 لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ③
 وَلَدَّا لَأَصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ
 الْقَهَّارُ ④

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

- 1 – Kitabın indirilmesi mutlak galip, hikmet sahibi Allah'tandır.
- 2 – Şüphesiz biz kitabı sana hak ile indirdik; sen de dini ona halis kılarak Allah'a ibadet et.
- 3 – Bilin ki halis din Allah'ındır. Ondan başka dostlar edinenler: "Biz onlara (putlara) ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz" derler. Şüphesiz Allah ihtilaf ettikleri şeyde aralarında hükmeder. Şüphesiz Allah yalancı, kart kâfire hidayet etmez.
- 4 – Eğer Allah evlat edinmek isteseydi, yarattığı şeylerden dilediğini elbette seçerdi. O, münezzehtir. O; bir ve galip Allah'tır.

1- "Tenzilül kitabı (kitabın indirilmesi)" hâzâ gibi mahzûf müptedanın haberidir yahut müptedadır, haberi de "minallahil aziz (mutlak galip, hikmet sahibi Allah'tandır)" kavlidir. Bu, birinciye göre tenzile müteallıktır ya da ikinci haberdır veyahut hâldir, amili de ondaki işaret manasıdır ya da tenzildir. Öyle görünüyor ki kitap birinci itibara göre suredir, ikinciye göre de Kur'an'dır. İkra (oku) yahut ilzem (sarıl) gibi gizli fiille mansup olarak tenzile de okunmuştur.

2- "Şüphesiz biz kitabı sana hak ile indirdik" hak ile ilişkili olarak ya da hakkı isbat etmek, onu açığa çıkarmak ve açıklamak demektir

“sen de dini ona halis kılarak Allah'a ibadet et” onu şirkten ve riya-dan tamamen ayırarak. Yeni söz başı olarak eddinü şeklinde merfu da okunmuştur ki ibadet emrinin gerekçesi olur. Bu durumda haberin başa alınması da lam'dan istifade edilen ihtisası tekit için olur, nitekim bunu az sonra tekitli olarak açıklamıştır. Bunu delillerinin çokluğundan ve kanıtlarının açıklığından dolayı bilinen sabit bir şey yerine koymuş ve şöyle demiştir:

3- **“Bilin ki halis din Allah'ındır”** yani bilin ki o, Allah'a halis ibadet etmekle has kılınması vacip olan şeydir; çünkü o, uluhiyet sıfatlarına sahip olan ve sırlardan ve gizlerden haberdar olan tek zattır. **“Velle-zinettehazu (ondan başka dostlar edinenler)”** bunun ondan başka dostlar edinen kâfirlere de melekler, İsa ve putlar gibi İlah edinilenlere de ihtimali vardır. İkinciye göre raci zamiri hazf edilmiş olur (itte-hazuhum). Müşrikler geçmediği halde onlara zamir gönderilmesi de bağlamdan anlaşılmasındandır. O (vellezine) müptedadır, haberi de birinci itibara göre **“ma nabuduhum (biz onlara ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz)”** cümlesidir, bunda da kavl maddesi gizlidir. **“İnnallahe yahkümü (şüphesiz Allah aralarında hükmeder)”** bunun da ikinci itibara göre haber olması gayet açıktır. Buna göre gizli kavl maddesi bağlantılarıyla birlikte hâl yahut sıladan bedel olur, zülfa da mastar yahut haldir. Ma nabuduhum şeklinde ve manabudukum illa lükarribuna da okunmuştur ki o zaman ilahlarına dediklerinin hikâyesi olur, ses uyumundan dolayı nun'un zammı ile nubuduhum da okunmuştur. **“İhtilaf ettikleri şeyde”** din işlerinde, Allah da haklıyı cennete, haksızı da cehenneme koymakla hükmeder. Hum zamiri de kâfirlere ve karşıtlarına gitmektedir. Onlara ve mabutlarına gittiği de söylenmiştir. Çünkü onların şefaathlerini umarlar, onlar ise kendilerine lanet ederler. **“Şüphesiz Allah hidayet etmez”** hakka muvaffak kılmaz **“yalancı, kart kâfire”** çünkü bu ikisinin basireti bağlanmıştır.

4- **“Eğer Allah evlat edinmek istese idi”** iddia ettikleri gibi **“yarat-tığı şeylerden dilediğini elbette seçerdi”** çünkü ondan başka ne varsa, onun mahlukudur. Çünkü iki zorunlu varlığın bulunması ve vacip olmayanın ona isnat edilmesi delil bakımından imkânsızdır. Şu da açıktır ki mahluk halıka benzemez ki baba yerine geçsin. Sonra bunu: **“O, münezzehtir, bir ve galip Allah'tır”** sözü ile tespit etti. Çünkü gerçek İlahlık zorunlu varlığı, o da zat birliğini gerektirir. Bu ise eşitliğe aykırıdır, kaldı ki doğmaya. Zira iki misilden her biri ortak gerçeğin ve özel varlıktan oluşmuştur. Mutlak kahharlık ise evlada muhtaç kılan zevali kabule aykırıdır. Sonra buna şöyle diyerek delil getirdi:

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ
 عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
 كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ۝
 خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَانزَلَ لَكُمْ
 مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ
 بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ۚ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا
 هُوَ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ۖ

5 – Gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine sarar, gündüzü de gecenin üzerine sarar. Güneşi ve ayı ram etti (hizmetine verdi). Her biri belli bir süre için akar. Bilin ki o, mutlak galip, çok bağışlayıcıdır.

6 – Sizi tek bir nefisten yarattı. Sonra da ondan eşini kıldı. Sizin için hayvanlardan sekiz çift indirdi. Sizi analarınızın karınlarında üç karanlık içinde bir yaratmanın ardından bir yaratma ile yaratıyor. İşte Rabbiniz Allah budur. Mülk onundur. Ondan başka ilah yoktur. Nasıl da çevriliyorsunuz!

5- “Gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine sarar, gündüzü de gecenin üzerine sarar”. O ikisinden her birini diğerinin üzerine bürür, sanki elbisenin giyeni sardığı gibi onu sarar ya da sarınının sargı ile kaybolduğu gibi o da onu kaybeder ya da sarığın dilimleri gibi üzerine dolar. “Güneşi ve ayı ram etti. Her biri belli bir süre için akar” o da devrinin sonu yahut hareketinin durma noktasıdır. “Bilin ki o, mutlak galiptir” mümkün olan her şeye gücü yeter, her şeyi mağlup eder, “çok bağışlayıcıdır” öyle ki acele ceza vermez, yaptığı şeylerdeki rahmet ve genel menfaati çekip almaz.

6- “Sizi tek bir nefisten yarattı. Sonra ondan eşini kıldı” bu da aşağı âlemdelikleri varlığına delil getirmedir; buna da insanın yaratılması ile başlanmıştır; çünkü ona en yakın, en çok delalet eden ve en acayip

olan odur. Bunda da zikrettiği şeye üç delalet vardır: Önce Âdem'i topraktan babasız ve anasız yaratması, sonra Havva'yı onun iki kısa egesinden yaratması, sonra da o ikisinden sayısız insan yaratması. Sümme mahzufa atıf içindir, o da nefsin sıfatıdır, mesela halekaha gibi ya da vahidetin'in manasına atıf içindir yani min nefsin vahidet gibi, sonra da ondan eşini yarattı, onu çift hale getirdi. Ya da halekaküm'ün üzerine atıf içindir, çünkü iki ayet arasında fark vardır; zira birincisi sürekli bir âdettir, ikincisi ise öyle değildir. Şöyle de denilmiştir: Züriyetini karınca gibi onun belinden çıkardı, sonra da Havva'yı ondan yarattı. **"Sizin için indirdi"** hükmetti yahut size taksim etti demektir, çünkü onun hüküm ve taksimi gökten indirilmekle nitelenir; çünkü Levh-i Mahfuz'da yazılıdır ya da inen sebeplerle sizin için meydana getirdi demektir; mesela yıldızların ışıkları ve yağmurlar gibi **"hayvanlardan sekiz çift"** dişi ve erkek olmak üzere develerden, sığırlardan, koyundan ve keçiden. **"Sizi analarınızın karınlarında yaratıyor"** bu da zikri geçen insan ve davarların nasıl yaratıldığını anlatmadır, maksat da onlardaki acayip kudreti göstermektir. Ancak şu var ki akıllıları baskın kabul etmiştir ya da özellikle onlara hitap etmiştir, çünkü maksat onlardır. **"Bir yaratmanın ardından bir yaratma ile"** düzgün bir insan olarak, et giydirilmiş kemiklerden sonra, bir çiğnem etten sonra, kan pıhtısından sonra, meniden sonra. **"Üç karanlık içinde"** karnın, rahmin ve eşin karanlığı (plasenta) ya da belin, rahmin ve karnın karanlığı. **"İşte budur"** bunları yapan **"Rabbiniz Allah budur"** ibadetinizi ve sahip olmayı hak eden. **"Mülk onundur. Ondan başka ilah yoktur"** çünkü halkından hiçbiri ona ortak değildir. **"Nasıl da çevriliyorsunuz"** ona ibadetten şirke döndürülüyorsunuz?

اِنْ تَكْفُرُوا فَلَنْ يَغْنِيَ عَنْكُمْ وَلَا
 يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۚ اِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ
 وِزْرَ أُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
 تَعْمَلُونَ ۚ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ
 ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ
 مَا كَانَ يَدْعُو اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اٰثَنًا لِّيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ
 قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيْلًا ۚ اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾ اَمَنْ هُوَ قَاٰنَتْ
 اَنَاءَ الْاَيْلِ سَاجِدًا وَقَاٰمًا يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةً مِنْ رَبِّهِ
 قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَلَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ
 اُولُو الْاَلْبَابِ ﴿٩﴾

7 – Eğer küfrederseniz şüphesiz Allah sizden müstağnidir. Kul-
 ları için küfre razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizin için buna razı
 olur. Bir günahkâr başkasının günahını taşımaz. Sonra dönüşünüz
 Rabbinedir. Size yaptıklarınızı haber verir. Şüphesiz o, göğüslerin
 sahibini (içindekileri) hakkıyla bilendir.

8 – İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman ona yönelerek Rabbine
 dua eder. Sonra ona kendinden bir nimet verirse, önceden ettiği du-
 ayı unutur. Yolundan saptırmak için Allah’a eşler kılar (şirk koşar).
 De ki: Küfrünle biraz oyalan. Şüphesiz sen ateş halkındansın.

9 – Gece saatlerinde secde ederek, kıyamda durarak ibadet eden,
 ahiretten sakınan ve Rabbinin rahmetini uman kimse (ona asi olan
 kimse gibi midir)? De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? An-
 cak saf akıl sahipleri öğüt alır.

7- “Eğer küfrederseniz şüphesiz Allah sizden müstağnidir” ima-
 nınıza ihtiyacı yoktur. “Kulları için küfre razı olmaz” onlara merha-

metinden onunla zarar görmelerini istemez. “Eğer şükrederseniz sizin için buna razı olur” çünkü o, kurtuluşunuzun sebebidir. İbn Kesir, bir rivayette Nafi, Ebu Amr ve Kisai he'nin işbai (zamirin meddi) ile yarahû okumuşlardır, çünkü elif hazf edilmekle makabli müteharrik olmuştur. Ebu Amr ile Yakup'tan da onu sakin okudukları rivayet edilmiştir ki o da lügattir (yardah). “Bir günahkâr başkasının günahını taşımaz. Sonra dönüşünüz Rabbinedir. Size yaptıklarınızı haber verir” hesaba çekmek ve ceza vermekle. “Şüphesiz o, göğüslerin sahibini bilir” amellerinizden hiçbir şey ona gizli kalmaz.

8- “İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman ona yönelerek Rabbine dua eder” çünkü her şeyin başlangıcı ondan olana delalette akılla çekişen vehim ortadan kalkmıştır, “sümme iza havvelehu (sonra ona verirse)” havvele havel'den gelir ki vermek, kontrol etmektir ya da havl'dan gelir ki iftihar etmektir “bir nimet verirse” Allah'tan bir nimet “önceden ettiği duayı unuttur” onu def etmesi için Allah'a yalvardığı sıkıntıyı unuttur ya da yalvarıp yakardığı Rabbini unuttur, bu durumdaki ma “vema halakaz zekere velünsa” (Leyl: 2) (erkeği ve dişiye yaratan Rab) kavlindeki gibidir (men akıllı manasınadır). “Önceden” nimetten önce ettiği duayı unuttur. “Yolundan saptırmak için Allah'a eşler kılar” İbn Kesir, Ebu Amr ve Rüveys ye'nin fethi ile (liyedille) okumuşlardır. Sapmak ve saptırmak gaye olmasalar da onun çabasının sonucu olduğu için bu ikisine sebep kılınması doğru olmuştur. “De ki: Küfrünle biraz faydalan” tehdit emridir, şunu akla getirmektedir ki inkâr istek işidir, dayanağı yoktur. Bunda aynı zamanda kâfirlerin ahirette faydalanma ümitleri kırılmıştır, bunun içindir ki “Çünkü sen ateş halkındansın” diye sebep gösterilmiştir, bu da mübalağa için yeni söz başı yapılmıştır.

9- “Emmen hüve kanitün (ibadet eden)” taat ödevlerini yapan “gece saatlerinde” em edatı muttasıladır (muadilini ister) mahzufa müteallıktır, takdiri: Kâfir mi hayırlıdır yoksa ibadet eden mi demektir? Ya da em munkatıdır (arkadan haber ister) mana da şöyledir: Hayır, ibadet eden etmeyen gibi midir? Hicazlı iki kurra ile Hamze mimi şeddesiz olarak emen hüve kanitün okumuşlar ki dua eden ona eş koşan gibi midir demek olur. “Saciden ve kaimen (secde ederek ve kıyamda durarak)” bu ikisi kanitün'den haldir, ref ile ikinci haber olarak (sacidün ve kaimün) de okunmuştur. Vav iki sıfatı cem etmek içindir. “Yahzerül ahirete (ahiretten sakınan ve Rabbinin rahmetini uman kimse)” bu da hâl yerindedir yahut illet bildirmek için yeni söz başıdır. “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” bu da iki grubun bir olmadıklarını göstermektedir, şöyle ki amel gücünü bertaraf ettikten sonra

ilim gücünü de reddetmiştir, bunu da ilmin üstün olmasıyla daha belirgin şekilde ifade etmiştir. Şöyle de denilmiştir: Bu, teşbih yolu ile birinciye ikrar ettirmektedir yani alimlerle cahiller bir olmadığı gibi ibadet edenlerle isyan edenler de bir değildir. “Ancak saf akıl sahipleri öğüt alırlar” bu gibi açıklamalardan. İdgam ile yezzekkerü de okunmuştur.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ
لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ
وَأَسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ⑩
قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ⑪ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ
أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ⑫ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ⑬ قُلِ اللَّهُ أَعْبُدْ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ⑭

10 – De ki: Ey iman edenler, Rabbinizden korkun. Bu dünyada iyilik edenler için iyilik vardır. Allah'ın yeri geniştir. Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız bol bol verilir.

11 – De ki: Şüphesiz ben, dini ona has kılarak Allah'a ibadet etmekle emrolundum.

12 – Müslümanların ilki olmakla emrolundum.

13 – De ki: Şüphesiz ben eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım.

14 – De ki: Dinimi ona has kılarak Allah'a ibadet ederim.

10- “De ki: Ey iman edenler, Rabbinizden korkun” taatına devam ederek. “Bu dünyada iyilik edenler için iyilik vardır” yani dünyada taat yaparak iyilik edenler için ahirette sevap vardır. Bunun manası şöyledir de denilmiştir: Bu dünyada iyilik edenler için sağlık ve afiyet vardır. Bunda iyiliğin yeri (önemi) belirtilmiştir. “Allah'ın yeri geniştir” kim vatanında iyiliği gereği gibi yapma imkânı bulamazsa imkân bulacak yere hicret etsin, göçsün. “Ancak sabredenlere bol bol verilir” belaya katlanmak ve vatanından ayrı kalmak gibi zorluklara sabreden-

lere “mükâfatları hesapsız verilir” öyle bir mükâfat ki hesap edenler onun altından kalkamaz. Hadiste şöyle denilmiştir: Kıyamet gününde namaz, zekât ve hac yapanlar için teraziler kurulur; ecirleri eksiksiz verilir. Bela çekenler için mizan kurulmaz; onlara mükâfat aktarılır da aktarılır. Öyle ki dünyada afiyet içinde olanlar bela çekenlerin sevapları götürdüğünü görünce etlerinin makaslarla kesilmiş olmasını temenni ederler.

11; 12- **“De ki. Şüphesiz ben, dini ona has kılarak Allah’a ibadet etmekle emrolundum”** onu birleyerek ibadet etmekle. **“Müslümanların ilki olmakla emrolundum”** bununla emrolundum, dünya ve ahirette onların önünde olmam için. Bir de yarış kazanmak dinde ihlas iledir ya da o, Kureys’ten ve onların dininden olanların ilkidir. Ve ümirtü atfı ikincinin birinciden farklı olmasındandır, çünkü ikincisi lam ile kayıt altına alınmıştır. Bir de atıf şunu bildirmek içindir ki ihlasla yapılan ibadet her ne kadar bizzat emredilmeyi icap ederse de o aynı zamanda dinde başkalarını geçmeyi de iktiza eder. (Lienekune’deki) lam’ın erettü lien ef’ale kavlindeki gibi zait olması da caizdir, o zaman ihlasta ileri gitme ve bu emirden sonra kendinden başlama ile emir olur (emirler farklı olur).

13; 14- **“De ki: Şüphesiz ben eğer Rabbime isyan edersem korkarım”** ihlası terk etmek ve sizin üzerinde bulunduğunuz şirk ve riyaya meyletmekle **“büyük bir günün azabından”** çünkü ondaki şeyler büyüktür. **“De ki: Dinimi ona has kılarak Allah’a ibadet ederim”** ihlasını haber vermesini ve dininde ihlaslı olmasını emretti, bu da ibadet ve ihlasla memur olduktan sonradır, çünkü muhalefet ettiği takdirde azaptan korkuyordu, bu da onların dinine dönme tamahını kesmek içindir. Bunun içindir ki arkasından:

فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ

مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَمَةِ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ
وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادُهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونَ ﴿١٦﴾
وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى
فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ
أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾ أَفَمَنْ
حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾

15 – Öyleyse siz de ondan başka istediğinize ibadet edin. De ki: Şüphesiz ziyan edenler, kıyamet gününde kendi nefislerini ve ailelerini ziyan edenlerdir. Bilin ki bu apaçık bir ziyandır.

16 – Onlar için üstlerinden ateşten gölgeler ve altlarından gölgeler vardır. İşte Allah kullarını bununla korkutuyor. Ey kullarım, benden korkun!

17 – Tağuttan, ona ibadet etmekten uzak durup da Allah'a dönenler için müjde vardır. Öyleyse kullarımı müjdele.

18 – Onlar ki sözü dinleyip de en güzeline tabi olurlar. İşte onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir ve işte onlar saf akılların sahipleridir.

19 – Üzerine azap sözü hak olan kimseyi mi, ateşteki kimseyi mi kurtaracaksın?

15- “Ondan başka istediğinize ibadet edin” demiştir. Onları tehdit etmek ve elleri boş çevirmek için. “De ki: Şüphesiz ziyan edenler” tam ziyan edenler “kendi nefislerini ziyan edenlerdir” sapmakla “ve ailelerini ziyan edenlerdir” saptırmakla “kıyamet gününde” cennet yerine cehenneme girerlerken. Çünkü onlar her yönden ziyan etmişlerdir. Şöyle de denilmiştir: Ailelerini ziyan ettiler, çünkü onları eğer cehennemlik iseler kendi nefislerini ziyan ettikleri gibi onları da zi-

yan etmişlerdir. Eğer cennetlik iseler onların kendilerini terk ederek bir daha dönmemesine gitmiş olmalarındandır. **“Bilin ki bu apaçık bir ziyandır”** ziyanlarını abartmadır, çünkü bu yeni söz başıdır, başına tembih edati olan elâ geçmiştir, araya fasıla girmiştir, hüsrân lafzı marife olmuştur ve mübiyn (apaçık) sıfatıyla nitelenmiştir.

16- **“Onlar için üstlerinden ateşten gölgeler vardır”** bu da ziyanlarının açıklanmasıdır **“ve altlarından gölgeler vardır”** ateş tabakaları ki bu da ötekiler için gölgelerdir. **“İşte Allah kullarını bununla korkutuyor”** korkuttuğu azap budur ki içine düşmekten sakınsınlar. **“Ey kullarım, benden korkun!”** gazabımı celp edecek şeye yanaşmayın.

17; 18- **“Tağuttan uzak duranlar”** tağut taşkınlığın son sınırına varan demektir ki faalut veznindedir, lamel fiili aynel fiilinin üzerine geçmiş (taygut olmuş) mastar olarak mübalağa ifade etmiştir, rahamut gibi. Sonra da mübalağa için sıfat olmuştur, bunun içindir ki şeytana sıfat olmuştur **“en yabuduha (ona ibadet etmekten)”** bu da ondan bedel-i iştimaldır. **“Ve Allah’a dönenler”** ondan başka her şeyi terk edip ona yönelenler **“işte onlar için müjde vardır”** peygamberlerin dilleriyle ya da ölürken meleklerin dilleriyle sevap vardır. **“Öyleyse kullarımı müjdele. Onlar ki sözü dinler, en güzeline tabi olurlar”** ellezine ictenebu’nun yerine zamir değil de zahir ismin konulması tağuttan kaçma başlangıç noktasını göstermek içindir ve şunun içindir ki onlar din konusunda titizdirler, hak ile batılı ayırırlar ve sırasıyla en faziletlisini araştırırlar. **“İşte onlar Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir”** dinine hidayet ettiği **“ve işte onlar saf akılların sahipleridir”** evham ve âdet çekişmelerinden esen kalmış akılların sahipleridirler. Bunda hidayetin Allah’ın yapması ve nefsin de onu kabul etmesiyle olduğuna işaret vardır.

19- **“Efemen hakka aleyhi (üzerine azap sözü hak olan kimseyi mi ateşteki kimseyi mi kurtaracaksın?)”** şart cümlesidir, kelimadan anlaşılan mahzufa atıftır, takdiri de şöyledir: Sen ona sahip olabilir misin? Üzerine azap hak olanı kurtarabilir misin? Cezada hemzenin tekrar edilmesi inkâr edilen şeyi tekit etmek ve akıldan uzak olduğunu göstermek içindir. Men finnar cümlesinin zamir yerine konulması da bu tekit içindir ve şuna delalet etmek içindir ki üzerine azap hükmü verilmiş kimse bizzat azaba duçar olmuş kimse gibidir, çünkü onun vadinde tutarsızlık olmaz. Şu da göstermektedir ki peygamberlerin onları imana davetleri, ateştekinin kurtarmaya gayret gibidir. Efeente cümlesinin bu azabı hak edenin azaba girmiş olmasını göstermek için yeni söz başı olması ve mahzuf cezayı (efeente tünkızuhu) akla getirmesi içindir.

لَكِنْ

الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرَى
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَعَدَ اللَّهُ لَا يَخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ
أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ
بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ
يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾
أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ
لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٢﴾

20 – Ancak Rablerinden korkanlar için odalar, üstlerinden yapılmış ve altlarından ırmaklar akan odalar vardır. Allah'ın vaadi olarak. Allah sözünden caymaz.

21 – Görmedin mi Allah gökten su indirdi de onu yerdeki pınarlara soktu. Sonra onunla renkleri farklı ekinler çıkarıyor. Sonra kurur; onu sapsarı görürsün. Sonra onu bir kırıntı kılar. Şüphesiz bunda saf akıl sahipleri için elbette bir öğüt vardır.

22 – Allah'ın, göğsünü İslam'a açtığı ve onun Rabbinden bir nur üzerinde olan kimse (kalbi mühürlenene kimse gibi midir?) Vay, kalpleri Allah'ın zikrinden katılaşmış olanlara! İşte onlar apaçık bir sapıklık içindeler.

20- “Ancak Rablerinden korkanlar için odalar, üstlerinden” bir-birlerinin üstünden “yapılmış odalar vardır” yerdeki binalar gibi yapılmış. “Altlarından ırmaklar akan” odaların altlarından “va'dallahi (Allah'ın vaadi olarak)” bu da tekit eden mastardır, çünkü lehüm gu-refun vaat manasınadır. “Allah sözünden caymaz” çünkü sözünden caymak kusurdur, o da Allah için imkânsızdır.

21- “Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi” o da yağmurdur

“feselekehu” onu soktu “yerdeki pınarlara” onlar yerde olan göze-ler ve kanallardır ya da oradan kaynayan sulardır. Çünkü yenbu lafzı menba için de oradan kaynayan su için de kullanılır. Nasbı da zarf ya-hut hâl olmak üzeredir. “Sonra onunla renkleri farklı ekinler çıkarır” buğday, arpa vd. gibi sınıfları değişik ya da nitelikleri farklı mesela ye-şil, kırmızı vs. gibi. “Sonra kurur” tamamen kuru olur, zira kuruduğu zaman bittiği yerden kopma vakti gelir “onu sapsarı görürsün” kuru-luğundan. “Sonra onu bir kırıntı kılar” saman haline getirir. “Şüphesiz bunda elbette bir öğüt vardır” bunu mutlaka yapan, idare eden ve düzenleyen biri olduğunu hatırlatır. “Saf akıl sahipleri için” çünkü diğerleri bunu hatırlayamaz.

22- “Allah’ın, göğsünü İslam’a açtığı” öyle ki ona kolayca yerleştiği kimse, İslam’ı hiç çekinmeden kabul eden çok müsait kimseyi böyle ifade etmesi şunun içindir; çünkü göğüs kalbin mahallidir, o da ru-hun kaynağıdır, o da İslam’ı kabul eden nefsin dayanağıdır. “Ve onun Rabbinden bir nur üzerinde olan kimse” bundan marifeti ve hakka hidayeti kast ediyor. Aleyhissalat vesselam: Nur kalbe girince genişler ve açılır, dedi. Bunun alâmeti nedir, dediler? O da: Ebediyet yurduna özlem duymak, aldatıcı yurttan kaçınmak ve gelmeden önce ölüme hazırlanmak, dedi. Bu cümle mahzufun haberidir, ona da “feveylün lilkasıyeti kulubuhum min zikrillahi (vay, kalpleri Allah’ın zikrinden katılaştıranlara)” kavli delalet etmektedir. Allah’ın zikri için demektir ki bu da min yerine an kullanmaktan daha mübalağalıdır; çünkü kalbi bir şeyden katılaştıran onu kabul etmekten kalbi başka bir şeyden katılaştırandan daha çok nefret eder. Onların kabul sıfatlarını, bunların da ret sıfatlarını mübalağa etmek için göğsün genişlemesi zikredilmiş ve Allah’a isnat edilmiştir, buna karşıt olarak da kalplerin katılığı göste-rilmiş, o da kendilerine isnat edilmiştir. “İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedir” az bir bakan için meydana çıkar. Ayet Hamze ve Hazreti Ali ile Ebu Leheb ve çocuğu hakkında inmiştir.

اللَّهُ

نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانًى تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٤﴾ كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاتَتْهُمْ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٣٥﴾ فَاذْقَهُمْ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

23 – Allah sözün en güzelini ahenktar ikişerli bir kitap olarak indirdi. Ondan Rablerinden korkanların derileri ürperir. Sonra derileri ve kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar. İşte bu, Allah'ın, dilediğine hıdayet ettiği hıdayettir. Allah kimı saptırırsa, onun için bir yol gösterici yoktur.

24 – Kıyamet gününde kötü azaptan yüzü ile sakınan (cennete emniyetle giren gibi midir)? Zalimlere: Kazandığınız şeyi tadın, denilir.

25 – Kendilerinden öncekiler de yalanladılar da azap onlara fark etmedikleri yerden geldi.

26 – Allah onlara dünya hayatında rezilliği tattırdı. Gerçekten ahiretin azabı daha büyüktür, biliyor olsalardı!

23- “Allahu nezzele (Allah sözün en güzelini indirdi)” yani Kur'an'ı. Rivayete göre Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabı biraz bıkar gibi oldular, bunu da ona dediler; ayet bunun üzerine indi. Allah ismi ile başlamasında ve nezzele kalıbının kullanılmasında ona isnadı tekit, indirilene vurgu ve güzelliğine şahit vardır. “**kitab**en müteşabihen (ahenktar bir kitap olarak)” bu da ahsene'den bedel yahut hâldir. Ahenktar olması da icazda, nazmın birbirini okşamasında, manasının doğruluğunda ve genel menfaatlere delalette parçalarının birbirine

benzemesidir. **“Mesaniy (ikişerli / katmerli)”** bu da müsenna'nın yahut mesna'nın veyahut müsnn'in çoğuludur, nicekim Hicr suresinde geçmiştir. Kitaben'in onunla nitelenmesi ayrıntıları itibarı ile, mesela: Kur'an surelerdir; insan kemikler, damarlar ve sinirlerdir sözü gibi. Ya da müteşabihen'den temyiz kılınmıştır mesela: Raeytü recülen hasenen şemailuhu (eşkâli güzel bir adam gördüm) gibi. **“Ondan Rablerinden korkanların derileri ürperir”** ondaki tehdit korkusundan. Bu da şiddetli korku için bir misaldir. Derinin ürpermesi büzülmesidir. Onun kaşaa harflerinden oluşması ki o da kuru ham deridir - bu da dörtlü olması için ra ziyade etmekle olmuştur - ıkmatarra'nın kamt kökünden türemesi gibidir, o da şiddet manasınadır. **“Sonra derileri ve kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar”** rahmet ve genel bağışlama ile zikrine. Zikrin genel verilmesi şunu akla getirmek içindir ki Allah'ın emri aslında rahmettir, rahmeti de gazabını geçmiştir. Teliynü fiilin ilâ edatıyla geçişli kılınması sükûn ve huzur manasını içine almaktadır. Kalplerin zikredilmesi de haşyetin (korkunun) daha önce geçmesindendir ki o da kalbin arızalarındandır. **“İşte bu”** kitap yahut olan korku ve umut **“Allah'ın, dilediğine ettiği hidayet”** hidayetini dilediğine ettiği. **“Allah kimi saptırırsa”** yardımsız bırakırsa **“onun için bir yol gösterici yoktur”** onu sapıklıktan çıkaracak bir rehber.

24- **“Yüzü ile sakınan mı?”** onu kalkan yapıp da kendini savunan mı; çünkü iki eli boynuna bağlıdır; yüzünden başka bir şeyle sakınıp korunamaz. **“Kıyamet gününde kötü azaptan”** ondan emin olan gibi midir? Benzerlerinde olduğu gibi bunda da haber (kemen hüve) hazf edilmiştir. **“Ve kıyle lizzalimiye (zalimlere denildi)”** zamir yerine zahir (zalimler) konulması zalimliklerini tescil etmek ve onlara denilen şeyi lazım kılını bildirmek içindir, o da: **“Kazandığınız şeyi tadın”** sözüdür yani vebalini çekin, demektir. Vav hâl içindir, kad edatı da mukadderdir (gizlidir).

25; 26- **“Kendilerinden öncekiler de yalanladılar da azap onlara fark etmedikleri yerden geldi”** kötülüğün oradan geleceği akıllarına gelmeyen yerden geldi. **“Allah da onlara rezilliği tattırdı”** horluğu demektir **“dünya hayatında”** mesela suretlerinin değişmesi, yere batma, öldürülme, esir alınma ve sürgüne gönderilme gibi. **“Gerçekten ahiretin azabı”** onlara hazırlanan azap **“daha büyüktür”** şiddet ve devamından dolayı **“biliyor olsalardı”** eğer ilim ve görüş adamları olsalardı bunu bilir ve ondan ibret alırlardı.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ
وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴿٣٠﴾
ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

27 – Ant olsun, gerçekten bu Kur'an'da insanlara, belki öğüt alırlar diye her (çeşit) misalden verdik.

28 – Arapça, eğriligi olmayan bir Kur'an olarak. Belki sakınırlar.

29 – Allah onda çeklişen ortaklar olan bir adamla bir adama özgü olan adamı misal verdi. Bu ikisi misalce bir olurlar mı? Allah'a hamdolsun. Doğrusu onların çoğu bilmezler.

30 – Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da ölecekler.

31 – Sonra gerçekten siz kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda duruşacaksınız.

27; 28- “Ant olsun, gerçekten bu Kur'an'da insanlara her çeşit misalden verdik” din işine bakanın ihtiyaç duyacağı her misalden “belki öğüt alırlar diye” öğüdünü tutarlar diye. “Kur'anen arabiyyen (Arapça bir Kur'an olarak)” bu da hâzâ lafzından hâldir, sıfata dayanmıştır mesela: Caeni zeydün recülen salihan (Zeyd bana iyi bir adam olarak geldi) gibi. Ya da onun methidir (a'ni kur'anen) demektir “eğriligi olmayan” içinde hiçbir şekilde tutarsızlık olmayan demektir. Bu da “doğrudur” kelimesinden daha mübalağalıdır. “Zi ivec” (eğrilik) manevi şeylere mahsustur. Şöyle de denilmiştir: İçinde şüphe karışarak tutarsızlık yoktur, buna da şu beyit şahit getirilmiştir:

*Sana yakîn, içinde eğrilik (şüphe) olmayan (Kur'an) geldi;
Allah'tan, içinde yalan olmayan söz geldi.*

Bu beyit ivec'i (eğriligi) bazı manasıyla tahsis etmektir (şüphe tam karşılığı değildir). “Leallehüm yettekun (belki sakınırlar)” bu da başka bir sebeptir, birinciye bağlıdır (önce düşünme, sonra sakınma).

29- “Allah bir misal verdi” müşrik ile muvahhit için “onda çekişen ortaklar olan bir adamla bir adama özgü olan adamı misal verdi” müşrike, kendi mezhebinin gereğine göre çeşitli ortakların bulunduğu kimseyi misal verdi, mabutlarından her biri kendi kulu olduğunu iddia ediyor ve onda çekişiyorlar. Bir sürü efendisi vardır; onu çekiştiriyor ve mühim işlerine gönderiyorlar, o da bu nedenle şaşıyor, akli karışıyor. Muvahhide de bir tek kişiye ait olanı ve kimsenin karışmadığı kimseyi misal verdi. Recülen, meselen’den bedeldir, fihi de şürekâe’ye müteallıktır. Teşaküs ile taşahus da ihtilaf etmektir. Nafi, İbn Amir ve Kufe’li kurrarlar iki fetha ile selemen okumuşlardır. Sin’in fethi ve kesri, lam’ın da sükunu ile (selm, silm) de okunmuştur, üçü de mastardır, mübalağa için sıfat olarak kullanılmıştır. Ya da ondan za atılmıştır (za selemen demektir). Recülün salimün de okunmuştur ki hünake recülün salimün (orada kafası rahat bir adam vardır) demektir. Özellikle erkeğin verilmesi yararı ve zararı daha iyi fark etmesindendir. **“Bu ikisi misalce bir olurlar mı?”** sıfat ve halleri demektir. (Meselen) temyiz olarak mansuptur, bunun içindir ki tekil olmuştur. Nevi farkını vermek için meseleyni de okunmuştur ya da maksat sıfatları bir olur mu demektir? O zaman zamir meseleyn’e gider, çünkü takdiri şöyledir: Meselü recülün ve meselü recülün. **“Allah’a hamdolsun”** bütün hamd (övgü) ona mahsustur, o hususta ona başkası ortak olamaz. Çünkü bizzat nimet veren, mutlak mülk sahibi odur. **“Doğrusu onların çoğu bilmezler”** aşırı cehaletlerinden dolayı başkasını ona ortak koşarlar.

30; 31-“Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da ölecekler” çünkü herkes ölümün hedefindedir ve ölecekler arasındadır. Maitün ve maitiün şeklinde de okunmuştur. Çünkü ileride olacaktır. **“Sonra gerçekten siz”** burada genelleme yapılmış, gaipler muhatap sayılmıştır **“kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda duruşacaksınız”** sen haklı ve muvahhit, onlarınsa haksız ve müşrik olduklarına ve onları irşat için ve onlara tebliğ için çalıştığına, onların ise yalanlama ve inatta ısrar ettiklerine dair delil getireceksin. Şöyle de denilmiştir: Bundan maksat genel tartışmadır ki insanlar dünyada aralarında geçen şeyler hususunda tartışacaklardır.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ
 أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِي جَاءَ
 بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ مَا
 يَشَآؤُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ذَٰلِكَ جَزَاُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللَّهُ
 عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي
 كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ
 بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾

32 – Allah’a karşı yalan söyleyenden ve kendisine geldiği zaman doğruyu yalanlayandan daha zalim kimdir? Cehennemde kâfirler için yer yok mu?

33 – Doğruyu getiren ve onu tasdik eden var ya, işte onlar müttakilerin ta kendileridir.

34 – Onlar için Rablerinin katında her istedikleri vardır. İşte iyilik edenlerin mükâfatı budur.

35 – Allah onların yaptıklarının en kötüsünü örtsün ve onlara mükâfatlarını da yaptıklarının en güzeli ile ödesin diye.

36 – Allah kuluna yeter değil mi? Seni ondan başkalarıyla (putlarla) korkuturlar. Allah kimi saptırırsa, onun için bir yol gösterici yoktur.

32- “Allah’a karşı yalan söyleyenden daha zalim kim vardır?” ona evlat ve ortak nispet etmekle “ve doğruyu yalanlayandan” doğru da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in getirdikleridir “kendisine geldiği zaman” duraklamadan ve üzerinde düşünmeden yalanlayandan. “Cehennemde kâfirler için yer yok mu?” bu da amellerinin cezası olarak onlara yeter. Elkâfirindeki lam’ın ahde (önceden bilinene) de cinse de ihtimali vardır. Bunu bidatçilerin kâfir olduğuna delil getirmişlerdir, çünkü onlar da doğru olduğu bilinen şeyi yalanlamışlardır. Bu görüş zayıftır, çünkü bu, Resul’ün getirdiğini hemen yalanlayan kimse hakkındadır.

33- “Vellezi cae bissıdkı (doğruyu getiren ve onu tasdik eden)” bu da cins içindir, o zaman elçileri de müminleri de içine alır, çünkü **“ülaıke hüml müttakun (işte onlar müttakilerin ta kendileridir)”** demiştir (cins için olduğundan ülaıke haberi çoğul olmuştur). Bunun Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem olduğu da söylenmiştir ki maksat o ve ona tabi olanlardır, mesela: “Musa’ya o kitabı verdik, belki hidayete ererler diye” (*Mü’minun: 49*) ayetinde olduğu gibi. Şöyle de denilmiştir: Doğru getiren Resul’dür, tasdik eden de Ebu Bekir es – Sıddik radiyallahu teala anh’tir. Bu da ellezi’nin gizlenmesini gerektirir ki bu da caiz değildir. Şeddesiz olarak “ve sadaka bihi” de okunmuştur ki insanlara o hususta doğru söyleyen, onu indığı gibi tahrif etmeden onlara ulaştıran demektir. Ya da o sebeple doğru olan demektir, çünkü o mucizdir, onun doğruluğunu gösterir. Meçhul kalıbı ile ve suddıka bihi şeklinde de okunmuştur.

34; 35- “Onlar için Rablerinin katında her istedikleri vardır” cennette **“işte iyilik edenlerin mükâfatı budur”** iyiliklerine karşı. **“Allah onların yaptıklarının en kötüsünü örtsün diye”** özellikle en kötüsünün verilmesi mübalağa içindir; çünkü o örtülürse diğeri daha çok örtülür. Ya da en kötüsü denilmesi günahlarını gözlerinde büyüttükleri içindir. Çünkü kendilerini kusurlu ve günahkâr sanırlar, kazara yaptıkları küçük günahları günahlarının en kötüsü kabul ederler. Esve’in seyyi’ manasına olması da caizdir, mesela: Ennakıs veleşec a’delâ beni mervan (Eksikle (Yezidle) Başı yarık (Ömer bin Abdülaziz) Mervan oğullarının adilleridir) kavlinde olduğu gibi. Sû’in çoğulu olarak esvâ’ da okunmuştur. **“Onlara mükâfatlarını yaptıklarının en güzeli ile versin”** o zaman güzel amelleri, ecrin artması ve ihlasları nedeniyle en güzeli sayılır.

36- “Eleysallahu bikâfin abdeh (Allah kuluna yeter değil mi?)” istifham müspeti mübalağa etmek üzere menfiyi inkâr etmek içindir. Kul Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’dır. Cinse de ihtimali vardır, Hamze ile Kisai’nin ibadehu şeklinde okuyuşları da bunu destekler. Peygamberlerle de tefsir edilmiştir. Allah’ın salat ve selamı onların üzerine olsun. **“Seni ondan başkalarıyla korkutuyorlar”** bundan Kureyş’i kast ediyor, çünkü onlar: Korkarız ki onları ayıpladığın için tanrılarımız seni çarpar, dediler. Şöyle denilmiştir: Efendimiz, Halid’i Uzza putunu kırmaya gönderdi, ona hizmet edenler: Seni uyarıyoruz, sana şiddet gösterir, dediler. Halit de ona doğru ilerledi, burnunu kırdı; Halid’i korkutmaları onu korkutma yerine konuldu. Çünkü emri veren o idi. **“Allah kimi saptırırsa”** Allah’ın ona yeteceğinden gafil olur da yarar ve zarar vermeyen şeyle korkutursa **“onun için bir yol gösterici yoktur”** doğru yola salıklayacak biri.

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ
ذِي انتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ
أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّيهِ أَوْ أَرَادَنِي
بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِي قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ
عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى
مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَنْ يَأْتِهِ
عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٤٠﴾
إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَلَى فَلِنَفْسِهِ
وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِرَكِيفٍ ﴿٤١﴾

37 – Allah kime hidayet ederse, onun için de bir saptırıcı yoktur. Allah mutlak galip, intikam sahibi değil mi?

38 – Ant olsun, eğer onlara. “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, elbette “Allah” derler. De ki: “Allah’tan başka taptıklarınızı gördünüz mü, eğer Allah bana bir zarar vermek isterse, onlar onun zararını açarlar mı yahut bana rahmet dilerse, onlar onun rahmetini tutarlar mı?” De ki: Allah bana yeter. Tevekkül edenler yalnız ona tevekkül etsinler.

39 – De ki: Ey kavmim, durumunuza göre amel edin. Şüphesiz ben de ediyorum. İleride bileceksiniz.

40 – Kendisini perişan eden azap kime gelecek ve sürekli azap kimin üzerine inecek?

41 – Şüphesiz biz sana kitabı insanlar için hak ile indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse, kendi yararınadır. Kim de saparsa, kendi zararına sapar. Sen onların üzerinde bir vekil değilsin.

37- “Allah kime hidayet ederse, onun için de bir saptırıcı yoktur”

çünkü onun yaptığını durduracak yoktur, nitekim şöyle demiştir: **“Allah mutlak galip değil mi?”** yanına yaklaşılmaz, **“intikam sahibi değil mi?”** düşmanlarından intikam alır.

38- “Ant olsun, eğer onlara: “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye soran, elbette “Allah” derler”. Çünkü tek yaratanın o olduğu açık delillerle sabittir. **“De ki: Allah’tan başka taptıklarınızı gördünüz mü, eğer Allah bana bir zarar vermek isterse, onlar onun zararını açarlar mı?”** Yani onun Yaratan Allah olduğunu bildikten sonra bana bir zarar dokundurmak isterse, sizin ilahlarınız bunu def edebilir mi? **“Ya da bana bir rahmet dilerse”** bir yarar vermek isterse **“onlar onun rahmetini tutarlar mı?”** bana ulaşmasına engel olabilirler mi? Ebu Amr tenvinle kâşifatün durrahu mümsikâtün rahmetehu okumuştur. **“De ki: Allah bana yeter”** hayır vermede ve zararı def etmede; çünkü bu durumda sabit olmuştur ki kudret sahibi odur, yapmak istediği hayra yahut şerre mani olacak kimse yoktur. Rivayete göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onlara bunu sordu, onlar da sustular, ayet bunun üzerine indi. Onların nitelemelerine göre dişi kalıbı ile kâşifatün ve mümsikâtün okunması tanrılarının çok zayıf olduğunu vurgulamak içindir. **“Tevekkül edenler yalnız ona tevekkül etsinler”** çünkü bilirler ki hepsi Yüce Allah’tandır.

39- “De ki: “Ey kavmim, durumunuza göre amel edin” halinize göre demektir, mekânet ism-i mekândır, istiare olarak hâl için kullanılmıştır, nitekim hüna ile haysü de mekândan zamana transfer edilmiştir. Çoğul olarak mekânatiküm de okunmuştur. **“Şüphesiz ben de ediyorum”** ben de durumuma göre davranıyorum. Kısa olması ve tehditte mübalağa etmek için mekânetiy lafzı atılmıştır, bir de durumunun duraklamayacağını bildirmek içindir. Çünkü Allah Teala onu günler geçtikçe kuvvetlendirecek ve ona yardım edecektir. Bunun içindir ki iki dünyada yardıma mazhar olmakla onları tehdit etmiş ve **“ileride bileceksiniz”** demiştir.

40- “Kendisini perişan eden azap kime gelecek?” çünkü düşmanlarının perişan olması onun galibiyet alâmetidir. Allah onları Bedir savaşında perişan etmiştir. **“ve sürekli azap kimin üzerine inecek?”** devamlı azap ki o da cehennem azabıdır.

41- “Şüphesiz biz sana kitabı insanlar için indirdik” onların namına, çünkü dünya ve ahiretteki çıkarları ona bağlıdır **“hak ile”** onunla ilişkili olarak. **“Artık kim doğru yolu seçerse kendi yararınadır”** çünkü kendini onunla faydalandırmış olur. **“Kim de saparsa ancak kendi zararına sapar”** çünkü vebalini boynu ile çeker. **“Sen onların üzerinde bir vekil değilsin”** onları hidayete zorlayacak değilsin; sen ancak tebliğ ile emrolundun, onu da yaptın.

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي
 مَنَامِهَا فِيمِمْسِكَ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ
 إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾
 أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا
 وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ
 وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
 وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾

42 – Allah canları ölürken alır, ölmeyeni de uykusunda alır. Ölümüne hükmettiğini tutar ve diğerini belli bir süreye kadar salıverir. Şüphesiz bunda iyice düşünen bir toplum için elbette deliller vardır.

43 – Allah’tan başka şefaatçiler mi edindiler? De ki: Onlar hiçbir şeye sahip olmuyor ve akıllarını çalıştırmıyorlar olsalar da mı?

44 – De ki: Şefaatin hepsi Allah’ındır. Göklerin ve yerin mülkü onundur. Sonra ona döndürüleceksiniz.

45 – Allah tek başına anıldığı zaman, ahirete iman etmeyenlerin kalpleri tiksindir. Ondan başkaları (putlar) anıldığı zaman, onlar birden neşelenirler.

42- “Allah canları ölürken alır, ölmeyeni de uykusunda alır” yani bedenlerden kabz eder, bunu da onunla alakasını kesmek ve onun üzerindeki tasarrufuna son vermekle yapar. Bu da ya zahiren ve batınan olur ki bu da ölüm anındadır ya da batınen değil de zahiren olur, o da uykudadır. “Ölümüne hükmettiğini tutar” onu bedene geri göndermez. Hamze ile Kisai kaf’ın zammı, dad’ın kesri ile kudiye, mevti de ref ile elmevtü okumuşlardır. “Diğerini salıverir” uyandığı zaman bedenine “belli bir süreye kadar” o da ölümü için tayin edilen vakittir, o da salıverme cinsinin sonudur. İbn Abbas radiyallahu anhumadan

rivayet edilen şu şey de bizim dediğimize yakındır: Âdemoğlunda nefisle ruh vardır, ikisinin arasında güneş ışığı gibi bir şey vardır. Nefis aklı ve iyi ile kötüyü ayırma kabiliyetidir; ruh da nefes ile hayatın dayanağıdır. Bu ikisi ölüm anında ayrılırlar, nefis de yalnız uyku halinde ayrılır. **“Şüphesiz bunda vardır”** öldürmede, tutmada ve salıvermede **“elbette deliller vardır”** onun kemal-i kudret ve hikmetini ve geniş rahmetini gösteren deliller. **“İyice düşünen bir toplum için”** bedenle ilişkisini, ölüm anında ondan tamamen ayrılışını, bedenin çürümesiyle yok olmayıp kalmasını, ona arız olan mutluluk ve bedbahtlığı, onun bedenin zahirinden ayrılmasındaki hikmeti, tamamen ölünceye kadar zaman zaman salıverilmesini düşünenler için elbette deliller vardır.

43; 44- **“Emitte hazı”** hayır, Kureyş edindi mi **“Allah’tan başka şefaathçiler?”** Allah katında kendilerine şefaath edecek. **“De ki: Onlar hiçbir şeye sahip olmuyorlar ve akıllarını çalıştırmıyorlar olsalar da mı?”** bu sıfatlarda olsalar da mı, nitekim onların cansız olduklarını, güçlerinin yetmediğini ve bir şey bilmediğini görüyorlar. **“De ki: Şefaathin hepsi Allah’ındır”** belki de bu **“şefaathçiler Allah’ a yakın kimse-lerdir, bunlar onların timsalleridir”** şeklinde verdikleri cevaba rettir. Mana da şöyledir: Allah bütün şefaath yetkisine sahiptir. Onun izni ve rızası olmadan kimse şefaath edemez. Tek başına davranamaz. Sonra bunu tespit ederek: **“Göklerin ve yerin mülkü onundur”** dedi. Çünkü bütün mülkün sahibi odur, onun izni ve rızası olmadan onun işi üzerinde konuşamaz. **“Sonra ona döndürüleceksiniz”** kıyamet gününde, o zaman da mülk onundur.

45- **“Allah tek başına anıldığı zaman”** tanrıları değil de yalnız Allah anıldığı zaman **“ahirete iman etmeyenlerin kalpleri tiksindir”** kapanır ve nefret eder. **“Ondan başkaları anıldığı zaman”** yani putlar anıldığı zaman **“onlar birden neşelenirler”** onlara kendilerini kaptırdıklarından ve Allah’ın hakkını unuttuklarından. Her iki durumda da çok ileri gitmiş ve sonuna ulaşmıştır; çünkü sevinmek kalbin neşe ile dolmasıdır. Öyle ki ondan dolayı yüzünün cildi genişler. Tiksinmek de kalbin gamla dolmasıdır, öyle ki yüzünün derisi büzüşür. **“İza zükire”**deki amil iza-i fücaiyedeki (izahüm) amildir (faceehümdür).

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ
 وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبْدِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ
 يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا
 وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ
 وَبَدَأَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾
 وَبَدَأَ لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَقَّ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ
 يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾ فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ
 نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
 لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ
 مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾

46 – De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, görünmeyeni ve görüneni bilen Allah'ım, ihtilaf ettikleri şeylerde kullarının arasında sen hüküm verirsin.

47 – Eğer yerdeki her şey ve onunla beraber bir misli zalımlerin olsaydı kıyamet gününde kötü azaptan kurtulmak için mutlaka onu fıdye verirdi. Onlara Allah'tan hesap etmedikleri şeyler göründü.

48 – Onlara kazandıkları şeylerin kötülükleri göründü ve alay ettikleri şeyler onları kuşattı.

49 – İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize dua eder. Sonra ona bizden bir nimet verdiği zaman: “Bu bana bilgim sayesinde verildi” der. Hayır, o bir imtihandır. Fakat onların çoğu bilmezler.

50 – Bunu kendilerinden öncekiler de demişlerdi de kazandıkları şeyler onlardan hiçbir şeyi def etmemişti.

46- “De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, görünmeyeni ve görüneni bilen Allah'ım” onların işinde şaşıtığın, inatlarından ve sert tabiatla-

rından sıkıldığıın zaman dua ederek Allah'a sığın. Çünkü eşyaya gücü yeten ve her hallerini bilen O'dur. **"İhtilaf ettikleri şeylerde kullarının arasında sen hüküm verirsin"** benimle onların arasında hüküm vermeye gücü yeten tek sensin.

47; 48- **"Eğer yerdeki her şey ve onunla beraber bir misli zalimlerin olsaydı, kıyamet gününde kötü azaptan kurtulmak için mutlaka onu feda ederlerdi"** bu da şiddetli tehdittir ve kurtulmaktan tamamen ümit kestirmedir. **"Onlara Allah'tan hesap etmedikleri şeyler görüldü"** bu da tehditte daha çok mübalağadır, Allah Teala'nın vaat konusunda: **"Hiç kimse onlar için ne hazırlandığını bilemez"** (Secde: 17) kavline benzemektedir. **"Onlara kazandıkları şeylerin kötülükleri görüldü"** amellerinin kötülükleri yahut amel defterleri gösterildiği zaman kazandıkları demektir. **"Ve alay ettikleri şeyler onları kuşattı"** cezası onları sardı.

49- **"Feiza messel insane (insana bir zarar dokunduğu zaman bize dua eder)"** insan cinsinden genellik itibarı ile haber vermektedir, atıf da **"veiza zükirallahu vahdehu"** (Zümer: 45) ayetinin üzerinedir. Fe de çelişkilerini, sebepleri ters yüz etmelerini göstermektedir, şu manaya ki onlar Allah bir olarak zikredildiği zaman bundan tiksindir, ilahları zikredildiği zaman da sevinirler. Onlara bir sıkıntı dokundu mu anmaktan tiksindiklerine yalvarırlar; anmakla sevindikleri putlara değil. Aradaki de itiraz cümlesidir, onlara olan bu reddi tekit etmektedir. **"Sonra ona bizden bir nimet verdiğimiz zaman"** lütfen ona bir nimet verdiğimiz zaman demektir, zaten havvelna maddesi buna özgüdür **"bu bana bilgim sayesinde verildi, der"** bunun kazanç yollarını bildiğim için yahut hak ettiğim için bana verileceğini bildiğim için ya da Allah'ın beni bilmesinden ve hak edişimden dolayı, der. Utıytuhu'daki he, ma edatına gider, eğer mevsule sayılırsa; yoksa nimete gider. O zaman müzekker olması da ondan **"şey"** lafzı murat edildiği içindir. **"Bel hiye fitnetün (hayır, o bir imtihandır)"** şükür mü edecek nankörlük mü edecek, denemek içindir. Bu da dediklerini rettir, zamirin müennes olması da haber itibarı ile dir ya da nimet lafzından dolayıdır. **"Fakat onların çoğu bilmezler"** bunu. Bu da insanın cins olduğunun delilidir.

50- **"Kad kaleha (bunu kendilerinden öncekiler de demişlerdi)"** he zamiri **"innema utituhu ala ilmin"** (Zümer: 49) kavline racidir, çünkü o, kelime yahut cümledir. Müzekker olarak da okunmuştur. **"Kendilerinden öncekiler"** de Karun ile kavmidir; çünkü o demiş, onlar da razı olmuşlardı. **"Kazandıkları şeyler onlardan hiçbir şeyi def etmemiştii"** dünya malından kazandıkları şeyler.

فَاصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا

كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيَّيْبُهُمْ
 سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ يَعْلَمُوا
 أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
 لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ
 لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا
 إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنْبِئُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ
 مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصِرُونَ ﴿٥٤﴾

51 – Kazandıkları şeylerin kötülükleri başlarına geldi. Bunlardan (bunların içinden) zalim olanlara da yaptıklarının kötülükleri dokunacaktır ve onlar (bizi) aciz bırakamazlar.

52 – Bilmediler mi ki Allah, dilediğine rızkı genişletir ve daraltır. Gerçekten bunda iman eden bir toplum için elbette ibretler vardır.

53 – De ki: Ey nefislerine karşı israf eden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü o, çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

54 – Rabbinize dönün ve size azap gelmeden önce ona teslim olun. Sonra size yardım edilmez.

51- “Kazandıkları şeylerin kötülükleri başlarına geldi” kötü amellerinin cezası yahut amellerinin cezası, onlara kötülük demesi, kötü amellerinin karşılığı olmasındandır, bu da bütün amellerinin öyle olduğuna işaretler. “Zalim olanlar” azgınlık etmekle “min haulai (bunlardan)” müşriklerden, min edatı beyaniyedir ya da bazı manasınadır. “Onlara da yaptıklarının kötülükleri dokunacaktır” ötekilere dokunduğu gibi. Zaten dokunmuştur da, çünkü yedi yıl kıtlık çektiler ve ileri gelenleri de Bedir’de öldürüldü. “Onlar bizi aciz bırakamazlar” elimizden kurtulamazlar.

52- “Bilmediler mi ki Allah, dilediğine rızkı genişletir ve daraltır” şöyle ki rızıklarını yedi yıl kesti, sonra da onlara yedi yıl bolluk verdi. **“Gerçekten bunda iman eden bir toplum için elbette ibretler vardır”** çünkü bütün olaylar dolaylı veya dolaysız Allah’tandır.

53- “Ey nefislerine karşı israf eden kullarım” günahlarda israfa kaçarak aşırı suç işleyen kullarım, Allah’a nispet edilince bunların özelikle müminler olduğu anlaşılır, Kur’an’ın örfü böyledir. **“Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin”** önce bağışlamasından, sonra da lütfünden ümit kesmeyin, **“şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar”** bir zaman sonra da olsa affeder. Bunu tövbe şartına bağlamak zahire muhaliftir. Şirk dışında mutlak olduğunu şunlar gösterir: Allah Teala **“şüphesiz Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz” (Nisa: 48)**. Sebep olarak mübalağa tarzında **“çünkü o, çok esirgeyicidir”** demiştir; hasır ifadesi kullanmıştır; bağıştan sonra rahmeti vaat etmiştir; bağışın genel olduğunu çağrıştıran şeyi başa almıştır, çünkü kullarım demiştir ki bu da zilleti gösterir; merhameti çağrıştıran ihtisas kullanılmıştır; bundan özellikle nefislerin zarar göreceğini bildirmiştir; bağıştan fazla olarak rahmetten ümit kesmekten men etmiştir; bunu mutlak ifade etmiştir; yasağa gerekçe olarak da Allah’ın bütün günahları bağışlayacağını göstermiştir: zamir yerine Allah isminin konulması da şunu göstermek içindir, çünkü o her şeyden müstağnidir, mutlak nimet verendir; ayrıca hepsini diyerek tekit etmiştir (yani ayette bütün bunlar vardır, bu da tövbe şartı olmadığını gösterir). Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem’den gelen şu hadis ayetin genel olmasına mani teşkil etmez: Bu ayeti bütün dünya malı ile değişmem, dedi. Bir adam: Ya Resulallah, buna şirk koşan da dahil mi, dedi? O da biraz durduktan sonra: Bilin ki şirk koşan da dahildir dedi ve bunu üç defa tekrarladı. Rivayete göre Mekke halkı: Muhammed putlara tapanın ve haksız yere cana kıyanın bağışlanmayacağını iddia ediyor, nasıl olur, bizse hicret etmedik, putlara taptık ve haksız yere adam öldürdük, dediler? Ayet bunun üzerine indi. Ayyaş, Velid bin Velid ve bir bölük insan hakkında indiği yahut Hamza’nın katili Vahşi hakkında indiği de söylenmiştir. Bütün bunlar ayetin genel olup tövbe şartına bağlı olmadığına bir zarar vermez. Şu ayet de böyledir:

54- “Rabbimize dönün ve size azap gelmeden önce ona teslim olun. Sonra size yardım edilmez”. Çünkü (Allah bütün günahları bağışlar) ayeti tövbe etmeden ve önceden azap görmeden bağışın olmayacağını göstermez ki tövbeye ve ihlasla amele gerek kalmasın ve azap tehdidinde aykırı olsun.

وَاتَّبِعُوا

أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ الْعَذَابُ
بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَى
مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّآخِرِينَ ﴿٥٦﴾
أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾ أَوْ تَقُولَ
حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾
بَلَى قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ
مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٩﴾

55 – Farkında olmadan ve size azap ansızın gelmeden önce size Rabbinizden indirilenin en güzeline tabi olun.

56 – Bir nefsin: “Allah’ın yanında ettiğim kusurdan dolayı eyvah başıma. Gerçekten ben alay edenlerdendim” demesinden önce (çalışın).

57 – Yahut: “Eğer Allah bana hidayet etseydi, elbette müttakilerden olurum” demesinden önce (çalışın).

58 – Yahut: “Azabı gördüğü zaman: “Keşke benim için bir dönüş olaydı, ben de iyilik edenlerden olurum” demesinden önce (çalışın).

59 – (Ona Allah tarafından): “Hayır, gerçekten sana ayetlerim geldi; sen de onları yalanladın, büyüklük tas’adın ve kâfirlerden oldun!” (denilir).

55- “Rabbinizden size indirilenin en güzeline tabi olun” Kur’an’a yahut emredilene tabi olun, men edilene değil, azimetlere tabi olun, ruhsatlara değil, nasihe tabi olun, mensuha değil. Belki de bu en çok kurtarana ve en çok selamete çıkarana tabi olun demektir mesela Allah’a dönmek ve taata devam etmek gibi. “Farkında olmadan size azap ansızın gelmeden önce” sonra açığınızı kapatamazsınız.

56- “En tekule nefsin (bir nefsin demesinden önce)” deme endişesiyle, nefsin tenvinle nekire olması, bazılarının demesindendir ya da teksir (çok olduğu) içindir, Şair A’sa’nın şu beyiti gibi:

*Nice yerler vardır ki orada seslensem,
Başını sallayarak bana nice asiller gelir.*

(Kerim'den çok kerem sahipleri (asiller) kast edilmiştir).

“Ya hasreta (eyvah başıma gelenden, demeden önce)” aslı üzere ye ile (ya hasretiye) de okunmuştur. **“Allah'ın yanında ettiğim kusurdan dolayı”** cenbillah canibihi demektir yani onun hakkında demektir ki o da taatidir. Şair Sabık el – Berberî de şöyle demiştir:

*Şu aşık hakkında Allah'tan korkmaz mısın ki
Ciğeri yanmış ve parça parça olmuştur.*

Bu (Allah hakkında kusur etmek) mübalağalı bir kinayedir, şu beyitte olduğu gibi:

*Âlicenaplık, adamlık ve ihsan, bir kubbe içinde
Toplanmış, İbn Haşrec'in başına dikilmiştir.*

(Bu sıfatlar onda var demek istiyor). Allah'ın zatında da denilmiştir ki muzaf takdir edilir, mesela taat gibi. Yakınında da denilmiştir, mesela “vessahibi bilcenbi” (Nisa: 36) (yakın arkadaşına iyilik et) gibi. Fi zikrillahi şeklinde de okunmuştur. **“Gerçekten ben alay edenlerden idim”** Allah adamlarıyla dalga geçenlerden idim. “İn küntü” hal olarak mahallen mansuptur. Sanki: Alay ederek kusur işledim demiş gibidir.

57- “Yahut: Eğer Allah bana hidayet etseydi” hakka irşat etmekle **“elbette muttakilerden olurum”** şirkten ve isyanlardan sakınanlardan olurum.

58- “Ev tekule (yahut azabı gördüğü zaman: Keşke benim için bir dönüş olsaydı, ben de iyilik edenlerden olurum” demesinden önce **(çalışın)”**. Ameli ve itikadı güzel olanlardan olurum. Ev edatı bunları şaşkınlığından ve dayanaksız mazeret olarak ileri sürmesinden hali olmadığını göstermek içindir (hepsini söyleyecektir).

59- “Hayır, gerçekten sana ayetlerim geldi; sen de onları yalanladın, büyüklük tasladın ve kâfirlerden oldun”. Bu da “eğer Allah bana hidayet etseydi” sözündeki olumsuzluk manasını rettir. Araya fasıla girmesi şunun içindir; çünkü başa alınsa idi birbirine yakın maddeler ayrılırdı, o sayılan şeylerin geriye bırakılması da varlık âlemine uyan nazma zarar verir. Çünkü o; kusur etmek, sonra hidayeti kaybetmekle oyalanmak, sonra da dünyaya dönmeyi temenni etmekle pişmanlık duymuştur. Bunlar (zikredilen bu üç ayet) Allah'ın kulların fiilindeki tesirine mani değildir, kesb yolu ile kula isnadına da mani değildir, nitekim bunu bilmektesin (çünkü Kur'an-ı Kerim'de çok geçmektedir). (Caetke şeklinde) hitabın müzekker olması manaya göredir (şahs lafzı nazara alınmıştır). Nefs kelimesinden dolayı müennes olarak da okunmuştur (caetki).

وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى
 اللَّهِ وُجُوهَهُمْ مُسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى
 لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيَنْجِي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا
 يَمَسُّهُمْ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
 وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾
 قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّبِعُونَ أَعْبُدُوا إِلَٰهًا جَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾

60 – Allah’a karşı yalan söyleyenlerin kıyamet gününde yüzle-
 rinin kara olduğunu görürsün. Kibirli için cehennemde yer yok
 mudur?

61 – Allah; sakınanları muratlarına nail olmaları ile kurtarır, on-
 lara kötülük dokunmaz ve onlar üzülmezler de.

62 – Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeyin üzerinde vekildir.

63 – Göklerin ve yerin anahtarları onundur. Allah’ın ayetlerini
 inkâr edenler, işte onlar ziyan edenlerin ta kendileridir.

64 – De ki: Ey cahiller, bana Allah’tan başkasına mı ibadet etme-
 mi emrediyorsunuz?

60- “Allah’a karşı yalan söyleyenlerin kıyamet gününde” onu caiz
 olmayan sıfatlarla ananların mesela evlat edinme gibi “yüzlerinin
 kapkara olduğunu görürsün” maruz kaldıkları şiddetten dolayı ya-
 hut yüzlerine cehaletin karanlığı çökmesinden dolayı. “Vucuhuhum”
 cümlesi hâldir, çünkü buradaki görmenin gözle görme olduğu anlaşı-
 lıyor. Zamirle yetinildiği için de vav’a ihtiyaç kalmamıştır. “Kibirli için
 cehennemde yer yok mudur?” imandan ve taattan kibirlenenler
 için. Bu da durumu onaylamadır, çünkü onlar öyle görülürler.

61- “Ve yünecci (Allah sakınanları kurtarır)” yünciy şeklinde de
 okunmuştur “bimefazetihim (muratlarına nail olmaları ile)” mefaze
 fevz kökünden mefale veznindedir. Onun kurtuluş ile tefsiri en önem-
 li kısımlarından biri ile tahsis etmektir; mutluluk ve iyi amelle tefsiri

de ona sebep manası vermektir. Hafs dışında Kufeli kurrallar muzafun ileyhine uydurmak için çoğul olarak (bimefazatihim) okumuşlardır. Ondaki be de sebep içindir, yünecciye bağlıdır ya da “la yemessühümüs suu (onlara kötülük dokunmaz)” kavline bağlıdır. Layemessühüm de hâldir ya da kurtuluşu açıklamak için yeni söz başıdır.

62; 63- “Allah her şeyin yaratıcısıdır” hayır ve şer, iman ve küfür gibi. “O, her şeyin üzerine vekildir” tasarrufuna sahiptir. “Göklerin ve yerin anahtarları onundur” ondan başka kimse onlara sahip değildir, tasarrufu da elinde değildir. Bu da kudretinden ve onları muhafazasından kinayedir. İçinde daha çok ihtisas vardır. Çünkü hazinelere ancak anahtarları elinde olan girer. Mekalîd miklîdin yahut mikladın çoğuludur, kallettuhu deyiminden gelir ki birine görev vermektir. İkîlîd’in çoğulu olduğu da söylenmiştir, bu da ikîlîdin Arapçalaşmış şeklidir, şazdır, tıpkı mezakîr gibi, Hazreti Osman radiyallahu anh, onu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e sordu, o da: Tefsiri şöyledir, dedi: Allah’tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür. Allah’ı hamd ile tespih ederim. Allah’tan bağışlanmamı dilerim. Güç ve kuvvet bir tek Allah’ın elindedir. O; ilk ve sondur, zahir ve batındır. Hayır onun elindedir, diriltir ve öldürür. Onun her şeye gücü yeter. Buna göre mana şöyledir: Bu kelimeler Allah’a aittir, onunla birlenir ve övülür. Bunlar göklerin ve yerin anahtarlarıdır. Kim bunlara söylerse o hayra nail olur.

“Allah’ın ayetlerini inkâr edenler, işte onlar ziyan edenlerin ta kendileridir” bu da “Allah kendinden korkanları kurtarır” (Zümer: 61) ayetine bağlıdır. Aralarındaki itiraz cümlesidir; kullarını kontrol ettiğini, amellerinden haberdar olup onlara karşılığını verdiğini bildirmek içindir. Nazmın değişmesi şunu bildirmek içindir; müminlerin kurtuluşunda esas olan Allah’ın lütfüdür, kâfirler ise kendileri ziyan etmişlerdir. Aynı zamanda vaadi açık söylemek ve tehdidi üstü kapalı geçmek içindir, çünkü kerem sahipleri öyle yaparlar. Ya da ayet arkasından gelen “allahu halikü külli şeyin” kavline bağlıdır, Allah’ın ayetlerinden maksat da kudretinin delilleridir, göklerin ve yerin yahut tevhit ve övgü kelimelerinin tek sahibi olduğunu bildirmektir. Ziyanın onlara isnadı ise diğerlerinin rahmet ve sevaptan yana şanslarını bildirmek içindir.

64- “De ki ey cahiller, bana Allah’tan başkasına mı ibadet etmemi emrediyorsunuz?” yani bu delillerden ve tehditlerden sonra Allah’tan başkasına mı ibadeti öneriyorsunuz. Te’mrunni cümlesi itiraziyedir, şunu göstermek içindir ki bunun ardından ona aptallıklarından dolayı: Bazı ilâhlarımızı selamla, biz de senin ilâhına iman edelim, dediler. Gayra lafzının te’murunni abudu’nun delalet ettiği şeyle mansup olması da caizdir, çünkü o, tuabbiduneni (beni ayıplıyorsunuz) mana-

sınadır, aslı da te'murunni en abüde demektir; en edatı hazf edilmiş abüdü fiili de merfu olmuştur, tıpkı şu mısradaki olduğu gibi:

Ey beni savaştıktan men eden kimse,

(En ahdura demektir, en atılmış, fiil de merfu olmuştur). En abüde okunuşu da bunu destekler. İbn Amir aslı üzere iki nunu da idgamsız olarak te'muruneni okumuştur. Nafi de ikinci nun'un hazf'i ile (te'muruni) okumuştur ki o çok hazf edilir.

وَلَقَدْ

أَوْحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَجْبُطَنَّ
عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ
مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ
جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ
بِيمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾
وَنَفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نَفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾

65 – Ant olsun, gerçekten sana ve senden öncekilere şöyle vahiy edilmiştir: Ant olsun, eğer şirk koşarsan, amelin elbette boşa gider ve sen de elbette ziyan edenlerden olursun.

66 – Hayır, Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol.

67 – Allah'ı hakkı ile takdir edemediler. Yer, kıyamet gününde onun avucudur (avucundadır). Gökler ise sağ eli ile dürülmüştür. O münezzehtir ve şirk koştıkları şeylerden yücedir.

68 – Sura üfürüldü; göklerde ve yerde kim varsa öldü, ancak Allah'ın diledikleri hariç. Sonra ona bir defa daha üfürüldü; birden onlar ayakta bakıyorlar.

65; 66- "Ant olsun, gerçekten sana ve senden öncekilere" peygamberlere "şöyle vahyedilmiştir: Ant olsun, eğer şirk koşarsan, amelin elbette boşa gider ve sen de elbette ziyan edenlerden olursun". Bu

da faraza söylenmiş bir sözdür, bundan kast edilen de peygamberleri (tevhide) teşvik etmek ve kâfirlerin ümidini kırmaktır, ümmet-i ica-betin hükmünü de bildirmektir. (Eşrekte diyerek) teke hitap edilmesi teker teker düşünülmesi itibarı ile dir. Birinci lam kaseme hazırlıktır, diğer ikisi cevap içindir. Amelin boşa çıkmasının mutlak verilmesi onların özelliklerini bildirme de olabilir, çünkü onların şirkleri en çirkindir, ölümle kayıtlama da olabilir, nitekim: “Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, işte onların ameli boşa gitmiştir” (*Bakara: 217*) kavlinde açıkça bildirilmiştir. Hüsrânın ona atfı da sonucun sebebe atfı kabilindendir. “**Belillahe (hayır, Allah’a ibadet et)**” bu da istedikleri şeyin reddidir, eğer (Allahe) mefulunun takdim edilmesi ihtisası göstermese idi böyle olmazdı. “**Şükredenlerden ol**” sana verdiği nimetlere. Bunda ihtisası gerektiren şeye işaret vardır.

67- “Allah’ı hakkı ile takdir edemediler” azametini içlerine tam sindiremediler, çünkü onu layık olmayan sıfatlarla yat ettiler. Şedde ile (kadderu) da okunmuştur. “**Yer kıyamet gününde onun avucundadır. Gökler ise sağ eli ile dürülmüştür**” bu da onun büyüklüğüne ve kudretine nispetle akılların şaştığı büyük işlerin küçük kaldığına dikkat çekmektedir. Ve şuna delalet etmektedir ki âlemi tahrip etmek çok basittir, bu da temsili ve hayali olarak verilmiştir, ortada ne gerçek olarak ne de mecaz olarak avuç da sağ el de yoktur, mesela: Gecenin kâkülü ağardı sözü gibi (şafak sökerken). Kabza lafzı bir defa kabz etmektir, kubza yerine kullanılmıştır ki elle tutulacak miktardır, mastar isim olarak kullanılmıştır ya da zatü kabdatin demektir. Muvakkat kapalı zarfa teşbih edilerek nasb ile (kabdatahu) da okunmuştur. Yerin cemî’ lafzı ile tekit edilmesi de ondan yedi kat yerin yahut yaylası ve ovasıyla bazı bölümlerinin kast edilmesindendir. Matviyyatin de okunmuştur ki o zaman hal olur, semavat da arz’a atfedilmiş ve birlikte düşünülmüş olur. “**O şirk koştukları şeylerden münezzeh ve yücedir**” kudret ve azameti böyle olan zat onların şirklerinden yahut ona nispet edilen ortaklardan ne kadar uzak ve yücedir!

68- “Sura üfürüldü” yani ilk sefer “göklerde ve yerde kim varsa öldü” öler ve yahut baygın düştü “ancak Allah’ın diledikleri hariç”. Bunların Cebail, Mikâil ve İsrâfil oldukları söylenmiştir. Arş’ı taşıyanlar da denilmiştir. “**Sonra ona bir defa daha üfürüldü**” bu da birinciden “sura bir defa üfürüldü” (*Hakka: 13*) ayetinin kast edildiğini gösterir, nitekim birçok yerde açıkça ifade edilmiştir. Uhra lafzının nasba da ref’e de ihtimali vardır. “**Birden onlar ayaktalar**” kabirlerinden kalkmışlar yahut bekliyorlar. Nasb ile (kıyamen) de okunmuştur ki o zaman haber “yanzurun” lafzı olur. O da yanzurun’daki zamirden

hâldir. Mana da şöyledir: Şaşmışlar gibi gözlerini etrafa çevirirler ya da kendilerine ne yapılacağını beklerler.

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ
بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾
وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾
وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا
فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ
يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا
قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾
قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فِئْسَ مَثْوَى
الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾

69 – Yer Rabbinin nuru ile parladı, kitap konuldu; peygamberler ve şahitler getirildi. Aralarında hak ile hükmedildi. Onlar zulmedilmezler.

70 – Her nefse yaptığı tam verildi. O, onların yaptıklarını pekiyi bilendir.

71 – Kâfirler cehenneme bölük bölük sürüldü. Nihayet ona geldikleri zaman kapıları açıldı. Onun bekçileri onlara: “Size içinizden Rabbinizin ayetlerini okuyacak ve sizi bu gününüze kavuşmaktan uyaracak elçiler gelmedi mi?” dediler. Onlar da: Evet (geldi), ancak azap sözü kâfirlere hak oldu, dediler.

72 - Girin cehennem kapılarından, orada ebedi kalıcılar olarak. Kibirlilerin yeri ne kötüdür!” denildi.

69- “Yer Rabbinin nuru ile parladı” onda meydana getirdiği adaletle, ona nur demesi adaletin çevreyi süslemesinden ve hakları ortaya çıkarmasındandır, nitekim zulme zulumat (karanlık) denilmiştir. Hadiste: Zulüm kıyamet gününde zulumattır, buyurulmuştur. Bunun içindir

ki ismini arz lafzına muzaf kılmıştır ya da yer parlak cisim aracılığı ile olmaksızın onda yarattığı nur ile parlar, bunun içindir ki onu kendine izafe etmiştir. **“Kitap konuldu”** hesap ve ceza için, bu da muhasibin hesap defterini önüne koymasından gelir ya da görevlilerin ellerindeki amel defterleri konulmuştur. Cins ile cemiden iktifa edilmiştir (elkitab). **“Peygamberler ve şahitler getirildi”** ümmetlerin leh ve aleyhlerine şahitlik eden melekler ve müminler. Şehitler de denilmiştir. **“Aralarında hükmedildi”** kulların arasında **“hak ile onlar zulmedilmezler”** sevabı eksiltmek yahut azabı artırmakla, nitekim böyle vaat edilmiştir.

70- “Her nefse yaptığı tam verildi” cezası eksiksiz verildi, “o onların yaptıklarını pekiyi bilendir” yaptıklarından hiçbir şey kaçmaz, sonra bunu açıklayıp şöyle dedi:

71- “Kâfirler cehenneme bölük bölük sürüldü” arka arkaya taburlar halinde, sapıklık ve kötülükteki derecelerine göre. Zümer, zümre’nin çoğuludur, zembr’den gelir ki o da sestir, çünkü topluluk genellikle sessiz olmaz ya da şatûn zemiretûn deyiminden gelir ki yünü az koyun demektir. Recûlün zemirûn de adamlığı az kimse demektir. Bu da az kullanılan bir cemidir. **“Nihayet ona geldikleri zaman kapıları açıldı”** girmeleri için. Hattâ edatı arkasından hikâye cümlesi gelen bir kullanıma sahiptir. Kufeli kurralar te’yi şeddesiz (fütihat) okumuşlardır. **“Onun bekçileri onlara dedi”** kınamak ve azarlamak için **“size içinizden elçiler gelmedi mi?”** cinsinizden **“size Rabbinizin ayetlerini okuyacak ve sizi bu gününüze kavuşmaktan uyuracak elçiler gelmedi mi?”** bu vaktinizden demektir ki o da ateşe girme vaktidir. Bunda şuna delil vardır ki şeriat gelmeden sorumluluk yoktur, çünkü onları azarlamayı elçilerin gelmesine ve kitapları tebliğ etmelerine bağlamışlardır. **“Onlar da: Evet geldi, ancak azap sözü kâfirlere hak oldu, dediler”** bize azap sözü hak oldu. O da bedbahtlıklarına ve cehennemliklerine verilen karardır. Zamir yerine zahirin konulması bunun kâfirlere has olmasındandır. Şöyle de denilmiştir: Bu, “ant olsun ki cehennemi bütün cinlerden ve insanlardan dolduracağım” (*Hud: 119*) sözüdür.

72- “Girin cehennem kapılarından, orada ebedi kalıcılar olarak” bunu diyen belirtilmemiştir, bu da onlara denen şeyi korkunç kılmak içindir **“kibirlielerin yeri ne kötüdür!”** el -mütekebbiriyn’deki lam cins içindir, mahsus bizzem de mahzuftur. Cehennemdeki yerlerinin haktan kibirlenmekten olduğunu bildirmek oraya girmelerine azap sözünün hak olmasına aykırı değildir. Çünkü kibirlenmeleri de diğer kabahatleri de ondan kaynaklanmaktadır, nitekim aleyhisselam Efendimiz şöyle demiştir: Allah bir kulu cennet için yaratırsa onu cennet halkının ameline kullanır. Ölünceye kadar cennetliklerin ameline iş-

ler ve cennete girer. Bir kulu da cehennem için yaratırsa onu cehennemliklerin ameline kullanır, o da ölünceye kadar o ameli yapar ve cehenneme girer.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا
 حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ
 عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ
 لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ
 مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾
 وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ
 وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

73 – Rablerinden korkanlar da cennete bölük bölük sürüldüler. Nihayet ona geldikleri zaman, zaten kapıları da açılmış, bekçileri onlara: Selam size, temizlendiniz. Ebedi kalıcılar olarak girin oraya, derler.

74 – Onlar da: Hamdolsun o Allah’a ki, bize vaadini doğruladı ve bizi bu yere mirasçı kıldı. Cennetten dilediğimiz yere konarız. Çalışanların mükâfatı ne güzel, dediler.

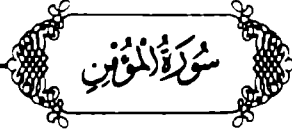
75 – Meleklerin Arş’ın etrafını kuşattıklarını görürsün. Rablerinin hamdi ile tespih ederler. Aralarında hak ile hükmolundu. “Âlemlerin Rabbi Allah’a hamdolsun, denildi.

73- “Rablerinden korkanlar da cennete bölük bölük sürüldüler” ikram yurduna doğru hızla sürüldüler, binekleri sürüldü de denilmiştir, çünkü onlar bineklerle gideceklerdir. “bölük bölük” şeref ve yüksek tabakadaki derecelerine göre. “Hattâ iza cauha (nihayet ona geldikleri zaman, zaten kapıları açılmış)” iza’nın cevabı hafif edilmiştir, bu da ikram ve hürmetlerini dille ifade etmenin mümkün olmadığını göstermek içindir ve cennet kapıları da onlara gelmeden önce açılır ki beklemesinler. Kufeli kurrarlar şeddesiz olarak (fütihat) okumuşlardır. “Bekçileri onlara: Selam size, dediler” bundan sonra bir kötülük-

le karşılaşmazsınız. **“Temizlendiniz”** günah kirlerinden **“fedhuluha (ebedi kalıcılar olarak girin oraya)”** bir daha çıkmamak üzere. Fe de temizlenmeleri girmelerine ve ebedi kalmalarına sebep olduğunu göstermek içindir. Bu da asilerin Allah’ın affı ile girmelerine mani değildir, çünkü o da onları temizleyecektir.

74- “Onlar da: Hamdolsun o Allah’a ki, bize vaadini doğruladı, dediler” yeniden dirilme ve sevap vaadini **“ve bizi bu yere mirasçı kıldı”** istiare yolu ile yerleştikleri mekânı demek istiyorlar. Oraya mirasçı kılması da amellerinden dolayı mülk etmesidir yahut varisin mirasında tasarrufu gibi tasarruf imkânına kavuştukları içindir. **“Cennetten dilediğimiz yere konarız”** yani her birimiz geniş cennetinden istediği makama konar demektir. Bununla beraber cennette manevi makamlar da vardır ki oraya gelenler engellenmezler. **“Çalışanların mükâfatı ne güzeldir”** o da cennettir.

75- “Min havlil arşı (meleklerin Arş’in etrafını kuşattıklarını görürsün)” buradaki min zaittir yahut kuşatmanın başlangıcını göstermek içindir. **“Rablerinin hamdi ile tespih ederler”** hamdden ayrılmazlar. Cümle ikinci hâldir yahut birinciye kayıtlamaktadır. Mana da bundan zevk aldıkları için onu celâl ve ikram sıfatlarıyla zikrederek demektir. Bunda şu akla getirilmektedir ki illiyyin makamındakilerin en yüksek derecesi ve en çok zevk aldıkları şey hakkın sıfatında gark olmaktadır. **“Aralarında hak ile hükmolundu”** halk arasında, bazılarını ateşe sokmak, bazılarını cennete girdirmekle ya da melekler arasında hükmolundu, bu da onları faziletleri ile mütenasip derecelere kondurmaktadır. **“Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun, denildi”** yani aramızda hak ile hükmünden dolayı demektir. Diyenler de aralarında hüküm verilen müminler yahut meleklerdir. Bunların zikredilmemesi de bilindikleri ve saygı içindir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Zümer suresini okursa, kıyamet günü ümidi kırılmaz ve Allah ona korkanların sevabını verir. Âişe radıyallahu anha da şöyle demiştir: Aleyhissalat vesselam Efendimiz her gece İsra ile Zümer surelerini okurdu. Allah daha iyi bilir.

40 / ĞAFİR (MÜ'MİN) SURESİ

Mekke'de inmiştir.

85 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 حَمْ ١ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ٢ غَفِرِ الذَّنْبَ
 وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
 إِلَهَ الْمَصِيرِ ٣ مَا يَجْلِدُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرُكَ
 تَقْلُبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ٤ كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ
 مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا
 بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ
 عِقَابِ ٥

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 - Ha. Mîm.

2 - Kitabın indirilmesi mutlak galip, hakkıyla bilen Allah'tandır.

3 - Günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı çetin ve lütuf sahibi. Ondan başka İlah yoktur. Dönüş yalnız onadır.

4 - Allah'ın ayetlerinde ancak kâfirler mücadele eder. Onların ülkede dolaşmaları seni aldatmasın.

5 - Onlardan önce Nuh kavmi, onlardan sonra da hizipler yalanladı. Her ümmet onu yakalamak için peygamberine kasdetti ve hakkı kaydırmak için batılla (batıl sebeplerle) mücadele ettiler. Ben de onları yakaladım. Azabım nasıl oldu?

1- "Ha. Mim." İbn Amir, Hamze, Kisai ve Ebu Bekir bunu açıkça imale etmişlerdir (haymîm). Nafi, Verş rivayetinde ve Ebu Amr belli belirsiz (imale ile tefhim arasında) okumuşlardır. İki sakın cem olduğu için mebni olarak feth ile (hamime), ikra' gizleyerek murep olarak nasb ile (hamime) okumuşlardır. Tenvin almaması ise marifelik ve müennesliktendir ya da yabancı vezninde olmasındandır, mesela Kabîl ve Habîl gibi.

2- "Kitabın indirilmesi mutlak galip, hakkıyla bilen Allah'tandır". Belki de özellikle bu iki vasıfla nitelenmesi Kur'an'daki mucizelikten ve hikmettendir, çünkü bu ikisi eksiksiz kudreti ve üstün hikmeti gös-

termektedir.

3- **“Günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı çetin ve lütuf sahibi”** bunlar da diğer sıfatlardır, çünkü bunda özendirme ve korkutma vardır, maksada teşvik vardır. Bunlardaki izafet hakikidir (fonksiyoneldir), çünkü bunlardan belli bir zaman kast edilmemiştir (devam istenmiştir). “Azabı çetin”den de azabı şiddetlendiren yahut eşşedid ikabuhu manası murat edilmiştir. Lam da diğerlerine uyması ve karışıklık korkusu olmadığı için atılmıştır ya da bunlar bedellerdir. Yalnız şedidül ikab'ı bedel saymak nazmı bozar. İlk ikisinin arasına vav'ın girmesi, günahların silinmesi ile tövbenin kabulünü birleştirmek içindir ya da sıfatlar birbirinden farklı olduğu içindir. Çünkü akla bir oldukları gelebilir ya da fiillerin yerleri farklı olduğu içindir, çünkü gafr maddesi örtmektir, o zaman günah yerinde kalmış olur. Bu da tövbe etmeyen içindir. Çünkü tövbe eden günah işlememiş gibidir. Tevb de mastardır, tevbe gibi, bunun (tevb'in) çoğul olduğu da söylenmiştir. Tavl da hak edilen azabı terk etmekle gösterilen lütuftur. Azap sıfatının (şedid) rahmet sıfatlarının arasında tek kalması rahmet sıfatının gazap sıfatına üstünlüğündendir. **“Ondan başka ilah yoktur”** o nedenle onun ibadetine kendini tam vermelidir. **“Dönüş yalnız onadır”** itaat edene mükâfat, isyan edene de ceza verir.

4- **“Allah'ın ayetlerinde ancak kâfirler mücadele ederler”**. İndirme işini sağlama bağladıktan sonra ona dil uzatmak ve hakkı kaydırmakla mücadele edenleri kâfirlikle damgaladı. Çünkü: **“Hakkı kaydırmak için batıl sebeplerle mücadele ettiler”** (*Ğafir: 5*) demiştir. Amma Kur'an'ın zor yerlerini halletmek, hakikatlerini çıkarmak, batıl ehlinin teşebbüslerini durdurmak ve dillerini kesmek için mücadele etmek, taatların en büyüğüdür. Bunun içindir ki aleyhissalat vesselam Efendimiz: Kur'an'da tartışmak küfürdür, demiştir. Peygamber efendimiz burada nekire olarak cidalen lafzını kullanmıştır, aslında Kur'an'ı savunmak için yapılan şey mücadele sayılmaz (o müdafaadır). **“Onların ülkelerde dolaşmaları seni aldatmasın”** onlara süre verilmesi, şanslarının yaver gitmesi ve Şam ve Yemen illerinde kârlı ticaretlerle dolaşması seni aldatmasın. Çünkü onlar yakında küfürlerinden dolayı yakalanacaklardır. Nitekim şöyle demiştir:

5- **“Onlardan önce Nuh kavmi, onlardan sonra da hizipler yalanladı”** Nuh kavminden sonra elçilere karşı toplananlar ve onlara düşmanlık edenler ki Ad ve Semud kavmi gibi demektir. Onlardan **“her ümmet elçilerine kast etti”** biresuliha şeklinde de okunmuştur. **“Onu yakalamak için”** ele geçirip işkence etmek ve öldürmek için demektir, bu da ahz maddesinden gelir ki esir almaktır. **“Batılla mücadele etti-**

ler” gerçeği olmayan şeyi ileri sürdüler. “Hakkı kaydırmak için” batılı ileri sürerek hakkı yerinden etmek için. “Ben de onları yakaladım” onlara ceza vererek helak etmekle yakaladım. “Azabım nasıl oldu?” çünkü siz onların yurtlarından geçiyor ve kalıntılarını görüyorsunuz. Bu, içinde şaşırtma olan bir tespittir (duyanların şaşması istenmiştir).

وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا
 أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ⑥ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ
 يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ
 لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ
 لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ⑦
 رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ
 مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ⑧

6 – Rabbinin kâfirlere: “Gerçekten onlar cehennemlin halkıdır” sözü hak oldu.

7 – Arş’i taşıyanlarla onun çevresindekiler Rablerini hamd ile tespih ederler, ona iman eder ve inananlar için bağışlanma dilerler: “Rabbimiz, sen her şeyi rahmet ve ilimle kapladın; tövbe edenleri ve senin yoluna uyanları bağışla. Onları cehennem azabından koru” derler.

8 – Rabbimiz, onları ve atalarımızdan, zevcelerimizden ve nesillerinden salih olanları kendilerine vaat ettiğin cennetlerine girdir. Şüphesiz sen, evet sen, mutlak galip, hikmet sahibisin.

6- “Böylece Rabbinin sözü hak oldu” tehdidi yahut azap hükmü “kâfirlere” küfürleri ile “ennehüm (gerçekten onlar cehennem halklarıdır, sözü)” bu da “kelimetü rabbike”den bedel-i kül yahut bedel-i iştimaldir, bunda birinciye göre lafız, ikinciye göre de mana nazar-ı itibara alınmıştır.

7- “Arş’i taşıyanlarla çevresindekiler” bunlar kerubiyunlardır ki

meleklerin en yüksek tabakasında olanlardır ya da ilk yaratılan meleklerdir. Onu taşımaları ve etrafını çevrelemeleri korumalarından ve onu idare etmelerinden mecazdır ya da Arş'in sahibine yakınlıklarından, onun yanında itibarlı olmalarından ve emrini yerine getirmede aracı olmalarından kinayedir. **"Rablerini hamd ile tespih ederler"** Allah'ı celal ve ikram sıfatlarından en kapsamlıları ile zikir ederler. Tesbihi asıl, hamdi ile hâl kılmak şunun içindir, çünkü hamt hallerinin gereğidir, tespih ise öyle değildir (o devamlıdır). **"Ona iman ederler"** olan imanlarını haber vermek onun faziletini açığa çıkarmak içindir. Zaten ayetin ana gayesi de budur (onun faziletini açığa çıkarmaktır). Nitekim bunu **"iman edenler için bağışlanma dilerler"** kavli ile açıklamıştır. Bir de şuna dikkat çekmek içindir ki Arş'a yakın yaşayanlarla fers'te (yerde) yaşayanlar Allah'ı bilmede eşittir. Bu da Mücessime fırkasını rettir. Onlara bağışlanma dilemeleri de onlara şefaathane etmeleridir, onları tövbeye sevk etmeleri ve onları bağışlanmayı gerekli kılan şeye özendirmeleridir. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki imanda ortaklık, iyi niyeti ve şefkati gerektirir, cinsler arasında fark olsa da böyledir, çünkü bunlar en önemli sebeplerdir. Nitekim Allah Teala: **"Ancak müminler kardeşler"** (Hucurat: 10) demiştir. **"Rabbimiz"** yani rabbimiz, derler, bu da istiğfar edenleri açıklamadır ya da haldir. **"Rabbimiz, sen her şeyi rahmet ve ilminle kapladın"** yani rahmetin ve ilmin her şeyi kaplamıştır. (Vesit'e rahmeten) diyecek yerde bu ifadeyi kullanması rahmet ve ilim sıfatını öne çıkarmak ve genelliğini mübalaga etmek içindir. Rahmetin öne alınması da burada esas olanın o olmasındandır. **"Tövbe edenleri ve yoluna uyanları bağışla"** tövbe edeceklerini ve hak yoluna tabi olacaklarını bildiklerini demektir. **"Onları cehennem azabından koru"** esirge, bu da hafifçe sezdirdikten sonra tekit için ve azabın şiddetini göstermek için açıklamadır.

8- **"Rabbimiz, onları ve atalarından, zevcelerinden ve nesillerinden salih olanları kendilerine vaat ettiğin Adn cennetlerine girdir"**. Ve men salaha birinci hümmamirine atıftır yani onları da beraber girdir ki sevinçleri tam olsun ya da ikinci hümmamirine racidir ki bu da va'din genelliğini beyan için olur. Cennete adn'in, lam'ın zammı ile saluha ve tekil olarak zürriyete hümmamir de okunmuştur. **"Şüphesiz sen, evet sen mutlak galipsin"** kudret dahilinde olan hiçbir şey ona karşı koyamaz. **"Hikmet sahibisin"** her şeyi hikmetine uygun olarak yaparsın. Ahde vefa da bunlardan biridir.

وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ
وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادُونَ
لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ
فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا آمَنَّا آتِنَا اثْنَتَيْنِ وَآخِيتَنَا اثْنَتَيْنِ
فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ﴿١١﴾
ذَلِكَ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ
يُشْرَكَ بِهِ تَوَمَّنُوا فَاَلْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٣﴾

9 – Onları kötülüklerden koru. Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, onu esirgemişsindir. İşte bu, en büyük kurtuluştur!

10 – Şüphesiz kâfirlere: “Elbette Allah’ın hıncı sizin kendinize olan hıncınızdan daha büyüktür. Çünkü siz İmana çağırıldınız da küfrederdiniz” diye seslenilir.

11 – Onlar da: Rabbimiz, bizi iki kere öldürdün ve iki kere dirilttin. Günahlarımızı itiraf ettik; çıkış için bir yol var mı, dediler?

12 – Bu size şundan ki, Allah tek başına çağırıldığı zaman inkâr ederdiniz. Ona şirk koşulduğu zaman iman edendiniz. Artık hüküm; çok yüce, çok büyük Allah’ındır.

9- “Onları kötülüklerden koru” cezalardan yahut kötülüklerin cezasından demektir. Bu da tahsisten sonra genellemedir ya da salih olanlarla tahsistir. Ya da dünyada masiyetlerden koru demektir, çünkü: “Kimi o gün kötülüklerden korursan ona gerçekten rahmet etmişsindir” demiştir. Yani kimi dünyada bunlardan korursan ahirette gerçekten rahmet etmişsindir demektir. Sanki onlar sonucu istedikten sonra sebebi de istemişlerdir. “İşte bu, en büyük kurtuluştur” yani rahmet yahut koruma ya da her ikisi demektir.

10- “Şüphesiz kâfirlere seslenilir” kıyamet gününde onlara denir: “Elbette Allah’ın hıncı sizin kendinize olan hıncınızdan daha büyüktür” yani Allah’ın size hıncı sizin hep kötülüğü öneren nefislerinize

olan hıncınızdan daha büyüktür, demektir. “İz tûd'avne (çünkü siz imana çağırıldınız da küfrederdiniz)”. Bu da birinci makt'ın gösterdiği fiilin zarfıdır, onun zarfı değildir; çünkü ondan haber verilmiştir (masterla haberinin arasına mamulü giremez). İkincinin de zarfı değildir, çünkü onların nefislerine hıncı kötü amellerinin cezasını gözleriyle gördükleri zaman kıyamet günündedir (imana davetleri ise dünyadadır, fırsatı kaçırdıkları için bir faydasını görmeyeceklerdir). Nitekim: Sen sütü yazın kaybettin (treni kaçırdın) derler. Ya da iz tûd'avne hükmünün illetidir, iki hıncın zamanı da birdir.

11- “Rabbimiz, bizi iki kere öldürdün ve iki kere dirilttin, dediler”. İki kere öldürdün; çünkü bizi ölümler olarak yarattın, sonra da ecellerimiz geldiği zaman bizi ölümler kıldın. Çünkü öldürmek hayatı baştan yok etmek ya da dönüştürmekleedir mesela küçültmek ve büyütme gibi. Bunun içindir ki: Sineği küçülten ve fili büyüten Allah'ı tenzih ederiz, denilmiştir. Eğer öldürmek değiştirmekle tahsis edilirse, serbest yaratıcının yaptığı iki şeyden biri değiştirmektir, ötekinden döndürmektir. “Ve iki kere dirilttin” birincisi ilk diriltmedir, ötekisi de öldükten sonra tekrar diriltmedir. Şöyle de denilmiştir: Birinci öldürme ecel geldiği zamandır, ikincisi de kabirde sorgu için diriltmeden sonradır. İki diriltme de kabirdeki ile öldükten sonraki diriltmedir. Çünkü maksat gaflet ettikleri ve ilgilenmedikleri şeyi gözleriyle gördükten sonra itiraf etmektir. Bunun içindir ki “günahlarımızı itiraf ettik” demelerini sebep göstermişlerdir. Çünkü günahları yapmaları dünyaya aldanmaktan ve yeniden dirilmeyi inkârlarından kaynaklanmıştır. “Çıkış için bir yol var mı?” ateşten çıkmaya bir çare var mı ki ona gidelim? Bunu da hiç ümitleri kalmadığından oyalanmak için ve şaşkınlıklarından derler. Bunun içindir ki onlara şöyle cevap verilmiştir:

12- “Bu size şundandır; Allah tek başına çağırıldığı zaman” vahdehu müttehıden yahut tevahhede vahdehu demektir; fiil hazf edilmiş, hal olarak onun yerine geçirilmiştir “inkâr ederdiniz” Allah'ın birliğini. “Ona şirk koşulduğu zaman iman ederdiniz” şirk koşmaya. “Artık hüküm Allah'ındır” ibadeti hak eden Allah'ın, çünkü size ebedi azapla hükmetmiştir “çok yüce” şirk koşulup başkasıyla eşit sayılmaktan “çok büyüktür” çünkü şirk koşup onu ibadeti hak etmede bazı mahluklarıyla eşit sayana sonsuz azapla hükmetmiştir.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُم آيَاتِهِ وَيُنَزِّل لَكُم مِّنَ السَّمَاءِ رِزْقًا
وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَلَاعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ
ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِمَّنْ أَمَرَهُ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
لِيُنَزِّلَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ
مِنْهُمْ شَيْءٌ لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾
الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٧﴾

13 – O ki size ayetlerini gösterir ve size gökten rızık indirir. Ancak ona dönen kimse öğüt alır.

14 – Öyleyse dini ona has kılarak Allah'a ibadet edin. Kâfirler hoşlanmasa da!

15 – Onun dereceleri yüksektir. Arş'in sahibidir. Ruhu emri ile kullarından dilediğinin üzerine bırakır, kavuşma gününden korkutmak için.

16 – O gün (kabirlerinden) çıkarlar. Onlardan Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. “Bugün mülk kimindir?” (denilir). Bir tek, kahreden Allah'ındır (cevabı verilir).

17 – Bugün her nefis kazandığı şey ile cezalanır. Bugün haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.

13- “Vehüvellezi yüriyküm (o ki size ayetlerini gösterir)” sizi kemale erdirmek için birliğine delalet edeni ve diğer bilinmesi şart olanı gösterir “ve size gökten rızık indirir” yaşamanızı temin etmek için rızık sebeplerini indirir mesela yağmur gibi. “Öğüt almaz” ayetlerden, açık olduğu için akıllarda saklı gibi duran, taklide saplanıldığı ve nefsanî arzulara uyulduğu için de gaflet edilen ayetlerden öğüt almaz “ancak Allah'a dönen öğüt alır” inkârdan ayetlere dönen ve onlar üzerinde derin düşünceye dalan öğüt alır. Çünkü bir şeye iyice inanan

ona zıt olan şeye bakmaz.

14- “Öyleyse dini ona has kılarak Allah’a ibadet edin” şirkten ayrıştıranak “kâfirler hoşlanmasa da!” ihlasınızdan ve onlara zor gelse de!

15- “Refiüd derecati zülârş (onun dereceleri yüksektir, Arş’in sahibidir)” bunlar da kimseye muhtaç olmadığını maddi ve manevi şekilde gösteren iki haberdır. Çünkü kemali yanında başka kemal olmadığını için dereceleri yüksek olan ve maddî âlemin aslı olan Arş’in, kudret kabzasında olan kimseye şirk koşulmaz. Şöyle de denilmiştir: Dereceler mahlukların rütbeleridir yahut meleklerin Arş’a çıkış merdivenleridir ya da göklerdir yahut sevap dereceleridir. Meth üzere nasb ile (refia) şeklinde de okunmuştur. “Yulkır ruha (ruhu emri ile atar)” bu da dördüncü haberdır, şunu göstermek içindir ki ruhanîler de emrine hazırıldılar, bu da eserleri olan vahyi açığa çıkarmakladır. Bu, tevhidi iyice zihinlere yerleştirdikten sonra peygamberlik durumuna girıştır. Ruh vahiydir, min emrihi’deki min beyaniyedir, çünkü hayrı emreden Allah’tır ya da iptidaiyedir, emreden de melektir. “Kullarından dilediğinin üzerine bırakır” peygamberlik için seçtiği kulunun üzerine. Bunda peygamberliğin Allah vergisi olduğuna delil vardır. “Liyünzire (korkutmak için)” bu vahyi atmanın sebebidir, gizli zamir de Allah’a racidir ya da zamir men’e gitmektedir yahut ruha gitmektedir. Men yakın olduğu için lam zamirin ona gittiğini destekler. “Kavuşma gününden” kıyamet gününden, çünkü onda ruhlar cesetlerle gök halkı yer halkı ile mabutlar abitlerle yahut ameller amel edenlerle buluşur.

16- “O gün çıkarlar” kabirlerinden çıkarlar yahut meydana çıkarlar; onları hiçbir şey kapatmaz ya da nefisleri ortaya çıkar, bedenleri onları kapatmaz yahut amelleri ve sırları açığa çıkar. “Onlardan Allah’a hiçbir şey gizli kalmaz” zatlarından, amellerinden ve hallerinden. Bu da hum barizun kavlini tespit etmekte ve dünyada benzerlerinden akla gelecek şeyi izale etmektedir (dünyada gizleniyorlardı, burada ise gizlenemezler). “Bugün mülk kimindir (denilir)? Bir tek kahreden Allah’ındır” diye cevap verilir. Bu da o gün sorulacak ve cevap verilecek şeyin hikâyesidir. Ya da sebeplerin ortadan kalkması ve araçların yok olması gibi durumun delalet ettiği şeyin hikâyesidir. Gerçek hal onu daima dile getirmektedir

17- “Bugün her nefis kazandığı şeyle cezalanır” sanki bu da geçen sonucudur. Özeti şudur: Nefisler itikat ve amelleriyle bir şekil kazanırlar, bunun da zevkini yahut acısını hissederek, ancak bunları dünyada hissedemez, çünkü meşgul edici engeller vardır. Kıyamet kopunca engeller ortadan kalkar, nefisler de zevk ve acılarını idrak eder. “Bugün haksızlık yoktur” sevabı eksiltmek ve azabı artırmakla.

“Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir” çünkü hiçbir şey onu meşgul edemez. O nedenle herkes hak ettiğine çabucak kavuşur.

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى
 الْحَنَاجِرِ كَظْمِينٌ مَّا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ۝
 يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ۝
 يَقْضَىٰ بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ
 إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝
 فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ
 كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَاخَذَهُمْ
 اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ۝

18 – Onları o yakın günden uyar; o zaman kalpler gamla dolu olarak gırtlakların yanındadır. Zalimler için ne sıcak bir dost ne de itaat edilen bir şefaatchi yoktur.

19 – Gözlerin halinini ve göğüslerin sakladığını bilir.

20 – Allah hak ile hükmeder. Ondan başka taptıkları hiçbir şeyle hükmedemezler. Şüphesiz Allah, o hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.

21 – Yeryüzünde gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuş görsünler? Onlar kuvvetçe ve yeryüzünde eserlerce kendilerinden daha çetin idiler. Yine de Allah onları günahları ile yakaladı. Onlar için Allah’tan bir koruyan olmadı.

18- “Onları o yakın günden uyar” yani kıyametten demektir, ona âzife denilmesi uzuf’dan yani yakınlığındandır ya da yakın olaydan demektir ki o da ateşe yaklaşmış olmalarıdır yahut ölüm günüdür. “O zaman kalpler gırtlakların yanındadır” yürekler ağızlara gelmiştir, çünkü yerinden oynar, boğaza gelir; geriye dönmez ki nefes alsınlar, çıkmaz ki ölerək rahat etsinler. “Gamla dolu olarak” bu da kalp sa-

hiplerinden hâldir, çünkü mana izafet üzerinedir (yani iz kulubuhum demektir). Ya da kâzımıyn kalplerden hâldir veyahut leda'daki zami-rinden hâldir. Bu şekilde cemi olması yutkunmanın (kazmın) akıllıla-rın işinden olmasındandır, örneğin “fe zallet anakuhum leha hadiıyn” (Şuara: 4) ayetinde olduğu gibi. Ya da mukadder (ileride) olmak üzere enzirhüm'ün mefulundan hâldir. **“Zalimler için sıcak bir dost yoktur”** şefkatli bir yakın **“ne de itaat edilen (sözü dinlenen) bir şefaathî”**. Zamirler eğer kâfirlere raci ise – ki öyle görünüyor – zalimlerin zamir ye-rine konulması bunun onlara has olduğunu ve bunun zulümlerinden meydana geldiğini göstermek içindir.

19- **“Gözlerin hainini bilir”** hain bakışını mesela namahreme bak-mak ve ona kaçamak bakmak gibi ya da gözlerin hiyanetini bilir **“ve göğüslerin sakladığını da”** içindekileri de. Cümle “vehüvellezi yüri-küm” kavlinin beşinci haberidir, şunu bildirmek içindir ki ne kadar gizli varsa hepsi Allah'ın bilgisi dahilindedir ve cezayı muciptir.

20- **“Allah hak ile hükmeder”** çünkü mutlak mülk sahibidir, ha-kimdir. Neye hükmederse hakkıdır. **“Ondan başka taptıkları ise hiç-bir şeyle hükmedemezler”** bu da onlarla alaydır; çünkü cansızdırlar; onlar için, hükmetti veya hükmetmedi denilmez. Nafi ile Hişam te ile (tedune) okumuşlardır, bunu da üslûp değiştirme veyahut kul (de ki) filini gizleme düşüncesiyle yapmışlardır. **“Şüphesiz Allah o hakkıyla işiten, hakkıyla görendir”** bu da gözlerin hainini bildiğini ve hak ile hükmettiğini tespittir. Onlar için de dedikleri ve yaptıkları şeyden do-layı tehdittir, ondan başka dua ettiklerinin haline imadır (onlar duy-mazlar da görmezler de).

21- **“Yeryüzünde gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuş görsünler?”** kendilerinden önceki Ad ve Semud ka-vimleri gibi elçileri yalanlayanların sonuçlarını görsünler. **“Onlar kuv-vetçe kendilerinden daha çetin idiler”** kudret ve imkân bakımından. Araya hüm fasılasının gelmesi – ki hakkı iki marifenin arasına girme-sidir – ef'ale min vezninin lam almama yönünden marifeye benze-mesindendir. İbn Amir kâf ile eşedde minküm okumuştur. Manası: Ekserü asaren demek olduğu söylenmiştir ki mükalliden seyfen ve rümhan kavli gibidir (ahizen rümhan demektir). **“Yine de Allah onları günahları ile yakaladı. Onlar için Allah'tan bir koruyan olmadı”** аза-bını onlardan men eden olmadı.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ

كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَآخَذَهُمُ
 اللَّهُ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ
 بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ
 فَقَالُوا سَحَرٌ كَذَابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا
 قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا
 نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾
 وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ
 أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾

22 – Bu, şundandır ki, onlara peygamberleri mucizelerle gelirdi; onlar ise inkâr ettiler. Allah da onları yakaladı. Çünkü o, çok güçlüdür, azabı şiddetlidir.

23 – Ant olsun, gerçekten Musa'yı ayetlerimizle apaçık delille gönderdik.

24 – Fir'avn'e, Haman'a ve Karun'a. Çok yalancı bir sihirbazdır, dediler.

25 – Onlara katımızdan hakkı getirince: “Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün ve kadınlarını diri bırakın” dediler. Kâfirlerin tuzağı ancak bir sapıklık içindedir.

26 – Fir'avn dedi: “Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim; Rabbine dua etsin. Çünkü ben, sizin dininizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde fesat çıkarmasından korkuyorum”.

22- “Zalike (bu şundandır)” yani bu yakalama demektir “çünkü onlara peygamberleri mucizelerle gelirdi” ya da açık hükümlerle “onlar ise inkâr ettiler. Allah da onları yakaladı. Çünkü o, çok güçlü-

dür” her istediğini gayet kolay yapar **“azabı şiddetlidir”** azabının yanında başka azabın esamesi okunmaz.

23; 24- “Ant olsun, Musa’yı ayetlerimizle gönderdik” yani mucizelerle **“ve sultanin mübin (ve açık delille)”** ezici ve net kanıtla. Atıf sıfatlar değişik olduğu için yahut bazı mucizeleri ayırmak içindir, mesela asa gibi ki bu da onu önemsetmek içindir. **“Fir’avn’e, Haman’a ve Karun’a. Çok yalancı bir sihirbazdır, dediler”** Musa aleyhisselam’ı kast ediyorlar. Bunda Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e teselli vardır ve kendilerinden önce daha sert ve zamanları da kendilerine çok yakın onların açıklaması vardır.

25- “Onlara katımızdan hakkı getirince: Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün ve kadınlarını diri bırakın, dediler” yani onlara önceden yaptıklarını tekrarlayın ki Musa’ya yardımdan vazgeçsinler. **“Kâfirlerin tuzağı ancak bir sapıklık içindedir”**. Zayi olmaya mahkumdur. Zamir yerine zahir isim konulması hükmü genel-
leştirmek ve illeti göstermek içindir.

26- “Fir’avn dedi: Bırakın beni, Musa’yı öldüreyim” adamları onu öldürmekten engelliyorlar ve: O, korktuğun kimse değildir; o bir sihirbazdır. Eğer onu öldürürsen onunla delille başa çıkamadığını zannederler, diyorlardı. O kadar kan dökücü olmasına rağmen böyle oyalanması onun peygamber olduğunu bilip öldürmekten korkmasındandır ya da öyle bir şeye girişse bile yapamayacağını zannediyordu. **“Rab-bine dua etsin”** sözü de bunu gösteriyor. Çünkü yalancıkıtan yığıtlik taşıyor ve bedduasına önem vermediğini gösteriyordu. **“Sizin dininizi değiştirmesinden korkuyorum”** eğer onu öldürmezsem bana tapmanıza ve putlara ibadetinize mani olmasından korkuyorum. Çünkü **“seni ve tanrılarını terk eder” (A’raf: 127)** demiştir. **“Yahut yeryüzünde fesat çıkarmasından korkuyorum”** dininizi tamamen değiştiremese de aranızda savaş ve kargaşa çıkarmasından korkuyorum. İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve İbn Amir cemi manasında vav ile (yuzhiru) okumuşlardır. İbn Kesir, İbn Amir ve Hafs dışında Kufeli kurrallar da ye’nin ve henin fethi ve fesad’ın ref’i ile (ev en yazhara filardıl fesadü) okumuşlardır.

وَقَالَ

مُوسَى إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ يَوْمَ
الْحِسَابِ ﴿٧﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ
أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا
يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ

كَذَّابٌ ﴿٨﴾

27 – Musa dedi: Şüphesiz ben, hesap gününe iman etmeyen her kibirliden benim de Rabbime, sizin de Rabbinize sığındım.

28 – Fir'avn hanedanından olup da imanını saklayan bir adam şöyle dedi: “Rabbim Allah’tır” dedi diye bir adamı öldürmek mi istiyorsunuz? O ki size Rabbinizden mucizeler getirdi. Eğer yalancı ise yalanı kendinedir. Eğer doğru ise sizi tehdit ettiklerinin bazısı sizi çarpar. Şüphesiz Allah haddi aşan, çok yalancıya hidayet etmez.

27- “Musa dedi” onun bu sözünü duyunca kavmine dedi, “inni ueztü (şüphesiz ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden benim Rabbime, sizin de Rabbinize sığındım)” sözüne inne edatı ile başlaması tekit içindir ve şunu vurgulamak içindir ki şerri def etmede en etkili sebep Allah’a sığınmaktır. Rab ismini seçmesi de istenenin koruma ve büyütme olmasındandır. Kendine izafe etmesi ise onları kendine uymaya teşvik etmek içindir. Çünkü ruhlar yardımlaşır sa dua daha tez kabul olunur. Fir'avn’ın ismini vermeyip de onu da başkasını da içine alacak bir sıfat kullanması sığınmayı daha genelleştirmek, hakşinaslık etmek (vefa göstermek) ve kendini bu sözü söylemeye sevk eden şeyi belirtmek içindir. Ebu Amr, Hamze ve Kisai, burada ve Duhan suresinde idgam ile (uttü) okumuşlardır. Nafi’den de aynısı rivayet edilmiştir.

28- “Fir'avn hanedanından olan bir adam dedi” Fir'avn’ın akrabalarından biri, min âl-i’deki min’in “yektümü imanehu” kavline müteallık olduğu (imanını onlardan sakladığı bir adam) söylenmiştir. O

adam İsrail oğullarından idi ya da garip idi, tek Allah'a inanıyordu, onlara bunu açıklamıyordu **"bir adamı öldürmek mi istiyorsunuz?"** onu öldürmek için suikast mı yapacaksınız? **"En yekule"** lienyekule yahut vakte en yekule demektir, onu düşünmeden, durumunu gözden geçirmeden mi öldürmek istiyorsunuz? **"Rabbim Allah'tır, dediği için"** bir tek Allah'tır, rabbiyallahu kavli sınırlama ifade eder, mesela sadıkıy zeydün (arkadaşım Zeyt'tir, tek odur) gibi. **"Size mucizeler getirdi"** doğruluğunu gösteren birçok mucize ve deliller getirdi **"min rabbiküm (Rabbinizden)"** mucizeleri zikrettikten sonra Rabbi onlara izafe etmesi onlara karşı delil getirmek ve onları aşama aşama itirafa zorlamak içindir. Sonra ihtiyatlı davranıp daha yumuşak delil getirmeye başladı: **"Eğer yalancı ise yalanı kendinedir"** dedi. Yalanının vebali onu aşmaz, siz de onu başınızdan def etmek için öldürmeye ihtiyaç duymazsınız. **"Eğer doğru ise sizi tehdit ettiklerinin bazısı sizi çarpar"** en az bazısı size dokunur. Bunda sakınmada, adil davranmada ve bağnazlık göstermemede abartı vardır. Bunun içindir ki yalancı olmasının öne almıştır. Ya da dünya azabından sizi tehdit ettiği şey dokunur ki bu da vaat ettiklerinin bir kısmıdır. Sanki onlara göre galip ihtimalle olacak dünya azabı ile korkutmuştur. Ba'z lafzını kül (hepsi) ile tefsir etmek ve şu şiiri örnek göstermek doğru değildir:

*Ben beğenmediğim yerde hiç durmam,
Meğerki bazı canları ölüm durdura.*

Çünkü bazı canlar demekle kendini kast etmiştir (konumuzla ilgili değildir). **"Şüphesiz Allah haddi aşan, çok yalancıya hidayet etmez"**. Bu da üçüncü delil getirmedi; iki yüzü vardır:

Birincisi şöyledir: Eğer aşırı giden bir yalancı olsa idi, Allah onu doğru yola iletmez ve onu mucizelerle desteklemezdi.

İkincisi, Allah kimi yardımsız bırakırsa onu helak eder; binaenaleyh onu öldürmeye ihtiyacınız yoktur. Belki de birinci manayı kast etmiş ve ikinciye demek ister gibi göstermiştir. Bunu da onları yumuşatmak maksadıyla demiştir. Bununla Fir'avn'ın aşırı yalancı olduğuna ve Allah'ın onu doğru yola, kurtuluş caddesine götürmeyeceğine ima etmiştir.

يَا قَوْمَ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ
 فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا
 مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذِي
 آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾
 مِثْلَ دَابِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ
 وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظَلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ
 عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُؤَلُّونَ مَذْبِرِينَ ۖ مَا لَكُمْ
 مِنْ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۖ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

29 – Ey kavmim (halkım), bugün mülk, yeryüzünde galipler olarak sizindir. Eğer bize gelirse, Allah'ın azabından bize kim yardım eder? Fir'avn dedi: Size ancak kendi gördüğümü gösteriyorum. Sizi ancak doğruluk yoluna iletiyorum.

30 – İman eden o kimse dedi: Ey kavmim, şüphesiz ben, sizin için hiziplerin günü gibisinden korkuyorum.

31 – Nuh, Ad, Semud ve onlardan sonraki kavimlerin (cezası) gibisinden (korkuyorum). Allah kullara zulüm isteyecek değildir.

32 – Ey kavmim, sizin için çağırışma gününden korkuyorum.

33 – O günde arkanızı dönerek kaçarsınız. Sizin için Allah'tan bir koruyucu yoktur. Allah kimi şaşırtırsa, onun için bir yol gösterici yoktur.

29- “Ey kavmim, bugün mülk, yeryüzünde galipler olarak sizindir” yani Mısır toprağında demektir. “Eğer bize gelirse, Allah'ın azabından bize kim yardım eder” yani işinizi bozmayın, onu öldürmekle Allah'ın hışmına uğramayın. Çünkü o bize gelirse kimse bizi ondan kurtaramaz. Kendisini de zamirlere katması (biz demesi) onların arkası olmasındandır ve onlarla beraber olduğunu ve önerdiği şeylere

kendini de kattığını göstermek içindir. **“Fir’avn dedi: Size ancak kendi gördüğümü gösteriyorum”** onu işaret ediyorum, öldürülmesini doğru buluyorum, ben ancak doğru bildiğim şeyi size bildiriyorum; bu konuda kalbimle dilim birbiriyle uyushmaktadır (içim dışım birdir). **“Sebiler reşad (sizi ancak doğru yola iletiyorum)”**. Reşşad şeklinde de okunmuştur ki mübalağa olur, reşide’den gelir, allam veznindedir ya da reşede’den gelir bu da abbad veznindedir, erşede’den değil, mesela cebbar’ın ecbere’den gelmesi gibi, çünkü son şekil Araplardan duyulmaya bağlıdır (kıyasi değildir) ya da reşşad doğruya nispet içindir mesela avvac ve bettat gibi.

30- “İman eden o kimse dedi: Ey kavmim, şüphesiz ben, sizin için korkuyorum” onu (Musa’yı) yalanlamada ve ona sataşmada **“hizip-lerin günü gibisinden korkuyorum”** yani geçmiş ümmetlerin günü gibisinden yani başlarına gelenden korkuyorum. Ahzab’ın (arkadan) tefsir edilmekle beraber cemi olması yevmin de cemi olmasına gerek bırakmamıştır.

31- “Nuh, Ad, Semud (kavimlerinin)” küfürde devam etmelerinden ve elçilere eziyet etmelerinden kaynaklanan cezalarından korkuyorum **“ve onlardan sonrakilerin”** mesela Lut kavmi gibi. **“Allah kullara zulüm isteyecek değildir”** onları günahsız cezalandırmaz, zalimi de intikam almadan bırakmaz. Bu, Allah Teala’nın: **“Rabbin kullara asla zulmedecek değildir” (Fussilet: 46)** kavlinde daha belîğdir, şöyle ki bu, zulüm irade teallukunu bertaraf etmektedir (zulmü bırak, istemez bile).

32- “Ey kavmim, sizin için çağırışma gününden korkuyorum” kıyamet gününden ki yardım için birbirlerine seslenirler ya da ölüm ve helak istemek için seslerini yükseltirler ya da A’raf suresinde anlatıldığı gibi cennet halkı cehennem halkına seslenir. Dal’ın şeddesi ile (tenadd) da okunmuştur ki birbirinden kaçmaktır, mesela **“o gün kişi kardeşinden kaçır” (Abese: 34)** ayetinde olduğu gibi.

33- “O günde kaçarsınız” mahşer yerinden **“arkanızı dönerek”** ondan dönüp cehenneme kaçarsınız. Ondandır firar ederek de denilmiştir. **“Sizin için Allah’tan bir koruyucu yoktur”** azabından koruyacak biri. **“Allah kimi saptırırsa, onun için bir yol gösterici yoktur”**.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ
 مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنَ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ
 رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ﴿٣٤﴾
 الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتِيهِمْ
 كِبَرٌ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ
 يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ
 يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَابَ
 السَّمَوَاتِ فَيَظْلِعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا
 وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ
 وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾

34 – Ant olsun, Yusuf size önceden geldi; siz onun getirdiğinden hâlâ şüphedesiniz. Nihayet helâk olduğu zaman: Allah ondan sonra asla bir peygamber göndermez, dediniz. İşte Allah aşırı giden şüpheciye böyle şaşırtır.

35 – O kimseler ki kendilerine gelen delil olmadan Allah'ın ayetlerinde mücadele ederler. Bu, Allah katında ve iman edenler arasında büyük buğza sebeptir. İşte Allah her kibirli zorbanın kalbini böyle mühürler.

36 – Fir'avn dedi: Ey Haman, bana yüksek bir kule yap; belki ben sebeplere yetişirim;

37 – Göklerin sebeplerine. Musa'nın tanrısına çıkarım. Gerçekten ben onu elbette bir yalancı zannediyorum. İşte böylece Fir'avn'e kötü ameli süslendi ve yoldan çevrildi. Fir'avn'in tuzağı ancak hüsrandır.

34- "Ant olsun ki Yusuf size geldi" Yakup oğlu Yusuf, bu da onun Fir'avn'inin, Musa'ninki ile aynı olma durumuna göredir (aslında de-

ğildir) ya da ataların hallerini evlatlara nisbet etmektir yahut torunudur ki Yusuf bin İbrahim bin Yesuf demektir. **“daha önce”** Musa’dan önce **“açık delillerle geldi”** mucizelerle. **“Siz onun getirdiğinden hala şüphedesiniz”** getirdiği dinden. **“Nihayet helâk olduğu zaman”** öldüğü zaman **“Allah ondan sonra asla bir peygamber göndermez, dediniz”** onun peygamberliğini inkâra bir de geleceklerin inkârını eklediniz. Ya da onun risaletinden şüphe içinde iken ondan sonra elçi gelmeyeceğini kesin söylediniz. **“Ellen yebasallahu”** da okunmuştur ki göndermeyeceğinde birbirlerini onaylıyorlardı demek olur. **“Kezallik (bunun gibi)”** bu sapma gibi **“Allah saptırır”** isyanda **“aşırı giden şüpheci”** evham aklını mağlup ettiği ve taklide saplandığı için belgelerin şahitlik ettiği şeyde şüphe eder.

35- **“Vellezine (o kimseler ki Allah’ın ayetlerinde mücadele ederler)”** bu da birinci mevsuldan (men’den) bedeldir, çünkü çoğul manasınadır **“kendilerine gelen delil olmadan”** kanıtsız, bilakis ya taklitle ya da yersiz şüphe ile mücadele ederler. **“Kebüre makten (bu, Allah katında ve iman edenler katında büyük buğza sebeptir)”** kebüre’deki zamir men’e racidir, müfret olması da lafzından dolayıdır. Ellezine amenu’nun müpteda olup haberinin de muzafın hazfı ile kebüre olması da acizdir yani ve cidalüllezine yücadilune kebüre matken demektir ya da haber bigayrı sultanin’dır, kebüre’nin faili de **“kezallike”**dir. Yani kebüre matken mislû zalikel cidali demektir. O zaman **“yatbaullahu”** mücadelelerini gerektiren şeyi göstermek için yeni söz başı olur. Ebu Amr ile İbn Zekvan tenvinle (kabin) şeklinde okumuşlardır ki mütekebbir ile cebbar bunun sıfatı olur. Çünkü onların kaynağı kalptir, mesela gözümle gördüm, kulağımla işittim sözü gibi ya da tenvin muzafın hazfine göredir yani alâ külli zi kalbin mütekebbirin demektir.

36; 37- **“Fir’avn dedi: “Ey Haman, bana yüksek bir kule yap”** uzaktan görünen yüksek bir yapı, bu da sarrahaş şey’ü deyiminden gelir ki bir şey görünmektir. **“Belki ben sebeplere yetişirim”** yollara **“gökle- rin sebeplerine”** bu da onu açıklamaktadır. Sebeplerin kapalı verilip de sonra açıklanması önemini artırmak ve dinleyiciyi onu tanımaya teşvik etmek içindir. **“Musa’nın tanrısına çıkarım”** bu da ebluğu’nun üzerine atıftır. Hafs ise lealle’nin cevabı olarak nasb ile (ettalia) okumuştur. Belki de Fir’avn yüksek bir yere bir kule yapmak, ondan da yıldızların durumlarını gözetlemek istemiştir. Çünkü onlar göksel sebeplerdir, yerdeki olayları gösterirler. Orada Musa’yı Allah’ın gönderdiğine dair bir şeyler görmek ya da Musa’nın dediklerinin yanlış olduğunu göstermek istiyordu; çünkü öyle bir şeyin olması onu görmesine ve ona vasıl olmasına bağlı idi. Bu da göğe çıkmadan olmazdı.

Bu aynı zamanda insanın gücü yetecek bir şey değildir. Bütün bunlar Fir'avn'ın Allah'ı tanınamasından ve peygamberliğin nasıl bir şey olduğunu bilmemesindendir. "Gerçekten ben onu elbette bir yalancı zannediyorum" elçilik davasında. "Vekezalike (bunun gibi)" bu süsleme gibi "Fir'avn'e kötü ameli süslendi ve yoldan çevrildi" doğru yoldan. Yapan gerçekte Allah'tır, zaten feth ile zeyyene okunuşu da bunu gösterir, yapan Allah'tır, şeytan vasıtasıdır. Hicazlı iki kurra ile Şamî ve Ebu Amr "ve sadde" okumuşlardır ki Fir'avn bu gibi yaldızlamalar ve şüphelerle insanları doğru yoldan çevirdi demek olur. "Fir'avn'ın tuzağı ancak hüsrandır" yani ziyandadır kavli de bunu teyit eder.

وَقَالَ الَّذِي آمَنَ

يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَا قَوْمِ
إِنَّمَا هَذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ
الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا
وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾
وَيَا قَوْمِ مَا لِيَ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجْوَى وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾
تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ
وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾

38 – İman eden kimse: Ey kavmim, bana tabi olun; size doğruluğun yolunu göstereyim, dedi.

39 - Ey kavmim, bu dünya hayatı ancak geçici bir faydadır. Şüphesiz ahiret o, karar yurdu.

40 – Kim bir kötülük yaparsa, ancak misli ile cezalanır. Kim de erkek yahut dişi, mümin olarak iyi bir şey yaparsa, işte onlar cennete girerler, orada hesapsız rızka nail olurlar.

41 – Ey kavmim, neden ben sizi kurtuluşa davet ediyorum da siz beni ateşe davet ediyorsunuz?"

42 – Beni Allah'ı inkâr etmem ve ona bilgim olmayan şeyi şirk koşmam için davet ediyorsunuz. Ben ise sizi mutlak galip, çok bağışlayan Allah'a davet ediyorum.

38- “İman eden kimse dedi” yani Fir'avn hanedanından iman eden o kimse dedi. Musa aleyhisselam da denilmiştir. “Ey kavmim, bana tabi olun; sizi doğruluğun yoluna ileteyim” size bir yol gösteriyim ki sizi menzil-i maksuda ulaştırırsın. Bunda Fir'avn ve kavminin yolunun sapık olduğuna ima vardır.

39; 40- “Ey kavmim, bu dünya hayatı ancak geçici bir faydadır” tez zeval bulur, “şüphesiz ahiret o, karar yurdudur” çünkü ebedidir. “Kim bir kötülük yaparsa, ancak misli ile cezalanır” Allah'ın adaleti gereği, bunda cinayetlerin misli ile tazmin edileceğine delil vardır. “Kim de erkek yahut dişiden, mümin olarak iyi bir şey yaparsa, işte onlar cennete girerler. Orada hesapsız rızık alırlar”. Takdire sığmaz ve amelle de tartılmaz, bilakis Allah'ın lütuf ve rahmetiyle kat kat verilir. Belki de iş yapanların gruplara ayrılması, cezanın ism-i işaret başında olarak isim cümlesiyle verilmesi ve sevabın katlanılması rahmetin baskınlığını göstermek içindir. Amelin asıl sayılıp imanın hal olarak verilmesi de imanın amelde şart olduğunu ve imanın sevabının amelin sevabından daha yüksek olduğunu bildirmek içindir.

41- “Ey kavmim, neden ben sizi kurtuluşa davet ediyorum da siz beni ateşe davet ediyorsunuz?” onlara ikinci kez seslenmesi, onları gaflet uykusundan uyarmak ve çağrılan şeyin önemini belirtmek içindir. Ve onları nasihatlerine karşılık verdikleri şeyle daha çok kınamak içindir. Bunu kendinden öncekini beyan eden bir kelama dahil olan şeye atfetti, birinci nidaya atfetmedi, çünkü üçüncü nidadan sonrası da birinci nidada açık veya kapalı olarak özetlenen şeyin tefsiridir ya da bu cümle birinci nidaya atıftır.

42- “Teduneni (beni Allah'ı inkâr etmem için davet ediyorsunuz)” bu da bedel yahut atıf beyandır, içinde sebep gösterme vardır. Dua ile hidayet fiilleri ilâ ve lam ile geçişli kılınmada birdirler. “Ve bilgim olmayan şeyi ona şirk koşmam için davet ediyorsunuz”. Tanrılığı hususunda hiç bilgim olmayan demektir. Maksat bilginin olmadığıdır ve şuna dikkat çekmektir ki ilah olmak için mutlaka bir kanıt lazımdır. Ona itikat etmek de ancak kesin şeyden sonra olur. “Ben ise sizi mutlak galip, çok bağışlayan Allah'a davet ediyorum” sonsuz kudret, galibiyet ve ona bağlı olan ilim ve irade, ceza verme imkânı, azap etmeye ve bağışlamaya gücü yetme gibi sıfatları üzerinde toplayan Allah'a davet ediyorum.

لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي

إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَّرَدَّنَا
إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾
فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفَوضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَّيْهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا
مَكَرُوا وَحَقَّ بِالِإِسْلَامِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ النَّارُ
يُغْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾

43 – Şüphesiz, beni davet ettiğiniz şey için ne dünyada ne de ahirette davet (yetkisi) yoktur. Gerçekten dönüşümüz Allah'adır ve gerçekten aşırıdır, onlar ateşin yaranıcılarıdır.

44 – Size dediklerimi hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a ısmarlıyorum. Şüphesiz Allah kulları çok iyi görendir.

45 – Allah da onu kurdukları tuzağın kötülüklerinden korudu. Fir'avn hanedanını da azabın kötüsü kuşattı.

46 – O da ateş. Ona sabah akşam sunulurlar. Kıyamet koptuğu gün, “Fir'avn allesini azabın en çetinine sokun” (denecek).

43- “La cereme” davet ettikleri şey için ret yoktur, cereme faale veznindedir, hakka manasıdır, faili de “ennema teduneni (şüphesiz beni davet ettiğiniz şey için ne dünyada ne de ahirette davet yetkisi yoktur)” kavlidir. Yani tanrılarınızın kendilerine tapmaya davet hakkı yoktur, çünkü onlar cansızdırlar, tanrı olmalarını gerektirecek bir şey yoktur ya da makbul davetlerinin olmaması haktır veyahut onlara yapılan duanın kabul olunmaması haktır. Şöyle de denilmiştir: Cereme kesebe manasıdır, faili de altındaki zamirdir yani ona yapılan dua ona dua değildir, şu manaya ki bundan ancak yapılan çağrının batıl olması meydana gelir. Şöyle de denilmiştir: Cerm'den faale veznindedir, kesmek manasıdır, tıpkı labüdde'nin tebdid'den fu'l vezninde

olması gibi ki o da ayırmak manasıdır. Mana da şöyledir: Putlara yapılan çağrının kesileceği yoktur yani bir vakitte kesilip de hak olma şansı yoktur. La cürme okunuşu da bunu destekler ki bu da onda bir lügattir, tıpkı reşed ve rüşd gibi. “Gerçekten dönüşümüz Allah’adır” ölmekle “ve gerçekten aşırılar” sapıklıkta, taşkınlıkta mesela şirk koşma ve kan dökme gibi “onlar ateşin yaranıdır” ondan ayrılmayacaklardır.

44- “Fesetezkurune (hatırlayacaksınız)” fesetüzzekkirune de okunmuştur ki azabı gördüğünüz zaman bazınız bazınıza hatırlatacaktır demektir “size dediğimi” verdiğim öğüdü. “Ben işimi Allah’a ısmarlıyorum” beni bütün kötülüklerden koruması için. “Şüphesiz Allah kulları çok iyi görendir” onları esirger, bu da sanki şundan anlaşılan tehditlerine cevaptır:

45- “Fevekahu (Allah da onu o kurdukları tuzakın kötülüklerinden korudu)” tuzaklarının kötü sonuçlarından. Zamirin Musa aleyhisselam’a gittiği de söylenmiştir. “Fir’avn hanedanını da azabın kötüsü kuşattı” Fir’avn’i ve kavmini demektir. Onları zikretmekle Fir’avn’i demeye gerek kalmamıştır, çünkü onun bu işe hepsinden daha müstahak olduğu bilinmektedir. O mümin kişiyi kovalayanları da sardı denilmiştir. Çünkü dağa kaçtı, onu bir grup insan takip etti. Onu namaz kılariken buldular, vahşi hayvanlar etrafını sarmış, onu koruyordu, onlar da döndüler, Fir’avn de onları öldürdü.

46- “Ennar (o da ateş. Ona sabah akşam sunulurlar)” bu da yeni söz başıdır, ya da ennar mahzuf müptedanın haberidir, yuradune de onu açıklamak için yeni söz başıdır ya da bedeldir, yuradune de ondan hâldir ya da âl lafzından hâldir. İhtisas üzere mansup olarak (ennare) de okunmuştur ya da yuradune’nin tefsir ettiği gizli bir fiille mansuptur, mesela yuslevne (yakılırlar) gibi, çünkü ateşe arz edilmeleri ateşte yanmaları demektir, mesela: Uridal üsara alesseyfi denir ki esirler kılıca arz edildiler yani öldürüldüler demektir. Bu da ruhlarının ateşe arz olunmasıdır, nitekim İbn Mes’ud şöyle rivayet etmiştir: Kıyamet gününde onların ruhları siyah kuşların kursaklarında sabah akşam ateşe arz olunur. Sabah akşam olmak üzere bu iki vaktin zikredilmesi bunlarla tahsise de ebediliğe de muhtemeldir. Bunda ruhun ebediyetine ve kabir azabının olduğuna delil vardır. “Kıyamet koptuğu gün” yani bu azap dünya durduğu sürecedir, kıyamet koptuğu zaman onlara: “Girin, ey Fir’avn ailesi” denilir, “en çetin azaba” cehennem azabına. Çünkü o, içinde bulundukları kabir azabından daha şiddetlidir. Hamze, Kisai, Nafi ve Hafs edhili şeklinde okumuşlardır ki meleklere onları cehenneme sokmakla emir olur.

وَإِذِ يَتَحَاوُونَ فِي النَّارِ

فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ
تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾
قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ
قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخِزْنَةِ
جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾
قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمُ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَى
قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَاؤُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾
إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾

47 – Hatırla o zamanı ki ateşte tartışırlar. Zayıflar, kibir taslayanlara: Gerçekten biz size tabi idik. Bizden ateşten bir parça savar mısınız, derler?

48 – Kibir taslayanlar da: Gerçekten biz, hepimiz (ateşin) içindeyiz. Şüphesiz Allah kulları arasında gerçekten hüküm verdi, dediler.

49 – Ateştekiler, cehennemin bekçilerine: Rabbinize yalvarın, bizden azabı bir gün hafifletsin, derler!

50 – Onlar da: Size peygamberleriniz mucizeler getirmedi mi, dediler? Onlar da: Evet, dediler. Onlar da: Siz yalvarın. Kâfirlerin duası ancak hüsrandır, dediler.

51 – Gerçekten biz, peygamberlerimize de iman edenlere de dünya hayatında da şahitlerin durduğu günde de elbette yardım edeceğiz.

47- “Veiz (hatırla o zamanı ki ateşte tartıştılar)” üzkür mukadderdir ve ğuduvven’in üzerine atfı da muhtemeldir. “Zayıflar kibir taslayanlara der” bu da onun açıklamasıdır: “Gerçekten biz size tabi idik”

tebean tabiin çoğuludur, tıpkı hadem'in hadim'in çoğulu olduğu gibi ya da zevi tebein demektir ki bu manaya muzafın takdir edilmesi iledir ya da mübalağa için mastarla niteleme iledir. **"Bizden ateşten bir parça savar mısınız?"** def etmekle ya da taşımakla, nasiben muğnune'den anlaşılan şeyin mefulun bihidir yahu mefulun lehidir, bu da hamiline manasını vermekledir ya da mefulun mutlaktır, şu ayetteki şey'en lafzı gibi "len tuğniye anhum emvaluhum vela evladuhum minallahi şeyen" (*Al-i İmran: 10*). O zaman min, muğnune'ye müteallık olur.

48- "Kibir taslayanlar da: Gerçekten biz, hepimiz ateşin içindeyiz, dediler" biz ve siz, sizden nasıl def edebiliriz ki eğer elimizden gelse idi kendimizden def ederdik. Tekit olmak üzere küllen de okunmuştur, çünkü küllena manasınadır, tenvini de muzafun ileyhten ivazdır. Zarfta saklı zamirden hâl olması caiz değildir, çünkü o (zarf) takaddüm eden hâlde amel edemez, ama takaddüm eden zarfta amel eder, mesela külle yevmin leke sevbün (sana her gün bir elbise vardır) gibi. **"Şüphesiz Allah kulları arasında hüküm verdi, dediler"** cennetlikleri cennete, cehennemlikleri de cehenneme girdirmekle. Onun verdiği kararı gözden geçirecek yoktur.

49- "Ateştekilere cehennemin bekçilerine dedi" yani cehennem hazinlerine, cehennemin zamir yerine konulması korkutmak içindir yahut oradaki yerlerini açıklamak içindir. Çünkü cehennemin oranın en alt katı olma ihtimali vardır, bu da bi'rün cihinnamün kavlinden gelir ki derin kuyu demektir. **"Rabbimize yalvarın, sizden azabı bir gün hafifletsin"** bir gün kadar (çünkü orada gün yoktur) **"azaptan"** azaptan biraz hafifletsin demektir. Mefulun muzafın hazfi ile "yevmen" (azabe yevmin), azabın da onun beyanı olması da caizdir.

50- "Onlar da: Size peygamberleriniz mucizeler getirmedi mi, dediler?" bundan onları delille susturmak ve dua vakitlerini zayi edip icabet sebeplerini geçersiz kıldıkları için azarlamak istediler. **"Onlar da: Evet, onlar da: Siz yalvarın, dediler"** çünkü biz ona cüret edemeyiz, zira sizin gibilere dua etmenize izin verilmedi. Bu da onları icabetten ümit kestirmek içindir. **"Kâfirlerin duası ancak hüsrandır"** zayi olmuştur, kabul olunmaz. Bu da onları icabetten ümit kestirmek içindir.

51- "Gerçekten biz, peygamberlerimize de iman edenlere de elbette yardım edeceğiz" kanıtla, zaferle ve kâfirlerden intikamlarını almakla. **"Dünya hayatında da şahitlerin durduğu günde de"** yani iki dünyada. Düşmanlarının zaman zaman galip gelmeleri bu kuralı bozmaz, zira itibar sonucadır ve çoğunluğadır. Eşhad da şahid'in çoğuludur, sahib ve ashab gibi. Maksat kıyamet gününde insanlara şahitlik edecek olan melekler, peygamberler ve müminlerdir.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ

مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾
 وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ
 الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرَى لِأُولَى الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَاصْبِرْ
 إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
 رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ
 اللَّهِ يَغْيِرُ سُلْطَانٍ آتِيهِمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ
 مَا هُمْ بِبَالِغِيٍّ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
 الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلَقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ
 خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

52 – O günde zalimlere mazeretleri fayda vermez. Onlar için lanet vardır, onlar için yurdun en kötüsü vardır.

53 – Ant olsun, gerçekten Musa'ya o kılavuzu verdik ve İsraili oğullarını o kitaba mirasçı kıldık.

54 – Rehber olmak ve saf akıl sahiplerine öğüt vermek için.

55 – Sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi hakır. Günahın için istiğfar et. Rabbini hamd ile akşamüzeri ve sabahleyin tespih et.

56 – Allah'ın ayetlerinde kendilerine gelen bir delil olmadan tartışanlar var ya, onların göğüslerinde ancak bir kibir vardır ki ona asla yetişemezler. Allah'a sığın. Çünkü o, hakkıyla işiten, çok iyi görendir.

57 – Elbette göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür. Ancak insanların çoğu bilmezler.

52- “Yevme (o günde zalimlere mazeretleri fayda vermez)” birin-

ci yevme'den bedeldir, mazeretin fayda vermemesi geçersiz olduğu içindir ya da onlara izin verilmez ki özür dilesinler. Kufeli'lerin dışındaki kurralar te ile (latenfau) okumuşlardır. **"Onlar için lanet vardır"** rahmetten uzaklık vardır **"onlar için yurdun en kötüsü vardır"** o da cehennemdir.

53; 54- **"Ant olsun gerçekten Musa'ya o kılavuzu verdik"** dinde hidayet edecek mucizeleri, suhurları ve şeriatları demektir. **"Ve İsrail oğullarına o kitabı verdik"** bundan sonra da Tevrat'ı miras verdik. **"Rehber olmak ve öğüt olmak için"** hidayet ve hatırlatmak için, yol gösterici ve yadigâr olmak için. **"Saf akıl sahiplerine"** sağlam akıl sahiplerine.

55- **"Sabret"** müşriklerin eziyetlerine **"şüphesiz Allah'ın vaadi haktır"** zafer vaadi, onda dönme yoktur. Musa ile Fir'avn'ın halini şahit getir. **"Günahın için istiğfar et"** dinine dön, evlayı terk etmek ve düşmanlara önem vermekle yaptığın kusurları istiğfar ile telafi et, kapat. Çünkü Allah Teala yardımda ve işini açığa çıkarmada sana yeter. **"Rabbini hamd ile akşamüzeri ve sabahleyin tespih et"** Rabbini tespih etmeye ve ona hamd etmeye devam et. Bu iki vakitte namaz kıl da denilmiştir. Çünkü Mekke'de namaz sabahleyin iki rekat ve akşamüzeri de iki rekat idi.

56- **"Allah'ın ayetlerinde kendilerine gelen bir delil olmadan tartışanlar var ya"** bu da batıl yolla mücadele eden herkesi içine alır, gerçi Mekke müşrikleri ile Yahudiler hakkında inmiştir, onlar şöyle demişlerdi: Beklediğimiz peygamber sen değilsin; o, Davud oğlu Mesih'tir, karaya ve denize hükmedecektir, nehirler onunla beraber akar, demişlerdi. **"Onların göğüslerinde öyle bir kibir vardır ki"** haktan kibirlenme ve düşünme ve bilmeden büyüklenme vardır ya da riyaset veyahut peygamberlik ve mülkün yalnız kendilerinde olma arzusu vardır ki **"ona asla ulaşamayacaklardır"** ayetleri def etmeye yahut istedikleri (reislik ve peygamberlik arzusuna). **"Allah'a sığın"** ona iltica et **"çünkü o, hakkıyla işiten, çok iyi görendir"** sözlerinizi işitir, yaptıklarınızı görür.

57- **"Elbette göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür"** bu kadar büyük olan şeyleri önceden bir şeye dayanmadan yaratan, insanı da bir asıldan ikinci kez yaratmaya kadirdir. Bu ifade tartışıkları en müşkül şey olan tevhidi açıklamaktadır. **"Ancak insanları çoğu bilmezler"** çünkü aşırı gafletlerinden ve nefsanî arzularına uyduklarından bakmazlar da düşünmezler de.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾
 إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
 لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ
 الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ فَاخْرِجُنَّ ﴿٦٠﴾
 اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لَتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ
 مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ
 النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ
 شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾

58 – Kör ile gören, iman edip iyi şeyler yapanlarla kötülük yapan bir olmaz. Ne de az düşünüyorlar!

59 – Şüphesiz kıyamet elbette gelicidir, onda şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu iman etmezler.

60 – Rabbiniz dedi: Bana dua edin, size icabet edeyim. Şüphesiz benim ibadetimden büyülenenler, cehenneme hor olarak gireceklerdir.

61 – Allah o zattır ki geceyi onda dinlenmeniz için, gündüzü de aydınlatıcı (görücü) olarak yarattı. Gerçekten Allah insanlara elbette lütuf sahibidir. Ancak insanların çoğu şükretmezler.

62 – İşte Rabbiniz Allah her şeyin yaratıcısıdır. Ondandır başka ilah yoktur. Nasıl da çevriliyorsunuz!

58- “Kör ile gören bir olmaz” gafil ile uyanık bir olmaz “iman edip iyi şeyler yapanlarla kötülük yapan bir olmaz” iyilik yapanla kötülük yapan demektir, mutlaka farklı olacakları bir durum olmalıdır, o da yeniden dirilmeden sonra olacaktır. Müsi’ lafzının başına olumsuzluk edatı olan lâ getirilmesi şunun içindir; çünkü maksat onun iyilik ede-

ne eşit olmasını bertaraf etmektir, çünkü iyinin üstünlüğü ve saygınlığı vardır. İkinci atıf edatı (vellezine) mevsulu üzerine atfedilen şeyle beraber a'ma ve basiyr lafızlarına atfetmek içindir, çünkü sıfatların gayesi ya da açıkça ve temsîlî olarak delaletleri de farklıdır. **“Ne de az düşünüyorlar!”** Zamir insanlara ya da kâfirlere gitmektedir. Kufeliler muhatapları daha çok kabul ederek ya da üslup değiştirerek yahut da Peygambere emir diyerek te ile (tetezekkerun) okumuşlardır.

59- **“Şüphesiz kıyamet elbette gelicidir, onda şüphe yoktur”** gelmesinde, çünkü mümkün olduğuna açık delil vardır, kopacağına da peygamberler icma etmişlerdir. **“Fakat insanların çoğu iman etmezler”** onu tasdik etmezler, çünkü gördükleri maddi şeylere kilitlendiklerinden bakışları kusurludur.

60- **“Rabbiniz dedi. Bana dua edin”** bana ibadet edin **“size icabet edeyim”** size sevap vereyim. Çünkü **“şüphesiz benim ibadetimden büyüklemler cehenneme hor olarak gireceklerdir”** küçülerek. Eğer dua istemekle tefsir edilirse, ondan çeviren kibirlenme mübalağa için onun (istememenin) yerine konulmuş olur ya da ibadetten murat edilen duadır, çünkü onun bir bölümüdür. İbn Kesir ile Ebu Bekir ye'nin zammı ve hı'nın da fethi ile seyüdhalune okumuşlardır.

61- **“Allah o zattır ki geceyi onda dinlenmeniz için yarattı”** onda istirahat etmeniz için, onu soğuk ve karanlık yaptı ki hareketler zayıflasın ve duyular yatışsın. **“Gündüzü de aydınlatıcı olarak yarattı”** mubsıran onda görülür yahut onunla görülür demektir. Görmeyi ona isnat etmesi (görücü olması) mübalağalı bir mecazdır. Onun içindir ki onu illet olmaktan hal olmaya çıkarmıştır (gündüz her şeyi o kadar açık gösterir ki neredeyse kendisi de görür hale gelmiştir). **“Gerçekten Allah insanlara elbette lütuf sahibidir”** kimsenin lütfü ona denk olmaz. Buna dikkat çekmek için mufdıl kalıbını kullanmamıştır. **“Ancak insanların çoğu şükretmezler”** nimet vereni tanımadıklarından ve nimetin kadrini bilemediklerinden. Nas kelimesinin tekrar edilmesi nankörlüğü onlara tahsis etmek içindir.

62- **“ZalİKüm (işte budur)”** işte İlah ve Rab olmayı gerektiren fiilleri üzerinde bulunduran zat **“Allah'tır, Rabbinizdir, her şeyin yaratıcısıdır, ondan başka İlah yoktur”** bunlar arka arkaya gelen haberlerdir; arkadan gelen geçeni tahsis ve tespit eder (örneğin Rab Allah olmayı gerektirir). Nasb ile ihtisas olarak **“halika”** da okunmuştur (a'ni halika) o zaman lailahe illa hu geçen sıfatların sonucu gibi yeni söz başı olur. **“Nasıl da çevriliyorsunuz”** nasıl ve ne şekilde ibadetinden çevrilip başkasına ibadet ediyorsunuz.

كَذَلِكَ يُؤْفِكُ

الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ
لَكُمْ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ
فَلَحَسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكُمُ اللَّهُ
رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ الْحَيُّ
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾ قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي
وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾
هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ
ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا
شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يَتُوفَى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُسَمًّى
وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

63 – Allah'ın ayetlerini inkâr edenler işte böyle çevrilir.

64 – Allah odur ki yeri sizin için bir karargâh, göğü de bir bina kıldı. Size suret verdi; suretlerinizi güzelleştirdi. Size temiz şeylerden rızık verdi. İşte Rabbiniz Allah budur. Âlemlerin Rabbi Allah yücedir!

65 – Allah diridir. Ondan başka İlah yoktur. Dini ona has kılarak ona ibadet edin. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamt olsun!

66 – De ki: Gerçekten ben, bana Rabbinden açık deliller geldiği zaman sizin Allah'tan başka ibadet ettiklerinize ibadet etmekten men edildim ve âlemlerin Rabbi Allah'a teslim olmakla emrolundum.

67 – O ki sizi topraktan, sonra meniden, sonra kan pıhtısından yarattı. Sonra da sizi bir çocuk olarak çıkarıyor. Sonra güçlü çağınıza yetişmeniz, sonra da ihtiyarlar olmanız için. İçinizden kimi önceden öldürülür ve belli bir ecele yetişmeniz için. Umulur ki aklınızı çalıştırırsınız.

63- “Allah’ın ayetlerini inkâr edenler işte böyle çevrilirler” onlar çevrildiği gibi Allah’ın ayetlerini inkar edenler ve onları düşünmeyenler de böyle çevrilirler.

64- “Allah odur ki yeri sizin için bir karargâh, göğü de bir bina kıldı”. Bu da öldükten sonra dirilmenin belli hareketlerle ikinci delilidir. “Size suret verdi; suretlerinizi güzelleştirdi” mesela sizi dik boylu, kılsız, mütenasip azalı, sanat yapmaya ve kemalat kazanmaya uygun çizgilerle (dizayn) etmesi gibi. **“Size temiz şeylerden rızık verdi”** lezzetli şeylerden. **“İşte Rabbiniz Allah budur. Âlemlerin Rabbi Allah yücedir”** çünkü ondan maadası bizzat Rabbe muhtaçtır, yok olmaya mahkumdur.

65- “O diridir” zatından kaynaklanan hayata sahiptir **“ondan başka ilâh yoktur”** çünkü tek mucit odur, ona benzeyen yahut zat ve sıfatlarında ona yaklaşan bir mevcut yoktur. **“Dini ona has kılarak ona ibadet edin”** dini şirk ve riyadan ayırarak. **“Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun”** böyle diyerek.

66- “De ki: Gerçekten ben bana Rabbinizden açık deliller geldiği zaman sizin Allah’tan başka ibadet ettiklerinize ibadet etmekten men olundum” aklî burhanlar ve naklî deliller geldikten sonra, çünkü naklîler aklî delillere götürür ve onlara dikkat çeker. **“Ve âlemlerin Rabbi Allah’a teslim olmakla emrolundum”** ona itaat etmek yahut da dinimi şirk ve riyadan temizlemekle.

67- “O ki sizi topraktan, sonra meniden, sonra kan pıhtısından yarattı. Sonra da sizi bir çocuk (bebek) olarak çıkarıyor” çocuk olarak, tekil vermesi cins iradesi iledir ya da her birinin ayrı yaratılması iledir. **“Sonra da güçlü çağınıza yetişmeniz için”** litebluğu’daki lam mahzufa müteallıktır, takdiri: Sümme yubkiküm litebluğu demektir. **“Sümme litekunu şuyuhan”** kavli de böyledir, onun litebluğu’ya atfı da caizdir. Nafi, Ebu Amr, Hafs ve Hişam şin’in zammı ile şuyuhan okumuşlardır. Tıflen gibi şiyhan da okunmuştur. **“İçinizden kimi önceden öldürülür”** ihtiyarlıktan yahut güçlü çağına varmadan önce **“ve belli bir ecele yetişmeniz için”** o da ölüm vaktidir ya da kıyamet günüdür. **“Umulur ki aklınızı çalıştırırsınız”** bu konudaki delil ve ibretleri değerlendirirsiniz.

هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا قَضَىٰ

أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنِّي يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَبُوا بِالْكِتَابِ
وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ
فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ
يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ
اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا
كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾

68 – O ki diriltir ve öldürür. Bir şeye hükmettiği zaman ona ancak, ol, der, o da olur.

69 – Allah'ın ayetlerinde tartışanları görmedin mi, nasıl da çevriliyorlar?

70 – Onlar ki kitabı ve elçilerimizle gönderdiğimiz şeyleri yalanladılar. Yakında bilirler.

71 – O zaman boyunlarında demir halkalar ve zincirlerle sürüklenirler.

72 – Kaynar suda. Sonra da ateşte yakılırlar.

73 – Sonra onlara: “Şirk koştüğünüz şeyler nerede?” denildi.

74 – “Allah’tan başka”. Onlar da: Bizden kayboldular. Daha doğrusu, biz önceden hiçbir şeye tapmıyorduk, dediler. İşte Allah kâfirleri böyle şaşırtır.

68- “O ki diriltir ve öldürür. Bir şeye hükmettiği zaman” onu murat ettiği zaman “ona ancak “ol” der; o da olur”. Onu meydana getirmek için alete ve onu kullanma külfetine muhtaç olmaz. Birinci fe bunun öncekinin (geceyi yaratmasından buraya kadar geçenlerin)

sonucu olduğunu göstermek içindir, şöyle ki bu, alet ve maddeye dayanmadan zatından kaynaklanan bir kudret ister.

69; 70- “Allah’ın ayetlerinde tartışanları görmedin mi, nasıl da çevriliyorlar?” onu tasdik etmekten. Tartışmanın tekrar edilmesi (*bkz. 56. ayet*) mücadele edenlerin yahut üzerinde mücadele edilen konunun (tevhidin) tekrarındandır ya da tekit içindir. **“Onlar ki kitabı yalanladılar”** Kur’an’ı yahut gökten inen kitap cinsini **“ve elçilerimizle gönderdiğimiz şeyleri”** diğer kitapları veyahut vahyi ve şeriatları **“yakında bilirler”** yalanlamalarının cezasını.

71; 72- “İzil ağılalü (o zaman boyunlarında demir halkalarla sürüklenirler)” bu da yalemune lafzının zarfıdır, çünkü mana geleceğe dönüktür, mazi edatı (iz) ile tabiri ise kesin olmasındandır. **“Vesselsilü”** bu da ağılalü’ya atıftır ya da müptedadır, haberi de **“yushabune filhamimi”**dir (kaynar suda sürüklenirler), aid zamiri de hafz edilmiştir ki yüşabune biha (onlarla sürüklenirler) demektir. Bu da birinciye göre hâldir. Vessesalsile yeshabune şeklinde de okunmuştur ki selasil yeshabune ile mansup meful olur, meful takaddüm etmiş ve fiil cümlesi isme atfedilmiş olur. Manaya bakarak cer ile vessalisi de okunmuştur çünkü mana elağlalü fi a’nakihim demektir, bunun manası da a’nakuhum filağlalı demektir ya da gizli be ile mecrur olur ki böyle okunması da bunu gösterir. **“Sonra ateşte yakılırlar”** bu da seceret tennure deyiminden gelir ki fırını yakıtla doldurmaktır. Arkadaşa secîr denilmesi de bundandır ki sanki içi sevgi ile doludur. Maksat onların çeşitli azapla azap edilmeleri ve birinden birine taşınmalarıdır.

73; 74- “Sonra onlara: “Şirk koştuğunuz şeyler nerede?” denildi. **“Allah’tan başka. Onlar da: Bizden kayboldular, dediler”**. Bu da tanrılarıyla beraber bağlanmadan öncedir ya da kayboldular, onlardan beklediğimizi bulamadık, demektir. **“Daha doğrusu, biz önceden hiçbir şeye tapmıyorduk”** yani onlara ibadet etmekle hiçbir şeye ibadet etmediğimizi anladık. Çünkü onlar önem verilecek bir şeyler değilmiş. Bu da onu bir şey sanıyordum, meğerse bir şey değilmiş sözüne benzer. **“Kezalike (bunun gibi)”** bu sapma gibi **“Allah kâfirleri saptırır”** öyle ki ahirette fayda görecektir bir şey bulamazlar. Ya da onları tanrılarından saptırır, öyle ki arasalar da onlara tesadüf edemezler.

ذٰلِكُمْ بِمَا كُنتُمْ

تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾
 اُدْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى
 الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَمَا نُرِيكَ بِغَضَ
 الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَقَّئِكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾
 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا
 عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ
 أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَلَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ
 وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾

75 – Bu size, yeryüzünde haksız yere neşeleniyor ve şımarıyor olmanızdan dolayıdır.

76 – Girin cehennemin kapılarından, orada ebedi kalıcılar olarak. Mütekebbirlerin yeri ne kötüdür!

77 – Sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Eğer sana onları tehdit ettiğimiz şeyin bir kısmını gösterirsek yahut seni öldürürsek yalnız bize döndürülürler.

78 – Ant olsun, gerçekten senden önce peygamberler gönderdik; onlardan kimini sana anlattık, onlardan kimini de sana anlatmadık. Allah'ın izni olmadan bir peygamber bir ayet getiremez. Allah'ın emri geldiği zaman hak ile hükmolunur. Orada batılolar zıyan ederler.

75; 76- “Zaliküm” bu saptırma “yeryüzünde neşeleniyor olmanızdandır” taşkın davranışınızdan ve kibirlenmenizdendir “haksız yere” ki o da şirk ve kabına sığmamaktır “ve şımarıyor olmanızdandır” neşenizden kendinizden geçiyor olmanızdandır. Hitap kalıbına geçiş azarlamada mübalağa içindir. “Girin cehennemin kapılarından” si-

zin için ayrılmış yedi kapısından **“orada ebedi kalıcılar olarak”** ebedi kalmanız takdir edilmiş olarak. **“Febi’sse mesvel mütekebbirin (mütekebbirlerin yeri ne kötüdür!)”** haktan büyüklenenlerin yeri ki o da cehennemdir. Nazmın gelişi medhalül mütekebbirin şeklinde olmalı idi, ancak ebedilikle kayıt altına alınan girme kalmaya sebep olduğu için mesva tabiri kullanılmıştır.

77- **“Sabret, şüphesiz Allah’ın vaadi”** kâfirleri helâk vaadi **“haktır”** mutlaka yerini bulacaktır. **“Feimma nûriyenneke (eğer sana gösterirsek)”** fein nûrike demektir ki mâ şart edatı (in’i) tekit için zait kılınmıştır. Bunun içindir ki fiilin sonuna şeddeli nun gelmiştir, hâlbuki o tek in edatı ile gelmez. **“Onları tehdit ettiğimiz şeyin bir kısmını”** o da öldürme ve esir etmedir **“yahut seni öldürürsek”** onu görmeden önce **“o zaman bize döndürülürler”** kıyamet gününde; biz de onları yaptıkları ile cezalandırırız. Bu da neteveffeyenneke’nin cevabıdır, nûriyenneke’nin cevabı ise mahzuftur, mesela fezake (o da olabilir) demektir. İkisinin de cevabı olması da caizdir, şu manaya ki eğer onlara sen hayatta iken azap edersek yahut etmezsek, onlara mutlaka ahirette daha şiddetli azap ederiz. Bu bağlamda dönmekle yetinilmesi de şiddeti gösterir.

78- **“Ant olsun, gerçekten senden önce peygamberler gönderdik; onlardan kimini sana anlattık, onlardan kimini de sana anlatmadık”**. Çünkü denildiğine göre peygamberlerin sayısı yüz yirmi dört bindir. Kıssaları anlatılan ise sayılı kimselerdir. **“Allah’ın izni olmadan bir peygamber bir ayet getiremez”** çünkü mucizeler Allah vergisidir, onları diğer vergileri gibi hikmetine göre taksim etmiştir. Onların tercih yapma ve teklif edilen şeyi kendi başlarına getirme yetkileri yoktur. **“Allah’ın emri geldiği zaman”** dünya veya ahirette azap emri **“hak ile hükmolunur”** haklıyı kurtarmak ve haksızı azaba maruz bırakmakla. **“Orada batılılar ziyan ederler”** hiç gerek yokken yeni mucizeler teklif eden muannitler ziyan ederler.

اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ

الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ
وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَى الْفُلْكِ
تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَلاَى آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾
أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَأَثَارًا
فِي الْأَرْضِ فَمَا آغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ
رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ
مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾

79 – Allah odur ki hayvanları onlardan bazılarına binmeniz için yarattı. Onlardan bazılarını da yersiniz.

80 – Onlarda sizin için faydalar vardır. Onların üzerinde göğüsle-
rinizdeki bir ihtiyaca ulaşmanız için. Onların ve gemilerin üzerinde
taşınırsınız.

81 – Size ayetlerini gösteriyor. Artık Allah'ın hangi ayetlerini
inkâr edersiniz?

82 – Yeryüzünde gezmediler mi ki, baksınlar da kendilerinden
öncekilerin sonu nasıl olmuş, görsünler. Onlar kendilerinden daha
çok idiler. Kuvvetçe ve yeryüzünde eserlerce daha çetin idiler ve ka-
zandıkları şeyler onlara fayda vermedi.

83 – Peygamberleri onlara mucizeler getirince, yanlarındaki
ilimden sevindiler. Alay ettikleri şey de onları sardı.

79; 80- “Allah odur ki hayvanları onlardan bazısına binmeniz
için yarattı. Onlardan bazısını da yersiniz”. Çünkü onlardan yenen
cins vardır, mesela koyun gibi; yenilip binilen vardır mesela deve ve
sığır gibi (sığıra bazı bölgelerde binilir). “Onlarda sizin için faydalar

vardır” sütleri, derileri ve yapağları gibi. “Onların üzerinde göğüslerinizdeki bir ihtiyaca ulaşmanız için” üzerinde yolculuk yapmakla. “Onların üzerinde” karada “ve gemilerin üzerinde” denizde “taşınırsınız”. Alel fülki deyip de fil fülki dememesi, aleyha'ya uyması içindir. Yemede nazmı değiştirme de (lite'külu demesi lazımdı) yemenin zaruri olmasından dolayıdır. Şöyle de denilmiştir; çünkü ondan yaşam kast edilir ki o da zaruridir. Zevk almak, binmek ve yolculuk ise bazen dinî maksatlarla vacip veya mendup olur. Ya da yenen şeyle menfaatini ayırmak içindir.

81- “Size ayetlerini gösteriyor” eksiksiz kudretini ve hadsiz rahmetini gösteriyor “artık Allah'ın hangi ayetlerini inkâr edersiniz?” çünkü açık olduğu için onları inkâr etmek mümkün değildir. “Tünkirun” lafzı eyye'yi nasb etmektedir, çünkü eğer onu zamirine müteallık olarak düşünürsen o zaman merfu olması daha iyi olurdu (tünkirune-hu). Eyyü'yü sıfatlarda değil de isimlerde te ile müennes kılmak daha gariptir, çünkü yapısı kapalıdır.

82- “Yeryüzünde gezmediler mi ki, baksınlar da kendilerinden öncekilerin sonucu nasıl olmuş, görsünler. Onlar kendilerinden daha çok idiler Kuvvetçe de yeryüzünde eserlerce de daha çetin idiler”. Buna rağmen onlardan saraylar, su yolları vb. şeyler kalmadı. Yeryüzünde ayak izleri kalmadı da denilmiştir, çünkü vücutları çok iri idi. “Kazandıkları şeyler onlara fayda vermedi”. Birinci ma edatı nafiye yahut istifhamiyedir, ağna fiili ile mansuptur. İkincisi ise mevsule yahut mastariyedir, onunla merfudur.

83- “Peygamberleri onlara mucizeler getirince” yahut açık ayetler getirince “yanlarındaki ilimden sevindiler” peygamberlerin ilmini küçümsediler. Maksat batıl itikatları ve yersiz şüpheleridir, çünkü Allah Teala: “Hayır, ahiret hakkındaki ilimleri sağlamlaştı” (Neml: 66) demiştir ki o da: Yeniden dirilmeyiz, azap görmeyiz, kıyametin kopacağını zannetmiyorum vb. gibi sözleridir. Ya da tabiat, astronomi, sanayi vs. ilimleridir. Yahut da peygamberlerin ilimleridir, kâfirlerin buna sevinmeleri ise ona gülüp onlardan alay etmeleridir. “Alay ettikleri şeyler onları kuşattı” kavli de bunu destekler. Bunun aynı zamanda peygamberlerin sevinmesi olduğu söylenmiştir, çünkü onlar kâfirlerin sürekli cahilliklerini ve akibetlerinin kötülüğünü görünce kendilerine verilen ilme sevindiler ve onun için Allah'a şükrettiler. Kâfirleri de cahilliklerinin ceremesi ve alayları sardı.

فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا

أَمْنَا بِاللَّهِ وَخَدَّهٖ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ

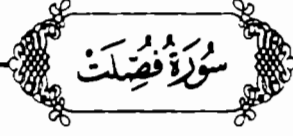
يَكُ يَنْفَعَهُمْ إِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي

قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

84 - Şiddetli azabımızı görünce. “Bir tek Allah’a iman ettik ve şirk koştuğumuz şeyleri de inkâr ettik” dediler.

85 - Şiddetli azabımızı görünce imanları onlara fayda vermedi. Allah’ın, geçmiş kulları arasındaki âdeti üzere. Kâfirler orada ziyan ettiler.

84; 85- “Şiddetli azabımızı görünce: Bir tek Allah’a iman ettik ve şirk koştuğumuz şeyleri de inkâr ettik, dediler” putları kast ediyorlar. “Şiddetli azabımızı görünce imanları onlara fayda vermedi” çünkü o sırada kabulü mümkün değildir. Bunun içindir ki “lemyekü” demiştir ki sahih ve doğru olmadı demektir. Birinci fe şunun içindir, çünkü “fema ağna” kavli, “kâne eksere minhüm” kavlinin neticesi gibidir, ikincisi de “felemma caethüm rüsülühüm” kavli “fema ağna” kavlinin tefsiri gibidir. Kalan iki fe de şundandır, çünkü şiddetli azabı görmek, peygamberlerin gelmesinden, imanın olmaması da azabı görmekten dolaydır. “Allah’ın, geçmiş kulları arasındaki âdeti üzere” yani senallahu zalike sünneten (Allah bunu kulları arasında geçerli bir âdet kılmıştır) demektir. Bu da tekit eden mastarlardandır. “Kâfirler orada ziyan ettiler” yani şiddeti gördükleri zaman demektir. Hünalike mekân ismidir, zaman için istiare edilmiştir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim Mü’min suresini okursa, ne kadar peygamber, sıddik, şehit ve mümin ruhu varsa ona rahmet okur ve affi için dua ederler.

41 / FUSSİLET SURESİ

Mekke'de inmiştir.

54 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 حَمْ ① تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ② كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
 لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ③ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ④
 وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكْتَةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا
 وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّا نَعْلَمُ لُونَ ⑤ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ
 أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ ⑥

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ha. Mim.

2 – Rahman ve Rahim'den indirilen

3 – Bir kitaptır. Ayetleri, bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak açıklanmıştır.

4 – O Kur'an müjdecisi ve uyarıcı olarak. Onların çoğu yüz çevirdiler. Artık onlar dinlemezler.

5 – Kalplerimiz sizin bizi çağırdığınız şeyden örtüler / kılıflar içindedir, kulaklarımızda da ağırlık var. Seninle bizim aramızda bir perde vardır. Sen çalış, biz de çalışanlarız, dediler.

6 – De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana ancak, İlahınızın bir tek İlah olduğu vahyolunuyor. Ona yönelin ve ondan mağfi-ret dileyin. Vay müşriklerin başına gelenlere!

1; 2; 3- “Ha. Mim” eğer onu müpteda kılarsan haberi “tenzilün min-narraḥmanir rahim” kavlidir. Eğer onu huruf-ı mukattaa (hece harfleri) sayarsan tenzilün mahzuf müptedanın haberidir yahut müptedadır, çünkü sıfatla tahassus etmiştir, haberi de “kitabun” lafzıdır. Bu da ilk ikiye göre ondan bedeldir ya da ikinci haberdur yahut mahzuf müptedanın haberidir. Belki de bu yedi surenin hamim ile başlayıp hamimin isim olması şunun içindir, çünkü bu sureler kitabın açıklanması ile başlamaktadır ve nazım ve mana itibarı ile de birbirine benzemektedir. İndirmenin Rahman'a nispet edilmesi, kitabın dinî ve dünyevî çıkarların dayanağı olmasındandır. “Ayetleri açıklanmıştır”

lafız ve mana bakımından ayrılmıştır. Fusilet de okunmuştur ki birbirinden fasılalarla ve manalarla ayrılmıştır demektir ya da fasalet de okunmuştur ki hak ile batılı ayırmıştır demektir. **“Kur’anen arabiyen (Arapça bir Kur’an olarak)”** meth üzere mansup ya da fussilet’ten haldir. Kolay okunması ve anlaşılması ile minnet edilmiştir. **“Bilen bir toplum için”** Arapçayı bilen için yahut ilim ve düşünce adamları için demektir. Bu da Kur’an’ın ikinci sıfatıdır yahut tenzil’e veyahut fussilet’e bağlıdır. Birincisi daha iyidir, çünkü sıfatların arasındadır.

4- **“Müjdeci ve uyarıcı olarak”** onunla amel edenleri ve ona muhalefet edenleri. Kitabın sıfatı veya mahzuf müptedanın haberi olarak ref’ ile de okunmuştur (beşirün ve nezirün). **“Çokları yüz çevirdiler”** onun üzerinde düşünmekten ve onu kabul etmekten **“artık onlar dinlemezler”** düşünme ve itaat etme dinlemesi ile.

5- **“Kalplerimiz kılıflar içindedir, dediler”** ekinne kinan’ın çoğuludur **“bizi çağırdığınız şeyden, kulaklarımızda da ağırlık vardır”** sağırılık vardır, vakr’ın aslı ağırlıktır, kesr ile vikrun da okunmuştur. **“Seninle bizim aramızda bir perde vardır”** sana ulaşmamıza mani olan. Min edatı perdenin onlardan ve ondan başladığına delalet etmektedir, öyle ki ara mesafeyi kapatmıştır, boş yer kalmamıştır. Bunlar kalplerinin, davet edildikleri şeyden uzak olmasının, itikatlarının, kulaklarının bunu duymamasının ve Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e ulaşamamalarının temsilleridir. **“Sen çalış”** dinin üzerinde ya da bizim işimizi iptal etmek için **“biz de çalışıyorsunuz”** dinimiz üzerinde yahut senin işini bozmak için.

6- **“De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana ancak, İlahınızın bir tek İlah olduğu vahyolunuyor”.** Ben melek de cin de değilim ki benden bir şey alamayasınız ve sizi akıllarınızın ve kulaklarınızın alamayacağı şeye davet etmiyorum. Sizi ancak tevhide ve dürüst amele davet ediyorum. Aklın delilleri ve naklin şahitleri de bunları doğrular. **“Ona yönelin”** ona dönerek doğru işler yapın ya da tevhit ve ihlaslı amel ile ona doğru gidin. **“Ondan bağış dileyin”** üzerinde bulduğunuz kötü itikat ve amelden. Sonra da onları tehdit edip: **“Vay müşriklerin başına gelenlere”** dedi, mürekkep cahilliklerinden ve Allah’ı hafife almalarından dolayı.

الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٧﴾
 إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ قُلْ أَنتُمْ
 لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا
 ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَلَكَ
 فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ آيَاتٍ سَوَاءٌ لِلْسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾
 ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ
 ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾

7 – Onlar ki zekâtı vermezler ve onlar ahireti de inkâr ederler.

8 – Şüphesiz iman edip iyi şeyler yapanlar için, kesilmeyen bir mükâfat vardır.

9 – De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyorsunuz? İşte o, âlemlerin Rabbidir.

10 – Onda, üstünden sabit dağlar kıldı, ona bereket verdi. Onda azıklarının da dört günde takdir etti; soranlar için eşit olarak.

11 – Sonra duman halindeki göğe yöneldi; ona ve yere: İsteyerek yahut istemeyerek gelin, dedi. Onlar da: İsteyerek geldik, dediler.

7- “Onlar ki zekâtı vermezler” cimriliklerinden ve mahlukata acımadıklarından, bu da rezaletlerin en büyüklerinden. Bunda kâfirlerin de fer’î meselelerle mükellef olduğuna delil vardır. Manası şöyledir de denilmiştir: Onlar iman ve taat gibi nefislerini temizleyecek şeyleri yapmazlar. “Ve onlar ahireti de inkâr ederler” bu hâl şunu göstermektedir ki zekât vermemeleri dünyaya dalmalarından ve ahireti inkâr etmelerindendir.

8- “Şüphesiz iman edip iyi şeyler yapanlar için, kesilmeyen bir mükâfat vardır” büyük, başa kakılmayan demektir. Memnun men kökünden gelir ki aslı ağırlıktır ya da menentül habile deyiminden gelir ki ipe bükme. Ayetin hastalar ve ihtiyarlar hakkında indiği söylenmiştir ki bunlar ibadet yapamayacak hale geldikleri zaman eskiden en iyi şekilde yaptıkları gibi onlara amel sevabı yazılır.

9- **“De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyorsunuz?”** iki gün miktarında ya da nöbetinde, her nöbette yarattığını en hızlı olacak şekilde yaratmıştır. Belki de yerden (arzdan) maksat aşağı âlemde olan basit (bileşik olmayan) cisimlerdir, iki günde yaratmasından maksat da onun için müşterek bir asıl yaratıp sonra da ona çeşit olacak suretler yaratmasıdır. Onu inkârları da zatında ve sıfatlarında saptamalarıdır. **“Ve ona eşler mi koşuyorsunuz?”** ki ona benzer göstermek mümkün değildir. **“Zalike (işte bu)”** yeri iki günde yaratan **“âlemlerin Rabbidir”** mümkün varlıkların yaratıcısı ve terbiye edicisidir.

10- **“Ve caale fiha (onda sabit dağlar kıldı)”** bu da yeni söz başıdır, halaka lafzına matuf değildir, çünkü araya sıla harici şey girmiştir. **“Üstünden”** üzerine yüksek dağlar attı ki bakanlar onda görülecek şeyleri görsünler ve faydaları da arayanlar için göz önünde olsun. **“Ona bereket verdi”** onda çeşitli bitkiler ve hayvanlar halk etmekle hayrını çoğalttı. **“Onda azıklarını da takdir etti”** halkının gıdalarını demektir ki her nevi için uygun ve yaşayacağı şeyi takdir etti ya da ondan kaynaklanan azıklar takdir etti, bu da her bölgeye özel azık vermesi ileldir. Kaddere yerine kasseme fiha akvateha da okunmuştur. **“Dört günde”** dört günün tamamında demektir. Bu da Basra’dan Bağdat’a on günde gittim, Kufe’ye de on beş günde sözü gibidir. Belki de böyle deyip de fi yevmeyni dememesi bu iki günün ilk iki güne bitişik olmasından, açıklama da özetlemesindendir. **“Sevaen”** istevet sevaen demektir, bu da istivaen manasınadır. Cümle eyyam’ın sıfatıdır, Yakub’un cer ile sevain okuması da bunu gösterir. Akvateha yahut fiha’daki zamirden hâl olduğu da söylenmiştir. Merfu olarak sevaün de okunmuştur, **“lissailiyn”** bu da mahzufa müteallıktır, takdiri hazel hasru lissailiye an müddeti halkıl ardı vema fiha (bu sınırlama yerin ve ondaki şeylerin yaratılma süresini soranlar içindir) demektir. Ya da kaddere’ye müteallıktır yani azıklarını da onu arayanlar için takdir etti demektir.

11- **“Sümme teva (sonra duman halindeki göğe yöneldi)”** o tarafa kast etti, bu da isteva ile mekânin keza deyiminden gelir ki bir mekâna doğru gidip başka tarafa sapmamaktır. Öyle görünüyor ki sümme edatı iki yaratma arasındaki farklılık içindir, süre bakımından gerilik için değildir. Çünkü **“yeri de ondan sonra dürdü”** (Naziât: 20) demiştir. Yerin düürülmesi üstüne dağlar atılmasından öncedir. **“Duman halindeki”** bu da karanlık bir durum demektir. Belki de bundan onun maddesini ya da onu oluşturan küçük parçaları (atomları) kast etmiştir. **“Ona ve yere: Gelin, dedi”** sizde yarattığım etkileme ve etkilenme ile size bıraktığım çeşitli konum ve farklılıkları meydana getirin yahut varlık âlemine gelin demektir, o zaman geçen yaratma takdir yahut rütbe sıralaması

olur. Ya da haber olur yahut göğün gelmesi meydana çıkması, yerin gelmesi de, onda bildiğin itirazla birlikte, döşenmesi manasına olur. Ya da her biriniz ondan istediğim şeyi meydana getirsin demektir. Ve âtiya okunuşu da bunu destekler ki bu da muatattan gelir ve ikinizden her biri istediğim şeyde diğerine muvafakat etsin demek olur. “İsteyerek yahut istemeyerek” bundan maksat da sonsuz kudretini göstermektir ve murat ettiği şeyin mutlaka yerine gelmesidir; yoksa o ikisini istemek ve istememek gibi özelliklerinin olduğunu bildirmek değildir. Tav’an ile kerhen mastardırlar, hâl yerine düşmüşlerdir. “Onlar da: İsteyerek geldik, dediler”. Şu açıkça görülmektedir ki maksat bu ikisi üzerindeki kudretini ve o ikisinin de ondan direkt olarak etkilenmelerini göstermektir. Bir de bu, o ikisinin Allah’ın emrine imtisallerini ve ona itaatlerini temsil etmektedir, tıpkı “ol derse, olur” (Bakara: 117) kavli gibi. Allah Teala onlara hitap etti ve onlara cevap verme kudreti verdi gibi manalar ise ancak birinci ve sonuncu itibara göre düşünülebilir. Taiyin şeklinde akıllı kalıbı kullanılması onların akıllı gibi muhatap alınmalarındandır, tıpkı “sacidiyn” (Yusuf: 4) kavli gibidir.

فَقَضَيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنَا
 السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣﴾
 فَلَمَّا أَعْرَضُوا فَقُلْنَا أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثُمُودَ ﴿٤﴾
 إِذْ جَاءَتْهُمْ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ إِلَّا تَعَبَدُوا
 إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا أُرْسِلْتُمْ بِهِ
 كَافِرُونَ ﴿٥﴾

12 – Onları iki günde yedi gökler olarak bitirdi. Her göğe emrini vahyetti. Dünya göğünü kandillerle süsledik ve onları koruduk. Bu, mutlak galip, her şeyi bilen (Allah)ın takdiridir.

13 – Eğer yüz çevirirlerse, de ki: Ben sizi Ad ve Semud’un yıldırımını gibi bir yıldırımdan uyardım.

14 – Hani, onlara elçileri: Ancak Allah’a ibadet edin, diye önlerinden ve arkalarından gelmişti. Onlar da: Rabbimiz isteseydi, elbette melekler indirirdi. Gerçekten biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz, dediler.

12- **“Onları yedi gökler olarak bitirdi”** onları eşsiz var etti ve işlerini sağlam yaptı. Hünne zamiri sema’ya gitmektir, bu da ya mana itibarı iledir ya da kapalı olup sonradan tefsir edilmesi iledir. Seb’a semavat da birinciye göre hâldir, ikinciye göre de temyizdir. **“İki günde”** şöyle denilmiştir: Gökleri Perşembe günü yarattı; güneşi, ayı ve yıldızları da Cuma günü yarattı. **“Her göğe emrini vahyetti”** durumunu ve ondan meydana gelecek şeyi. Bu da bunları ona isteyerek ve doğal olarak yüklemekle oldu. Her göğün halkına emir ve yasakları vahyetti de denilmiştir. **“Dünya göğünü kandillerle süsledik”** çünkü yıldızlar sanki onun üzerinde parlar gibi görülmektedir. **“Ve onu koruduk”** yani onu afetlerden koruduk yahut kulak hırsızlığı yapanlardan koruduk demektir. Şöyle de denilmiştir: Hifzan mefulun lehtir, mana da şöyledir: Dünya göğünü süslemek ve korumak için kandiller tahsis ettik. **“Bu mutlak galip, her şeyi bilen Allahın takdiridir”** kudreti ve ilmi sınırsız olan Allahın takdiridir.

13- **“Eğer yüz çevirirlerse”** bu açıklamadan sonra iman etmekten **“de ki: Ben sizi bir yıldırımdan uyardım”** onları başlarına yıldırım gibi şiddetli bir azabın gelmesinden uyar. **“Ad ve Semud’un yıldırımını gibi”** sa’katen misle sa’kati âdin ve semude okunmuştur ki sa’ka sa’k yahut saak’tan mastar binai merredir saakathus saikatü sa’kan fesaike saaken diye çekimi yapılır.

14- **“İz caethüm (hani, onlara elçileri gelmişti)”** bu da saikati âdin’den hâldir, saikaten’e sıfat yahut enzertüküm’e zarf yapılması caiz değildir, çünkü mana bozulur. **“Önlerinden ve arkalarından”** onlara her taraftan geldiler, onlara her çabayı gösterdiler ya da kâfirlerle geçen macera bakımından mazi cihetinden ve onlar için ahirette hazırlanan azaptan korkutmakla gelecek cihetinden uyardılar. İki lafızdan her birinin bunlara ihtimali vardır. Ya da onlardan önce ve sonra geldiler demektir, çünkü geçmişlerin haberi onlara ulaşmıştır. Hud ile Salih de onlara sonrakilerden haber vermiştir, hepsini imana davet etmişlerdir. Bu ifadenin çokluktan kinaye olması da muhtemeldir, mesela Allah Teala’nın: **“Ona rızık her yerden bol bol gelirdi”** (Nahl: 112) ayeti gibi. **“Ella tabudu illallahe”** bien la tabudu (en mastariye) ve ey latebudu (refsiye) demektir. **“Onlar da: Eğer Rabbimiz isteseydi, dediler”** elçiler göndermeyi **“elbette melekler indirirdi”** elçilik için. **“Gerçekten biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz”** iddianıza göre sizinle gönderilen şeyi, çünkü siz de bizim gibi insansınız, bizden bir üstünlüğünüz yoktur.

فَلَمَّا عَلَا فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ
 وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ
 أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
 رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ
 فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَلَمَّا ثَمُودُ
 فَهَلَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَآخَذْتَهُمْ صَاعِقَةً
 الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا
 وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ وَيَوْمَ يُخْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ
 يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾

15 – Ad’a gelince: Yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: Kuvvetçe bizden daha çetin kimdir, dediler? Onları yaratan Allah’ın kuvvetçe kendilerinden daha çetin olduğunu görmediler mi? Onlarsa ayetlerimizi inkâr ediyorlardı.

16 – Biz de onların üzerlerine uğursuz günlerde dondurucu bir rüzgâr gönderdik ki, onlara dünya hayatında rezillik azabını tattıralım diye. Elbette ahiret azabı daha rezil edicidir. Onlara yardım edilmez.

17 – Semud’a gelince: Onlara doğru yolu gösterdik; onlarsa körlüğü hidayete tercih ettiler. Onları kazandıkları şey yüzünden hakeret azabının yıldırımı yakaladı.

18 – İman edenleri ise kurtardık. Onlar (Allah’tan) çekiniyorlardı.

19 – Hatırla o günü ki, Allah’ın düşmanları ateşe sürülür. Onlar sevk edilirler.

15- “Ad’e gelince: Yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar” hak etmeden halkına tepeden baktılar “ve: Kuvvetçe bizden daha çe-

tin kimdir?" dediler" Güç ve iktidarlarına aldandılar. Kuvvetleri için şöyle denilmiştir: Adam bir kayayı yerinden sökmek isterse gider onu elleriyle söker havaya kaldırır. **"Onları yaratan Allah'ın kendilerinden kuvvetçe daha çetin olduğunu görmediler mi?"** çünkü o zatı itibarı ile kuvvetlidir, kuvveti sonsuzdur. Başkasının yapamayacağı şeye gücü yeter. **"Ve kânu (onlarsa ayetlerimizi inkâr ediyorlardı)"** onun hak olduğunu bilir, sonra da inkâr ederlerdi. Bu da festekberu'ya atıftır.

16- "Biz de üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik" soğuk ve şiddetli soğukluğundan helâk eden bir rüzgâr "sarsar, sır'dan gelir ki o da insanın derisini büzen soğuk demektir. Ya da şiddetli esen demektir ki o da sarir'den gelir **"uğursuz günlerde"** nahisat, nehise'nin zıddıdır, bu da nahise nahsen'den gelir ki saide sa'den'in zıddıdır. Hicazlı iki kurra ile Basralı iki kurra hafif olması veya sıfat olduğu için sükun ile fa'l vezninde okumuşlardır ya da mastarla sıfat olarak (nahs) okumuşlardır. Şöyle denilmiştir: O günler Şevval ayının son haftası idi, çarşamba'dan çarşamba'ya kadar sürdü. Ne zaman bir kavim azap görmüşse mutlaka Çarşamba günü görmüştür. **"onlara dünya hayatında rezillik azabını tattıralım diye"** azabın zillet manasına olan hizeye izafesi sıfatın mevsufa izafesindendir, çünkü Allah Teala: **"Elbette ahiret azabı daha rezil edicidir"** demiştir. O aslında azap görenin sıfatıdır, azabın sıfatı olması mecazi olarak mübalağa içindir. **"Onlara yardım edilmez"** azabı onlardan def etmekle.

17; 18- "Semud'a gelince: Onlara doğru yolu gösterdik" deliller getirmek ve elçiler göndermekle onlara hakkı salık verdik. Nasb ile semude de okunmuştur ki o zaman arkasındaki fiille mansup olur. Her iki hâlde tenvinle de (semuden) okunmuştur, se'nin zammı ile (sümeden) de okunmuştur. **"Onlarsa kötülüğü hidayete tercih ettiler"** sapıklığı doğru yoldan üstün tuttular. **"Onları hakaret azabının yıldırımını yakaladı"** gökten bir yıldırım indi, onları helak etti. Hun'un azaba izafesi ve azabın hun ile sıfatlanması mübalağa içindir **"kazandıkları şey yüzünden"** sapıklığı tercih etmeleri ile. **"İman edip sakınanları kurtardık"** o yıldırımdan sakınanları.

19- "Ve yevme yuhşeru (hatırla o günü ki Allah'ın düşmanları ateşe sürülür" malum kalıbı ile yahşürü de okunmuştur ki süren aziz ve celil olan Allah olur. Nafi meftuh nun ve mazmum şin ile ve a'dae'nin de nasbı ile (nahşürü a'daallahi) okunmuştur. **"Onlar sevk edilir"** arkadakiler yetişsin diye baş taraftakiler durdurulur. Bu da cehennem halkının çok olduğunu gösterir.

حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ
 وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾
 وَقَالُوا لِمَ لِيْجُودِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ
 كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾
 وَمَا كُنتُمْ تَسْتَرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا
 جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾
 وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدِيكُمْ فَاصْبَحْتُمْ مِنَ
 الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا
 فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾

20 – Nihayet ona geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları şeylere karşı aleyhlerine şahitlik eder.

21 – Derilerine: “Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?” dediler. Onlar da: “Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu” dediler. Sizi ilk defa yaratan odur ve yalnız ona döndürülürsünüz.

22 – Ne kulaklarınızın ne gözlerinizin ne de derilerinizin aleyhinizde şahitlik edeceğinden saklanmıyordunuz. Ancak Allah'ın, yaptıklarınızdan çoğunu bilmeyeceğini sanmıştınız.

23 – İşte Rabbinize olan bu zannınızdır ki sizi helâk etti; siz de ziyan edenlerden oldunuz.

24 – Eğer sabrederlerse, ateş onların durağıdır. Eğer rıza talep ederlerse, onlar hoş görülmezler.

20- “Hatta iza ma cauha (nihayet ona geldikleri zaman)” orada hazır oldukları zaman, ma edatı şahitliğin hazır olma ile sıkı ilişkisini belirtmek için zait kılınmıştır. “Kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları şeylere karşı aleyhlerine şahitlik ederler” Allah Teala'nın onları konuşturmasıyla ya da üzerlerinde öyle işaretler belirir ki yaptıklarını

gösterir ve beden dili ile konuşur.

21- **“Derilerine: “Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?” derler”** bu da azarlama ya da şaşma sorusudur. Belki de bundan şaşma kast edilmiştir (azarlama değil). **“Onlar da: Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu, dediler”** biz kendi isteğimizle konuşmadık; bilakis bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu ya da bizim konuşmamız her şeyi konuşturan Allah’ın kudreti karşısında şaşılacak bir şey değildir. Eğer cevap ve konuşma hal (beden) dili ile tevil edilirse, ayetteki şey lafzı mümkün olan varlıkları içine alacak şekilde genellik kazanır. **“Sizi ilk defa yaratan odur ve yalnız ona döndürülürsünüz”** bunun derilerin konuşmasında olma ihtimali de vardır yeni söz başı olma ihtimali de vardır.

22- **“Ne kulaklarınızın ne gözlerinin ne de derilerinizin aleyhinizde şahitlik edeceğinden saklanmıyordunuz”** yani çirkin bir şey yaptığınız zaman rezil olma korkusu ile halktan gizleniyordunuz, organlarınızın aleyhinize şahitlik edeceğini zannetmediğiniz için onlardan saklanmıyordunuz. Bunda şuna dikkat çekilmektedir ki mümin her hâl u kârda kendini bir denetleyen olduğunu düşünmelidir. **“Ancak Allah’ın, yaptıklarınızdan çoğunu bilmeyeceğini sanmıştınız”**. İşte sizi yaptıklarınıza cesaretlendiren şey bu idi.

23- **“Zaliküm (işte bu)”** bu zanlarına işarettir, bu da müptedadır, **“zannüküm (Rabbimize olan zannınızdır ki sizi helâk etti)”** kavli de onun iki haberidir, zannüküm’ün bedel ve erdaküm’ün de haber olması da caizdir. **“Siz de ziyan edenlerden oldunuz”** çünkü dünyada mutluluğu aramak için verilen şeyler iki durakta da bedbahtlıklarına sebep olmuştur.

24- **“Eğer sabrederlerse, ateş onların durağıdır”** ondan halas olma imkânları yoktur. **“Vein yestatibu (eğer rıza talep ederlerse)”** itap isterlerse ki o da sevdikleri şeye dönmedir **“onlar hoş görülmezler”** onlara cevap verilmez. Bunun bir benzeri de Allah Teala’nın onlardan hikâye ettiği **“sızlansak da yahut sabretsek de bizim için kaçış yoktur”** (İbrahim: 21) kavlidir. Ve in yüstatebu femahüm minel mutibiyn de okunmuştur ki eğer Rablerini razı etmek isterlerse bunu yapamazlar, çünkü bu gücü kaybetmişlerdir, demektir.

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ
 أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ
 مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَالِسِينَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾
 فَلَنَذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَشْوَأَ
 الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ
 فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾
 وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنَّ
 وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

25 – Onlara arkadaşlar musallat ettik; onlar da kendilerine ön-
 lerindeki ve arkalarındaki süslediler ve kendilerinden önce ge-
 çen cin ve insan ümmetlerinin içinde onlara da söz (azap) hak oldu.
 Çünkü onlar ziyan edenler idiler.

26 – Kâfirler: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, onda gürültü edin, belki
 galip gelirsiniz, dediler.

27 – Biz de kâfirlere elbette şiddetli bir azap tattıracağız ve onları
 yaptıklarının en kötüsü ile elbette cezalandıracağız.

28 – İşte bu, Allah'ın düşmanlarının cezası ateştir. Onlar için ora-
 da ayetlerimizi inkâr etmelerine ceza olarak ölümsüzlük yurdu var-
 dır.

29 – Kâfirler: Rabblımız, bizi saptıran cin ve insanları bize göster
 de en aşağılardan olmaları için onları ayaklarımızın altına alalım,
 dediler.

25- “Ve kayyedna lehüm (onlara takdir ettik)” kâfirlere “arkadaş-
 lar” şeytanlardan dostlar ki yumurta kabuğunun yumurtayı sarması
 gibi onları sararlar. Şöyle de denilmiştir: Burada geçen kayd lafzının

aslı bedel manasınadır, mukayada (trampa) alışverişi de karşılık verildiği için bundan gelir. **“Onlar da kendilerine önlerindeki süsle-diler”** dünya işlerini ve şehvetlere uymayı **“ve arkalarındakini”** ahiret işini ve onu inkâr etmeyi **“onlara söz hak oldu”** azap sözü **“fi ümemin (ümmetlerin içinde)”** şu şiirde de bu manaya kullanılmıştır:

*Eğer sen güzel şey yapmaktan döndürülmüş isen,
Başkalarında da bundan döndürülenler vardır.*

Fi ümemin, aleyhim'deki mecru zamirden hâldir. **“Onlardan önce cin ve insanlardan ümmetler geçmiştir”** onlar da bunların ameli gibi yaptılar. **“Çünkü onlar ziyan edenler idiler”** bu da azabı hak etmelerinin illetidir. Zamir de onlara ve ümmetlere gitmektedir.

26- “Kâfirler: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, onda gürültü edin, dediler” onu hurafelerle karşılayın ya da seslerinizi yükseltin ki okuyanın kafası karışsın. Gayn'ın zammı ile (velğu) da okunmuştur ki manası birdir, leğa yelgiy ve leğa yelğu da denir ki hezeyan edip saçmalamaktır. **“Belki galip gelirsiniz”** okumasını bastırırsınız.

27- “Biz de kâfirlere elbette şiddetli bir azap tattıracağız” bunlardan maksat bu sözü söyleyenlerdir yahut bütün kâfirlerdir. **“Ve onları yaptıklarının en kötüsü ile cezalandıracağız”** amellerinin en kötüsü ile demektir bunun benzerleri yukarıda geçmiştir,

28- “Zalike (işte bu)” en kötü amele işarettir **“ceza (Allah düşmanlarının cezasıdır)”** bu da zalike'nin haberidir, **“ennar (ateştir)”** bu da cezayı beyan için atıftır (atıf beyandır) ya da zalike mahzuf müptedanın haberidir (elmerü zalike (durum bundan ibarettir) demektir. **“Onlar için orada”** ateşte **“ölümsüzlük yurdu vardır”** çünkü orası ikamet yurtlarıdır. Bu da: Bu evin içinde bir sevinç evi vardır, sözü gibidir ki aynı evdir, maksat sıfatıdır. **“Ayetlerimizi ikrâr etmelerine ceza olarak”** hakkı inkârlarına yahut gürültü etmelerine ceza olarak. Inkârı zikretmesi gürültü etmelerine sebep olmasındadır.

29- “Kâfirler: Rabbimiz, bizi saptıran cin ve insanları bize göster, dediler” kendilerini isyan ve sapıklığa götüren iki tür şeytanı kast ediyorlar. Bu ikisinin İblis ile Kabil olduğu söylenmiştir. Çünkü onlar inkârı ve adam öldürmeyi ilk başlatanlardır. İbn Kesir, İbn Amir, Yakup, Ebu Bekir ve Susî sükun ile “erna” okumuşlardır ki fahiz yerine fahz deme gibidir. Durî de ra'nın kesresini belli belirsiz okumuştur. **“Ayaklarımızın altına alalım”** onlardan intikam almak için onları çiğneyelim. Onları en aşağı tabakaya koyalım da denilmiştir. **“Ta ki aşağılardan olsunlar”** mekân itibarı ile yahut zillet bakımından.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ
 عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا
 بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلَىٰ بِكُمْ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهَىٰ أَنْفُسُكُمْ
 وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾
 وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ
 إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ
 ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَلَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ
 وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾

30 – Gerçekten: Rabbimiz Allah’tır, deyip de sonra doğru olanların üzerine melekler iner, “korkmayın, üzülmeyin, size vaat olunan cennetle sevinin, derler.

31 – Biz sizin dünya hayatında da ahirette de dostlarıdır. Sizin için orada canınızın çektiği her şey ve sizin için orada istediğiniz her şey vardır.

32 – Çok bağışlayıcı, çok esirgeyici (Allah’tan) bir ziyafet olarak.

33 – Allah’a çağırın, iyi şey yapan ve: Şüphesiz ben Müslümanlardanım, diyenden sözü daha güzel kimdir?

34 – İyllikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzeli ile sav; o zaman seninle kendisi arasında düşmanlık olan, sanki sıcak bir dost olur.

30- “Rabbimiz Allah’tır, deyip de” Rabliğini itiraf ve birliğini ikrar ederek “sümmeste kamu (sonra da doğru olanların)” doğru amel edenlerin, demektir. Sümmе edatı istikametın rütbe itibarı ile ikrardan sonra gelmesindendir, çünkü iman istikametın başlangıç noktasıdır ya da zordur, pek az olarak ikrardan sonra bulunur. Hulefa-i

Raşidin'den istikametın manası hakkında: İmanda sebat, amelde ihlas ve farzları eda etmektir diye rivayet edilen şey, bunların onun parçaları olması bakımındandır. **“Üzerlerine melekler iner”** karşılarına çıkan zorluklarda, kalplerini açacak ve onlardan korku ve kederi def edecek şeylerle inerler ya da ölüm anında veyahut kabirden çıkarlarken. **“Ella (korkmayın)”** karşılaşacağınız şeylerden ve **“üzülmeyin”** geride bıraktıklarınızdan; en edatı (enla) mastariyedir yahut enne'den tahfif edilmiştir ki be harfı ceri mukadderdır (bienla tehafu) ya da müfessiridir. **“Size vaat olunan cennetle sevinin”** dünyada peygamberlerin dilleriyle vaat olunan.

31- “Biz sizin dünya hayatında da dostlarınızız” size hakkı ilham ederiz ve sizi hayra iteriz; tam şeytanların kâfirlere yaptığıının tersi olarak, **“ahirette de”** şefaath ve ikramla ki tam kâfirlerle dostlarının düşman kesildikleri yerde. **“Sizin için orada vardır”** ahirette **“canınızın çektiği her şey”** bütün zevklerden **“ve sizin için orada istediğiniz her şey vardır”** temenni ettiğiniz her şey demektir. (Teddeun) dua'dan gelir ki istemek manasınadır, bu (istemek) birinciden (canlarının çektiğinden) daha geneldir.

32- “Nüzülen (çok bağışlayıcı, çok esirgeyici Allah'tan bir ziyafet olarak)” bu da teddeun'dan hâldir, şuna dikkat çekmektedir ki temenni ettikleri şey kendilerine verilenin yanında akıllara gelmeyecek kadar basittir, misafire ilk yapılan ikram gibidir.

33- “Allah'a çağırandan sözü daha güzel kimdir?” onun ibadetine çağırandan **“iyi şey yapan”** kendisi ile Rabbi arasında **“ve: Şüphesiz ben Müslümanlardanım, diyenden sözü daha güzel olan kimdir?”** bununla iftihar ederek ve İslam'ı din ve mezhep edinerek diyenden. Bu da haza kavlu fûlanin deyiminden gelir ki onun görüşü ve mezhebi budur demektir. Ayet bu sıfatları kendine toplayan herkes için geneldir. Bunun Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem hakkında ve müezzinler hakkında indiği de söylenmiştir.

34- “İyilikle kötülük bir olmaz” ceza ve güzel sonuç bakımından, ikinci lâ nefyi tekit etmek için ziyade kılınmıştır. **“Sen kötülüğü en güzeli ile sav”** karşına çıkan kötülüğü, en güzel şeyle def et ki o da iyiliktir, en güzelinden maksat da mutlak fazla olandır ya da iyiliklerden kötülüğü def etmesi mümkün olan şeyler demektir. Burada fe terk edilerek (idfa') yeni söz başı yapılması: **“Nasıl yapayım?”** sorusuna cevap olarak mübalâğa içindir. Bunun (mübalâğa) içindir ki ahsen hasenet yerine konulmuştur. **“O zaman seninle kendisi arasında düşmanlık olan, sanki sıcak bir dost olur”** yani bunu yaptığın zaman sana muhalefet eden düşmanın müşfik bir yakının gibi olur.

وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقِيهَا
 إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَأَمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ
 نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ
 اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا
 لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ
 تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنْ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
 يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾
 وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَالِصَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ
 وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

35 – Bunlar ancak sabredenlere verilir. Bunlar ancak büyük bir nasibe sahip olana verilir.

36 – Eğer seni şeytandan kesin bir fit dürterse, Allah’a sığın. Çünkü o, hakkıyla işiten, kemaliyle bilendir.

37 – Onun delillerinden biri de gece ile gündüz ve güneşle aydır. Ne güneşe ne de aya secde etmeyin. Onları yaratan Allah’a secde edin, eğer ona ibadet ediyorsanız.

38 – Eğer büyüklenirlerse, Rabbinin yanındakiler onu gece gündüz tespih ederler ve onlar usanmazlar da.

39 – Onun delillerinden olarak görürsün ki, yer boyun bükümüştür. Onun üzerine suyu indirdiğiniz zaman harekete geçer, kabarır. Şüphesiz onu diriltten elbette ölüleri de diriltir. Çünkü o, her şeye kadirdir.

35- “Bu verilmez” bu haslet verilmez - ki o da kötülüğe iyilikle karşılık vermektir - “ancak sabredenlere verilir” çünkü bu hareket nefsi intikamdan alıkor “ve bu ancak büyük bir nasibi olana verilir” ha-

yırdan ve nefsin kemalinden nasibi olana. Nasibin cennet olduğu da söylenmiştir.

36- “Eğer seni şeytandan kesin bir fit dürterse” nahs iğne sokma gibi bir şey dürtmektir, şeytanın vesvesesi buna benzetilmiştir; çünkü insanı yaraşmayan şeye sürükler, mesela en kötü şekilde karşılık vermek gibi. Nezg mastarının naziğ şeklinde ismifail manasına kullanılması fiile fiil isnadındandır (yenzeğanneke fiili nezgun’e isnat edilmiştir) ya da naziğ manasınadır ki o zaman şeytan mastarla sıfatlanmış olur (her ikisi de mübalağa ifade eder). “Allah’a sığın” onun şerinden, ona itaat etme. “Şüphesiz o (Allah) hakkıyla işitendir” senin sığınmanı “kemaliyle bilendir” niyetini yahut iyiliğini.

37- “Onun delillerinden biri de gece ile gündüz ve güneşle aydır. Ne güneşe ne de aya secde etmeyin” çünkü onlar sizin gibi mahlûk ve memurdurlar. “Onları yaratan Allah’a secde edin” halakahunne’deki zamir zikredilen dörde racidir. Maksat bu ikisine secde etmemektir, bu da şunu akla getirmektedir ki bu ikisi bilmeyen ve iradesi olmayan şeyler kabilindendir. “Eğer ona ibadet ediyorsanız” çünkü secde ibadetlerin en özellerindendir. “Tabudun” lafzı bize göre secde edilecek yerdir, çünkü emre yakındır. Ebu Hanife’ye göre öteki ayetin sonudur, çünkü mana orada tamamlanmaktadır.

38- “Eğer büyüklendirlerse” emre itaatten “Rabbinin yanındaki” melekler “onu gece gündüz tespih ederler” yani daima tespih ederler demektir, çünkü “usanmazlar” demiştir yani bıkmazlar.

39- “Onun ayetlerinden olarak görürsün ki, yer boyun bükümüştür” kurumuş, hareketsiz kalmıştır. Haşıaten huşudan istiare edilmiştir ki o da tevazu göstermektir. “Onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır” süslenir ve bitki ile şişer. Rebeet de okunmuştur ki artmak manasınadır. “Şüphesiz onu diriltir” ölümden sonra “elbette ölüleri de diriltir. Çünkü o, her şeye kadirdir” öldürmeye de diriltmeye de.

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ
 خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَمَةِ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
 بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ
 عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ
 مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ
 مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ
 جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ
 قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 فِي آفَانِهِمْ وَقُرْ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَئِكَ يَنَاقُونَ مِنْ مَكَانٍ
 بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾

40 – Şüphesiz ayetlerimizde sapanlar bize gizli kalmazlar. Ateşe atılan mı daha hayırlıdır yoksa kıyamet gününde güvenle gelen mi? İstedığınızı yapın. Çünkü o, yaptıklarınızı görendir.

41 – Şüphesiz kendilerine gelen zikri inkâr edenleri (cezalandıracağız). Gerçekten o, elbette güçlü bir kitaptır.

42 – Batıl ona ne önünden ne de arkasından gelemaz. Hikmet sahibi, övgüye layık (Allah)tan indirilmiştir.

43 – Sana da ancak gerçekten önceki peygamberlere denen şey deniliyor. Şüphesiz Rabbin elbette bağışlama sahibidir ve acıklı azap sahibidir.

44 – Eğer biz onu yabancı (dilde) bir Kur'an kılıydık, mutlaka: "Ayetleri açıklanmalı değil miydi? Yabancı mıdır, Arapça mıdır?" derlerdi. De ki: "O, iman edenler için hıdayet ve şifadır". İman etmeyenlerin ise kulaklarında ağırlık vardır. O, onlara karşı körlüktür (onu anlamazlar). İşte onlara uzak bir yerden seslenilir.

40- “Şüphesiz sapanlar” istikametten cayanlar **“ayetlerimizde”** ona dil uzatmak, onu tahrif etmek, batıl tevil etmek ve onu gürültüye boğmakla **“bize gizli kalmazlar”** onları sapmalarından dolayı cezalandıracağız. **“Ateşe atılan mı daha hayırlıdır yoksa kıyamet gününde güvenle gelen mi?”** ateşe atılmaya karşılık olarak güvenle gelmeyi vermesi, müminlerin övgü değer hallerini mübalağa etmek içindir. **“İstedığınızı yapın”** bu da ağır tehdittir **“çünkü o, yaptıklarınızı görür”** bu da ceza vaadidir.

41- “İnnellezine (şüphesiz kendilerine gelen zikri inkâr edenleri)” bu da **“innellezine yülhidune (şüphesiz ayetlerimizde sapanlar)”** kavlından bedeldir yahut yeni söz başıdır, **“inne”**in haberi de mahzuftur mesela muanidune yahut halikune şeklindedir ya ülaike yünadevne'dir. Zikir de Kur'an'dır. **“Gerçekten o, elbette güçlü bir kaptır”** faydası çoktur, eşi bulunmaz ya da yaklaşılmaz; iptali ve tahrifi mümkün değildir.

42- “Batıl ona ne önünden ne de arkasından gelemez” batıl ona hiçbir cihetten gelemeyebilir ya da içindeki geçmiş şeylerden ve gelecek olaylardan ona yaklaşamaz. **“Hikmet sahibi, övgüye layık Allah'tan indirilmiştir”** bütün mahlûkat, üzerinde görülen nimetten dolayı ona hamd eder (onu över).

43- “Sana da ancak gerçekten senden önce peygamberlere verilen şey deniyor” kavimlerinden kâfirlerin onlara dediği gibi deniyor. Mananın şöyle olması da caizdir: Allah sana ancak onlara dediği gibi diyor: **“Şüphesiz Rabbin elbette bağışlama sahibidir”** peygamberlerini **“ve acıklı azap sahibidir”** düşmanlarına. Bunun, ikinci ihtimale göre şöyle denilme ihtimali vardır: Sana ve onlara vahyedilenin özeti müminlere bağışlanma, kâfirlere de azap vaadidir.

44- “Velev caalnahu (eğer biz onu yabancı (dilde) bir Kur'an kıl-saydık)” bu, onların: **“Bu Kur'an yabancı dilde indirilmeli değil miydi?”** sözlerine cevaptır. **“Mutlaka: ‘Ayetleri açıklanmalı değil miydi?’ derlerdi”**. Bildiğimiz dilde açıklanmalı değil miydi? **“Ea'cemiyÿün (yabancı mıdır, Arapça mıdır?)”** söz yabancı, muhatap Arap mı? (olacak iş mi?) Bu da Kur'an'ın Arapça ile tahsis edilmesini inkârdir. A'cemiy, sözü anlaşılmayan kimsedir. Bu, Ebu Bekir, Hamze ve Kisai'nin okuyuşudur. Kalun ile Ebu Amr med ve teshil ile; Verş med ve ikinci hemzeyi elife değiştirme ile; İbn Kesir, İbn Zekvan ve Hafs da medsiz ve ikinciye teshil ile okumuşlardır. Eacemiyÿün de okunmuştur ki aceme mensup demektir. Hişam da haber tarzında a'cemiyÿün okumuştur (hemze kelimedendir, istifham hemzesi de atılmıştır). Buna göre (istifhamdan sonra a'cemiyÿün okunuşuna göre) maksadın şöyle olması

caizdir: Ayetleri açıklanmalı değil miydi; yabancıların anlaması için bir kısmı yabancı, Arapların anlaması için de bir kısmı Arapça olmalı değil miydi? Maksat (onu yabancı kılsaydık sözünden maksat) tek-liflerini iptal etmektir, çünkü onda mahzur vardır ya da ayetler nasıl gelirse gelsin inattan dönmeyeceklerini göstermektir. “De ki: O iman edenler için hidayettir” hakka götürür “ve şifadır” kalplerindeki şüp-he ve tereddüt için. “Vellezine la yû'minune” bu da müptedadır, ha-beri de “fî azanihim vakrun” cümlesidir ki takdiri hüve fî azanihim demektir. Çünkü Allah Teala “o, onlara körlüktür” demiştir. Çünkü onu iştmemek için sağır gibi, ayetlerini görmemek için de kör gibi davranmışlardır. Kim değişik iki amile atfı caiz görürse bunu (vellezi-ne amenu'yu) “lillezine amenu”ya atfeder. “Ülaike (işte onlara uzak bir yerden seslenilir)” bu, onların hakkı kabul etmemelerinin ve onu dinlememelerinin uzak mesafeden seslenilen kimse ile temsilidir (o kimse nasıl bir şey anlamazsa bunlar da davete öyle icabet etmezler).

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَخْتَلَفَ فِيهِ
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ
لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ٤٥ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ
وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ٤٦
إِلَيْهِ يَرْدُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا
وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ
أَيْنَ شُرَكَائِيَ قَالُوا أَدْذْنَاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ ٤٧ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُوا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ٤٨

45 – Ant olsun, gerçekten Musa'ya o kitabı verdik de onda ihtilaf edildi. Eğer Rabbinden geçen bir söz olmasa idi, elbette aralarında hüküm verilir. Gerçekten onlar ondan elbette kuşku verici bir şüp-he içindeler.

46 – Kim iyi bir şey yaparsa, kendi lehinedir. Kim de kötülük ederse, kendi aleyhinedir. Rabbin kullarına zulmedici değildir.

47 – Kıyametin ilmi yalnız ona döndürülür. Kapçıklarından çıkan meyveler ve bir dişinin gebe kalması hep onun ilmi iledir. “Ortaklarım nerede?” diye seslendiği günde, onlar da: “Sana bildirdik, içimizden hiçbir şahit yok” dediler.

48 – Daha önceden taptıkları şeyler onlardan kayboldu. Kaçış yeri olmadığını iyice anladılar.

45- “Ant olsun, gerçekten Musa’ya o kitabı verdik de onda ihtilaf edildi” kimi tasdik etti, kimi de yalanladı, tıpkı Kur’an’da ihtilaf edildiği gibi. “Eğer Rabbinden geçen bir söz olmasa idi” ki o da kıyamette vaattir ve o zaman davaları halletmektir “elbette aralarında hüküm verilirdi” inanmayanların kökleri kazılırdı. “Gerçekten onlar” Yahudiler yahut iman etmeyenler “ondan elbette bir şüphe içindedir” Tevrat’tan yahut Kur’an’dan “kuşku verici bir şüphe” ızdaraba sürükleyen bir tereddüt.

46- “Kim iyi bir şey yaparsa, kendi lehinedir” yararı kendinedir “kim de kötülük ederse, kendi aleyhinedir. Rabbin kullarına zulmedici değildir” yapmayacağı şeyi onlara yapmaz.

47- “Kıyametin ilmi yalnız ona döndürülür” yani ondan sorulduğu zaman onu ancak o bilir. “Kapçıklarından çıkan meyveler” burada geçen ekmm kimmi’nin çoğuludur. Nafi, İbn Amir ve Hafs cemi kalıbı ile semeratin okumuşlardır, çünkü çeşitleri farklıdır. Zamirin cem’i ile ekmmahinne de okunmuştur. Birinci ma nafiyyedir, istiğrak (tümü belirtmek) için zait kılınmıştır. Essaate lafzına atfen mevsule olması da muhtemeldir, birinci min de beyaniyyedir, ama “vema tahmilü min ünsa vela tadau (ve bir dişinin gebe kalması)” kavlindeki öyle değildir (nafiyyedir). “İlla biilmihi (hep onun ilmi iledir)” onun taallukuna göre gerçekleşir. “Ortaklarım nerede diye seslendiği günde” yani sizin iddianıza göre “onlar da: Sana bildirdik, içimizden hiçbir şahit yoktur, dediler” ortaklığa şahitlik edecek biri. Çünkü onlardan ilişigimizi kestik; zira durumu gözlerimizle gördük. O zaman bu soru sırf azarlama için olur ya da onları gören biri yoktur, çünkü bizden kayboldular, demektir. Bunun ortakların (putların) sözü olduğu da söylenmiştir yani bizden onların haklı olduğuna dair şahitlik edecek biri yoktur demektir.

48- “Daha önceden taptıkları şeyler onlardan kayboldu” onlara fayda vermez yahut onu göremezler. “Kaçış yeri olmadığını iyice anladılar” buradaki zan fiili nefiy edatından dolayı amel edememiştir ve kesin bilgi manasınadır.

لَا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ
 قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَدْقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ
 مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا إِلَىٰ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ
 رُجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْنَىٰ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ
 كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾
 وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَا بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ
 الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ
 مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ أَضِلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾

49 – İnsan hayır istemekten usanmaz. Eğer ona şer dokunursa, hemen ümidini keser, bunu açığa vurur.

50 – Ant olsun, eğer ona, kendisine dokunan sıkıntıdan sonra bizden bir rahmet tattırırsak, elbette: “Bu benimdir. Kıyametin kopacağını da sanmam. Ant olsun, eğer Rabbime döndürülürsem, gerçekten onun yanında benim için elbette en güzeli var” der. Elbette biz kâfirlere yaptıklarını haber vereceğiz. Ve onlara ağır bir azaptan elbette tattıracağız.

51 – İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir ve yan çizer. Ona kötülük dokunduğu zaman pek geniş duanın sahibidir (uzun uzadıya dua eder).

52 – De ki: Gördünüz mü, eğer o (Kur’an), Allah katından ise sonra siz de onu inkâr ettiniz ise, uzak bir muhalefet içinde olandan daha sapık kimdir?

49- “İnsan hayır istemekten usanmaz” bol nimetten “duain bil-hayri” de okunmuştur. “Eğer ona şer dokunursa” darlık içine düşerse “hemen ümidini keser” Allah’ın lütuf ve rahmetinden. Bu da kâfirin sıfatıdır, çünkü “şu bir gerçektir ki Allah’ın rahmetinden ancak kâfirler topluluğu ümit keser” (Yusuf: 87) demiştir. Burada ümitsizlikte müba-

lağa edilmiştir: Kullanılan kalıp ona göredir, tekrar vardır, kanut lafzı da ümitsizliğin eserini göstermeyi ifade eder.

50- **“Ant olsun eğer ona, kendisine dokunan sıkıntıdan sonra bizden bir rahmet tattırırsak”** sıkıntısını def edip aydınlığa çıkararak **“elbette: Bu benimdir, der”** benim hakkımdır, onu bendeki fazilet ve amelden hak ettim der ya da benimdir, bir daha elimden çıkmaz, der. **“Kıyametin kopacağını da sanmam. Ant olsun, eğer Rabbime döndürülürsem, gerçekten onun yanında benim için elbette en güzeli var, der”** yani diyelim ki kıyamet koptu, Allah katında da güzel ikram görürüm. Çünkü o, eline geçen nimeti hak ettiğine ve bir daha da elinden çıkmayacağına inanmaktadır. **“Elbette biz kâfirlere yaptıklarını haber vereceğiz”** gerçek amellerini ve inandıkları şeyin tersini göstereceğiz. **“Ve onlara ağır bir azaptan elbette tattıracağız”** sıyrılmaları mümkün olmayan azaptan.

51- **“İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir”** şükür etmekten **“ve yan çizer”** ondan sapar ya da başını alır gider, kibrinden dolayı ondan külliye (tamamen) uzaklaşır. Burada geçen canib mecaz olarak nefis (zat) manasıdır mesela **“fi cenbillahi”** (Zümer: 56) kavlinde olduğu gibi. **“Ona kötülük dokunduğu zaman geniş duanın sahibidir”** çok duanın demektir. Bu da çokluk ve devamlılığını göstermek için geniş eni olan şeyden istiare edilmiştir. Bu, tavil (uzun) lafzından daha mübalağalıdır, çünkü uzunluk iki kenardan uzun olanını ifade eder. Hâlbuki eni böyle olursa, artık uzunluğu için ne düşünürsün!

52- **“De ki: Bana haber verin, eğer o (Kur'an) Allah katından ise sonra siz de onu inkâr ettiniz ise”** bakmadan ve delili irdelemeden **“uzak bir muhalefet içinde olandan daha sapık kimdir?”** sizden daha sapık kimdir? Men mevsulünün zamir yerine konulması hallerini şerh etmek ve daha çok sapıklıklarına gerekçe göstermek içindir.

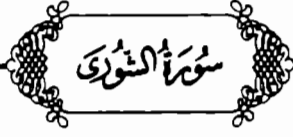
سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ
 لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾
 إِلَّا أَنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ إِلَّا أَنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ ﴿٥٤﴾

53 – Onlara ayetlerimizi ufuklarda ve nefislerinde göstereceğiz ki onlar için onun gerçekten hak olduğu meydana çıksın. Rabbinin, şüphesiz onun her şeye şahit olması yetmez mi?

54 – Bilin ki, onlar Rablerine kavuşmaktan bir şüphe içindeler. Bilin ki, şüphesiz o, her şeyi kuşatandır.

53- “Onlara ayetlerimizi ufuklarda göstereceğiz” yani Peygamber aleyhissalat vesselam’ın haber verdiği şeyleri, geçmiş zamanlarda inen belaların izlerini, Allah’ın ona ve halifelerine müyesser kıldığı fetihleri, harikulâde bir şekilde doğu ve batı illerini hakimiyetleri altına almalarını kast ediyor. “Ve nefislerinde” Mekke’de görülen ve tepelerine inen şeyleri yahut insan vücudunda Allah’ın kemal-i kudretini gösteren acayip mekanizmaları demektir. “Ta ki hak olduğu onlar için meydana çıksın” ennehu zamiri Kur’an’a yahut Resul’e yahut tevhide veyahut Allah’a racidir. “Evelem yekfi birabbike (Rabbin yetmez mi?)” evelem yekfi rabbüke demektir, be zaittir, tekit içindir sanki onun yeterliği meydana gelmedi mi denilmiş gibidir? Be edatı neredeyse kefa fiili dışında zait kılınmaz. “Ennehu (onun her şeye kadir olduğu?)” bu da ondan (evelem yekfi’den) bedeldir mana da şöyledir: Allah Teala’nın her şeye şahit olduğu, onu gerçekleştirdiği sana yetmedi mi? Bunun gibi senin durumunu da vaat edilen ayetleri açığa çıkarmakla gerçekleştirecektir. Ya da senin halinden de onların halinden de haberdardır yahut Allah Teala’nın hiçbir şey gözünden kaçmayacak şekilde her şeyden haberdar olması insanı günahlardan çevirici olarak yetmez mi?

54- “Bilin ki onlar şüphe içindeler” (fi miryeten) zam ile müryetin de okunmuştur ki bu da lügattir mesela hıfyetin ve hufyetin gibi “Rablerine kavuşmaktan” yeniden dirilmek ve ceza görmekle. “Bilin ki şüphesiz o, her şeyi kuşatandır” her şeyi ayrıntılarıyla bilir, onlara karşı muktedirdir, onlardan hiçbirini elinden kurtulamaz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Secde suresini okursa, Allah ona her harf için on sevap verir.

42 / ŞURA SURESİ

Mekke'de inmiştir.

53 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 حَمْدٌ ۝۱ عَسَقٌ ۝۲ كَذَلِكَ يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ
 الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝۳ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ
 الْعَظِيمُ ۝۴ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَخَطَّوْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ
 يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِنْ اللَّهُ هُوَ
 الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝۵ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِظَ
 عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ۝۶

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ha. Mim.

2 – Ayn. Sin. Kaf.

3 – İşte mutlak galip, hikmet sahibi Allah sana ve senden önceki-
 lere böyle vahyeder.

4 – Göklerde ve yerde olanlar onundur. O, çok yüce, çok uludur.

5 – Neredeyse üstlerindeki gök çatlayacak. Melekler Rablerine
 hamd ile tespih eder ve yerdekilere bağış dilerler. Bilin ki şüphesiz
 Allah, o, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

6 – Ondan başka dostlar edindikleri şeylere gelince: Allah onla-
 rın üzerinde gözetleyicidir. Sen onların üzerinde vekil değilsin.

1; 2- “Ha. Mim. Ayn. Sin. Kaf” belki de bunlar surenin iki ismidir,
 araları açık bırakılmış ve iki ayet sayılmıştır. Eğer bir isim ise araları-
 nın açık olması diğer Hamim’lere uyması içindir (çünkü onların arası
 açıktır) Ha. Mim. Sin. Kaf olarak da okunmuştur.

3- “İşte mutlak galip, hikmet sahibi Allah sana ve senden önce-
 kilere böyle vahyeder”. Yani bu suredeki manalar gibi yahut bunla-
 rı vahyettiği gibi Allah sana ve senden önceki peygamberlere böyle
 vahyeder. Geçmiş hâli hikâye etmek üzere muzari siygası ile gelmesi,
 vahyin sürekliliğini göstermek ve o gibi şeyi vahyetmek âdeti olduğu-
 nu bildirmek içindir. İbn Kesir ha’nın fethi ile yuha okumuştur ki o

zaman kezalike müpteda, yuha da haberi olur ve zamirine isnat edilir ya da kezalike mefulu mutlakdır, yuha da ileyke'ye müsnettir, allahu da yuha'nın gösterdiği fiille merfudur. Elazizü ile elhakimü sıfatıdır, vahyedilen şeyin şanını yüceltmek içindir, nitekim yukarıdaki surede de geçmiştir ya da Allahu lafzı müpteda olarak merfudur, nitekim nun ile nuhi okunuşunda da öyledir, elazizü ile arkasındaki de haberdır ya da elazizü ile elhakimü sıfatıdır.

4- **“Lehu (göklerde ve yerde olanlar onundur, o, çok yüce, çok uludur)”** kavli de onun iki haberidir. Öteki vecihlere (itibarlara) göre de onun izzet ve hikmetini tespit etmek için yeni söz başıdır.

5- **“Tekâdüs semavatü (neredeyse gök)”** Nafi ile Kisai ye ile (yekâdü) okumuşlardır, **“yetefattarne (çatlayacaktır)”** Allah'ın azametinden. Evlat edinme iddiasından da denilmiştir. Basralı iki kurra ile Ebu Bekir nun ile yenfaturne okumuşlardır ki birinci okuyuş daha mübalağalıdır. Çünkü o, fattara'nın mutavaatıdır, bu ise fatara'nın mutavaatıdır. Müennesliği tekit etmek için te ile tetefattarne de okumuştur ki bu nadirdir. **“Min fevkuhinne (üstlerindeki)”** yani çatlama üst taraflarından başlayacaktır, demektir. Birinciye (Allah'ın azametine) göre üstün tahsis edilmesi, en büyük ayetlerden olmasından ve şanının yüceliğini o taraftan göstermesindendir. İkinciye (evlat nispet etmeye) göre ise alttan çatlamanın öncelikle olacağını göstermek içindir. Zamirin arz'a gittiği de söylenmiştir (min fevkl ardı) çünkü ondan cins murat edilmiştir (yerin üzerindeki gök demek olur). **“Melekler Rablerini hamd ile tespih eder ve yerdekilere bağış dilerler”** bağışlanmalarını mucip şefaate, ilhama, taata yaklaştıran sebepleri hazırlamaya çalışmaları gibi. Bu da bu hali ile mümini de kâfiri de içine alır, hatta istiğfar beklenen arızayı gidermeye koşma ile tefsir edilirse, hayvanları, üstelik cansızları da içine alır. Müminlere tahsis edilince ondan maksat şefaate olur. **“Bilin ki şüphesiz Allah o, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir”** çünkü nerede bir mahluk varsa onun rahmetinden nasibtardır. Ayet birinciye (Allah'ın azametine) göre azametini daha çok tespit olur, ikinciye (evlat edinmeye nispete) göre ise ona önerilen şeyden mukaddes olduğuna delalet eder. Ve şunu da gösterir ki o iğrenç kelimeye karşı onlara acele azap etmemesi meleklerin istiğfarı ve Allah'ın sonsuz bağış ve rahmeti sayesinde.

6- **“Ondan başka dostlar edindikleri şeylere gelince”** ortaklar ve eşler edindikleri şeylere **“Allah onların üzerinde gözetleyicidir”** hallerini ve amellerini denetler, ona göre karşılığını verir. **“Sen değilsin”** ya Muhammed **“onların üzerinde vekil değilsin”** onlarla görevli değilsin yahut işleri sana havale edilmiş değildir.

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا

عَرَبِيًّا لِّنُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَنُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ٧ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ٨ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۚ قَالَ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٩ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ١٠

7 - İşte böyle, sana Arapça bir Kur'an vahyettik ki kentlerin anasını ve çevresindekileri uyarasın ve onda şüphe olmayan toplanma gününden uyarasın. Bir grup cennette ve bir grup alevli ateştedir.

8 - Eğer Allah dileseydi onları tek bir ümmet yapardı. Fakat dileğini rahmetine girdirir. Zalımlar için ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur.

9 - Yoksa ondan başka dostlar mı edindiler? Asıl dost Allah'tır. O, diriltir ve öldürür. O, her şeye kadirdir.

10 - İhtilaf ettiğiniz her şeyin hükmü Allah'adır. İşte Rabbin Allah budur. Yalnız ona tevekkül ettim ve yalnız ona dönerim.

7- "Vekezalike evhayna (işte böyle, sana Arapça bir Kur'an vahyettik)" işaret evhayna'nın mastarınadır ya da geçen ayetin manasıdır. Çünkü o, Kur'an'da birçok yerde tekrar edilmiştir. O zaman kezalike'nin kâf'ı mefulun bih, kur'anen arabıyyen de ondan hâl olur. "Kentlerin anasını uyarman için" yani kentlerin anasının halkını demektir, o da Mekke'dir, Allah şerefini artırsın "ve çevresindeki" Arapları. "Ve toplanma gününden uyarman için" o da kıyamet günüdür, mahlukat onda toplanır ya da ruhlar ve bedenler veyahut amel edenler ve ameller toplanır. Birincinin (litünzire) ikinci mefulu ile ikincinin (tünzire yevmel cem) birinci mefulunun hazfi daha çok korkutmak ve

genellik ifade etmek içindir. Ye ile liyünzire de okunmuştur ki uyaran Kur'an olur. **"La raybe fih (onda şüphe olmayan günden)"** bu da itiraz cümlesidir, iraptan mahalli yoktur. **"Bir grup cennette ve bir grup alevli ateştedir"** yani mahşerde toplandıktan sonra ikiye ayrılırlar demektir. Takdiri de minhüm ferikun demektir, hüm zamiri iki topluluğa gider, çünkü toplanmak onu gösterir. Minhüm'den hâl olarak ferikan şeklinde mansup da okunmuştur ki ve tünzire yevme cemihim müteferrikyne demektir, bu da ayrılmak üzere olduklarını ya da sevap ve azap mahalline ayrıldıklarını gösterir.

8- **"Eğer Allah dileseydi onları tek bir ümmet yapardı"** doğru yolu bulan veyahut sapık olarak **"fakat dilediğini rahmetine girdirir"** hidayet etmek ve taata sevk etmekle. **"Zalimler için ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur"** yani onları azapta velisiz ve yardımcısız bırakır, demektir. Belki de nazmın değiştirilmesi (ve yüdhilü men yeşâu fiddalâl diyecekti) tehdidi abartmak içindir. Çünkü söz uyarma hakkındadır.

9- **"Yoksa ondan başka dostlar mı edindiler?"** mesela putlar gibi. **"Fallahu (asıl dost Allah'tır)"** bu da mahzuf şartın cevabıdır mesela in eradu (eğer dostlar isterlerse gerçek dost Allah'tır), demektir. **"O diril-tir ve öldürür. O, her şeye kadirdir"** bu da dostluğunun ispatı gibidir.

10- **"İhtilaf ettiğiniz"** siz ve kâfirlerin **"her şeyin"** dünya ve din işlerinden **"hükmü Allah'adır"** ona bırakmıştır; yardım etmek veyahut sevap ve ceza vermekle haklı ile haksızı ayırır. Şöyle de denilmiştir: Müteşabih ayetleri tevilde ihtilaf ettiğiniz şeylerde Allah'ın kitabından muhkem ayetlere dönün. **"İşte Rabbim Allah budur. Yalnız ona tevekkül ederim"** bütün işlerde **"ve yalnız ona dönerim"** zor meselelerde ona müracaat ederim.

فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا
 وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ
 السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ
 الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾ شَرَعَ لَكُمْ
 مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا
 وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا
 تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي
 إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾

11 – Göklerin ve yerin yaratıcısı. Size kendinizden eşler kıldı, hayvanlardan da eşler kıldı. Sizi onda üretiyor. Onun gibisi yoktur. O, hakkıyla işiten, her şeyi görendir.

12 – Göklerin ve yerin anahtarı onundur. Rızkı dilediği kimse için genişletir ve daraltır. Çünkü o, her şeyi çok iyi bilendir.

13 – Dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi; İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size şeriat yaptı ki, dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye. Senin ona davet ettiğin şey müşriklere ağır geldi. Allah dilediğini kendine seçer ve (taatine) döneni kendine iletir.

11- “Fâtürü (göklerin ve yerin yaratıcısıdır)” bu da zaliküm'ün başka bir haberidir ya da müptedadır, haberi de “caale leküm (size kıldı)” kavlidir. İleyhi zamirinden bedel yahut ilallahî'nin sıfatı olarak cer ile (fâtiri) de okunmuştur. “kendinizden” cinsinizden “ezvacen (eşler)” kadınlar kıldı. “Hayvanlardan da eşler kıldı” yani hayvanlara da kendi cinslerinden kendilerine eşler kıldı ya da sizin için hayvanlardan sınıflar yarattı yahut erkekler ve dişiler yarattı demektir. “Yezreüküm (sizi üretiyor)” çoğaltıyor, bu da zer'den gelir ki yaymak-tır. Zer ve zerv de bu manayadır. Zamir birinciye göre insanlara ve

hayvanlara gider, bunda da akıllı muhataplar çok kabul edilmiş olur. **“Fihi (onda)”** yani bu tedbirde ki o da insanları ve hayvanları çift yaratmasıdır. Bu da üremelerine sebeptir. Sanki bu, yeryüzüne yayma ve orada çoğalmanın kaynağı gibidir. **“Leyse kemislihi şeyün (onun gibisi yoktur)”** ona eş ve münasip biri yoktur demektir. Mislihi'den maksat zatı demektir. Nitekim: Senin gibi birisi böyle yapmaz denilir ki sen yapmazsın manasınadır. Çünkü onun gibisi, onun yerini tutan biri öyle yapmazsa o hiç yapmaz. Bunun bir benzeri de Rukayka bint Sayfi'nin, Abdülmuttalib'in yağmur duasındaki şu sözüdür: Bilin ki onların arasında onun gibi arı ve duru insanlar vardır. Kim de kemislihi'deki kâf zaittir derse, ona leyse misluhu manasını vermek ister, ancak anlattığımız gibi ilk mana daha tekitlidir. Misluhu sıfatuhu manasınadır da denilmiştir ki onun sıfatı gibi sıfat yoktur demek olur. **“O hakkıyla işiten. Her şeyi görendir”** işitilen ve görülen her şeyi.

12- **“Göklerin ve yerin anahtarı onundur”** hazineleri demektir. **“Rızkı dilediği kimse için genişletir ve daraltır”** dilemesine göre bolaltır ve daraltır. **“Çünkü o, her şeyi çok iyi bilendir”** onu layıkı veçhile yapar.

13- **“Dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi; İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size şeriat yaptı”** yani size dinden Nuh'un, Muhammed'in ve ikisinin arasındaki şeriat sahiplerinin – onlara salat ve selam olsun – dinini şeriat yaptı. O da aralarındaki ortak asıdır ve **“dini doğru tutun”** kavli ile açıklanmıştır. Bu da tasdiki gereken şeylere imanla Allah'ın hükümlerindeki taatlardır. **“En ekimüddine”** şeraa'nın mefulundan bedel olarak mahallen mahsuptur ya da yeni söz başıdır, sanki **“o meşru kılınan nedir?”** sorusunun cevabıdır ya da bihi'deki he'den bedel olarak mecrurdur. **“Onda ayrılığa düşmeyin”** bu asılda ihtilaf etmeyin. Amma şeriatların fer'i meseleleri farklıdır, nitekim **“sizden her birinize bir şeriat ve bir yol gösterdik”** (Maide: 48) demiştir. **“Müşriklere ağır geldi”** onlara büyük geldi **“onları davet ettiğin”** tevhit. **“Allah dilediğini kendine seçer”** zamir davet edilen şeye veya dine racidir. **“Ona hidayet eder”** yol göstermek ve muvaffak kılmakla **“kendine döneni”** ona yüz tutanı.

وَمَا تَفَرَّقُوا

إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
 مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا
 الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾ فَلِذَلِكَ فَادْعُ
 وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ أَمِنْتُ بِمَا
 أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا
 وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا
 وَبَيْنَكُمْ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

14 – Onlar ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirastan dolayı ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden belli bir süreye kadar bir söz geçmiş olmasaydı, elbette aralarında hüküm verilir. Gerçekten onlardan sonra kitaba mirasçı kılınanlar elbette ondan kuşku verici bir şüphe içindeler.

15 – İşte bunun için davet et ve emrolunduğun gibi doğru ol. Onların keyflerine uyma. “Allah’ın kitaptan indirdiğine iman ettim. Aranızda adalet etmekle emrolundum” de. Allah bizim de Rabbiniz, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de sizedir. Bizimle sizin aranızda hiçbir düşmanlık yoktur. Allah aramızı birleştirir. Dönüş yalnız onadır.

14- “Onlar ayrılmadılar” yani geçmiş milletler, ehl-i kitap da denilmiştir, çünkü “kendilerine kitap verilenler ayrıldılar” (Beyyine: 4) denilmiştir. “Ancak kendilerine ilim geldikten sonra ayrıldılar” tefrikanın tehlide sebep sapıklık olduğu ilim ya da Peygamberlerin ilmi – onlara salat ve selam olsun- ya da ilim sebepleri olan peygamberler, kitaplar ve diğerleri demektir, bu ilimlere iltifat etmediler. “Aralarındaki ihtirastan dolayı” düşmanlıktan yahut dünyayı istemekten dolayı. “Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı” mühlet verileceğine

dair **“belli bir süreye kadar”** o da kıyamet günüdür ya da takdir edilen ömürlerinin sonudur **“elbette aralarında hüküm verilirdi”** köklerinin kazılmasına, bunu irtikâp ettikleri için, çünkü suçları çok büyüktür. **“Gerçekten onlardan sonra kitaba mirasçı kılınanlar”** Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanındaki ehl-i kitabı kast ediyor ya da ehl-i kitaptan sonra Kur'an'a mirasçı kılınan müşrikleri kast ediyor. Vürisu yahut vürrisu da okunmuştur. **“Elbette ondan bir şüphe içindedirler”** gereği gibi bilmedikleri kitaplarından yahut hakkı ile iman etmedikleri kitaplarından ya da Kur'an'dan **“kuşku verici bir şüphe içindedirler”** endişe verici yahut şüpheyi düşürücü demektir.

15- **“İşte bunun için”** bu ayrılma yahut kitap için yahut sana verilen ilim için **“davet et”** tevhit dini üzerinde ittifaka yahut sana verilen şeyde birliğe. Buna göre felizalike'deki lam ilâ yerinde olabilir, çünkü sıla ve illet ifade etmektedir. **“Emrolunduğun gibi doğru ol”** davet üzerinde doğru ol, Allah Teala'nın sana emrettiği gibi **“Onların keyiflerine uyma”** batıl isteklerine **“Allah'ın indirdiği kitaba iman ettim, de”**. Yani indirilen bütün kitaplara; kâfirler gibi bir kısmına iman edip de bir kısmını da inkâr etme **“ve: Aranızda adalet etmekle emrolundum (de)”** şeriatları ve hükümleri ulaştırmada. Birincisi bakış gücünün kemaline işarettir, bu ise pratik gücün kemaline işarettir. **“Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir”** hepsini yaratan ve işlerini görendir. **“Bizim amelimiz bize, sizin ameliniz de sizedir”** herkes amelinin karışılığını görecektir. **“Bizimle sizin aranızda hiçbir düşmanlık yoktur”** çekişme, husumet yoktur, çünkü hak açığa çıkmış, tartışmaya gerek kalmamıştır. Muhalefet için inattan başka sebep yoktur. **“Allah aramızı birleştirir”** kıyamet gününde **“dönüş yalnız onadır”** davaların halolması için hepsinin başvuracağı yer O'dur. Ayette kâfirlerle doğru-dan terk-i silah etmeyi gösteren bir şey yoktur ki savaş ayetiyle men-suh olsun.

وَالَّذِينَ يَحْتَجُونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتَجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ
 عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾
 اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ
 لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا
 وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلَا
 إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾ اللَّهُ
 لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿١٩﴾
 مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ
 كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ
 مِنْ نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾

16 - Allah'ın dini hakkında, kabul edilen şeyden sonra tartışanlar. Onların delilleri Rableri katında geçersizdir. Onların üzerinde gazap vardır ve onlar için zorlu bir azap vardır.

17- Allah odur ki kitabı ve mizanı hak ile indirdi. Ne biliyorsun, belki de kıyamet yakındır!

18- Ona iman etmeyenler onu acele isterler. İman edenler ise ondan korkarlar ve onun gerçekten hak olduğunu bilirler. Bilin ki gerçekten kıyamet hakkında tartışanlar elbette(haktan) uzak bir sapıklıktalar.

19 - Allah kullarına lütufkârdır. Dilediğine rızık verir. O, çok güçlü, mutlak galiptir.

20 - Kim ahiret ekinini isterse, ekininde onun için artırırız. Kim de dünya ekinini isterse, ona da ondan veririz ve onun için ahirette hiçbir nasip yoktur.

16- "Allah'ın dini hakkında, kabul edilen şeyden sonra tartışan-

lar" insanlar ona (Allah'a) icabet ettikten ve dinine girdikten sonra ya da Allah'ın Resul'üne icabet edip de Bedir savaşında muzaffer kılmakla dinini açığa çıkardıktan sonra ya da ehl-i kitap ona icabet ederek peygamberliğini ikrar ettikten ve onunla tevessül ettikten sonra. **"Onların delilleri Rableri katında geçersizdir"** zail ve batıldır. **"Onların üzerinde gazap vardır"** inatlarından dolayı **"ve onlar için zorlu bir azap vardır"** inkârlarına karşı.

17- **"Allah odur ki kitabı indirdi"** kitap cinsini (hepsini) **"hak ile"** hakla ilişkili ve batıldan uzak olarak ya da indirilmesi hak olan akait ve hükümleri indirdi **"ve mizanı da"** hukukun tartıldığı ve insanlar arasında eşitliğin sağlandığı şeriatı yahut emrini indirmekle adaleti indirdi veyahut hazırlanmasını vahyetmekle teraziye indirdi. **"Ne biliyorsun, belki de kıyamet yakındır!"** gelmesi, o nedenle kitaba uy, şeriatı uygula, adalete devam et, amellerinin tartılacağı ve karşılığını tastamam alacağın gün bastırmadan önce. Karib lafzının müzekker olması zate karib manasına olduğu içindir ya da kıyametin yeniden dirilme (ba's) manasına olduğu içindir.

18- **"Ona iman etmeyenler onu acele isterler"** alay ederek **"iman edenler ise ondan korkarlar"** gaip olduğu halde ondan çekinirler, çünkü sevap beklentileri vardır. **"Onun gerçekten hak olduğunu bilirler"** mutlaka kopacağını. **"Bilin ki gerçekten kıyamet hakkında tartışanlar"** onun hakkında mücadele edenler, yumarune mirye'den ya da mereytün nakate'den gelmektedir ki süt sağlamak için devenin memesini sıkıca sıvazlamaktır. Zira tartışanlardan her biri hasmının kelamını şiddetle çıkarmak ister. **"Elbette uzak bir sapıklıktalar"** haktan uzak, çünkü yeniden dirilme o kadar açıktır ki gözle görülen şeye benzer. Artık onu mümkün görmeyen başkasını hiç görmez.

19- **"Allah kullarına lütufkârdır"** onlara çeşitli iyilikler eder ki akıllar onları alamaz. **"Dilediğine rızık verir"** dilediği gibi rızık verir, her kuluna hikmetinin gerektirdiği şekilde ihsanda bulunur. **"O çok güçlüdür"** hayret verecek şekilde kuvvetlidir **"mutlak galiptir"** yanına yaklaşılmaz da mağlup edilmez de.

20- **"Kim ahiret ekinini isterse"** sevabını demektir, onu ekine benzetmiştir; çünkü o, çalışmakla elde edilen bir menfaattir, bunun içindir ki: Dünya ahiretin tarlasıdır, denilmiştir. Ayette geçen hars aslında tohumu yere atmaktır. Ondandır meydana gelene de hars denir **"onun ekinini artırırız"** bire on, yedi yüz ve daha fazlasını veririz. **"Kim de dünya ekinini isterse, ona da ondan veririz"** kısmetine göre bir şeyler verir. **"Onun için ahirette hiçbir nasip yoktur"** çünkü ameller niyetlere göredir ve herkesin eline geçecek olan da niyetidir.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ
 يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
 وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣١﴾ تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ
 مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ
 عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾
 ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى وَمَنْ يَقْرِفْ
 حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٣﴾

21 – Yoksa onların ortakları var da dinden Allah'ın izin vermediği şeyi onlar için şeriat mı yaptılar? Eğer ayırım sözü olmasaydı, elbette aralarında hüküm verilir. Şüphesiz zalımlara, onlar için acıklı bir azap vardır.

22 – Zalımlerin kazandıkları şeylerden korktuklarını görürsün. O ise onlara gerçekleşecektir. İman edip iyi şeyler yapanlar cennet bahçelerindedir. Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur.

23 – İşte bu, Allah'ın, iman edip iyi şeyler yapan kullarını müjdelediği şeydir. De ki: “Sizden akrabalıkta sevgiden başka bir şey istemiyorum”. Kim bir iyilik kazanırsa, onun için onda bir güzellik artırırız. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, şükri kabul edendir.

21- “Em lehüm (yoksa onların ortakları var da)” bel elehüm demektir, hemze ortaklığı tesbit etmek ve onları azarlamak içindir, ortakları da şeytanlardır. “Onlara şeriat mı yaptılar?” süslemekle “dinden Allah'ın izin vermediğini” mesela şirk koşturmak, yeniden dirilmeyi inkâr etmek ve sırf dünya için çalışmak gibi. Ortaklarının putlar oldu-

ğu da söylenmiştir. Onlara nispet edilmesi, onları ortak edinenlerin kendileri olmasındandır. Şeriatın onlara isnat edilmesi de sapmalardan ve din edindikleri şeyle fitneye maruz kalmalarındandır. Ya da bunu onlara âdet edenlerin suretleri olmasındandır. **“Eğer ayırım sözü olmasaydı”** cezanın tehirine dair geçmiş bir hüküm olmasaydı yahut ayırımın kıyamet gününde olacağına dair vaat olmasaydı **“elbette aralarında hüküm verilir”** kâfirlerle müminlerin yahut müşriklerle ortaklarının arasında. **“Ve innezzalimiye (şüphesiz zalimler, onlar için acıklı bir azap vardır)”** kelimetül fasl üzerine atıfla ve enne de okunmuştur ki eğer ayırım sözü ve azabın ahirette olacağına dair söz geçmiş olmasaydı aralarında dünyada hüküm verilir şeklinde olur. Çünkü acıklı azap genellikle ahirette olur.

22- **“Zalimleri görürsün”** kıyamette **“kazandıkları şeylerden korktuklarını görürsün”** kötülüklerden. **“O ise başlarına gelecektir”** korkular da korkmasalar da vebalini çekeceklerdir. **“İman edip iyi şeyler yapanlar cennet bahçelerindedir”** en temiz ve en nezih yerindedir **“Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır”** canlarının çektiği her şey Rablerinin yanında mevcuttur. **“Zalike (İşte bu)”** müminlere ait olan şeye işaretir **“büyük lütuftur”** öyle büyük ki başkalarının dünyalıkları onun yanında küçük kalır.

23- **“İşte bu, Allah’ın, iman edip iyi şeyler yapan kullarını müjdelediği şeydir”** zalikes sevabüllezi yübeş şirühümüllahu bihi, demektir ki harfî cer, sonra da ait zamiri hafz edilmiştir. Ya da bu, Allah’ın kullarını müjdelediği şeydir demektir. İbn Kesir, Ebu Amr, Hamze ve Kisai beşerehu’dan yebşürü okumuşlardır. Ebşerehu’dan yübşirü de okunmuştur. **“De ki: Sizden buna karşı istemiyorum”** bu ettiğim tebliğ ve verdiğim müjdeden dolayı **“bir ücret”** sizden bir fayda beklemiyorum **“akrabalıkta sevgiden başka”** yani size akraba olduğum için beni sevmenizi yahut akrabalarımı sevmenizi istiyorum. İstistanın munkatı olduğu da söylenmiştir ki mana şöyle olur: Sizden hiçbir ücret istemiyorum, fakat sevgi istiyorum. Filkurba kavli meveddet’ten hâldir yani akrabalarda sabit ve sahibinde yer etmiş sevgiden başka yahut akrabalık hakkı için ve onun için demektir. Nitekim hadiste: Allah için sevgi, Allah için buğz denilmiştir. Rivayete göre ayet **“ya Resulallah, sevmemiz vacip olan akrabalarınız kimlerdir?”** denildi, o da: Ali, Fatıma ve iki oğulları, dedi. Şöyle de denilmiştir: Kurba Allah’a yaklaşmaktır yani ola ki itaat ederek ve iyi şey yaparak ona yaklaşmakla Allah ve Resul’ünü sevesiniz. İlla meveddeten filkurba da okunmuştur. **“Kim bir iyilik kazanırsa”** kim bir taat yaparsa özellikle Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in âl’ini sevmekle, bunun Ebu Bekir es – Sıddık

radıyallahu anı ve onun onları sevmesi hakkında indiği de söylenmiştir. “Onun için onda bir iyilik artırırız” sevabın katlamakla, yezid şeklinde de okunmuştur ki Allah artırır demektir, hasenen de hüsnâ şeklinde okunmuştur. “Şüphesiz Allah çok bağışlayandır” günah işleyen, “şükürü kabul edendir” itaat edenden, bu da bol sevap vermek ve fazla vererek lütfetmekle olur.

آَم

يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَلَنْ يَشَاءَ اللَّهُ يَخْتِمَ عَلَى قَلْبِكَ وَيَمْحُ

اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّلُورِ ﴿٢٤﴾

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ

وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾

24 - Yoksa: “Allah’a karşı yalan mı uydurdu” diyorlar? Eğer Allah dilerse, kalbinin üzerine mühür vurur. Allah batılı imha eder ve hakkı kelimeleriyle gerçekleştirir. Şüphesiz o, göğüslerin sahibini (içindekini) çok iyi bilendir.

25 - O ki kullarından tövbeyi kabul eder, kötülüklerden affeder ve yaptıklarınızı bilir.

26 - İman edip iyi şeyler yapanlara cevap verir ve onlara lütfünden artırır. Kâfirler için çok çetin bir azap vardır.

24- “Yoksa: “Allah’a yalan mı uydurdu” diyorlar?” Muhammed peygamberlik iddia etmek veya Kur’an’la. “Eğer Allah dilerse, kalbinin üzerine mühür vurur” bu da onun gibi birinin iftira etmesini uzak görmekte ve şunu akla getirmektedir ki buna ancak kalbi mühürlenene ve Rabbini tanımayan cesaret eder; amma basiret ve marifet sahibi olan asla. Sanki şöyle demiştir: Eğer Allah seni perişan etmek isterse, ona iftiraya cesaret etmen için kalbini mühürler. Şöyle de denilmiştir: Kalbine mühür basar, Kur’an’ı veya vahyi ondan durdurur ya da kalbine sabır verir, o zaman eziyetleri sana zor gelmez. “Allah batılı imha

eder ve hakkı kelimeleriyle gerçekleştirir. Şüphesiz o, göğüslerin sahibini (içindekini) bilir". Bu da dediği şeylerde iftira ihtimalini ortadan kaldırmaktadır, şöyle ki eğer o iftira olsaydı onu silerdi. Çünkü onun âdeti batılı imha etmek ve hakkı da vahyi veya hükmü ile ispat etmektir. Ya da batıllarını imha etmek ve kendinin hakkını da Kur'an'la ortaya koymaktır ya da döndürülemeyen hükmü ile bunu yapmaktır. Yemhu lafzından vav'ın düşmesi, telaffuzda düşmesindendir, mesela "ve yed'ul insanu bişşerri" (*İsra: 11*) kavlinde olduğu gibi.

25- "O ki kullarından tövbeyi kabul eder" tövbe ettikleri şeyden geçmekle. Kabul maddesi ikinci mefula min ve an ile geçişli kılınır, çünkü ahz ve ibane (almak ve ayırmak) manalarını içerir. Gerçek tövbenin de ne olduğunu yukarıda öğrenmiş durumdasın. Hazreti Ali radiyallahu anh şöyle demiştir: Tövbe; geçmiş günaha pişmanlık duymak, kaçırılan farzları iade etmek, kul hakkını geri vermek, nefsi günahta büyüttüğün gibi taatta eritmek, ona masiyetin zevkini tattırdığın gibi taatın acısını tattırmak ve her gülüşüne karşılık ağlamaktır. "Kötülüklerden affeder" dilediğinin küçük büyük günahlarını bağışlar "yaptıklarınızı bilir" takdir ve hikmetine göre sevap verir ve bağışlar. Ebu Bekir dışında Kufeli kurrallar te ile (tamelun) okumuşlardır.

26- "Ve yestecibüllezine (iman edip iyi şeyler yapanlara cevap verir)" yani yestecibullahu lehüm demektir, bu durumda lam hazf edilmiştir, nitekim "ve iza kâluhum" (*Mutaffifin: 2*) kavlinde de hazf edilmiştir (kâlu lehüm). Maksat duayı kabul etmek yahut taata sevap vermektir. Çünkü taat da dua etmek ve aynı sonucu doğuran şeyi talep etmektir. Efendimiz aleyhissalat vesselam'ın: Duanın en faziletlisi elhamdü lillahtır demesi de bundandır. Ya da Allah müminleri çağırdığı zaman onlar Allah'a icabet ederler, demektir. "Onlara lütfünden artırır" istediklerinden, hak ettiklerinden fazlasını verir. "Kâfirler için çok çetin bir azap vardır" müminlerin sevap ve lütuflarına karşılık.

وَلَوْ

بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنْزِلُ بِقَدَرِ
مَا يَشَاءُ أَنَّهُ يَعْطَاهُم خَيْرٌ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنْزِلُ الْغَيْثَ
مِنْ بَعْدِ مَا قَطَبُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنْ
آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ
عَلَى جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا
كَسَبْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ
فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾
وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٣٢﴾

27 – Eğer Allah kulları için rızkı genişletse idi, elbette yeryüzünde azarlardı. Ancak dilediği miktarda indirir. Şüphesiz o, kullarından haberdar, çok iyi görendir.

28 – O ki, yağmuru (kullar) ümit kestikten sonra indirir ve rahmetini yayar. O, gerçek dost, övgüye layıktır.

29 – Gökleri, yeri ve bu ikisinde yaydığı canlıları yaratması, onun varlık delillerindendir. O, dilediği zaman onları toplamaya kadirdir.

30 – Başınıza gelen bir musibet ellerinizin kazandığı şeyledir. Çoklarından da affeder.

31 – Sizler yeryüzünde bizi acız bırakacaklar değilsiniz. Sizin için Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur.

32 – Denizde dağlar gibi gemiler de onun delillerindendir.

27- “Eğer Allah kulları için rızkı genişletse idi, elbette yeryüzünde azarlardı” büyüklenip şımarıkları için bozgunculuk ederler ya da birbirlerine saldırdılar. Bu da genellik itibarı ile. Bağy maddesinin aslı nitelik ve nicelik bakımından normalin dışına çıkmaktır. “Ancak dilediği miktarda indirir” iradesine uygun olarak. “Şüphesiz o, kul-

larından haberdardır, çok iyi görendir” gizli işlerini ve açık hallerini bilir, durumlarına uygun olanı takdir eder. Rivayete göre suffice halkı zenginlik istediler, ayet bunun üzerine indi. Bedeviler hakkında indiği de söylenmiştir; bolluk olduğu zaman birbirleriyle savaşırlardı, kıtlık olduğu zaman da başka yerlerde otlak ararlardı.

28- “O ki yağmuru indirir” burada geçen ğays kıtlıktan kurtaran yağmurdur, onun içindir ki ancak yararlı yağmura denir. Nafi, İbn Amir ve Asım şedde ile yünezzilü okumuşlardır. **“Kullar ümitlerini kestikten sonra”** nun’un kesri ile kanitu da okunmuştur. **“Ve rahmetini yayar”** her tarafa; ovalara, dağlara, bitkilere ve hayvanlara. **“O gerçek dosttur”** kullarına ihsan etmek ve rahmetini yaymakla **“övgüye layıktır”** bunun için övgüyü hak etmiştir.

29- “Gökleri ve yeri yaratması onun varlık delillerindendir” çünkü bunlar zat ve sıfatlarıyla güçlü ve hikmet sahibi bir yaratıcının varlığını gösterir. **“Vema besse fihıma (bu ikisinde yaydığı)”** bu da sevamat’a yahut halk’a atıftır **“min dabbetin”** (adım atan) canlı demektir ki böylece sebebe müsebbebin ismi verilmiş olur ya da birinde yarattığı canlı demektir ki ondaki hüküm diğerine de verilir. **“O dilediği zaman onları toplamaya”** istediği herhangi bir vakitte **“kadirdir”** ona gücü yeter. İza edatı maziye dahil olduğu gibi müzariye de dahil olur.

30- “Başınıza gelen bir musibet ellerinizin kazandığı şey iledir” masiyetleriniz sebebiyledir. Febima’daki fe, ma’nın şart edatı olmasından yahut onun manasını içermesindendir. Nafi ile İbn Amir be’daki sebebiyet manasından dolayı onu zikretmemiş (onsuz okumuş)lardır. **“Çoklarından da affeder”** günahların çoğundan, ona ceza vermez. Ayet günahkârlarla tahsis edilmiştir (hüküm onlar içindir); çünkü diğerlerinin (iyilerin) başına gelen başka sebeplendendir; mesela ona sabretmekle büyük ecir kazanmaları gibi.

31- “Sizler yeryüzünde bizi aciz bırakacaklar değilsiniz” sizin için hükmedilen kazalardan kaçacak değilsiniz. **“Sizin için Allah’tan başka bir dost yoktur”** sizi onlardan koruyacak **“ne de bir yardımcı”** onu sizden uzaklaştıracak.

32- “Denizde dağlar gibi gemiler onun delillerindendir” a’lam dağ demektir, Şair Hansa şöyle demiştir:

*Kardeşim Sahr rehberlerin kendine uyduğu kimsedir,
Sanki o dağ başında yanan ateştir.*

إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ

فَيُظِلِّلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾
 أَوْ يُوقِنَهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمُ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي
 آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَّجِيصٍ ﴿٣٥﴾ فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾
 وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا
 هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ
 شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾

33 – Eğer dilerse, rüzgârı durdurur da onun sırtında dura kalırlar. Gerçekten bunda her çok sabreden, çok şükreden için elbette ibretler vardır.

34 – Yahut onları kazandıkları o şeyle helâk eder ve çoğundan da affeder.

35 – (Onları suda boğar) ki ayetlerimizde mücadele edenler kendileri için kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.

36 – Size verilen şey, dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın katındaki ise iman eden ve Rablerine tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

37 – Büyük günahlardan sakınanlar ve kızdıkları zaman bağışlayanlar için (daha hayırlıdır).

38 – Rablerine icabet edenler, namazı dosdoğru kılanlar, işleri aralarında danışma (şura / meşveret) ile olanlar ve kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden (hak yolunda) harcayanlar için (daha hayırlıdır).

33- “Eğer dilerse rüzgârı durdurur da” erriyah şeklinde de okunmuştur “onun sırtında durakalırlar” denizin yüzünde durur, gitmezler. “Gerçekten bunda her çok sabreden, çok şükreden için elbette ibretler vardır” her gayret eden, bakışlarını Allah'ın ayetlerine ve on-

lar üzerinde düşünmeye teksif edenler için yahut her mümin-i kâmil için demektir. Çünkü iman iki yarımдан oluşmuştur: Bir yarım sabırdır, diğer yarım da şükürdür.

34- “Yahut onları helâk eder” suya boğucu fırtına göndermekle, maksat gemi yolcularını helak etmektir, **“kazandıkları o şeyle”** demis- tir. Aslı gönderir ve helâk eder demektir. Çünkü bu, **“durdurur”** keli- mesinin alternatifidir, bu durumda sadece maksatla yetinilmiş olur, nitekim **“çoğundan da affeder”** demıştır ki rüzgârları gönderir, bazı insanları günahları ile helak eder, bazılarını da affeder demektir. Yeni söz başı olarak ya'fû şeklinde de okunmuştur.

35- “Ve ya'leme (onları suda boğar ki ayetlerimizde mücade- le edenler bilsinler)” bu da gizli bir illete atıftır mesela liyentekime minhüm ve ya'leme gibi ya da cezaya atıftır, altı şeye cevap olan gibi mansuptur, çünkü o da kesin değildir (altı şey şunlardır: Emir, nehiy, nefiy, istifham, temenni ve araz). Nafi ile İbn Amir yeni söz başı olarak ref' ile (yalemu) okumuşlardır. Ya'fû üzerine atıfla meczum olarak da okunmuştur. O zaman mana bir kavim helâk edilmiş, bir kavim kurta- rılmış, bir kavim de uyarılmış şeklinde olur. **“Kendileri için kaçacak bir yer olmadığını bilsinler”**. Cümlede yalemü fiili amel etmemiştir.

36- “Size verilen şey, dünya hayatının geçimliğidir” hayatınız bo- yunca ondan istifade edersiniz. **“Allah'ın katındaki ise”** ahiret sevabı **“iman eden ve Rablerine tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır”**. Çünkü yararı nettir ve devamlıdır. Birinci ma edatı mevsu- ledir, şart manasını içermektedir, çünkü onlara verilen şey dünya ha- yatında istifade etmenin sebebidir; o nedenle cevabında fe gelmiştir, ikincisi ise öyle değildir. Hazreti Ali radiyallahu anh'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ebu Bekir radiyallahu anh malının tamamını sada- ka etti; bir grup insan onu kınadı, ayet bunun üzerine indi.

37- “Büyük günahlardan sakınanlar ve kızdıkları zaman bağış- layanlar için (daha hayırlıdır)”. Vellezine lafzı arkasından gelenlerle birlikte lillezine amenu'ya atıftır yahut metih üzere mansup veyahut merfudur. Yağfirun lafzının haber olarak hüm zamirine dayanması (ona nisbet edilmesi) şunu göstermek içindir ki onlar kızdıkları za- man dahi bağışlayan özel kimselerdir. Hamze ile Kisai kebarelistmi şeklinde okumuşlardır.

38- “Rablerine icabet edenler” ayet, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in imana davet ettiği, onların da icabet ettiği Ensar hakkın- da inmiştir. **“Namazı dosdoğru kılanlar, işleri aralarında danışma ile olanlar”** tek başlarına hareket etmeyip istişare edenler ve bunun için toplananlar, demektir. Bu da aşırı dikkatlerinden ve işlerinde uyanık

olmalarındandır. Şura, fütüya vezninde mastardır, danışma manasına-
dır. “Ve kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden” hayır yolunda “harca-
yanlar için” (daha hayırlıdır).

وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ

الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ

عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾

وَلَمَنْ أَنْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤١﴾

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ

بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ

ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿٤٣﴾ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ

وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾

39 – Başlarına bir zulüm geldiği zaman intikam alanlar için (daha hayırlıdır).

40 – Bir kötülüğün cezası benzeri bir kötülüktür. Kim affeder ve düzeltirse, onun mükâfatı Allah'ın üzerinedir. Şüphesiz o, zalimleri sevmez.

41 – Elbette kim haksızlığının ardından intikam alırsa, işte onla-
rın aleyhine bir yol yoktur.

42 – Yol ancak insanlara zulmedenlerin ve yeryüzünde haksız
yere taşkınlık edenlerin aleyhinedir. İşte onlar için acıklı bir azap
vardır.

43 – Elbette kim sabreder ve bağışlarsa, şüphesiz bu, elbette
azme değer işlerdendir.

44 – Allah kimi şaşırtırsa, onun için ondan sonra bir dost yoktur.
Zalimlerin, azabı gördükleri zaman (dünyaya): “Dönmeye bir yol
var mı?” dediklerini görürsün.

39- “Başlarına bir musibet geldiği (zulme maruz kaldıkları) za-

man intikam alanlar için (daha hayırlıdır)". Allah'ın gösterdiği şekilde hareket ederler, kendilerini zillete maruz bırakmazlar. Bu da diğer ana faziletlerle nitelendikten sonra yiğitlikle nitelenmeleridir. Bu, bağışlama niteliklerine aykırı değildir, çünkü bu, bağışlananın acizliğini gösterir. Direnen hasımdan intikam almak ve aciz birine karşı yumuşak davranmak övülen bir meziyettir; kabına sığmayan birine karşı yumuşak davranmak da yerilen bir şeydir. Çünkü bu, onu haksızlığa sürükler ve teşvik eder. Sonra intikam sıfatlarının ardından "vecezaü seyyietin" dedi, bunu da tecavüzü men etmek ve intikamın sınırını belirtmek için beyan etti:

40- **"Bir kötülüğün cezası benzeri bir kötülüktür"** ikinciye de kötülük denilmesi şeklen benzediği içindir ya da başına geleni üzdüğü içindir. **"Kim affeder ve düzeltirse"** kendisiyle düşmanının arasını **"onun mükâfatı Allah'ın üzerinedir"** bu da üstü kapalı bir vattır, vaat edilen şeyin büyüklüğünü gösterir. **"Şüphesiz o, zalimleri sevmez"** kötülüğü başlatanları ve intikamda ileri gidenleri.

41; 42- **"Elbette kim haksızlığının ardından intikam alırsa"** bade ma zulime (zulme uğradıktan sonra) ki böyle de okunmuştur **"işte onların aleyhine bir yol yoktur"** sitem ve işkence etmekle **"yol ancak insanlara zulmedenlerin üzerinedir"** zarar vermeyi başlatanların ve zorbalık etmek için hak etmedikleri şeyi isteyenlerin üzerinedir. **"Ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlerin üzerinedir. İşte onlar için acıklı bir azap vardır"**. Zulüm ve taşkınlıklarına karşılık.

43- **"Elbette kim sabrederse"** eziyete **"ve bağışlarsa"** intikam almazsa **"inne zalike (şüphesiz bu, elbette azme değer işlerdendir)"** inne zalike minhü demektir, bu, hafzedilmiştir, tıpkı essemnü menevani bidirhemini (yağın batmanı bir dirhemedir) kavlinde olduğu gibi (meneavani minhü, demektir). Çünkü bilinmektedir.

44- **"Allah kimi şaşırtırsa, onun için ondan sonra bir dost yoktur"** Allah onu perişan ettikten sonra onun işini görecektir bir yardımcı yoktur. **"Zalimlerin, azabı gördükleri zaman"** (lemma raev) hiyne yeravne demektir, mazi sıygası (raev) ile zikredilmesi, gerçek olmasındandır. **"Dünyaya dönmeye bir yol var mı, dediklerini görürsün"**. Burada geçen mered lafzı ricat (dönmek) manasınadır.

وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذَّلِيلِ يَنْظُرُونَ
 مِنْ طَرَفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا
 أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ
 مُقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ
 مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَأٍ
 يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ
 عَلَيْهِمْ حَفِظًا إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ
 مِنَّا رَحْمَةً فَرَحَ بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَلَّمْتَ
 أَيْدِيَهُمْ فَلَنْ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

45 – Onların zilletten başları eğik olarak ona (ateşe) sunulduklarını görürsün. Sana gizli bakıştan bakarlar. İman edenler: “Gerçekten ziyan edenler; kıyamet gününde kendilerini ve ailelerini ziyan edenlerdir” dediler. Bilin ki, gerçekten zalimler sürekli bir azaptalar.

46 – Onlar için Allah’tan başka kendilerine yardım edecek dostlar yoktur. Allah kimi şaşırtırsa, onun için hiçbir yol yoktur.

47 – Onun için Allah’tan dönüş olmayan bir gün gelmeden önce Rabbinize icabet edin. O gün sizin için bir sığınak yoktur ve sizin için bir inkâr yoktur.

48 – Eğer yüz çevirirlerse, seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana ancak tebliğ vardır. Gerçekten biz insana bizden bir rahmet tattırdığımız zaman, ona sevinir. Eğer ellerinin öne sürdüğü şeyle başlarına bir kötülük gelirse, gerçekten insan çok nankördür.

45- “Onların ona sunulduklarını görürsün” yani ateşe demektir,

çünkü lemma raavül azabe kavli bunu gösterir “zilletten başları eğik olarak” maruz kaldıkları hakareten dolayı küçülüp hor olduklarını görürsün. “Sana gizli bakıştan bakarlar” kaçamak bakarlar yani “min tarfin hafiy” göz kapaklarını hareket ettirerek tıpkı idam edilecek olanın kılıca baktığı gibi ölü ölü bakarlar. “İman edenler: “Gerçekten ziyan edenler; kendilerini ve ailelerini ziyan edenlerdir, dediler” ebedi azaba maruz bırakmakla “yevmel kıyameti (kıyamet gününde)” bu da hasirun’un zarfıdır, söz de dünyada söylenmiş olur ya da kale lafzının zarfıdır yani onları o halde gördükleri zaman söylerler demektir. “Bilin ki gerçekten zalimler sürekli bir azaptalar” bu da onların sözlerinin devamındandır ya da Allah Teala’nın onları tasdikidir.

46- “Onlar için Allah’tan başka kendilerine yardım edecek dostlar yoktur. Allah kimi şaşırtırsa, onun için hiçbir yol yoktur” hidayete yahut kurtuluşa gidecek yol.

47- “Onun için Allah’tan dönüş olmayan bir gün gelmeden önce Rabbinize icabet edin” Allah ona hükmettikten sonra onu geri çevirmez, min edatı mered lafzına bağlıdır. Ye’ti lafzına bağlı olduğu da söylenmiştir ki reddi mümkün olmayan gün Allah’tan gelmeden önce demek olur. “Sizin için bir sığınak yoktur” kaçacak yer “ve sizin için bir inkâr yoktur” irtikâp ettiğiniz şeyi, çünkü o, amel defterlerinize işlenmiştir; dilleriniz ve organlarınız ona şahitlik edecektir.

48- “Eğer yüz çevirirlerse, seni onların üzerine bekçi göndermedik” gözcü yahut hesaba çeken demektir “sana ancak tebliğ vardır” sen de tebliğ ettin. “Gerçekten biz insana bizden bir rahmet tattırdığımız zaman, insan ona sevinir” insandan cins murat edilmiştir çünkü “eğer ellerinin öne sürdüğü şeyle başlarına bir kötülük gelirse, gerçekten insan çok nankördür” demiştir. Nankörlükte haddi aşar, nimeti doğrudan unuttur, belayı hatırlar, onu gözünde büyütür, sebebini düşünmez. Bu, her ne kadar günahkârlara mahsus ise de cinse isnadı da caizdir, çünkü onlar çokturlar, ötekiler de içine girmiştir. Birinci şart cümlesinin (iza ezakna) iza ile ikincisinin in ile başlaması şunun içindir; çünkü nimeti tattırmak gerçektir, zira o adettir, zatın gereğidir, bela ise öyle değildir (nimet esastır). Cezanın illetinin onun yerine konulup (innel insane kefur) ikincide zamirin yerine zahirin konulması (insan) bu cinsin nimete karşı nankörlükle damgalanmış olmasındandır.

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ
الذُّكُوْرَ ﴿٤٩﴾ اَوْ يَزُوْجَهُمْ ذُكْرًا نَّوَ اِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ
عَقِيْمًا اِنَّهُ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ﴿٥٠﴾ وَ مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ
يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَّرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ
رَسُوْلًا فَيُوْحِيْ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَاءُ اِنَّهُ عَلٰى حَكِيْمٍ ﴿٥١﴾

49 – Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediği şeyi yaratır. Dilediği kimseye dişiler bağışlar ve dilediği kimseye erkekler bağışlar.

50 – Yahut onları erkekler ve dişiler olarak çift yapar ve dilediğini de kısır kılar. Şüphesiz o, hakkıyla bilen, her şeye gücü yetendir.

51 – Bir insan için, vahiy yahut perde arkasından olmak veyahut bir elçi gönderip de izni ile dilediğini vahyetmek dışında Allah'ın onunla konuşması olmadı. Şüphesiz o, pek yüce, hikmet sahibidir.

49; 50- “Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır” nimeti ve belayı istediği şekilde taksim etmek onun hakkıdır. “Dilediği şeyi yaratır” mecbur olmaksızın ve itiraza maruz kalmaksızın. “Dilediği kimseye dişiler bağışlar ve dilediği kimseye erkekler bağışlar. Yahut onları erkekler ve dişiler olarak çift yapar ve dilediğini de kısır kılar”. Bu da yahluku lafzından bedel-i ba'zıdır, mana da şöyledir: Evlat konusunda kullarının hallerini dilemesinin gereği farklı kılar; bazısına erkek veya dişiden bir tek sınıf verir ya da iki sınıfı birlikte verir, başkalarını da kısır kılar. Belki de dişilerin öne alınması nesli çoğaltmak için çok olmalarındandır ya da olan şeyin Allah'ın dilemesine bağlı olup insanın dilemesine bağlı olmadığını göstermek içindir. Dişiler de öyledir (Allah'ın dilemesi iledir, onların dilemesine göre değildir). Ya da sözün bela hakkında olmasındandır, çünkü Araplar kızları bela sayarlar ya da kız babalarının gönüllerini hoş etmek içindir yahut ayet sonlarının tutması içindir, bu nedenledir ki ezzükur diye marife yapmıştır. Ya da zükurun sonraya bırakılmasından kaynaklanacak şeyi telafi etmek için marife kılmıştı. Üçüncüde (ev yüzevvicühüm) atıf edatının değiş-

tirilmesi onun iki kısım arasındaki (birinci kısım yalnız erkek, ikinci sınıf yalnız dişi olmasıdır) ortak olanın karşılığı olmasındandır. Dördüncüde buna ihtiyaç duyulmamıştır, çünkü onun, geçen kısımlar arasında ortak olanın karşılığı olduğu açıktır (iki kısım arasında ortak olanın karşılığı değildir). **“Şüphesiz o, hakkıyla bilen, her şeye gücü yetendir”** yaptığını hikmet ve iradesine göre yapar.

51- “Bir insan için vahiy dışında Allah’ın onunla konuşması olmadı”. Vahiy süratle idrak edilen gizli söz demektir, çünkü o, temsil-dir, zat itibarı ile arka arkaya gelen ses dalgalarına bağlı harflerden oluşmuş değildir. Bu (vahiy) şifahen (sesli) olanı da içine alır, mesela Miraç hadisinde olduğu ve Allah’ı görme hadisinde vaat edilen gibi. Gaipten gelen sesi de içine alır, mesela Musa için Tuva ve Tur dağ ve vadilerinde olduğu gibi. Ancak **“ev min verai hicabin (yahut perde arkasından olması)”** kavlinin ona atfı bunun birinciye has olduğunu gösterir. Bu itibarla ayet Allah’ı görmenin mümkün olduğuna delildir, imkânsız olduğuna değil. Şöyle denilmiştir: Konuşmaktan murat edilen ilhamdır, kalbe getirmektir ya da meleğin peygamberlere indirdiği vahiydir. O zaman **“yahut bir elçi gönderip de izni ile dilediğini vah-yetmek”** kavlinden, ya da ona (beşere) bir peygamber göndermek, o da emrettiği gibi vahyini tebliğ etmek murat edilmiş olur. Vahyen laf-zı da üzerine atfedilen şeyle birlikte mastar (mefulu mutlak) olarak mansuptur, çünkü min verai hicabin kavli mahzuf kelamın sıfatıdır, irsal elçi göndermek de bir nevi kelamdır. Vahyen ile yürsile’nin iki mastar olup, min verai hicabin de zarf olarak hal olmaları da caizdir (muhiyen, mürsilen, müsmian). Nafi lam merfu olarak ev yürsilü şeklinde okumuştur. **“Şüphesiz o pek yücedir”** mahlukların sıfatlarından **“hikmet sahibidir”** hikmetinin gereğini yapar; bazen aracı ile konuşur, bazen de aracısız konuşur, onu da ya açıktan ya da perde arkasından yapar.

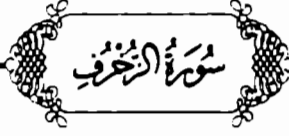
وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ
 وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا
 وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ
 مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

52 – Bunun gibi sana emrimizden bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir ne de iman nedir bilmezdin. Ancak onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimize hidayet ederiz. Şüphesiz sen, elbette doğru bir yola götürürsün.

53 – Göklerde ve yerde olan şeylerin mülkü kendisinin olan Allah'ın yoluna. Bilin ki, her şey yalnız Allah'a varır.

52- “Bunun gibi sana da emrimizden bir ruh vahyettik” ona vahyedilen şeyi kast ediyor, ona ruh demesi kalplere hayat vermesindendir. Cebrail olduğu da söylenmiştir. Mana da onu sana vahiy ile gönderdik demektir. “**Sen kitap nedir iman nedir bilmezdin**” yani vahiyden önce. Bu da onun peygamberlikten önce bir şeriatla sorumlu olmadığının delilidir. Şöyle de denilmiştir: Murat edilen ancak vahiy yolu ile olan şeye iman etmektir. “**Ancak onu kıldık**” yani ruhu yahut kitabı veyahut imanı “**bir nur, onunla kullarımızdan dilediğimize hidayet ederiz**” kabule ve ona bakmaya muvaffak kılmakla. “**Şüphesiz sen doğru bir yola götürürsün**” o da İslam'dır. Letühda da okunmuştur ki Allah seni elbette hidayet eder demektir.

53- “Sıratılahi (Allah'ın yoluna)” bu da birinciden bedeldir. “**Göklerde ve yerde olan şeylerin mülkü kendinin olan Allah'ın yoluna**” yaratılma ve mülk olarak onundur. “**Bilin ki, işler yalnız Allah'a varır**” aracı ve ilişkileri ortadan kaldırmakla. Bunda itaat edenlere ve günahkârlara vaat ve tehdit vardır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim hamim ayn sin kaf suresini okursa, meleklerin rahmet okuduğu, bağış dilediği ve merhamet istediği kimselerden olur.

43 / ZUHRUF SURESİ

Mekke'de inmiştir. Ancak "ves'el men erselna min kablike" ayeti hariç
denilmiştir.

89 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 حَمْ ۙ ① وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۙ ② إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ
 تَعْقِلُونَ ۙ ③ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَلْنِّبَالِ عَلَى حَكِيمٍ ۙ ④ أَفَنَضْرِبُ
 عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُتِّمَ قَوْمًا مُسْرِفِينَ ۙ ⑤ وَكَمْ أَرْسَلْنَا
 مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ ۙ ⑥ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ
 يَسْتَهْزِئُونَ ۙ ⑦ فَأَمْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى مَثَلُ
 الْأَوَّلِينَ ۙ ⑧

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ha. Mim.

2 – Apaçık kitaba ant olsun.

3 – Gerçekten biz onu Arapça bir Kur'an kıldık. Belki anlarsınız.

4 – Şüphesiz o, huzurumuzda ana kitapta elbette pek yüce, hikmet doludur.

5 – Sizler aşırı giden bir toplum oldunuz diye geri durarak sizi uyarmaktan vaz mı geçeceğiz?

6 – Öncekilerden ne kadar peygamberler gönderdik.

7 – Onlara bir peygamber geldiği zaman mutlaka onunla alay ederlerdi.

8 – Kuvvetçe onlardan daha çetinini helak ettik. Öncekilerin misali geçti.

1; 2; 3- “Ha. Mim. Apaçık kitaba ant olsun. Gerçekten biz onu Arapça bir Kur'an kıldık”. Onu Arapça bir Kur'an kılmasına yemin etmiştir. Bu, bedî' (son derece güzel) ifadelerdendir, çünkü yeminle (Kur'an'la) yemin edilen şey (Kur'an'ın Arapça olması) birbirine çok münasiptir, mesela Şair Ebu Temmam'ın şu mısraı gibi.

(Ve senayaki enneha iğridu)

Bembeyaz dişlerine yemin ederim ki.

Belki de Allah Teala'nın bazı şeylere yemin etmesi onlarda yemin edilen şeye işaret olduğuna şahit getirmek içindir. Kur'an da mucize

olduğu için hidayet yollarını ve din için ihtiyaç duyulan şeyleri açıklamaktadır. Ya da Araplara şunu açıklamaktadır ki Allah Teala onu öyle kılmıştır “belki anlarsınız” diye manalarını anlamanız için öyle kılmıştır.

4- “**Ve innehu (şüphesiz o)**” bu da “inna”nın üzerine atıftır, Hamze ile Kisai yeni söz başı olarak kesr ile (innehu) okumuşlardır. “**Ana kitaptadır**” Levh-i Mahfuz’dadır, çünkü o, gökten inen kitapların aslıdır. Kesr ile immil kitab da okunmuştur. “**Ledeyna (huzurumuzda)**” değiştirilmekten korunmuş olarak “**elbette pek yüce**” kitaplar arasında şanı büyüktür, çünkü onların arasından sadece o mucizdir. “**hikmet doludur**” üstün hikmet sahibidir ya da başkası onu nesh edemeyecek şekilde muhkemdir. Bu ikisi inne edatının iki haberidir “fi ümmil kitabi” de lealiyyün’e müteallıktır, lam buna mani değildir ya da lealiyyün’den hâldir yahut ondan bedeldir ya da ümmül kitaptan hâldir.

5- “**Efenadribü ankümüz zikre safhan (sizi uyarmaktan vaz mı geçeceğiz?)**” onu sizden uzak mı tutacağız? Bu da darabel ğaraibe anil havzı (yabancı davarları yalaktan uzaklaştırdı) deyiminden gelir. Şair Tarafe şöyle demiştir:

Gece gelen sıkıntıları defet;

Atın kulaktozuna kılıçla vurduğun gibi.

Fe mahzufa müteallıktır yani enühmilüküm fenadribü ankümüz zikre demektir, safhan da lafzı haricinden mefulu mutlaktır, çünkü zikri onlardan uzaklaştırmak da yüz çevirmektir ya da mefulun lehtir yahut hâldir ki safihiyne demektir. Safhan’ın aslı bir şeye boynunun yanını çevirmektir. Bunun canib (yan taraf) manasına olduğu da söylenmiştir, o zaman zarf olur. Zam ile suhfen okunuşu da bunu destekler. O zaman safuh’un tahfif edilmiş şekli olur ki safuh’un çoğuludur, safihiyne manasınadır. Maksat kitaplarını başka dille istemelerini rettir, çünkü anlamaları istenmiştir. “**En küntüm (aşırı giden bir toplum oldunuz diye)**” lien künküm demektir. Bu aslında onlardan yüz çevirmeyi terkin gerekçesidir. Nafi, Hamze ve Kisai kesr ile (in küntüm) okumuşlardır ki o zaman şart cümlesi gerçeği şüpheli yerine koymuş olur, bu da onların cahilliklerini göstermek içindir. Makabli de (efenadribü ankümüz zikre) cezanın delilidir.

6; 7; 8- “**Öncekilerde ne kadar peygamber gönderdik, onlara bir peygamber geldiği zaman mutlaka onunla alay ederlerdi**”. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e kavminin alayına karşı tesellidir. “**Kuvvetçe onlardan daha çetinini helâk ettik**” o aşırı giden toplumdan demektir. Bunun teselli olması şunun içindir; çünkü onlardan haber vererek hitabı Resul’e çevirmiştir. “**Öncekilerin misalı geçti**”. Kur’an’da onların acayip kıssaları geçti. Bunda Resul için teselli, onlar için de eskilerin başlarına gelenin benzeri onlara da gelmekle tehdit vardır.

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ٩ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ
الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ١٠
وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا
كَذَلِكَ نُخْرِجُونَ ١١ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ
لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ١٢ لِيَسْتَوُوا عَلَى
ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ
الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ١٣ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا
لَمُنْقَلِبُونَ ١٤

9 – Ant olsun, eğer onlara. “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sor-
san, elbette: “Onları mutlak galip, her şeyi bilen Allah yarattı” derler.

10 – O ki yeri sizin için bir beşik kıldı ve size orada yollar kıldı
(açtı). Belki doğru yola gidersiniz.

11 – O ki, gökten bir ölçü ile su indirdi de, onunla ölü bir beldeyi
dirilttik. Kabirlerden de böyle çıkarılırsınız.

12 – O ki, bütün sınıfları yarattı. Sizin için gemilerden ve hayvan-
lardan binecek şeyler yaptı.

13 – Sırtlarına kurulmanız ve üzerlerine kurulduğunuz zaman
sonra Rabbinizin nimetini hatırlayıp: “Bunu bize ram eden (emri-
mize veren) Allah münezzehtir. Yoksa biz ona güç yetiremezdik” de-
meniz için.

14 – Gerçekten biz Rabbimize elbette döneceğiz” (demeniz için).

9- “Ant olsun, eğer onlara: “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sor-
san, elbette: “Onları mutlak galip, her şeyi bilen Allah yarattı” der-
ler. Belki de bu (aziz ve alim) böyle demelerinin ya da dedikleri şeyin
gösterdiğinin bir sonucudur, onları delille susturmak için onun yeri-

ne konulmuştur. Sanki bunları yaratan Allah'tır, demişlerdir, nitekim birçok yerde onlardan böyle nakledilmiştir. O da bu sayılan sıfatlarla muttasıftır. Bunun onların sözleri olması, arkasındakinin de yeni söz başı olması da caizdir.

10- **“O ki yeri sizin için beşik kıldı”** onda karar kılarırsınız. Kufeli-lerin dışındakiler elifle mihaden okumuşlardır. **“Ve size orada yollar kıldı”** onlara gidersiniz **“belki doğru yolu bulursunuz”** maksatlarınıza ulaşmak için ya da onlara bakarak Yaratıcının hikmetini sezmeniz için.

11- **“O ki, gökten ölçü ile bir su indirdi de”** yarar verecek ve zarar vermeyecek miktarda **“onunla ölü bir beldeyi dirilttik”** suyun varmadığı beldeyi, meyten şeklinde müzekker vermesi, beldenin de beled ve mekân manasına olmasındandır. **“Kezalik (bunun gibi)”** bu çıkar-ma gibi **“kabirlerinizden de çıkarılırsınız”** İbn Amir, Hamze ve Kisai te'nin fethi ve ra'nın zammı ile tahrucun okumuşlardır.

12; 13- **“O ki bütün sınıfları yarattı”** malûkat sınıflarını **“sizin için gemilerden ve hayvanlardan binecek şeyler yaptı”** ma terkebun, ma terkebunehu demektir ki doğrudan müteaddi olan başkasıyla müte-addi olandan galip sayılmakla böyle denilmiştir mesela: Rekibtüd dab-bete ve rekiptü fissefineti denir. Ya da binme için yaratılan (hayvan) binme için yapılan (gemi)den ya da galip olan nadir olandan daha çok kabul edilmiştir. Bunun içindir ki **“sırtlarına kurulmanız için”** demiştir yani bindiklerinizin sırtlarına demektir (hayvanın sırtı olur, gemi-nin olmaz). Zuhur şeklinde çoğul olması mana itibarı ile dir. **“Sonra üzerine kurulduğunuz zaman Rabbinizin nimetini hatırlayıp”** kalp-lerinizde hatırlayıp onu itiraf ve hamd ederek **“bunu bize ram eden Allah münezzehtir. Yoksa biz ona güç yetiremezdik, demeniz için”**. Mukriniyn mutikiyn demektir ki bir şeye gücü yeterek onu yakınına getirmektir. Aslında mukrin (akrane) bir şeyi yakın bulmaktır, çünkü zor zayıfın yakını olmaz (yakınına getirmişse gücü de yeter). Şedde ile mukarriniyn de okunmuştur ki mana birdir. Efendimiz aleyhisselat vesselam'dan şöyle anlatılmıştır: O ayağını üzengiye koyduğu zaman: Bismillah; hayvanın sırtına kurulduğu zaman da: Elhamdü lillahi ala külli hal der bu ayeti ve arkasındakini okurdu.

14- **“Gerçekten biz Rabbimize döneceğiz”**. Bunun ötekisine bağ-lantısı şundandır; çünkü binmek bir yerden başka bir yere hareket etmek içindir, en büyük hareket de Allah Teala'ya doğru gitmektir. Ya da binmek tehlikeli bir şeydir. O nedenle binicinin bundan gafil olma-ması ve Allah Teala'ya kavuşmaya hazır olması lazımdır.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ
 لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفِيكُمْ
 بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ
 وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوْ مِنْ يَنْشُرُوا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ
 فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ
 عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاثًا أَشْهَدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ
 شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾

15 – Ona kullarından bir parça kıldılar. Şüphesiz insan elbette apaçık pek nankördür.

16 – Yarattıklarından kızlar edindi de size oğlanları mı beğenip seçti?

17 – Onlardan biri, Rahman için misal getirdiği şeyle (kız çocuğu ile) müjdelendiği zaman yüzü kapkara olur ve (öfkesini) yutkunur.

18 – Süs içinde yetiştirilip de tartışmada maksadını açıklayamayanı mı (Allah’a nispet ediyorlar)?

19 – Rahman’ın kulları olan melekleri dişiler kıldılar. Onların yaratılışına mı şahit oldular? Şahitlikleri yazılacak ve sorulacaklardır.

15- “Ve caalu lehu (ona kullarından bir parça kıldılar)” bu da “ve-lein seeltehüm” kavline bağlıdır yani o itraftan sonra kullarından evlatlar kıldılar ve melekler Allah’ın kızlarıdır, dediler. Belki de ona, parça (cüz) demesi – nitekim ona babanın bir parçası olması hasebiyle ba’z (bir miktar) da demiştir – böyle şeyin tek ve zatında hak olan için imkânsız olduğunu göstermek içindir. Ebu Bekir iki zamme ile cüzüen okumuştur. “Şüphesiz insan elbette apaçık pek nankördür” nankörlüğü açıktadır, Allah’a evlat nispet etmeleri de bundan biridir. Çünkü bu, o sözün ne demek olduğunu hiç bilmediklerini ve onu küçümse-diklerini gösterir.

16; 17- “Emittehaze (yarattıklarından kızlar edindi de size oğlanları mı beğenip seçti?)” em’deki hemzenin manası inkâr içindir,

durumlarından şaşma içindir, şöyle ki ona bir parça isnat etmekle kalmadılar mahlûkatlarından onlar için en değersiz ve en çok buğz edilen şeyi nispet ettiler. Öyle ki birine öyle bir müjde verilse üzüntüsü artar, nitekim şöyle demiştir: **“Onlardan biri, Rahman için misal getirdiği şeyle (kız çocuğu ile) müjdelendiği zaman”** ona denk bir cinsle müjdelendiği zaman demektir, çünkü çocuk mutlaka babasına benzer olur **“yüzü kapkara kesilir”** üzüntüsünden yüzü simsiyah olur. **“Ve öfkesini yutkunur”** kalbi kederle dolar. Bunda onların dediklerinin bozuk olduğunu gösteren işaretler vardır. Elbenun diyerek onu marife yapması yukarıda geçtiği gibidir (sonradan zikredilmesindeki duyguları telafi etmek içindir). Müsveddün ve müsvâddün şeklinde de okunmuştur ki zalle’de gizli zamir müjde verilen kimseye gider, vechuhu müsveddün cümlesi de haber düşer.

18- “Eve men yüneşşetü (süs içinde yetiştirilip de)” yani eve caalu lehu yahut evittehaze men yüterebba demektir ki kızları kast ediyor-
dur **“tartışmada maksadını açıklayamayanı mı ona nispet ediyorlar?”** iddia ettiğini açıklayamayan demektir, çünkü aklı eksik ve görüşü zayıftır. Men’in müpteda, haberinin de mahzuf olması da caizdir ki evemen haza hâluhu veleduhu demek olur. Filhisami de mübiyn’e müteallık olur. Gayr lafzının ona muzaf olması, daha önce bildiğin gibi buna mani değildir (izafesi şekilseldir). Hamze, Kisai ve Hafs yüneşşeü okumuşlardır. Yünşeü ve yüneşeü de okunmuştur ki aynı manayadır. Bunun bir benzeri de a’lahu, allahu ve âlâhu’dur ki hepsi aynı manayadır.

19- “Rahman’ın kulları olan melekleri dişiler kıldılar” bu da sözlerinin içinde bulunan başka bir İnkârdır, böylece onların ne mal olduklarını göstermiştir. Öyle ki kulların en mükemmeli ve Allah’a göre en kıymetlileri olan melekleri aklı eksik ve en düşük sınıf kabul etmeleridir. Ubeyd ile Hicazlı iki kurra, İbn Amir ve Yakup ibad yerine inde okumuşlardır ki Allah’a yakınlıklarını temsil eder. Ünüsen şeklinde de okunmuştur bu da çoğulun çoğulu olur (ünsa, inas, ünüs). **“Onların yaratılışına şahit mi oldular”** Allah onları yaratırken hazır bulundular da diş olduklarını mı müşahede ettiler. Çünkü bu ancak müşahede ile bilinecek bir şeydir. Bu da cahilliklerini tescil ve onlarla alay etmedir. Nafi istifham hemzesi ve belli belirsiz mazmum hemze ile eüşhidu okumuştur. İkisnin arasında med ile âüşhidu da okunmuştur. **“Şahitlikleri yazılacak”** meleklerle ettikleri şahitlikleri **“ve sorulacaklardır”** kıyamet gününde bundan. Bu da ağır bir tehdittir. Ye ve nun ile seyüktebü ve se-nektübü de okunmuştur. Çoğul olarak şehadâtuhum da okunmuştur ki o da Allah’a cüz isnat etmeleri yahut kızları vardır demeleridir ki onlar da meleklerdir. Müsâele babından ve yüsâlune de okunmuştur.

وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ

مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ آتَيْنَاهُمْ
كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا
آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾
وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا
وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُقْتَلُونَ ﴿٢٣﴾ قَالَ أُولُو
جِبْتِكُمْ بِأَهْدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا
أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَنْظَرُ كَيْفَ كَانَ

عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾

20 – Eğer Rahman dileseddi, biz onlara ibadet etmezdik, dediler. Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece yalan söylüyorlar.

21 – Yoksa biz onlara bundan önce bir kitap verdik de onlar ona mı sarılıyorlar?

22 – Hayır: “Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk ve gerçekten biz izlerinin üzerinde doğru yoldayız” dediler.

23 – Böylece senden önce ne zaman bir kente bir uyarıcı göndersek, mutlaka varlıkla şımaranları: “Gerçekten biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk ve gerçekten biz onların izlerine uyuyoruz” dediler.

24 – (O peygamber): “Size, atalarınızı üzerinde bulduğunuz şeyden daha doğrusunu getirsem de mı?” dedi. Onlar da: “Gerçekten biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz” dediler.

25 – Biz de onlardan intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonucu nasıl oldu?

20- “Eğer Rahman dileseddi biz onlara ibadet etmezdik, dediler” yani eğer melekler ibadet etmemeyi dileseddi biz de onlara ibadet et-

mezdik demektir ki ibadeti dilememesini ondan yasağın olmamasına yahut güzelliğine delil getirmişlerdir. Bu da batıldır, çünkü dilemek ister emredilsin ister yasak edilsin isterse başka bir şey olsun mümkünlerden birini diğerine tercih etmektir. Bunun içindir ki onları teçhil ederek **“onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar”** entrika çeviriyorlar, demiştir. İşaretin esas davaya (melekleri Allah’ın kızları kılmaları) işaret olması da caizdir, sanki bozuk yönlerini açığa çıkarıp da (birine kız çocuğu doğduğu müjdesi verildiği zaman) ve sahte şüphelerini anlatınca (eğer Rahman dileseydi) akıl yolundan ilimlerinin olmadığını gösterdi. Sonra ondan da geçti, nakil yolu ile de dayanaklarının olmadığını vurgulayıp şöyle dedi:

21; 22- “Yoksa biz onlara bundan önce bir kitap verdik de” Kur’an’dan yahut iddialarından önce dediklerini tasdik eden bir kitap verdik de **“onlar ona mı sarılıyorlar?”** o kitaba mı sarılıyorlar? **“Hayır: Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk ve gerçekten biz izlerinin üzerinde doğru yoldayız, dediler”**. Yani onlar için ne aklî ne de naklî deliller yoktur, sadece cahil atalarını taklide heves etmişlerdir. Ümmet kast edilen yoldur, mesela ruhle gibi ki o da mühim işlerde yanına varılıp kendisine danışılan demektir. İmmet şeklinde de okunmuştur ki bu da nevi gösteren mastar olur yani kast eden kişinin halini gösterir, din de bundan gelir (herkes ona gider).

23- “Böylece senden önce ne zaman bir kente bir uyarıcı göndersek, mutlaka varlıkla şımaranları: “Gerçekten biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk ve gerçekten biz onların izlerini takip ediyoruz, dediler”. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i tesellidir ve şuna delalet etmektedir ki bu gibi şeyde taklit eski bir sapıklıktır ve onlardan öncekiler de bakmaya değer bir dayanaklarının olmadığını gösterir. Varlıkla şımaranlar kaydı şunu akla getirmektedir ki nimet içinde yüzmek ve yan gelip yatma arzusu onları fikir yürütmekten taklide sevk etmiştir.

24; 25- “O peygamber: Size atalarınızı üzerinde bulduğunuz şeyden daha doğrusunu getirsem de mi, dedi?” yani atalarınızın dininden daha doğru bir din getirsem de mi? Bu da uyarıcıya vahyedilen geçmiş durumun hikâyesidir ya da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e hitaptır (de ki). İbn Amir ile Hafs’ın kale şeklinde okumaları birinciye destekler. Şu da öyledir **“onlar da: Gerçekten biz sizinle gönderileni inkâr ediyoruz, dediler”** yani daha doğru olsa da demektir. Bunu da bakmayıp düşünmeden uyarıcının ümidini kırmak dediler. **“Biz de onlardan intikam aldık”** köklerini kazımakla **“bak, yalanlayanların sonucu nasıl oldu?”** onların yalanlamalarına kafanı takma.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ

مِمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٧﴾ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ

وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾

بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ ﴿٢٩﴾

وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا

لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾

26 – Hani, İbrahim, babasına ve kavmine: “Gerçekten ben, sizin taptıklarınızdan uzağım” demişti.

27 – Ancak beni yaratan hariç. Şüphesiz o, beni doğru yola iletectir.

28 – Allah da onu neslinde kalıcı bir kelime kıldı. Belki dönerler.

29 – Daha doğrusu, ben onları ve atalarını onlara hak ve apaçık bir elçi gelinceye kadar yararlandırdım.

30 – Onlara hak gelince. “Bu bir sihirdir ve gerçekten biz onu inkâr ediyoruz” dediler.

31 – “Bu Kur’an iki kentten büyük bir adama indirilmeli değil miydi?” dediler.

26- “Veiz kale İbrahimü (hani, İbrahim demişti)” onun böyle dediği vakti hatırla ki onun taklitten nasıl kaçındığını ve delile sarıldığını görsünler ya da ille de taklit edeceklerse onu taklit etsinler, çünkü o en şerefli atalarıdır. “Babasına ve kavmine: Gerçekten ben, sizin taptıklarınızdan uzağım, demişti” ibadetinizden ya da mabutlarınızdan uzağım demektir. Beraün mastardır, sıfat manasınadır. Bunun içindir ki tekili, çoğulu, müzekker ve müennesi birdir. Beriün ve büraün de okunmuştur, tıpkı kerimün ve küramün gibi.

27- “İllelezi (ancak beni yaratan hariç)” istisna munkatıdır ya da muttasıldır, o zaman mabutları ilim sahiplerini de başkalarını da içine almış ve onlar hem Allah’a hem de putlara ve heykellere tapmış

olurlar. Ya da illelezi sıfattır, ma da mevsufedir yani beni yaratanın dışında taptığınız tanrılardan uzağım demek olur. **“Şüphesiz o beni doğru yola iletecektir”** ya da beni hidayet ettiğinin daha ötesine götürecektir.

28- **“Onu kıldı”** İbrahim aleyhisselam yahut Allah kelime-i tevhidi kıldı **“neslinde kalıcı bir kelime kıldı”** zürriyetinde, onların arasında ebediyete kadar Allah'ı bir bilenler ve birliğine davet edenler olacaktır. Kilmet ve sükun ile akbihi ve (med ile) âkıbihi de okunmuştur, yani onu takip edenler arasında demektir. **“Umulur ki dönerler”** şirk koşanlar, Allahı birleyenlerin davetiyle.

29- **“Daha doğrusu, ben onları ve atalarını yararlandırımdı”** Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e çağdaş olan Kureyşleri ve atalarını uzun ömür ve nimet vermekle yararlandırımdı; onlar da buna aldınıp şehvetlere daldılar. Feth ile metta'te de okunmuştur ki Allah Teala **“onu zürriyetinde kalıcı bir kelime kıldı”** kavlinde zatına itiraz etmiş olur, bu da mübalağa içindir. **“Onlara hak gelinceye kadar”** tevhit daveti yahut Kur'an **“ve apaçık bir elçi gelinceye kadar”** elçiliği mucizelerle apaçık demektir, ya da tevhidi deliller ve ayetlerle açıklayan elçi demektir.

30- **“Onlara hak gelince”** onları gafletlerinden uyarmak için **“bu, bir sihirdir ve gerçekten biz onu inkâr ediyoruz, dediler”** ateşi artırdılar; şirklerine hakka inadı ve onu hafife almayı eklediler. Kur'an'a sihir dediler, onu inkâr ettiler ve elçiye hor gördüler.

31- **“Bu Kur'an iki kentten büyük bir adama indirilmeli değil miydi, dediler?”** İki kent Mekke ile Taif'tir, büyük de mevki ve mal itibarı ile demektir mesela Velid bin Muğire ve Urve bin Mes'ud es – Sekafi gibi. Çünkü risalet yüksek bir mevkidir, ancak büyük birine layıktır. Bilmediler ki o manevi bir rütbedir, nefsin faziletler ve kutsal kemalatlarla büyümesini ister; dünyevi sahte yıldızlarla değil.

أَمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ
 فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ
 بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُلْخِيًّا وَرَحِمْتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾
 وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ
 بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾
 وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرَرًا عَلَيْهَا يَتَكَوَّنُ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا
 وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ

لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾

32 – Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyor? Dünya hayatında geçimliklerini aralarında biz taksim ettik. Kimilerini kimilerinin üzerine yükselttik ki, kimileri kimilerini işçi edinsinler. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.

33 – Eğer insanlar tek bir ümmet olmasa idi, Rahman'ı inkâr edenlerin evleri için gümüşten tavanlar ve üzerinde çıkacakları merdivenler kılardık.

34 – Evleri için kapılar ve yaslanacakları koltuklar.

35 – Ve süs / altın... Bunların hepsi ancak dünya hayatının metaıdır. Ahiret ise Rabbinin yanında müttakiler içindir.

32- “Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar?” bu reddin içinde cahilliklerini yüzlerine vurma vardır ve yanlış hükümlerinden hayret vardır. Rahmetten maksat da peygamberliktir. “Dünya hayatında geçimliklerini aralarında biz taksim ettik” onlarsa onu idare etmekten acizdirler, hâlbuki dünya özel işleridir. Artık insan mertebelerinin en yükseği olan peygamberlik işini nasıl idare edecekler? Geçimi mutlak vermesi helâlinin de haramının da Allah’tan olduğunu gösterir. “Kimilerini kimilerinin üzerine yükselttik” aralarına rızıkta

ve diğer şeylerde fark gösterdik ki **“kimileri kimilerini işçi edinsinler”** birbirlerini işlerinde çalıştırsınlar da aralarında ülfet ve dayanışma olsun; böylece dünya düzeni kurulsun. Bu fark rızkı bol olanın kemalinden, dar olanın da noksanından kaynaklanmamaktadır. Sonra onların bize bunda itiraz ve tasarruf hakları yoktur, öyleyse ondan çok yüksek olan şeyde nasıl olur? **“Rabbinin rahmeti”** bundan peygamberliği ve gereklerini murat ediyor **“onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır”** dünya matahından demektir. Büyük, rahmetten nasibi olandır, dünyalıktan değil.

33; 34- **“Eğer insanlar tek bir ümmet olmasa idi”** kâfirleri bolluk ve nimet içinde görmekle küfre özenecek olmasalardı, dünyayı sevip de onun üzerinde toplanacak olmasalardı **“Rahman’ı inkâr edenlerin evleri için gümüşten tavanlar ve üzerinde çıkacakları merdivenler kıldık”** mearic mi’rec’in çoğuludur, meârîc de okunmuştur ki mi’rac’ın çoğulu olur. Çünkü dünya hayatı bu kadar değersizdir, libü-yutihim lafzı limen’den bedel-i iştimaldir ya da: Vehebtü lehu sevben likamisihi (gömleği için ona bir elbise bağışladım) kavli gibidir. İbn Kesir ile İbn Amir büyü’ün cemi olması ile yetinerek sakfen okumuşlardır. Kaf’ın sükunu ile hafifçe sukfen, sukûfen ve sekafen şekillerinde de okunmuştur. Bu da lügattir. **“Ve evleri için kapılar ve yaslanacakları koltuklar”** yani kapılarını ve koltuklarını gümüşten yapardık, demektir.

35- **“Zuhrufa”** bu da sukufen’e atıftır, süs demektir ya da altın demektir ki min fiddatin’in mahalline atıf olur. **“İn küllü zalike lemma (bunların hepsi dünya hayatının metaidir)”** in edatı (inne’den) tahfif edilmiştir, lam da bununla nafiyyeyi ayırmak içindir. Asım, Hamze ve Hişam – ki onunkinde ihtilaf vardır – şedde ile lemma okumuşlardır ki illa manasınadır, in de nafiyyedir. İn ve ma ile illa da okunmuştur. **“Ahiret ise Rabbinin katında müttakiler içindir”** küfür ve masiyetlerden sakınanlar içindir. Bunda şuna işaret vardır ki büyük ahirette büyük olandır, dünyada değil. Bu ifadede müminlere niçin verilmediğinin sebebi de çıtlatılmıştır ki insanlar iman üzerinde toplansınlar. Bu da bunun ahirette onlara verilecek olanın yanında çok az kalmasındandır ve genellikle servetin içinde afetler bulunmasındandır, öyle ki ondan pek azları kurtulur, nitekim buna şöyle diyerek işaret etmiştir:

وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نَقِيضٌ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ
 لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ
 أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ
 بَعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ
 أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ
 أَوْ تَهْدِي الْعُمْى وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ
 فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٤١﴾

36 – Kim Rahman'ın zikrini görmezden gelirse, ona bir şeytan musallat ederiz. O artık onun için arkadaştır.

37 – Gerçekten onlar elbette yoldan çeviriyorlar ve kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar.

38 – Nihayet bize geldikleri zaman: Keşke benimle senin aranda iki doğru uzaklığı olsaydı. Sen ne kötü arkadaşsın, der!

39 – Bu temenniniz bugün size asla fayda vermeyecektir. Çünkü siz zulmettiniz. Muhakkak siz azapta ortaksınız.

40 – Sen mi sağırlara duyuracaksın yahut körlere ve apaçık sapıklıkta olana yol göstereceksin?

41 – Eğer seni kesinlikle götürürsek, şüphesiz biz, onlardan intikam alırız.

36- “Kim Rahman'ın zikrini görmezden gelirse” madde ile haşır neşir olduğu ve şehvetlere daldığı için kör gibi davranır ve ondan yüz çevirirse demektir. Şin'in feth ile ya'şe de okunmuştur ki kör olmaktır. Aşıye görme kusuru olmaktır, aşıya da kusur olmadığı halde öyle görünmektir, bunun bir benzeri de arice ve arece kalıbıdır. Ya'su da okunmuştur ki o zaman men mevsule olur. “Ona bir şeytan musallat ederiz, o artık onun için arkadaştır” ona vesvese verir ve onu devamlı saptırır. Yakup ye ile (yukayyd) okunmuştur ki zamir Rahman'a gider. Ya'su'yu merfu okuyan nukayyidu da merfu okur.

37- “Veinnehüm leyesuddunehüm (gerçekten onlar elbette yoldan çeviriyorlar)” gidilmesi gereken yoldan. İki zamirin çoğul olması manadan dolayıdır, çünkü maksat görmezden gelenle ona musallat edilen şeytanın cinsidir. **“Veyahsebune ennehüm mühtedun (ve kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar)”** üç zamirden ilki görmezden gelene, geri kalan ikisi de şeytana racidir.

38- “Hatta iza caena (nihayet bize geldikleri zaman)” Hicazlı iki kurra ile Ebu Bekir câena şeklinde okumuşlardır ki görmezden gelenle şeytan kast edilmiş olur. **“Dedi”** yani görmezden gelen şeytana **“keşke benimle senin aranda iki doğu uzaklığı olsaydı”** doğunun batıdan uzaklığı demektir. Doğru galip sayılmış ve tesniye edilip ona muzaf kılınmıştır. **“Sen ne kötü arkadaşsın”** ente (sen).

39- “Bugün size fayda vermeyecektir” temenni ettiğiniz şey **“iz za-lemtüm (çünkü siz zulmettiniz)”** zira dünyada kendinize zulmettiğiniz şey gerçek olmuştur, bu da elyevme'den bedeldir. **“Enneküm (muhakkak siz azapta ortaksınız)”** çünkü sizinle şeytanlarınızın azapta ortak olmanız hakkınızdır, nitekim onun sebebinde de ortak idiniz. Yenfaa fiilinin ona isnat edilmesi de caizdir ki mana şöyle olur: Azapta ortaklığınız size asla fayda vermeyecektir, nitekim zor bir duruma düşen iki kimsenin yüklerini taşımada ve zorluğu paylaşmadaki yardımlaşmaları onlara fayda verir. Çünkü sizden her birinin dayanamayacağı kadar azabı vardır. Kesre ile innekümler de okunmuştur ki bu da birinci manayı takviye eder.

40- “Sen mi sağırlara duyuracaksın yahut körlere yol göstereceksin?” bu da onları hidayet edebilmesini inkâr etmekte ve muhatabın şaşmasını istemektedir. Çünkü küfre bu kadar alıştıktan ve sapıklığa gömülüp körlüklerine bir de sağırlığı ekledikten sonra asla hidayete gelmezler. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem kavmine davette kendini yorardı, onlarsa daha da azarlardı, ayet bunun üzerine indi. **“Ve men kâne (apaçık sapıklıkta olana yol mu göstereceksin?)”** bu da a'mâ lafzına atıftır, çünkü sıfatlar farklıdır. Bunda şuna işaret vardır ki bunu gerektiren şey göz göre göre sapıklığa gömülmeleridir.

41- “Feimma (eğer seni kesinlikle götürürsek)” azaplarını sana göstermeden ruhunu kabz edersek demektir. Mâ edatı zaittir, tekit nun'unu istemede kasem lam'ı gibidir. **“onlardan intikam alırsınız”** dünya ve ahirette azap etmekle.

أَوْ نُرِيَّتَكَ الْإِنِّى وَعَدْنَاهُمْ فَنَآ
 عَلَیْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالْأَنِّى أُوْحِىَ إِلَیْكَ
 إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ
 تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْئَلُ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا
 مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهَةً یُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى
 بِآیَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّی رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ ﴿٤٦﴾
 فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآیَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا یَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾
 وَمَا نُرِیْهِمْ مِنْ آیَةٍ إِلَّا هِىَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ
 بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾

42 – Yahut onlara vaadettiğimizi sana kesinlikle gösterirsek, şüphesiz biz onlara güç yetirenleriz.

43 – Öyleyse sana vahyolunana sarıl. Şüphesiz sen doğru bir yol üzerindesin.

44 – Şüphesiz o, senin ve kavmin için elbette bir şereftir. İleride sorulacaksınız.

45 – Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimizden sor. Allah’tan başka tapılacak tanrılar kıldık mı?

46 – Ant olsun, Musa’yı mucizelerle Fir’avn’e ve ileri gelenlerine gönderdik de: “Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim” dedi.

47 – Onlara mucizelerimizle gelince, birden onlara gülüyorlar.

48 – Onlara ne zaman bir mucize getirsek, mutlaka o, kardeşinden (bir öncekinden) daha büyüktür. Onları belki dönerler diye azapla yakaladık.

42- “Yahut onlara vaadettiğimizi kesinlikle sana gösterirsek”

da onlara va'dettiğimiz azabı sana göstermek istersek demektir. Yakup, Rüveys rivayetinde nun'un sükunu ile "nüriyenke" okumuşlardır, nezheben de öyledir. "Şüphesiz biz onlara güç yetirenleriz" elimizden kurtulamazlar.

43- "Öyleyse sana vahyolunana sarıl" vahyolunan ayet ve şer'i hükümlere. Malum sıygası ile evhayna da okunmuştur ki vahyeden Allah Teala olur. "Şüphesiz sen doğru bir yoldasın" eğriliği olmayan.

44- "Ve innehu lezikrün (şüphesiz o, senin için bir şereftir)". "Ve kavmin için de, ileride sorulacaksınız" yani kıyamet gününde ondan ve hakkını yerine getirmekten sorulacaksınız.

45- "Ves'el (senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimizden sor)" yani ümmetlerinden ve din âlimlerinden sor. İbn Kesir ile Kisai hemzeyi tahfif ederek okumuşlardır. "Allah'tan başka tapılacak tanrılar kıldık mı?" putlara ibadete hükmettik mi? Hiçbir millette bu görüldü mü? Bundan maksat peygamberlerin tevhitte icmalarını buna delil getirmektir, aynı zamanda şuna da delalet etmektedir o, eşi görülmemiş biri değildir ki yalan söylesin de ona düşmanlık edilsin, çünkü müşrikleri yalanlamaya ve muhalefete en çok sürükleyen şey tevhit idi.

46- "Ant olsun, Musa'yı mucizelerimizle Fir'avn'e ve ileri gelenlerine gönderdik de: Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim, dedi". Bunu anlatmakla Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e teselli vermek ve "bu Kur'an iki kentten bir büyük adama indirilmeli değil miydi?" (Zuhruf: 21) sözlerini çürütmek ve Musa aleyhisselam'ın tevhide davet etmesini şahit getirmek istiyor ki onlar da bunların üzerinde düşünsünler.

47; 48- "Onlara mucizelerimizle gelince, birden onlara gülüyorlar" şaşırp gülüyorlar ya da onları görür görmez alay ediyorlar ve üzerinde düşünmüyorlar. "Onlara ne zaman bir mucize göstersek, mutlaka o, kardeşinden daha büyüktür". Mutlaka mucizelik bakımından daha üstündür, öyleki onu gören, bu, diğerlerine kıyasla daha büyüktür, der. Maksat hepsinin büyük olduğunu söylemektir, mesela: Öyle adamlar gördüm ki birbirinden üstündüler, denilir. Şu şiir de öyledir:

*Onlardan kime rastlarsan dersin: Efendilerine rastladım,
Kervanların bakarak yürüdüğü yıldızlar gibi.*

Ya da o ayet içinde öyle bir mucize taşımaktadır ki bu mülahaza ile diğerlerinden daha üstündür, demektir. "Onları azapla yakaladık" kıtlık, tufan ve çekirge gibi "belki dönerler diye" dönmeleri umudu ile.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرِ

- ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾
 فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾
 وَنَلَّيْ فِرْعَوْنَ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ
 وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا
 الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ
 مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَأِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ
 قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾

49 – Ey sihirbaz, Rabbine senin yanında vaadettiği şey sebebiyle dua et; şüphesiz biz elbette doğru yolu bulacağız, dediler.

50 – Onlardan azabı kaldırıncı, birden onlar verdikleri sözü bozuyorlar.

51 – Fir'avn kavminin içinde seslendi: “Ey kavmim (halkım), Mısır mülkü benim değil mi? Bu ırmaklar benim altımdan akıyor, görmüyor musunuz?” dedi.

52 – Yoksa ben o hordan ve neredeyse maksadını açıklayamayan daha hayırlı değil miyim?

53 – Üzerine altından bilezikler atılmalı değil miydi yahut onunla melekler birbiri ardınca gelmeli değil miydi?

54 – Böylece kavmini küçümsedi; onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar bir fasıklar topluluğu idiler,

49; 50- “Ey sihirbaz, dediler” o durumda ona böyle seslendiler, çünkü tabiatları sert ve aşırı ahmak idiler ya da onlar usta sihirbaza alim gözü ile bakarlardı. İbn Amir he’nin zammesiyle ya eyyühüs sahirü, okumuştur. “Rabbine dua et” de azabı bizden kaldırsın “senin yanında vaadettiği şey sebebiyle” sana verdiği peygamberlik görevi ile ya da duanı kabul edeceğine yahut hidayete erenden azabı kaldıra-

cağına dair veyahut senden söz isteyip de senin de tam olarak yerine getirdiğin iman nedeniyle demektir. **“Şüphesiz biz elbette doğru yolu bulacağız”** dediler. **“Onlardan azabı kaldırınca, birden onlar verdikleri sözü bozuyorlar”** doğru yola geleceklerine derhal vaatlarından cayıyorlar.

51- **“Fir’avn seslendi”** bizzat yahut tellalı aracılığı ile **“kavminin içinde”** topluluklarında ya da aralarında, azap kaldırıldıktan sonra, bunu da bazıları iman eder korkusu ile yapıyordu. **“Ey halkım, Mısır mülkü benim değil mi? Bu ırmaklar”** Nil’in nehirleri, en büyükleri dört tane idi: Kral nehri, Tolun nehri, Dimyat nehri ve Tinnis nehri. **“Tecri min tahti (benim altımdan akıyor)”** sarayımın altından yahut emrimle akıyor ya da önümde bahçelerimde akıyor. Ve hazihi enharu’daki vav ya atıf edatıdır ki enhar’ı mülk’e atfeder, tecri de hâldir ya da hâl vav’ıdır, hazihi müptedadır, elenharu da sıfatıdır, tecri de haberridir. **“Görmüyor musunuz?”** bunu!

52- **“Ben daha hayırlı değil miyim?”** bu mülk ve imkânlarla **“o hordan”** zayıf, değersiz, liderliğe kabiliyeti olmayandan. Mehiyn mehanetten gelir ki azlık ifade eder. **“Neredeyse maksadını anlatamayan”** açık konuşamayan, çünkü dilinde hafif tutukluk vardı; o, başkanlığa nasıl layık olabilir? Em edatı munkatıdır, hemzesi de takrir (onaylatma) içindir, çünkü fazilet sebepleri yukarıda geçmiştir. Ya da muttasıladır ki müsebbep (hayırlı olduğu bilgisi) sebebin (görmenin) yerine geçirilmiştir. Mana da şöyledir: Görmüyor musunuz? Yahut görüyor da benim ondan daha hayırlı olduğumu bilmiyor musunuz?

53- **“Üzerine altından bilezikler atılmalı değil miydi?”** eğer doğru ise ona mülkün anahtarları teslim edilmeli değil miydi? Çünkü onlar birini başa getirdikleri zaman ona altın bilezikler takar ve boynuna altın tok geçirirlerdi. Esavire üsvar’ın çoğuludur, o da sivar manasıdır, te de esaviry’deki ye’den ivazdır. O şekilde de okunmuştur. Yakup ile Hafs esvire şeklinde okumuşlardır ki sivar’ın çoğuludur. Esavire de okunmuştur ki esvire’nin çoğulu olur. Malum sıygası ile elka aleyhi esvireten de okunmuştur ki atan Allah Teala olur. **“Yahut onunla beraber melekler gelmeli değil miydi?”** ona yardım etmek ve onu tasdik etmek için, bu da karentuhu bihi fakterene’den gelir ya da mütekari-niyn demektir ki ikterene’den gelir, o da tekarene manasıdır.

54- **“Böylece kavminden hafiflik istedi”** çabuk icabet etmelerini istedi yahut akıllarını hafif buldu demektir. **“Onlar da ona itaat ettiler”** emrettiği şeye **“çünkü onlar bir fasıklar topluluğu idiler”** o nedenle ki o fasığa itaat ettiler.

فَلَمَّا أَصْفُونَا ائْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾
 فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ
 مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِلُونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا ءِالِهَتَنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ
 مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا
 عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَآئِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ
 لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْآرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾

55 – Onlar bizi öfkelerendirince onlardan intikam aldık; hepsini suda boğduk.

56 – Onları sonrakiler için bir geçmiş ve bir misal kıldık.

57 – Meryem oğlu İsa misal getirilince, kavmin birden ondan gülüyorlar.

58 – “Bizim atalarımız mı daha hayırlı yoksa o mu?” dediler. Bunu da sana sadece tartışma (muhafeft) için misal getirdiler. Daha doğrusu onlar azılı düşman bir topluluktur.

59 – O, başka değil, kendisine nimet verdiğimiz ve onu İsrail oğullarına bir örnek kıldığımız bir kuldur.

60 – Eğer dileseydik, sizden (bedel) yeryüzünde elbette melekler kıldık da size halef olurlardı.

55; 56- “Onlar bizi öfkelerendirince” inat ve isyanda ileri giderek bizi kızdırınca demektir. Bu da esife’den gelir ki çok kızmaktır “onlardan intikam aldık; hepsini suda boğduk” denizde. “Onları bir geçmiş kıldık” kendilerinden sonraki kâfirlere önder kıldık, onlar gibi azabı hak ederler. Selefen lafzı mastardır, sıfat olarak kullanılmıştır. Ya da salif’in çoğuludur, tıpkı hadem ve hadim gibi. Hamze ile Kisai sin’in ve lam’ın zammı ile seliyf’in çoğulu olarak sülufen okumuşlardır, mesela ruğuf ve rağiyf gibi ya da salif’in çoğuludur mesela subur ve sabir gibi ya da selef’in çoğuludur, haşeb ve huşub gibi. Lam’ın zammesini fethaye tebdil ederek sülefen de okunmuştur ya da sülfet’in çoğulu olur, geçen topluluk manasına. “Sonrakiler için bir misal kıldık” onlar için bir öğüt yahut darb-ı mesel yerine geçen acayip kıssa kıldık; Örneğin: Siz Fir’avn kavmi gibisiniz, denir.

57- “Meryem oğlu İsa misal getirilince” yani onu İbn Ziba’ra denen şahıs misal getirince, o da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile: “Şüphesiz sizler ve Allah’tan başka taptıklarınız cehennem kütüğüdür” (*Enbiya: 98*) ayeti hakkında tartıştı. Ya da birbaşkası tartıştı ve: Ehl-i kitap Hıristiyanlar İsa aleyhisselam’a tapıyorlar ve onun, Allah’ın oğlu olduğunu iddia ediyorlar, hâlbuki bizim taptığımız melekler onlardan daha üstündür, dedi. Ya da Allah Teala’nın “senden önce gönderdiğimiz elçilerimizden sor” (*Zuhruf: 45*) ayeti üzerinde tartıştı yahut İsa’ya tapıldığı gibi Muhammed de kendisine tapılmasını istiyor, dedi. **“Kavmin”** Kureyş **“birden ondan”** o misalden **“gülüyorlar”** neşelerinden seslerini yükseltiyorlar; çünkü Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in bu iddialara cevap veremediğini sanıyorlardı. Nafi, İbn Amir ve Kisai zam ile sudud’dan getirerek yasuddune okumuşlardır ki haktan dönüyorlar ve ondan yüz çeviriyorlar demektir. Şöyle de denilmiştir: Bu ikisi de lügattir, mesela yakifü ve yaküfü gibi.

58- “Bizim atalarımız mı daha hayırlı yoksa o mu?” yani sence bizim tanrılarımız mı hayırlıdır yoksa İsa aleyhisselam mı? Eğer o cehenneme giderse bizim ilahlarımız da yanında olsun ya da melek ilahlarımız mı daha hayırlıdır. Yoksa İsa aleyhisselam mı; ona ibadet edildiği halde Allah’ın oğlu oluyorsa bizim tanrılarımız da çok makbul olur ya da bizim tanrılarımız mı hayırlıdır yoksa Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem mi? Öyleyse ona ibadet edip tanrılarımızı bırakalım? Kufeli kurralar belirgin vaziyette iki hemze, onlardan sonra da elifle eâlihethüna okumuşlardır. **“Bunu da sana sadece muhalefet etmek için misal getirdiler”** bu misali yalnız mücadele etmek ve tartışmak için getirdiler; hakkı batıldan ayırmak için değil. **“Daha doğrusu onlar azılı düşman bir topluluktur”** aşırı münakaşacı ve israrcıdır.

59; 60- “O, başka değil, kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur” peygamberlik nimeti verdiğimiz **“ve onu İsrail oğullarına örnek kıldığımız bir kuldur”** İsrail oğulları için dillerde dolaşan bir atasözü gibi acayip bir misal kıldık. Bu da o şüpheyi ortadan kaldıran cevap gibidir. **“Eğer dileseydik sizden kıldık”** ey erkekler, onu sizden dünyaya getirirdik, tıpkı İsa’yı babasız meydana getirdiğimiz gibi ya da sizden bedel olarak kıldık **“yeryüzünde elbette melekler kıldık da size halef olurlardı”** yeryüzünde size halef olan melekler olurlardı. Mana şöyledir: İsa aleyhisselam’ın durumu her ne kadar acayip ise de Allah Teala ondan daha acayibini yaratmaya kadirdir ve melekler de sizin gibidir; çünkü onlar da varlıkları mümkün zatlardır, doğrudan yaratılmaları caiz olduğu gibi doğum yolu ile yaratılmaları da caizdir. Öyleyse onlar nereden ilahlığı hak ve Allah’a nispet ediliyorlar?

وَأَنَّهُ لَعَلَّمَ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَٰذَا صِرَاطٌ
 مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ
 عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ
 قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ
 فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ
 هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ
 مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْهَيْمِ ﴿٦٥﴾
 هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ
 لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾

61 – Gerçekten o (İsa), kıyamet için bir ilimdir (alâmettir): Öyleyse artık onda şüphe etmeyin ve bana tabi olun. İşte bu doğru yoldur.

62 – Sakın şeytan sizi çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık düşmandır.

63 – İsa mucizelerle gelince: “Gerçekten size hikmetle ve ihtilaf ettiğiniz bazı şeyleri size açıklamam için geldim. Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin” dedi.

64 – Şüphesiz o Allah benim de Rabbidir, sizin de Rabbinizdir; ona ibadet edin. İşte dosdoğru yol budur.

65 – Aralarından hızıpler ihtilaf ettiler. Zalimlere acıklı günün azabından yazıklar olsun.

66 – Onlar kıyametin kendilerine farkında olmadan ansızın gelmesini mi bekliyorlar?

61- “Gerçekten o” İsa aleyhisselam “kıyamet için ilimdir” çünkü onun var oluşu ya da inişi kıyamet alâmetlerindendir, yaklaştığı onunla bilinir. Ya da onun ölüleri diriltmesi Allah’ın yeniden diriltmeye kadir olduğunu gösterir. Lealemün de okunmuştur ki alâmet de-

mektir, lezikrûn de okunmuştur ki zikredilecek şeye zikir ismi verilmiş olur. Hadiste şöyle denilmiştir: İsa aleyhisselam kutsal toprak'ta Efik denilen bir tepeye iner. Elinde bir mızrak olacak, onunla Deccal'i öldürecektir. Beytûlmukaddes'e gelir, insanlar sabah namazı kılarlarken, imam geri çekilir, İsa aleyhisselam onu ileri geçirir ve arkasında Muhammed aleyhissalat vesselam'ın şeriatı üzere namaz kılar. Sonra domuzları öldürür, haçı kırar, havra ve kiliseleri yıkar, Hıristiyanları öldürür, ancak kendisine iman edenler hariç. Şöyle de denilmiştir: "İnnehu"daki zamir Kur'an'a racidir, çünkü onda kıyameti bildiren ve ona delalet eden ayetler vardır. **"Öyleyse artık ondan şüphe etmeyin ve bana tabi olun"** benim yoluma yahut şeriatıma veyahut elçime uyun. Bunun Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sözü olduğu da söylenmiştir, ona böyle (bana tabi olun) demesi emrolunmuştur. **"Bu"** sizi davet ettiğim şey **"doğru yoldur"** ona giden şaşmaz.

62- **"Sakın şeytan sizi çevirmesin"** ona uymayın **"çünkü o, sizin için apaçık düşmandır"** düşmanlığı sabit olmuştur; çünkü atanızı cennetten çıkarmış ve başınızı belaya sokmuştur.

63- **"İsa mucizelerle gelince"** açık belgelerle yahut İncil ayetleriyle veyahut açık şeriat maddeleriyle **"gerçekten size hikmetle geldim, dedi"** İncil'le yahut şeriatla **"ve ihtilaf ettiğiniz bazı şeyleri size açıklamam için"** o da din işlerinden olan şeylerdir, dünya işleriyle alakalı şeyler değildir. Çünkü peygamberler – onlara salat ve selam olsun – onu açıklamak için gelmediler. Bunun içindir ki aleyhissalat vesselam Efendimiz: Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz, demiştir. **"Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin"** ondan taraf size tebliğ ettiğim şeylerde.

64; 65- **"Şüphesiz o Allah benim de Rabbi'mdir, sizin de Rabb'inizdir; ona ibadet edin"** bu da onlara emrettiği taatın beyanıdır ki tevhit inancıdır ve şeriatları tatbik etmektir. **"İşte dosdoğru yol budur"** işaret iki durumun toplamıdır, bu da İsa aleyhisselam'ın sözünün devamıdır ya da Allah'tan yeni söz başıdır, bu hususta taati gerektiren şeyi göstermektedir. **"Hizipler ihtilaf ettiler"** ayrı düşen fırkalar **"aralarından"** gönderildiği kavminden Hıristiyanların yahut Yahudilerle Hıristiyanların aralarından. **"Zalimlere yazıklar olsun"** hiziplere ayrılanlardan **"acıklı günün azabından"** ki o da kıyamet günüdür.

66- **"Hel yanzurune (onlar kıyameti mi bekliyorlar)"** zamir Kureyş'e yahut zalimlere racidir **"en te'tiyehüm (gelmesini mi?)"** bu da saat lafzından bedeldir mana da kıyametin gelmesini mi bekliyorlar şeklindedir. **"Bağteten"** ansızın **"farkında olmadan"** ondan gafilken, çünkü dünya işleriyle meşguldürler ve onu inkâr etmektedirler.

الْآخِلَاءَ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا

- الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٧٧﴾
 الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٧٨﴾ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنتُمْ
 وَأَزْوَاجُكُمْ تُخْبَرُونَ ﴿٧٩﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ
 وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾
 وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨١﴾
 لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٨٢﴾

67 – Can dostları o gün kimileri kimilerine düşmandır; ancak müttakiler hariç.

68 – Ey kullarım, bugün size korku yoktur. Sizler üzülmezsiniz de.

69 – (Kullarım) o kimseler ki ayetlerime iman ettiler ve Müslümanlar oldular.

70 – Cennete siz ve eşleriniz neşelenerek girin.

71 – Etraflarında altından tepsilerle ve bardaklarla dolaşılır. Orada canlarının çektiği ve gözlerinin zevk aldığı şeyler vardır. Ve sizler orada ebedi kalacaksınız.

72 – İşte bu, yaptıklarınıza karşılık ona mirasçı kılındığınız cennettir.

73 – Sizin için orada pek çok meyve vardır, onlardan yersiniz.

67- “Can dostları” ahabplar “o gün kimileri kimilerine düşmandır” yani o gün düşman olurlar. Çünkü ilişkileri kesilmiş ve azap sebebi olarak düşündükleri şeyler de açığa çıkmıştır. “Ancak müttakiler hariç” onların dostlukları Allah için olduğundan ebediyetlere kadar yararlı kalır.

68- “Ey kullarım, bugün size korku yoktur. Sizler üzülmezsiniz de”. Bu da Allah için sevişenlere o gün seslenilecek şeyi hikâye etmek-

tedir. İbn Kesir, Hamze, Kisai ve Hafs yesiz olarak (ya ibadi) okumuşlardır.

69- **“Kullarım o kimselerdir ki ayetlerime iman ettiler”** seslenilenlerin sıfatıdır **“ve kânu müslimiyn (ve Müslümanlar oldular)”** bu da amenu’daki vav’dan hâldir yani ihlasla iman ettiler demektir. Ancak bu ibare daha vurgulu ve daha belîğdir.

70; 71- **“Cennete siz ve eşleriniz girin”** mümin kadınlarınız **“neşelenerek”** eseri yüzünüzde görülen bir neşe ile ya da süslenerek demektir o zaman tuhberun habr’den gelir ki güzel görüntü demektir ya da aşırı şekilde ikram edilirsiniz demektir ki habre güzel şeyin mübalağalı sıfatıdır. **“Etraflarında altından tepsiler ve bardaklarla dolaşılır”** burada geçen sıhaf, sahfe’nin çoğuludur, tabak demektir. Ekvab da küb’ün çoğuludur, kulpsuz bardak demektir. **“Orada”** cennette **“canların çektiği vardır”** Nafi, İbn Amir ve Hafs aslı üzere **“teştehihil enfüsü”** okumuşlardır **“ve gözlerin zevk aldığı şeyler vardır”** onları görmekle. Bu da fazlasıyla zevk ve lezzet alınan şeyler özellikle sayıldıktan sonra genellemedir (tabaklarda her çeşit yemek vardır). **“Ve sizler orada ebedi kalacaksınız”** çünkü her nimet mutlaka elden çıkacaktır, koruma ve yok olma korkusu taşımaktadır ve yerini üzüntüye bırakacaktır.

72- **“İşte bu, yaptıklarınıza karşılık ona mirasçı kılındığınız cennettir”** vürristümuha da okunmuştur. Amelin karşılığı mirasa benzetilmiştir, çünkü çalışandan geriye kalır. Tilke zikri geçen cennete işarettir, müptedadır, cennet de haberidir, elleti uristümuha da onun sıfatıdır yahut cennet tilke’nin sıfatıdır, elleti de haberidir, ya da cennetin sıfatıdır, haber de bima küntüm tamelundur. Bu haber olunca be de mahzufa taalluk eder, uristümuha’ya değil.

73- **“Sizin için orada pek çok meyve vardır, onlardan yersiniz”** bazısını yersiniz, çünkü çok ve devamlıdır. Belki de cennetin diğer nimetlerine nispetle basit sayılacak olan yiyecek ve giyeceklerle sefa sürmenin Kur’an’da geniş anlatılması, Arapların o zamandaki zorluk ve fakirliklerinden dolaydır.

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ
 فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾
 وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رُبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَأْكُونٌ ﴿٧٧﴾
 لَقَدْ جِئْتَكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا
 مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا
 لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴿٨١﴾

74 – Şüphesiz günahkârlar cehennem azabında ebedi kalıcılar-
dır.

75 – Onlardan gevşetilmez. Onlar orada umutlarını kesmişlerdir.

76 – Onlara biz zulmetmedik; ancak onlar kendileri zalımler idi-
ler.

77 – “Ey Malik, Rabbin bizi öldürsün!” diye seslendiler. O da:
“Şüphesiz sizler kalıcılarsınız” dedi.

78 – Ant olsun, gerçekten size hakkı getirdik. Fakat çoğunuz hak-
tan hoşlanmıyorsunuz.

79 – Yoksa bir iş mi kararlaştırdılar? Gerçekten kararlaştıranlar
bizleriz.

80 – Yoksa gerçekten sırlarını ve fısıltılarını duymadığımızı mı
sanıyorlar? Hayır, yanlarındaki elçilerimiz yazıyorlar.

81 – De ki: Eğer Rahman için bir evlat varsa, ona ibadet edenlerin
ilki benim.

74; 75; 76- “Şüphesiz günahkârlar” tam mücrimler ki onlar da
kâfirlerdir, çünkü ayetlere iman edenlerin karşıtıdır. Bir de onlar-
dan kâfirlere has şeyler aktarılmıştır. “Fi azabi (cehennem azabında
ebedi kalacaklardır)” inne edatının haberidir ya da halidune lafzı
haberidir, zarf da ona bağlıdır. “Onlardan gevşetilmez” hafifletilmez,
bu da feteret anhu humma deyiminden gelir ki sıtma nöbeti ara ver-
mektir. Bu madde zafiyet bildirir. “Onlar orada” azapta “umutlarını
kesmişlerdir” kurtuluştan ümitsizdirler. “Onlara biz zulmetmedik;

ancak onlar kendilerine zalimler idiler” benzeri defalarca geçmiştir, hüm zamiri de fasıldır, tekit içindir.

77- **“Ey Malik, diye seslendiler”** kısaltılarak meksur (ya Mali) yahut mazmum (ya Malü) şeklinde de okunmuştur. Belki de bu onların zayıflıklarını akla getirmektedir; öyle ki lafzı tamamlamaya mecalleri yoktur. Bunun içindir ki kısa kesip: **“Rabbın bizi öldürsün”** demişlerdir. Mana da: Rabbinden bizi öldürmesini iste demektir. Bu da kada aleyhi deyiminden gelir ki öldürmek, işini bitirmektir. Bu, ümit kesmiş olmalarına tezat teşkil etmez; çünkü bu, yakarıştır, aşırı ızdıraplarından dolayı ölüm temennisidir. **“O da: Şüphesiz sizler kalıcılarınsınız, dedi”** ne ölmekle ne de başka bir şeyle kurtulmanıza imkân yoktur.

78- **“Ant olsun, gerçekten biz size hakkı getirdik”** elçi göndermek ve kitap indirmekle, bu, cevabın devamındandır, eğer kale’deki zamir Allah’a gönderilirse, yoksa ondan cevaptır, sanki Allah Teala Malik onlara cevap verdikten sonra bu cevabı kendisi üstlenmiştir. **“Fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz”** çünkü hakka uymak nefsi yorar ve organları takatsiz bırakır.

79; 80- **“Yoksa bir iş mi kararlaştırdılar?”** hakkı yalanlamak ve reddetmek için, ondan hoşlanmama ile yetinmeden **“gerçekten kararlaştıranlar bizleriz”** onları cezalandırmak için. Hitap tarzının değişmesi, bunun, hoşlanmamalarından daha kötü olduğunu bildirmek içindir ya da şöyledir: Yoksa müşrikler Resul’e hile için bir şey mi kurdular? Asıl biz onlara bir tuzak kurduk. Şu ayet de bunu destekler: **“Yoksa gerçekten sırlarını ve fısıltılarını duymadığımızı mı sanıyorlar?”** tuzak hususunda içlerinden geçeni ve fısıldaşmalarını. **“Hayır”** biz onları duyuyoruz **“yanlarındaki elçilerimiz de”** onlardan ayrılmayan hafaza melekleri de **“bunu yazıyorlar”**.

81- **“De ki: Eğer Rahman için bir evlat varsa, ona ibadet edenlerin ilki benim”** içinizden; çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Allah’ı, ona neyin doğru olup olmadığını ve tazim edilmesi gereken şeyin en önemlisini en iyi bilendir. Çocuğuna saygı göstermek de babaya saygı göstermektir. Bundan çocuk olmasının ve ona ibadet etmenin de doğru olması lazım gelmez; çünkü imkânsızdan imkânsız lazım gelir. Bilakis bundan ikisinin de olmayacağı en derin şekilde murat edilmiştir. Mesela **“eğer yerde ve gökte ilahlar olsa idi, ikisi de bozulurdu”** (*Enbiya: 22*) ayeti gibi. Ancak şu vardır ki oradaki lev edatı iki tarafın da olumsuz olduğunu bildirir; buradaki in edatı ise onu da karşıtını da ifade etmez. Çünkü o (in edatı) sadece şart içindir. Bilakis olumsuzluk bellidir; çünkü lazımın olmaması (çocuğa ibadet etmek) melzumun da (Allah’ın çocuğunun olmaması) bulunmamasını gerek-

li kılar. Ya da mana şöyledir: Allah'ın çocuğu yoktur, ben Mekke halkı içinden onu bir bilenlerin ilkiyim. Hamze ile Kisai vav'ın zammı ve lam'ın sükunu ile "vüld" okumuşlardır.

سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرَهُمْ
يَخَوْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِي
فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾
وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ
عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾
وَلَقَدْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾

82 – Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'in Rabbi onların niteledikleri şeyden münezzehtir.

83 – Öyleyse bırak onları, tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya kadar (batıla) dalsınlar ve oynasınlar.

84 – O ki, gökte de İlahtır, yerde de İlahtır. O, hikmet sahibi, her şeyi bilendir.

85 – Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkü kendinin olan (Allah) yücedir. Kıyametin ilmi onun yanındadır ve yalnız ona döndürülürler.

86 – Ondan başka ibadet ettikleri şeyler şefaate sahip değiller. Ancak bildikleri halde hakka şahitlik edenler hariç.

87 – Ant olsun, eğer onlara. "Kendilerini kim yarattı?" diye sor-san, elbette: "Allah" derler. Nasıl da çevriliyorlar?

82- "Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'in Rabbi onların dedikleri şeyden münezzehtir" çocuk sahibi olmaktan varestedir. Çünkü bu gibi büyük cisimler esas ve devamlı olduklarından diğer cisimler gibi emsal doğurmaktan beridir, artık bunları yoktan var eden ve düzenleyen Halık için ne düşünürsün!

83- “Öyleyse bırak onları dalsınlar” batıllarının içine **“ve oynasınlar”** dünyalarında **“tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya kadar”** kıyamete kadar. Bu da onların bu sözlerinin cahillik ve keyfilik olduğunu, aynı zamanda kalplerinin mühürlü olup ahirette de azap göceklerini gösterir.

84- “O ki, gökte de İlah’tır, yerde de İlah’tır” ikisinde de ibadete müstahaktır. Fissami zarfı ilaha müteallıktır, çünkü o, mabud manasıdır ya da o manayı içermektedir. Mesela Hüve hatimün filbeledi (o şehirde Hatim’dir, cömerttir) sözü gibi. İlah yerine Allah okuyan için de aynı şey geçerlidir, o zaman raci zamir müpteda ve mahzuf olur, çünkü sıla haberin müteallakı ve ona atıf dolayısıyla uzamış olur. Fissamai zarfını ilaha haber kılmak caiz değildir, çünkü o zaman ait kalmaz. Ancak sıla kılınır ve ilahun da mahzuf müpteda olursa o zaman sılayı açıklayan cümle olur ve onun gökte olması da uluhiyet manasına olur, orada oturmak manasına olmaz. Bu kelimada göklerde ve yerde ondan başkasının İlah olmadığı ve ilahlığın yalnız kendine mahsus olduğu vurgulanmış oluyor. **“O hikmet sahibidir, her şeyi bilendir”** cümlesi de bunun delili gibidir.

85- “Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin” mesela hava gibi **“mülkü kendinin olan Allah yücedir”**. **“Kıyametin ilmi onun yanındadır”** kıyametin kopacak olduğu saatin ilmi onun yanındadır. **“Ve yalnız ona döndürülürler (yürceun)”** ceza için. Nafi, İbn Amir, Ebu Amr ve Asım tehdit için üslup değiştirerek te ile (türceun) okumuşlardır.

86- “Ondan başka ibadet ettikleri şeyler şefaate sahip değiller” nitekim onlar putların Allah katında şefaatchi olduklarını zannederler. **“Ancak bildikleri halde şahitlik edenler hariç”** tevhide şahitlik eden demektir. İstisna muttasıldır, eğer mevsuldan Allah’tan başka ibadet edilenlerin hepsi murat edilirse. O zaman bunun içine melekler de Mesih İsa da girer. Eğer yalnız putlar murat edilirse istisna munfasıl olur.

87- “Ant olsun, eğer onlara: “Kendilerini kim yarattı?” diye sorsan” ibadet edenlere yahut ibadet edilenlere sorsan **“elbette “Allah” derler”** çünkü gayet açık olduğu için onu inkâr etmeleri imkânsızdır. **“Nasıl da çevriliyorlar?”** ona ibadetten başkasına ibadete.

وَقِيلَ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

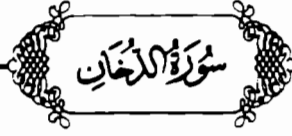
فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

88 – Onun: “Ya Rabbi, gerçekten onlar iman etmez bir kavimdir” demesinin (ilmi de onun yanındadır).

89 – Öyleyse onlardan yüz çevir ve: “Selam” de. İleride bilecekler.

88- “Ve kıylehu (onun demesinin ilmi de onun yanındadır)” Resul’ün sözünün ilmi demektir. Nasbı da sirrehüm’a ya da saat lafzının mahalline atıf dolayısıyladır ya da gizli kendi fiili iledir yani ve kale kıylehu demektir. Asım ile Hamze de onu saati lafzına atfederek cer ile (vekiylihi) okumuşlardır. Müpteda olarak merfu (ve kıyluhu) da okunmuştur ki haberi de “**ya rabbi (ya Rabbi, gerçekten onlar iman etmez bir kavimdir)**” kavli olur ya da muzaf takdiri ile ilmüs saati’nin üzerine matuftur. Şöyle denilmiştir: O kasemdir, harf-i cerin hazfı ile mansuptur (uksimü kıylehu) ya da harf-i cerin ızmarı ile mecrurdur (uksimü bikiylihi) ya da merfudur, takdiri de şöyledir: Ve kıyluhu ya-rabbi kasemiy, inne haülai de cevabıdır.

89- “Öyleyse onlardan yüz çevir” imanlarından ümidini keserek onları davetten vazgeç **“ve: “Selam” de”** sizinle silah bırakıyoruz. **“İleride bilecekler”** bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem için tesellidir. Nafi ile İbn Amir te ile (talemun) okumuşlardır ki Efendimiz bu sözü (ileride bilecekler sözünü) söylemekle memur olur. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle nakledilmiştir: Kim Zuhurf suresini okursa kıyamet gününde kendisine “ey kullarım, size korku yoktur ve üzülmeyeceksiniz” denilen kullardan olur.

44 / DUHAN SURESİ

Mekke'de inmiştir, ancak inna kâşifül azabi ayeti hariç.
57 yahut 59 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 حَمْ ① وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ② إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ
 إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ③ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ④ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا
 إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ⑤ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ⑥
 رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ⑦
 لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ رَبُّ آبَائِكُمْ الْأَوَّلِينَ ⑧

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ha. Mim.

2 – Açıklayan kitaba ant olsun.

3 – Gerçekten biz onu mübarek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz uyarıcılar idik.

4 – Onda hikmetli her iş ayrılır.

5 – Katımızdan bir emirle. Gerçekten biz göndericileriz.

6 – Rabbinden bir rahmet olarak. Şüphesiz o, hakkıyla işiten, her şeyi bilendir.

7 – Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin Rabbi. Eğer kesin inananlar iseniz.

8 – Ondan başka ilah yoktur. Diriltir ve öldürür. Sizin de Rabb'iniz ve sizden öncekilerin de Rabb'idir.

1; 2; 3- “Ha. Mim. Açıklayan kitaba ant olsun”. O da Kur'an'dır, vel-kitabi'deki vav atıf içindir, eğer hamim yemin edilen şey olursa, yoksa vav kase-i içindir, cevabı da “inna enzelnahu (gerçekten biz onu mübarek bir gecede indirdik)” kavlidir. O da Kadir gecesidir ya da Beraet gecesidir ki indirme onda başlamıştır yahut onda Levh-i Mahfuz'dan toptan dünya göğüne indirilmiş, sonra da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e parça parça indirilmiştir. Gecenin bereketi de bundan dolaydır, çünkü Kur'an'ın inmesi dinî ve dünyevî yararların sebebidir ya da onda meleklerin ve rahmetin inmesi, duanın kabulü, nimetin tak-simi ve hükümlerin açıklanması vardır. “Şüphesiz biz uyarıcılar idik”. Bu da indirmeyi gerektiren yeni söz başıdır.

4- “Onda hikmetli her iş ayrılır” kavli de böyledir. Çünkü onun muhkem işlerin yahut hikmetle ilişkili şeylerin ayırım zamanı olması Kur'an'ın onda indirilmesini gerektirir ki o da o işlerin en büyüklerindendir. Fiha yüfraku kavlinin leyle'nin (gecenin) sıfatı, aralarındaki de itiraz cümlesi olması da caizdir. Gecenin böyle olması onun Kadir gecesi olduğunu gösterir, çünkü o da “melekler ve ruh Rablerinin izni ile onda her iş için iner de iner” diye nitelenmiştir. Şedde ile yüferraku, yefruku külle de okunmuştur ki Allah ayırır demektir, nun ile nefruku da okunmuştur ki (biz ayırırız demektir).

5- “Emren min indina (katımızdan bir emirle)” emren gizli bir fiille mansuptur, hikmetimize uygun bir emirle demektir, bu da o işi önemsetmek içindir. Emren'in küllin'den yahut emrin'den veyahut hakim'deki gizli zamirden hâl olması da caizdir, çünkü emrin mevsuftur. Emren'in nehiy (yasak) karşısı emir olması da caizdir ki yüfreku'nun yahut kendi fiilinin mastarı (mefulu mutlakı) olur, çünkü ayrılma emir sebebiyle olmuştur (o da emir sayılır) ya da enzelnahu'nun iki zamirinden birinden hâldir, amiriye yahut memuriye demektir. “Gerçekten biz göndericileriz”.

6- “Rahmeten min rabbik” bu da inna küнна münziriyn'den bedeldir yani Kur'an'ı indirdik; çünkü kullara kitaplarla peygamber göndermek bizim âdetimizdendir, bu da onlara rahmettir. Rabbi'in zamir yerine konulması, Rabliğin bunu (rahmeti) gerektirmesindedir. Çünkü böyle peygamber göndermek terbiyenin en büyüğüdür ya da rahmeten min rabbik kavli yüfreku'nun veyahut emren'in illetidir, rahmeten de mefulun bihtir yani o gecede bütün işlerin ayırımı (dökümü) yapılır yahut katımızdan emir yayınlanır, çünkü rahmet göndermek bizim şanıımızdır. Zira erzakın ve diğer şeylerin taksimi ve ilahî emirlerin yayınlanması rahmet türündendir. Rahmetün de okunmuştur ki tilke rahmetün (o rahmettir) demek olur. “Şüphesiz o, hakkıyla işiten, her şeyi bilendir” kullarının dediklerini işitir ve hallerini bilir. İnnehu ve arkasındakiler Rabliği ortaya çıkarmaktadır; çünkü ancak bu sıfatları taşıyan rab olur.

7; 8- “Rabbis semavati velardı (göklerin, yerin ve ikisinin arasındaki şeylerin Rabbi)” bu da “inne” lafzının başka bir haberidir yahut yeni söz başıdır. Kufeli kurrarlar min rabbike'den bedel olarak cer ile (rabbi) okumuşlardır. “Eğer kesin inananlar iseniz” yani kesin bilgisi olanlardan yahut “bunları kim yarattı?” denildiği zaman, Allah, ikrarından emin iseniz, işin bizim dediğimiz gibi olduğunu bilirsiniz demektir ya da eğer kesin bilgi istiyorsanız böyle bilin demektir. “Ondan başka ilah yoktur” çünkü ondan başka yaratıcı yoktur “diriltir ve

öldürür” nitekim bunu görüyorsunuz. “Sizin de Rabbiniz ve sizden önceki atalarınızın da Rabb’idir”. Rabbike’den bedel olarak cer ile rabbiküm ve rabbi abaiküm şeklinde de okunmuştur.

بَلِّغْهُمْ

فِي شَكِّ يَلْعَبُونَ ⑨ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ
مُبِينٍ ⑩ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ⑪ رَبَّنَا اكْشِفْ
عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ⑫ أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ
مُبِينٌ ⑬ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ⑭
إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابَ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ⑮ يَوْمَ نَبْطِشُ
الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ ⑯

9 – Hayır, onlar şüphe içinde oynuyorlar.

10 – Gözetle, o günü ki gök apaçık bir dumanla gelir.

11 – İnsanları bürür. Bu, acıklı bir azaptır.

12 – Rabblımız, azabı bizden aç / kaldır. Gerçekten biz iman edenleriz (derler).

13 – Onlar için öğüt almak neredel! Oysa onlara açıklayan bir elçi geldi.

14 – Sonra ondan yüz çevirdiler ve “öğretilmiş, delidir” dediler.

15 – Şüphesiz biz, azabı biraz açacağız; şüphesiz siz tekrar (küfre) döneceksiniz.

16 – En büyük tutma ile tutup yakaladığımız gün, gerçekten biz intikam alanlarız.

9; 10- “Hayır, onlar şüphe içinde oynuyorlar” bu da kesin bilgi sahibi olduklarını rettir. “Gözetle” onlar için bekle “o günü ki gök apaçık bir dumanla gelir” şiddet ve açlık gününü demektir; çünkü aç kimse gözü zayıf olduğu için göğü dumanlı görür ya da hava kıtlık yılında kararır; çünkü yağmurlar az ve duman çok olur. Ya da Araplar yaygın şerre duman derler. Onlar ise kıtlığa yakalandılar; öyle ki köpek leş-

lerini ve kemiklerini yediler. Gelmenin göğsüne isnat edilmesi dumanın yağmurları engellemesindendir ya da kıyamet alâmetlerinden sayılan dumanın görünmesidir. Çünkü aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: Kıyamet alâmetlerinin ilki duman, İsa aleyhissalam'ın inmesi ve Adenebyen'den çıkıp insanları mahşere süren ateştir. Duman nedir, dediler; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bu ayeti okudu ve: Doğu ile batı arasını doldurur; yerde kırk gün kalır. Mümin nezleyle yakalanmış gibi olur, kâfir ise sarhoş gibi olur. Burun ve kulak deliklerinden girer, arkasından çıkar, dedi. Ya da kıyamet günüdür, dumanın da iki manaya (hakikat ve mecaz) ihtimali vardır.

11; 12- “Yağşennas (İnsanları bürür)” onları kuşatır, bu da dumanın sıfatıdır. **“Bu, acıklı bir azaptır. Rabbimiz, azabı bizden kaldırdı. Gerçekten biz iman edenleriz”** burada gizli kavl (deme) maddesi vardır ve hâl düşmüştür, inna mü'minin da azap kalktığı takdirde iman edeceklerine dair vaatler.

13; 14- “Onlar için öğüt almak nereden!” Bu durumda nasıl öğüt alacaklar? **“Oysa onlara açıklayan bir elçi geldi”** hatırlamayı gerektiren bundan büyük ayet ve mucizeler getirdi. **“Sonra ondan yüz çevirdiler ve: Öğretilmiş, delidir, dediler”** birbirlerine, ona Sakifli birinin genç bir kölesi öğretiyor, dediler, başkaları da delidir, dediler.

15-“Şüphesiz biz azabı biraz kaldıracakız” Aleyhissalat vesselam'ın duasıyla, çünkü o dua edince kıtlık kaldırıldı **“biraz kaldırıldı”** keşfen kalilen yahut zamanen kalilen demektir ki o da kalan ömürleri kadar demektir. **“Şüphesiz siz tekrar (küfre) döneceksiniz”** kaldırılmanın ardından inkâra döneceksiniz. Kim dumanı kıyamet alâmeti ile tefsir ederse, şöyle der: Duman geldiği zaman kâfirler dua ile feryat ederler, Allah da onlardan kırk gün sonra onu kaldırır. Kaldırır kaldırmaz da dinden dönerler. Kim de onu kıyamet gününde olanla tefsir ederse, onu şart ve takdir ile tevil eder (farazi olduğunu söyler).

16- “Yevme nabtışü (en büyük tutma ile tutup yakaladığımız gün)” kıyamet günü yahut Bedir savaşı günü, bu da **“inna müntekimun”** kavlinin gösterdiği fiilin zarfıdır, müntekimun'un değil, çünkü inne edatı onu bundan men eder ya da yevme te'ti'den bedeldir. Nabtışü de okunmuştur ki onları büyük yakalamayla yakalatırız demek olur. Ya da melekleri onların üzerine salarız da onları yakalar demektir.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَوْمَ فِرْعَوْنَ

وَجَعَلْنَاهُمْ رَسُولَ كَرِيمٍ ﴿١٧﴾ أَنْ لَأَتُوا إِلَيَّ عَبْدًا اللَّهُ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾
وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٩﴾
وَإِنِّي عُلْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا إِلَيَّ
فَاعْتَرِلُونِ ﴿٢١﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنْ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَلَسِرَ
بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرَكَ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ
جُنْدٌ مُفْرَقُونَ ﴿٢٤﴾

17 – Ant olsun, gerçekten kendilerinden önce Fir'avn kavmini denedik. Onlara değerli bir elçi geldi.

18 – Allah'ın kullarını bana bana teslim edin. Çünkü ben sizin için güvenilir bir elçiyim, diye.

19 – Allah'a karşı böbürlenmeyin. Şüphesiz ben size apaçık bir kanıt getiriyorum, diye.

20 – Gerçekten beni taşlamanızdan benim de Rabbime, sizin de Rabbinize sığındım, dedi.

21 – Eğer bana iman etmezseniz, benden uzaklaşın.

22 – Böylece Rabbine: “Gerçekten bunlar bir günahkârlar kavmidir” diye dua etti.

23 – Rabbi: “Kullarımı geceyin yürüt; şüphesiz siz takip edileceksiniz” dedi.

24 – “Denizi açık bırak. Çünkü onlar suya boğulan bir ordudur”.

17- “Ant olsun, gerçekten kendilerinden önce Fir'avn kavmini denedik” Musa aleyhisselam'ı göndermekle onları denedik ya da süre tanımak ve bol rızık vermekle onları fitneye düşürdük. Tekit için yahut kavmin kalabalığını göstermek için şedde ile fettenna da okunmuştur. “Onlara değerli bir elçi geldi” Allah yanında yahut müminlerin nazarında değerli yahut da soyu soppu temiz ve faziletli olduğu için kendisi değerli demektir.

18- **“En eddu ileyye (Allah’ın kullarını bana teslim edin)”** bien edduhum (mastariye) onları bana verin ve benimle gönderin yahut Allah’ın hakkı olan iman ve daveti kabul gibi şeyleri yerine getirin, demektir. En edatının enne’den muhaffef ve müfessire olması da caizdir, çünkü elçinin gelmesi risalet ve davetle olur (bu da gerekli kavl maddesi gibidir). **“Çünkü ben sizin için güvenilir bir elçiyim”** töhmet altında değilim. Çünkü mucizeler onun doğruluğunu göstermiştir. Ya da Allah onu vahyi için emin kılmıştır, bu da emrin illetidir.

19- **“Ve en la ta’lu (Allah’a karşı böbürlenmeyin)”** vahyini ve elçisini hor görerek ona karşı kibir göstermeyin. Bu en de iki açıdan ötekisi gibidir. **“Şüphesiz ben size apaçık bir kanıt getiriyorum”** bu da yasağın gerekçesidir. Emin lafzı ile birlikte eda’nın, alâ lafzı ile birlikte sultan’ın kullanılmasında pek gizli olmayan bir münasebet vardır.

20; 21- **“Ve inni üztü (gerçekten ben benim de Rabbime, sizin de Rabbinize sığındım)”** ona iltica ve tevekkül ettim **“en tercumunî”** döverek veya söverek eziyet etmenizden yahut beni taşla öldürmenizden. Zal’ın te’ye idgamı ile üttü de okunmuştur. **“Eğer bana iman etmezseniz, benden uzak durun”** ne lehime ne de aleyhime olmak üzere beni bırakın, bana kötülük etmeyin; çünkü sizi kurtuluşa davet edenin mükâfatı bu değildir.

22- **“Böylece Rabbine dua etti”** onu yalanlamalarından sonra **“gerçekten bunlar bir günahkârlar kavmidir”** diye. Hak ettikleri şeyi zikretmekle onlara bedduayı çıtlattı, bunun içindir ki ona dua dedi. Kavl maddesi gizlenerek kesr ile inne de okunmuştur.

23; 24- **“Rabbi: Kullarımı geceleyin yürüt”** yani geceleyin yürüt, dedi yahut durum böyle ise onları yürüt, dedi. Nafi, Ebu Amr ve İbn Kesir sera’dan hemze-i vasilla (fesri) okumuşlardır. **“Şüphesiz siz takip edileceksiniz”** Fir’avın ve ordusu çıktığını bilince sizi takip edeceklerdir. **“Denizi açık bırak”** ağzı genişçe açık olsun yahut sen geçtikten sonra onu olduğu gibi bırak, ona asanla vurma, onun hiçbir şeyini değiştirme ki ona Kiptiler girsin. **“İnnehüm (çünkü onlar suda boğulan bir ordudur)”** liennehüm manasına feth ile de okunmuştur.

كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۝٢٥

وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۝٢٦ وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ۝٢٧
كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ۝٢٨ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ
وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ۝٢٩ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ
مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ۝٣٠ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ۝٣١
وَلَقَدْ اخْتَرْنَا لَهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ۝٣٢ وَأَتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ
مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ ۝٣٣ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ۝٣٤ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتَنَا
الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ ۝٣٥

25 – Nice bahçeler ve pınarlar bıraktılar.

26 – Ekinler ve güzel meclisler.

27 – İçinde sefa sürdükleri nimetler.

28 – İşte böyle. Bunları başka bir kavme miras bıraktık.

29 – Onlara gök de yer de ağlamadı ve onlara mühlet de verilmedi.

30 – Ant olsun, gerçekten İsrail oğullarını aşağılayıcı azaptan kurtardık.

31 – Fir’avn’den. Gerçekten o, aşırı gidenlerden bir mütekebbir idi.

32 – Ant olsun gerçekten onları bir bilgi üzerine (bilerek) âlemlerin üzerine seçmiştik.

33 – Onlara içinde apaçık bir imtihan olan ayetlerden vermiştik.

34 – Gerçekten bunlar elbette diyorlar:

35 – Bu, bızlm ancak ilk ölümümüzdür ve biz yeniden diriltilecekler değiliz.

25; 26; 27- “Nice bahçeler ve pınarlar bıraktılar. Ekinler ve güzel meclisler” süslü mahfiller ve hoş menziller bıraktılar. “İçinde sefa sürdükleri nimetler” medsiz fekihiyn de okunmuştur.

28- “Kezalıke” bu çıkarma gibi onları da çıkardık yahut durum

böyle demektir. **“Veevresnaha (bunları miras bıraktık)”**. Bu da mukadder bir fiile atıftır ya da tereke'nin üzerine atıftır. **“Başka bir kavme”** kendilerinden olmayan bir topluma ki onlar da İsrail oğullarıdır. Başkalarıdır da denilmiştir, çünkü onlar Mısır'a dönmediler.

29- “Onlara gök de yer de ağlamadı” helâklerine aldırış edilmemesinden ve varlıklarına önem verilmemesinden mecazdır, mesela şöyle denir: Onlara yer gök ağladı; ölümü için güneş tutuldu. Bu da tersi durumda söylenir. Haberlerde şöyle gelmiştir: Mümin öldüğü zaman namaz kıldığı yer, ibadet mahalli, amelinin çıktığı ve rızkının indiği yer ona ağlar. Onlara gök ve yer halkı ağlamadı da denilmiştir. **“Ve onlara mühlet de verilmedi”** başka bir vakte kadar süre de tanınmadı.

30; 31- “Ant olsun, gerçekten İsrail oğullarını aşağılayıcı azaptan kurtardık” Fir'avn'ın köleliğinden ve oğlan çocuklarını öldürmesinden. **“Min fir'avne (Fir'avn'dan)”** bu da muzafın hazfî ile azaptan bedeldir (min azabi fir'avne) ya da orantısız azap ettiği için kendisi azap sayılmıştır ya da mühiyn lafzından hâldir, mana da onun tarafından gerçekleşen bir azaptan demektir. İstifham olarak **“men fir'avn”** Fir'avn de kim okunmuştur ki yaptığı şeytanlık tanınmadığı için o da tanınmaz kabul edilmiştir. **“O aşırı giden bir mütekebbir idi”** zulümde ve kötülükte. Minel müsrifiyn ikinci haberdır yani mütekebbir ve müsrif idi demektir ya da âliyen lafzındaki zamirden hâldir yani onların içinden üst tabakadan idi demektir.

32- “Ant olsun, gerçekten onları seçtik” İsrail oğullarını **“bir bilgi üzerine”** onların buna layık olduklarını bilerek ya da onlardan bazı hallerde sapacak olanları bilmekle beraber **“âlemlerin üzerine seçtik”** çünkü onlarda peygamberler çok idi ya da kendi zamanındakilerin üzerine demektir.

33- “Onlara ayetlerden verdik” mesela denizin yarılması, bulutun gölge etmesi, kudret helvası ve bildircin indirilmesi gibi. **“İçinde bir imtihan olan ayetlerden”** açık nimet yahut görünür deneme demektir.

34; 35- “Gerçekten bunlar” yani Kureyş kâfirleri, çünkü söz onların hakkındadır; Fir'avn kıssası onların da ısrarcılık ve sapıklıkta onlar gibi olduğunu ve onların başına gelenden bunları da uyarmak için verilmiştir. **“Bu, bizim ancak ilk ölümümüzdür”** sonuç ve akıbet ancak dünya hayatını ortadan kaldıran ilk ölümdür. Bunda ikincisini ispat etme kasdı yoktur, mesela: Zeyd ilk haccını yaptı ve öldü sözü gibi. Şöyle de denilmiştir: Onlara: Siz bir ölümle öleceksiniz, arkasından da bir hayat gelecektir, nitekim daha önce de ölü idiniz, denildiği zaman: Bu bizim ilk ölümümüzdür, böylesi ölüm ancak ilk ölümdür, dediler. **“Ve biz yeniden diriltilecekler değiliz”** kabirlerden kalkacak değiliz.

فَاتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ
كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يَغْنَى مَوْلَى
عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ
هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾

36 – Eğer doğru söyleyenlerden iseniz atalarımızı getirin.

37 – Onlar mı daha hayırlı yoksa Tübbâ’ kavmi ve onlardan öncekiler mi? Onları helâk ettik. Çünkü onlar suçlular idiler.

38 – Gökleri, yeri ve aralarındaki oyuncuları olarak (oynamak için) yaratmadık.

39 – Biz o ikisini ancak hak ile yarattık. Fakat onların çoğu bilmezler.

40 – Şüphesiz ayırım günü onların hepsinin belli vaktidir.

41 – O günde dost dosttan hiçbir şey def edemez ne de onlar yardım olunurlar.

42 – Ancak Allah’ın merhamet ettiği müstesna. Şüphesiz o, o mutlak galip, çok esirgeyicidir.

36; 37- “Bize atalarımızı getirin” bu da kendilerine yeniden dirilmeyi vaat eden elçi ve müminlere hitaptır “eğer doğru söyleyenler iseniz” vaadinizde, o da doğruluğunu gösterecek. “Onlar mı daha hayırlı” kuvvet ve dayanma gücünde “yoksa Tübbâ’ kavmi mi?” Himyerli Tübbâ’ ki ordular yürüttü, Hiye şehri kurdu, Semerkand’i yaptı. Yıktı de denilmiştir. Kendisi mümin idi, kavmi ise kafir idi. Onun içindir ki onları kınamış, kendisini kınamamıştır. Efendimiz aleyhissalat vesselam da: Tübbâ’ peygamber midir değil midir bilmiyorum,

demıştır. Şöyle de denilmiştir: Yemen Krallarına Tebabia denir, çünkü onlara tabi olunur, nitekim onlara akyal da denilir, çünkü arkalarına düşülür. **“Ve onlardan öncekiler mi?”** mesela Ad ve Semud kavimleri gibi. **“Ehleknahüm (onları helâk ettik)”** bu da yeni söz başıdır, Tübbâ kavminin ve onlardan öncekilerin başlarına geleni bildirmek için verilmiştir. Bununla Kureyş kâfirleri tehdit edilmiştir. Ya da kad edatı gizlenerek hâldir yahut yeni söz başı kabul edildiği takdirde elleziyne mevsulünden haberdır. **“Çünkü onlar suçlu idiler”** bu da helâklerini icap eden ortak noktayı açıklamaktadır.

38- **“Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri yaratmadık”** iki cins arasındakileri, vema beynehünne de okunmuştur **“oyuncular olarak”** eğlenmek için, bu da yeniden dirilmenin doğruluğuna delildir (yer gök insan için yaratılmıştır, bu iş ölmekle bitmez) nitekim Enbiya suresinde ve diğerlerinde geçmiştir.

39- **“Biz o ikisini ancak hak ile yarattık”** delilin gerektirdiği iman ve taattan yahut yeniden dirilme ve cezadan ibaret hak sebebiyle yarattık. **“Fakat onların çoğu bilmezler”** çünkü bakışları egridir.

40; 41- **“Şüphesiz ayırım günü”** hakkın batıldan yahut haklının haksızdan ceza günü ayrılma veyahut adamın akraba ve dostlarından ayrılma günü **“hepsinin belli vaktidir”** nasb ile mikatehüm de okunmuştur ki o zaman inne'nin ismi olur, yani cezaları için belirlenen gün ayırım günüdür demek olur. **“Yevme la yuğniy (o günde def edemez)”** bu da yevmel fasl'dan bedeldir yahut mikatühüm'ün sıfatıdır yahut fasl'ın delalet ettiği şeyin zarfıdır, onun zarfı değildir. **“Dost”** yakını olsun yahut başkası olsun **“dosttan”** hangi dost olursa olsun **“hiçbir şey def edemez”** ister ki az olsun. **“Velahüm yunsarun (ne de onlara yardım olunur)”** hüm zamiri birinci mevla lafzına mana yönünden racidir, çünkü o geneldir.

42- **“İlla men rahime (ancak Allah'ın merhamet ettiği müstesna)”** onu affetmek yahut ona yapılan şefaati kabul etmekle. Bu da yunsarun'daki cemi vav'ından bedel olarak mahallen merfudur ya da istisna olarak mansuptur. **“Şüphesiz o, o mutlak galiptir”** azap etmek istediğine yardım edilmez. **“çok esirgeyicidir”** merhamet etmek istediğine.

إِنَّ شَجَرَةَ الزُّكُّومِ ٤٣ طَعَامُ الْإِثْمِ ٤٤

كَالْمُهْلِ يَغْلَى فِي الْبُطُونِ ٤٥ كَغَلَى الْحَمِيمِ ٤٦ خُلُوهُ

فَاغْتَلَوْهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ٤٧ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ

الْحَمِيمِ ٤٨ فَبَقِيَ ٱنتُكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ٤٩ إِنَّ هَذَا مَا كُنتُمْ

بِهِ تَمْتَرُونَ ٥٠ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ٥١ فِي جَنَّاتٍ

وَعُيُونٍ ٥٢ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ٥٣

كَذَلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ٥٤

43 – Gerçekten zakkum ağacı,

44 – Günahkârın yiyeceğidir.

45 – Erimiş maden gibi karınlarda kaynar.

46 – Sıcak suyun kaynaması gibi.

47 – Tutun onu; ta cehennemin ortasına sürükleyin onu (denir).

48 – Sonra başının üstüne su azabından dökün.

49 – Tat (azabı), çünkü sen, (evet) sen, pek izzetli, çok şerefliisin.

50 – Gerçekten bu, sizin şüphe ettiğiniz şeydir.

51 – Gerçekten sakınanlar emniyetli bir yerdedir.

52 – Cennetlerde, pınar (baş)larındadır.

53 – İnce ve kalın ipekten giyerler, karşılıklı oturarak.

54 – İşte böyle. Onları ırlı gözlü hurilere eş yaptık.

43;...46- “İnne şecerete (gerçekten zakkum ağacı)” şin’in kesri ile (şicerete) de okunmuştur. Zakkum’un manası Saffat suresinde geçmiştir. “Günahkârın yiyeceğidir” çok günah işleyenin, bundan kâfir murat edilmiştir, çünkü önü de sonu da onu göstermektedir. “Erimiş maden gibidir” eriyinceye kadar ateşte ısıtılan şey gibidir, zeytinyağı tortusu olduğu da söylenmiştir. “Tağliyi (karınlarda kaynar)” İbn Ke-sir, Hafs ve Rüveys ye ile yağliyi okumuşlardır ki o zaman zamir taam

lafzına gider ya da zakkuma gider, mühl lafzına gitmez, çünkü cüm-
lenin o ikiden birine hâl olduğu pek açıktır. “Sıcak suyun kaynaması
gibi” onun gibi kaynar.

47- “Tutun onu” burada deyin lafzı gizlidir, muhataplar da zeba-
nilerdir “fa’tiluhu (sürükleyin onu)” utl bir şeyi iyice yakalayıp kuv-
vetle sürümektir. Hicazlı iki kurra ile İbn Amir ve Yakup te’nin zammı
ile (fa’tülü) okumuşlardır ki ikisi de lügattir. “Cehennemın ortasına”
merkezine.

48; 49; 50- “Sümme subbu (sonra başının üstüne kaynar su aza-
bından dökün)” aslı şöyle idi: Yusabbu fevka ruusihimül hamiyim;
sonra mübalağa için yusabbu min fevkı ruusihim azabün hüvel ha-
mim, denildi. Sonra da hafif olması için azab lafzı hamim’e muzaf
kılındı, min de dökülen şeyin kısmî olduğunu bildirmek için zait kı-
lındı. “Tat azabı; çünkü sen pek izzetli, çok şerefliisin!” yani ona böy-
le deyin, bu da alay etmek ve iddiasına göre onu azarlamak içindir.
Kisai feth ile enneke okumuştur ki zuk lieenneke ya da azabe enneke
demek olur. “Gerçekten bu” şüphesiz bu azap “sizin şüphe ettiğiniz
şeydir” kuşkulanıp tartıştığınız şeydir.

51; 52- “Gerçekten sakınanlar bir yerededir” bir ikamet yerindedir.
Nafi ile İbn Amir mim’in zammı ile mukamin okumuşlardır. “Emiyn”
sahibinin afetlerden ve taşınmaktan emin olacağı bir yerededir. “Fi
cennatin (cennetlerde ve pınar başlarındadır)” bu da makamın laf-
zından bedeldir, onun nezihliğini / kötü şeylerden beri olduğunu ve
zevk duyulacak yiyecek ve içecekleri içine aldığını göstermek içindir.

53; 54- “Yelbesune (ince ve kalın ipekten giyerler)” bu da ikinci
haberdir yahut câr’daki zamirden hâldir ya da yeni söz başıdır. Sündüs
ince ipektir, istebrak da kalınıdır, istebrehten Arapçalaşmıştır ya da
berakat’tan türemiştir. “Karşılıklı oturarak” daha samimi olmak için
meclislerinde böyle otururlar. “Kezalik” işte böyle, durum bu mer-
kezdedir yahut onlara bu gibi şeyler verdik demektir. “Onları iri gözlü
hurilere eş yaptık” onlara yaklaştırdık, bunun içindir ki be ile geçişli
kılınmıştır. Havrâ beyaz, aynâ da gözleri iri demektir. Onların dünya
kadınları yahut başkaları olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

يَدْعُونَ فِيهَا

بِكُلِّ فَاكِهَةٍ أَمِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ
الْأُولَىٰ وَوَقَّيَهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِّن رَّبِّكَ
ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

55 – Orada her meyveyi emniyet içinde isterler.

56 – Orada ölümü tatmazlar, ancak ilk ölüm hariç. Allah onları cehennem azabından korumuştur.

57 – Rabbinden bir lütuf olarak. İşte büyük kurtuluş budur.

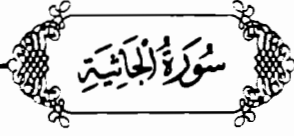
58 – Ancak onu (Kur'an'ı) senin diline kolaylaştırdık, belki onlar öğüt alırlar.

59 – Bekle; çünkü onlar da beklemekteler.

55; 56- “Orada her meyveyi isterler” canlarının çektiği meyveleri talep eder ve getirilmesi için emir verirler; zaman ve mekân ayrımı yoktur. “Emniyet içinde” zarardan emin olarak. “Orada ölümü tatmazlar, ancak ilk ölüm hariç” bilakis devamlı yaşarlar. İllel mevte istisnası munkatıdır ya da muttasıldır, fiha zamiri ahirete racidir, ölüm de ahiret hallerinin ilkidir. Ya da zamir cennete racidir, mümin ölmekle ona yaklaşır ve onun içinde imiş gibi yanında görür ya da istisna olumsuzluğu genelleştirmek ve ölümün imkânsızlığını mübalağa etmek içindir. Sanki: Orada ölümü tatmazlar, meğerki ilk ölümü tatmak mümkün ola (o da olmayacaktır). “Allah onları cehennem azabından korumuştur” mübalağa için vakkahum da okunmuştur.

57- “Fadlen min rabbik (Rabbinden bir lütuf olarak)” bunlar onlara bir ihsan ve bahşış olarak verilir. Ref’ ile de okunmuştur ki zalike fadlun demek olur. “İşte büyük kurtuluş budur” çünkü o, yaramazlıklardan halâs olmak ve arzulara nail olmaktır.

58; 59- “Ancak onu (Kur'an'ı) senin diline kolaylaştırdık” şöyle ki senin dilinle indirdik. Bu da surenin özeti gibidir. “Belki öğüt alırlar” anlamaları umut edilir, hatırlamadıklarını hatırlarlar. “Bekle” başlarına gelecek olanı “çünkü onlar beklemektedirler” başına gelecek şeyleri. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim Duhan suresini Cuma gecesini okursa, sabaha bağışlanmış olarak çıkar. Kim Duhan suresini gece okursa, sabahleyin onun için yetmiş bin melek istiğfar ederler.

45 / CASİYE SURESİ

Mekke'de inmiştir.

36 yahut 37 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 حَمْ ① تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ② إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ ③ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِقَوْمٍ
 يُوقِنُونَ ④ وَاختِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ
 رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ آيَاتٌ لِقَوْمٍ
 يَعْقِلُونَ ⑤ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ
 وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ⑥

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ha. Mim.

2 – Kitabın indirilmesi çok güçlü, hikmet sahibi Allah'tandır.

3 – Gerçekten göklerde ve yerde insanlar için elbette deliller vardır.

4 – Sizin ve yaydığı hayvanların yaratılışında da kesin inanan bir toplum için deliller vardır.

5 – Gece ile gündüzün art arda gelmesinde, Allah'ın gökten indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği rızıkta ve rüzgârları çevirmesinde akıllarını çalıştıran bir toplum için ibretler vardır.

6 – İşte bunlar, Allah'ın ayetleridir; onları sana hak ile okuyoruz. Allah'tan ve ayetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?

1; 2; 3; 4- “Ha. Mim. Tenzilül kitabı (kitabın indirilmesi)” eğer hamim'i müpteda kıalarsan, haberi tenzilül kitaptır ki o zaman bir şey gizleme ihtiyacı duyarsın mesela tenzilü hamimin gibi. Eğer onu huruf-ı mukattaa (hece harfleri) sayarsan, tenzilü müpteda, “minallahil azizil hakim”i de haberi olur. Şöyle de denilmiştir: Hamim kase edilen şeydir, tenzilül kitabı de sıfatıdır, kasemin cevabı da: “İnne fissema vati (gerçekten göklerde ve yerde inananlar için elbette deliller vardır)” kavlidir. Bunun da dış manasına göre olma ihtimali de var-

dır ve mananın, göklerin ve yerin yaratılışında deliller vardır, şeklinde olma ihtimali de vardır. Çünkü **“vefi halkiküm ve ma (sizin ve yaydığı hayvanların yaratılışında vardır)”** demiştir. Bu durumda ma'nın küm mecrur zamirine atfı hoş olmaz, bilakis ona muzaf olana atfı iki ihtimalle de hoş olur (göklerde ya da yaratılışında deliller vardır). Çünkü onların yayılması (dağılması) çeşitliliği, geçimini sağlayacak şeyleri toplaması ve diğerleri, irade sahibi Yaratıcının varlık delilleridir. **“Ayatün (kesin inanan bir toplum için deliller vardır)”**. Bu da inne ile isminin mahalline göredir, matuftur. Hamze, Kisai ve Yakup inne'nin ismine hamlederek nasb ile (ayatin) okumuşlardır.

5- **“Gece ile gündüzün art arda gelmesinde, Allah'ın gökten indirip de onunla yeryüzünü ölümünden”** kurumasından **“sonra dirilttiği rızıkta”** yağmurda, ona rızık demesi sebebi olduğu içindir **“ve rüzgârları çevirmesinde”** yönlerini ve durumlarını değiştirmesinde. Hamze ile Kisai tekil olarak **“ve tasrifir rihi”** okumuşlardır **“akıllarını çalıştıran bir toplum için ibretler vardır”**. Bu ayatün'de de (yukarıda geçen) iki kıraat vardır, bu okuyuşa göre iki amile – fi ile müppedalâk yahut inne'dir – atfı lazım gelir, ancak fi'nin gizlenmesi yahut ihtisas üzere nasb ile ayatin okunması veyahut hiye'nin takdir edilmesiyle merfu okunması hariçtir. Belki de üç ayet sonlarının farklı oluşu ayetlerin dikkat ve görünüş itibarı ile farklı olmasındandır.

6- **“İşte bunlar Allah'ın ayetleridir”** yani bu ayetler onun delilleridir **“netluha (onları sana okuyoruz)”** bu da ayetlerden hâldir, âmili de işaretteki manadır **“hak ile”** bizler hak ile ya da ayetler hak ile ilişkili olarak. **“Allah'tan ve ayetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?”** yani badellahi, ba'de ayatillahi demektir. Allah isminin başa alınması mübalağa ve tazim içindir, tıpkı: A'cebeni zeydün ve keremuhu ('acebeni keremü zeydin demektir) sözünde olduğu gibi. Ya da Allah'ın sözünden sonra demektir ki o da Kur'an'dır, mesela **“Allah sözün en güzelini indirdi”** (Zümer: 23) kavli gibi. Onun ayetleri de okunan delilleridir ya da Kur'an'dır. Atıf da iki sıfatın değişik olmasındandır (değişik olmazsa iki şey birbirine atfedilmez). Hicazlı iki kurra ile Hafs, Ebu Amr ve Ruh geçene uyması için ye ile yû'minun okumuşlardır.

وَنَزَلَ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ۝۷ يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ

- عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَذَّابًا لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِيرُهُ بِعَذَابِ الْإِيمِ ۝۸
وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝۹
مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا
مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝۱۰ هَٰذَا
هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِلَايَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزِ الْإِيمِ ۝۱۱
اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لَتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا
مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝۱۲ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا
فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝۱۳

7 – Her çok yalancının, çok günahkârın vay haline!

8 – Kendisine okunan Allah'ın ayetlerini işittir, sonra da onları işitmemiş gibi büyüklük taslayarak ısrar eder. İşte onu acıklı bir azapla müjdele.

9 – Ayetlerimizden bir şey bildiği zaman onu eğlence edinir. İşte onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

10 – Arkalarından da cehennem. Ne kazandıkları şeyler ne de Allah'tan başka edindikleri dostlar, onlardan hiçbir şey gidermez. Onlar için büyük bir azap vardır.

11 – İşte bu hidayettir. Rablerinin ayetlerini inkâr edenler için çok şiddetli acı verici bir azap vardır.

12 – Allah odur ki denizi size ram etti ki onda gemiler emri ile aksın ve onun lütfinden arayasınız. Belki şükredersiniz.

13 – Göklerde ve yerde ne varsa, hepsini kendinden size ram etti. Şüphesiz bunda iyi düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.

7; 8- “Her çok yalancının, çok günahkârın vay haline!” “Kendi-

sine okunan Allah'ın ayetlerini işitir, sonra da onun üzerinde ısrar eder" küfrünün üzerinde "büyüklük taslayarak" ayetlere imandan. Sümme edatı durumu uzak görmek içindir, cümle de hâl yerindedir. Mesela şu beyitte olduğu gibi:

Ölüm risklerini görür, sonra da onların üzerine gider.

"Keen (onları işitmemiş gibi)" keen, keennehu'dan tahfif edilmiştir, hu zamir-i şan'ı hafz edilmiştir. Cümle de hal yerindedir. Yani işitmemiş gibi ısrar eder demektir. "İşte onu acıklı bir azapla müjdele". İsrarından dolayı, müjde ya esas manasındadır ya da alay etmek içindir.

9- "Ayetlerimizden bir şey bildiği zaman" ona ayetlerimizden biri ulaşır da onlardan olduğunu bilirse "onları eğlence edinir" o bildiği şeyden dolayı, onlarda eğlencelik bir şey görmediği halde. İttehaze-ha'daki zamir ayetlere gitmektir, bunun faydası da şunu bildirmek içindir ki bir söz işitir de onun ayetlerden olduğunu bilirse, bütün ayetlerle dalga geçer ve işittiği ile yetinmez. Ya da zamir şey'en lafzına racidir, çünkü o da ayet manasındadır. "Onlar için aşağılayıcı bir azap vardır".

10- "Arkalarından da cehennem" kuddam önlerinden demektir, çünkü ona yönelmişlerdir ya da arkalarından demektir; çünkü ecellelerinden sonradır. "Kazandıkları şeyler onlardan def etmez" kazandıkları mallar ve evlatlar "hiçbir şey" Allah'ın azabından. "Ne de Allah'tan başka edindikleri dostlar" yani putlar. "Onlar için büyük bir azap vardır". Tahammül edemeyecekleri büyüklükte bir azap vardır.

11- "Haza hüden (işte bu hidayettir)" işaret Kur'an'adır, şu ayet de onu gösterir: "Rablerinin ayetlerini inkâr edenler için çok şiddetli acı verici bir azap vardır". İbn Kesir, Yakup ve Hafs ref ile elimün okumuşlardır. Burada geçen ricz de şiddetli azaptır.

12- "Allah odur ki denizi size ram etti" onu düz dam gibi yaptı ki içine giren ahşap gibi şeyler yüzüne çıksın ve içine dalmaya engel olmasın. "Onda gemiler emri ile aksın" siz içindeyken onu emrinize vermekle. "Ve onun lütfünden arayasınız" ticaret, dalgıçlık, av vs. gibi. "Belki şükredersiniz" bu nimetlere.

13- "Göklerde ve yerde ne varsa, hepsini size ram etti" sizin menfaatinize yaratmakla "minhü (kendinden)" bu da ma edatından hâldir yani bu şeyleri kendinden olarak emrinize verdi demektir. Ya da minhü mahzuf müptedanın haberidir yani hiye cemian minhü demektir. Ya da mafissemavatinin haberidir. Sahhare leküm de tekit içindir ya da lima filardı'nın haberidir. Minneten de okunmuştur ki mefulun leh olur. Mennuhu da okunmuştur ki sahbara'nın faili olur, bu da mecazi bir şekildedir. Ya da mennuhu mahzuf müptedanın haberidir yani

haza mennuhu (bu onun lütfüdür demektir). “Şüphesiz bunda iyi düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır” Allah’ın sanat eserlerini düşünenler için.

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ إِلَهَ إِلَّا جَزَىٰ
قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ
وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾
وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ
مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ
مِّنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ
إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾

14 – İman edenlere söyle, Allah’ın günlerini ummayan kimseleri bağışlasınlar ki, Allah bir toplumu kazandıkları şeyle mükâfatlandırsın.

15 – Kim iyi bir şey yaparsa, kendi lehinedir. Kim de kötülük ederse, kendi aleyhinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

16 – Ant olsun, gerçekten İsrail oğllarına kitabı, hükmü ve peygamberliği verdik; onlara temiz şeylerden rızık ettik ve onları âlemlere üstün kıldık.

17 – Onlara işten açık deliller verdik. Onlarsa ancak kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki ihtirastan dolayı ihtilaf ettiler. Şüphesiz Rabbin ihtilaf ettikleri şeyde kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir.

14- “Kul lillezine amenu yağfiru (iman edenlere söyle bağışlasınlar)” denen söz hafz edilmiştir, çünkü cevap onu göstermektedir. Mana da şöyledir: Onlara söyle bağışlasınlar yani affedip onlardan geçsinler. “Allah’ın günlerini ummayanları bağışlasınlar” Allah’ın, düşmanlarına yaptığı şeyleri demektir. Bu da Eyyamul Arab sözünden gelir ki Arapların savaş gibi önemli günleridir. Ya da Allah’ın

müminlere yardım ve sevap vaadettiği vakitleri demektir. Ayet Hazreti Ömer radiyallahu anh hakkında indi; Gıfar kabilesinden biri ona kötü söyledi, o da onu hırpalamak istedi. Ayetin savaş ayetiyle mensuh olduğu da söylenmiştir. **"Allah bir toplumu kazandıkları şeyle mükâfatlandırırsın"** bu da bağışlama emrinin gerekçesidir. Toplum da ya müminlerdir ya kâfirlerdir ya da her ikisidir. O zaman kavmin'in nehire olması tazim içindir ya da tahkir içindir yahut da her ikisi içindir. Kazandıkları şey de ya bağışlamadır ya kötülüktür ya da daha ikisini de içine alan bir şeydir. İbn Amir, Hamze ve Kisai nun ile linecziye okumuşlardır. Veliyücza kavmün de okunmuştur ve liyücza kavmen de okunmuştur yani liyüczilhayru yahut liyüczeşerrü veyahut liyüczel cezau demektir, bu ceza da amelin karşılığı demektir, mastar değildir. Çünkü mefulun bih varken fiili ona (mastara) isnat etmek zayıftır.

15- **"Kim iyi bir şey yaparsa, kendi lehinedir. Kim de kötülük ederse, kendi aleyhinedir"**. Yani amelin sevabı ve cezası onadır demektir. **"Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."** cezanız amellerinize göredir.

16- **"Ant olsun, gerçekten İsrail oğullarına kitabı verdik"** Tevrat'ı **"hükmü"** teorik ve pratik hikmeti yahut davaların hallini **"ve peygamberliği"**. Çünkü onlardan diğerlerinde olmadığı kadar çok peygamber gelmiştir. **"Onlara temiz şeylerden rızık ettik"** Allah'ın helâl kıldığı lezzetli şeylerden **"ve onları âlemlere üstün kıldık"** çünkü diğerlerine vermediğimizi onlara verdik.

17- **"Onlara iştenden verdik"** din işinden deliller verdik, bunların içinde mucizeler de vardır. Peygamber aleyhissalat vesselamın durumu ile ilgili, onun doğruluğunu gösteren ayetler de denilmiştir. **"İhtilaf etmediler"** o işte **"ancak kendilerine ilim geldikten sonra ihtilaf ettiler"** gerçek durumu anlatan ilimden sonra **"sırf aralarındaki ihtilaftan dolayı"** düşmanlık ve hasetten ötürü. **"Şüphesiz Rabbin ihtilaf ettikleri şeyde kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir"**. Cezalandırmak ve mükâfatlandırmakla karar verecektir.